

મિત્ર અલંકાર દાતાઓના ઉપદેશરૂપી અલંકારોથી મારા ઘણા ઉપાસકોને તન મન યા ધનમાં લાભ થયા છે, અને લવિષ્યમાં વિશેષ થવા સંભવે છે. મારા દર્શનના પ્રભાવે ઘણાઓના વિચાર તથા આચાર સુધર્યા છે; જ્ઞાતિ અભિમાનને ઉત્તેજન મળ્યું છે; જ્ઞાતિજનોની રીતિ તથા સ્થિતિ જાણવામાં આવી છે; ઇલાદિ ઘણા લાભ થયા છે. મારા જન્મનું દર્શન કરવા લગભગ એક હજાર સંજ્ઞાનો ભાગ્યશાળી થયા હતા. કેટલાક સંજ્ઞાનોએ મારું દર્શન જાણીને વિશેષ ઇચ્છા દર્શાવી હતી. આ ક્ષણભગુર દુનિઆરૂપી પ્રદેશમાં વિરતા પ્રવાસિઓની તેમજ પદાર્થ માત્રની દશા ગાડીના પૈડાની માફક પીં કરે છે તેમ મારા કેટલાક ઉપાસકોની શ્રદ્ધા અલીત-થવાંથી મારા ઉપાસકોમાં ઘટાડા થયો હતો, પણ હું પ્રિય ઉપાસક હવે તું જાણીને પ્રસન્ન થશકે મારા ઉપાસકોની સંખ્યા દીન પર દીન વધતી જાય છે, અને જગતકર્તા પરમેશ્વરના અનુગ્રહથી મારાં દ્વિતીય વર્ષનાં ઘણા સંજ્ઞાનો દર્શન કરી આ 'દો દીનકા' દુનિયાના પ્રવાસમાં કરવા યોગ્ય કૃત્ય, તથા મેળવવા યોગ્ય વસ્તુ (મોક્ષ)ને જાણીને, તથા પોતાના શરીરસ્થ આત્માને જાણીને, આત્માનંદ થવાનાં સાધનો જાણીને, તથા તદાનુસાર આચરીને કૃતાર્થ થશે. મારા ઉપાસકોના હિતેષ્ટુ અને શ્રેયસ્કર એક આંગલ ભૂમિના હિદાર થવને મારા ત્રિભાવ અર્થે એક સર્વજ્ઞમુદ્રિકા અર્પણ કરી તે વાત મારી સ્મૃતિના પ્રધાન ભાગમાં નિવાસ કરે છે. મારા ઉપદેશરૂપી અલંકારોનું દર્શન કરી તે ધારણ કરવા દરેક ઉપાસકને સહવિચાર, સહવિવેકને સામર્થ્ય પરમાત્મા આપે એટલી યાચના છે.

—:0:—

પાટીદારની કુલ વસ્તી.

અગ્રેજી રાજ્ય—

(સને ૧૮૯૧ માં.)

જિલ્લા મુજરાત—

ખેડા જિલ્લો...	૧૩૨૪૮૧
અમદાવાદ જિલ્લો	૩૫૨૧૫
પંચમહાલ જિલ્લો	૫૮૪૩
ભરૂચ જિલ્લો...	૧૪૫૩૧
સુરત જિલ્લો...	૨૦૭૫૭

કુલ... ૨૦૮૮૨૭

૨ મુંબાઇ અને એફન ... ૪૬૫

૩ દક્ષિણ—

આનંદેશ જિલ્લો ... ૧૩૮૨૭

નાશિક જિલ્લો ... ૧૭૨

ધુલા જિલ્લો ... ૫

કુલ ... ૧૪૦૦૪

પુરુષ ૭૦૪૦

સ્ત્રી ૬૯૬૪

દેશી રાજ્ય—

(અ) વડોદરા રાજ્ય—

૧ વડોદરા શહેર ... { ૧૯૯૫ પુરુષ,
૧૫૪૯ સ્ત્રી.

૨ વડોદરા ટેમ્પ ... ૩

૩ વડોદરા પ્રાંત ... { ૭૨૦૨૪ પુરુષ,
૫૬૫૨૬ સ્ત્રી.

૪ કડી પ્રાંત ... { ૧૪૬૫૨ પુરુષ,
૧૩૭૫૦ સ્ત્રી.

૫ નવસારી પ્રાંત ... { ૪૯૯૯ પુરુષ,
૪૪૫૭ સ્ત્રી.

૬ અમરેલી પ્રાંત ... { ૧૪૮૮૮ પુરુષ,
૧૪૩૨૬ સ્ત્રી.

કુલ ... { ૧૦૮૫૬૧ પુરુષ,
૯૦૬૦૮ સ્ત્રી.

કુલ ... ૧૯૯૧૬૯

(વ) બીજાં દેશી રાજ્યો ... ૧૬૦૧૮૯

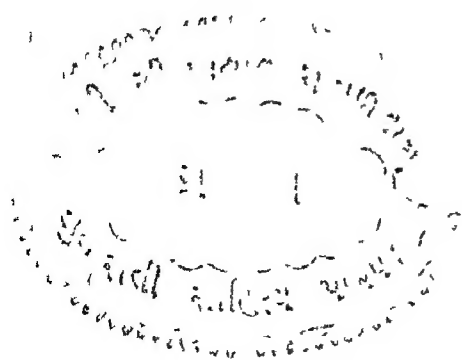
ખાંડીદારની કુલ વસ્તી ... ૫૮૨૬૫૬

સેતિયા વિજય.

૫-૨૫.

૧૮૮૬.

અં. ૧૪૧૧૨.

ગુજરાત... .. ૨૦૮૮૨૭

ખીજાં દેશી રાજ્યો... .. ૧૬૦૧૮૯

ગુજરાત તથા ખીજાં { કુલ... ૧૯૫૨૬૫ પુરુષ,
દેશી રાજ્યોમાં { „ ૧૭૩૭૫૧ સ્ત્રી.

એકલા ગુજરાતના સ્ત્રી પુરુષની સંખ્યા મળી નથી.

—:૦:—

લેઉઆ પાટીદારો વિશે કાંઈક થતા વિચારો.

(મજેલું.)

લખવાને આનંદ થાય છે-કે-લેઉઆ વિજયે પોતાનો જય ધ્વજી, ધ્વજીત વિષયને પોતાના અંતઃકરણમાં ચિતરવાને આ વિષય લખનારને ટ્રેરણા કરી ચિત્રકાર બનાવ્યો છે. તેને માટે મારે પ્રથમ ઉપકાર માનવો, એ સૃષ્ટિશાસ્ત્રનો નિયમ છે. તે ઉપકાર સ્વીકારી આગળ બોલવાની ર-
બ લઉં છું.

પ્રથમ લેઉઆ પાટીદારોની ઉત્પત્તિ વિષે મારે સંક્ષિપ્તમાં જણાવવું જોઈએ. પાટીદાર શબ્દનો અર્થ જમીનદાર થાય છે. પાટીદારોની ઉત્પત્તિ માટે એકસ લેખો મારા જાણુવા—જોવામાં આવ્યા નથી, તોપણ તેના રીત રિવાજ, રહેણી કરણી, પ્રકૃતિ વગેરે ઉપરથી હું અનુમાન ઉપર આવું છું કે પાટીદારો એ રાજ્યવંશી ક્ષત્રી શાખાના છે. તેમની ભરચક વસ્તી વિશેષે કરીને ગુજરાતમાં છે ને તેમના રીતરિવાજ વગેરે અન્ય જાતિઓ સાથે મળતા ન આવતાં રાજ્યવંશી ક્ષત્રીયને મળતા આવે છે. પાટીદાર ગમે તેવી સ્થિતિના હશે તોપણ તેમના ધર આગળ ચાકર તરીકે અન્ય જાતિના માણસોથી કામ કરાવવાની સવડ સારી રીતે હોય છે, તે સર્વને સુવિદિત છે, તેમ પાટીદારોની સ્ત્રીઓ મન્ના-જ વગેરે બાળ્યમાં ઉપલીજ કોમને મળતી આવે છે, તથા પુત્રીઓ પછવાડે હજારો રૂપિયા ખર્ચ કરવામાં આવે છે, વળી વર પરણવા જાય છે સારે તેનો પોશાક રાજ્યવંશીને મળતો આવે છે—એટલે કેડમાં કટાર રાખવામાં આવે છે તથા આજથી આશરે સોએક વર્ષ ઉપર ઘણા ખરા પાટીદારો હથિઆરો પકડીને બહાર નીકળતા, તથા લડવાને માટે સજ્જ થઈ જાતેજ તરવાર, બરછી, ભાલા, બંદૂક વગેરેનો ઉપયોગ કરતા હતા,

તે પણ કેટલાક વાંચનારના જાણવામાં હશે. પાટીદારો અથાગ મહેનતુ, ખંતીલા, તે ધીરજવાન છે. તેમજ ઉદારતામાં પણ ઉપલી શાખાનેજ મળતા આવે છે. આથી વધારે ઉદારહરણુ આપી, વાંચનારનો વધારે વખત રોકવો દુરસ્ત ધારતો નથી. સારે હવે એવી શંકા આવશે કે—રાજ્યવંશી—ક્ષત્રીય હોવા છતાં પાટીદારો કેમ કહેવાયા હશે, તેનું સમાધાન એટલુંજ છે કે તેઓ ગરીબ સ્થિતિમાં આવી ગએલા હોય, અને તેથી ખેતીનો ધંધો હાથ ધર્યો, એટલે રાજ્યતેજ શિથિલ પડી ગયું. અને સ્વરૂપાંતર યદ્યપિ ભિન્નતા પડી ગઈ. તેઓ જમીનનાજ માલિક થયા; તેથી તેમનું જમીનવાળા એટલે પાટીદાર નામ પડ્યું.

પાટીદારોના રીત રિવાજ, રહેણી કરણી, વિશે મારે જે જોલવાનું છે તે જોલવાની શરૂઆત નીચે પ્રમાણે કરું છું. માટે વાંચનાર એકાગ્ર ચિત્તથી ધ્યાન આપી, પોતાનો શો મત છે તે પ્રદર્શિત કરશેતો. આ લખનાર પોતાના લખવાનો ઉદ્દેશ પાર પડ્યો એમ સમજી લેશે.

પાટીદારોના લગ્ન વિષે:—આપણા શાસ્ત્રમાં આઠ પ્રકારનાં લગ્ન ગણાય છે. (બ્રાહ્મ, દેવ, આય, પ્રાણપલ્લ, આસુર, ગાંધર્વ, રાક્ષસ અને પૈશાચ્ય) તે પૈકી બ્રાહ્મ લગ્ન આય છે તે ઉત્તમ છે. કારણ કે કન્યા આપી તેની સાથે કેટલુંક દ્રવ્ય આપવું પડે છે. તેના સ્વરૂપ વિશે તથા હાલના પાટીદારો કન્યા આપવા લેવાના જે ઝઘડામાં પડ્યા છે તેનો સવિસ્તર હેતુ આપવો હાલ મારી શક્તિથી બહાર છે. તોપણ શક્તિઅનુસાર ટૂંક વિવેચન કરવું હું દુરસ્ત ધારું છું.

અમુક અમુક ગામે, તથા ઘરોમાં કન્યા દેવાનો પ્રથા જે બાર ગામ મમાં ચાલી રહ્યો છે તે એકસંધ કરવાથી, કે એકદમ મનના વિચારોને રોકીને, કિંવા સ્વાભાવિક (શુદ્ધ અતઃકરણથી) થયો છે કે કેમ? તેનો નિર્ણય સ્પષ્ટપણે ટૂંકમાં બતાવવા પ્રયત્ન કરવાની રજા લઉં છું.

એકદમ ચરોતરનાં બાર ગામ બધામાં, તે સંબંધે એકસ લેખો થયેલા હોય એમ હું ધારી શકતો નથી. પણ ધીમે ધીમે તે ગામના લોકો એકબીજા પરસ કન્યા આપવા લેવાનો વ્યવહાર શરૂ કરેલો, અને તેથી હાલની આશ્વ રૂઢી પડી ગઈ હોય એમ લાગે છે. તેને માટે કંઈ કાયદો—ફરજ પડેલી હોય, એમ મને તો લાગતું નથી. પણ સાર બાદ કેટલાએક નિયમો, વ્યવસ્થાને માટે, થએલા હોય એમ જાણવામાં આવ્યું છે. તે

નિયમોની વ્યવસ્થા એક બીજાના મતોથી, પણ અસ્વસ્થ અંતઃકરણોથી કરવામાં આવેલી, ને હાલ પણ એવા નિયમ બહાર પાડવાને માટે યત્નો જારી છે. પણ તેનો અમલ ધારેલી રીતે થઈ શકતો નથી. તેનું કારણ મારી વિચાર દૃષ્ટિમાં એટલુંજ આવે છે કે જેમ કન્યાઓ આપવા લેવાની, અરસપરસ, જે સ્વાભાવિક એકરૂપતા થઈ, અને કંઈ બીજી અપેક્ષા રહી નહીં; એટલે કે તે રીવાજ અંતઃકરણોમાં, અંતઃકરણના નિર્ણયરૂપ જ થઈ પડ્યા, નહીં કે નકલી, તેથી કન્યા આપવા લેવાનું આવું સુપરિણામ નીવડ્યું છે.

હવે એમ સવાલ ઉઠાવવામાં આવે છે કે એ પ્રમાણે સ્વાભાવિક એકરૂપતા કયા કારણને લીધે થઈ? તો તેનો જવાબ એટલોજ કે લોકોના અંતઃકરણોમાં ધીમે ધીમે તેવી પ્રેરણા થઈ અને વિચારો અનાયાસે પરિપક્વ થતા ગયા. જે તેમ ન થયું હોત તો તેમની જે મહત્તા છે, તેની કિંમત ઓછી થવાનો સંભવ, અને મનને એક કષ્ટદાયક રસ્તો થઈ પડત. સારાંશ કે વિચારો જે રૂપ પકડે તેની એકરૂપતા થવી જોઈએ, એટલે કે અન્યભાવ પેદા ન થવો જોઈએ. વૃત્તિને જે રસ્તે દોરી તે રસ્તે અનાયાસે બીજા કોઈપણ પ્રકારનાં વિધો અસર કરી ન શકે એવા ઉપાયો યોજવા એજ સારું કહેવાય. આપણા વેદશાસ્ત્રનો પણ એવોજ સાર છે કે— મનુષ્ય માત્ર જે વિચારો કરે તે પોતાના અંતઃકરણોમાંથી ખસવા ન દેતાં એકરૂપ થઈ જાય, તો ઇચ્છિત ફળ મળ્યા વગર રહેતું નથી. જેમને યોગશાસ્ત્રના તથા મેસુમેરિઝમના નિયમોની બબર છે અને અનુભવ છે તે તો એકે અવાજે કબૂલ કરશે કે—માણસના મનના સુદૃઢ વિચારો ફળીભૂત થયાવિના રહેતા નથી.

વિચારો સુદૃઢ કેવી રીતે થાય, તે આ સ્થળે બતાવવાનું મને હીક પૂલાગતું નથી. તેમતે સમ્બંધમાં મને ઝાઝો અનુભવ નથી. માટે વાંચનારે પોત પોતાની શક્તિ અનુસાર વિચાર કરી લેવો એવી મારી નમ્ર વિનંતિ છે. (અપૂર્ણ.)

—:0:—

ધર્મની આવશ્યકતા.

મનુષ્ય જન્મ ધરીને જે કર્તવ્ય કરવાનાં હોય એમ મને એક ઐહિક એટલે આ લોકની સાર્યકતા સમ્બંધી, અને બી

સુખ સંબંધી એટલે આ મનુષ્ય દેહનો ત્યાગ થયા પછી જીવની જે સ્થિ-
તિ-દશા થવાની છે તે સંબંધી.

આ લોકના સંસારિક સુખ મેળવવા માટેની પ્રેરણા આજ વધમાંથી-
જ મનુષ્ય માનમાં પ્રવર્તે છે. છોકરું બોલતાં ચાલતાં શિખે એટલે તેની
જીંદગીમાં જરૂરીઆત સાધતો મેળવી શકે, તેવાં તૈયાર થવા માટે તેમને
નિશાંબે મૂકવાને માઆપની પ્રેરણા થાય છે. અને વિધા સંપાદન કરનારના
અનમાં પણ એમ ઇચ્છ્ય હોય છે કે, આપણે ભણી ગણીને સારા હોશિ-
યાર થઈશું તો સંસાર વ્યવહાર સારી રીતે ચલાવી શકીશું, દ્રવ્યોત્પત્તિ
કરી સુખ સંપાદન કરીશું, વૈભવી થઈ માન તથા સુખ મેળવીશું, ગામ-
માં, દેશમાં તથા પોતાના જાતભાઈઓમાં વધારે આજ્ઞ મેળવીશું અને
હરેક વાતે સુખી થઈશું. આવી ઇચ્છા ઉત્પન્ન થવાથીજ તેઓ પોતાના
કામમાં મંડ્યા રહી પુષ્કળ બહેનત કરી બુદ્ધિનો વધારો કરે છે, મોટી
મોટી ખરીદાઓ પાસ કરે છે, ડીઝીઓ મેળવે છે. ખ્યાતિને માટે સલા-
ઓમાં ભાષણો કરે છે, અમે દુનિયામાં બહુલા-પ્રખ્યાત થવાને, અને સુખ
સંપાદન કરવાને રાત દિવસ મગ્ની રહે છે. આ પ્રમાણે કરવામાં જેવો ઉદ્યોગ,
આગ્રહ, તથા પ્રયત્ન, તે પ્રમાણે વધારે ઓછું સુખ તેઓ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

ગરીબ ને તાલેવંત, રાજા અને રંક, સજ્જન તથા નિર્બળ, ભલા અને
ભૂંડા સર્વે મનુષ્યો પોતાનો સંસાર સ્વાર્થ સાધવાને તડકો છાંયડો વેઠે છે,
એક નાનામાં નાના જંતુથી તે ઉત્તમમાં ઉત્તમ મનુષ્ય પ્રાણી મુઝીમાં આ
નિયમ પ્રવર્તેતો દેખાય છે. અને આમ કરવાની જરૂર પણ સ્પષ્ટ રીતે જ-
ણાય છે. કારણ કે-ઉદરપોષણ અને શરીર રક્ષણ એ બીજા અનેક
કર્તવ્યો કરવામાં ખાસ જરૂરનાં છે. શરીર વડેજ ખરી સાર્થકતા થવાની
છે, અને તેથીજ મનુષ્ય જન્મ ઉત્તમ મનાએલો છે. પણ દક્ત દ્રવ્યોત્પત્તિ
કરવામાંજ એ મનુષ્ય જન્મની સાર્થકતા માની લઈ કેટલાએક માણસો
મગ્ન રહે છે. રાજા અને પ્રજા, રાગી અને વિરાગી, સર્વ મનુષ્ય માત્ર
રાત દિવસ ધન મેળવવાને ફાંફાં મારે છે, અનેક આડાંચવળાં કૃત્યો પણ
કરે છે, અને કેટલીક વખત મહા બયંકર પાપાયરણ કરવામાં પણ પાછી
પાતી કરતા નથી. કેટલીક વખત આપણે વાંચીએ છીએ—સાંભળીએ છીએ
ને નજરે પણ જોઈએ છીએ કે-એક જીવ સ્વમના લાભાર્થે મનુષ્ય જેવા
અમુલ્ય પ્રાણીનો ધાત કરનાર હિસકો મળી આવે છે. સગા ભાઈઓમાં

વિરોધ થઈ એક બીજાનું મોં જોવાનો પણ વ્યવહાર રહેતો નથી, પુત્ર પિતાનું અનહિત ઇચ્છે છે. એ પ્રમાણે અનેક અનર્થો કરી, ધારેલી સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરે છે, તોપણ તેથી સુખ મળતું નથી.

દુનિયામાં કેટલીક ઇચ્છિત વસ્તુઓ એવી છે કે, તે વસ્તુ પ્રાપ્ત થતાં જ મનની તૃપ્તિ થાય છે. પણ ધનની તૃષ્ણા એવી છે કે જેમ જેમ જીવનો તેની સાથે વધારે સંબંધ જોડાતો જાય છે, તેમ તેમ એ તૃષ્ણા વૃદ્ધિગત થાય છે. પાંચવાળાને પચીશની અને પચીશવાળાને પાંચમે કે પાંચ હજાર મેળવવાની ઇચ્છા રહે છે (આ જગ્યાએ આશા ને તૃષ્ણામાં ભેદ છે એમ વાંચકવર્ગે સમજવાનું છે) એટલે તેની બળતરામાં હમેશ બળતાર રહી સુખ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી.

કદાપિ ધનસંપત્તિ સેવામાં હાજર થઈ હોય તોપણ બીજી અનેક લાલુતાઓના આધીનત્વમાં શાંતિ ભોગવાતી નથી. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે રાત્રી દિવસ ઉદ્યોગ કરી પુષ્કળ ધનસંપત્તિ સાધ્ય કરવામાં જ સંસાર સુખની સાર્યકતા થતી નથી. પણ બીજી કોઈ વસ્તુ અપેક્ષા રહેતી હોય એમ અનુભવમાં આવે છે. અને એ વસ્તુ, તે બીજી કંઈ જ નહીં પણ ધર્મ સંબંધી જ્ઞાન મેળવવું એજ છે. એના વડે જ ઔદિક સુખની પૂર્ણતા થાય છે. અને પારલૌકિક સુખની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે. (અપૂર્ણ.)

—:૦:—

પાટીદારોમાં થતાં બાળલગ્ન શી રીતે અટકે

એ વિશે નિબંધ.

લી૦ પા૦ જીવાભાઈ દેશાઈભાઈ ખેતીમાસ્તર, સુથ-રામપુર.

બાળલગ્ન એટલે શું? તેમજ તેથી થતું નુકશાન એ સર્વેના જાણવામાં આવે છે, એટલે તેમાં વળતરો વ્યય થાય નહિ; પરંતુ એ રીવાજ અસલથી જ છે કે આધુનિક છે? તેમજ આ દુટ રીવાજ શા કારણથી પ્રચલિત થયો, એ જાણવા સર્વેની આકાંક્ષા હોય છે. માટે તે બે સવાલનો નિર્ણય કરી પ્રાધાન્ય પર આવીશું. કેમકે મૂળનું છેલ્લું થયા સિવાય ઝાંડ સૂકાયજ નહિ.

બાળલગ્ન અસલ નહોતાં એ બધા અનુભવથી તેમજ સર્વે જાણે.

સિદ્ધ થાય છે. કેમકે આર્યોના અસલ ચાર આશ્રમ દર્શાવેલા છે (૧) બ્ર-
હ્મચર્ય; (૨) ગૃહસ્થાશ્રમ, (૩) વાનપ્રસ્થાશ્રમ, (૪) સન્યસ્ત. એ ઉપરથીજ
સિદ્ધ થાય છે કે પહેલી વીંશી જે બ્રહ્મચર્યની તેમાં સંસારી થવાયજ ન-
હિ. તેમાં તો માત્ર વિધાન સંપાદન કરી શકાય. બ્યારે આવેજ જળચર
પ્રતિબંધ આડે આવતો હોય ત્યારે કોઈથી બાળલગ્ન થઈ શકેજ નહિ એ
સર્વમાન્ય છે.

ત્યારે આ હાનિકારક રીવાજ ક્યારે શરૂ થયો તે બાબતની ઐતિ-
હાસિક તપાસ કરતાં માલમ પડે છે કે બ્યારથી 'મુસલમાનો' રાજ આ-
દેશમાં થયું, ત્યારથીજ આ રીવાજ નીકળેલો માલમ પડે છે. કેમકે જુલમી
મુસલમાન પાદશાહો, તેમના ભાયાનો, તોફરો, ચાકરો વગેરે બળાત્કારથી
હિંદુઓની પુટી કન્યાઓને પોતપોતાના જનનામાં દાખલ કરતા. પરંતુ
તેઓનું ધર્મશાસ્ત્ર જે 'કુરાન' તેમાં એક ફરમાન એવું છે કે—

“જે સ્ત્રી પરણાવીને પારકી સત્તામાં ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે સોંપાયલી હોય,
તેને કોઈ બળાત્કારથી અહણ કરે તો અહણ કરનાર દોષખમાં પડે છે.”
આથી બધા તો નહિજ; પણ કેટલાક સમજી અને ઉમરાવ કુળનાં મુસ-
લમાનો પરણાવેલી કન્યાઓનું હરણ કરતા નહિ. તેથી તે વખતના સમજી
ધર્માધ્યક્ષોએ છોકરી સ્ત્રી અવસ્થાને પ્રાપ્ત ન થાય તે પહેલાં પરણાવીને
પારકી કરી દેવી. એવો નિયમ આપણા હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોમાં (પુરાણો વિ-
ગેરેમાં પણ વેદમાં તો નથીજ.) દાખલ કરી દીધો. એટલે પ્રથમ અનાદિ
કાળથી બાળલગ્ન નહિ કરનાર આર્યો કંઈ પણ આચરકો બાધા વગર બા-
ળલગ્ન કરવા લાગ્યા. એવી રીતે પ્રથમ શરૂઆત આફ્રિકાએ પોતાની રા-
જતિમાં કરી. અને ખ્રીષ્ટ શાતિવાળાઓને તે પ્રમાણે વર્તવા સૂચના કરી.
તેથી આપણે બધા પણ તેજ નિયમોને અનુસર્યા. એ પ્રમાણે બાળલગ્નની
હાનિકારક રીત આપણામાં પ્રબળ થએલી છે.

બ્યારે ઉપલી હરકત (મુસલમાનોના જુલમની) હતી; ત્યારે એમ
કરવું બ્યાનખી હતું પણ હાલ તો ઇંગ્રેજ સરકારના ન્યાયી અમલ તળે
વાદ ચાલેજી એક ચારે સુખેથી ખાણી પીએ છે. અર્થાત્ ગરીબ કે ત-
વગર, રાજ કે રૈયત, કોઈ કોઈને જરા પણ હરકત કરી શકતા નથી.
તેમજ બધાઓને સરખો ઇન્સાફ મળે છે. વળી હાલ જમાનો બદલાયો છે,
એથી પ્રથમના જેવો જુલમ કદાચ આગળ ઉપર થશે, એવું ધારવું સ્વ-

ખેં પણ દુર્લભ છે. ત્યારે એ હાનિકારક રીવાજ નાબુદ કરવાથી કોઈને કંઈ પણ હરકત નકે એવું માલમ પડતું નથી. તો નાબુદ કરવામાં શું હરકત? અલગત જરા પણ નહિ.

આ હાનિકારક રીવાજ આપણી પાટીદાર જ્ઞાતિમાં જમાનાને અનુસરતાં નીચે અતાવેલા ઉપાયોએ બંધ કરી શકાય એમ છે.

(૧) પાટીદારો ભણી ગણી, સમજી થઈ પોતેજ એકઠા કરી બાળલગ્ન ન કરવાં એવી પ્રતિજ્ઞાઓ કરી તેજ પ્રમાણે વર્તે ત્યારે.

(૨) સરકારને વચમાં નાંખી, દીકરા અથવા દીકરીનાં અમુક વયર થયા પછીજ લગ્ન કરવા એવો કાયદો મંજૂર કરાવવાથી.

(૩) હાલમાં ઇશ્વર કૃપાએ ઠામ ઠામ 'લેઉઆ હિતવર્ધક સભાઓ' સ્થપાવા માંડી છે, તેઓ; તેમજ 'લેઉઆ એસોસિયન' સ્થપાય તો તે પોત પોતાની સભામાં દાખલ થનાર મેમ્બરે બાળલગ્ન ન કરવું, એવો નિયમ દાખલ કરે તો.

આમાં બધા પાટીદાર ભણી ગણી પારસીઓની માફક સમજી બન્યાં એવું એકદમ થવું અશક્ય છે. કેમકે હજી સુધારાના પહેલે પગથીએ હમણાંજ પગ મૂકવા માંડ્યો છે.

સરકારને વચમાં નાંખી સહાવટખીલની માફક કાયદો મંજૂર કરાવવાથી કંઈક અટકી શકે ખરા, પણ તેમાં આપણી વડાઈ ગણાય નહિ. તેમજ જ્ઞાતિમાં ઘણાખરા અજ્ઞાનો મિથ્યા સમજ કરી સરકારનું ધર ભરે, તેથી તે પણ જોઈએ તેવું કંઈ જણાતું નથી.

પરંતુ ત્રીજો નિયમ સર્વોત્કૃષ્ટ માલમ પડે છે. ઇશ્વર કૃપાએ હાલમાં ગામેગામે 'પાટીદાર હિતવર્ધક સભાઓ' સ્થપાવા માંડી છે. તેમાં દાખલ થનાર દરેક મેમ્બર એવી પ્રતિજ્ઞા કરે કે. "મારા હસ્તકમાં હોય એવા દીકરાનું સત્તર વર્ષ પહેલાં; તેમજ દીકરીનું બાર વર્ષ પહેલાં કદી લગ્ન કરીશ નહિ." આમાં વિવા ગમે તે પ્રસંગે કરવાની છૂટ હોવી જોઈએ; તેમજ લગ્ન થયા અગાઉ કોઈ પણ અપાય વરકન્યાના માથાપે કોઈ કોઈને આપવો નહિ. અને લગ્ન ફેરવવું નહિ. એ જે બાબતનો બંદોબસ્ત પ્રથમથીજ જ્ઞાતિના આગેવાનોએ કરવો જોઈએ. આથી કરીને એકલું જોઈ પીજો; અને પીજનો જોઈ ત્રીજો. એ પ્રમાણે કેટલીક મુદ્દો આપી જ્ઞાતિમાં બાળલગ્ન બંધ થશે એ નિઃસંશય છે.

વળી લેઉઆ વિનય પત્ર તરફથી જે એસોસિયન સ્થપાવાની છે. તેમાં પણ ઉપર બતાવેલો નિયમ દાખલ કરાય, અગર 'બાળલક્ષ નિપેધક' નામે મંડળી સ્થપાય. અને તેમાં દાખલ થનાર પાસે કંઈ પણ શી ન લેતાં માત્ર 'બાળલક્ષ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા' કરાવાય; તોપણ બની શકે તેમ છે. વળી આવી લોકોપયોગી મંડળીના નિયમો તેમજ પ્રતિજ્ઞા પત્રેક છપાવી 'લેઉઆ વિનય' પત્ર મારફત વહેંચવામાં આવે. જેથી દેશ પ-રદેશ બહુ થઈ મેમ્બર તરીકે હજારો માણસ બહાર પડી, પ્રતિજ્ઞા પત્રોમાં સહીઓ કરી તે પત્રો બાળલક્ષ નિપેધક મંડળી તરફ પાછા રવાને કરે; એ ખાત્રીપૂર્વક છે.

કલ્પ્ય મેમ્બરો દીકરી સમઘી પ્રતિજ્ઞા ન કરે પણ માત્ર દીકરા સ-મઘીજ પ્રતિજ્ઞા કરે; તોપણ કેટલેક દરજ્જે ચાલી શકે એમ છે. કેમકે મેમ્બર થનાર સુધરેલાજ માણસો હોય છે. અને તેજ સુધરેલા ધણું ક-રીને પોતાના કુટુંબમાં આગેવાન તરીકે પણ હોય છે. તેથી સારું ઘર અને મોટા વર મળવાની આશા હોય તો તેવાઓની સાથે પોતાના દી-કરીનો સમઘ'જોડાવા ધણા માણસો પોતાની કન્યાઓ મોટી થવા દે. (કન્યા મોટી કરી પરણાવવાની ધણા માણસોની મરજી હોય છે. કેમકે ચતાં પ્રત્યક્ષ નુકશાન અનુભવે છે. પણ મોટો વર ન મળવાની વકી હો-વાથીજ નાની દીકરીને પરણાવે છે) એમ કરતાં કરતાં પણ કેટલીક મૂ-દતે બાળલક્ષ અટકવાનો સંભવ છે. એવું બારીક દૃષ્ટીએ તપાસતાં ને વિ-ચાર કરતાં માલમ પડે છે.

વળી મેમ્બરોના એ પ્રકાર રાખતાં પણ હરકત નથી. (૧) દીકરા અને દીકરી બંનેનાં બાળલક્ષ ન કરવાં, એવી પ્રતિજ્ઞા કરનાર (૨) માત્ર દીકરાનેજ સત્તર વર્ષ (અગર મંડળી કરાવે તેટલાં વર્ષ) પહેલાં પરણાવ-વો નહિ, એવી પ્રતિજ્ઞા કરનાર. આવા બે વર્ગ રાખવાથી મંડળીના મે-મ્બરોમાં ઘણાજ વધારો થશે. અને ધારેલી કારણાં બર આવશે.

વળી હું ખાત્રીથી કહું છું કે કુહા ગામના પાટીદારોએ બારમાંનો અનિષ્ટ રીવાજ બધ ક્યો, જેથી સુધરેલુંજ તમામ સમાજ તેઓને એકે-અવાજે ધન્ય વાદ આપે છે. પણ આમાં તો સુધરેલો અસુધરેલો સર્વ ધન્યવાદ આપ્યા સિવાય રહેશે નહિ, એ નિર્વિવાદ છે.

મને સંપૂર્ણ આશા છે કે દરેક 'લેઉઆ હિતવર્ધક સભા' જેવી રીતે

બીજાં સુધારાનાં કામો ઉમંગથી કરે છે. તેવીજ રીતે આ વિધ્યને પણ ઉમંગથી વધાવી લેશે.

‘બાળલક્ષ્મી નિર્વેધક’ મહાળા કેવા નિયમોથી ચાલવી જોઈએ; તેમજ પ્રતિજ્ઞા પત્રો કેવી રીતે લખાવાં જોઈએ તેની જરૂર હશે તો બીજી વખત મારી અદ્ય મતિ પ્રમાણે લખી સ્વજ્ઞાતિ બધુઓની સેવામાં રજુ કરીશ. છેલ્લે પ્રભુ પ્રત્યે એટલીજ પ્રાર્થના છે કે—પાટીદાર જ્ઞાતિ સુધારાની પહેલી પાયરીએ આવી અન્ય વર્ગોને ઉદાહરણ રૂપ બને એવી કરે.

તથાસ્તુ.

—:0:—

‘એકડા.’

(મળેલું)

‘એકડા’ એ શબ્દ કણું કરીને આપણી જ્ઞાતિના લોકોએ પ્રસિદ્ધીમાં મૂક્યો છે. સહી કરતાં પહેલાં એકડો (૧) લખવાનો આપણા લોકોનો રિવાજ છે અને તે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે સહીઓ કરનાર સઘળા એકસમાન છે, ‘એકડા કર્યા’ એમ કહેવાનો આ ઉપરથી રિવાજ પડ્યો હશે. બ્યારે પાંચ સાત યા તેથી વધુ ગામોના પાટીદારો અંદર અંદર કન્યા આપવા લેવાનો ધારો થઈ તે ઠરાવ પર સહીઓ કરે છે સારે તે ગામોવાળાઓએ ‘એકડા કર્યા’ એમ કહેવાય છે. ખરચ ખૂટણુ ઓછું કરવાને માટે આપણી નાતમાં પહેલ પહેલી હીલચાલ સવત ૧૯૦૫ ની સાલમાં થઈ સારથી ‘એકડા’ની શરૂઆત થઈ એમ લેખી શકાય. પ્રથમ અમદાવાદ અને તેની આજુબાજુનાં ગામો કુશીન ગણ્યાતાં હતાં પરંતુ તે ગામના લોકોએ કન્યા છાંડ્યાથી ચરોતર વીગેરે ભાગોના પાટીદારોએ માંહેમાહે કન્યા આપવા લેવાનો ઠરાવ કર્યો. આ ઠરાવ ક્યારે થયો તે જાણવામાં આવ્યું નથી સંવત ૧૯૨૫ ની સાલમાં ડાકોર સુકામે ચરોતર વિગેરે વિભાગના પાટીદારોનું પંચ ફરી એકડા કરવા એકઠું થયું હતું. સાર બાદ જુદા જુદા જથ્થાના પાટીદારો જુદે જુદે સ્થળે એકડા કરવા જુદે જુદે વખતે મળ્યા હતા. સવત ૧૯૧૨થી ‘એકડા’ની રૂએ ગામોના જથ્થા બધામાં હોય એમ માલમ પડે છે. સંવત ૧૯૧૨ માં લસુદ્રા બીખસોડવાળા નવ ગામોના એકડા; ડાભર પડાગવાળા બાવીશ ગામોના

સ્વદેશી ચીજો જૂજ માણુઓ ખરીદ કરે છે તેથી સ્વદેશી કારીગરોને તે-
મના રોજગાર બદલ પૂરતો પૈસો મળતો નથી પણ તે પૈસો પરમુલ્ક
રવાને થાય છે કપડો, ચોપડીઓ, દવાઓ, રંગ, રસાયણ, તેલ, લોખંડ
ઝેટલી ચીજો પરદેશથી પુષ્કળ જથ્થામાં આવે છે ને તે બદલ કરોડો રૂ-
પિયા પરદેશ વિદાય થાય છે. સ્વદેશમાં ખનતા કાપડ પર સરકારે જકાત
લેવાનું દરાવ્યાથી ઘણા લોકનાં મન ખાટાં થયાં છે ને કેટલાક સ્વદેશી
કાપડ વાપરવાની ભલામણ કરે છે પરંતુ આ દેશની વસ્તી એકસ પી
નહિ હોવાથી તે લાભકારક ભલામણ સધળા લોક સ્વીકારે એ ખનવું અ-
શક્ય છે. વળી આપણા દેશમાંથી કેટલીક વનસ્પતિ ઘણી સાંધી કીમતે
પરદેશ જાય છે ને તેનું રૂપાંતર થઈ દવા તરીકે માંધી કીમતે પાછી આ-
પણા દેશમાં આવે છે, જે આપણા દેશમાં આ વનસ્પતિઓની દવા બ-
નાવવાનાં કારખાનાં કાઢી તે બનાવવામાં આવે તો દેશની લક્ષ્મીનું રક્ષણ
થાય અને પૈસો પરદેશ જતો અટકે પરંતુ આ કામ શ્રીમંત સાહુકારોનું
તથા રાજ રજવાડાઓનું છે. કારણ કે આવાં કારખાનાં કાઢવામાં
પુષ્કળ નાણાંની જરૂર છે. આ બાબત પ્રબળ ધ્યાન ખેંચવા માંડવું છે
એ જાણી અને ખુશી થયા છીએ અને આશા રાખીએ છીએ કે સત્વર
આવાં કારખાનાં નીકળી પરદેશ જતી લક્ષ્મીનું રક્ષણ થશે. રાજકર્તા
અગ્રેજ હોવાથી તથા દુનિયાના ઘણા ભાગમાં અગ્રેજ ભાષાને પ્રચાર
હોવાથી આપણા લોકને અગ્રેજ પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવો પડે છે. હાઇ
સ્કુલોમાં તથા કોલેજોમાં અગ્રેજ પુસ્તકો ચાલે છે. દર વરસે લાખો રૂ-
પિયાનાં પુસ્તકો યુરોપથી આ દેશમાં આવે છે અને તે બદલ લાખો
રૂપિયા પરદેશ જાય છે. આ રૂપિયામાંથી કેટલાક રૂપિયા પરદેશ જતાં
સહેલાઈથી અટકાવી શકાય એમ છે. હાઇસ્કુલોમાં ચાલતી કેટલીક ચોપ-
પડીઓ ખુદ અગ્રેજોની રચેલી ચલાવવાને બદલે વિદ્વાન દેશીઓના હાથ-
થી રચાએલાં પદ્ય તથા ગદ્ય તથા વ્યાકરણનાં પુસ્તકો સિવાયનાં બીજાં
પુસ્તકો ચલાવવાનો પ્રચાર થાય તો વિદ્યાર્થીઓના જ્ઞાનમાં કંઈ પણ બ-
તનો ઘટાડો થવાને બદલે તેમના ખરચમાં ઘટાડો થાય અને પૈસો પરદેશ
જતો અટકે. આ કામ કંઈ મુશીબત ભરેલું નથી. આપણા દેશમાં ઘણા
વિદ્વાનો આવાં પુસ્તકો રચવા શક્તિ ધરાવે છે ને લિખ્ત લિખ્ત વિષયો પર
કેટલાક વિદ્વાનોએ પુસ્તકો ક્યારનાંએ રચી પ્રગટ કર્યા છે પણ તે પુસ્તકો

અહરે વાપરમાં જોઈએ તેટલી છૂટથી આવ્યાં નથી. સ્વદેશીઓના હાથથી રચેલાં પુસ્તકો હાઇસ્કુલોમાં સહેલથી ચલાવી શકાય એમ છે. માત્ર હાઇ સ્કુલોના હેઠ મારતરોએ પરદેશી ગ્રંથકારોના પુસ્તકોને બદલે સ્વદેશી ગ્રંથ-કારોનાં પુસ્તક પોતાના હસ્તકની સ્કુલમાં ચલાવવાનો રીવાજ રાખવો. આ રીવાજ જો દાખલ થાય તો ગ્રંથકારોને ઉત્તેજન મળશે, પુસ્તકો સહેલાઈથી ને સરતી કીમતે મળી શકશે ને જોઈએ તેવાં પુસ્તકો પ્રગટ થશે. દીક્ષગીર છીએ કે આ ઉપયોગી બાબત પર સ્વદેશાભિમાની વિરુદ્ધોત્તું ધ્યાન જોવાયું નથી. રાજદારી અને સંસારિક વિષયોમાં પ્રત્નના અગ્રેસરો લીન થયાથી આવી ઉપયોગી બાબતો તરફ જોઈતું લક્ષ આપાયું નથી. ખાનગી સાહસથી ચાલતી સ્કુલોના માલીકો તો ઉપર સુચવેલી સુચના નિર્વાહને અમલમાં મૂકી શકે એમ છે તો તેમણે તે અમલમાં મૂકવા વિલંબ કરવો જોઈતો નથી. હાલ હુડીઆમણના વધતા જતા ભાવને લીધે પરદેશથી આવતાં પુસ્તકોની કીમતમાં સેકંડે પચીસ ટકા વધારો થયો છે ને વળી કદાચિત કોઈ પુસ્તકની નકલ ખપી જાય છે તો તે ફરીથી મંગાવતાં તથા આવતાં બે મહિના વીતી જાય છે તેથી વિદ્યાર્થીઓને ધણી અગવડો વેઠવી પડે છે. આશા છે કે આ બાબત અન્ય વર્તમાન પત્રોમાં સવિસ્તર ચર્ચાશે અને પરદેશ જતા ધનનું રક્ષણ થશે. તથાસ્તુ.

—:૦:—

લેઝિઆ પાટીદાર.

(૨) કૃષિ પ્રકરણ.

(સાધણ પૃષ્ઠ ૧૨૮.)

પૂર્વે પરશુરામે ક્ષત્રીયોને જીતીને પૃથ્વી તેમની પાસેથી ખુંચી લેઈ કશ્યપ મુનિને આપી. કશ્યપ મુનિએ જેતીનો ધંધો વધારવાને તેવિયે કૃષિ-શાસ્ત્ર પારાશર મુનિકને રચાવ્યું. એ શાસ્ત્ર મહાદેવની આજ્ઞાથી કણ્ણ્વી લોકોને શીખવીને જેતીનાં ધંધામાં ધણેજ વધારો કર્યો છે એમ કહેવાય

૧ મેં “લેઝિઆ પાટીદાર” નામનું પુસ્તક લખેલું પણ તે અવકાશ નહીં મળવાથી બહાર પાડેલું નહીં, તે હવે આ પત્રમાં છૂટક છૂટક

છે. વસિષ્ઠ અને વિશ્વામિત્ર મુનિએ પણ ખેતીના ધંધામાં વધારે સહાયતા કરી છે, પછી રામચંદ્રના વારામાં તે ધંધાનું વધારે ચરિત્રાલેખ થયું છે:— અને એક લોકોની ખોટી આખર બધામાં છે. આવી પણ કયા કહે છે કે, અહાદેવ! પાર્વતીએ દેવલોકોના કુબેર અંડારી ક્રમેથી વિવિધ ધાન્યના કષ્ટ-ખીજ આપીને એક લોકોનું કષ્ટખીજ નાશ પાડ્યું છે, તે લાભનો અમ-લ્લંઘન કષ્ટખી છે.

ખેતીના ધંધામાં જે પ્રવીણ એકદમ મુખ્યાધિકારી કહેવાય છે; તેને સંસ્કૃતમાં પટ્ટકીલ કહે છે. એ શબ્દનો અપભ્રંશ ગુર્જરભાષામાં પટેલ અને મરાઠીમાં પાટીલ થયો છે. પ્રથમ તેને ખેતીલાલક પૃથ્વીની ખરીદા આવડવી જોઈએ; કૃષ્ણાં તત્ત્વો ભેગાં મળી ભૂમી બની છે તેનું જ્ઞાન જોઈએ; જોઈએ વર્તાં તત્ત્વો થવાથી ભૂમિના ભિન્ન ગુણ અને ભિન્ન પ્રકાર બનેલા છે તેનું જ્ઞાન જોઈએ; અમુક ઋતુમાં તથા અમુક ન-ક્ષત્રમાં અમુક પાક નીપજે એવું જ્ઞાન જોઈએ; સદ્ય, બોજ્ય, ઇલાદિ આર પ્રકારના આહાર છે, તેનું જ્ઞાન જોઈએ; કર્ષણને ભાવે એવાં તત્ત્વો

આપવામાં આવે છે. આ પ્રત્યે ૯૮ મે તથા ૧૨૨ મે પાને ‘લેઉઆ પાટોદારોની ઉત્પત્તિ’ એ મથાળાનો વિષય છાપ્યો છે, તે આ ‘લેઉ-આ પાટોદાર’ પુસ્તકની શરૂઆત છે, તે તેને એ પુસ્તકમાંનું પહેલું એટલે ‘ઉત્પત્તિ પ્રકરણ’ સમજવું, કારણ તેમાં જૂદાં જૂદાં પ્રકરણ છે.

અધિપતિ.

* આ પ્રકરણ લખતા પહેલાં યુદ્ધપ્રકરણ લખાવું જોઈએ. કાનિય પાટોદાર માટે તેમનો પ્રાચીન ઇતિહાસ સંબંધપૂર્વક નહિ મળવાથી દિવ-ગીરી સાથે આ પ્રકરણનું લખવું થાય છે.

† પટ્ટેન રાજશાસનેન કિલતિ ક્રીડાતિ સપટ્ટ કિલ:

પટ્ટશ્વતુષ્પયે પીઠેરાજાદે:શાસનાંતરેવ્રણાદિવંધનેપેશાશ્મનિ

॥ ઇતિ હૈમ: ॥ કિલ કિડનેતુદાદિ: ધાતુ:

પટ્ટ એટલે રાજાએ કરી આપેલ શાસન એટલે પૃથ્વીનો પટ, તેવડે કિલતી નામે રમે તે ઉપરથી પટ્ટકિલ: પટ્ટકિલ: પાટીલ: પટેલ. રાજાશ્રી પ્રભાકર પંડિતે પટેલની વ્યુત્પત્તિ ખોટી આપી છે, માટે આ અલ્પવિવેક થયો છે તે વાંચક ક્ષમા કરશે.

ખાતરમાં રહેલા છે, તે તેણે ભોંયમાંથી લીધાં, એટલે ભોંયનાં તત્વો જોઈને
 જાય છે, તે પૂરાં કરવાને તેમાં કર્ણભૂતે ભાવતું ખાતર નાખવાનું જ્ઞાન જો-
 ઇએ; અમુક ભૂમિમાં ખાતર નાખવાથીજ પાક નીપજે, અમુકમાં ખાતર
 નાખ્યાવિના નીપજે, ખાતર નાખતાં અમુક ભૂમિને ઘણું ગુણ થાય છે,
 અમુકને થોડો થાય છે, તે વિષેનું જ્ઞાન જોઇએ; ભૂમિમાં રહેલા દુર્ગુણો
 કર્ણભૂતે બાધ કરતા હોય તે મટાડવાના ઉપાય જાણવા જોઇએ; ભૂમિના
 ગુણ, હવામાં ફેરફાર, આકાશમાં વાદળ, વિજળી, માવહું, ધુમર, મેઘરવો,
 ઝાકળ, ઇસદિથી કર્ણભૂમાં ગુણદોષ ઉપજે છે, તેનું જ્ઞાન જોઇએ. ખેતીના
 ધંધાનાં સર્વ અંગનું જ્ઞાન તેને સંપૂર્ણ હોવું જોઇએ.

ખેતી કરતાં પશુપાલન કરવું પડે છે; અને ખેતીમાંથી ઉપજેલા પ-
 દાર્થનો વળુજ કરવો પડે છે. માટે ખેતી, પશુપાલન, અને વળુજ, એ
 ત્રણ કર્મ વૈશ્ય વર્ણનો ધર્મ છે, એવું કહે છે. (હાલમાં જોને આપણે
 લાણિયા કહીએ છીએ; તે વૈશ્ય છે તેઓ પૂર્વે ખેતી કરતા હતા ને હાલ
 પશુ કોઇ કોઇ કરે છે.)

અપૂર્ણ.

—:૦:—

આ પત્રનો વાર્ષિક ટુંક હેવાલ:

આ પત્ર કાઢવામાં ધણી મુશ્કેલીઓ નડી હતી. ગરબાતમાં ૨૦૦૦
 મિલિમિ પત્ર કાઢ્યાં હતાં તે જોઈને પકવાથી ફરી ૨૦૦૦ છપાવવાં પડ્યાં.
 હતાં મેનેજર મી. ગોવર્ધન લલિતભાઈ ગાંધીએ. પોતાના હોદ્દાનું રાજીના-
 મું એકએક આપ્યું તેથી અન્ય વ્યવસ્થાપક મેળવવા પ્રયાસ કરવો પડ્યો.
 અને કેટલાક ઉત્સાહી સભ્યોએ તે હોદ્દો લેવા ઇચ્છા જણાવી પણ આ-
 ખરે એમ કહ્યું કે આપ સમાન જળ નહિ તેથી કામ જલે આરંભ્યું પ્ર-
 થમ ત્રણ માસ સુધી વ્યવસ્થા મહુધા નિવાસી રા. નાથાભાઈ મથુરભાઈએ
 કરી. આજ સુધી આ પત્રમાં ૨૫ સભ્યોએ વિદ્ય વિધ. વિપયો પર લ-
 ખાણુ લખી મોકલ્યાં હતાં તેઓનો અધિપતિ આભાર માને છે. આ પત્રના
 આહવાને ભાદરણ નિવાસી રા. વરજભાઈ, વાઘજીભાઈએ વિદ્યા નામનું
 લઘુ પુસ્તક લેઈ આપ્યું હતું ધણી ભાઈઓએ જ્ઞાતિ સેવાઓ તન-
 મન ધનથી જનની છે, તેમનો અધિપતિ આભાર માને છે. ધણી વિ-
 દ્વાન, આચાર્ય અને અનુભવી દિગ્ગજિતકોએ પ્રસંગોપાત આ પત્રની

ઉત્તવી અર્થે સુચનાઓ કરી હતી તેની પણ નોંધ લેવા અધિપ્રતિ સુકયા નથી, આપણી જ્ઞાતિની ઉત્તતિ અર્થે ધણા સજ્જનો ઇન્તેજાર છે તે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. વિદ્વાના વધારાથી સુવિચારનાં બીજા ઉગવા માંડ્યાં છે. આ પત્રને પવન સારી રીતે વાયો છે. નડીયાદમાં નડીયાદ પાટોદાર સમાજ કરમસદમાં લેઉઆ મંડળી, કુંહામાં લખાભાઇ જેઠાભાઈ રીલીંગ. રૂમ તથા વિદ્યોત્તેજક સમાજ, વહેલાળમાં રઘુનાથદાસ. લાઇએરી તથા ઉત્તરસંડામાં જ્ઞાનપ્રસારક સમાજ ઇત્યાદી આ પત્રને પ્રતાપ છે. ઠામ ઠામ સમાજો અને ભાષણો થાય છે. બારમાનાં ખરચ કમી કરવા પંચ ભરાવા માંડ્યાં છે, કેટલીક જગ્યાએ બંધ થઈ સુકયાં છે. જોળ લગભગ સધજે થઇ ગયા છે. દીલગીરીની સાથે જણાવવું પડે છે કે જ્ઞાતિ સમાચાર લખી મોકલનાર જોઇએ તેટલા બખ્તર પત્રીઓ મળી આવ્યા તથા. આ જોટ પૂરી પડે તો જ્ઞાતિ બંધુઓને દર માસે ધણું જાણવાનું મળી આવે. જોળટોએ ગ્રાહક વધારવા તથા પત્રના સમર્થમાં લોક સમુદાયના અભિપ્રાય જણાવી પોતાની કરજ ચકાસીત બજાવવામાં ઢીલ કરી છે. આશા છે કે હવે તેમ કરશે નહીં. આપણી જ્ઞાતિમાં ધણા સજ્જનો કવિઓ, ગ્રંથકારો, તથા લેખકો છે તે વાત આ પત્રના જન્મ પછી પ્રસિદ્ધ થતી જાય છે. કૃપિવિવેચન અને વ્યાપારના વિષયો જોઇએ તેવા લખનાર મેદાનમાં પડશે એવી વકી રખાય છે. કેટલાક ગ્રાહકોના તરફથી લવાજમ આવ્યું નથી તેથી, હિસાબ પ્રગટ કરવામાં વિઘ્ન નડે છે તેમજ પત્રનું કદ વધારવાની ધણી જરૂર છે પણ તે સમર્થી વિચાર કરતાં ઉપલાજ કારણને લીધે બંન્ને શક્યું નથી. પાટીદાર વિદ્યોત્તેજક કુંડ તથા પાટીદાર હિતવર્ધક મંડળ નામના આર્ટિકલો પર જ્ઞાતિ અગ્રેસરોનું ધ્યાન ખેંચાયું નથી તે શોકજનક છે. આશા છે કે આ વિષયોમાં લખેલી સુચનાઓ સત્તર અમલમાં મૂકી જ્ઞાતિજનેને આભારી કરશે. કેટલાક અન્ય જ્ઞાતિના સ્વદેશાભિમાની વિદ્વાન સજ્જનોએ આ પત્ર સખધી સુચના આપી તથા સારા અભિપ્રાય દર્શાવી તથા ગ્રાહક થઇ આપણી જ્ઞાતિને આભારી કરી છે. આ દુનિયામાં જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતા પૂર્વે અલ્પજ્ઞ જીવો આધિ, વ્યાધિ, અને ઉપાધિથી માયાના અઘાત સમુદ્રમાં ટળવળાં કરે છે, તેમ અધિપતિને પ્રસંગોપાત આ પીડાઓને લીધે પત્ર નિયમીત ઢાળે પ્રગટ કરતાં હરકતો નડે છે તે અમારી કલ્પના સુઝ ગ્રહાણે ધ્યાનમાં લેવા નથી એ આજુ સ્તુતિપત્ર

તેથી ભવિષ્યમાં ઇશ્વરે નિયમસર પ્રગટ કરવા અનુકૂળતા કરી આપી છે. એટલું ઇચ્છી સમાપ્ત કરીએ છીએ.

જ્ઞાતિ સમાચાર.

૧ નડીઆદ નિવાસી રા. રા. ગોપાળદાસ વિહારીદાસને રાધનપુર સંસ્થાના રેવન્યુ કમીશનર નીમવામાં આવ્યા છે.

૨ કુદા નિવાસી રા. રા. શંકરલાલ જોષાભાઈએ પોતાના ભત્રીજાના લગ્ન પ્રસંગે શંકરલાલ કુંડમાંથી રૂ. ૧૫૦) આંકરોલની નિશાળ માટે અર્પણ કર્યા છે; તેના આજમાંથી છોકરા, છોકરીઓને દર સાલ ધનામ મળશે. આ સિવાય રૂ. ૧૫) ચોપડીઓ તથા રેળ માટે આપ્યા હતા. જનમાં છત્રીવાળાં, દારવાડી, લાવવાં નહીં, એવો કાયદો તેમના પત્ર તરફથી છે; એ આ પાટીદારે પાળી તેને ઉત્તેજન આપ્યું છે તેથી તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે.

૩ અમદાવાદ નિવાસી રા. રા. નગીનદાસ પુરષોત્તમદાસે ઇડરના થોલીસ કમીશનરનો આર્જ તપાસી લીધો છે.

૪ ધર્મજ નિવાસી રા. રા. રાવજીભાઈ ભાઈલાલભાઈ વડોદરા કોલેજમાં એગ્રીકલચરના પ્રોફેસર નિમાયા છે.

૫ નડીઆદ નિવાસી રા. સોમાભાઈ ડાશીભાઈ તથા સોજીત્રાના પા. ગોવિંદભાઈ વાઘજીભાઈ વ્યાપાર અર્થે આફ્રિકા ગયા છે.

૬ પલાણા, ચાંગા, મહેળાવ, આણંદ, અલીદ્રા, ખેરીઆવી વીગરે સત્તાવીશ ગામોના એકઠાના હરાવ મુજબ ધણાં લગ્ન થઇ ચૂક્યાં છે. આ કામમાં સદ્દુર્ગામોના આગેવાનોએ સારો ભાગ લીધો હતો તેથી તેમને સાબાશી ઘટે છે. હરાવ મળેથી છાપવામાં આવશે.

૭ શીણાવ, ખડોલ, મુઝા, રૂપપરાં, શીંઘાલી વીગરે બાવીસ ગામોના એકઠાનું બંધારણ ઉત્તમ છે. સદરહુ એકઠાના હરાવનો ભગ થતો અટકાવવા તથા ભંગ કરનારને શિક્ષા કરવા દરેક ગામના આગેવાનોને મેમ્બર નિમ્યા છે. કોઈ પણ ગામના વાંધાનો નીવેડો કરવા દરેક ગામના મેમ્બરો હરાવેલી મુદતે હરાવેલા સ્થળે ભેગા થઇ વાંધા ભરેલા કામની જીલ્લાની લઇ હરાવ કરે છે. આ વરસમાં તેમણે એવો હરાવ દાખલ કર્યો

છે કે તે ગામોના કોઇ પણ સખ્સે પોતાની દીકરીનું તે. ગામો બહારનું ગામમાં લગ્ન કરવું નહીં.

૮ દશકોશીના એકડાના ઠરાવની વિરુદ્ધ ચાલતારા માણસો પાસેથી લીધેલાં દંડનાં નાણાં કેળવણીના ઉત્તેજનમાં વાપરવા કેટલાક સજ્જનો પ્રયાસ કરે છે.

૯ મહુધા નિવાસી ૨૦ સાં નારાયણભાઈ લક્ષ્મીભાઈએ નિશાળનાં મકાન બાંધવામાં રૂ ૨૦૦ બક્ષીસ આપ્યા છે.

૧૦ વહેલાળમાં મહુમ પટેલ રૂઢનાથદાસ છાત્રાભાઈના વારસોએ “ધી રૂઢનાથદાસ રીડીંગ રૂમ” તાં ૧૦-૩-૯૬થી સ્થાપી છે તેમાં પાંચ કાશીભાઈ નયુભાઈ, ધૈરવભાઈ મનોરભાઈ, ખુશાલભાઈ આદરભાઈ, બી. આભાઈ ઉમેદભાઈ, ખુશાલભાઈ દવાલભાઈ, ધૈરવભાઈ છવાભાઈ, શીવાભાઈ ભલાભાઈ એમણે મળી એકંદર ૭૭ પુસ્તક બક્ષીસ આપ્યાં છે. બધાં મળી ૧૫ પેપર આવે છે. વાર્ષિક રૂ ૩૧૬૨ મેન્બર દીકરાખી છે. માસ્તર ડુલચંદ કલભાઈ પ્રેસીડન્ટ, રા. કીસોરભાઈ દયાભાઈ વાઇસ પ્રેસીડન્ટ ને રાં. કાસીભાઈ નયુભાઈ સેક્રેટરી છે. આશા છે કે ચરોતરના શ્રીમંત પાટીદારો દશકોશીના ઉદ્ધર પાટીદારોના દાખલા લઈ કેળવણીનો બહોળો ફેલાવો કરવા પોતાના દ્રવ્યના કંઈક અંશનો સદ્વ્યય કરશે.

૧૧ “લેઉઆ હિતોપદેશિકા” નામનું એક બોધદાયક પુસ્તક વરણામાવાળા મીં. બાપુલાલ ધૈરવદાસે રચેલું વરણામા નિવાસી ૨૦ પ્રાગદાસ વણારસીદાસ તથા ૨૦ નાથાભાઈ ધર્મદાસ દેશાઈ તરફથી પ્રસિદ્ધ થનાર છે. તેની કીમત ‘લેઉવા વિનય’ના આહકો પાસેથી તેમજ જુલાઈ માસની આખર સુધી થનાર આહકો માટે ચાર આના ઠરાવી છે; પાછળથી બાર આના લેવામાં આવશે. આહકોએ સદર્જુ ગૃહસ્થોને છટોલા પોસ્ટ ઓફીસ દ્વારા વરણામે લખી જણાવવું.

૧૨ ‘લેઉઆ પૂરાણ’ નામનું પુસ્તક લક્ષ્મીદાસ રહીશ ગોવર્ધન સદા-રામ બંદ્ર તરફથી થોડા દીવસમાં પ્રગટ થનાર છે. અમોને આશા છે કે તે ગૃહસ્થ-પ્રાચીન પુરાવા દાખલ કરીને તે ઉપર વિવેચન ચલાવશે.

૧૩ આંકલાવ, બોરસદ, વહેરા, કાવીઠા, સદેસર સીહોલ, દાવોલ વીગેરે જે બાર ગામ બાંધાયેલાં છે નેમણે પોતે પોતાનાં બાંધેલાં ગામ બહાર કન્યા ન આપવાનો ઠરાવ કરેલો તે છતાં જે લોકોએ આ સાલ

ખહાર ગામ કન્યાઓ આપેલી છે તેમનો ખદોખસ કરવા તથા તેમના ઉપર ઘટતા ઉપાયો લેવા વિશેનું પંચ તાં ૨૮મી મે સને ૧૮૯૬ના દિવસે કાવિઠા ગામે મળેલું, તેથી તે વિશે કટલોક કરાવ થઇ ચુક્યો છે, ખણુ હજી સુધી ખહાર પડ્યો નથી, તેથી તે ખહાર પડે આપવામાં આવશે. આવા સઘળા માણસોને લાભકર્તા કરાવથી ઉલટું ચાલવું એ બધું જોડું છે. આશા છે કે સદરહુ ગામોના આગેવાનો એકઠાના કરાવ પ્રમાણે ચાલી, પોતાના ગામોના ખીજા લોકોને તે મુજબ ચાલવા, સમજુતી આપશે.

૧૪ એક મીત્ર જણાવે છે કે દશકોશીના મુખ્ય ૯ ગામના પાટીદારોનું પંચ અમદાવાદમાં સ્વામી નારાયણના વંદામાં પહેલા જોડ સુદી ૬૫ ઉપર ૩ ૨૦૦૦)ની એક રકમ શ્રીસ્વામી નારાયણ મહારાજને ત્યાં દશકોશી દંડે દંડ સંબંધીની થાપણ તરીકે મૂકેલી તે ઉપાડી લેવા ભરાયું હતું, પંચે ઉપરનું કામ ફક્ત પાંચ દીવસમાં ફારગત કરી વીસરજન થયું હતું, અને તે બદલ લગભગ ૩ ૧૫૦) પંચના ભોજન ૪૦ માટે થયા હતા. હવે જ્યારે એ હજારની વ્યવસ્થામાં ૩ ૧૫૦) ભોજન ખર્ચ થયા ત્યારે તેમની અકલ અને વખતના ઉપયોગની કીમત ક્યા ગણીત પ્રમાણથી ગણવી? ખીજા જથાના પાટીદારોએ (કુહા, ગામડી ૪૦) થોડા મહીના ઉપર જોતલપુર મુકામે ભેગા થઇ પંચમાં ગાંઠનું આવતો કરાવ કર્યો છે તે સ્તુતીપાત્ર છે.

૧૫ નીચે જણાવેલા પાટીદારોને હથીઆર એકઠમાંથી ખાતલ કરવામાં આવ્યા છે.

જેરાભાઇ નાથાભાઇ અમીન, વીરસદ. બહેચરદાસ વિહારીદાસ, દેશાઇ, નડીઆદ. નાનાભાઇ વલવભાઇ દેશાઇ, નડીઆદ. કાળીદાસ જીજીભાઇ પટેલ, આણંદ. શામળભાઇ લાલાજી અમીન, વીરસદ. દારકાદાસ જેસીંગભાઇ દેશાઇ, નડીઆદ. વલવભાઇ જીવાભાઇ દેશાઇ, નડીઆદ. મકનદાસ ઉમેદભાઇ પટેલ, નડીઆદ. શામળભાઇ નાથાભાઇ અમીન, વીરસદ. પરશોતમ લલ્લુભાઇ પટેલ, નડીઆદ. પુરુષોત્તમદાસ વિહારીદાસ દેશાઇ, નડીઆદ. મગનભાઇ શામળભાઇ દેશાઇ, નડીઆદ. હીમાભાઇ અણ્ણુભાઇ અમીન, મહુધા.

૧૬ આ મે મહીનામાં મહુધામાં ખારમાંનાં ગળ ઉપરત અને અયોગ્ય ખરચ કરી કરવા ઉપર વિચાર કરવા ગામના પાટીદારો એકઠા થયા હતા અને તે ઉપર ઘણી ચરચા ચાલી હતી. ઘણું કરીને પંદર વરસની અંદરનાં જાહેરાતો ખારમાં જમવા બંધ એવો કરાવ થવાની વાત છે આ

સાચું સ્તુતીપાત્ર છે. અત્રે આશા રાખીએ છીએ કે આ કામ તેઓ સત્વર પોર પાડશે અને ખીજા જ્ઞાતીય ધુઓને દાખલારૂપ થઇ પ્રડશે.

૧૭ રાં ૨૦ રાં રાવણભાઈ મોતીભાઈ તથા રાં ૨૦ મોતીભાઈ બી-આભાઈ જેઓ વિદ્યાવત્ ખાતે પાંત્રીક વિદ્યા શિખવા ગયા છે તેઓ પાસ થયા છે અને તેઓ થોડા વખતમાં પાછા ફરનાર છે.

૧૮ ખીજા નીવાસી પ્રદેશ રામભાઈ ગીરધરભાઈ તંબાકુના વહેપારી તંબાકુ લઇ એડન ખાતે ગયા મહીનામાં ગયા છે.

વર્તમાન સાર.

પાલીમેન્ટના સભાસદ મીં કને આવતી નેશનલ કોન્ગ્રેસના પ્રમુખ તરીકે ખીરાજવાતું સ્વીકાર્યું છે.

સુરતના કલેક્ટર મીં લેલી ઉત્તર વિભાગના રેવન્યુ કમીશનર નીમયા છે. ગ્રોવીન્સીઅલ સર્વેસની પહેલ વહેલી હરિદ્વાદની પરિક્ષા આવતા બ-ધુઓની માસમાં મુખ્યમાં લેવાશે.

અંગ્રેજ સરકારે સુડાનના મુલક પર ચઢાઈ કરવા હિંદુસ્તાનથી લા-સ્કર રવાને કર્યું છે.

સરકારી યુરોપીઅન અમલદારોને અપાતા વટાવની ખાટનો બદલો બંધ થશે.

નામદાર મહારાણીના જન્મ દીવસે ભરચકાળા રાં બાં યુતીલાલ વેણીલાલને સી. આઇ. ઇ. નો કીતાબ મળ્યો છે.

અમેરિકાના મીસુરીનાં સેન્ટ હુઇ નામના સંસ્થાપનના દરિયાના તો-લાનથી સમૂહો નાશ થયો છે તેમાં ૧૩૦૦ માણસોની ખુદારી થઇ છે.

મીં રાહડસ મોર્ગન નામના ડીરક્ટીકટ ફોરેસ્ટ ઓફીસરની લાશને તેના વીલની રૂએ હટકામદમાં અગ્નીદાહ દેવામાં આવ્યો હતો.

મુખ્યમાં વૈદ પ્રભુરામ જીવણરામના ઉપરીપણા નીચે એક આયુ-વેદ વિદ્યાલય ઉઘાડવામાં આવ્યું છે. તેમાં આયુ. વૈદકનો ભાષણદાર તથા અનુભવદારા અવ્યાસ કરાવવામાં આવશે. પાસ થનારાઓને તેમના અ-ભ્યાસ પ્રમાણે વૈદરાજ તથા ધનવંતરીની ડીગ્રીઓ આપવામાં આવશે.

ગાયકવાડી કડી પ્રાંતમાં શીકાઇને બદલે બોઆશી નાણું કલદારને હ-રકત ન આપ તેવી રીતે ચાલુ કરવા હિંદની સરકારે પરવાનગી આપી છે.

લેડિયા વિન્ય.

પુસ્તક ૨ જી,

જુન-જુલાઈ ૧૮૯૬.

અંક ૨-૩ જો.

પ્રભુ પ્રાર્થના.

સવૈયા.

અડતી કરજો લેડિયા કુળની, મૂળમાં સીચો અમૃત રસ;
રશમશ કરજો રાજ્યકર્તાને, તારણ્ય કારણુ કરે પરશ.
કૃષિ ક્ષેત્રે કુશળતા આપો, આપો, વિદ્યા, હુતર અનેક;
નેક ટેકમાં નીપુણુ કરજો, કરજો બક્ષીશમાં વિવેક. ૧
સર્વ લેડિયાને શાન્તિ આપો, આપો અચળ કરી ભૂમધ્ય;
વિન્ય વાવટો દેશ વિદેશે, ફરકાવો પરમેશ્વર સધ્ય.
પત્રિકાનું પોપણુ કારણુ, ધારણુ ધરજો દ્વિયાકાશ;
પ્રકાશ-પાપે, સુગતી જામે, ગ્રેહ પત્રિકા કરી ઉલ્લાસ. ૨
દાહોરો.

પાટીદારની પત્રિકા, ગ્રહે ગ્રહે પુરે વાશ;

એ માગુ શ્રી ભૂદરા, લેવન કરે પ્રકાશ. ૧

—:0:—

લેડિયા પાટીદાર.

કૃષિ પ્રકરણ

(સાંધણુ પૃષ્ઠ ૧૯)

પૃથ્વી, ખેડ, ખાતર, પાણી, ઝાંઝર, પંથુ, ખીજ, કાળ, તાપ, અને
પાણુ એ દેશ વસ્તુ અતુકળ હોય તો રડી રીતે ખેતી થાય છે.

પૃથ્વી:—પૃથ્વી કેવળ ખેતીના કામમાં આવે છે એમ નથી પણ તે બહુ ઉપયોગમાં આવે છે. તે ખનિજ પદાર્થોના ભંડાર છે, તથા પ્રાણી અને વનસ્પતિની માતા છે. સૌંદર્ય ધાતુનો અર્થ થયું, ઉપજવું, એવો છે, પૃથ્વીમાં સર્વ ઉપજે છે માટે એને ભૂ કે ભૂમિ કહે છે; વિશ્વ ધાતુનો અર્થ, પ્રવેશ કરવો, થાય છે, આપણ સૌ અંતે પૃથ્વીમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ તે ઉપરથી એને વિશ્વા કહે છે; ને ને પ્રકાસ્તુ આપણે ‘વસ્તુ’ એટલે ‘ધન’ કહીએ, તે પૃથ્વીજ ધારણ કરે છે, માટે તેને વસુધારા-વસુધરાકહે છે; વળી આપણને એ ધારણ કરે છે, એ ઉપરથી એને ધરા-ધરણી-ધરાત્રી કહીએ છીએ; વસુ (ધન) જેમાં છે તે ઉપરથી તે વસુમતી કહેવાય છે; પૃથ્વીને પાણી અડતાં તે મીઠા એટલે ચીકણી થાય છે, તે ઉપરથી મેદિની કહેવાય છે; પૃથ્વીમાંથી સર્વ ગંધ નિપજે છે (અથવા ગંધ, એ પૃથ્વીતત્વનો ગુણ છે) માટે તેને ગંધમાના કહે છે; ચલન સાધન વિના તે ચાલતી નથી, માટે તેને અચલા કહે છે; સ્થાવર જંગમરૂપ હોવા માણિક્યાદિક રત્ન જે જણે છે, (પૃથ્વીના જે પ્રદેશ) તેને રત્નપૂ કહે છે; સ્થાવર જંગમરૂપ જગતને વહન કરે છે, માટે એને જગદ્વહા કહે છે; તે સર્વ હ્રસ્વ જન્તુઓને આતાની પેઠે પાળે છે માટે એને ધરતીમાતા કહે છે.

જે દેશમાં કાળી ચીકણી માટી છે તે પ્રદેશને કૃષ્ણભૂમ-કાન્હુમ કહે છે; જે પ્રદેશમાં ધોળી ચીકણી માટી છે તે પ્રદેશને પાણ્ડુભૂમ અથવા અડિયાણું કહે છે; જે પ્રદેશમાં લાલ ચીકણી માટી છે તે પ્રદેશને રક્તભૂમિ કહે છે; જે પ્રદેશમાં ગોરી માટી છે તેને ગોરાકુ કહે છે; જે પ્રદેશમાં રેતી મિશ્રિત માટી છે તેને રેતાળ કહે છે; જે પ્રદેશમાં કાંકરી મિશ્રિત માટી છે તેને શાર્કરિલ અથવા કાંકરાળ કહે છે; જે પ્રદેશમાં ઊષ (ઊસ-ખારી) માટી છે તેને ઊષર-ઉખર કહે છે; જે પ્રદેશમાં ખર્ત્યરાજ છે તેને કુંગરાળ (કુંગરવળ) કહે છે.

* કૃષ્ણભૂમઃ કૃષ્ણામૂર્મિર્યસ્મિન્ સકૃષ્ણ ભૂમઃ ॥ કૃષ્ણોદક પાંદુ પૂર્વાયા ભૂમેરાજિપ્યતે इति વાર્તિક વડે. ભૂમિશબ્દ આગળ સમાસાત અર્ચુ પ્રત્યય થતાં કૃષ્ણભૂમ શબ્દ સમાસ નામનો ધડાયો. કૃષ્ણભૂમઃ=કાન્હુમ=કાન્હમ.

જે દેશમાં પર્વતનાં ઝરણુ અને ઉત્તળાં પાણી હોય છે, અને દેશ સદાય તેથી ભીનો રહે છે, તેને અનૂપ દેશ કહે છે, તેમાં પૃથ્વીને ભાવતાં અનેક ધાન્ય પાકે છે અને સદાય તે પૃથ્વી લીલા ધાસથી રળિયામણી લાગે છે; જળ સમીપ ભૂમિને કુચ્છ કહે છે, અને તેમાં ખેતી કરનારને કાન્ધિક-કાઠિયા કહે છે; જે પૃથ્વીમાં સર્વ પ્રકારનાં ધાન્ય પાકે છે, તેને ઉર્વિરા એટલે સર્વ ધાન્યોત્પત્તિયોગ્ય પૃથ્વી કહે છે; જે પ્રદેશ વૃષ્ટિ થોડી થવાથી કે મુદ્દલ ન થવાથી જળરહિત રહે છે તેને મરુ કહે છે; (મરુસ્થલમાં રહેનારા પ્રાણિયો ભૂખના દુઃખથી પીડાય છે, મરુ છે, તેથી મરુ દેશ નામ પડ્યું છે) જે પ્રદેશમાં વૃષ્ટિના જળથી ધાન્ય પાકે છે તેને દેવમાતૃક કહે છે; (દેવ જે મેઘ, તેજ એ દેશની માતા છે તેથી દેવમાતૃક કહેવાયો છે.) જ્યાં, ઝરણુ અથવા મોટી નદીના પાણીથી સદાય ખેતી થતી હોય અને તેમને વૃષ્ટિની અપેક્ષા પશુ ન હોય, તે દેશને નદીમાતૃક કહે છે; જે પ્રદેશમાં ધાસચારા સારો નિપજે છે, અને જેથી પશુપાલકોનાં ને પશુઓનાં નિર્વાહ થાય છે, તેને ગોહિત ભૂમિ અથવા બીડ કહે છે; કોષ ગોધરા-ગોધરામા (ગો+ધરા-ગાયને ચરવાની જમીન માટે) પશુ કહે છે; જે પ્રદેશમાં ચીકણી અને રસાળ ભૂમિ ન હોય, પણ લૂખી હોય; તે પ્રદેશને રુક્ષભૂમિ કહે છે; લીલાં તૃણથી છત્રાયક્ષો પ્રદેશ હોય, તેને શાસ્વલ કહે છે; નદ્ નામના તૃણોએ ભરેલો પ્રદેશ હોય તેને નસ્વલ કહે છે. ઈં ઈં ધરતીનો મહિમા ધણો છે.

કેટલાંએક ધાન્ય જલમાં પાકે છે માટે એમને જલજ કહે છે; કેટલાંક સ્થલમાં પાકે છે માટે તેમને સ્થલજ કહે છે. ડાંગરમાં જલજ અને સ્થલજ એવા બે પ્રકાર છે. જલજ ડાંગરની એક જાતિમાંથી કુમુદ એટલે પોયણાના જેવો સુગંધ નિકળે છે તેથી તેનું નામ કમોદ પડ્યું છે. કમોદથી ઉતરતી જલજ ડાંગર પંખાળી, છરાશાળ, સુત્રશાળ, ત્રાંણેશાળ, ધલાયથી, સુખવેલ, માજરવેલ ઈં છે. જલજ ડાંગરનું સંસ્કૃતમાં શાલી એવું નામ છે, અને સ્થલજનું ત્રીહિ એવું નામ છે. લોકો હાલ ત્રીહિ શબ્દનો અપભ્રંશ વરાધ કહે છે. તેમાં જે લાલ રંગની વરાધ થાય છે તેને સાડી કહે છે. વાંકલો, ઢુઢણી, ચલોડી ઈં જાતની ડાંગર વરાધની પેઠે સ્થલજ છે. વનત્રીહિ ને નિવાર-નમારકહે છે. બિન્ન બિન્ન દેશોમાં ડાંગરનાં બિન્ન બિન્ન નામ છે.

‘૮૪ જાતિના આહાર અને ૮૪ જાતિની ડાંગર’ એ કહેવાત ગુજરાતમાં સાધારણ છે.

પ્રથમ કેવી રીતે ખેતી ચાલતી તેની યથાર્થ માહિતી મેળવવી એ તો મુશ્કેલ છે. શરૂઆતમાં તો વસ્તી થોડી, જમીન પુષ્કળ અને ખેડવા વગરની, જેથી ભરપૂર કસવાળી તેથી થોડા શ્રમે પુષ્કળ અનાજ પાકતું હશે એમાં શક નથી. તે વખતમાં ખાતરની જરૂર ન પડી હોય એ સ્વાભાવિક છે, ને તેજ પ્રમાણે ઓગરો વગેરેમાં પણ તે વખતના વૈશ્યો આગળ વધેલા નજ હોય. આગળ જતાં, આ રમણિય ને રસાળ ભૂમિમાં, આર્ય લોકોએ જેમ દરેક ખાખતમાં પોતાના મગજની પ્રાઢતા સિદ્ધ કરી આપી બધી દુનિયાના લોકોને તાત્કાલ કીધા છે, તેમજ કૃષિવિદ્યામાં પણ તેઓ આગળ વધ્યા; કૃષિશાસ્ત્રો લખાયાં, અને ખાતર ઓગર વગેરેમાં દિવંપ્રતિદિન સુધારો થતો ચાલ્યો, અને દુનિયાના હર કોઈ દેશ કરતાં ભારતવર્ષની કૃષિવિદ્યા સર્વોત્કૃષ્ટ થઈ. આશ્ચર્ય પમાડે એવા પ્રાઢ મગજનાં, ને નિવૃત્તિમાં આનન્દ માનનારાં, મહાનુ રત્નો આ દેશમાં નિવડ્યાં, તેનું કારણ પણ પ્રાચીન વૈશ્યોની ખેતીજ છે; કેમકે તેમની ખેતીથી દેશમાં દ્રવ્યનો પુષ્કળ વધારો થયો, તેથી સર્વને પૂરેપૂરું અને થોડી મહેનતે પોપણુ મળવા લાગ્યું, તેથી લોકો પ્રાઢ અને નિવૃત્ત થયા, જે સર્વોત્કૃષ્ટ વિદ્યા ઉપજવાનું કારણ છે. ધણી વખત સંપત્તિજ વિપત્તિનું કારણ અને છે, તે નિયમ પ્રમાણે વૈશ્યોની ખેતી, આપાર, હુન્નર વગેરેથી આ દેશમાં એટલું ‘અધું’ દ્રવ્ય વધી ગયું, કે તેથી પરદેશના બહાદુરો પણ આ દેશ જીતવાને લક્ષ્યાયા. અસ્તોદયના ગતિમાનુ ચક્રમાં અસ્તની છાયા નીચે ભરતખંડ આવી પડ્યો, નિવૃત્તિમાં આનન્દ માનનારા આર્યો પરદેશીના ધંજમમાં સંપડાયાં, અને જેમ સર્વ વિદ્યા હુન્નર અતુપરિચિત થયાં તેમ કૃષિ વિદ્યા પણ અતુપરિચિત થવા લાગી, ત્યાં સુધારાની તો આશાજ શી ! વખત જાય તેમ કંઈક આતુભવિક જ્ઞાન તો વધતું જાય ખરુંજ, પરંતુ એકન્દરે જોતાં મધ્ય

* ઉત્પત્તિ પ્રકરણમાં જોઈ ગયા કે, ભરતખંડમાં ખેતી કરનારો મુખ્યત્વે વૈશ્ય વર્ગ છે, લેહ્યા ક્ષત્રિય પણ તેમાં લખ્યા પછી વ્યવહારમાં વૈશ્ય સસાથી ઓળખાય છે. તેમજ તેમની ખેતી ખીબ વૈશ્યોથી બંદી પાડવા જેવું કહું નહિ જણાયાથી હવે પછી ખેતી કરનારા વર્ગને માટે એકન્દરે વૈશ્ય શબ્દ વાપર્યો છે.

કાળમાં ખેતીની જેવી સ્થિતિ હતી તેથી હાલ કાંઈ વિશેષ સારી નથી, એમ કહેવામાં લાગ્યેજ ચૂક ગણાશે. જે વખતે વર્ષનાં વર્ષ પાક ઉપજાવવાથી જમીનનો કસ ખાલી થઈ ગયો, તેમાં વિશેષ કસ પૂરવાની તથા ઓગર વગેરેના અનેક પ્રકારનાં સુધારાની જરૂર પડી, તેજ વખતે ભરતખંડ અસ્તના અધિકારમાં આવ્યો. પરતંત્રતામાં ને પરતંત્રતામાં જડત્વ પામેલાં મગજોથી અર્થ કારણ સમજાયું નહિ, તેથી લોકો એમ માનવા લાગ્યા કે, કલિયુગ આવ્યો, તેથી ધરતી માતાએ રસ કસ ચોર્ધા, અને તે કારણથી અગાઉના જેવાં ધાન્ય મેવો, ફલફલાદિ પાકતા નથી. અપૂર્ણ

—:૦:—

લેણઆ પાટીદારો વિશે કાંઈક થતા વિચારો.

(સાંધણુ પૃષ્ઠ ૯.)

અહાર સુધીમાં એજ તાત્પર્ય નીકળ્યું કે વિચારો સુદૃઢ થાય તોજ ઇચ્છિત કામ ફત્તેહમંદીથી થયા વગર રહે નહીં ને તેવા વિચારો કન્યા આપવા લેવામાં ચરોતરના આર ગામના પાટીદારોના થયેલા હોય એમ હું મારી સમજ પ્રમાણે ખાત્રીથી માનું છું.

હવે આંધલા નિયમ બરાબર કેમ ચાલી શકતા નથી તેનું કારણ વાંચનારની હજુર ગર્ભાંત રીતે સ્પષ્ટ થયેલું છે એટલે વિવેચન કરી વધારે વખત રોકવો અને બરાબર લાગતું નથી તોપણ મારી નિયમના સમજમાં એવી નમ્ર વિનંતી છે કે જે નિયમ થાય તે વિચારમાં લીન થઈ એકરૂપતા થાય તોજ નિયમોનું ઉલ્લંઘન થઈ શકે નહો.

નિયમો તથા કોઈપણ બાબત વિચારમાં લીન થવી જોઈએ તોજ ધારેલે રસ્તે પહોંચી શકાય તેનું કારણ કે મનઃશાસ્ત્રનો એવો નિયમ છે કે, માણસોના મનમાં પ્રથમ વિચારો આવે છે અને તે પ્રમાણે વર્તન કરવા વિચારો મનને પ્રવર્તાવે છે માટે પ્રથમ વિચારોમાં ભિન્નતા ન રહેતાં એકજ વિચાર—સ્થિર વિચાર—(સુદૃઢ વિચાર) થાય તોજ ઘડેલા નિયમો તથા બાબતો અમલમાં આવી શકે ભિન્ન વિચારો એકજ બાબત તથા નિયમ ઉપર થાય તો અસ્થિરતા થયા વગર રહેતી નથી.

હવે એમ પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવે કે મનુષ્યના અંતઃકરણમાં ભિન્ન ભિન્ન વિચારો શા માટે ઉત્પન્ન થાય તેનો જવાબ કે—કુદરતનો નિયમ છે

થી તે ગમ્યેના મૃદુરથોને પણ વખતે સગવડને બદલે અવધરતા થવાનો સંભવ છે.

કદાપિ તેઓ એમ ચારતા હશે કે છોકરા તથા છોકરીઓ ખંનેને સુખ-પ્રાપ્ત થયું, એમ માનવું જૂલ જરેલું છે. કારણ કે તેમનાં અંતઃકરણ જૂલ કરે છે કે-આમ કરવું એ તો છોકરાઓના સ્વાર્થ ખાતરે, સારે તો છોકરીનું સુખ લઈ છોકરાને આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ તેથી હું તેમના કુટુંબમાં સુખની વૃદ્ધિ થઈ હોય, એમ જોઈ શકતો નથી. માત્ર સુખનો અદ્દલો બદલો થયો. વળી એક અમળા જાતિનું સુખ ખુ-આવી લઈ નરોને આપવું એ ન્યાય જરેલું કહેવાશે નહીં કારણ કે અમળા જાતિ. નિરાધાર છે, અને જેવી રીતે એક ગરીબ માણસને લૂંટવો તેમાં જેવું પાતક છે તેવું પાતક પહોરી લીધું, એમ તેમનાં અંતઃકરણ જૂલ કરે છે, પણ તે છોકરાના સ્વાર્થે. તે સ્વાર્થમાં તે કૃણીભૂત થવાના નથી, તેનાં કારણો ઉપર દર્શાવવામાં આવેલાં છે.

આવા પ્રયત્નથી બધા છોકરા તેમના આખાપોની બાવના પ્રમાણે દમ્પતિ સુખ ભોગવે એમ હું ધારી શકતો નથી, કારણ કે બ્યાં એક જ પાયરી છે ત્યાં મનાવું સંસારીક સુખ બરાબર ભોગવી શકાવું નથી. કદાચ પણ ન્યૂનાધિકતાપણું હોય તોજ અસ્પષ્ટ સુખ. કુટુંબમાં ભાગ લઈ સારી વ્યવસ્થા ચાલી શકે. ધારે કે-એક રાજા છે, તેને રૈયત માન આપે છે, તેટલુંજ માન રૈયત માગે તો મળી શકે નહીં, અને વખતે રાજા આપે તો ખરા સુખની પછી કીમત રહેતી નથી. કારણ કે સારા નરસાની છુજ રહી નહીં, એટલે સારાં કાર્ય કરવાનું પ્રથમ પગથીઉં તે મનુષ્ય માત્ર જૂ-લી જાય માટે જે ન્યૂનાધિકતા છે તે કુદરતના નિયમને ક્યતી વાત હોય એમ લાગે છે, તેથીજ આ સંસાર સુખની મૃદુ અને મીઠી લહેરીઓ સાધારણ રીતે માણસ માત્રને પ્રિયકર થઈ પડે છે. સંસારીક સુખ શો-ધવામાં સમાનતા રાખવી એ પણ એક જૂલ થાય છે.

સારે હવે એમ કહેવામાં આવશે કે, એ ગામવાળાઓએ જે યોજના ધડી ઢાઢી છે તે જો કે કૃત્રિમ છે, એમ તેઓ જૂલ કરે; તોપણ બ-ણા વર્ષે સુદઢ થશે, એમ તેમનું માનવું હોય, તો તેમની એ માન્યતા ટકી શકે એવો સંભવ મને લાગતો નથી. કારણ કે સુખ તત્ત્વ સમન્વય વગર નિયમ ધડી ઢાઢવામાં આવે તેથી નિયારમાં સુદઢતા પ્રાપ્ત થઈ

એમ કહેવાય નહીં. અને તેથી જોઈએ તેવું ધર્મિષ્ઠ કુળ પ્રાપ્ત થવાનું નથી.

કૃત્રિમ વિચારથી સ્વાભાવિક વિચાર ઉદ્ભવે, એ ધડીભર પણ મારાથી માની શકાતું નથી. ઉદાહરણ તરીકે—વડાધમાં જવા માટે લશ્કરી કેળવણી લીધા વગર ચાહોમ કરી લડવાથી જે પરિણામ થાય, તેના જેવું થવાનો ધણો નજદીકનો સંભવ છે. વળી કોઈ એમ કહેશે કે ધણે વરસે કૃત્રિમ વિચારો સ્વાભાવિક થઈ જાય, ત્યારે હું તેને પ્રશ્ન કરું કે—ધણા વરસે એક તત્ત્વનું ખીજું તત્ત્વ થાય? એટલે કે એક સ્વતંત્ર વસ્તુમાંથી ખીજી સ્વતંત્ર વસ્તુ ઉદ્ભવે? ત્યારે હવે સવાલ એમ ઉઠશે કે—કૃત્રિમ જો વિચારો છે તે સ્વાભાવિક શી રીતે થઈ શકે? તેનો ઉત્તર એટલોજ કે—કૃત્રિમ વિચારમાંથી સ્વાભાવિક વિચાર થાય નહીં. પણ મનને જે વૃત્તિમાં રાખવું હોય તે વૃત્તિ પરિપક્વ થયા પછી વર્તન કરવું, તો સ્વાભાવિક વિચાર થઈ સાઈ પરિણામ નીવડે. આ ઉપરથી એટલુંજ તાત્પર્ય લેવાનું છે કે મનને પ્રથમ કેળવી સુદૃઢ વિચારો કરી નિયમ ધડાય, તોજ સાઈ પરિણામ નીવડી શકે.

વળી ખાર ગામના લોકોને કુળવાન માનવામાં આવે છે, તેઓનો તથા કુળસ્વરૂપનો વિચાર મારે આ સ્થળે દર્શાવવો જોઈએ. કારણ કે આ બાબતને લગતો કુળ સ્વરૂપનો વિચાર છે અને તેથી તે વિચાર જણાવવાથી કંઈક મનને સમાધાન થવાનો રસ્તો છે.

(અપૂર્ણ)

—:૦:—

ખાર ગામના પાટીદારોને ખાસ ખખર.

“વાર્યું ન કરે તે હાર્યું કરે.”

(ખખાર દેદરડાના મુખી)

આ ખખરથી ખાર ગામના કુળવાન પાટીદારોએ ઘણી સાવચેતી રાખવાની છે, નહીં તો પોતાની આખર પોતાને હાથે ગુમાવવાનો ખખત પાસે આવ્યો છે. વળી આ ખખર સાંભળીને ખાર ગામના પાટીદારો સિવાય સર્વ કોઈ ખુશી થશે કે ખેડા જિલ્લાના ખાર ગામ સિવાયના ખીજા

પાટીદારોએ પોતાના પ્યારા પુત્રોનું વાંઢાપણ ટાળી સુખી કરવા સાર પોતાના અમુક અમુક ગામોના સમુહ બાંધી બંદોબસ્ત કર્યા છે. અને તે કયા કયા જ્યાં બાંધ્યા છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

૧ કાવીઠા, વેહેરા, બોરશદ, આંકલાવ વીગેરે બાર ગામ.

૨ નવુગામ, અશલાલી, ઉવારશદ, વેલેલાળ વીગેરે ગામો.

૩ પંડાણા, આણુંદ, ચાંગા, મેળાવ, ચકલાશી વીગેરે ૨૭ ગામ.

૪ રાશ, બોચાશણ, ઝારાળુ વીગેરે ૧૫ ગામ.

ઉપરનાં ગામો સિવાય વડતાલ વીગેરે કેટલાંક ગામોના જ્યાં બાંધવાની તબવીજ ચાલે છે. આ પ્રમાણે ગામના જ્યાં બાંધાયા છે. અને તે જ્યાં બાંધતી વખતે કરાવ કરવામાં આવ્યો છે કે, જે માણસ જ્યાં તોડી બહાર કન્યા આપે તેને અમુક રકમના દંડની કે નાત બહારની સજા કરવી.

ઉપર પ્રમાણેના જ્યાં બાંધવાથી એ લોકો ઓછા સુખી થયા નથી. ખરે તેમણે પોતાના પ્યારા પુત્ર, પુત્રીઓના સુખને માટે ઘણો અછો ઇલાજ કર્યો છે. સદરહુ જ્યાં બાંધાતા પેહેલાં તેઓમાંના ઘણાના છોકરા શું કવારા નોહોતા રહેતા કે? અથવા ભરપુર પૈસા નહોતા ખરચવા પડતા? તેમજ પોતે મોટાં ઇ મેળવવા અને પોતાની બાળકીને સુખી કરવા પોતાની પ્યારી પુત્રીઓને બાર ગામના મોટા કુળવાન ખાડામાં નાંખી દુખી કરતા નહોતા? પણ પોતે જાણતા કે બાર ગામમાં દીકરી પરણાવીએ તો આપણે સારામાં ખપીએ, આખરદાર ગણાઈએ, આપણી છોડી સુખી થાય, એમ જાણી પોતાની પુત્રીને બાર ગામમાં પરણાવતા હતા. પણ પાછળથી આ ઇંદ્રજાળના ખેડનો પડદો ઉઘડી જતો ત્યારે તેની શી લીલા થતી? તે દીકરી અને તેનાં માઆપ પાછળથી કેવાં સુખી થતાં તે સવજા ઝોરીઆ તેમને વીતી ચુક્યા છે. એટલે તેમને પોતાના ગામોના જ્યાં બાંધવા પડ્યા છે. બહારના ગામોના પાટીદારોએ પોતાની ભુલ જોઈ છે. તેમને માલમ પડ્યું છે કે જેમ કામુડી લોકો ગામડામાં કેટલોક ભુગડાં વીગેરેના માલ ગરીબોને મુળ કીમત કરતાં દોઢી કીમતે પ્રથમ આપે છે તે પછી બ્યારે પૈસા લેવા આવે છે ત્યારે તે માલ ક્ષેતાર ગરીબનું કાંડુ પકડે છે તે છોડે છે ક્યારે કે પૈસા આપે ત્યારે, ગમે તો તેને ઝાડે કરવા જવું હોય કે ખાવું હોય પણ કાંડુ મુકે ક્યારે કે બ્યારે

પૈસા પને ત્યારે. તેવા સખત સ્વભાવના આ કુળવાન પાટીદારની રીત-
ભાત સમઘ થયા પ્રછી કેવી થાય છે તે તેઓ, સમજ્યા છે. તેમને માન-
લસ પ્રડયું છે. કે દીકરી પરણાવ્યા પછી, દીકરીને તથા તેનાં મામાપને
નીચે પ્રમાણેનાં તીક્ષણ બાલુરૂપી બોલોથી વીઘ્યા કરે છે. “તેનાં મામાપ
(દીકરીનાં) સાર આપતાં નથી.” “ગામડાની છે તેથી તેનામાં વીવેક ન-
થી,” “ખાવા કરતાં આવડતું નથી.” “એ તો ગામડાની છે તેથી મો-
ળીઆને રોટલા કહે છે.” “તેને ખાવા ઘણું જોઈએ છીએ” “એ તો
છાતું ખાઈ નય છે.” “એને લુગડાં પેહેરતાં આવડતું નથી” વીગેરે હ-
લકાં લેણુ કહી પેહેરે સંપાટેથીજ કનડવામાં ક્યાસ રાખતા નથી. વળી
તેના મામાપને વેવાણુ કહેશે “એણે દીવાળીની માટલી મોકલી નહીં,”
“હોળીની માટલીમાં ખાતું થોડું મોકલ્યું છે. તેથી મારે નથી જોઈતી.”
“જ રાત તું મારે ખારણુ નહી” “દીવાસાની માટલી મોકલી હતી તેમાં
ખાતું એવું તો ખરાય હતું કે મારાં છોકરાંએ ખાધુ તેથી ઝાડો થઈ
ગયો ને ચુકાયા.” “વળી રાત તારા પટેલને તે તેમનાં ધરનાંને કહેજે કે
તમારી છોડીને તમારે ઘેર રાખજો, અમારે એવું ગાંડુ નથી જોઈતું” “વળી
તેમને અમારા અલ્લાના, કાથળાના, બારશના, પાંઘડીના રૂપીઆ તો આ-
પવા મળતા નથી, ત્યારે મોટે ઊપાડે મોટું ગામ શું કરવા સોધ્યું હતું?
નોહોતું શોધવું. નાના ગામમાં પરણાવીને રૂપીઆ લઈએ નહીં.” “વળી
જો તેડવા વેહલ મોકલાવવી હોય તો પગની આંગળીઓથી તે માથા સુ-
ધી જણસોથી ઢાંકશે, અમારા અમાપ આપશે તો તેડવા મોકલીશું, તે
પણુ અમારી લાજને.” આ પ્રમાણે પીડા દે ને નાના ગામના કણુથી કરી
કરી મારે. વળી બાર ગામમાંથી છોકરો બહારના ગામમાં પરણવા નંધ,
ત્યારે રસ્તે જનવાળાને કાઢ પુછે કે “આ જન કો ગામ જાય છે.” તો
બાર ગામનો કાઢ તેને કહેશે કે “ભાઈ ફલાણા ગામમાં એક આખલી ફા-
દી છે તે નાથવા જઈએ છીએ.” આવા દાખલા ઘણા જણના જણવામાં
છે. વળી હમણાનો થોડાં વખત ઉપરનો દાખલો જુઓ. બોરશદના એક
ચોકશીની દુકાન ઉપર ભાદરણના ઉપર કલા પ્રમાણેના એક આખરદાર
પાટીદાર આવ્યા, તે વખતે એ ચોકશીની દુકાનમાં એક પાટીદારની કરા-
વેલી હાથની ધુવરી પડી હતી, તે જોઈને સદરહુ પટેલે પુછ્યું કે “આ
કોની છે? ત્યારે ચોકશીએ કહ્યું “એ તમારા બાર ગામને માટે છે.” તે પં-

દેવ કહે “આવી કયા કણુખીએ કરાવી.” આ વાતચીત થઈ સારે હું ત્યાંજ બેઠો હતો. વાહ શી આબરૂ વધારી ! આ ઉપરની હકીકતથી પુત્રી અને તેનાં મામાપ સુખી થાય કે હું ખી તેનો વીચાર વાંચનારેજ કરી લેવો. આ પ્રમાણેનું દુઃખ સૌના જાણવામાં આવ્યા પછી પણ ચાલતી રહીતું બંધન તોડવું એ ઘણું કઠણ કામ થઈ પડ્યું હતું. અને તે હજી પણ ક્યારે તુટત તે કહી શકાય નહીં, પણ ખાર ગામનાં મોટા કુળવાનો આટલું કરોને સંતોષ પામ્યા નહીં. અને જહારના ગામોમાં સારાં ગણતાં ગામોના સારા માણસો, જે ઉપર લખ્યા પ્રમાણેનું દુઃખ વેઠીને પણ ખાર ગામમાં કન્યા આપી પોતાના છોકરાઓને સાર, પોતાનાથી ઉતરતા ગામોના પાટીદારોની કન્યા પૈસા આપીને કે મફત લાવતા તે ઠેકાણેથી આ કુળવાનોએ પોતાના કુળના મોભાનું ભાન જુલો જઈ રહત પૈસાની લાલચે તરાપ મારી તેમની કન્યાઓ લીધી, એટલે તેમને પરહણ અને કન્યા બંને, મુળથી જે લોક આપતા આવેલા તેમને લટકાવ્યા. આ પ્રમાણેનાં તેમનાં લક્ષણ અને રીતમાતથી જાહારનાં પાટીદારો હવે પુરેપુરું સમજ્યા છે. અને તેમણે પોતાનું ભોળપણ અને જુલ જોઈ છે અને સુધારી છે. તેમને હવે પોતાનાં પ્યારાં છોકરાંને સુખી કરવાના સીધા રસ્તા સુજ્યા છે અને તેથીજ તેમણે પોતાનાં જંથા બાંધી દીધા છે.

તો હવે ખાર ગામવાળા કુળવાનોએ પોતે સમજવું જોઈએ છીએ, નહીં તો ‘ઘણું કરે તે થોડા મારે’ એ ઉખાણા પ્રમાણે થવા માંડ્યું છે. ને યશો. અને પારકી આશા ઉપર (પરહણ અને ખીજ છોકરાની સાસરીની પેદાશ ઉપર) તાકી રહેવું જોઈતું નથી. નહીં તો છેવટે વાર્યું નહીં કરે તો હાર્યું કર્યોનો વખત પાસે આવ્યો છે. આ ખામતનો ખાર ગામના કુળવાન સુધરેલાઓના મનમાં પણ હજી સુધી કઈ વિચાર આવેલો જણાતો નથી હવે તેમણે સમજવું જોઈએ કે સુર્ય માથે આવ્યો છે સરકારના કાયદાને પણ ગજવામાં મુક્યો છે, અને તેમાં પણ તેઓ ફતેહ પામ્યા છે, એટલે હવે તેનું છેવટે પરીણામ આથમતાં સુર્યના જેવું આવશે. મારેજ ખાર ગામના કુળવાનોએ ચેતવું જરૂરનું છે.

બાળ લગ્ન અટકાવવાના ઉપાય.

(નીબંધ.)

લેઉવા વિજયના માસીક ચોપાનીઆના માહે અક્ટોબર સન ૧૮૯૫ ના અંકમાં જાહેર ખબર છે કે “બાળલગ્ન અટકાવવાના ઉપાય” એ વી-પ્રય ઉપર નીબંધ લખનારને રૂપિય ૫૦ નામ રાં સાં ગોવોદમાઇ હાથી-ભાઈ દેશાઈ તરફતે આપવામાં આવશે.

નીબંધને હેતુ પાટીદારની નાતમાં બાળ લગ્ન અટકાવી સુધારો કરવાનો છે, એટલે વીપ્રય કંઠે છે. ... આ નીબંધને હેતુ એવો નથી કે જેમાં બાળ લગ્નથી શા ગેરફાયદા છે તે જણાવાય, પણ તે સાચી અટકે તેના ઉપાય બતાવવાનો છે. અને તે ઉપાય લોકો કરી શકે, અગર ખીજી રીતે અમલ થઈ શકે તેવા હોવા જોઈએ. માટે વીપ્રય કંઠે છે, એમ કહેવાને હરકત નથી.

કદી ઉપાય હોય પણ તે અમલમાં લાવી શકાય તેવા ન હોય તે તે ઉપાયથી ફાયદો શો? એવા નકામા ઉપાય તો ખીલાડીની કોટે ધંધ બાંધવા જેવા કહેવાય. વળી પાટીદારોની મોટી સાગર, અને તે સાથે હાલની નાતમાં સુધારો એકદમ દાખલ થવો કઠણ છે, તેમણે નીચે પ્રમાણેના ચાર ઉપાય ઠીક જણાય છે.

૧ સ્ત્રી કેળવણી. ૨ મોટા કુળઅભીમાન છોડી કેળવણી વર્ગ પોતે કરી બતાવવું. ૩ સરકાર પાસે કરાવવો. ૪ પાટીદાર લોકોનાં સરકારમાં ધન્દની સાધકતાં નાણાં જમાં છે તેમાંથી ખર્ચાને તે સ્કોલરશીપ કાઢવી.

૧ લો ઉપાય—સ્ત્રી કેળવણી.

કહે નેપોલીઅન દેશનો, કરવું આબાદનું.

સરસ રીત તો એજ કે, દો માતાને સુખ.

પાટીદાર લોકો જે પોતાની દીકરીઓને ભણાવવાની પાકી તબવીજ રાખી જાંચી કેળવણી આપે તે અગત્ય ઉપર ધણાજ ફાયદા થાય, અને એ વાત હાલના સમામાં કોઈની અજાણી નથી. વળી એ સમાજી મોટા વિદ્વાનો હર વખત ભાષણોથી તથા ખીજી રીતે ઉત્તેજન આપ્યા કરે છે. હમણાં થોડાજ વખત ઉપર દીવાન બાહાર મણીભાઈ જસભાઈ એ એ વીપ્રય ઉપર મુંબઈમાં ઘણું અસરકારક ભાષણ આપ્યું હતું. તો તે પ્ર-

માણે પાટીદારો પોતાની બાળાઓને સારી કુળવણી આપે અને બાળાએ બ્યારે મોટી ઉમરની થઇ માતાઓ થાય ત્યારે તે ડાહી અને નીતીવાન થઇ કુળવાન પાટીદારોને લાડકી સ્ત્રીઓ થશે. કારણ હાલના કુળવાન પાટીદારોની સ્ત્રીઓમાં પોતાના છોકરાને બેલદી પરણાવી જોતાંવળે વીધા માલવાની તથા માટલીઓ, વડીઓ પાપડ, ખાંચાં ખાવાની, વેવાણુ થવાની, અને છેલ્લે દીકરાની વહુ ઉપર હકુમત કરવાની જોડી લલુતો, તેમના કઠોર હૃદયમાં ધર કરી બેઠી છે તે ઉપરની કુળવણીથી તેમનું અજ્ઞાન દુર થઇ હૃદય જ્ઞાની થશે. વળી પોતે સમજી પેવાથી નાનપણમાં પરણાવવાની હઠીલાઇ છોડી દેઇ પોતાના પ્યારા પતિને સંતોષવી મટશે. અને પોતે પોતાના ધણી પ્રત્યેની તથા સાસુ સસરા અને પોતાના બાળકો પ્રત્યેની ફરજો સમજશે અને બાળ લગ્નથી શાં ગેરફાયદા છે વીગેરે સંબંધુ તે જાણશે ત્યારે બાળલગ્ન અટકશે, આજથી આ સુધારો આપણા લોકો ખરા તન મનથી દાખલ કરે તો બાળ લગ્ન અટકવાને ૩૦-૪૦ વર્સ લાગે, ને તેનો લાભ આપણને હાથ નહીં મળે તો, આપણી ઉછરતી પ્રજાને સહેલાઇથી મળશે.

૨. જો ઉપાય—પાટીદારો પોતાનું મીઠ્યાંબલીમાન છોડી દેઇ કુળવાન આગેવાનો પોતે કરી બતાવે તો બાળલગ્ન અટકે.

આપણી નાતના કુળવાન આગેવાનો મીઠ્યાંબલીમાન છોડીને પોતે તે પ્રમાણે કરી બતાવે તો બાળ લગ્ન અટકે. કુળવાન પાટીદારો-કુળાલીમાનથી, એટલે પોતે મોટામાં, કુળવાન આગેવાનોમાં ખપવાને, અને સરકારી મોટા હોદ્દાની નોકરીમાં દાખલ થઇ પોતાના કુળનો મોલો આગળ વધારવાને, પોતે મોટા દેવાના ખાડામાં ઉતરીને ધણી જાણી પ્રકારની કુળવણી આપે છે. આપશે, ને આપી છે, તેજ પ્રમાણે બાળ લગ્ન અટકાવવામાં સીધા રસ્તાનું કુળાલીમાન રાખે તો ધણેજ ફાયદો થાય. જોને બંદે સુધરેલાને વગર સુધરેલા સંઘળા એમજ સમજે છે કે બાળ લગ્ન કરવાથીજ આપણે કુળવાનમાં ગણાઇએ છીએ, વળી પોતે સમજે છે કે ફલાણુ બાપાની ધરતી છોકરો કુલમાંથી ઝડપાયો, અને આપણા છોકરો મોટી ઉમરનો થવા દેઇયું તો લોકો કહેશે કે કોઇ સગાઇ કરતું નથી. વળી મોટો ઉમરનો થશે તો સારી પરણું નહીં ઉપજે, દીકરીનો આપ એમ સમજે છે કે ફલાણુ બાપાનો છોકરો હાથ નહીં આવે, આવી આવી ખાલી અલીમાની

પાતોને લીધે બાળ લગ્ન થાય છે. બ્યારે એકું ખોટું કુળબીન મનમાંથી કાઢી નાંખે ત્યારે બાળ લગ્ન અટકે.

પાટીદારો સમગ્રના બે ભાગ પાટીએ તેમાં પહેલો કેળવણી પામેલો, તે બીજો નહીં કેળવણી પામેલો. કેળવણી પામેલા ભાગમાં ગુજરાતી છઠા ધોરણ સુધી શાખેલાથી તે ગ્રાન્યુએટો સુધીનાને બેમાં ગણીએ. હવે કહો કે એ સુધરેલાઓ પોતાના મનમાં કોઇ પણ જાતનો સુધારો પોતાની નાતમાં કરવાની જોડ આની પણ કાળજી રાખે છે ? જરા પણ નહીં. સુધરેલા ભાગમાં વધારે ભાગ મેહતાજી તલાટીની નોકરી કરનાર છે. અને મેહતાજી વર્ગ સુધારાતું પેહેલું પગથીજ છે છતાં તે પોતે જમાં કોઇ નોંધવા નીકરે અગર પોતાને કોઇ જાતનું નુકશાન ન થાય તેવો સુધારો પોતાના ઘરમાં પોતાની જાતે થઇ શકે. તેવો છતાં પણ દાખલ કરી શકતા નથી. મેહતાજી તો શું પણ ઉપર કહ્યા તેવા ગ્રાન્યુએટો અને મોટે હોટે અઢેલા વગવાળાં ગ્રેહરથો પણ આવો વગર અડચણનો સુધારો દાખલ કરતા નથી. તો તે સુધારો વગર સુધરેલામાં તો અડધી સદીમાં પણ દાખલ થનાર નથી. (જોડે આ નીળધ લખાવનાર પોતાની છાંદગીમાં તો આ સુધારો જોઇ શકનાર નથી) વળી સાત વરસની અંદરના બાળકોમાં લગ્ન થએલાં ઉપર કહેલાં સુધરેલા પાટીદારોમાંથી સેંકડો દાખલા બતાવું. પણ જો આ સુધરેલા વર્ગ પોતે તે પ્રમાણે ચાલીને કરી જતાવે અને એમાં માનેલું મોટા કુળબીનના હોડી દે તો બાળલગ્ન અટકે. બ્યાં સુધી આવી પહેલ સુધરેલા વર્ગ કરી નહીં જતાવે ત્યાં સુધી આ સુધારો થનાર નથી. મેહતાજી દુર્ગારામ મંછારામ કહેતા કે ગમે તેનું આવાથી વટાળ નથી. પણ તેમનું ચરીત્ર લખનાર ૨૦-૨૦ મહીપતરાંમે લખ્યું છે કે મેહતાજીએ લખ્યું પણ તેની સાથે તે પ્રાં લોકોને કરી જતાવ્યું હોત તો લોકોને તેની વધારે અસર થાત તેમજ સુધરેલા વર્ગ તે પ્રમાણે પહેલ કરી ચાલી જતાવશે નહીં ત્યાં સુધી નીળધ લખીને કે ભાષણો કરીને બેસી રહે સુધારો દાખલ થવાનો નથી. વળી પોતે તે પ્રમાણે ચાલીને બેસી રહેવું જોઇતું નથી પણ સુધરેલા વર્ગ વગર સુધરેલા વર્ગમાં અસર થવા સાથે વરસમાં એક બે કે ત્રણ વખત પાટીદારોના સંઠાવાળાં ગામોમાં ફરતા ફરતી કમીટી ભરવી જોઇએ અને તેમાં તે સખંધી તથા બીજાં પણ સુધારા સખંધી ચર્યા ચલાવવી જોઇએ. અને કમીટીની આગેવાની કરનારા સુધરેલા

ને મોભાવાળા મીણુસો હોવા જોઈએ અને તેમણે તો અવશ્ય તે પ્રમા-
ણે ચાલવું જોઈએ. તેમણે તો પોતાના ઘરમાં બાળ લગ્ન થવાનું દેવું ન-
હી જેની અસર ખીન્નઓને થાય નથી. લોકો જલદી તે સુધારો દા-
ખલ કરશે.

૩ જો ઉપાય—સરકાર ધારો કરાવવો.

ઉપરના બે ઉપાય સારા છે. પણ તે સેખસચીના તુરંગ નેવા છે.
કારણ ઉપર લખેલા ઉપાયો બની શકવા કહેણ છે. ઘણા કાળે અને તો
બુને તેવા છે. કારણ સામળભટ્ટ કહે છે કે પાટીદારોનું “જિહ્વું” એસડ
નહી” માટે આ ત્રીજા ઉપાયની ખાસ જરૂર છે. જો સરકાર પાસે હા-
લના પાટીદારો ઉપર ચાલતો “ઈન્કન્ડી સાઇડ” આક્ટ રદ કરાવી બાળ
લગ્ન અટકાવવાનો ધારો કરાવે અને તે ધારો ફક્ત દશ વરસ-રાખી રદ
કરાવે, તો લોકો પોતાનાં છોકરાં મોટપણે પ્રજાવતાં શીખે અને જ્યારે સ-
રકારના દાખથી તે પ્રમાણે કરતાં ટેવાઈ જશે. એટલે કાયદો રદ થયા પછી
પણ લોકો તે પ્રમાણે કરશે. અને ઈન્કન્ડી સાઇડના આક્ટની જે નેમ તે
પણ ખરાબર સચવાશે. પણ સરકાર ધારાથી સુધરેલા અને ખીન્ન પાટી-
દારો ઘણા નાખુશ થશે ખરા પણ તે સિવાય એ સુધારો આ ના-
તમાં દાખલ થવાનો નથી. કારણ પાટીદાર વર્ગ ઉપર કહી ગયા પ્રમાણે
એટલો મોહાળો ને કહીલો છે કે જે વાતનું ઘણું દુઃખ ભોગવતા હોય,
અને તે પોતે દુર કરી શકે તેવું હોય તોપણ તે દુઃખ ભોગવ્યા કરે. તેનો
દાખલો—જુઓ કે કેટલાક પાટીદારોને પોતાને રહેવાને એક નાનકડું ઘર
કે એક વીઘુ જમીન પુરતી ખેડવા ન હોય તોપણ તે જગ્યા છોડી જ્યાં
સુખી થવાય તેવે ઠેકાણે પોતાનું કહેવાતું ગામ છોડીને જઈ શકતા નથી.
એવા હડીલા પાટીદારોને માટે શું કાયદાની જરૂર નથી કે? વળી સુધરે-
લાઓએ પણ આજ સુધીમાં કંઈ પણ કરેલું જણાતું નથી. કોણ જાણે
તેમનાં કાળજામાં કેવી એ કઠોરતા પેસી ગઈ છે કે તે નીકળતીજ નથી.
શું તેઓ બાળ લગ્નથી થતાં કબ્જેડાંનાં દુઃખોથી તથા નીરદોશ બાળ રંડા-
ઓનાં દુઃખોથી તથા અજ્ઞાન સાસુઓ વહુને પીયેરથી માટકીઓ તથા
જણસો તથા ખીન્ન પૈસાની આપ લેના પાંધાને લઇને જે ધાતકીપણું ગુ-
જારે છે તે દુઃખોથી શું અજ્ઞાણ છે કે? પોતે જાણ્યા છતાં કહેણ કાળ-
જા કરી ખેસી રહે છે તેનું પાપ નાતમાં વગવાળાને આખરદાર ગ્રહરથોને

શીર છે. માટે ખીજ ગમે તેટલા ઉપાય કરો. પણ જ્યાં સુધી સરકાર ધારો કરાવવામાં નહીં આવે ત્યાં સુધી આપણી નાત સુધરવાની નથી. આ વાત સુધરેલા વર્ગે ખાસ ધ્યાન આપવા જોગ છે. પાટી હકીલા પાટીદારો નહીં લેખવે તમારા નીંબધને કે નહીં સાંભળે તમારા બાપજીને પણ ઉલટા તમારી ફેફડી કરવાના. અને જો સુધરેલા વર્ગને એમજ હોય કે સુધરેલામાં ખપવું ને કરતા હોય તેમ કરવું. તો ભલે જુઓ તમારી બાળા-ઓનાં દુઃખ, અને તે દુઃખોની તમારા અંતઃકરણમાં લાગણી થતી હોય તો કરાવો સરકાર ધારો અને જો સરકાર ધારો કરાવવામાં આવે તેમાં અમુક ઉમરનો છોકરો થાય ત્યારે તેનાં માઆપ લેખી અરજી કરીને તાલુકાના મામલતદારની મંજૂરી માગે અને તેમાં જન્મ તારીખનો ખાત્રી લાયક દાખલો મુકેથી મામલતદાર મંજૂરી આપેથીજ લગ્ન કરવું તોજ આ સુધારો દાખલ થાય.

૪ થો ઉપાય—લેઉવા પાટીદારોના જે રૂપીઆ સરકારમાં છે તેમાંથી સ્કોલરશીપ કે ઇનામ કાઢવાનો છે.

ઉપરના જે રૂપીઆ સરકારમાં જમાં છે તેમાંથી એવી રીતે ઇનામ તથા સ્કોલરશીપ કાઢવું કે જે પાટીદારનો છોકરો અમુક ઉમરનો થાય, અને તે સાથે ફલાણુ ધોરણમાં પાસ થાય બાદ પરજી તે છોકરાને આજળ ફલાણુ ધોરણ શીખતા સુધી અમુક રકમનું સ્કોલરશીપ આપવું. પરજીવાને ઉમરની હદ કરાવવાની સાથે ફળવણીના ધોરણની પણ જરૂર છે. કારણ કે કેટલાક પાટીદારોને કન્યા નહીં મળવાથી મોટી ઉમરના થાય છે, તો તેઓ આ ધોરણમાં પાસ થાય તેના લાભ તેમને મળે કારણ આ હરાવ સમગ્ર પાટીદાર કોમને માટે છે. તેથી ફળવણીનું ધોરણ દાખલ કરવાની જરૂર છે. અગર સ્કોલરશીપ ન દાખલ કરવું હોય તો ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે છોકરો અમુક ઉમરનો થાય ને અમુક ધોરણમાં પાસ થાય બાદ પરજી તો તેને આટલી રકમનું ઇનામ આપવું, અને તે ઇનામ રોકડા રૂપીઆનું નહીં, પણ જ્યારે ઉપરનો છોકરો પરજી ત્યારે અમુક જણસ કે લુગડાં વીગેરેનું આપવું. આવી રીતે ઇનામ મળેવાની લાલચમાં માનીલા પાટીદાર લોકોએ; કારણ પાટીદારો માનના ધણા લુખ્યાં છે, તેમાં વળી સરકારમાંથી આવું ઇનામ મળશે એટલે પટેલ કુલોશે એટલુંજ નહીં પણ છોકરાને ઉતેજન મળશે તેથી ભણશે પણ સારો. આ-

તે બહુલો ને હાંસીઆર છોકરો મોટો ઉમરનો દુશે તેથી કુળવાન ગ્રહ-
સ્થને પોતાની કન્યા દેવાને હરકત આવશે નહીં, શાથી કે ઉપર પ્રમાણેનાં
છોકરો ગરીબ હશે તોપણ કુળવાન કુટુંબનો હોય તો તેને કન્યા દેવાને
કુળવાન ગ્રહસ્થ અચકારો નહીં અને વળી જોડું સુખી થશે. પ્રણી આવાં
ઈનામ કોઈ છોકરાને મળશે તેથી તેની દેખાદેખી ખીજા છોકરાનાં માળા-
પતુ મન લોભાશે અને છોકરાનું મન પણ લોભાશે અને છોકરો ભણવા-
આ ઉમંગી થશે.

ધર્મની આવશ્યકતા.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૯)

આહાર નિદ્રા મય મૈથુનંચ સામાન્ય મેતત્વશુ મિર્નરાણોમ્ ।

ધર્મોહિં તેષામધિકો વિશેષો ધર્મેહિનાઃ પશુભિઃ સમાનાઃ ॥

આહાર, નિદ્રા, ભય અને મૈથુન એ ચાર માણસ અને પશુ સર્વમાં
સમાન છે. પણ માણસનું મનુષ્યત્વ જતાવવાને ફક્ત એક ધર્મજન વિશેષ
છે. મતલબ કે ધર્મ વગરનું માણસ તે મનુષ્યની ગણતરીમાં નથી.

સેવ્ય, સેવક ધર્મ, રાજ્ય પ્રજાનો ધર્મ, ગુરુ શિષ્યનો ધર્મ, અને મ-
નુષ્ય માત્ર પ્રત્યેનો ધર્મ એમ ધર્મ એટલે ફરજ ધણા પ્રકારની છે. પણ
હું જે કહેવા માગું છું તે મનુષ્યના ધર્મ પ્રત્યેના ધર્મ સખધી છે. એ ધર્મ
વડે ચાલવાથી અંતઃકરણ શુદ્ધ-નિર્મળ થઈ માણસ સુનીતિને રસ્તે ચડે
છે; દુનિયામાં સદ્વૃત્તિથી રહે છે, સારા નરસાનો વિચાર કરી શકે છે,
પાપશુદ્ધિ નાશ પામે છે, અને મન સદા સર્વદા શાંત, સતોષી, તથા આ-
નંદ્યુક્ત રહે છે. ખીજા જીવને દુઃખ દેવામાં, અનેક પ્રકારની અડચણો
કરવામાં, તથા પાપાચરણમાં પ્રવૃત્ત થતું નથી. આવો જે જરૂરનો ધર્મ
તેના સખધી, ધણા માણસો જન્મે છે ત્યારથી મરતા સુધી, વિચારજન ક-
રતા નથી. અને કેટલાક એમ ધારે છે કે એ સખધી વિચાર કરવાને હાલ
આપણે લાયક થયા નથી. દુનિયાના કામધી, પરવાર્યા પછી ઘડપણમાં એ
વિચાર નિરાંતે કરીશું પરંતુ ગ્રહીત-સ્વ કેશેષુ મૃત્યુના ધર્મમા ચરેત્ એ
વિચાર તેમણે ભૂલવો જોઈતો નથી. મનુષ્ય દેહ ક્ષણભગુર છે. પાણીના

પરપોષાને કૃતતાં વાર લાગતી નથી તેમ, આ શરીર પણ ક્યારે ,પડશે તેની ખબર પડતી નથી કદાપિ તેમના ધારવા પ્રમાણે ધડપણ આવતા પહેલાંજ કરાળ દાળ તેના અમુલ્ય જીવને ઝડપી લેશે તે તેમની ધારેલી ઈચ્છા મનમાંને મનમાંજ રહી જશે. અને એમ થવાથી મનુષ્ય દેહે તેને જે કર્તવ્યો કરવાનાં છે, તે નહીં થવાથી વિશ્વના પવિત્ર ન્યાયાધિશને જવાબ દેતાં તેની શી દશા થશે. તેજ વિચારી લ્યો. હવે જ્યારે આમ છે ત્યારે એ મહત્કાર્યને આગળ ઉપર મુલતવી નહીં રાખતાં હાલજ તે કામમાં પ્રવૃત્ત થવું જરૂરનું છે.

હું ખરું કહું છું કે-શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા, ને આસ્તિક માણસનું દરેક કાર્ય ઈશ્વર પાર પાડે છે; તેમ ધારણ કરેલા ધધામાં તેને યશ પ્રાપ્તિ થાય છે; અને મનુષ્ય માત્રની ઈચ્છા પણ તેવું ફળ મેળવવાનીજ હોય છે. માટે તે ફળીભૂત થવાને ઈશ્વરનું આરાધન કરે. બીજે સદ્ગુર શોધે અને તે મળતા મુધી તેમના અંતઃકરણને ગુરુ ગણી તેની આજ્ઞા અનુસાર વર્તે. આપણામાં કહેવત છે કે-“દેખ દેખે ને શિખ શિખે” મતલબ કે આપણે જેવું વર્તન રાખતા હોઈશું, જેવા કર્તવ્ય કર્મ કરતા હોઈશું તેવાંજ આપણાં સિતુએમાં, અનાયાસે પ્રાપ્ત થશે. તેમને આપણે શિખવવાનો પ્રયત્ન કરવાની જરૂર રહેશે નહીં. હમેશ તેઓ આપણા પ્રસંગમાં સોજતમાં રહેવાનાં હોવાથી તે આપણા જેવાંજ થશે. માટે તેમનું તથા આપણું બધું ઇચ્છવું હોય તે આપણે પોતે તેવા થાઓ. ઈશ્વરે અર્પણ કરેલા વખતમાંથી થોડો વખત, પણ નિયમિત રીતે, તેના ગુણ ગાત્રામાં, ભક્તિ કરવામાં બોળો; અને દરેક માઆપ પોતાનાં બાળ બચ્ચાંને એવી વખતે પોતાની પ્રાસે બેસાડી તેમ કરવામાં સામેલ કરો. એટલે તેઓ ટેવાઈ જઈ મોટી ઉમરે પણ જગત્કર્તાના સ્મરણ, ભજન, કર્તવ્યથી વિમુક્ત રહેશે નહિ.

હોકરાંના સદ્ગુણ દર્શણનું બધારણ જે બાબત ઉપર આધાર રાખે છે, પ્રથમ તેનાં માઆપ, અને પછીથી મહેતાજી અથવા શિક્ષકનો સંબંધ એમને વિશેષ થાય છે. નાની ઉમરનાં બાળકો શાળામાં અભ્યાસ કરવા જાય છે. ત્યારે તેમનાં માઆપ કરતાં પણ શિક્ષકની આજ્ઞાને વિશેષ આધીન થાય છે. શિક્ષકના દરેક શબ્દની છાપ તેમના અંતઃકરણમાં પડે છે. એ બાળકોમાં તે વખતે ખરા ખોટાની તુલના કરવાની શક્તિ સંપૂર્ણ આપે.

હોતી નથી. માટે શિક્ષક જે કહે તે ખેડ માની તે પ્રમાણે આચરણ કરતાં શીખે છે. મતલબ કે ઉછરતી પ્રજાની ઉન્નતિ તથા નીતિનો વિશેષ આધાર શિક્ષક ઉપર રહે છે. માટે દરેક માળાપે પોતાનાં બાળકોનું બહુ ધ્યાન સદ્ગુણી અને લાયક શિક્ષકના હાથમાં બાળકની જીંદગીરૂપી નૌકા સોંપવી કે જેથી સંસારના તોફાની સમુદ્રમાં, વાવાઝોડાની અસહ્ય અડચણ આવી પડે, તે વખતે પણ પ્રયત્ન કરી તેમાં દુશ્મતાં બચાવ કરવાનું શીખવે.

હાલમાં નિશાળોની અંદર નીતિનું શિક્ષણ આપવા માટે વિદ્વાનોનાં અંતઃકરણ આકર્ષાયાં છે. અને સરકાર પણ એ કેળવણીને ઉત્તેજન આપવા ખાસ કાળજી ધરાવે છે. કરાવે પાસ કરે છે. પણ તેનો અંશ કરવાનું કામ શિક્ષકોનું છે. વિદ્યાર્થીઓને ગમે તેટલાં નીતિનાં સુસ્તક વંચાવવામાં કે ગોખાવવામાં આવે, અને તેથી તેઓ પરીક્ષામાં પાસ થાય. તોપણ જ્યાં સુધી શિક્ષક યોગ્ય ન હોય, તેની નીતિ સારી ન હોય, અને ખાસ કાળજીથી-ઉમંગથી પોતાની ફરજ સમજીને શિક્ષણ આપતો ન હોય ત્યાં સુધી વિદ્યાર્થીની નીતિ સુધરેલી જોવાની ઇચ્છા રાખવી એ બ્યર્થ છે. માટે શિક્ષકો પ્રથમ નીતિવાળા, આસ્તિક અને સમાનભાવવાળા હોય તો ઉછરતી પ્રજા પણ તેમને રસ્તે રસ્તે ચાલશે. જે માળાપ પોતાનાં બાળકોને અને શિક્ષક પોતાના શિષ્યોને નીતિવાન કરવા માટે ઇચ્છતા હોય તેમણે ધર્મશ્રીના આસ્તિકતાના ખીજનું પ્રથમથીજ બાળકોના અંતઃકરણમાં આરોપણ કરવું. અને જેમ જેમ ઉમરે મોટા થતા જાય તેમ તેમ ધર્મશ્રીની લીલા, સમાનતા, વાત્સલ્ય, ન્યાયિપણું, પવિત્રતા, અને આપણા પર કરેલા ઉપકારોના બોધરૂપી જલનું સિંચન કરતા રહેવાથી નીતિરૂપી ઝાડ નવ ધક્કલ થશે. એટલે બાળકો મનુષ્ય માત્રને પોતાના ભાઈ તરીકે ગણશે, તેમના સુખ દુઃખમાં ભાગીઆ થશે. અને લુચ્ચાઈ, દોંગાઈ વગેરે અવગુણો દબાઈ જશે.

કહેવાં કરતાં કરી બતાવવું એ વધારે અસરકારક છે, માટે મારા પાટીદાર ભાઈઓને હું નમ્ર વિનંતિ કરું કે-જો આપણી નાતમાં સમાને જાવના ઉત્પન્ન કરવી હોય, માતિ ભાઈઓની ઉન્નતિ કરવી હોય, દરેક વાંતે સુખી થવાની ચાહનાં હોય, અરસ પરસ પ્રીતિની વૃદ્ધિ કરવી હોય, અને મનુષ્ય દેહે આ લોક તથા પરલોકની સુખસંપત્તિ એકઠી કરી

ઉપિત સફળ કરતું હોય-તો પોતે નિત્ય ધર્મ, ધર્મિય રતવન, અને પ્રાર્થના કરી પોતાનાં બાળ બચ્ચાને તેમ કરતાં શીખવે તથા શિખવવાનો ધંધો કરનાર શિક્ષકો પેણુ દરેકે જ નિશાળનું "કામ" શરૂ કરતી વખતે ધર્મિયના અસ્તિત્વનો ખોધ કુમળા અંતઃકરણનાં બાળકોને આપે. જેથી ધર્મ પ્રેમ સમ થઈ તમને તમારા ધંધામાં યશ આપશે. અને બાળ વિદ્યાર્થીઓ મોટી ઉમરે સુખી થઈ તમને આશિષ આપશે.

જ્ઞાતિ સમાજે અને તે ઉપરથી આપણે લેવો

જોઈતો સહુ પદેશ.

એ તો સર્વને વિદિત જ છે. આ અવનીમાં અવતરી દરેક મનુષ્યે પોતાનું કર્તવ્ય ભૂલવું ન જોઈએ. આ કર્તવ્યમાંનું પહેલું મમથિયું "દહિત" છે. એવો કાણુ વીર નીકળે છે? "આત્મદહિત"ની ધમ્મજાની રાખે? સાધારણ કહેવત બાણુ છે કે દુનિયા સ્વાર્થિલી છે; સર્વને સ્વાર્થ લગજે લે છે; વિના સ્વાર્થ કાંઈ કાંઈનું કાર્ય કરતું નથી; અને તે ઉપરથી કહેવું પડે છે કે—

શાઈલ વિદ્વીડિત વૃત.

વિના સ્વારથ કાંઈ આ જમતમાં, ગારો યરો ના કંદા,
વિના સ્વારથ કાંઈ ના અનુચરો, રેશે થઈને સદા;
વિના સ્વારથ કાંઈ ના મજતમાં, કીયો કંકરે આપણાં,
વિના સ્વારથ કાંઈ ના કંઈ અરે! દોરતો બની રે ખરા.
જ્યારે આમ છે ત્યારે આપણે બાણુ દુનિયાના નિયમથી જ વર્તવું જોઈએ. અને તે પ્રમાણે વર્તવામાં ન આવે, તો કાંઈ આપણને એવકૂફ નહીં બનાવે? આપણે પણ આપણો સ્વાર્થ સાધવા તરફ વિચાર કરવો જોઈએ. દરેક મનુષ્યને આત્મ સ્વાર્થ સાધવા અન્યનું ભલું મનુષ્ય પડે છે. તદ્ અનુસાર આપણે પણ આપણો સ્વાર્થ સાધવા અન્યનું ભલું ધૃષ્ટવું જોઈએ. કારણ કે અમૂક શખ્સને કાંઈ મોટા રાજ્યમાં શ્રેષ્ઠ પદની જગ્યા સુપ્રિત કરવામાં આવી હવે આ શખ્સને પોતાનો સ્વાર્થ (આ સ્થળે ખર્ચાર) સાધવા સારું તે રાજ્યનું ભલું ધરૂવા તે પર રહેવું પડશે. વળી આપણે તે પુરૂષમાંથી આપણો સ્વાર્થ સાધવા તેનું

બહુ ઇચ્છવું પડશે; અને આપણી પાસેથી ખીંજીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા આપણું બહુ ઇચ્છવું જોઈશે. આ ઉદાહરણ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે, સર્વ કાષ્ટને આત્મ-સ્વાર્થ સાધવા અન્યનું બહુ ઇચ્છવું જોઈએ, તેવી રીતે આપણે આપણું બહુ ઇચ્છવા તેમજ સ્વાર્થ સાધવા આપણી જ્ઞાતિનું બહુ ઇચ્છવું જોઈશે. કારણ કે તેની સાથે આપણે સર્વદા જોડાએલા છીએ.

જ્ઞાતિહિતચિંતનને માટે પ્રથમ આપણે આપણી દૃષ્ટિથી ભૂતો સુધારવી જોઈએ. અને યશી જ્ઞાતિની થતી ભૂલો તેના આગેવાનો પાતો વિદ્વદ્ગ સમીપ જાહેર કરવી, અને બદ્ધમતે ઠરાવ કરી ભૂલ સુધારી સુધારો દાખલ કરવો; આમ થશે સારું સુધારો થઈ શકશે. આથી અમારું કહેવું એમ નથી કે આપણા આપણાએ કરેલ રીવાજો એક છે, તેમાં ભૂલ કાઢવી, સર્વ નવાંજ દાખલ કરવા, અને કુકર્મો પ્રાચીનકાળથી થતું આવતું સર્વ ખોટું છે અને નવીનજ સંસ્થા છે. પરંતુ અમારું કહેવું તો એટલું જ છે કે સમયાનુસાર બનતો સુધારો થવા જરૂર છે, અને હાલમાં જે અનિષ્ટ રીવાજો મગ પેસારો કરી રહ્યા છે, તેમાં બનતો સુધારો કરવો. આ અનિષ્ટ રીવાજો પ્રાચીનકાળમાં નહોતા, પણ જોને જેમ કાલ્યુ તેમ નવા પ્રબધો બાધતા ગયા અને તેથી જ કન્યાવિક્રય, બાબલગન, અને કૂળમોઠમ વિગેરે વિગેરે અનિષ્ટ રીવાજો દાખલ થયા અને નાશ થવા જરૂરનો છે.

આપણે સુધારો કરતા પહેલા નીચેની બાબત ઉપર લક્ષ આપવું જરૂરનું ગણાશે. પ્રથમે આપણે તપાસવું જોઈએ કે, આપણી જ્ઞાતિમાં કયું કયું સ્થળે કેવા કેવા રીવાજો પ્રાધાન્ય છે? તેમાં કેટલા અનિષ્ટ છે? અને કેટલા માનનીય છે? સાર આદ તે અવલોકી તેમાં યોગ્ય સુધારો કરવા બહેનમત કરવી. આમ થવાથી આપણામાં જોઈતો સુધારો થશે. આ પ્રમાણે પોતાની જ્ઞાતિના રીવાજો તપાસવા, તેમાં ફેરફાર કરવા, તેમજ તે ઉપર વિચાર કરવા, આપણે ઉપર કહી ગયા તે પ્રમાણે અમૂક અમૂક જ્ઞાતિ એકત્ર થઈ વિચાર કરે છે, અને પ્રબધો પ્રાચી અમલમાં લાવે છે. કારણ કે, તેઓ પોતિકા સ્વાર્થ સમજ્યા છે. પરંતુ આપણે હજી તે બાબતથી ધણાજ પ્રજાત છીએ તોપણ રક્તે રક્તે અન્ય જ્ઞાતિમાં

યતી દિલથીજ અવલોકી, આપણામાંના કેટલાક પોતાનું હિત સમજતા હોય એમ દૃશ્ય થાય છે.

આ બાબતમાં એટલે આપણું હિત ઇચ્છવામે વાસ્તે આપણે પણ આપણી દરેક સ્થિતિની જ્ઞાતિના અગ્રણીઓ, તેમજ વિદ્વાર્જને અમૂક સ્થળે એકત્ર કરી જ્ઞાતિ રીવાજ સમઘે વિચાર કરવા બેસે છે. આ એકત્ર થએલ સમૂહને ગમે તેો “કોંગ્રેસ” ગમે તેો “કોનફરન્સ” ગમે તેો “જ્ઞાતિસમાજ” તું નામ આપો, પણ એ સઘનો અર્થ એકજ થવાનો.

જ્ઞાતિસમાજ એકત્ર થવાથી દરેક જ્ઞાતિના અગ્રણીઓ, તેમજ વિદ્વાનો એકજ સ્થળે એકત્ર થશે, અને તેમાં સમાજની અદર આગમન કરનાર દરેક પુરુષ પોતાના ગાંભીની સ્વજ્ઞાતિના રીત રીવાજો બહાર કરી શકશે, આથી દરેક સ્થળના સ્વજ્ઞાતિ રીવાજોની બહુ થશે, અને તેથી તેમાં કયા કયા રીવાજો અનિષ્ઠ છે? અને કયા કયા રીવાજો માનનીય છે? તેના પૂર્ણ વિચાર થશે. ફાયદાકારક અને માનનીય રીવાજો ઉપર પૂરતું લક્ષ આપી, તે અમલમાં લાવવા કોશિશ થશે. આમ સર્વાનુમતે મંજૂર થયેલ ધારા સવ સ્થળે પ્રસરી અમલમાં આવશે, અને સુખરૂપ સુધારો થશે.

વળી એ તો સ્પષ્ટ છે કે કોઈ પણ મનુષ્ય પોતાની ભૂલ પોતે જાણી શકતું નથી, પણ તે તો કેવળ અન્યજ નજી શકે છે, અને જ્યારે તે તેને બતાવે છે, ત્યારે તે જાણી શકે છે, કે મારામાં અમૂક ભૂલ છે. આ સ્થળે આપણી કહેવાતી આવેલી “ખાખરાની ખીસખોલીને આંખાની શી ખચર” એ ગુંગરતી કહેવત સિદ્ધ થાય છે. માટે આપણામાંના સર્વેએ પોતપોતાની ભૂલ જાણવા, તેમજ સુધારવા એકત્ર થવું જોઈએ. તેમજ જ્ઞાતિ રીવાજો અવલોકી તેમાં જોઈતો સુધારો કરવા તત્પર થવું જોઈએ. આ સુધારો અમલમાં લાવવા, અને તત્સમઘી વિચાર કરવા, એકજ સ્થળે સખ્યાબંધ જ્ઞાતિબંધુઓ એકત્ર થઈ અમૂક રીવાજ યા ધારામાં ફેરફાર કરવો; અને આ થએલ ફેરફાર સર્વ સ્થળે જાહેર કરી તે અમલમાં લાવવા બનતી કોશિશ કરવી. આમ વર્તવાથી સુખરૂપ અને આપશક્યનો સુધારો અલ્પ સમયમાં, અને અલ્પ પ્રયાસે થશે. એમ કહેવું અતિશયોક્તિ નહીં કહેવાય. કારણ કે મુંઢે મુંઢે માતિ મિંજા, કપાળે કપાળે જૂદી મત. આમ એકત્ર થવાથી બિન્ન બિન્ન નૂતન વિચારો જન્મ પામશે, અને તેથી આપણે આપણી ધારણામાં ફળીભૂત થયું. આ વિષય સમઘી વિ-

વોપ વિવેચન આપવું અનુચિત ધારી અમે અમારા વાચકદંદને આ મા-
સિક પુસ્તકના ગત વર્ષના અંકોમાં આવેલા તેમજ તેને લગતા વિષયો
વાંચવા ખાસ ભલામણ કરીએ છીએ. વળી આપું મહત્ત્વ કાર્ય આરંભવા
તેમજ તે માથે લેવાનું સાહસ આ માસિકના અધિપતિ રા. રા. ભુલા-
ભાઈ પ્રયાગભાઈએ કરેલું છે, અને તે પરિપૂર્ણ કરવાને તે તન, મન
અને ધનથી મહેનત કર્યા કરે છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે બ્યારે
રા. ભુલાભાઈએ આપું મહત્ત્વ કાર્ય આરંભેલું છે, તો તેને પૂરતી મદદ
જાતિ બંધુ આપવા પછાત રહેશે નહીં. આ કાર્ય દરેક જ્ઞાતિ બંધુના હિ-
તનું છે એમ અમે ઉપર કહી ગએલા છીએ, એવા કોણ નીકળતાર છે
કે જે આત્મસ્વાર્થ નહોતું ધરે? માટે આશા છે કે દરેક હિંસાહી મહ-
સ્થ આ બાબતની સંમતિ, રા. ભુલાભાઈને લખી જણાવશે; તેમજ ત-
ત્સંબધી કોઈ પણ જાતનો ખુલાસો નોંધતો હોય તો તેમને રૂબરૂ અગર
તો પત્રદ્વારાએ મગાવી લેવો.
છેવટમાં એટલું જ કહીએ છીએ કે આ કાર્ય પરમહંસાણુ પરમેશ્વર
ફળીભૂત કરે.

ભણેલાં.

પુરૂષ.

(સને ૧૮૯૧માં)

સ્ત્રી.

કુલ..... ૨૮૪૯૩૭

કુલ..... ૨૬૬૪૩૩

વિદ્યાર્થી ... ૧૧૩૭૧

વિદ્યાર્થી ... ૫૧૩

ભણેલાં... { ૨૮૬૧૯ ગુજરાતી.
૧૭૩ અંગ્રેજી.

ભણેલી... { ૪૭૩ ગુજરાતી.
૩ અંગ્રેજી.

અભણુ..... ૨૪૮૭૭૪

અભણુ..... ૨૬૫૪૪૭

ઉપરના આંકડા પરથી સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે (૧) ૧૦૦ પુરૂષે ૮૬
અભણુ પુરૂષો છે તે એક હજાર સ્ત્રીમાં ૪ સ્ત્રીઓ ભણેલી છે; (૨) અંગ્રે-
જી અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા બાદ કરીએ તો ફક્ત ૧૭૩
પુરૂષો જ અંગ્રેજી જાણે છે; તે ફક્ત એક જ સ્ત્રી અંગ્રેજી જાણે છે, પણ
તે અંગ્રેજીનું કેટલું જ્ઞાન ધરાવે છે તથા તે કોણ છે તે જણાવું નથી;
(૩) કેળવણીની બાબતમાં આપણી જ્ઞાતિ ઘણી પ્રાછળ છે; (૪) સ્ત્રી કે-

જાવણીની ખીલકુલ અછત હોવાથી આપણા લોકનો ગ્રહસ્થાશ્રમ ખામી-
વાળો હોય એમ અનુમાન થાય છે. (૫) આપણી જ્ઞાતિમાં કેળવણીનો
ખહેળો ફેલાવો કરવાના ઉપાયો જલદી લેવાની ધણીજ જરૂર છે. ઇલા-
દી. આશા છે કે આ વિષયપર લંબાણથી વિવેચના કરવામાં આવશે ત-
થા કેળવણીનો ખહેળો ફેલાવો કરવાના ઉપાયો જલદીથી અમલમાં મૂકાશે

—10—

જ્ઞાતિ અને જ્ઞાતિપુત્ર.

(મળેલું.)

જ્ઞાતિપુત્ર—માતા ! મારી પવિત્ર જ્ઞાતિમાતા ! આજ તારી સુખ-
સુદા આમ મ્હાન કેમ દિસે છે ? તુ આજ કોઈ ઉંડા વિચારમાં પડેલી
હોય એમ મને જણાય છે. આજ તારા અંતઃકરણમાં કોઈ મોટી ચિંતા
એ જન્મ લીધો હોય એવું અનુમાન થાય છે. માઈ આ અનુમાન તને
દુઃખકારક હોવાને લીધે તે ખોટું પડે તો ધણું સારું એમ મારા મનમાં
થવા કરે છે. માઈ મન આ વખત તારી આકૃતિ બ્લેઝ અનેક તર્કવિત-
કોના વમળમાં ગોથાં ખાવા લાગ્યું છે, તેને પૂર્વ સ્થિતિપર લાવી સ્થિર
કરવાને માટે હું ધણું યત્ન કરું છું, પણ મારો યત્ન તદ્દન નિષ્ફળજ નિ-
વડે છે, માટે હવે કહી દે કે તું આમ ઉદાસ કેમ બનેલી છે ? કેમ ક-
હેતી નથી કે આમ ઉંડા અને ઊંડા નિસાસા મૂકી બહાર આવતાં વચ-
નોને અધવચ્ચથી પાછાં વાળી અંદર દબાવી રાખ નહિ, બોલ, માતા
તું શું કહે છે ?

જ્ઞાતિ—પુત્ર ! તારા જિજ્ઞાસુ અંતઃકરણને શિખામેણું આપી માઈ
દુઃખ સાંભળવાની ઉત્કંઠાથી તેને હ્રંર કર. એ ઉત્કંઠા પૂરી કરવામાં માંડ
નથી. તારા કોમળ અંતઃકરણને મારા કફિલ દુઃખનું શ્રવણ જળારો આ-
ચકો મારી સુખની સીમાથી બ્રષ્ટ કરી દુઃખના દરિયામાં ડુબાવી દે તેનું
છે. અને એટલું છતાં પણ માઈ દુઃખ તો મને અનિવાર્યજ નજાય છે.
અનેક પ્રસંગના સંયોગોએ પણ મને તેની અનિવાર્યતાજ નજાવેલી છે.

જ્ઞાતિપુત્ર—માતા ! તારા આ શબ્દો ઝેરીફળવાળાં તીક્ષ્ણ ખાણો-
ની પેઠે માઈ હૃદય ચીરી તેમાં અસહ્ય વેદના ઉત્પન્ન કરે છે. શું તાં
દુઃખ અનિવાર્યજ છે ! હું ધાડું કે તું આ તારી ગભરાટવાળી દશામાં

એલે છે. ગભરાએલો મનુષ્ય પોતાની ચારે બાજુ દુઃખના હુંગરોને ખડા ધયેલા દેખે છે, અલેખ અંધારને અનુભવે છે અને માનસિક ચિંતા રૂપ જખરા ધટ્ટ્યત્રની તળે પીસાયા કરે છે. તેને સુખનાં સાધનો પણ પ્રથમ શંકા ઉપજાવનાર થાય છે. 'તું આટલી બધી ગભરાએલી છે' તેથી તારું દુઃખ ઘણું મોટું અને કમકમાટ ઉપજાવનાર હોય એમ જણાય છે. પણ તેથી તે અનિવાર્ય છે એવા નિશ્ચયપર દોડતાં મારું મન પાછું હટે છે. તું જેવી ઘણા પુત્રવાળી માતા જ્યારે આવી અસહ્ય વિટંબણા હમેશાં ભોગવ્યાજ કરશે, ત્યારે પછી પુત્રહીન થયેલી માતા કરતાં પુત્રવાળી માતામાં તફાવત શું સમજવો! તારી આવી સ્થિતિ હોવાને લીધે મારું તથા મારા બંધુઓનું શ્રેય મોટા સંશયમાં આવી પડેલું છે એમ હું સમજું છું. જેઓનાં માવતર વિપત્તિ ભોગવે છે તેઓનું કલ્યાણ નાશ પામી જાય છે, તેમની કીર્તિ રસાંતળમાં ડુબી જાય છે, તેમના ગુણ ઝાંખા પડી જાય છે અને તેમની લોકપ્રિયતા લોપાઇ જાય છે. 'તું અમારા અસંખ્ય પૂર્વજોની માતા હોવાથી અમારી જન્મદાત્રી માતાઓ કરતાં પણ અધિક માનવા યોગ્ય છે. અમારી તે માતાઓને લેશમાત્ર પણ દુઃખી દેખતાં અમેને મોટું પાપ લાગે છે અને તેના કરતાં પણ તને લેશમાત્ર દુઃખી દેખતાં અમેને હજારગણ વધારે પાપ લાગે છે. તું મને પોતાનું દુઃખ કહેવામાં આનાકાની કરે છે પણ તે આનાકાની મને દોષિત કરવાનું મૂળ થઇ મડે છે. કદાચ તારા દુઃખનું શ્રવણ મારાપર અનિકળોતો વરસાદ વરસાવશે, મને દુઃખના તોફાની દરિયામાં ડુબાવવાનો જીલ્લમ કરશે તથા મારા હૃદયને ચીરી નાખશે, તોપણ તે સાંભળ્યા વગર બેસી રહેવું એ મારાથી જની શકે તેવું નથી. તારા દુઃખનું શ્રવણ થતાં મને દુઃખ ઉપજવાની જે તારા મનમાં શંકા છે તે શંકાએ પોતાનો પાંજો પ્રથમથીજ મારા મનપર લગાવી દીધો છે. તારી મુખમુદ્રા જોઇનેજ મારો અંતરાત્મા પીડાની પરાકાષ્ટાએ પહોંચી ચુક્યો છે. વાસ્તે હવે તારા બોલવાથી અને વિશેષ દુઃખ થશે એવી શંકા તું છોડી દે અને તારા દુઃખનો હેવાલ મને કહી સંભળાવ.

જ્ઞાતિ—મારા વહાલા પુત્ર! તારા અસાગ્રહથી મારે આ ઉંડી આપત્તિના શબ્દો ઉચ્ચારવા પડે છે. જે રાત્રિ એક વખત પુર્ણિમાની ચંદ્ર-ચીથી ચિત્ત દેદિપ્યમાન હોય છે તેજ રાત્રિ તે પછીના વખતમાં અમાવા-

સાના અંધકારથી ઘસતા થઈ શ્યામ ; નિસ્તેજ બને છે.) સુખની સપાટી
ભૂમિપર વપ્તત જતાં દુઃખના ડુંગરો દેખવામાં આવે છે અને લીલી પુલ-
વાડી કાળના કમળમાં આવી બળેલ વન જેવી ઉન્નત અને ભયંકર બને
છે. હું કે જેને તું આજ આ બેઠાવ દશામાં બહાવરી બની ગયેલી જુઓ
છે. તેની દૃષ્ટિસીમાપરથી એક એવો સમય પણ પસાર થયો છે કે જેમાં
ઉત્તમ આનંદના એક અવિચ્છિન્ન અવસ્થાનો અનુભવ કરતા હતા, સ-
દગુણોનું સામ્રાજ્ય વર્તી રહ્યું હતું, દરેક કુટુંબમાં સંપૂર્ણ સિવાય બીજી
નજરે આવતું ન હતું, પાયમાલ કરનારા અવીચારી, પૂર્વ દાખલ થવા પા-
મતાં નહીં, ધર્મનું ધામ તમામ રૂથળે પોતાને ઉન્નત, પ્રકાશ ફેલાવવામાં
ફતેહમંદ નિવડ્યું હતું અને નીતિના દરેક અવયવ મજબૂત અને જોષ-
એ તેવા પુષ્ક તેમજ પૂર્ણ સત્વવાળા હતા. મારા સુખનો આધાર એઓ-
ની ઉપર હતો. મારી ઉત્તમ કીર્તિનાં ખરા સાધનો તેજ હતાં. આજ
એ સધળાં સાધનો કાળના કુટિલ પ્રભાવથી અને મારા પોતાના દુર્લ્લેખો-
ગથી મને છોડી જતાં રહ્યાં અને પોતાની સાથે મારી ઉત્તમતાને પણ
તેઓ ધસડતાં ગયાં છે.

—:૦:—

દુઃખાળાં જનવરોની માવજત.

(લખનાર રા. નં. દો.)

મારા હોદ્દાની રૂએ મને ઘણી વખતે દુઃખાળાં જનવરોના ધણીઓ
તરફથી તેઓની માવજત વીગેરે વીરો પુછપરછ કરવામાં આવે છે, તે-
થી તેઓની જાણને માટે નીચલી વીગતો ઉપયોગી ધારી હું રજૂ કર-
વા માગું છું.

દુઃખાળાં જનવરો સાણસની માફક જણતી વખતે ઘણાં નાણુકહાન
ક્ષતમાં હોય છે, તેથી તેઓને માટે એવે વખતે સારો અનુસરતો ખોરાક
તથા એવી બીજી સુખની ખામતો આગમજથી તૈયાર કરી રાખતી એ
અવશ્યનું છે. એક ગાય અથવા બેંસ જે હંડીના અથવા વરસાદના દીવ-
સોમાં બચ્ચાને જન્મ આપે, તો તેને હંડી તથા વરસાદ લાગે નહીં એવા
હિપાયો લેવા જોઈએ, અને જે ગરમીના દીવસોમાં મૌઝ, એપ્રિલ અથવા
મે મહીનામાં બચ્ચાને જન્મ આપે, તો એક છાયાવાળી હંડી જમામાં

તેઓને રાખવાની ગોઠવણ કરવી અને જાણ્યા પછી એ ત્રણ દીવસ સુધી ચરવાને માટે બાહર તાપમાં જવા દેવી નહીં. જ્યારે એક ગાય અથવા ભેંસ દુધ આપતી ના હોય, ત્યારે તેને સારી તંદરોસ્ત (thriving) હાલતમાં રાખવી, પણ તેને ઘણી માત્રામાં (high condition) હાલતમાં જવા દેવી નહીં. આપણે એટલું યાદ રાખવું જોઈએ કે, જ્યારે એક જાનવર જાણવાની તૈયારી ઉપર હોય, ત્યારે તેને સારી હાલતમાં રાખીએ નહીં તો આપણને પછી સારૂ ભરપટ્ટે દુધ મળવાની આશા રહે નહીં. ખસુસ કરીને એ આખત ભેંસને ઘણી ઘણું પડે છે, માટે જાણવાની આશરે દોઢ મહીનો આગમનથી એક ભેંસને સારો પુષ્ટીકારક (concentrated) ખોરાક આપવો, જેવો કે અળસીનો અથવા તલનો ખોળ આશરે ૪ થી ૬ શેર એકલો અથવા તેટલાજ ભુસા સાથે મેળવીને આપવો; અને જાણવાની આશરે ૧૫ દીવસ આગમન એજ ખોરાક વધારીને આશરે ૮ શેર સુધી કરવો. એ ઉપરાંત ખોરાકનો ૨/૩ ભાગ એક ગાયને માટે ખસ છે. આ ખોળ તથા ભુસાનો એવો ગુણ છે કે તે ગર્ભવંત જાનવરનો ઝાડો પાતળો કરે છે, જેથી જાણતી વખતે તે ઘણું કષ્ટાતુ નથી. જણ્યા પછી એક અઠવાડયા સુધી કપાસીયા, ખોળ અથવા ચુનુ આપવું નહીં, પણ આ નીચે લખેલો ખોરાક એક તરતની વીઆયલી ભેંસને માટે ઘણો સારો છે:—૮ થી ૧૨) રતલ સુકે ઘાસ, ૧૫ રતલ લીલું ઘાસ, પાંચ શેર ખાજરી, પાંચ શેર ભુસુ અને થોડું નીમક. ખાજરીને પાણીમાં બરાબર ઉકાળી તેમાં ઠંડું ભુસુ તથા નીમક ભેળીને આપવું. ગરમ ગરમ ખાજરી તથા ભુસુ અથવા જોખાની કાંઈ જણ્યા પછી તરત આપવાથી ઓર જલદીથી પડે છે. એક જણેલી ગાય પોતાનું પુરતું દુધ, જણ્યા પછી, દશ દહાડા આગમન આપતી નથી, તેથી દશ દીવસ પછી તેનો હમેશનો ખોરાક આપવો. પણ એક ભેંસ જ્યારે પુરતું દુધ આપતી હોય, ત્યારે તેને ખુબ પુષ્ટીકારક ખોરાક આપવાની જરૂર છે. પણ એટલું યાદ રાખવું કે ગમે તેવી એક ભેંસ સંરસ દુધ આપનારી હોય, તોપણ તેને એક દીવસમાં પુષ્ટીકારક (concentrated) ખોરાક ૧૮ શેરથી વધુ આપવો ફાકટ છે, કારણ નેથી કાંઈ દુધ વધવાનું નહીં. માટે જો એક ભેંસ દહાડામાં ૩૦ શેર દુધ

આપતી હોય તેને ૧૮ શેરનો ખોરાક બસ છે. બધાં જનવરોનું કદ કાંઈ સરખું હોતું નથી, માટે એક એકસ ખોરાકનો કોઠો બેસોને અથવા ગાંધોને માટે સુકરર કરવો એ ધાણું કદળું છે, જેમકે એક બાકરાબાદી બેંસને સુરેલી બેંસ કરતાં તથા ખીર ગાયને એકનતી ગાય કરતાં વધારે ખોરાકની જરૂર છે, માટે દરેક જનવરનો ધણી પોતાના અનુભવ ઉપરથી પોતાનાં જનવરને કેટલો ખોરાક ફાયદામરેલી રીતે આપવો એ થોડા વખતમાં સુકરર કરી શકશે. એક ગાય અથવા બેંસ જણ્યા પછી પાંચ છે અથવા સાત મહીના સુધી ધણું દુધ આપે છે, તેથી જો કે એ અરસામાં ખોરાકમાં ફેરફાર કરવાની જરૂર નથી, તોપણ માણસની માફક જનવરને પણ એકનો એક ખોરાક ખાતાં મોહોડે આવી જાય છે, માટે થોડે થોડે વખતે ખોરાકમાં ફેરફાર કરવો જરૂરનો છે, જેમકે ચણા અથવા તુવરની દાળના છાંંલાં અથવા અળસી જે હમેશવા ખોરાકમાં આપવામાં આવતાં ન હોય, તો થોડે થોડે દીવસે આપવો. અળસીને બરોબર કુટીને આપવી અને દહાડામાં પોણા શેરથી વધુ આપવી નહીં. જો દરરોજ દરેક જનવર કેટલું કેટલું દુધ આપે છે તેની બરોબર યાદી રાખી હોય તો બ્યારે દુધ ઓછું થતું હશે ત્યારે તરત માલમ પડી આવશે અને બ્યારે દુધ ઓછું થવા માંડે કે ખોરાક પણ ઓછો કરવો.

એક સાધારણ કઢવી બેંસ જે દહાડામાં આશરે ૧૮ શેર દુધ પુરઠા બહારમાં આપતી હોય અને સાથે પાકું પાણુ હોય, તેનો માટે આ નીચે કહેલો ખોરાક એક દીવસને માટે પુરતો છે:—

સુકું ઘાસ	૧૫ થી ૨૦ રતલ.
કપાસીયા	૪
ભુસું	૪
ખોળ	૩
સુતું (તુવરની દાળના છાંંલાં)	૩
નીમકે	૨ ઝોંસ.

કપાસીયા, ભુસું તથા સુતામે ભીંજવીને આપવાં તથા ખોળને નાના કકડા કરી આ ઉપલા ભીંજવેલા ખોરાકની ઉપર ભભરાવવો, સાથે ભેળી નાખવો નહીં. આ અનાજના ખોરાકનો અરથો બાગ દુધ દહોતી વખતે આપવો. કારણ કે અગ્રેની બેંસોને તથા ગાયને એવી રીતે ખે-

રાક ખાવાની ટેવ પડી ગઈ છે. ધાસના ખોરાકનો ૨/૩ ભાગ રાતની વખતે અને બાકીનો બપોર આગમન આપવો. દુધ હમેશાં ઠરાવેલા વખતે જ કઢાડવું, અને એમાં કદી પણ ફેરફાર કરવો નહીં. સવારના છ વાગે અને સાંજે પ્રાંચ વાગે દુધ દોહવું એ સારો પ્રવર્ત છે. પણ આપણી મુંબઈ મગરી કે બધાં લાખો લોકોને સવારે દુધ અથવા દુધની ચા અથવા કાશી પીને કામપર જવાની જરૂર છે, માટે અત્રે ગવળીઓને પાછલી રાતે ચાર વાગે અને બપોરે એક વાગે દુધ કઢાડતાં આપણે જોઈએ છીએ. એ એક-એકનો દુધ કઢાડવાનો અંતર જોઈ બરોબર નથી, તો પણ જરૂરીયાતને લીધે એમ કરવું પડે છે.

દુધાળાં ઢોરોને દહાડામાં પણ વખત સોબું સ્વચ્છ પાણી પીવાને આપવું જોઈએ. ભેંસોને દહાડામાં જરૂર કરીને ગરમીના દહાડામાં એકથી બે વખત નવરાવવી જોઈએ. બ્યારે લીલું ધાસ ઉગતું હોય અને જનવરો ચરતાં હોય, ત્યારે સુકું ધાસ રોજ ૬ થી ૮ રતલ તથા દાણાને ખોરાક ૧/૩ ભાગ કમતી કરવો એક મોટી ભેંસને દહાડામાં આશરે ૪૦ રતલ જેટલું લીલું ધાસ, ૬ થી ૮ રતલ સુકું ધાસ સાથે મળવું જોઈએ. દુધ દોહવાની તરત જ આગમન પાણી અથવા લીલો ચારો આપવાથી દુધને બધો વધે છે એ ખરી વાત છે, પણ તેના ગુણ (quality) કમતી થાય છે. ઉનાળાના દિવસમાં દુધ સાફ (rich) નીકળે છે; પણ વરસાદના દહાડામાં લીલો ચારો ખોધાથી દુધ સાફ હોતું નથી; કારણ કે ગરમીના દિવસમાં એક રતલ માખણ બનાવવા માટે બ્યારે ૯ થી ૧૦ રતલ દુધ જોઈએ ત્યારે વરસાદમાં ૧૦ થી ૧૧ રતલ દુધ જોઈએ, એ દેખાડે છે કે જનવરોના ખોરાક ઉપર દુધના ગુણનો ધણો આધાર રહે છે, જેમકે જો ભેંસને ફક્ત ખોળ ખવાડવામાં આવે, તો તેના દુધની મલાઈમાંથી માખણ ધણું જ ચીકણું, અને જો કપાસીઆ તથા યુની સાધારણ પ્રમાણમાં ખવાડવામાં આવે તો માખણ સાફ કઠણ, પણ જો યુની ધણી જ ખવાડવામાં આવે તો માખણ ધણું સારી જાતનું થાય છે. વિલાયતી લીલું ધાસ (lucerne) દુધાળાં જનવરોને માટે દહાડામાં ૧૦ રતલથી વધુ આપવું સાફ નથી, કારણ એથી પેટ પુગી આવે છે, તેમજ જો જીવાર આપવી હોય તો બરોબર પુલ સાથેની આપવી.

ધણાં જનવરો કમતી દુધ આપે છે, માટે ગવળીઓ હમેશાં એ-

આ દુહો અનુભવી મનુષ્યો પ્રમાણ ગણે છે. ભક્ત, દાતા કે શૂરો એ ત્રણમાંનો કોઈ પણ ગુણ મનુષ્યમાં નથી, તો તેને મનુષ્યની ગણતીમાં ગણવો અયોગ્ય છે એ ત્રણ ગુણો વડે આખો સંસાર ચાલે છે, અનેક પ્રકારના બહાર વર્તાય છે, અને છેવટે મોક્ષનું દાર મળે છે. આ ત્રણ ગુણોથીજ ઇશ્વરે આખો ભવ રચ્યો છે, અને તે ભવમાં તે ગુણોનું આવર્ણુ મુક્યું છે. આ વાત શુદ્ધ હૃદયના વીરજ પુરુષોના માનવામાં રહેજ આવી શકશે, અને વિચાર કરતાં પણ જાણી શકે ઉપરનો દુહો કોઈ અગાધ બુદ્ધિવાળા મહાપુરુષે રચ્યો હશે. આ દુહો સર્વ કોઈ ગામે કે ઘરે સર્વે માણસો કહે છે, પરંતુ તેનું હાર્દ સમજનાર જવલેજ હશે. કારણ કે તેનો અર્થ ધણો ગૂઢ રહેલો છે; કુકમાં એટલું તો સર્વ કોઈ સિદ્ધ કરશેજ કે ભક્ત, દાતાર, અને શૂર એ ત્રણમાંનો એક ગુણ તો દરેક મનુષ્યનામાં હોવોજ જોઈએ. સંસારમાં જે વસ્તુ મેળવવા ઇચ્છતા હોય તો આ ત્રણ ગુણથીજ મળે છે. કીર્તિ, સુખ અને મોક્ષ પણ તે ગુણો વડે પ્રાપ્ત થાય છે. નરસિંહ મહેતા જુનાગઢમાં તેઓની કીર્તિને ઝાંખ લગાડે તેવા દેશી અને વૈરીઓની સમુદ્ધમાં રહેનાર હતા. અનેક પ્રપંચો અને કપટોથી તેઓને વારંવાર હેરાન કરતા, અનેક પ્રકારે પીડા આપતા, અને છેવટે માંડલિક રાજા પાસે કેદ પણ કરાવ્યા; તથાપી તેઓનામાં ભક્તને ગુણ હોતો કે જોથી અઘાપી સુધી તેઓની કીર્તિ આ હુનીયામાં અમર છે, અને હવે પછી સૂર્ય ચન્દ્ર તપે ત્યાં સુધી પણ અચળ રહેશે. વળી આવા ભક્તોના હજારો દાખલા આપણી આંખ આર્ગળ તરી આવે છે જેમ કે ભોળો ભક્ત, રણછોડ ભક્ત, ધના ભક્ત, લાલા ભક્ત, રોહિદાસ ભક્ત, વીગેરેનાં જીવન ચરિત્રો લખાયા વિના જીવન ચરિત્રો સર્વ કોઈના જાણમાં આવે છે, તે માત્ર ભક્તિનો ગુણ હોતો. કહે ખીજો ગુણ દાતાર છે તે પણ ભક્તિ જેવોજ ભારવાળો છે. પૂર્વે વિક્રમ અને ભોળ રાજા દાતાર ગુણથી કવિજનોના જપમાં જપાય છે, કરણ રાજા સવારના પ્રહરનું નામ અથવા પ્રભાતકાળ રાજા કર્ણનો વખત જગત જન કહે છે. એ દાતારપણાના ગુણથી જગત જાણે છે. અને તેઓની કીર્તિ યાવત ચન્દ્ર દિવાકરો આ પૃથ્વીના મડાણ સાથે અર્ધર થઇ સૂર્ય ચન્દ્રના કિરણો સાથે તેઓ દાતારનાં કિરણો મળી ગયાં છે. અને જનરસનાંએ નિરંતર જપાયાંજ કરે છે. ત્રીજો ગુણ શૂર છે. વીર લક્ષ્મણ, વીર વૈતાલ્ય, વીર વિક્રમ, વીર અ

જોન, વીર શલ્ય, વીર પૃથુરાજ, વીર ક્રરણ એમ વીર સંબોધનથી આજે
જે લોકોને આપણે આગળથી જાણીએ છીએ, તે સર્વે યુધ્ધજનો શૂર ગુણથી પ્ર-
કાશ થઈ આકાશના ઝાંઝા મંડળના તારાઓની પેઠે પૃથ્વીના તેજસ્વી તા-
રાઓ રત્નરૂપે પ્રકાશી અન્ય જનો હાલના તેઓના તનુઓના હૃદયમાં શૂ-
રનો ગુણ ભરે છે. તેઓનાં કરેલાં કાર્યો કોઈએ હાથ નોંધ્યાં નથી. પરંતુ
માન સાંભળ્યાથી પુરૂષોનાં અંતઃકરણ ઉછળી રહે છે. અને એકે અવાજે
ધન્યવાદ આપે છે. આ વાતનો અનુભવ મહા ભારતની કથા માંભૂમદના
મુખથી જોઓએ સાંભળી હશે, અને અર્જુનના મત્સ વેધનનાં શૂરાં વા-
હ્યો જેના કાનપર આવ્યાં હશે તેને પુરેપુરે હશે.

હવે આપણે આ ત્રણ ગુણમાંથી એક પણ ગુણ દરેક મનુષ્યમાં
જોઈએ ખરો, એ વાત ઉપરનાં કારણો દર્શાવી સિદ્ધ કરી ચુક્યા, તો આ-
પણા પાટીદાર ભાઈઓનાં અંતઃકરણમાં કયો ગુણ છે તે તપાસીએ. તે
તપાસતાં અને આગળનાં ધણાં કારણોથી પણ નિશ્ચય મानीએ છીએ કે
એક મનુષ્યતામાં નહીં પણ આખી પાટીદાર જાતિનામાં એ ત્રણમાંનો એક
વિશ્વ વિખ્યાત ગુણ પુરાતનથી વાસ કરી રહેલો છે. તે કયો એમ કાંઈ
કેહશે તો “દાતાર” ગુણ છે; અને તે કાંઈથી ના કહી શકાય તેમ નથીજ
કારણ આગળના અનેક સંસ્કૃત વા પ્રાકૃત કવિઓ અનેક કવિતામાં કથી
ગયા છે, અને જકત પ્રસિદ્ધ મહા કવિ શામળભટ્ટ જેવાએ પણ તે ગુણ
પાટીદારમાં વર્ણવ્યામાં બાદી રાખી નથી. એટલે સર્વ કાંઈથી તે વાત ના
કહી શકાય તેમ નથી. હવે જેમ જેમ દીવસ જાય છે, કહિતું પ્રાપ્ત્ય
વધતું જાય છે, પાશ્વિમાત વિદ્યાનો પ્રસાર વધાતો જાય છે, ગૌરવર્ણ લો-
કપાળતું અતુકરણ કરવા સર્વે જતોતું ચિત્ત ચમકે છે, ખુટ સ્ટાકિંગ અને
પાટલુન પહેરી ગલપટ્ટા સાથે વિદ્યાયતી લાકડીથી માન પામવા મોહાયેલો
છે, અને વિદ્યાયતી વાણી, વિદ્યાયતી વસ્તુ અને વિદ્યાયતી રીતભાત જોઓ
ભાઈઓને પ્રિય થઈ પડી છે, તેઓનામાં પૂર્વે કહેલા દાતાર ગુણ નાશ
થવા લાગ્યો છે. અને તે નાશ થાયજ! તે સત્ય છે. પોતાની ધર્મપત્નિ
અને શુદ્ધીથી સ્ત્રીને લાગી કાંઈ કુબુધ પુરુષ નાતરાની કે મિથ્યા માયાની
ફેલી ફેલી સ્ત્રીનો સ્વીકાર કરે! તો પ્રથમની ધર્મ પત્નિથી તે સદન ન
થતાં તેનો પરિત્યાગ કરેજ! એ નિઃસંશય છે. પરંતુ પોતેજ તે વિચારતું
જોઈએ કે હાની અને નફા શામાં રહેલો છે. પોતાનાં પૂર્વજોના રીત રી-

વાળેને સાગી, જે રીત અને રીવાજોથી તેઓએ મદાન કાઢી અને પૂર્ણ સુખ મેળવ્યું છે તેને ત્યજી નવી વૃત્તિઓને ધારણ કરતાં દેખીતું સુખ પરંતુ અંતે દુખજ છે. કારણ નાતરાની અને મોહીત થઈ આવેલી સ્ત્રી કદાપી આપણા કરતાં શ્રેષ્ઠ મળે તો આપણને ઝેર દઈ મારી નાખવાનો સંભવ છે. કારણ જેમ તે પ્રથમનું ત્યાગ કરી આપણી પાસે આવી તેમ આપણને ત્યાગી અન્ય પાસે કાં નહીં જાય? પરંતુ પોતાની ક્ષમ પતિને તેો આપણા પાછળ રાંડવા જવાની અને ચુંડે ભાગી વિરૂપ થવાની ધનસ્તી રહેલી છે, તે વિચારવાનું છે. સાટે આ ઉપરથી પાટીદાર ભાઈઓને સમજાવું જોઈએ કે જે કાર્ય કરવાથી આપણી કિર્તિ હાલ સુધી ઉજળી છે, જેથી આપણે જગતમાં જાણીતા થયા છીએ, અને આપણે ગર્વ ધારણ કરવાનું કારણ મળ્યું છે તેનો કદી પરિત્યાગ કરવો નહીં.

હવે આ લેઉઆ વિજય સંબંધે પણ એ બોલ બોલવા ઉચિત ધારી બોલું છું તે ક્ષમા કરશો.

આજ કાલ વડોદરા અને અમદાવાદના નાટકશાળાના દ્વાર પાસે આપણે રાત્રે જઈને જોઈશું તો ગુજરાતના નામાંકીત ગામોના લેઉઆ પાટીદારના પુરોષોની પુષ્કળ સીડ રમીયો બાર આઠ આઠ આના વીગેરેની ટીકીટ લેતા દેખીશું, અને તે નાટકો જોઈ વીરામ પામતા પુરોષોનું અનંતકરણ કેવળ હાસ્ય અને કરુણ રસમાં તલ્લિન થએલું આપણે અતુલ્ય લાવીશું. આવી રીતે ચાર કલાકની ગમ્મત સાડ વારોવાર આવાં નાટ્યાં અર્થમાં મોજ ભોગવતા પુરોષો તે કાર્યમાંથી કમી કરી માત્ર એક વખતના નાટક જોગ એક રમીયો બચાવી આવું જાતિ સુલેચ્છક પત્ર લેઉઆ વિજયરૂપ જ્ઞાનને ગ્રહણ કરી વિદ્યા વિનોદમાં આપું વર્ષે મોજ ભોગવેથી બંધાણી પ્રકારનાં તત્ત્વનું જ્ઞાન મેળવવા આજના રાખતાં અનેક પ્રકારના કળાનો અનુભવ મળે! તે શું એક સમયના નાટક જોવા જેટલું પણ નહીં હોઈ! તો એકડક કહું છું કે બીજું કોઈ પણ એવું નકાર કાર્ય નહીં કરતાં ગરીબ અને તવંગરને આ લેઉઆ વિજય પત્ર” ખરીદી તેનું હાર્દ સમજવું જોઈએ, અને તેજ સર્વોત્કૃષ્ટ માર્ગ છે. માત્ર બાર મોસનો એક રમીયો લવાજમ જેવી નજવી રકમ અર્થમાં અનેક વિષયો અને જ્ઞાન નહીં મેળવનાર અનુદ્ધ પુરોષો એની ચાલના ન રાખે! તેના જેવું દિલગીરી સરેલું બીજું કોઈ હું સમજતો નથી. સાટે હરેક પાટીદાર ભાઈઓએ પો-

તોની પૂર્ણ ફરજ સમજી આપવતો અંગીકાર કરી લેવું જોઈએ એ માન-
સી વિનંતિ છે. કારણ તેમાં પત્રાધિપતિનો પણ કોઈ પ્રકારનો સ્વાર્થ ન-
હોતો નથી એટલે માત્ર સાતિહિતે સજી તરીકે જ એ પત્ર જ્યારે અંદાર-
ખાડવામાં આવે છે સારે વિના સ્વાર્થ સમજી પાટીદાર ભાઈઓએ તેને
કેમ આશ્રય નહીં આપવો.

ગિતી

સુખ વાથે સંસારે, મજો વિવિધ જન જ્ઞાન ચતુરાધ;
જય જય વિજય વધાસે, ગ્રહો લેહ્યા વિજય સહુ ભાષન.

—:૦:—

ધરધણીયાણી માટે કેટલીક ઉપયોગી સુચના:

જે કપડું સારું હોય અને તે સારી રીતે સીવેલું હોય, તે થોડી
સંભાળ લેવાથી તે લાંબો વખત જમાવદીમાં વગર રહે નહીં જ્યારે એક-
કમડું પેદરવામાં નહીં આવતું હોય, ત્યારે તેને ટાંગી રાખવામાં કરતાં
સંભાળથી ગડી-વાળીને ધુણ નહીં લાગે તેવી જગાએ મુકવું જોઈએ. કે-
ટલીક વખત એક-એક મહીનામાં કપડાં પર સેજ સાજા ડાઘ પડેલા અને તે
તણાયલાં ખેંચાયલાં માલમ પડે છે. સાધારણ રીતે તે રદ કરવાની આ-
પણને લાલચ થાય છે, પણ તેમાં કરવાની જરૂર નથી. થોડી ધીરજ અને
થોડી મહેનત લીધાથી રદ કરવા લાયક દેખાતાં કપડાં પાછાં કામમાં આવેલાં
એવાં થઈ શકશે. આકાશ વીગેરેના ડાઘપર-વાદળાં વડે રક્ષાનો એમોનીયા
લગાડો, અને તે પછી કપડાંને ગડી-વાડીને મુકવાં જરૂર પડે ત્યારે તેને
ખદાર કહાડીને ચક્કરી ફેરવવા મોકલવાં અને તે વખતે તે લગભગ ન-
વાં જોવાંજ દેખાશે.

આ એક નણીલી વાત છે કે દુધ પીધા પછી પેટમાં તે બધાવા-
નું છે. કેટલાક લોકોને દુધ પચતું નથી તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે
તેઓ દૂધ ઘણું ઝડપથી પીયે છે. જે દુધનું ફક્ત એક જ ગ્લાસ ઝડપથી
પીધું હોય તો તે પેટમાં બધાઈ જાય છે, અને પચતું મુરકેલ થઈ પડે
છે. જે એટલે જ નયો ધીમે ધીમે પીધો હોય અને ચાવીને ગળતાં હોય
તેમ પીધું હોય તો બધાઈ જમાને બદલે તે વધુ ખાય છે અને હોજરીને
તેમાં આકારમાં તે પચવાને વધારે કાવતું પડે છે. જેને દુધ નહીં પચે-

તું હોય તેને માટે એવું સુચવવામાં આવે છે કે દુધની અંદર નરમ ક-
રેલી હાઇડ્રો ક્લારીક આસીડનાં થોડાં ટીપાં નાખવાં અને તેને ઘણું ડહો-
ળવું. પાણી પીવામાં પણ એજ નીયમ જાળવવો એટલે ધીમે ધીમે તે
પીવું. ઝડપથી પાણી પીવાથી તરસ મટતી નથી અને જોષએ તે કરતાં
વધુ પીવા છતાં તેથી જોષતો ગુણ થતો નથી.

—:—:—

પાણીમાં સમાયેલા શરીરને તનદુરસ્ત બનાવનારા કેટલાક ગુણો.

પાણીમાં સમાયેલા કેટલાક કીમતી ગુણો સાધારણ રીતે જણાયલા
નથી. માણસનાં શરીરમાં ચાલુ ફેરફાર થયા કરે છે, તેના વપરાય ગય-
લા જુના ભાગો ધીમે ધીમે નીકળી જઈને નવા આવે છે, અને જન્મથી
તે મરણ સુધી એજ પ્રકારના ફેરફાર થવા ચાલુ રહે છે. પાણીમાં સમા-
યેલી ખુબીથી એવા ફેરફાર વખતે રદ થયેલા જુના અવયવોને ઉતાવળે
નીકળી જવામાં અને તેમની જગા લેનાર નવા અવયવોને મદદ મળે છે.
એમ થવાથી લુખ વધુ છુટે છે અને તેથી આડકતરી રીતે આપણને
નવું કૌવત અથવા તાજગી આવે છે. જે લોકોને પુરતું પાણી પીવાની
ટેવ નહીં હોય તેઓનાં શરીરમાંના રદ ગયેલા આ અવયવો તરત નીકળી
જતાં નથી, અને કુદરતના નીયમમાં એ મુજબ રોહજ પણ હરકત થવાથી
દરદ ઉમરી આવે છે, જે જો મજબુત જડ ધાતુવા પામ્યું તો વખત
અને પૈસાનો સારો ભોગ લીધા વીના તે મટી શકતું નથી.

કેટલાક લોકોને સવારમાં ઉઠતી વખત ઘણી સુસ્તી લાગે છે,
તેઓ જો તેનું કારણ રોધરો તો માલમ પડશે કે શરીરમાંનો કચ-
રો જોષએ તેટલા જથામાં નીકળી નહીં જવાથી એમ થાય છે. તેઓ
જો રાતના સુવા જવા અગાઉ એક પ્યાલો ભરીને પાણી પીશે તો ઉપ-
લી ફરિયાદ તરત દુર થશે. રાતે એ વખતે પાણી પીધાથી શરીરના અ-
વયવો રાતના પોતાનું કામ સારી રીતે જાળવી શકે છે, અને સવારના
માણસ તનદુરસ્ત ઉઠે છે.

ગરમ પાણી ઘણું કીમતી છે. રાતના સુવા જતી વખતે ગરમ પા-

ણીએ નાહવાથી ઊંચ વગર પીડાતા દરદીઓને ફાયદો થયા વિના રહેતો નથી. એ ઉપાય સખત ઉનાળામાં પણ કામ લાગશે.

દુઃખ દરદી અંગત બને તેવા ભાગ પર ધણા ગરમ પાણીનો સેક કરવાથી અને તે સેક ચાલુ કરવાથી ફાયદો થયા વિના રહેતો નથી.

ધણું ગરમ પાણી લોહી નીકળતું પણ બંધ કરે છે, અને બે તે સાંકે હોય છે તો જખમ રૂઝાવવામાં પણ તે મદદ કરે છે.

કુકાં પાણીએ આંખ ધોવાના પણ અનેક ફાયદા છે, અને થંડા પાણીના કરતાં કુકાં પાણી એ કામમાં ધણું ઉપયોગી છે. કુકાં પાણી અંદરનો કચરો ધોઈ કઢાડે છે. થંડા પાણીથી આંખ ધોવાની રીત નુકસાનકારક છે અને તે ચાલુ રાખ્યાથી આંખની રોશનીને નુકસાન પહોંચે છે.

સહવારના પોહોરમાં ઉઠતાં વાર કાઢે બે ગરમ પાણીનું એક ગ્લાસ અંદર જરા લીધુનો રસ નાખીને પીધું હોય તો કબજાવાત તોડવામાં તે ધણું અકસીર છે. દવાદારથી જીવાળુ લાવવાને બદલે બે એજ ઉપાય બનતા સુધી અજમાવ્યો હોય તો તેથી થતા ફાયદા ધણા છે.

—:—

કેટલીક વીચીત્ર મંડળીઓ.

થોડા વખત ઉપર એવી વાત હડી રહી હતી કે, નામદાર પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સે અમેરીકાના ન્યુયાર્ક શહેરની “થરટીન ક્લબ”ને નામે ઓળખાતી મંડળીનાં ઓનરરી મેમ્બર થવાનું કબુલ્યું છે. બે કે તે વાતને એ નામદાર તરફથી જાહેર રીતે ખોટી પાડવામાં આવી હતી, તોપણ તેથી જાગેલી ભોંક ચર્યા નરમ પડી ન હતી.

ઈંગ્લંડમાં ૧૮૮૯ ના વરસમાં “થરટીન ક્લબ” સ્થાપવામાં આવી હતી, અને તેના ૧૩૦ સભાસદો થયા હતા. એ મંડળીનો હેતુ એવો હતો કે હલકા અને ખોટા વેહેમોને બંનતી કોશેશથી દુર કરવા. અંગ્રેજ લોકોમાં “તેર”ની સંખ્યા અવશ્યક બરી ગણાતી હોવાથી, ક્લબનાં પોરસીક ખાણુ વખતે, એ વેહેમ તોડવા માટે ખાણુની અકેક ટેબલ ઉપર તેર જણા બેસે છે, અને ખાણું લેવા જતી વખત તેઓ સઘળા નીસરણીની નીચેથી ચાલી જાય છે. અંગ્રેજોમાં વળી કાણુ ચાકર નફરો રાખવા, ચારસીએ ભાગી નાખવી, ટેબલ પરની છરીઓ અકેક

તું હોય તેને માટે એવું સુચવવામાં આવે છે કે દુધની આંદર નરમ ક-
રેલી હાઇદ્રો ક્લારીક આસીડનાં થોડાં ટીપાં નાખવાં અને તેને ઘણું ડહો-
ળવું. પાણી પીવામાં પણ એજ નીયમ જાળવવો એટલે ધીમે ધીમે તે
પીવું. ઝડપથી પાણી પીવાથી તરસ મટતી નથી અને જોષએ તે કંરતાં
વધુ પીવા છતાં તેથી જોષતો ગુણ થતો નથી.

—:—

પાણીમાં સમાયલા શરીરને તનદુરસ્ત બનાવનારા

કેટલાક ગુણો.

પાણીમાં સમાયલા કેટલોક કીમતી ગુણો સાધારણ રીતે જણાયલા
નથી. માણસનાં શરીરમાં ચાલુ ફેરફાર થયા કરે છે, તેના વંપરાઈ ગય-
લાં જુના ભાગો, ધીમે ધીમે નીકળી જઈને નવા આવે છે, અને જન્મથી
તે મરણ સુધી એજ પ્રકારના ફેરફાર થવા ચાલુ રહે છે. પાણીમાં સમા-
યલી ખુખીથી એવા ફેરફાર વખતે રદ થયલા જુના અવયવોને ઉતાવળે
નીકળી જવામાં અને તેમની જગા લેનાર નવા અવયવોને મદદ મળે છે.
એમ થયાથી લુખ વધુ છુટે છે અને તેથી આડકતરી રીતે આપણને
નવું ટોવત અથવા તાજગી આવે છે. જે લોકોને પુરતું પાણી પીવાની
ટેવ નહીં હોય તેઓનાં શરીરમાંના રદ ગયલા આ અવયવો તરત નીકળી
જતા નથી, અને કુદરતના નીયમમાં એ મુજબ સેહેજ પણ હરકત થવાથી
દરદે ઉમરી આવે છે, જે જો મજબુત જડ ધાત્તવા પામ્યું તો વખત
અંતે પૈસાનો સારો ભોગ લીધા વીના તે મટી શકતું નથી.

કેટલાક લોકોને સવારમાં ઉઠતી વખત ઘણી સુસ્તી લાગે છે.
તેઓ જો તેનું કારણ શોધશે તો માલમ પડશે કે શરીરમાંના કચ-
રા જોષએ તેટલા જથ્થામાં નીકળી નહીં જવાથી એમ થાય છે. તેઓ
જો રાતના સુવા જવા અગાઉ એક પ્યાલો ભરીને પાણી પીશે તો ઉપ-
લી ફરિયાદ તરત દુર થશે. રાતે એ વખતે પાણી પીધાથી શરીરના અ-
વયવો રાતના પોતાનું કામ સારી રીતે ખજવી શકે છે, અને સવારના
માણસ તનદુરસ્ત ઉઠે છે.

ગરમ પાણી ઘણું કીમતી છે. રાતના સુવા જતી વખતે ગરમ પા-

ણીએ નાહવાથી જીંઘ વગર પીડાતા દરદીઓને ફાયદો થયા વિના રહેતો નથી. એ ઉપાય સખત ઉનાળામાં પણ કામ લાગશે.

દુઃખ દરદી અંગેન બળે તેવા ભાગ પર ધણું ગરમ પાણીનો સેક કરવાથી અને તે સેક ચાલુ કરવાથી ફાયદો થયા વિના રહેતો નથી.

ધણું ગરમ પાણી લોહી નીકળતું પણ બંધ કરે છે, અને જો તે સાફ હોય છે તો જખમ રૂઝાવવામાં પણ તે મદદ કરે છે.

કુકું પાણીએ આંખ ધોવાના પણ અનેક ફાયદા છે, અને થંડા પાણીના કરતાં કુકું પાણી એ કામમાં ધણું ઉપયોગી છે. કુકું પાણી અંદરનો કચરો ધોઈ કઢાડે છે. થંડા પાણીથી આંખ ધોવાની રીત નુકસાનકારક છે અને તે ચાલુ રાખ્યાથી આંખની રોશનીને નુકસાન પહોંચે છે.

સહવારના પોહારમાં ઉકતાં વાર કાઢે જો ગરમ પાણીનું એક ગ્લાસ અંદર જરા લીધુનો રસ નાખીને પીધું હોય તો કબજાવાત તોડવામાં તે ધણું અકસીર છે. દવાદારથી જીલાબ લાવવાને બદલે જો એજ ઉપાય બનતા સુધી અજમાવ્યો હોય તો તેથી થતા ફાયદા ધણા છે.

—:—

કેટલીક વીચોત્ર મંડળીઓ.

થોડા વખત ઉપર એવી વાત હડી રહી હતી કે, નામદાર પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સે અમેરીકાના ન્યુયાર્ક શહેરની “થરડીન ક્લબ”ને નામે ઓળખાતી ‘મંડળીના’ ઓનરરી મેમ્બર થવાનું કબુલ્યું છે. જો કે તે વાતને એ નામદાર તરફથી બહાર રીતે ખોટી પાડવામાં આવી હતી, તોપણ તેથી બગેલી લોક ચર્ચા નરમ પડી ન હતી.

ઈંગ્લંડમાં ૧૮૮૯ ના વરસમાં “થરડીન ક્લબ” સ્થાપવામાં આવી હતી, અને તેના ૧૩૦ સભાસદો થયા હતા. એ મંડળીનો હેતુ એવો હતો કે હલકા અને ખોટા વેહેમોને ખંતતી કોશેશર્થી દુર કરવા. અંગ્રેજ લોકોમાં “તેર”ની સખ્યા અપશુકન જરી ગણાતી હોવાથી, ક્લબના વોરસીક ખાણા વખતે, એ વેહેમ તોડવા માટે ખાણાની અડેક ટેબલ ઉપર તેર જણા બેસે છે, અને ખાણું લેવા જતી વખત તેઓ સઘળા નીસરણીની નીચેથી ચાલી બચે છે. અંગ્રેજોમાં વળી કાણા ચાકર નફરો રાખવા, આરસીઓ ભાગી નાખવી, ટેબલપરની છરીઓ અડેક

રા. રા. ગોવીંદભાઈ કાશીભાઈ દેશાઈ—“મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે નંબર ૪ વાળા રા. મંગારામ પુરષોત્તમનો ઇનામ આપવા લાયક છે.”

રા. રા. રાવજીભાઈ મોતીભાઈ અમીન—“મારા વિચાર પ્રમાણે શાં દેવીદાસ મહીજીભાઈના તરફથી લખાઈ આવેલો નીચે પસંદ કરવાનો છે.”

રા. રા. શીવાભાઈ મોતીભાઈ પટેલ—“નીચેના ગુણ દોષની વર્ગીકરણ કરતાં નીચે પ્રમાણે ગોઠવવા યોગ્ય છે.”

નંબર ૧ લે રા. દેવીદાસ મહીજીભાઈ.

નંબર ૨ જે રા. કાશીભાઈ મથુરભાઈ.

નંબર ૩ જે રા. હિંદીભાઈ ગીરધરભાઈ.

નંબર ૪ જે રા. મંગારામ પરસોત્તમ.

નંબર ૫ મે રા. જ્ઞાનભાઈ ગીરધરભાઈ.

રા. રા. તુળસીદાસ જોસીગભાઈ દેશાઈ—

“Prize to go
by majority of
Opinions of
the members
of the
Committee, to

PATEL GANGARAM PURSHOTAM,
DAVIDASS MAHIJIBHAI PATEL.”

આ ઉપરથી મોલમ પડશે કે રા. દેવીદાસનો નીચે વધારે મતે પાસ કરવામાં આવ્યો છે. તેમણે ૩ પોની કીમતનાં જોષ્ટાં પુરતકા ઇનામ કાઢનાર સાહેબ તરફથી મંગાવી લેવાં, નીચે આવતા અંકમાં જાપવામાં આવશે.

૨ વિરસદ નિવાસી રા. ઝવેરભાઈ નાથાભાઈ વાંસદાના દીવાનના હોદ્દાનું રાજનામું આપી અંગ્રેજ રાજ્યમાં પોતાની અસલ જગ્યા ઉપર જનાર છે.

૩ ઉત્તરસંડા નિવાસી રા. સા. ઝવેરભાઈ મથુરભાઈની માછરૂંટની સત્તામાં નવા પોલીસ એક્ટની ૬૧મી કલમ મુજબ રૂબરૂ કરવામાં આવ્યો છે.

૪ વીરસદ નિવાસી રા. મોતીભાઈ સીવાભાઈ અમીનની બદલી કે પડવણજ કેચેરીમાં થઈ છે.

લેઉઆ વિનય.

પુસ્તક ૨ જી.

અગસ્ટ ૧૮૯૬.

અંક ૪ થી.

(૨૦ ગો ૨૦)

રોળાવૃત્તમ.

- ઉઠો વીર આવાર કેમ આળસ ઉર લાવો,
ધરી હિમ્મત હથિયાર તિમિર અજ્ઞાન હડાવો;
અહીં ધર્મનાં તત્વ સઘળને દેહ સુધારો,
વિનય કિર્તિને કાળ લેઉઆ વિનય વધારો. ૧
- વિવેકને વશ થઈ કામ અપયશનાં છાંડો,
મેળવંવા નરજીવ અધિક ઉદમ જય માંડો;
વિચરી દેશ વિદેશ હુન્નરો અહો હમરો,
વિનય કિર્તિને કાળ લેઉઆ વિનય વધારો. ૨
- વિધવિધ વિધાવાન થાઓ હે સજ્જન શ્રી,
મેળવી લાખો દામ બનો પરમાર્થી પુરો;
ધરી સંપ સમશેર કુસંપી શત્રુ વિહારો,
વિનય કિર્તિને કાળ લેઉઆ વિનય વધારો. ૩
- તણ-આળસ પરનાર ચપળતા ચિત્ત ધરજો,
ક્ષમા દયા ધરી ધીર કૂર મદ વિપતે હરજો;
પૂણ્ય તણો પોશાક કવચ હિમ્મતનાં ધારો,
વિનય કિર્તિને કાળ લેઉઆ વિનય વધારો. ૪
- જ્ઞાન અશ્વ આરઠ સલસુર ખર્જી ધરીને,
મોહ મિત્રને તણ શીળ સંતોષ વરીને;
સમય શુકન સાધીને સંગુણ સામત લઈ સારો,
વિનય કિર્તિને કાળ લેઉઆ વિનય વધારો. ૫

જાઈ પરદેશ જરૂર વણજ દુકાન જમાવો,
 કળા જુક્તિ જાણતાં લાખ ધન રળીને લાવો;
 દર્ધ નિજ જનને સુખ આપ કુટુંબ સુધારો,
 વિજય કિર્તિને કાજ લેઉઆ વિજય વધારો. ૬
 બાળકને ધરી પ્રેમ પૂર્ણ વિદ્યાજ ભણાવો,
 કુળ ધર્મનાં તત્વ શુદ્ધ યર્ધ સર્વ જણાવો;
 કુસંગતી કરી દુર સ્નેહ સુજનપર ધારો,
 વિજય કિર્તિને કાજ લેઉઆ વિજય વધારો. ૭
 તજ દેઈ વિખવાદ દેશ અંતર નહીં લાવો,
 કરી ઉદય અતી જીંચ દીનતા દુઃખ હઠાવો;
 પરમ દુખનું મુળ કલહ કલિકાળે વિડારો,
 વિજય કિર્તિને કાજ લેઉઆ વિજય વધારો. ૮
 સંપે સહુ સંતોષ સંપથી લક્ષ્મી આવે,
 સંપે સુખ અપાર સંપ શુભ કિર્તિ જણાવે;
 તે માટે ગ્રહી સપ સુખ સસાર સુધારો,
 વિજય કિર્તિને કાજ લેઉઆ વિજય વધારો. ૯
 ભારતનો ભલી ભાત સમય આવ્યો છે સારો,
 તેમાં લેઉઆનાત પ્રતિ દિન દીસે વધારો;
 તજ આણસ તે માટ ન્યાતમાં કરો સુધારો,
 એ શીખ ગોવર્ધન લેઉઆ વિજય વધારો. ૧૦

—:૦:—

લેઉઆ પાટીદાર

કૃષિ પ્રકરણ

(સાધણ પૃષ્ઠ ૨૯ થી)

હવે સામ્રાજ્યકાળની ખેતીની સ્થિતિનું જરા અવલોકન કરી જઈએ.
 ગુજરાતમાં હાલના સમયમાં 'તો સયળી વરણો ખેતીવાડી કરેછે, પણ
 તેમાં મુખ્ય પાટીદાર અને કણબી છે. ઘણાં ખરાં ગામડાંમાં જે અન્ય
 વરણના લોકો ખેતી કરેછે; તે પાટીદારોના ખેડુત તરીકે સાથે કે ભાગે
 તેમની જમીન ખેડેછે, એમ મુખ્યત્વે કરીને છે. પાટીદારો ખેતી કરતા

હોય વા ન કરતા હોય, પરંતુ ખેતીની સ્થિતિનો મુખ્ય આધાર તેમના-
પરજ છે. ગુજરાતમાં પાટીદારની વસ્તીના પ્રદેશો ચરોતર, કાન્હમ, વાકળ,
દસકોશી, ઢંઢાય, તથા તેને લગતા છે. તે દરેકની ખેતીની સ્થિતિનો
હેવાલ નીચે પ્રમાણે.

ચરોતરની શ્રેષ્ઠતા એનું નામજ કહી આપે છે. સંસ્કૃત ચાલતર
ઉપરથી ચરોતર શબ્દ થયો છે. ચાલ સુંદર તર-અધિકતાદર્શક પ્રત્યય છે.
એટલે સૃષ્ટિનો જે ભાગ તેની રસાળ ભૂમિએ કરીને અતિ સુંદર છે તે
ચરોતર. એની રસાળ ભૂમિ સર્વ પ્રકારની રસાળ વસ્તુને જન્મ આપે છે.
ચરોતરની જમીનનો ઘણો ભાગ ગોરાડુ છે, થોડીક કાળી અને રેતાળ છે;
ઝાઝી વધતી સર્વ પ્રકારની જમીન ઘણું કરીને છે તેથી સઘળી જાતની
નીપજ થઈ શકે છે. ખેતી વરસાદ અને કુવાના પાણીથી થાય છે; તેમાં
મોટાં સરોવરો નથી, ને થોડીક નદીઓ છે તેનો ઉપયોગ કોઈ કરતું
નથી, ચરોતરની નીપજ સઘળે જાણીતી છે માટે અત્રે વિસ્તાર ક્યો નથી.
ત્યાં આજસૂધી અરીણ પાકતું, પણ છેલ્લા દશકામાં અંગ્રેજ સરકારે મનાઈ
કરવાથી તે પાક અટક્યો છે ગળીના પાકમાં જીવજન્તુની હત્યા થાય છે
એ સમજથી તે પાક ઝાણો થતાં થતાં હાલ છેક નાણુદ થઈ ગયો છે.
ચરોતરની સર્વ નીપજમાં તમાકુ અતિ પ્રસિદ્ધ છે. સુણાવની દેવકુઇની
તમાકુ અને મેહુણાવનો જરદો સર્વોત્તમ મનાય છે.

કાન્હમ:—કાન્હમ નામ કેમ પડ્યું તે આગળ જણાવી ગયા છીએ.
જૂંતરવેતાઓના શોધ પ્રમાણે નર્મદા નદીએ વરાડ પ્રાંતમાંની કાળી માટી
લાવીને એ પ્રદેશમાં પાથરી, તેથી એ જમીનનું અસ્તર કાળું દેખાય છે.
કાન્હમ ચરોતરની પાસે આવ્યાથી તેની ઘણી ખરી ખેતીની રીત ચરો-
તરને મળતી છે. ચરોતરનો પ્રસિદ્ધ પાક જેમ તમાકુ છે, તેમ કાન્હમનો
કપાસ છે. ચરોતરના જેટલા કાન્હમમાં કુવા નહિ હોવાથી જગાયત નીપજ
ઘણી થતી નથી. કાન્હમના ખેતરોને ચરોતરના ખેતરોની માફક મજબૂત
વાડ નથી હોતી, અને ઝાડ પણ ઘણાં થતાં નથી. એકે હળ ને બે બળ-
દની મદદથી કાન્હમમાં ૩૦-૩૨ વીંધાં જમીન ખેડી શકાય છે, ત્યારે ચ-
રોતરમાં તેટલાંજ સાધનથી ફક્ત ૨૦ વીંધાં ખેડી શકાય છે.

વાકળ:—વાકળ એટલે વેકળા જેવી જે જમીન તે વેકળ, અને તે
ઉપરથી વાકળ નામ પડેલું હોયું જોઈએ. ચરોતરની અને કાન્હમની જ-

મીન મિશ્ર કરીએ ને જેવી જમીન થાય, તેવી જમીન આ પ્રદેશની છે. ત્યાંની ખેતીની રીત અને પાક ધણે ભાગે ચરોતરને મળતાં છે.

દસકોશી:—દસકોશી એ નામ 'પડવાનું' કારણુ સ્પષ્ટ છે. આ પ્રદેશની જમીનની કાળાશ કાન્દુમને મુકાબલે ૫૦ માઈ જેટલી ગંભીરી શકાય. દસકોશી એ ગુજરાત ક્ષેત્રનો માનવતો ક્યારડો છે. લાંબો મુખ્ય પાક ડાંગર છે. કાસન્દ્રાની શેલડી વખણાય છે, લાંબો ગોળ પ્રખ્યાત છે. વસ-ધની ડાંગર વખણાય છે, ખારી નદીના કાંકાના પ્રદેશમાં ડાંગરના પાકને પાણી પૂરું પાડવા માટે નદીમાં બંધ બાંધી કાંસવાટે તેનું પાણી ખેતરોમાં લે છે.

* ટંઢાપ:—આ પ્રદેશની જમીન, દસકોશી અને ચરોતરની જમીન મિશ્ર કરીએ ને જેવી જમીન થાય તેવી છે, અને પાક ધણુ તે પ્રમાણેજ છે ક્યારી ધણુ થોડી છે. ગોરાડુ જમીનમાં જાર, બાજરો, કઢોળ, કપાસ, ઇંચ થાય છે.

એ પ્રમાણે ખેતીની સ્થિતિ છે; તેમાં આગળ કરતાં સુધારો થોડોજ છે. પ્રાચીન કાળમાં આપણો ભરતખડ કૃષિવિદ્યામાં સર્વ દેશોમાં સર્વોત્તમ હતો. તેને યુરોપ અમેરિકા જેવા દેશો કે જે કશા હિસાબમાં ન હોતા, તેમણે હઠાવી દીધો છે. ઇંગ્લાંડની જમીન અને ઋતુ અહીંના કરતાં બહુ ઉતરતી પંક્તિનાં છે, છતાં લાંબા સુધારાએ કરીને લાંબા અહીંના કરતાં ઘણો વધારે પાક થાય છે. લાંબા સરાસરી દર એકરે ૫૦ મણુ ઘઉં પાકે છે, અને અહીંની રસાળ ભૂમિની સરાસરી એથી અર્ધાએ નથી. અમેરિકા ખંડમાં લાંબી અદરનીજ હકીકત જોઈએ તો સાધારણુ ને સુધારેલા ખેડુતની ખેતીમાં ઘણો ફેર પડે છે. લાંબા સાધારણુ ખેડુતની ખેતીમાં એકરે ૭૦ મણુ ખીન્દુ અનાજ પાકે છે, અને ઘઉં ૨૬ મણુ પાકે છે; અને સુધારેલી રીતે ખેતી કરનારા ખેડુતની ખેતીમાં એકરે ૧૮૦ મણુ ખીન્દુ ધાન્ય, અને ૯૦ મણુ ઘઉં થાય છે. આ ઉપરથી જણાશે કે આપણે અહીં સુધારો કરવાની કેટલીબધી જરૂર છે! ૧૭ મા સેકામાં આ દેશમાં એક એકર જમીનમાં ૧૩૩૮ રતલ યોખા, ૧૧૫૫ રતલ ઘઉં અને ૬૭૦ રતલ કપાસ અથવા ૨૨૩ રતલ રૂ, એ પ્રમાણે પાકવું હતું; ને હાલમાં ૮૦૦ થી ૯૦૦ રતલ યોખા, ૧૬૦ રતલ ઘઉં, અને ૫૨

રતલ ૩^૧ પાકેછે. કાન્હમના મળેલા આંકડા વધારે ખાતરી કરે એવા છે. સને ૧૮૨૮ માં ૧૨૮ રતલ રૂની, સન ૧૮૪૪ માં ૮૩ રતલ રૂની સન ૧૮૫૮ માં ૬૭ રતલ રૂની સરાસરી હતી, અને હાલમાં પર રતલ રૂનારે પાકની સરાસરી થાયછે.

એ ઉપરથી જણાશે કે હાલ જમીનમાંથી કેટલો અધો કસ ખાલી થઈ ગયોછે, ને તે પૂરવાને ખાતરની કેટલી અધી જરૂર છે. અત્રે ખાતર સંબંધી વિસ્તાર કરતા નથી કારણ કે તે વિષયક પર ખીજા પુસ્તકો, લખાયેલાં છે. પરંતુ ટુકમાં એમ કહીએ તો ચાલે, કે અત્રેના ખેડુતોને ઢોરનાં છાણુમૂત્ર સિવાય ખીજા પદાર્થોને ખાતર તરીકે ઉપયોગ કરવાની ખબર નથી. માણસનાં મળમૂત્ર, હાડકાં, સુપરફોસ્ફેટ ઓફ લાઈમ, ઈલાદિનો ખાતર તરીકે ઉપયોગ કરવાનું ઘણાના જાણવામાંએ નથી. જોખનમાં પણ ઘણો સુધારો કરવાની જરૂર છે. વિલાયતમાં વરાળયંત્રથી હળ ચાલેછે, અને ખેતીનું લગભગ અધું કામ યંત્રોથી લે છે. કાનપુરની મિન્સ્મીયની કંપનીએ આ દેશના હળમાં થોડો ફેરફાર કરી હળ બનાવ્યાં છે તે 'સારાં' કહેવાયછે. 'સાનસમ પ્રીમીટિવ ઇન્ડિયન પ્લાઉ' એ નામનાં હળ પણ સારાં કહેવાયછે. અમેરિકન તથા ઇંગ્લેન્ડ નમુનાનાં ઘણી જાતનાં હળોનો આ દેશમાં જૂદે જૂદે ઠેકાણે અનુભવ લેવામાં આવ્યો પણ તે અહીં સારાં ચાલે એવાં નથી, એવું કહેવું છે, કુવામાંથી પાણી કઢાડવાને અત્રે મોત્ર કાસેજ વપરાય છે, તેમાં પણ સુધારો થવાની જરૂર છે. વિલાયતમાં તો પાણી કઢાડવાને મોટાં મોટાં વરાળ યંત્રો છે.

કેટલાક દેશમાં પાડા, ઉટ, ખચ્ચર, રોઝ, ઈલાદિ પણ ખેતીના કામમાં નેડેછે આ દેશમાં બળદ સિવાય ખીજા જાતનાં ખેતીના કામમાં વાપરતા નથી. પાડાની ઉત્પત્તિ ઇશ્વર કૃપાથી થાયછે, પણ એ ગરીબ જાતનાં પોષણુકરવાની કાળજી લેવામાં આવતી નથી, તેથી એ ઉપયોગી જીવો ગુજરાતના ઘણા ભાગમાં મરી જાયછે. પણ તેઓને એમ મરવા દેવા તે હીક નથી. કારણ પાણી કાઢવાને, ગાડાંના કામમાં, તથા ખેડવાના કામમાં, તેઓને ઉપયોગ સારી રીતે થઈ શકે એમ છે. પાડા જરા ધીમા હોયછે ખરા પણ, બળદ કરતાં એ પ્રાણી વધારે મજબુત છે, તેથી એ

૧ શાર્દૂલી પોતું ૧૨૨.

૨ જમીન એક વર્ષ વાસલ

કપાસ કરે છે ત્યારે એથી વધારે પાક થાય છે, પણ આ આંકડા સરાસરી

મીન મિત્ર કરીએ ને જેવી જમીન થાય, તેવી જમીન આ પ્રદેશની છે. ત્યાંની ખેતીની રીત અને પાક ઘણે જાગે ચરોતરને મળતાં છે.

દક્ષિણી:—દક્ષિણી એ નામ પડવાનું કારણુ સ્પષ્ટ છે. આ પ્રદેશની જમીનની કાળાશ કાન્ડમને સુકાબને ૫૦ માર્ક જેટલી ગણી શકાય. દક્ષિણી એ ગુજરાત દેશનો માનવતો ક્યારડો છે. સાંતો મુખ્ય પાક ડાંગર છે. કાસન્દ્રાની રોડડી વખણાય છે, સાંતો ગોળ પ્રખ્યાત છે. વસ-દાની ડાંગર વખણાય છે, ખારી નદીના કાંઠાના પ્રદેશમાં ડાંગરના પાકને પાણી પૂરું પાડવા માટે નદીમાં બંધ બાંધી કાંસવાટે તેનું પાણી ખેતરોમાં દે છે.

*** હંદાવ:**—આ પ્રદેશની જમીન, દક્ષિણી અને ચરોતરની જમીન મિત્ર કરીએ ને જેવી જમીન થાય તેવી છે, અને પાક પછુ તે પ્રમાણે જ છે. ક્યારી ઘણી થોડી છે, ગોરાડુ જમીનમાં જલ, બાજરી, કઠોળ, કપાસ, ૫૦ થાય છે.

એ પ્રમાણે ખેતીની સ્થિતિ છે; તેમાં આગળ કરતાં સુધારો થોડાજ છે. પ્રાચીન કાળમાં આપણે ભરતખંડ કૃષિવિધામાં સર્વ દેશોમાં સર્વોત્તમ હતો. તેને યુરોપ અમેરિકા જેવા દેશો કે જે કશા હિસાબમાં ન હોતા, તેમણે હકાવી દીધો છે. દુર્ગાંડની જમીન અને ઋતુ અહીંના કરતાં બહુ ઉતરતી પંક્તિનાં છે, છતાં સાંતો સુધારાએ કરીને સાં અહીંના કરતાં ઘણો વધારે પાક થાય છે. સાં સરાસરી દર એકરે ૫૦ મણુ ધડ પાકે છે, અને અહીંની રસાળ ભૂમિની સરાસરી એથી અધીએ નથી. અમેરિકા ખંડમાં સાંતો અંદરનીજ હટીકત જોઈએ તો સાધારણુ ને સુધારેલા ખેડુતની ખેતીમાં ઘણું ફેર પડે છે. સાં સાધારણુ ખેડુતની ખેતીમાં એકરે ૭૦ મણુ ખીન્દું અનાજ પાકે છે, અને ધડ ૨૬ મણુ પાકે છે; અને સુધારેલી રીતે ખેતી કરનારા ખેડુતની ખેતીમાં એકરે ૧૮૦ મણુ ખીન્દું ધાન્ય, અને ૯૦ મણુ ગડ થાય છે. આ ઉપરથી જણાશે કે આપણે અહીં સુધારો કરવાની કેટલીજમી જરૂર છે! ૧૭ મા સૈકામાં આ દેશમાં એક એકર જમીનમાં ૧૩૩૮ રતલ ચોખા, ૧૧૫૫ રતલ ધડ અને ૬૭૦ રતલ કપાસ અથવા ૨૨૩ રતલ રૂ, એ પ્રમાણે પાકતું હતું; ને હાલમાં ૮૦૦ થી ૯૦૦ રતલ ચોખા, ૬૬૦ રતલ ધડ, અને ૫૨

રતલ ૩૨ પાકેછે. કાન્હમના મળેલા આંકડા વધારે ખાતરી કરે એવા છે. સને ૧૮૨૮ માં ૧૨૮ રતલ રૂની, સન ૧૮૪૪ માં ૮૩ રતલ રૂની સન ૧૮૫૮ માં ૬૭ રતલ રૂની સરાસરી હતી, અને હાલમાં ૫૨ રતલ રૂનાર પાકની સરાસરી થાયછે.

એ ઉપરથી જણાશે કે હાલ જમીનમાંથી કેટલો અધો કસ ખાલી થઈ ગયોછે, ને તે પૂરવાને ખાતરની કેટલી જાધી જરૂર છે. અત્રે ખાતર સંબંધી વિસ્તાર કરતા નથી કારણ કે તે વિષયકે પર ખીજા પુસ્તકમાં લખાયલાં છે. પરંતુ હુંકમાં એમ કહીએ તો ચાલે, કે અત્રેના ખેડુતોને ઠેરનાં છાણમૂત્ર સિવાય ખીજા પદાર્થોનો ખાતર તરીકે ઉપયોગ કરવાની ખબર નથી. માણસનાં મગમૂત્ર, હાડકાં, સુપરફોસ્ફેટ ઓફ લાઈમ, ઈલાદિનો ખાતર તરીકે ઉપયોગ કરવાનું ધણાના જાણવામાંએ નથી. જોખરમાં પણ ધણા સુધારો કરવાની જરૂર છે. વિલાયતમાં વરાળયંત્રથી હળ ચાલેછે, અને ખેતીનું લગભગ અધું કામ યંત્રોથી લે છે. કાનપુરની મિન્સ્મીથની કંપનીએ આ દેશના હળમાં થોડો ફેરફાર કરી હળ બનાવ્યાં છે તે સારાં કહેવાયછે. ‘રાનસમ પ્રીમીટિવ ઇન્ડિયન પ્લાઉ’ એ નામનાં હળ પેણું સારાં કહેવાયછે. ‘અમેરિકન’ તથા ઇંગ્લેન્ડ નમુનાનાં ધણી જાતનાં હળોનો આ દેશમાં જુદે જુદે ઠેકાણે અનુભવ લેવામાં આવ્યો પણ તે અહીં સારાં ચાલે એવાં નથી, એવું કહે છે, કુવામાંથી પાણી કઢાડવાને અત્રે મોત્ર કાસજ વપરાય છે, તેમાં પણ સુધારો થવાની જરૂર છે. વિલાયતમાં તો પાણી કઢાડવાને મોટાં મોટાં વરાળ યંત્રો છે.

કેટલાક દેશમાં પાડા, ઉટ, ખચ્ચર, રોઝ, ઈલાદિ પશુ ખેતીના કામમાં જોડેછે. આ દેશમાં બળદ સિવાય ખીજા જાતવરોને ખેતીના કામમાં વાપરતા નથી. પાડાની ઉત્પત્તિ ઇશ્વર કૃપાથી થાયછે, પણ એ ગરીબ જીવોનું પોષણ કરવાની કાળજી લેવામાં આવતી નથી, તેથી એ ઉપયોગી જીવો ગુજરાતના ધણા ભાગમાં મરી જાયછે. પણ તેઓને એમ મરવા દેવા તે ઠીક નથી. કારણ પાણી કાઢવાને, ગાડાંના કામમાં, તથા ખેડવાના કામમાં, તેઓનો ઉપયોગ સારી રીતે થઈ શકે એમ છે. પાડા જરા ધીમા હોયછે ખરા, પણ, બળદ કરતાં એ પ્રાણી વધારે મજબુત છે, તેથી એ

સારા ઉપયોગમાં આવી શકે એમાં કાંઈ સંદેહ નથી. સને ૧૮૭૦ ના ૮ મા આક્ટની માફક પાડાના બચાવને માટે, પણ એક આક્ટ થાય તો ઘણું સાફ !! મુખ્યાર્થમાં ‘ જનવરોપર ધાતકીપણું અટકાવનારી મંડળી ’ છે તેવી પાટીદારોમાં પણ એક મંડળી ઉભી થવી જોઈએ.

નડિયાદમાં એક ખેતીવાડીની મંડળી ઉભી થઈ છે. તે નવા નવા અખતરા કરી જુએ છે, અને દર ત્રીજે વર્ષે ખેતીવાડીનું પ્રદર્શન ભરી, ખેડુનો સારા પાક કરવાને લલચાય, તે નિમિત્તે હજારો રૂપિયા ખર્ચ કરે છે. આ મંડળી યોગ્ય વખતે ઉભી ધઈ છે, અને તે ઉભી કરનારને જોટલી સાબાશી આપીએ તેટલી ઓછી છે.

સદહુ મંડળી પોતાનું એક ખેતર રાખી તેમાં કેટલાક નવા નવા અખતરા કેટલાક વર્ષથી કરી જુએ છે. પરંતુ એમની ખેતી હજી સુધી ફતેહમંદ નિવડી નથી એવું તેમના વાર્ષિક હિસાબનાં પત્રકો ઉપરથી જ. જાય છે. તુકસાન થતું હોય તોપણ નાખુશ ન થતાં પોતાના અખતરા ચાલુજ રાખવા જોઈએ. દેશોત્તરનાં કાચાં પ્રારંભમાં એવાંજ હોય છે. ખીજું મંડળી તરફથી જે ખેતીવાડીનું સંગ્રહસ્થાન ભરાય છે, તેમાં અમારા અનુભવ પ્રમાણે ઇનામ એટલાં મોટાં નથી, કે જેથી ખેડુત લોકો પાકમાં સુધારો વધારો થવા માટે નવા અખતરા કરવાને લલચાય. જે હેતુથી આ ઇનામો કાઢવામાં આવે છે, તે હેતુનું યથાર્થ પળાય તોજ આ મંડળી ભવિષ્યમાં લાભ કારક નીવડે.

અસલ આપણા દેશમાં કેટલીક ચીજ નહોતી તે નવી દાખલ થઈ, તેના દાખલા ઘણા છે. અસલ આપણા દેશમાં તંલ નહોતા તે દશરથ રાજ પરદેશમાં (સ્વર્ગમાં) ગયા હતા લાંથી લાવ્યા, એમ લખ્યું છે. જુવાર વિશ્વામિત્ર ઋષિયે શોધી કઢાડી. બાજરી કચ્છના લાખા ટુલાણિયે પરદેશમાંથી આણી, તેને ઝાઝાં સૈકડાં થયાં નથી. તે સાત ધાન્યમાં ગણાતી નથી અને સંસ્કૃતમાં તેનું નામ નથી. પ્રથમ તો તે ઘોડાનેજ ખવરાવતા હતા માટે તેનું નામ બાંજહાર-વાજી નો અપભ્રંશ બાંજ એટલે ઘોડાનો જ ખોરાક—એવું પડ્યું, ઘોડાનો આહાર માટે બાંજહારો ને તે ઉપરથી બાજરો નામ પડ્યું, અને તેના ઝીણા દાણા હોય તે ~~જે~~ તે જહાંગીર આદશાહના વખતમાં આવી.

હિંદુસ્તાન એ ગુલામતું મૂળ ઉત્પત્તિ સ્થાન છે. પૃથ્વીમાં ગુલામતુ ફક્ત એ સર્વેથી શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. યુરોપમાંહે ગુલામની ભતો છે અસલ ગુલામના ફક્તે ફક્ત ૫ નાનુક ગુલામી રંગની પાંખડી હતી, પણ પુષ્પધ્વજ લોકોના ઉદ્ધોગ અને હુન્નરથી તે ફક્તમાં હાલ ધણી પાંખડી ને ભતો થઇ છે.

એક બોરડીના ઝાડને વંશપરંપરા વર્ષાતુવર્ષ કેળવણી કર્યા કરીએ તો છેલ્લે ખારેક બોરડી બને, કાસની શેલડી બને, ભોટંગડીની વન્ટ્યાકડી બને, વવભીડાના ભીંડા બને. સિંધણીની ખનૂરી બને, વન્ટ્યાકડીનાં ખીજ પોવાની કેળવણી ન કરે તો છેલ્લી વારે ભોટંગડી બને. આ વાતો કૃષિ-કારોને ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે.

કંકણ આચ્છાદનવાળા એક ભતના ધડ જેને પોપટિયા ધડ કહેછે. તેમાં એ ફાયદો છે કે તેમાં તો ગેર પડતો નથી, ને આચ્છાદન મજબૂત ને તે ઉપર સુખળાં હોવાથી જનાવરો બિગાડ કરી શકતાં નથી, ને તેનો પાક ધણો ઉતરે છે, તેથી એ ધડતું વાવેતર ઘણું વધી ગયું છે. સોછત્રા તરફ ઝાડનાં થડ સીધાં કરવાની ને ઝાડને એકદમ મહોટું કરવાની, એક યુક્તિ કરેછે. ખીજવાળા પછો ઉગતા અગાઉ તેના ઉપર એક લાંબું ઉભું ભૂંગળું મૂકે છે, તેથી ફણગો એકદમ ભૂંગળાના મોંપર પુટી આવી ઉપર પાંદડાં પુટે છે. ભાદરણ, અને ઉતરે પાસેના હરિપુરા તરફ આંખા છે, તે એવા તો સરસ છે કે તેની કેરીઓ સાકરસાથે સ્પર્ધા કરે છે. નડિયાદના ફારમમાં લીલા રંગની રીંગણી છે, અને તેને પુષ્કળ રીંગણાં આવે છે. ભાદરણના પા. ભીખાભાઈએ અમલદારો તરફથી અમેરિકન રૂંતું પ્રથમ થોડું વાવેતર કરી બેયું, ને તેથી લાભ જણાયાથી તેમણે એ રૂંતું વાવેતર વધાર્યું હતું, એજ ભીખાભાઈ પટેલે કાળી જીવારતું વાવેતર કરી બેયું તે પણ લાભકારી નિવડ્યું. દેવગઢ ખારધિયાના ગુણા ગામમાં ગ્રોળાતું ઝાડ ત્યાંના લોકો એ કેળવીને કર્યું છે.

ગુજરાતમાં મુખ્યત્વે કરીને ઇંગ્રેજ, ગાયકવાડ, અને ખખાતના નવાબનો અમલ છે. સધળા ભાગમાં માપણી થએલી છે, ને જમીનનો દર ઠરેલો છે. એ દર ત્રણ પ્રકારનો જમીનના ત્રણ વર્ગ ઉપરથી ઠરાવેલો છે. કુવેતર અથવા બગાયત, બિરાયત, અને ક્યારી. તે સિવાય ન્હારવા, સનાંદિયા, પંસાયતાં, વાંટા, ને ઈનામી, વગેરે પ્રકારની જમીનના નિયમ ન્હાતા છે.

નહરવા એ શબ્દ નિર્વાહ (અ. Subsistence) ઉપરથી થયો છે. એનું અધારણ રેવિન્યુ સરવૈની સેટલમેંટ બુકમાં છે તે એવું કે, ધણા ભાગીદારો મળી, આખા ગામની સીમની ઉપજ ભરવાની જોખમદારીથી તમામ જમીન રાખી, તેઓ પોતપોતામાં હીસ્સારસીથી વહેંચી લે, પણ એક જણથી પોતાનો હીસ્સો ન ભરાય તો બીજાને મદદ કરવી પડે. સરકારને તો બધા મળી એકત્ર જવાજ દે, અને તેનો ટુકડો સરકારી દફતરમાં નંધાયો હોય તેણે પેટા વિભાગ પાંડી વેચી શકાય નહિ.

કૃષિકારોને સરકાર ખેતીવાડીની રીત શીખવે, ખાતર વગેરે મંગાવવામાં ને બનોવવામાં શિશ્યાતમાં મદદ કરે, ઉત્તેજન આપે. તેમને વિદ્યાભ્યાસ કરાવે, બીજા હુન્નર વગેરે શીખવે, અમલદારો જુલમ ઓછો કરે તેઓ ઉપર પૂરતી કાળજી અને દેખરેખ રાખી સંભાળે, તો તેમની સ્થિતિ સુધરે ખરી. કૃષિકારોની દુર્બલ સ્થિતિ રહેવાનાં બીજાં પણ ઘણાં કારણો છે. ધણા ખરા ખેડુતો મેહનતું, કાળજીવાળા, હોશિયાર, ને નવી રીત શીખવાને ઉસાહવાળા છે. તે છતાં દુર્બલ રહેછે, તેનાં મુખ્ય કારણ તેમનાં નાંત જાતનાં જાણીનાં અર્થ ને રાજકર્તાની થોડી કાળજી, ને વધારે મહેસૂલ છે. હમણા કેટલુંક યયાં પ્રતાપી ઈંગ્રેજ અને ગાયકવાડ સરકારે ખેતીવાડીમાં સુધારો થવાસારે પાઠશાળા, શાળા, તથા પૃથક પૃથક વર્ગો ઉઘાડેલા છે. તેથી ભવિષ્યમાં ખેતીવાડીના સુધારાની આશા રાખવી યોગ્ય છે. હિંદના ખેરખાહ મહારાજા રિપન સાહેબે તથા શ્રીમંત સયાજીરાવે ખેડુતો ઉપર સખ્તાઈ ઓછી થવાના હેતુથી તેમના લાભના કેટલાક કારણો કીધા છે. વળી આ સરકારના સહવાસથી આ સુધરતા જમાનામાં પાડીવાળા પણ હવે સુધારાના પ્રવાહમાં ગળિમાન થવા લાગ્યા છે; ખેતીવાડીના સુધારાની હિલચાલો થવા લાગી છે; પણ હજી તે ઘણી થોડી છે.

અતિવૃષ્ટિરનાવૃષ્ટિર્મુષકાઃ શલભાઃ શુકાઃ ।

સ્વચક્રં પરચક્રં ચ સસૈતા ઈતયઃ સ્મૃતાઃ ॥

ભાવાર્થ:—ખડુ વરસાદ પડે, સુદૃઢ વરસાદ ન પડે, હિંદર પડે, તીડ પડે, સુડા પડે, પોતાનો રાજા પીડે, પરદેશી રાજા પીડે, એ પ્રકારની સાત ધતિયો કહેલી છે.

“અન્ન ધન અનેક ધન, ચાંદી સોના આધા ધન.”

કનાક અતેલો નિબંધ.

લેઉઆ વિજયનું લાંબુ આયુષ્ય શાથી થાય ?

(લખનાર કર્ણડીના રા. દેવીદાસ મહીજીભાઈ પટેલ :)

શાહુજી વિકીડિત.

તર્જન્યો સ્થિત એવં यस્ય ગગને શૈલોઽવતું ગોકુલમ્

દત્તં વિત્તમતિવિ યેન સુદ્ધદે ચાંગીકૃતં તણ્ડુલમ્ ।

યેનાર્કસ્ય સુતાકૃતા તુ પુનિતા કંસાનુગા ચેદ્દશ :

તૈ લેન્વા ત્રિજયં કુરુત્વ મમરં માતું હરે ખાતરમ્ ॥૧॥

અર્થ:—જેણે ગોકુળનું રક્ષણ કરવા માટે આકાશમાં પોતાની પહેલી અંગૂઠા બોડેની આંગળી ઉપર ગોવર્ધન પર્વતને ધારણ કર્યો છે; જેણે પોતાના મિત્ર સુદામાનો ચોખાનો અંગીકાર કરી તેને પુષ્કળ સંપત્તિ આપી; અને જેણે યમુનાને ચરણ સ્પર્શ વડે પાવન કરી છે તથા કંસની હાસીને પાવન કરી તેનો સ્વીકાર કર્યો છે; એવા હે હરિ, તારો ભાઈ હલધર-અળદેવ-તેને પ્રકાશવાને માટે તું લેઉઆ વિજયને અમર કર. દારણ કે અમે પણ તારા ભાઈના અનુયાયી-હલધર છીએ; ને તેજ તારી પ્રગલ્ભતાનું કારણ છે.

ગૃહસ્થો! લેઉઆ વિજયનું લાંબુ આયુષ્ય શાથી થાય ? એ પ્રશ્ન થોડા વખત ઉપર પૂછાયેલો હતો; તેના સંબંધમાં પ્રથમ ખીજા બે બોલ કહેવાને હું ઉચિત ધારણું કરીથી તે કુન્નર પર્યંત બધાં અવાચક પ્રાણીને લાંબા જીવનની આશા છે. અને તે આશાને લીધેજ પોતાના જીવનના સંબંધમાં આવતી વસ્તુઓ ઉપર ચુલ્હાનુસાર દૃષ્ટિભાવ રાખે છે. અતુલ જીવનના ટકાવ માટે અને પ્રતિદૂળના અટકાવ માટે મચી રહે છે. એમ અવાચક પ્રાણીઓ પણ જીવન તો શું પણ જીવનસાધન સુદ્ધાંતી અમરતા માટે પ્રવૃત્ત રહે છે, તો પછી મનુષ્ય જીવન અને જીવનસાધનની અમરતા માટે ખત રાખે તેમાં શું આશ્ચર્ય ? વસ્તુતઃ પ્રતિદૂળ શિવાયની બધી વસ્તુઓના દીર્ઘાયુષ માટે પ્રયાસ કરે તેમાં નવાઈ નથી. પ્રયાસ પ્રેરણાથી અને પ્રેરણા પ્રાપ્તિની આશાથી પેદા થાય છે. અને એ આશામાં

ચિરકાલિનતાની અભિલાષા પણ હોય છે; તેમાં વળી સર્વથી મોટી અભિલાષા કીર્તિની છે. તેને લીધે મનુષ્ય પ્રસંગવશાત્ પોતાના જીવન યુદ્ધાંતે ભોગ આપવાને તૈયાર થઇ જાય છે; એ કેટલી બધી ઇષ્ટતા ? કીર્તિ પણ અમરતાનીજ ભાવના પ્રગટ કરે છે; તો તેમાં ઇષ્ટતા કેમ ન હોય ! આખી સંસાર શ્રેણીને દરેક પગથીએ અમરતાની આશા મનુષ્યના મનમાં રમી રહે છે, ને ગમે તે વખતે પ્રગટ થાય છે; તો પછી મનુષ્યોમાં નતિ વિશેષ—લેઉઆ પાટીદારના મંડળને પોતાની કીર્તિના વિજયધ્વજ અને જીવન દર્પણ (લેઉઆ વિજય)ના દીર્ઘાયુષ માટે પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય એ સ્વાભાવિક છે. લેઉઆ મંડળના તેમજ તેની દરેક વ્યક્તિના જીવનવ્યાપારમાં જે વિકારો હોય તે એ પત્રદ્વારા દર્શાવી શકાય છે, ને દૂર પણ કરી શકાય છે; તેમજ તેથી નવીનતાનો આવિર્ભાવ પણ થઇ શકે છે; વળી કીર્તિનું પ્રકાશક અને ઇતિહાસનું સાધનભૂત પણ એ પત્ર છે. દુકાંમાં સુધારો, ઉન્નતિ અને ઉત્સાહના માર્ગને ખતાવનાર છે. એટલા માટે લેઉઆ બંધુઓનું આંતઃકરણ એ પત્રના દીર્ઘાયુષ્ય માટે આકર્ષણનું જોઇએ; ને આકર્ષાયજ. તેમજ લેઉઆ વિજય પ્રતિ પોતાનું કર્તવ્ય જાગ્રવવાની દ્રવ્ય દરેક જ્ઞાતિબંધુને છે, એથી કરીને આશાના આલમ્બન વગર પોતાનું કર્તવ્ય સમજી યથાશક્તિ જે બન્યું તે હું નીચે પ્રમાણે જ્ઞાતિ સમક્ષ મૂકું છું.

કોઇપણ—અમુક વસ્તુનું દીર્ઘાયુષ્ય શાથી થાય ? એ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવા માટે આપણે પ્રથમ ખીજા જે પ્રશ્નોનો વિચાર કરવો જોઇએ: અમુક વસ્તુ શા માટે છે ? એ જે પ્રશ્નોનું સહસ્ય તપાસીશું તોજ લેઉઆ વિજયના દીર્ઘાયુષ્ય માટે ખરો નિર્ણય કરી શકીશું. અમુક વસ્તુ શા માટે છે ? એ પ્રશ્ન તે વસ્તુના ધણાખરા ગુણોનું નિર્દર્શન કરાવે છે. તે અમુક હેતુ માટે છે. એ હેતુને અનુરૂપ તે વસ્તુ છે કે નહિ ? ને છે તો તેને કેવાં સાધનોથી ઇષ્ટ સ્થળે લઇ જવાય છે ? એ બધું એ પ્રશ્નથીજ નિર્ણીત થાય છે. હેતુને અનુરૂપ વસ્તુ હોય તો લોકો તેના રક્ષાવ માટે કંઈક પ્રયાસ કરે; ને ઇષ્ટ સ્થળે લઇ જવામાં કંઈક ખર્ચે. આથી તેના સ્વરૂપનો અને સાધનોનો નિર્ણય થાય છે. ખીજો પ્રશ્ન તેની આંતર વ્યવસ્થા અને બાહ્ય વ્યવસ્થાનો નિર્ણય કરે છે: શી રીતે... ? એટલે કેમ હોયું જોઇએ ? કયે ક્રમે ? કઇ વ્યવસ્થામાં ? એનું નિરોક્ષણ થઇ જાય છે. એ રીતે તેનું સ્વરૂપ, આધાર સાધન અને વ્યવસ્થા નિશ્ચિત થાય; તો

તેનું જીવન પણ લાંબુ થાય. આજ શ્રેણીએ આપણે લેઉંઆ વિજયના લાંબા આવરદાનો વિચાર કરીએ.

લેઉંઆ વિજય શા માટે? અમુક હેતુ માટે. હેતુ શો? આચાર વિચાર, રીતભાત, કર્મકાંડ, વિદ્યાક્રમો ઇત્યાદિમાં સર્વશો કલ્યાણ અને કુશળતા પ્રાપ્ત કરવાનો. એ હેતુને અનુરૂપ લેઉંઆ વિજય છે કે નહિ? અર્થાત્ એ હેતુ માટે તેમાં આવતા વિષયો યોગ્ય છે કે નહિ? બીજું તેને ઇષ્ટ સ્થળે-કલ્યાણ અને કુશળતાની સિદ્ધિપર લઈ જવાનાં સાધનો જેવાં જોઈએ તેવાં છે કે નહિ? સારાંશ કે તેને ધનસાધન જેવું જોઈએ તેવું છે કે નહિ? ત્રીજું તેની વ્યવસ્થા કેવી છે? આંતર અને બાહ્ય વ્યવસ્થા બંને પર છે કે નહિ? બહારથી આવેલા યોગ્ય વિષયોની યોગ્ય ગોઠવણ કરી છે કે નહિ? તથા પત્ર જેને તેને પહોંચાડવાની સગવડ હીક છે કે નહિ? એ બધા પ્રશ્નોના ઉત્તર લેઉંઆ વિજયનું સ્વરૂપ, આધારસાધન અને વ્યવસ્થા એ ત્રણના ઉત્તરમાં આવી જાય છે. એ ત્રણનો નિર્ણય એજ લેઉંઆ વિજયના લાંબા આયુષ્યનો નિર્ણય છે. શા માટે? એ પ્રશ્નમાંથી હેતુ માટે ફલિત થયેલું સ્વરૂપ અથવા લખાણ; અને તેને ઇષ્ટ સ્થળે લઈ જવાનું આધારસાધન અથવા ધનાશ્રય; વળી શી રીતે...? એ પ્રશ્નમાંથી મળી આવતી વ્યવસ્થા; એ ત્રણ સંબંધી વિશેષ વિચાર કરવાની જરૂર છે લેઉંઆ વિજય એ ત્રણને આધારે છે. સારાં લખાણ, ધનની સહાય અને સારી વ્યવસ્થા એજ લેઉંઆ વિજયનું જીવન છે. માટે એના સ્પષ્ટીકરણની આવશ્યકતા છે.

પ્રથમ યોગ્ય લખાણ—લખાણ હેતુને અનુરૂપ હોવું જોઈએ. હેતુ કંઈક હોય ને લખાણ કંઈક હોય; તે ઇષ્ટ નથી. એથી જૂદું જ પરિણામ આવવાનો સંભવ રહે છે. માટે મુખ્યત્વે કરીને લખાણ હેતુને અનુરૂપ હોવું જોઈએ. આ શિવાય લખાણોમાં બીજી ઘણી બાબતો ઉપર ધ્યાન આપવાનું છે; ને તે આ ઠેકાણે લખી શકાય તેમ નથી. તેમજ આ પ્રસંગે તેની બહુ અગત્યતા પણ નથી. મધુરતા, છટા-રચના ઇત્યાદિ અગત્યની રીતે લખાણમાં આવી શકે. આ શિવાય આપણે એક સર્વથી વધારે અગત્યની વાતને કોરે મૂકીએ છીએ: લખાણ જોઈએ તેવાં-બધા આવશ્યક ગુણોથી ભરપૂર છે. એટલું જ નહિ; પણ તેની સાથે તેવા વિષયો નિરંતર આવતા રહે એવું હોવું જોઈએ. યોગ્ય લખાણોનો પ્રવાહ સતત.

આવતો હોય તોજ પત્રનું પૈડું ફરે. એટલા માટે લખાણનો પ્રવાહ નિ-
રંતર શી રીતે જારી રહે? એનો પણ વિચાર કરવો આવશ્યક છે લખા-
ણના નિરંતરના પ્રવાહ માટે નિરંતર લેખકો જોઈએ ને તેને માટે વિ-
દ્વાન જ્ઞાતિયધુઓને લેઉંઆ મડળની સાથે મારી પણ વિનિમિત્ત છે. તેના
સ્વીકાર એજ મારી કૃતાર્થતા. વિદ્વાન જ્ઞાતિયધુઓ ધારે તો લખાણો
સંબંધી કંઈ પણ ન્યૂનતા ન રહે તેટલા માટે લેઉંઆ સમાજ સ્થપાય
તેના અંગીભૂત તરીકે વિદ્વાનોની વૃત્તિઓ ઉત્તેજિત થવા એક ઉપસમા-
નુ સ્થાપન થવું જોઈએ.

આપણી બીજી વાત ધનાધારની છે. ખરું જોનાં તો એ પ્રથમ મૂ-
કવી જોઈએ; પણ મહાન ઉત્સુક જ્ઞાતિયધુના હૃદયને અલભ્ય લાભપ્રદ
પત્ર વાતસહ્ય આગળ પૈસો કશા લેખામાં નથી. પ્રાયશઃ પોતાના જીવનનું
પણુ એમજ ધારે; તો પૈસો શી વિશાતમાં? એવી વૃત્તિ વિરલા પુરુષો-
માંજ પ્રાદુર્ભૂત થયેલી હોય છે. એ વિરલા પુરુષોના વિરલપણુની ખાતર
ખીજી તો શું પણ ત્રીજી ૫૬ આપવામાં પણ કશું અવરિત નથી. તો-
પણુ તેની અગત્યતા ઓછી થાય છે; એમ ન સમજવું. લેઉંઆ વિજય
માટે જોઈતાં સાધનો પૂરાં પાડવાને માટે અમુક મૂડીની જરૂર છે; તે
માટે ફંડની સગવડ થવી જોઈએ. જેટલે અંશે લખાણોની આવશ્યકતા
છે તેટલેજ અંશે ધનની પણ આવશ્યકતા છે. અને એ આવશ્યકતા પૂર્ણ
કરવા માટે જ્ઞાતિયધુઓના હૃદય કમળમાથી અમુક રકમ આપવાને ઉદાર
વૃત્તિનો ઉદ્ભવ થવો જોઈએ. વિરલ પુરુષોને એમાં કંઈ કહેવા જેવું નથી
પણુ આપણા બીજા જ્ઞાતિયધુઓને એ બોલ કહેવાને હું ધારું છું: બીજો
બધે પ્રસંગે જેઓનું મન મોકળું છે તે શું આવે પ્રસંગે સંકુચિત થશે?
જેણે હજારોનું ખર્ચ કરતાં પાછી પાની કરી નથી તે શું ચાર પાવલાં-
માં પાછા હકશે? કદી નહિ. પણ કદાચ તેમની ઉદાર વૃત્તિને અમુક વૃ-
ત્તિનો અતરાય આવતો હોય; તો તે લેઉંઆ વિજયની વર્ગણી દ્વારા ફર-
જશે; ને તેમની વૃત્તિને સતુટ થવાનું દાર ખુલ્લું થશે. એક પથ ને દો
કાજ. એક તો લેઉંઆ વિજયના લાખા આયુપતે આધાર મળે છે, ને
બીજું વૃત્તિના સંતોષની સાથે પત્રદારા મળતો લાભ. આમ એકલી વ-
ર્ગણીની રકમથી જમણો ફાયદો છે. એવી વર્ગણીની રકમ માટે લેઉંઆ
અમુક પોતાના ગામ દીક ઝોલામાં ઝોલી એક પ્રત ખરીદ કરે તો

ધણી લાભ થાય. પણ આપણા ધણા લાભની સાથે અધણીઓએ શક્યતાનો પણ વિચાર કરવો. શક્યતાનો આધાર જ્ઞાતિ બધુઓના ઉત્સાહ ઉપર છે ને તે પ્રગટે તો બરાબ છે. એ પ્રગટ કરવાનું કામ વડીલોને પુષ્ટું.

આપણે ઉપર જોડે અંશે લખાણ અને ધનની જરૂર સમજી જોઈ ગયા તેટલેજ અંશે વ્યવસ્થાની જરૂર છે. વ્યવસ્થાને લીધે આપણા કાર્યનો અંતરાય દૂર થઈ જાય છે. જ્ઞાતિબધુઓ (ગૃહાકો)નો ઉત્સાહ અમુક અંશે વધારવાનું, અને લખાણોના પ્રવાહના વેગને ઉત્તેજિત કરવાનું એ એક સાધન છે. ટોળે કરેલાં નાણાંને વ્યસ્તિત કરવાં; યોગ્ય વ્યય આદરવો; ગૃહાકોને પત્ર સમયાનુસાર પહોંચાડવું; એ બધી વ્યવસ્થા લેઉંઆ વિજયના લાંબા આયુષ્યનું આલંબન છે. આ શિવાય અંતર્ગત અને બાહ્ય વ્યવસ્થાઓ ખીજી ધણી છે. અહીં તેને અવકાશ આપવો પરવડે તેમ નથી. તે તો વ્યવસ્થાપકોનું કર્તવ્ય છે; પણ આપણે વૈવિધ્યની વ્યવસ્થાનો વિચાર કરવા જોઈએ છે. મૂળ હેતુ ઉપર લક્ષ રાખીને એકજ જાતના વિષયોને નહિ, પણ જૂદી જૂદી જાતના યોગ્ય વિષયોને સ્થાન આપવું જોઈએ. બધા માણસો એકજ સ્વભાવના હોતા નથી. તેમની જૂદી જૂદી વૃત્તિઓના સંતોષ માટે યોગ્ય વિષયોની સગવડ થાય તો સારું. એકજ માણસની વૃત્તિ જૂદી જૂદી બાબતોમાં આકર્ષાય છે; તો જાઝા માણસોના મનનું વલણ તેવું થાય તેમાં નવાઈ નથી. તેનો યોગ્ય ઉપાય વૈવિધ્ય છે. તેથી કદાચ હર્ષનો પ્રકર્ષ તરંગ તો નહિ, પણ આનંદનો આભાસ તો અનુભવે. ને તે અમુક અંશે લેઉંઆ વિજયના વિસ્તારની પુષ્ટિને આધારરૂપ થાયજ.

એમ આપણે લેઉંઆ વિજયના લાંબા આયુષ્ય માટે સુખ્ય ત્રણ પક્ષને વિચારી. પ્રથમ સુધારો, નવીનતા અને સમાચારના લખાણો માટે લેખકો; ખીજું નાણાંની સહાય માટે ઉદાર ને ઉત્સુક જ્ઞાતિબધુઓ અને

* આપણામાં ખીજી ધણી રીતે આડો દોડો ખરચ થાય છે; તે ઉપર લક્ષ રાખીને લેઉંઆ વિજય માટે વડીલો પ્રયાસ કરે તો અમુક રકમનો ઉમેરો થાય. ધણા ગામોમાં લેઉંઆ ગ્રહસ્થો નવાણ અને એવી ખીજી બાબતો માટે રકમ કાઢે છે. તે શિષ્ટજનોની પુન્યમય પ્રેરણાથી લેઉંઆ વિજય માટે જીવન રકમ કેમ ન કાઢે? કાઢેજ. એમાં ગામના શિષ્ટજનો પ્રેરણાથી કરે તો ઉત્સાહથી દરેક અવસરે અમુક ધનાગમ થાયજ.

શુદ્ધિકો; ત્રીજું પત્ર અને પત્રનાં નાણાની વ્યવસ્થા માટે અધિપતિ અને વ્યવસ્થાપકો; એમ એ ત્રણ મંડળ ઉપર આપણા લેઉઆ વિજયના લાગ્યા જીવનનો આધાર છે. અને એ બંધાના સંયુક્ત હેતુ માટે લેઉઆ સમાજની સ્થાપનાની પણ આવશ્યકતા છે. એ દ્વારાએ આપણા ધણા હેતુ સફળ થાય: રે સધળા હેતુ પાર પડે લેઉઆ બધુઓ ! આપણું સર્વસ્વ કલ્યાણ એમાંજ સમાયલું છે. તેને અહણ કરવા તત્પર થાઓ. ને માંગલ્યમય સન્નિધાનદ પ્રભુ પાસે. માગો કે—ગુર્જર, પ્રદેશનો પાવન ભૂ-મિકામાં પ્રગટ થયેલા મરાળસદૃશ લેઉઆ પટેલના દ્વંદ્વ કમળને વિકસિત ત કરનાર લેઉઆ વિજયરૂપી અનન્ન સવિતા સદૈવ પ્રદાશમાન રહે. તદેવમશ્વતુ.

—:૦:—

લેઉઆ પાટીદારો વિશે કાંઈક થતા વિચાર.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૩૩)

કુળસ્વરૂપ વિશે વિચાર:—આ સુધિમાં ભૂરતર શાસ્ત્રીઓના મત પ્રમાણે મનુષ્યની વસ્તી, બીજી, ત્રીજી તથા પ્રાણીઓની પછી થએલી છે. તેવીજ રીતે આપણા શાસ્ત્રમાં પરબ્રહ્મ સિવાય બીજું તત્ત્વ નહેતું પણ ધીમે ધીમે આ સૃષ્ટિનું બધારણ થઈ પાછળથી મનુષ્ય જાત ઉત્પન્ન થએલી છે. તે વખતે હાલના ચાલતા રીવાજ પ્રમાણે કુળાકુળનો ભેદ હોય એમ અતુમાન કરવાને મને કારણો મળતાં નથી પણ ધીમે ધીમે, ધણાક વર્ષે કુળાકુળનો ભેદ મનુષ્ય વર્ગે માન્ય કરેલો હોય એમ સમજાય છે.

કુળાકુળનું પ્રમાણ કયાં કારણોને લીધે થએલું હોયું જોઈએ ? તો તેનો જવાબ એટલેજ કે—મનુષ્યોનો સ્વભાવ, વિચાર, આચરણ, ને રિદ્ધિ સિધ્ધિ વગેરે ઉપર અવલંબીને એ પ્રમાણ બંધાયું હોયું જોઈએ જે મનુષ્ય જાતમાં ઉપર બતાવેલા ગુણો સારા હોય, ને તેની પેઢી દર પેઢી એમ ચાલતું આવેલું હોય, તથા એ પ્રમાણે બંધાયું ત્રણસેં વર્ષ વહી જાય. તેના પ્રમાણમાં કુળની મહત્તા મનાએલી છે. પેઢી દરપેઢી અને બંધાયું ત્રણસેં વર્ષે કુળની મહત્તા વધે છે. તેનું કારણ મને મારી સમજશક્તિ પ્રમાણે, જે હું સમજવામાં ભૂલ ન કરતો હોઉં તો એમ લાગે છે કે, સદૃશ પદાર્થશાસ્ત્રના નિયમને અનુસરીને જે પ્રાણીમાં જેવા ગુણ તેવાજ ગુણની

પ્રજા તેની સામાન્ય રીતે થાય છે. અને એ નિયમ ઉત્તરોત્તર થતી પ્રજા-
માં ચાલુ રહેશે એવામાં આવે છે. એટલે ધણાં વર્ષે તેનું ગાંઠ બંધારણ
થાય છે. તેથી તે ગુણો ધણા ભાગે ખસતા નથી. માટે જ કુળની મહત્તા
ગણાય છે તે મારી નજરે જોતાં વ્યાજબી લાગે છે. ને તેવા ઉદ્દેશથી
કુળની મહત્તા જનસમુદ્ધમાં સમાજોક્ષી હોવી જોઈએ.

વળી સર્વે કોઈ અનુભવી તથા વિચારવાન માણસને ખબર હશે કે-
જે માખાપને પત, વિષદૌષ્ટિક, વગેરે રોગો હોય તે તેનાં છોકરાંમાં ધણું
ભાગે આવે છે. તેવી જ રીતે સારા નરસા ગુણો પણ દાખલ થાય છે.

આરે સવાલ એમ ઉદ્દેશ કે-જે કુળવાન ગણાય તેના છોકરાં હમેશાં
કુળવાન જ મનાવાં જોઈએ? તો તે સંબંધમાં મારી એટલી સમજ છે કે-
કુળવાનનાં છોકરાને કુળવાન ગણવાં જોઈએ. કારણ કે કોઈ પણ અના-
જનું સારું ઉમદા બીજ છે. તેને સારી કુળવાએલી જમીનમાં રોપવામાં
ના આવે તો બીના પ્રમાણમાં જેવો છોડ થવો જોઈએ તેવો સારો થશે
નહિ. બી સારું જોઈએ, તેમ જમીન સારી કુળવાએલી જોઈએ. આ બા-
બતો દરેક સમજદાર માણસ કબૂલ કરશે. એટલે 'કુળનું' મૂળતત્ત્વ સમજશે.

હાલ સુધરેલા દેશોના કેટલાક અનુભવી ખેડૂતોએ એમ બતાવી આ-
પ્યું છે કે સાફ બી સારી જમીનમાં રોપીને જે સાફ ફળ પ્રાપ્ત કરેલું છે.
તેજ સારા ફળને વખતો વખત સારી જમીનમાં રોપી ફળ લેવામાં આવે
તો સામાન્ય રીતે સર્વોત્કૃષ્ટ ફળ થયા વગર રહેશે નહીં.

જોકે બીજ સાફ હોય અને જમીન ખરાબ હોય તોપણ બીને લીધે
બીના પ્રમાણમાં સાફ ફળ પ્રાપ્ત થયા વગર રહેતું નથી. હવે આ બાબ-
તમાં વિશેષ વિવેચન કરવાની જરૂર હું ધારતો નથી. કારણ કે વાચક વ-
ર્ગને સારી રીતે સમજાઈ ગયું હશે. વળી આ તો અનાજ વગેરેના સ-
ંબંધમાં કહેવામાં આવ્યું પણ મનુષ્ય વર્ગ તો પ્રાણી છે. માટે એ ઉદાહરણ
લાગુ પડે નહીં. એમ કોઈ કહે તો તેવાં ઉદાહરણો પણ આ સૂત્રમાં
નથી એમ નહીં. જે લોકો અશ્વવિદ્યા જાણે છે. એમને તો સારી રીતે
માલુમ પડ્યું છે કે-સાંધારણ ઘોડીને સારો ઘોડો બતાવવામાં આવે તો
તેનાં વહેરાં સારાં થાય. એમ ઉત્તરોત્તર પાંચ સાત પેઢી કરવામાં આવે
તો તે ઘોડાનો વેલો ઘણો જ સુધરી જશે. તે ઉદ્દેશને અનુસરી વડોદરાના
રાજ્યના વિદ્યાવિધારી શ્રીમંત સરકાર મહારાજ શિયાળરાવે જતાવરોની-

જોલાદ સુધારવા સારૂ ઘોડા તથા પાડા પોતાના રાજ્યમાં આણી તેને ઉપયોગ કરાવવા માંડ્યો છે. આથી આ બાબતમાં તેમને પણ ધન્યવાદ થયે છે. વળી આપણા આર્ય શાસ્ત્રોના કેટલાક ગ્રંથોમાં એમ બતાવી આપ્યું છે કે સ્ત્રીઓએ સવારમાં ઉઠતી વખતે પોતાના બણીની મુખમુદ્રા નિહાળવી જોઈએ ત્યાર બાદ બીજાં કામ કરવામાં પ્રવર્તવું. આ નિયમ ઉપલા નિયમોને કંઈક અનુસરતો દેખાય છે.

આ બધા વિચારો જણાવ્યા તે આપણા શાસ્ત્ર પ્રમાણે તો સ્થૂળ વિચાર ગણાય તાત્વિક વિચાર, શાસ્ત્રમાં જ્ઞાન બતાવેલા છે તેનો મને અનુભવ નથી. તોપણ કેટલાંક પુસ્તકો ઉપરથી તથા મૃદ્ધિ સૌંદર્યમાં યતા અવલોકનથી કંઈક એવી સમજ થઈ છે કે આ દુનિયામાં પરમાત્મા એક તત્વ છે. બીજા નાશવત છે. પરમાત્માની ઇચ્છાથી આ સૃષ્ટિનું બંધારણ થયેલું છે. આત્મા અમર છે. એમ સ્પષ્ટ થાય છે. અને તેને કર્મો બાધ કરી શક્તાં નથી. એટલે તે પોતે મલીન થતો નથી. પણ કર્મોના સાર તેને આ સ્થૂળ સૃષ્ટિમાં આવવું પડે છે. ને મનુષ્યની જેવી દ્રશ્ય તે પ્રમાણે સારાં નરસાં કર્મોના ભાવે તેમને ત્યાં દરજ્જો થાય છે. તે પ્રમાણે મેળ લેતાં મનુષ્યની દરણી સારી હોય તેનાં બાળખવ્યાં સારાં થાય છે. વખતે સારી કરેણીયાળા માણસને ઘેર નકારાં દરજ્જો નીપજે છે તો તે વખતે સારી કરેણી તેની આ ભવની માનવામાં આવે છે. પૂર્વ જન્મના સંસ્કારનું બળ વધુ હોવાને લીધે વખતે નકારાં દરજ્જો પણ નીપજે. આવા તાત્વિક વિચારમાં મારી શક્તિ વધારે દોડી શક્તી નથી માટે શક્તિ બહાર જઈ પાંડિત્ય બતાવવું મને દુરસ્ત લાગતું નથી માટે આ સમ્બંધમાં આ તત્વનો વિચારક વિદ્વાનોએ પોતાના સ્વતંત્ર વિચારો જણાવવાની આવશ્યકતા છે. તેથી જન સમુહમાં સારૂ તત્વ દાખલ થશે. એમ હું તો સમજું છું.

વળી કુળની સાથે સોબત, કેટલોક સમ્બંધ રાખે છે. માટે સોબત સારી હોય તો દરજ્જોનાં આચરણો સારાં નીવડે. આવા વિચારો ગહન છે. ને તે ગહનતા ખરાબ વિદ્વાનો સમજવી સક્ષરે તેથી આ સમ્બંધમાં મારું બોલવું બંધ કરું છું.

મારે મારી સમજ શક્તિ પ્રમાણે કબૂલ કરવું જોઈએ કે પાટીદારોમાં જે કુળની મહત્તા બાર ગામમાં ચાલે છે તે કંઈક પ્રથમ બતાવેલી વ્ય-

વસ્થાને અનુસરીને ચાલતી હોવી જોઈએ. પણ હવે કેટલાંએક વર્ષથી તે વિચારમાં કંઈક દુરાચર્યે વાસ કરેલો જણાય છે. તે દરગીરીની વાત છે.

વળી એક માણસ પેઢી દર પેઢીથી કુળવાન હોય, ને તેની સમૃદ્ધિ (દ્રવ્ય) ઓછી હોય, તોપણ તેની મહત્તા કેટલી છે, તે વાંચનારની નજર તો સ્પષ્ટપણે આવી ગયું છે. એમ સમજી વાંચનારને એ સંબંધની વાંચન તસ્દી આપવી એ ગમે દુરસ્ત લાગતું નથી. હવે પછી આ વિષયની પ્રસંગોપાત્ત કેટલીક ચરચા કરવાની જરૂર ધારું છું તે વખત આવે બનશે તો કરીશ.

કોઈ પણ બાબત અપવાદ વગરની હોતી નથી, માટે સામાન્ય ધોરણ લક્ષમાં રાખી વાંચનારાઓ તત્વ ગ્રહણ કરી પોતાના સ્વતંત્ર વિચારથી, આ પત્રમાં ચર્ચા ચલાવશે તોજ આ લખનારને વાંચનારાઓ કનેથી કંઈ કંઈ શિખવાતું અવશ્ય રીતે મળશે.

—:o:—

બાર ગામ પૈકી છ ગામવાળાઓને મારેજ.

વાર્યું નહીં કરે તો હાર્યું તો કરશેજ.

(લખનાર—રા. મગનભાઈ છોટાભાઈ ઉતરસડા.)

ઉતરસડા, પીહીજ, ઓડ, તારાપુર, નાર ને સુણાવ.

હવે તમારો વારો એક પછી એક એવી રીતે આવવા લાગ્યો છે કે તમોને જે નાના ગામવાળાઓ કન્યાઓ આપતા હતા, તે પોતાના જથ્થા સંભાળવા લાગ્યા છે. માટે હવે તમારો યરાયર જોગ આવે તેમ જણાય છે, કારણ કે પેહેલા જથ્થાવાળાઓ (સોજીત્રા, વસો, નડીયાદ, ભાદરણ, સાવલી, કરમસદ, ધરમજ) તમારી કન્યાઓ લે છે, પણ તમને આપતા નથી એ તમો દેખીતું જાણો છો. માટે પેહેલા છ ગામવાળાઓને તો પોતાના જથ્થાની ને વળી તમારા જથ્થાની મળી બાર ગામની કન્યાઓ મળશે એટલે એમનું તો કુળ રહેશે, ને તમારા જથ્થાવાળાઓને તો પોતાના જથ્થાની નહીં, ને વળી બહારના ગામવાળાઓની બંધ થશે એટલે તમારા છોટાઓને તો વાંદાપણું થોડી મુદતમાં આવશે, તે ખુબ યાદ રાખવાનું છે. માટે બાંધી મુડી સવા લાખની છે એમ જાણી તમારે પણ તમારો જથ્થો સંભાળવો જોઈએ, નહીં તો તમારા બાળકોને તો થોડીજ મુદતમાં “વાં-

હાપણા”નો ઇલકાળ મળશે. તેનો દાખલો એટલોજ કે ચાલુ સાલમાં તમારા જ્યાંમાં કેટલા વર પરણ્યા તે પોતાના મનની સાથે તપાસી જોવાથી સહેજ દાખલો મળશે.

માટે તમારા ગામોના આગેવાનોને ઘણીજ ચીંતા રાખવાની છે, કારણ કે સમજાતો સાજો થાય પણ નજાતો અનેવી કોઈ થાય નહીં, એટલે તમારા બાળકોને તો કોઈ સહીઆરી મળશે પણ તમારા ગરીબ ભાઈઓને તો કોઈ નહીં મળે. માટે આગેવાનોએ આગળ થઈ પોતાનો જયો સંભાળવો એજ ફાયદાકારક છે. નહીં તો પાંસરા રહીને દુધ પીવાને બદલે વાંકા રહીને ... પીવું પડશે. વળી એટલુંજ યાદ રાખવું કે, તમે જેટલો પૈસો તમારી દીકરીએ પછવાડે ખરચો છો તેટલોજ પૈસો તમારી ભાણેજ કેડે ખરચશે નહીં, ને વળી એ પૈસાની આડ આની પણ તમારા છોકરાની કોઈએ આપી છે? એમ તમને માલમ છે? ને વીચાર કરી જોયાથી સહેજ જણાશે. માટે વાંદરાના ઘાનો રીવાજ મુકી દઇ પોતાને જે અરો રસ્તો લાગે તે પ્રમાણે ચાલવાથી સુખી થશો. કુળવાન થવું એ પોતાનાજ હાથમાં છે, કારણ કે દીકરી કેડે પૈસા ખરચવાથી કુળ ગણાયજ નહીં પણ છોકરા સારે ઠેકાણે પરણવાથી કુળ ગણાય છે. માટે તમારે ચેતવાની જરૂર છે.

અપૂર્ણ.

—:0:—

“કુરુજ.”

(લખનાર વલ્લભાઈ હાથીભાઈ દેશાઈ.)

(સાંધણ પાને ૧૩૩ થી)

કેટલાકનું કહેવું એમ થશે કે જીજ્ઞાસુ બાપતમાં પૈસા એ પૈસાનું ખર્ચ થાય તેમાં તે શો હીસાખ રાખવો હતો, એમ તે હમેશાં ક્યાં લખતું કરીએ. પૈસો એ પૈસા તો ક્યાં આવે છે ને ક્યાં જાય છે, તેનો હીસાખ શો. પણ આ તેમનું ધારવું ધણું લુલભરેલું છે. કહેવત છે કે “પૈસો પૈસાને હણે.” એક પૈસો હોય તો તેના આકર્ષણથી ખીન્ન હજારો પૈસા તણાયા આવે. એ પૈસા કમાવા અને ખરચવા એ તો સહેલું છે, પણ તેનો સંધરો કરી જાણવો એ ધણું મુશ્કેલ છે. સંધરો કરવાથી કેટલો ફાયદો થાય છે, તે નીચેના દૃષ્ટાંત ઉપરથી સમજાશે. જો એ પૈસા આઠ

આનાની, તેરીએ વ્યાજે મુક્યા હોય તો ૧૮૦૦ વરસમાં તેના વ્યાજની રકમ એટલી બધી વધી પડે કે દુનીઆ જેવડા ત્રણ હજાર સોનાના ગોળા તેના વડે ખરીદાય. વળી કેટલાકવું કહેવું એમ થશે કે હીસામ રાખી અમારે તે કાંને દેખાડવો હતો. કમાવું છે તોય અમારે અને ખરચવું છે તોય અમારે. પણ આવા લોકોએ જાણવું કે હીસામ રાખવો તે કંઈ કામને બતાવવા વાસ્તે નહીં, પણ પોતાનાજ ઉડાઉ જીવને દાખમાં રાખવા વાસ્તે છે. હીસામ રાખવાથી અમુક દીવસે કેટલા પૈસા ખરચ્યા હતા અને હાલ કેટલા ખર્ચીએ છીએ, તથા અમુક ગ્રીજની અમુક દીવસે કેટલી કીમત આપી હતી અને હાલ કેટલી આપવી પડે છે, વીગેરે બાબતથી આપણે વાકેફગાર થઈએ છીએ. તેથી કરી કેટલીક વખત નાહક ખર્ચ કરતાં અચકીએ છીએ.

વળી, ખર્ચ કરવામાં ઘણી કાળજી રાખવાની છે. દર માસની પોતાની કમાણીમાંથી અમુક ભાગ બચાવવાની ટેવ પાડવી જોઈએ કે જેથી કરી જ્યારે ઘરડપણ આવે, અને કમાવાની શક્તિ ન રહે સારે બચાવેલી રકમ કામ લાગે. જે લોકોને આવી ટેવ નથી અને જેને “કલકી શીકર ખે દાકુ” એ શબ્દો ઉપર આધાર રાખી ચાલવાની ટેવ હોય છે, તેમની વૃદ્ધવરથામાં કેવી માઠી હાલત થાય છે, તેના હજારો દાખલા આપણા જોવામાં આવે છે.

હાલ આપણી શાણી સરકારે આપણા લાભાર્થે દરેક પોસ્ટ ઓફીસમાં સેવીંગ બેંક (નાણાં જમે મુકવાની પેઢી) ઉઘાડી આપણને મોટી સગવડ કરી આપી છે. તેમાં આખા વર્ષમાં ચાર આનાથી તે બંસે રૂપીઆ સુધીની રકમ વગર જોખમે જમાં મુકી શકાય છે, અને જ્યારે પાછા જોઈએ ત્યારે વગર વિલંબે જોઈએ તેટલી રકમ પાછી મળે છે, અને વળી વ્યાજ પણ આવે છે. આવી ઉત્તમ સગવડનો લાભ લેતાં દરેક જણે શીખવું જોઈએ. સાધારણ મજૂરીઆત ગણુસ પણ જો પોતાની કમાણીમાંથી જે ત્રણ દીવસે ચાર ચાર આના બચાવી ઉપર કહેલી પેઢીમાં જમાં કરાવતો જાય તો ઘણે વરસે એક મોટી મુઠી થઈ જાય, જેથી પછી ઘરડપણમાં ખેડે ખેડે કોઈની દરકાર અથવા ઓશીઆણું રાખ્યા સિવાય મુખમાં દહાડા જાય.

જો માથે દેવું હોય તો દર માસની કમાણીમાંથી વ્યાજ તથા દેવું

પેટે પણ થોડો થોડો ભાગ આપતા જવું, જેથી કરી દેવારખી બોલે પણ હલકો થતો જાય, અને છેવટે તેમાંથી મુક્ત થવા વારો આવે. જો એમને એમ વ્યાજ ચઢવા દેઈએ તો દીવસે દીવસે દેવું વધતું જાય અને પછી તેમાંથી છુટું થવું ઘણું મુશ્કેલ થઈ પડે. જોન્સ્ટન નામનો એક અંગ્રેજ પોતાના સંબંધમાં લખે છે કે “જ્યાં સુધી મારે માથે દેવું હતું ત્યાં સુધી મારે એકે દીવસ જીવીને ખાવા વારો આવતો નહીં. લેણદારોનાં મન સંતુષ્ટ રાખવા તથા તેમનું માગતું પતાવી દેવા મને રાત દીવસ વિચાર આવતા તેથી નીરાંતે ઉંઘ પણ આવતી નહોતી, અને કંઈ પણ રસ્તો સુઝતો નહીં. નાદારી કોરટનો લાભ લેવા ઇરાદો કર્યો પણ મારા બાપ દાદાની આજ્ઞાએ મને તેમ કરતાં અટકાવ્યો. છેવટે મને એક હીકમન સુઝી આવી. તે એ કે મેં મારી દર અઠવાડીયાની કમાઈનો એથો ભાગ દેવામાં આપવા માંડ્યો. તેથી કરી છેવટે તેમાંથી હું પુરેપુરો મુક્ત થયો, અને હાલ હું તથા મારી બેરી છોકરાં સુખેથી દહાડા કાઢીએ છીએ, અને ગૃહસ્થની પંક્તીમાં ખપીએ છીએ.” અપૂર્ણ.

—'0'—

જ્ઞાતિ સમાચાર.

૧ તા. ૧ લી અગસ્ટ ૧૮૯૬ને રોજ પી. જો. કંપનીની ઓર્ડર-એટલ સ્ટીમરમાં ઇંગ્લાંડથી સોજીત્રાના રા. રાવજીભાઈ મોતીભાઈ પટેલ તથા ભાદરજીના રા. મોતીભાઈ ભીખાભાઈ પટેલ જેઓ વિલાયત યાંત્રીક વિદ્યા શીખવા ગયા હતા, તેઓ પરીક્ષામાં ઉચ્ચ નંબરે પાસ થઈ આવી પહોંચ્યા હતા. સ્ટીમરમાંથી ઉતરી અત્રેના કિનારા પર પગ મુકતાંને વાર તેમને માન આપવા હાજર રહેલા સગવહાલા, દોસ્તો, તથા અત્રે રહેનારા જ્ઞાતી ભાઈઓએ ખુલ્લો તોરાથી તેમને વધાવી લીધા હતા.

સાર બાદ તેમને સારી રીતે માનપત્ર આપી ધર તરફ તા. ૪-૮-૯૬ ને રોજ વિદાય કર્યા હતા. ચાણોદ કન્યાળી જઈ તેઓએ દેહ શુદ્ધ પ્રાયશ્ચીત કર્યાં હતાં. તેઓ પડોદરે ઉતર્યા સારે તેમને આવધાર દેવા કોલેજના તથા હાઈસ્કૂલના મળી ૫૦ પાટીદાર વિદ્યાર્થી આવ્યા હતા, ને ખુલ્લો તોરાથી તેમને વધાવી લીધા હતા.

૨ પહીજ ગામમાં બારમામાં ઘણુંજ અઘટીત ખરચ થતું હતું, તેથી મોટી ખડકીવાળાઓના ત્રણ ભાગ પૈત્રીના એ ભાગવાળાઓએ (રણ-

ઝોડભાઇવાળા તથા ગોકળભાઇવાળા) ચાર વરસથી ચાર વરસ સુધીની ઉમરવાળાઓ ખારમુ ખાવ એવો રીવાજ કાઢેલો છે, એ ધણું જ સ્તુતીપાત્ર છે. આથી ધણું અસંકુત કરજરૂપી ખાડામાંથી બહાર નીકળી આવ્યા છે. આવો રીવાજ પાડવા સાંઝ ખીજ ગામના લોકો પણ વીચાર કરે છે, તે તે થોડી સુદનમાં પાર પડશે એવી આશા છે. શાખાશા!

૩ ઉમરેઠંની સે. ક. સખ જડજની કોરટમાં વડીલ, રણછોડદાસ નાગરદાસ પટેલે પોતાના કોઇ અસીલ તરફથી કાગળીઆં કોરટમાં રજુ કરેલાં, તે કાગળીયાં અમદાવાદના શેશન જડજને ખોટાં માલમ પડવાથી વડીલ, રણછોડદાસ નાગરદાસ ઉપર ફોજદારી કામ ચલાવવા પરવાનગી આપેલી હતી, તેની સામે વડીલ રણછોડદાસે હાઇ કોરટમાં અપીલ કરી હતી. ને તેમની તરફથી રા. ગોકળદાસ કહાનદાસ વડીલ તથા મેકફરસન બારીસ્ટર હાજર હતા. તે અપીલના ચુકાદામાં જુલાઇની તા. ૨૨ મીએ હાઇ કોરટના જડજે, મેજસ્ટ્રેટ, પારસન્સ તથા રાનડેએ જણાવ્યું હતું કે વડીલ કાગળીઆં તપાસવા બંધાયેલો નથી, એમ જણાવી શેન્કશન રદ કર્યું છે.

૪ સોજીત્રાના રહીશ રા. બાઇલાલ વરગભાઇ રાધનપુર સ્ટેટમાં શે-કન કલાસ વહીવટદાર નીમાયા છે.

૫ બાકરોલના રહીશ રા. ગોકળભાઇ કીશોરભાઇ પટેલ વેપાર અર્થે પોતાના સગાંવહાલાંને ખચર આખ્યા સિવાય નાતાળ ગયા છે. (૨૭-૭-૯૬) આપણા લોકો ગામ છોડી બહાર નીકળતા નથી, અને ગમે તેવી સ્થિતિમાં પોતાની જીંદગી પુરી કરે છે. પણ મુબઈથી તથા ખીજ દેશોથી ત્યાં સેંકડો લોકો સ્ટ્રીમરમાં જ આવ કરે છે. તેમજ ચીન, વિલાયત, અમેરીકા ઇ. દેશોમાં ધણું લોકો વહેપાર અર્થે જાય છે, તે દાખલા તરીકે ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે.

૬ નડીયાદના રહીશ દેશાઈ, હાથીભાઈ કાળીદાસ વેપાર અર્થે તા. ૧૯-૮-૯૬ ને રોજ દાદા અગ્રહલાની કંપનનીની સ્ટ્રીમર નામે કોરલેન્ડમાં નાતાળ ખાતે ઉપડી ગયા છે. નાતાળ જનારા ઉત્સાહીઓને અમો તેમના સાહસને વારસે શાખાશી આપીએ છીએ, ને આશા છે કે તેઓ સ્તારાં ફળ મેળવી ખીજઓને ઉતેજન આપશે, ને ધંધા વગરનાઓને ઠંકાણું પાડવા દાખલ રાખશે.

લખી અકટોયર આખર સુધીમાં આ પત્રના અધિપતિને પહોંચાડશે, તે પૈકી જેનો નિબંધ નીચેની મંડળીમાં બધુ મતે પસંદ થશે, તેને રૂ. ૧૫)નાં પ્રસ્તુતો આપણા રા. રા. ઝવેરભાઈ નાથાભાઈ અમીન વાંસદા દીવાન સાહેબ તરફથી ઇનામ આપવામાં આવશે.

રા. રા. વીઠલદાસ ધનજીભાઈ પટેલ આબકારી ઇન્સ્પેક્ટર સુરત.

રા. રા. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેશાઈખી. એ. એલ. એલ. ખી. જડજ. વડોદરા.

રા. રા. પ્રાગજીભાઈ મથુરભાઈ પટેલ. ખી. એ. હેડ માસ્ટર, હાઈસ્કૂલ મોરખી.

સોનાનો ચાંદ.

ગયા માર્ચ માસના અંક ૧૨ માં માગ્યા પ્રમાણે દર્શકોશી કર્પણ ઉપર લખાણ અધ્યાપીપર્યંત નહીં આવવાથી પહેલાંનું ઇનામ રદ કરી માનસુચક કમીતી સોનાનો ચાંદ (Gold medal) તથા સર્ટિફિકેટ આપવા દરાવ્યું છે, અને તેની મુદત આવતા ડીસેમ્બર સુધીની દરાવી છે. પાસ થયેલા નીબંધના સ્વામીત્વ ઉપર ઇનામ લેનારનો હક રહેશે નહીં.

સીલવર મેડલ (રૂપાનો ચાંદ).

પ્રતાપી વસનદાસનું જીવન ચરીત લખી મોકલનાર ભાઈને ઉપલેખ ચાંદ રા. રા. હીરાભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ તરફથી માનસહીત આપવામાં આવશે. મુદત આવતા અકટોયર આખર.

પાસ કરનાર કમીટી:—

૧ રા. રા. કસીભાઈ નારાયણદાસ પા. સોજીત્રા.

૨ રા. રા. નરસીભાઈ મથુરભાઈ પા. સોજીત્રા.

૩ રા. રા. ઝવેરભાઈ મથુરભાઈ પા. સોજીત્રા.

૪ રા. રા. રાવજીભાઈ મોતીભાઈ પા. સોજીત્રા.

પાસ થયેલા નીબંધનું સ્વામીત્વ કાનું તે ઇનામ કાઢનારની ખુશી ઉપર છે.

ઇનામ રૂ. ૫) નું.

“તડથી થતી ખુવારોઝો” મુદત માસ ૪ ની. રા. રા. સંકરભાઈ જોશાભાઈ પટેલ કુંહાના તરફથી આ ઇનામ આપવામાં આવશે.

પાસ કરનાર કમીટી:—

રા. રા. ગોપાળદાસ વિહારીદાસ દેશાઈ.

રા. રા. મથુરભાઈ વિઠલભાઈ અમીન. ચલોડા.

રા. રા. દાદાસાહેબ અમીન દરોપરા.

રા. રા. ઇશ્વરભાઈ પ્રાગદાસવાળા અમીન. રડુ.

વેણિયા વિજય.

પુસ્તક ૨ જી.

સપ્ટેમ્બર, ૧૮૯૬.

અંક ૫ મો.

ધર્મ પ્રાર્થના.

(વડોદરા સાર્વજનિક ઉદ્યાન.)

હરિગીત.

મળીઆજ જ્ઞાતિ સમૂહ સર્વે, અર્જ એક ઉચારીએ,
શાન્તિકરણ દુઃખહરણ પ્રભુત્વે, ધ્યાન દ્વયે ધારીએ;
એક સિત્તથી નિમગ્ન થઇ સૌ, ભક્તિમાં વિરામીએ,
વંદન કરી બહુવાર પ્રીતે, શર્ણુ અવિચળ પામીએ. ૧
પ્રવિત્ર ભૂમિ ગૂર્જરી, તેમાં સકળમાં શ્રેષ્ઠ જે,
રણિયામણિ આરૂ ભૂમિ, તેમાં ન કંઈ શક ઉપજે;
દશકોશી કાનમ આદિસ્થળ, બ્યાં ભૂમિ ખડો રસાળ છે,
તુળ કૃપા કરી ખાત્ર, લેઉઆ જ્ઞાતિ બ્યાં વિશાળ છે. ૨
આવા પ્રસાદિત પુત્ર તારા, કરી વિનંતિ ધારજે,
કંઈ કંઈમાં પડતી અમારી, જ્ઞાતિને ઉગારજે;
વિદ્યા, હુનર, વ્યાપાર, ઉદ્યમ નીતિને વધારજે,
સુશિક્ષિતા બાળા કરી, અમ વંશ ઉજવળ રાખજે. ૩
કૃષિ કર્મ જે પડતી દશામાં, હાલમાં જીવુય છે,
જેની અસર વિપરીત હોઈ, અમ જ્ઞાતિ ખડો પીડાય છે;
શિક્ષણ સરળની વૃદ્ધિથી તું, સઘ એ સુધારજે,
મતિ વર્ધ વૃદ્ધિ પાકની કરી, હોંસ સુખ વધારજે. ૪
જે બાળ લગત કારણ શત્રુ, ગર્જતો રે'છે સદા,
તેને વિદારી નાંખીને, તું ઠાળ સર્વે આપદ;

અતોય ખાળાઓ રૂવે, ખાળાપણે વિનયા ચમ્, ૧
 તેણું બને નહિ જો હવે તો, મ્હેર પ્રભુ ખીજ કમ? ૨
 સુવંશ નિર્બળ થાય છે, કુચિન્હ એણું જણાય છે,
 વિદ્યા હુતરવી વૃદ્ધિમાં, આરોધ સખજો થાય છે;
 તે રોધના ઝટ રોધથી, મચ્છાનુરૂપ ફળ આપને,
 સૌ કાર્યમાં સાધનરૂપી તે, શરીર સંપત્ રાખવે. ૬
 ફૂડાં કળેડાં કાળનો, ખડો કાળથી પ્રચાર છે,
 તે દુઃખનો સમુદ્ર, તારનાર તું આધાર છે;
 નિર્દોષ મુત્ર પુત્રીયોનાં, દુઃખ તું નિવારણે,
 વિકાળ કાળ કેરા, મુખમાંથી તું ઉગારણે. ૭
 સુવિનીતા રામા કરી, સુગૃહિણી બતાવણે,
 નિજ ખાળની યથાવિધ, સભાળ તું રખાવણે;
 દ્વારિદ્રયને વધારનારાં, ખર્ચ ફેકંટ થાય જો,
 તેથી થતાં ખડોળાં કરજથી, જ્ઞાતિને ઉદ્ધારણે. ૮
 જ્ઞાતિ સુધારા વૃક્ષને, તું જળવી ઉછેરણે,
 અમૃત સિંચિ મૂળમાં, તું નવપલ્લવ રાખણે;
 વિદ્વાનની સંખ્યા મહી, તું અહર્નિશ ઉમેરણે,
 સૌ બધુઓ સંપે વસે, જો વૃત્તિને તું ટ્રેરણે. ૯
 જ્ઞાન દીપક પુસ્તકાલય, સર્વ સ્થળ ઉઘડાવણે,
 અજ્ઞાન તિમિર દુર્ગર ભેદી, જ્ઞેબને નસાવણે;
 આ હેલ્લી કરીએ પ્રાર્થના, તે ઇશ હૃદયે ધારણે,
 લેણીઆ વિજય પત્રની, ચડતી નિરંતર રાખણે. ૧૦

—:૦:—

“ધી લેણીઆ પાટીદાર હિતવર્ધક મડળ.”

(પુસ્તક ૧ લાના અંક ૬ ના પુઠા ઉપર પ્રગટ કરેલા લખાણના સખધમાં.)

(લી. રા. વિકુલભાઈ ઝવેરભાઈ વઝીલ.)

લેણીઆ શુભચિંતક બધુઓ? આજથી ત્રણ વર્ષ ઉપર મારા મનમાં
 આપણી જ્ઞાતિને માટે એક ફંડ ઉત્પન્ન થાય એમ સ્વાભાવિક વિચાર ઉ-

તપન થયે હોતો, પણ કેટલાક કારણોથી તે વિચાર દાખી રાખ્યો હતો. પ્રસંગોપાત એ વિષય હું અનુભવી ગૃહસ્થો સાથે ચર્ચાવતો હતો, અને તેઓ મારા બાળવિચારને ઉછેરતા હતા. આ પ્રમાણે ઘણા પુરૂષોના સબંધમાં આવવાથી મને હાલમાં એમ વિશ્વાસ બેઠો કે મારું કહેવું મારા બાંધવો, લક્ષ્માં-લેશે, યોગ્ય વિચાર કરશે, અને તેને ન્યાય આપશે.

આ ફંડનું નામ લેઉઆ હિતવર્ધક ફંડ કે ગમે તે રાખો. નામને માટે વિશેષ વાદવિવાદ કરવો એ યોગ્ય નથી, કારણ કે આશય માત્ર જાતિનું શ્રેય કરવાનોજ છે.

સાધારણ રીતે જોતાં કેળવણી પામેલા તેમજ બીજા સદગૃહસ્થોના વિચાર આ વખતે આવું કાંઈ ફંડ એકઠું થાય તેને માટે પ્રયત્ન કરવાનો હશે, પણ આજ કાલ સર્વ કાંઈ તાત્કાલિક યશને શોધે છે. અને ઘણા પુરૂષોના અભિપ્રાય મારા વિચારને મળતો હશે. તોપણ આ વિષય ચર્ચાવાતું જોખમ વહોરી લેવું એ તેમને યોગ્ય લાગતું નહિ હોય એમ ધારીને, કે આપણે બે વાનાં કંઈ કહીએ તેથી કદાપિ કાંઈને ખોટું લાગે ખરૂં લાગે, માન કે અપમાન લાગે, અને સુધરી ગયા એમ કહી આપણને હસે. તોપણ હું મારા ધર્મ તરીકે એક લેઉઆ હિતવર્ધક સભાના સભાસદ તરીકે એક લેઉઆ પાટીદાર તરીકે આખી જ્ઞાતિ સમસ્તની હજુર બે બોલ બોલવા રજા માગું છું. ઘણા માણસો સાથે લગાડવાને માટેજ હાજી હાજી કરી આપણા હિતમાં ધૂળ નાંખે છે, પણ મર્યાદાપૂર્વક સહ્ય કહેવું એજ મારો ધર્મ છે, આજકાલ આપણી જ્ઞાતિના સદગૃહસ્થો વિવાદમાં ને વરસીમાં તેમજ બીજા વિષ વિષ પ્રસંગોએ બહોળે હાથે ખર્ચ કરેછે, એ એક આનંદની વાત છે, સારી વાત છે, પણ તેમની એ સખાવતમાંથી કાંઈ પણ ભાગ આવા ફંડમાં ખર્ચે તો બેશક વિશેષ લાભ થાય. જે જે તકરારો છે તે કહેવાતા નવા વિચાર ને જૂના વિચારના માણસો વચ્ચેજ છે. પણ તે તકરારો કંઈજ નથી ફક્ત સમજવામાં ફેર છે. સુખ મેળવવું એજ સર્વ કાંઈનો આશય છે, પણ કયા સાધનથી મેળવવું તેમાં ભિન્ન ભિન્ન મત છે. કાંઈ લાંબો માર્ગ બતાવે છે કાંઈ ટુંકો માર્ગ બતાવે છે, કાંઈ સહેલો માર્ગ દર્શાવે છે, કાંઈ વિકટ માર્ગ બતાવે છે, પણ તે સર્વ હિત પ્રચ્છીનેજ. આ સર્વ વિચારો એકદમ એકત્ર થાય એમ હું ધારતો નથી, એમ હું માનતો નથી, કારણ કે એમ બનવું એ સૃષ્ટિકર્મ વિરુદ્ધ છે.

જો વિદ્યા વધે તો વિચારો સુધરે, જો ધંધો વધે તો કુવિચારો પલાયન કરે, પણ વિદ્યા, વેપાર, કળા, કૌશલ્ય, ઇત્યાદિનો મૂળ આધાર પૈસો છે. સુધારાતું મૂળજ પૈસો છે, મૂળનો વખત ગયો છે, જમાનો બદલાયો છે, કાળચક્ર ફરે છે, ગંગાજીતું મહાત્મ પરવારવા બેઠું છે, અને જૂઠા જૂઠા ઘાટની પાઘડીઓ એકઠી થવા લાગી છે. સાર માત્ર એટલોજ કે પશ્ચિમ તરફનાં વિદ્યા, કળા, હુન્નર, ઉદ્યોગ વગેરે સર્વે જ્ઞાતિમાં પેદાં છે. આપણે જમાનાની પાછળ પડેલા છીએ, ખીજના સાથમાં રહેવું એ આપણો ધર્મ છે-કર્તવ્ય છે. આ સર્વ પ્રાપ્ત કરવાને જે જે કર્મો ઘટે તેને માટે એક સારા ફંડની જરૂર છે. એ ફંડ સહેજ એકઠું થાય તેમ છે, માત્ર ઉત્સાહ, આગ્રહ, અને દૃઢ પ્રયત્નની જરૂર છે. મારા ધારવા પ્રમાણે જે માણસને વાર્ષિક ઉત્પન્ન સો રૂપિયાતું છે તે સહેજ ચાર આના આપી શકે, અને બસેના ઉત્પન્નવાળાને આઠ આના આપવા સુસ્કેલ પડેજ નહિ તે પ્રમાણે દર સો રૂપિયાની આવક ઉપર ચાર આના આપવા એમાં કંઈ વિશેષ નથી, કારણ કે જે હેતુ સો રૂપિયાથી સાધી શકાય તે હેતુ ચાર આનાથી સરી શકે તો શું ખોટું. જે બાળકને માટે તમે તન, મન ને ધન ખર્ચો, જેને માટે રાત દિવસ ઉદ્યોગ કરો, જેને માટે બૂખ, તરસ, ઠાઠ, તડકા વેઠો, જે બાળાઓને સુખી જોવા તમારું આખું રળતર ખર્ચો, જે બાળા માટે તમારી વતનવાડી, વજીરા ઇત્યાદિ સર્વ વખતે સાફ કરો, અને તેમ છતાં પણ તમારા ધર્મ પ્રમાણે તમે તેમને સુખી જોતા નથી તેવું કારણ શું? એક શબ્દમાં કહીએ તો ન્યાતનાં દુઃખદાયક બંધનો. તે બંધનોમાંથી મુક્ત થવાનો એકજ માર્ગ વિદ્યા વિદ્યા ને વિદ્યાજ છે. અને તેના સાધનને માટે ઉપર કલા પ્રમાણે ફંડની જરૂર છે. કારણ કે આપણામાંના કેટલાક માણસો પ્રાથમિક કેળવણી લેવાને શક્તિ માન નથી તો ઉચ્ચ કેળવણી લેવાની શક્તિની તો વાતજ શી? અને આ સમય પ્રમાણે ઉચ્ચ કેળવણી લીધા સિવાય કય વિચાર પ્રાપ્ત થાય અથવા અન્ય જ્ઞાતિઓની સાથે સ્પર્ધામાં (વધારે તો રહ્યું પણ સમાનતામાં) પણ ટકી શકાય એ પાણી વડોવી માખણ કાઢવા સરખું છે. મારું કહે-હેતુ એમ નથી કે એ ફંડ કેળવણીમાંજ વપરાય, ફંડ ન્યાતનું છે ને ન્યૂત સમગ્રની ઇચ્છાનુસાર તેનો જ્ઞાતિના હિતને અર્થે સદુપયોગ થાય એજ મારો અભિપ્રાય છે. મારું કહેવું એમ પણ નથી કે હું કહું છું તેજ પ્ર-

માણે દર રાખવો, આ વિષય ઉપર યોગ્ય વિવેચન થાય અને યોગ્ય પુરૂષ પોતો તેમાં ફેરફાર કરવા કંઈ વિચાર હોય ને તે ફેરફાર માટે તેઓ યોગ્ય કારણ દર્શાવે તો તેમના મત પ્રમાણે અતુસરવાને કોને આનાકાની હોય. ઘણા જનોએ સાંભળ્યું તો હરોજ કે એક મિલમાં હજાર બારસે કે તેથી પણ વધારે મજૂરો હતા, તેમણે માંહોમાંહે દર માસે એક પાઇનું ઉધરાવું કરી એક ફૂંડ ઉછું કર્યું. અને તે ફૂંડમાંથી પ્રથમ તો પોતાને રોજની જરૂરીઆતની વસ્તુઓ (યા ઇલાદિ) પૂરી પાડવાને દુકાનો ઉઘાડી તેમાં ફાયદો જણાયો, ફૂંડ વધીને મોટું થતાં તેમણે હવિઆર વગેરે નિરાધાર મજૂરોને પૂરાં પાડવા માંડ્યાં, અને સાર પછી ફૂંડમાં વિશેષ વધારો થતાં તેમનાં બાળક માટે ધણે શીખવાને અને સામાન્ય જ્ઞાન આપવાને શાળા ઉઘાડી, આમ કરતાં તેઓ એક સાધારણ સ્થિતિમાંથી ઘણી ઉંચી સ્થિતિમાં આવી શક્યા અને પોતાની મોટાઇ જાળવી શક્યા. એક પિતા પોતાનાં પુત્રને સારે ધંધે લાગે તેટલું જ્ઞાન, અને પોતાનું સાઈ નામ અને કીર્તિ વારસામાં સોંપી જાય તેનાથી રહું શું? પોતાના પુત્રને ગમે તેટલો વારસો સોંપો તેનાથી જે સુખ તેને ઉત્પન્ન થશે તેના કરતાં પોતે શીખેલા ધંધામાંથી શું તે ઓછું પ્રાપ્ત કરશે? આત્મ મહેનતથી જે સુખ મેળવશે તેથી કરી પોતાના પિતાનો શું તે ઓછો ઉપકાર માનશે? કદિજ નહિ. અમેરિકન કંડિઆ વેચનારની પેઠે પોતાના માબાપને તે પુત્ર અત્યંત આશિષ દેશે, અને પાયમાલ ધર્મ ગયેલા લક્ષાધિપતિનો પુત્ર “અરે કંઈજ નહિ જણ્યા, કંઈજ નહિ શીખ્યા, ધર ધર ભટકવાનું રહ્યું, અકર્મી પિતાએ જણાવ્યાજ નહિ” આવા શોકજનક ઉદ્ગાર ઠામ ઠામ તે ઉચ્ચારશે. સારાંશ કે દરેક માણસ પોતાનું કર્તવ્ય કર્મ જાણે તેમ થવા આ ફૂંડના સાધનથી ઉપાય યોજી શકાશે.

આ પ્રમાણે જે ફૂંડ ઉત્પન્ન થાય તેની કેવે પ્રકારે યોગ્ય વ્યવસ્થા મહાશકે તે વિષે મારો અભિપ્રાય આપવા હવે હું શરૂ કરું છું.

૧ એકત્ર લેઉંઆ સમાજ સ્થપાય અને તેની ઉત્પત્તિ માટે લવાજમ ઇલાદિની જે વ્યવસ્થા કરવી ઘટે તે માટે યોગ્ય ઉપાય યોજાય. આવી સમાજની કેટલી આવશ્યકતા છે તે સેહેજ અક્લના માણસો પણ જાણી શકે તેમ છે તે છતાં મારે સ્પષ્ટ જણાવવું જોઈએ કે વર્ષોવર્ષ અથવા અમુક અંતરે પાટીદાર જાતિના ગામોમાં એક કાન્થેસ ભરાય, અને સા સા

ઉપાયો યોજવા તે ઉપર વિવેચન કરી કેટલાઈક નિયમોનો નિર્ણય થાય, અને તે નિયમો અમલમાં આણવા યોગ્ય ઉપાયો યોજાય આ સધળું કર્તવ્ય એ સમાજ કરી શકે.

આ ફંડમાંથીજ પારસી સ્ત્રીતિની પેઠે અનાથ બાળકોના ભરણ પોષણ માટે યોગ્ય વ્યવસ્થા થઈ શકે. આપ સધળા બહો છે કે કેટલાંક અનાથ બાળકો નિર્દય વાલીના સંરક્ષણમાં રહેતાં તેમના ત્રાસનો ભોગ થઈ પડે છે અને કદાચ તે બાળકોમાંજ કોઈ રામ, કરણ કે પરશુરામ અગર વસનદાસ જેવાં રત્નો કેમ દટાઈ ન રહે! એવાં બાળકોની ઉન્નતિ માટે સધળા પ્રયત્નો કરવામાં આવે ને યોગ્ય લાભો તો તેમના વ્યવસ્થારિક સંબંધમાં પણ ધટિત મળે થઈ શકે.

અપૂર્ણ

—:0:—

“લેઉઆ વિજયનું લાંબુ આયુષ્ય શાથી થાય?”

એ નિબંધનું પરિશિષ્ટ.”

(લખનાર—રા. દેવીદાસ મહીજભાઈ પટેલ. કરખડી).

(સાંધણ પાનું ૭૮)

લેઉઆ વિજયના લાંબા આવરદા વિષેના મારા લખેલા નિબંધમાં મૂળ હેતુને અનુસરતાં મુખ્ય મુખ્ય કારણોની સાથે કેટલાંક અંગીભૂત કારણો પણ દર્શાવ્યાં છે; ને ઘણાં ખરા અંગીભૂત કારણો પ્રશ્નોથી સૂચિત થતાં હોવાને લીધે તપસીજવાર દર્શાવ્યાં નથી. તે ઘણા ખરા પુરૂષોની ખાતર યથાવિધિ જતાવવાની સૂચના અમુક () શિષ્ટજન તરફથી મને થઈ છે. ને તે ઉચિતજ છે; તેટલા માટે હું તેનું યથામતિ વિવેચન કરતાં પહેલાં એ શબ્દ બોલવાને ઇચ્છુંઃ આ વિષયના સંબંધમાં મને જે પ્રકારનો ડર રહે છે. એક તો પાનાં ભરવાના ઉદ્દેશની શંકાવાળા પુરૂષોની વૃત્તિના વિતરકનો. અને બીજો પ્રચલિત વિષયમાં યોગ્ય ભાવના સંબંધ માટે પુનરૂક્તિ થવાના સંભવનો. જનતે પ્રયત્ને તો તેની કાળજી રાખીશ; પરંતુ કદાચ સુરોને તેવો આભાસ થાય તો તેને માટે ક્ષમા માગુ છું.

લેઉઆ વિજયના લાંબા આવરદાનો આધાર જે મુખ્ય ત્રણ વર્ગો ઉપર રહેલો છે, તે આપણે આગળ જણાવી ગયા છીએ. ને મૂળ હેતુ

ઉપર સહ રાખીને ત્રણેની આવશ્યકતા પણ વર્ણવી છે. ને તે દરેકની અંગીભૂત બાબતોની ઇસારત સાથે વિધિનું પણ સદજ સૂચન કર્યું છે; પણ તે અંગ્રુજ તેના અમુક પ્રકાશ માટે આ દેરે આપણે જુદે માર્ગે જઈશું. એ માર્ગ તે લેઉંઆ વિજયના લેખકો, ઉદાર પુરૂષો સહિત ગ્રહાકો અને વ્યવસ્થાપકોનો ઉલ્લાસ છે. જો ત્રણે વર્ગમાં ઉલ્લાસ ઉત્પન્ન થાય તો નાની બાબતો પણ એની મેળે પ્રકાશી ઉઠે એ-ઉલ્લાસ શી રીતે ઉત્પન્ન કરવો એ કહેવું કંઈ સહેલું નથી. ભિન્ન ભિન્ન દૃષ્ટિએને અમુક માર્ગે લઈ જવાનું કામ તેના અનુભવી પુરૂષોજ જાણે. તે મારાથા કહી શકાય એવું સરલ નથી. છતાં જે બની શકે તે સુત્રોની દૃષ્ટિ મર્યાદામાં મૂકવું જોઈએ. આ આપણે પકડેલા માર્ગમાં પરોપકારી પુરૂષોનો વધારે ખપ છે. તેમના પરોપકારથી ભરેલા દૃષ્ટિ કંઈક ઉદ્ધાસનો માર્ગ દોઠો છે. તેઓ આપણી ઉધતી પ્રજાને જાણત કરી ઉદ્ધાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરી બતાવે તેમ લેઉંઆ વિજયના લેખકો અને ગ્રહાકોના દૃષ્ટિ ઉપર પણ તેમની અસર વધારે થઈ શકે; અને એથી કરીને જ્ઞાતિવત્સલતા અને બહુ તાકવાની વૃત્તિ લખાણોમાં મુદ્રિત થઈ રહે. તેનું યોગ્ય ફળ પણ મળે જાય. આમ છે તો લેખકોમાં, ગ્રહાકોમાં અને વ્યવસ્થાપકોમાં ઉદ્ધાસ શી રીતે આવે તેનો બનતો વિચાર કરીએ.

આપણા લેખકોમાં ઉદ્ધાસ પેદા થવાના એ માર્ગ છે: એક-જ્ઞાતિવત્સલતા અને બહુ કરવાની વૃત્તિની અસર. ખીજું-તેમની કંઈક આશા રાખતી વૃત્તિને ઉત્તેજન આપવું તે. જ્ઞાતિવત્સલતા અને બહુ કરવાની વૃત્તિ માણસને ઉભરા બહાર પાડવાને ઉત્તેજિત કરે છે. ને તેની સાથે બહુ થવાની આશા પણ રહે છે. અમુક વાર્તા બધાના જાણવામાં આવે; ને તેથી ધણાને અસર પણ થાય. આ માર્ગને માટે દરેક વખતે આપણા જ્ઞાતિ બધુએને સંબોધતા રહેવું. જો કે એવા પુરૂષો વિરલ છે; તોપણ તે ધણાનો બદલો વાળી શકે તેમ છે. ખીજો માર્ગ લેખકોની વૃત્તિના પરિતોષની સૂચના કરે છે. ને તે ઉચ્ચ પ્રકારના પરિતોષની કે ઉત્તરતા પ્રકારના પરિતોષની-એમાંથી જમે તેની બલામણુ આપે છે. ઉંચા પ્રકારનો પરિતોષ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના મેમ્બરોના જેવો કે જેમાં પરાર્થ પરાયણતાનો અંશ હોય છે. આવી વ્યવસ્થા આપણા લેઉંઆ સમાજને લાગુ પાડી હોય તો અમુક અંશે સાફ ફળ આપે. એ લાગુ પાડવાની રીત

સર્વેની દૃષ્ટિ આગળ છે. (અમદાવાદ ...) ઉતરતા પ્રકારનો પરિતોષ લેખ-
કાને પરિતોષિક આપવું તે છે. તેથી ઉત્પન્ન થતો ઉદ્ધાસ થોડું ઘણું પણ
કરી શકે. એ પ્રસાણે ઉદ્ધાસથી ઉત્પન્ન થતાં લખાણોની ચોંચાચોગતાનો
વિચાર વ્યવસ્થાપકને અથવા ખીજા નિમાયલા મંડળને કરવાનો છે. તે
આપણે આગળ જણાવી ગયા છીએ; તોપણ લખાઈ આવેલા વિષયોની
પરીક્ષા કેવી રીતે કરવી તે સ્પષ્ટવું અયોગ્ય નથી; અમુક લખાણ ક્યાં
હેતુ માટે છે? તે હેતુ જાળવવામાં આવ્યો છે કે નહિ? ને તે હેતુની બ-
ધી બાબતો તરફ દૃષ્ટિ પહોંચાડેલી છે કે નહિ? આટલી મુખ્ય બાબતો
ઉપર વ્યવસ્થાપક અથવા અધિપતિ ધ્યાન આપે તો તેમની બાહ્ય વ્યવ-
સ્થાઓમાંનું એક કર્તવ્ય પૂરું થયું સમજવું. ખીજું કર્તવ્ય વળી તેમને
આગળ કહીશું. હાલ અહાકોના ઉદ્ધાસનું નિરૂપણ કરવાનું છે; ધનાશ્રય
સ્તંભથી આપણે ઘણું ખર્ચ કહી ચૂક્યા છીએ; એ પ્રણાલનું સ્વરૂપ પણ
દર્શાવ્યું છે. પણ તેના મૂળને ઉત્તેજિત કરવા સંબંધી વિચાર બાકી છે.
ને તે આપણા ખીજા વર્ગના ગૃહસ્થોના ઉદ્ધાસનો વિચારજ. લેઉઆ વિ-
જયના આશ્રય ફંડ માટે આખા પાટીદાર વર્ગમાં ઉદ્ધાસ પ્રગટ થવાનું
માર્ગ ઉપર કહ્યા તે બે છે. તેમાં પ્રહેલા માર્ગથી ઘણું થઈ શકે તેમ છે.
જાતિવત્સલ અને ભણું કરવાની વૃત્તિવાળા પુરૂષોને લેઉઆ વિજયથી
થતા ભલાનું જ્ઞાન આપવાનું છે એથી તેમનો ઉદ્ધાસ એ પત્ર તરફ
પ્રગટે છે. ને તેની અસર ખીજા માણસો ઉપર પણ થાય છે ખીજા મા-
ર્ગમાં અમુક અરો બદલાવું પ્રધાનપણું છે. તે મળે તો ઉદ્ધાસનું દાર
પ્રાપ્ત થાય. તેને માટે અનુકૂળ વિષયોવાળું પત્ર (લેઉઆ વિજય), તથા
ભણું કરવાની આશા આપવાની આવશ્યકતા છે. એકંદરે ટોળે થતા ફંડનો
સારો ઉપયોગ અને તેથી થતા લાભ તથા જાતિવત્સલતાનું જ્ઞાન કરાવા-
થી તેમનો ઉદ્ધાસ ઉત્તેજિત થઈ શકે.

વ્યવસ્થાપક મંડળને એ દ્વારા આવેલાં નાણાંની વ્યવસ્થા ઉદ્ધા-
સથી કરવાની છે. તેમને આય વ્યયની ખરોખર કાળજી રાખવાની
છે. આ બાબત ફંડનાં નાણાંની વ્યવસ્થા કરનારાઓને માટે છે. મનુ
કહે છે કે—

આયવ્યયસ્ય કુશલાન્ ગણિત જ્ઞાન લોલુપાન્ ।

નિયોજયેદ્ધર્મ નિષ્ઠાન્ સમ્યક્કાર્યર્થ ચિંતકાન્ ॥

હિસાબ કિતાબમાં કુશળ, ખુશામત વગરના, ધર્મમાં નિષ્ઠાવાળા અને સારી રીતે પૈસાની વ્યવસ્થા સંબંધી વિચારના પુરૂષોને ખરચ અને આવકનું કામ સોંપવું જોઈએ. ફંડનાં નાણાંની શી વ્યવસ્થા કરવી તે તો પહેલાં બતાવેલું છે. લખાણો અને નાણાં સંબંધી વ્યવસ્થા તથા પત્રની આંતર વ્યવસ્થા સંબંધી પણ જણાવી ગયો છું. એ બધી વ્યવસ્થાઓમાં આવડ સાથે ઉલ્લાસ પણ તેમનામાં જોઈએ. તેનું સાધન શ્રાતિવત્સલતા છે. ને તે આપણા જેવા પ્રમાણે અધિપતિમાં દેખાય છે. અને લેઉઆ બધુઓએ એમનું ઉદાહરણ લઈ કંઈક વત્સલતા રાખવી જોઈએ. અરે રાખોજ. ને ઉન્નતિનાં સાધનોની માગણી ઇશ્વર પાસે કરો. અને હું પણ પ્રભુની પ્રાર્થના કરું છું કે:—

શિખિશિખી.

हरिलेखाख्येषु प्रभवतु निधातुं हितदशः

चवात्सल्यं ज्ञाते रपिस्ततरागंननु मिथः ।

किलोल्लासं कर्तुं किमपि सविवेकं च सुचिरं

भवेद्धीष्टं तूर्णं विषयहितमार्पस्पतु चिरं ॥

પ્રભુ, લેઉઆ પાટીદારોમાં હિત કરવાનાં લોચન, શ્રાતિવત્સલતા, અરસપરસ પ્રીતિભાવ, અને કંઈ સાઈ કરવા માટે વિવેકયુક્ત ઉલ્લાસ મૂકવાને સમર્થ થાઓ કે જેથી આર્યનું ઇચ્છેલું, લાંબા વખતનું, દેશહિત જલદીથી થાય. તથાસ્તુ.

—:0:—

અરે દૈવ! “નથી!!”

(લખનાર—દેવીદાસ મહીજીભાઈ પટેલ. કરખડી.)

અરે રામ! મને કંઈ ગમ પડતી નથી. મોટા પુરૂષોનાં મગજ મોટાં? કે નાનાં? કેવાં હશે! જો હું મોટાં ધારું તો લગભગ બધી બાબતો તેમના વિચારશિલ મગજમાં આવી જવી જોઈએ. ને ખેતીવાડી જેવી બાબત તો પ્રથમજ આવવી જોઈએ; પણ ખેડની વાત તો તેજ

છે! જો હું-નાનાં ધારૂં તો મુખ્ય મુખ્ય બાબતો તેમના મગજમાં આવવી જોઈએ. ને એવી સ્થિતિમાં પણ ખેતીવાડી તો અવશ્ય આવંધી જોઈએ; કારણ કે રાજસમુદાયમાં ભૂમિ પ્રાપ્ત કરવાની ઉત્કંઠા પ્રથમ છે; તેમ છતાં ખેતીવાડીની સ્થિતિનું તો નામજ નહિ; તો પછી ઉત્તેજનની આશા શી?! બિચારા ખેડુતો છુદ્દે મરે છે, તે તો કોઈ ધ્યાનમાં લેતું નથી. કાનમ, વાકળ, ચરોતર અને કાડીઆવાડઃ વસ્તુનઃ આખી ગુજરાતના ખેડુતોનો કૃપિતંત્ર કેવો છે? તેને શુ ઉત્તેજન આપવું ઘટે છે? તેનો વિચાર કોઈપણ રાજપુરૂષ કરતો હોય એમ જણાતું નથી. એ વાત બહુ આખા હિંદુસ્તાનને માટે કહીએ તોપણ તે પ્રાયશઃ ખોટું ગણાય નહિ. આખો ખેડુત વર્ગ કટલી બધી દુર્દશામાં છે તે કોઈ વિચારતું નથી. તેજ આપણે બધા રાજપુરૂષોને જણાવવાનું છે. કદાચ કોઈ એમ કહે કે સરકાર તરફથી ખેતીવાડીને મનમાન્યું ઉત્તેજન મળે છે; ને તેની પૂર્ણ આબાદી માટે ખેતીવાડીનો વર્ગ (એગ્રીકલ્ચર ક્લાસ) કાઢેલો છે. છતાં શું ખેતીવાડીને જોઈએ તેટલું ઉત્તેજન મળતું નથી? ખેશક નથીજ મળતું. પ્રસૂતીની પીડા વંઝા શું જાણે? તે ગોઠે તો ઢીંગલા ઢીંગલીને છોકરાં કરી ખેસાડે તોપણ પ્રસૂતીની પીડાનો ચિતાર તે ક્યાંથી આપી શકે? એગ્રીકલ્ચર ક્લાસમાં તે ગમે એટલું જ્ઞાન મેળવે તોપણ તેનાથી ખેડુતોની સ્થિતિના અનુભવ વગર ખેડુતોની દુર્દશાનો ખ્યાલ સરકારને આપી શકાય એમ નથી, તે તો કોઈ પટલ પુત્ર અથવા ખેડુતોના અનુભવવાળોજ આપી શકે. ધારૂં કે તે પણ ખેડુતોની સ્થિતિનો ચિતાર સરકારના હૃદયમાં ઉતારે છે, તો ખેતીવાડીને જોઈએ તેટલું ઉત્તેજન મળવાનું, વક્ષણ થવું જોઈએ, પણ તેનો અંશ પણ નહિ. કહેશે કોણ મિથ્યા મહેનત કરે! આપણા બાપનું શું જતું રહે છે! દુઃખ તો ખેડુતોને. તેમાં આપણે શું? એગ્રીકલ્ચરમાં પાસ થયા અને પગાર મળ્યો એટલે થયું: ખેડુતો પડે ખાંડીયા કૂવામાં, આવીજ ઘટમાળ જ્યાં ત્યાં ચાલે છે. બ્યાખ્યાન કરવાં હોય તો હનુમાનના પૂજકા જેવાં કરે છે; પણ શક્યતાનો વિચાર કોઈ કરતું નથી. ને ઉત્તેજન સંબંધી તો શબ્દ પણ નહિ. ભોગજોગે કદાચ ઉત્તેજન સંબંધી બોલે તો તે શુષ્ક ચર્ચાજ ચલાવે છે. તેથી ખેડુતોનો દહાડો વળે તેમ છે? કદી નહિ. કૃષિકાર વર્ગના માણસોનેજ ખેતીવાડીનું હંસું જ્ઞાન મળે એવો ઉપાય યોજે તો સંયોગે નહિ, પણ અમુક અંગે

તો દેહાડો વળેજ. અમુક અંશે કહેવાતું કારણ એજ કે ઉચ્ચ પ્રતિભા
 જ્ઞાન આપવા સિવાય ખીણ ખાખતોમાં પણ ખેડુતોને સાલ કરવી જોઈ-
 એ પણ ખાખી તો તે પણ છે. ઇંગ્રેજ રાજ્યમાં કૃષિકાર વર્ગના માણ-
 સોને પોતાના ધંધાતું જ્ઞાન મેળવવા યોગ્ય ઉત્તેજન મળતું હોય એમ
 જણાતું નથી. ને મળે છે તો તે નહિ જેવુંજ તેની ખરી ખાતરી એ-
 ગ્રીકલ્ચર કલસ શિવાય કલાભવનની શાખા—કૃષિશાળા છે છતાં કૃષિકાર
 વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને ઉત્તેજન મળતું નથી. કૃષિશાળામાં દેશી ભાષા દ્વા-
 રાજ કેળવણી અપાય છે તોપણ ગાયકવાડ સરકારના ઉત્તેજન. વગર કૃ-
 ષિકાર વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ આવી શક્તા નથી. પાટીદારનો જ્યો વધારે
 હોવા છતાં એ વર્ગના જુગ વિદ્યાર્થીઓ એ શાળામાં આવે છે. એ ગા-
 યકવાડ સરકારના ઉત્તેજનની ખાખીજ પ્રદર્શિત કરે છે. એ શાળાના શિ-
 ક્ષણથી લોભાઇને ઘણા વિદ્યાર્થીઓ આવવાને ઇચ્છે છે; પણ ભિંચારા
 આધાર વગર શું કરે? ઉત્તેજન મળે તોજ આગળ પગલુ ભરેકની. આ
 ખાખીમાં ગાયકવાડ સરકારે ખાસ ધ્યાન આપીને પોતાની પ્રભુને ઉત્તે-
 જિત કરવી જોઈએ, અને એમ કરશે તોજ પાટીદારે અને ખીજ કૃષિ-
 કારો સારી હાલતમાં આવશે, અને રાજ્યની આખાદી પણ વધવા માંડ-
 શે. વળી ગાયકવાડ સરકારને એક ખીણ ખાખત પણ ધ્યાનમાં લેવાની છે;
 ને તે તેમના મેવાસી લોક સંબંધી છે. કોળી, ભીલ અને તરખદા લોકો
 પણ એ રાજ્યમાં ખેતી કરનારા છે: ઉદાહરણ તરીકે મહિકાંકા ઉપરનાં
 ઘણાં ખરાં ગામો. તેમને તો સાંગોપાંગ ઉત્તેજન આપવાની જરૂર છે.
 તેમની ઘણી દુર્દશા છે. તેઓ ઉત્તેજનને લીધે ખેતીવાડીના સુધારામાં પ-
 ડવાથી અપરાધ કરતાં અટકશે: એક તો ખેતીવાડીની આખાદી અને ખી-
 જી, એકા ગુન્હા એમ એવડો લાભ ઉત્તેજનથી થાય છે. વળી તેમને
 માટે વઠ હુકમો કાઢ્યા પડે છે અને સિપાઇઓ રાખવા પડે છે, ને પણ
 કરવું ન પડે. અને ખારી સંબંધી પણ ગુન્હા ન થાય; પણ તે ખેતીને
 ઉત્તેજન મળે તોજ. એટલું તો દેખીતું છે કે ઇંગ્રેજ રાજ્ય કરતાં ગાય-
 કવાડી રાજ્યમાં દેશી ભાષા દ્વારા કૃષિની કેળવણી મળે છે ને કંઈક અંશે
 સાંજ છે. આથી એ રાજ્યની ખેતીવાડીની હલકી હાલત ઢાંચી દેવાને હું
 માગતો નથી. તેની ખાખી તો હજી બનાવવાની છે. ઇંગ્રેજ રાજ્યમાં
 દેશ ભાષા દ્વારાય કૃષિકાર વર્ગને શિક્ષણ લેવામા ઉત્તેજન મળે તો

ખેતીવાડીનેજ યોગ્ય ઉત્તેજન મળ્યા જરૂરો સંતોષ આપણને ને જ્યાંને પણ થાય.

અસાર સુધીમાં આપણે એકજ માર્ગમાં પરિક્રમણ કર્યું છે. ને તે ‘ઉત્તેજન જોઈએ તેટલું’ મળતું નથી, ઉત્તેજન આપવું જોઈએ, ઉત્તેજન આપવું જોઈએ’ એજ શ્રેણીએ ગતિ કરી છે પણ ‘શું’ કરવાથી યોગ્ય ઉત્તેજન મળ્યું કહેવાય’ એ માર્ગ દર્શાવ્યો નથી. અને ખરે એ માર્ગ સંપૂર્ણ દર્શાવેલો સહેલો નથી. એ દર્શાવવા માટે તો ખેડુતોની હાલતની દુઃખી હાલતનો સંપૂર્ણ ચિતાર, અને એવી હાલતનાં કારણો, તથા તે દૂર કરવાની રીત, અને તેને માટે ક્ષણે ક્ષણે સાધનો જોઈએ. એટલી ખાખતોના યથાસ્થિત વિચાર અને વિવેચનની જરૂર છે ને તે આપણાથી હાલ બની શકે તેમ નથી એનો તો “અર્વાચીન ખેડુતોની સ્થિતિ” એ નામનો એક મહાભારત વિષય થઈ પડે. ને તે આપણા કંઈક ઉત્સાહી માનિ બંધુનેજ સોંપું છું. મેં જે સંક્ષેપમાં જણાવ્યું છે તે જ્ઞાનમ, વાક્ય અને ચરોતર આદિ ભાગોતુ બધું તાકનારા પુરૂષોના ઉભરા પત્ર કારાએ બહાર પડતા જોવાની આશાથીજ. કે જેથી સરકારના અંતરમાં ફરજમાં દસાની અસર થાય. એવા પરગણુ પુરૂષોની વૃત્તિને ઉત્સાહ ભરેલી મનિ મળવા માટે, અને ખેડુતોની દુઃખી સ્થિતિનું કંઈક જ્ઞાન આપવા માટે તથા તે ઉપર ઈંગ્રેજ સરકાર અને રાજ રજવાડાદિનું ધ્યાન ખેંચવા માટે. આપણે ગાયકવાડી રાજ્યના ખેડુતોની સ્થિતિના નિરૂપણમાં જરા અવરોધેરે ઉતરીશું.

—:0:—

લેઉઆ પાટીદાર.

સ્થિતિ પ્રકરણ.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૭૨.)

શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

જન્મનાજાયતેઘ્નઃ સંસ્કારાદ્વિજડચ્યતે ॥

વેદામ્પાસે ભવેદ્વિપ્ર બ્રમ્હજાનેન બ્રામ્હણઃ ॥

અર્થ—દરેક માણસ જન્મે ત્યારે તે શૂદ્ર છે. પછી સંસ્કાર (જનોઈ

દેવાની ક્રિયા) થયે દીઠ કહેવાય, વેદાભ્યાસ થકી વિપ્ર થાય, અને અ-
હને ઓળખે ત્યારે આહ્વાણ કહેવાય.

હવે લેઉઆ પાટીદારને જનોઇ પહેરવાનો રીવાજ હાલ પ્રચારમાં
નથી. તેમજ વેદોક્ત કર્મ કરવાનો રીવાજ પણ પ્રચારમાં નથી. વળી તેઓ
પોતે પુરાણોક્ત કર્માન્તર ભુલથી કરાવે છે.

સંખ સ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે:—

બ્રાહ્મણક્ષત્રિયો વૈશાક્ષ્યોવર્ણાદિજાતય ॥

અર્થ—ત્રણે જાતને જનોઇ પહેરવાની વિધી તથા તેના ગાયત્રી મંત્ર
શાસ્ત્રમાં કહ્યા છે અને વેદમાં કહ્યું છે કે:—આહ્વાણના પુત્રને સાતમે વર્ષે,
ક્ષત્રીનાને નવમે, અને વૈશના પુત્રને બારમે વર્ષે જનોઇ પહેરાવવી.

પણ પૂર્વે પાટીદાર અને વાણિયા શ્રાવક મતમાં ગયા હતા. તે વ-
ખત તેઓની જનોઇઓ જોઈ મતવાળાઓએ ઉતરાવી નાખી હતી. તે
દિવસથી તેઓમાં જનોઇ પહેરવાનો ચાલ નીકળી ગયો છે. લેઉઆ પા-
ટીદાર પૈકી કોઇ કોઇએ તથા કાશી અને હૈદરાબાદના વાણિયાઓએ હાલ
ફરીથી જનોઇઓ પહેરી છે. જોઓએ જનોઇ નથી પહેરી તેઓને શ્રાધ
કરાવતી વખતે આહ્વાણ જનોઇ પહેરાવે છે, ને પછી શ્રાધ ચાલુ કરે છે.
જનોઇ વગર પિતૃ દેવતાઓ તે શ્રાધ ગ્રહણ કરતા નથી, તેથી પરલોકમાં
મુશ્કેલાની ગતિ નથી. જનોઇના ત્રણ તાર છે તે ત્રણ વેદનું સ્વરૂપ છે.
સામવેદ, ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ. એ ત્રણ મુળ છે. અને અથર્વણ વેદમાં તો એ
ત્રણે વેદના મંત્ર છે તેથી તે જુદો નથીજ. હવે જનોઇ પહેરવાથી એમ
શીલ થયું કે આહ્વાણ, ક્ષત્રી, વૈશ્ય એ ત્રણે જાતના લોકોને સર્વ વેદ-
ની આજ્ઞામાં ચાલવું. તેથી તેઓ દીઠ કહેવાય, અને જનોઇ ન પહેરી
વેદની આજ્ઞા ન માને તો શૂદ્ર કહેવાય.

શાસ્ત્રિ વૃજલાલ કાળીદાસે કેળવણી નામના માસીકમાં કેટલુંક લ-
ખ્યું છે. તે આ વિષયને લગતું હોવાથી અક્ષરે અક્ષર નીચે આપીએ છીએ.

“આર્ય ગ્રંથોમાં લખ્યું છે કે સૃષ્ટિના આદ્યમાં પ્રલદેવથી એક આ-
હ્વાણ જાતિ ઉપજી, પછી કાલાંતરે ગુણકર્મ ઉતરતાં ચત્તાં ક્ષત્રિય, વૈશ્ય,
શૂદ્ર અને અગ્રજ એવી જાતિઓ ઉપજી. તેમનાં વ્યેષ્ટિ અને ચરિત્ર જો-
ધને કવિઓએ જાતિ ધર્મ બાંધ્યા છે, તે હવે વળેલેપ થઈ ગયા છે, તે

અસે નહીં, જો અસેડે તો એક નવી સંકર જાતિ ઉપજે પણ મૂળ જાતિ ઉપજે નહીં. વેદ દહેછે કે બ્રામ્હણઃ ક્ષત્ર્વર્નિર્મિતમ્ બ્રાહ્મણ જાતિયકી ક્ષત્રિય જાતિ છે, વિશ્વામિત્ર ક્ષત્રિયને બ્રાહ્મણ જાતિ મેળવતાં બહુ તપ કરવું પડ્યું. મલીન સુવર્ણને તાપ તાડના કરતાં શુદ્ધ થાય સારું તો શુદ્ધ સુવર્ણમાં મળે, એમ અધમને ઉત્તમ થતાં તપ કરવું પડે છે. કહે છે કે અકબર પાદશાહ મૂળ તો ક્ષત્રિય પુત્ર હતો. પણ તે યવનોના ટોળામાં મળ્યો, પછી તેણે ક્ષત્રિય જાતિ મેળવવાનો પ્રયાસ કર્યો. પણ તે નિષ્ફળ થયો છે. માટે માણસે પ્રથમથીજ જાતિભ્રષ્ટ થવું નહિ, તો તેની સદાય સ-જાતિમાં ઉત્તિ જતી રહે છે, સ્વજાતિ સાંને સારી લાગે છે. તેવું કારણ પરમેશ્વરની ધ્રુવ છે, પરમેશ્વર પોતાની સૃષ્ટિમાં ઉત્તમાધમ ક્રમાં સાધવાને ઉત્તમાધમ જાતિઓ જાતિ અલંકાર જોડીને પોતેજ રચી છે. માટે અદ્યાપિ અધમ જાતિ હોય છે તે જાતિલંકારથી પોતાની જાતિને સર્વોત્તમ માને છે.”

અપૂર્ણ

—:૦:—

લેજિઆ પાટીદારોને ખુશ ખબર.

(વડોદરા કેમ્પ—સાર્વજનિક ઉદ્યાન)

(સરસ્વતી મંદિર.)

લેજિઆ પાટીદારની વસ્તી ધારવા પ્રમાણે અત્યંત બહોળી છે; અને તે ચરોતર, કાન્હમ, ત્રાકળ, અને દશકોશી વિગેરે જગ્યાઓમાં પ્રસરેલી છે. લેજિઆ પાટીદાર જ્ઞાતિના અસ્પર્શના સર્વ વ્યવહારો સાધારણ રીતે સરખા છે; પણ લગ્નની રીતમાં કેટલોક તફાવત જોવામાં આવે છે. લેજિઆ જ્ઞાતિમાં બાર ગામના પાટીદાર ધણુક વર્ષથી કુલીન મનાયલા છે. અમુક વખતથીજ કુલીન મનાયા હોય, અને તેને માટે કેંઈ કાયદો અથવા લેખ થયો હોય એમ લાગતું નથી; પણ સાધારણ રીતે એમ માણુમ પડે છે કે બાર ગામના પાટીદારોમાં નમ્રતા, વિનય, વિવેક, સારી રીતભાત તથા વ્યવહાર વિગેરે, વિગેરે સારા ગુણોએ વાસ કરેલો હોવો જોઈએ; અને તેજ કારણથી આ ગામવાળાઓએ અસ્પર્શ પોતાના જવાન ગુણવાળાઓને કન્યાઓ આપવાનો વ્યવહાર ચાલુ કરેલો હોય એમ.

માલુમ પડે છે. આ સારા ગુણોથી 'લલચાઈનેજ ખીજી ગામવાળાઓએ તેઓને (બારગામવાળાને) ગમે તે પ્રકારે પોતાની કન્યાઓ આપવી, એવો દ્રઢ નિશ્ચય કરેલો હોવો જોઈએ. બેશક તે વખતે તેઓના મનમાં પોતાની કન્યાઓનું સાઈ ઇચ્છવાનું વલણજ હોવું જોઈએ.

બલે, ઉપર પ્રમાણે બાર ગામ સિવાયના અન્ય ગામોના સદ્ગૃહસ્થોએ દ્રઢ નિશ્ચય કર્યો હોય, પરંતુ તેમના, આ નિશ્ચય અને વર્તાણુકથી બાર ગામવાળાઓને એક-રીતે મોટો ગેરફાયદો હતો; પણ આ ગેરફાયદા તરફ લક્ષ ન આપતાં, તેઓએ 'બાર ગામ સિવાયના અન્ય ગામોના સદ્ગૃહસ્થોની કન્યાઓનો સ્વિકાર કરવાની માગણી કયુલ કરી એજ તેમનો શુ-શીલ સ્વભાવ અને મોટું મન બતાવી આપે છે.

લેજિઆ સ્ત્રીતિમાં લગ્ન રીઠી ઉપર પ્રમાણેજ આજ દીન સુધી ચાલતી આવેલી છે, પણ લગ્નગ એક દશકાથી તેમાં કંઈક કંઈક ભિન્નતા માલુમ પડે છે. એ ભિન્નતા માલુમ પડવાનાં કારણ, કંઈ બાર ગામના પાટીદારો જે ગુણોથી કુળવાન ગણાતા હતા તે ગુણોની ખોટ નહીં પણ ધારવા પ્રમાણે ખીજીજ હોવાં જોઈએ.

લેજિઆ વિજયના પુસ્તક ૨ ના અંક ખીજી તથા ત્રીજામાં "વાયું ન કરે તે હાથું કરે" એ લેખના લખનાર પોતાના લેખમાં નીચે પ્રમાણે કારણ દર્શાવે છે. "બહારના ગામોમાં સારાં ગણાતાં ગામોના સારા માણસો, જે ઉપર લખ્યા પ્રમાણેનું દુઃખ વેદીને પણ બાર ગામમાં કન્યા આપી પોતાના છોકરાંઓને સાંર, પોતાનાથી ઉતરતા ગામોના પાટીદારોની કન્યા પૈસા આપીને કે મદત લાવતા. તે ઠેકાણેથી આ કુળવાનોએ પોતાનાં કુળમાં મોભાનું લાન લુલી જઈ ફક્ત પૈસાની લાલચે તરાપ માંડી તેમની કન્યાઓ લીધી, એટલે તેમને પરણુ અને કન્યા બને, મુળથી જે લોક આપતા આવેલા તેમને લટકાવ્યા."

લક્ષેને તે લેખના લખનાર સદ્ગૃહસ્થના લખવાં મુજબ આપેલું કારણ વ્યાજબી હોય; પરંતુ ધારવા પ્રમાણે જણાવેલું કારણ બરાબર લાગતું નથી. બેશક બાર ગામવાળાઓએ આ લેખના લખનારના ધારવા મુજબ ઉતરતા ગામોના સદ્ગૃહસ્થોની કન્યાઓનો સ્વિકાર કર્યો હશે; પરંતુ તે કન્યાઓના કુટુંબની રીતભાત, રીવાજ વિગેરે બાર ગામથી ઉતરતી ખીજી પંક્તિના ગામોના સદ્ગૃહસ્થોના જેવી હોવીજ જોઈએ. ઉપ-

રેના કારણથી તેમજ પૈસાની પણ થોડી ઘણી લાલચથી તે કન્યાઓનો સ્વિકાર કરેલો હોય એમ માલુમ પડે છે.

તેમજ બીજાં કારણોમાં તે લેખના લખનાર સદ્ગૃહસ્થ કેટલાંક વા-
ક્યો લખે છે; લખનાર તે ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ જણાવવા હીમત ધરે છે
કે આવાં વાક્યો બાર ગામના પાટીદાર અન્ય ગામના પાટીદાર સદ્ગૃહ-
સ્થોની કન્યાઓ તરફ તથા તેમના માબાપો તરફ વાપરી તેમને કષ્ટ આપે
છે-વાક્યો નીચે મુજબ “તેનાં માબાપ (દીકરીનાં) સાઈં આપતાં નથી”,
“ગમડાની છે તેથી તેનામાં વિવેક નથી” “તેને ખાવા ધણું જોઈએ છી-
એ” “વળી રાત, તારા પટેલને, ને તેમના ઘરનાંને કહેજો કે તમારી છો-
ડીને તમારે ઘેર રાખજો, અમારે એવું ગાંડું જોઈતું નથી” “ફલાણા
ગામમાં આખલી ફાટી છે તે નાચવા જઈએ છીએ” વિગેરે વિગેરે-વધુ
માટે જુઓ લેખિયા વિજય પુસ્તક ૨. પા. ૩૫.

ખરેખર આ વાક્યો ઘણાંજ કઠોર છે; દુષ્ટતાથી ભરપુર છે; આવાં
વાક્યો કન્યાઓના માબાપની લાગણી ઉફકેરે એમાં નવાઈ શી? સાધારણ
રીતે આવા શબ્દો વાંચતાંજ બીજાના અંતઃકરણમાં પણ બ્યારે જુદાજ
પ્રકારની લાગણી ઉત્પન્ન થાય, સારે જેને આ શબ્દો એક હલકી ગાંઠના
માણસ મારફત તેમજ કન્યાને મોઢે મોઢાં કહેવામાં આવે, તે વખતે તે-
મના મન ઉપર આવા શબ્દોથી થતી અસર તથા તેમના અંતઃકરણમાં
ઉત્પન્ન થતા વિચારોનું યથાસ્થિત વર્ણન આપવું એ ખરેખર શક્તિની
બહાર છે. પરંતુ આપણો ધર્મજ છે કે એક તરફ વિચાર કરવો ન જો-
ઈએ, પણ સલાસલ વિચારવું જોઈએ. લખનાર ઉપરનાં વાક્યો લખીને
જે વાત સાબીત કરવા માગે છે, તે કેટલે દરજે સાબીત કરી આપે તેમ
છે, તે આપણે તપાસવું જોઈએ; અને ધથર પાસે પ્રાર્થના કરી માગવું
પણ જોઈએ કે એકતરફી વિચાર ન સુઝાડતાં ન્યાય અને સમાર્પદૃષ્ટિથી
જોવરાવજે.

એ તો દેખીતુંજ છે કે મોટા ગામ કરતાં નાના ગામોમાં કેળવ-
ણીની ઘણીજ અછત હોય છે. કેળવણી એ એક માણસ માનની રીત-
ભાત સદ્ગુણ વિગેરે સુધારવાનું મુખ્ય સાધન છે; અને તે ન હોય ત્યાં
આ ગુણો હોય એમ કદી કલ્પી શકાયજ નહીં; અને જે વિષે કંઈ પણ
કલ્પી શકાય નહીં, તે મુદ્દે સસ હોય એમ માની શકાયજ નહી. હવે બ્યારે

માખાપનામાંજ સારી રીતભાત તથા સારા રીવાજ વિગેરે ન હોય સારે તેઓના છોકરાંમાં તો હોયજ ક્યાંથી ?

આવા ગામોમાંથી જે કન્યાઓ બાર ગામમાં પરણાવવામાં આવે છે; તેઓને સુધારવાને બાર ગામના પાટીદારને કુટલો શ્રમ લેવો પડતો હશે, તેનો વિચાર આપ વિદ્વાનોજ કરશે. આપણે શાળા પાઠશાળામાં પણ ને-
છએ છીએ કે વિદ્યાર્થીઓને સુધારવાને માટે મેહેતાજીને પણ તેઓને ઠપકો તથા કોઈ કોઈ વખતે શિક્ષા પણ કરવી પડે છે; તો આવી કન્યા-
ઓને સુધારવાને માટે બાર ગામના પાટીદાર કંઈ પણ ઠપકો કિંવા શિ-
ખામણુ દે, તેને કટુ વચન લેખતું એ કેવું અષ્ટિત છે !

સ્વાભાવિક રીતે એ તો ખુલ્લુજ છે કે, બાર ગામવાળાઓને જે કે પોતાના બરોબર અને સુધરેલા કુટુંબની કન્યા મળી શકે છે, તોપણ આ-
વા નાના ગામની કન્યાઓ સ્વિકારી આટલો બધો શ્રમ લે તે શાને માટે ?
કંઈ પણ પૈસાની થોડી ઘણી લાલચ તો હોવીજ નેછએ. તે લાલચજ
કદાપિ કંઈ પણ કઠોર વચન કહેવાની ફરજ પાડે તો તેમાં લાલચ આ-
પનારનોજ દોષ છે !

વળી ઉપર જણાવવામાં આવ્યું છે કે બાર ગામ શિવાયના અન્ય
ગામોના સદ્ગૃહસ્થોની કન્યાઓનો સ્વિકાર કરવાથી બાર ગામવાળાને એક
રીતે જે મોટો ગેરફાયદો છે તે ગેરફાયદો—

૧ આવા નાના ગામોમાંથી જે અસુધરેલી કન્યાઓ આવે છે, તે-
ઓને સુધારવાને માટે પુષ્કળ શ્રમ લીધા છતાં પણ તેઓ નેછએ તેવી
સુધરતી નથી. હાલ બાર ગામમાં થોડક ઠેકાણે જે કુસંપ તથા પહેલાંના
કરતાં ઓછી રીતભાત વિગેરે નેછએ છીએ તેનું મુખ્ય કારણ તો આજ
છે. (ગામડાની કન્યાઓનો સ્વિકાર.)

૨ આપણે સ્વિકારવું નેછએ કે— માયાથી મહાન મુનિનું પણ મન
ચળે છે. તો સાધારણ સ્થિતિના જે બાર ગામના પાટીદાર તેમનું મન
ચળે તેમાં નવાઈ શી ! અન્ય ગામોના સદ્ગૃહસ્થો પોતાની કન્યાઓ બાર
ગામમાં પરણાવવાને માટે પોતાનાથી બને તેટલા પૈસા આપવા તૈયાર થાય
છે. અને થોડાકજ એવા મુખ્ય માણસ હશે કે બ્યારે લક્ષ્મી ચાંલે કર-
વા આવે સારે કપાળ ઘોઘ સાફ કરવાની વાત કરે ! આજ રીતે બાર
ગામના પાટીદારોને વળગી પડે છે. તેમને માયાનો વધુ લાલચ આપ

સંસ્કારી નોકર અગર સરકારી નોકરના કેહેવાથી કોઇ ખાનગી માણસ પોતાની સત્તાની રૂઢિએ મોત અને મહાવ્યથા સિવાયનો ગુન્હો કરે તો ખાનગી બચાવનો લાભ લઇ શકાય નહીં. ખાનગી બચાવમાં આ માણસને જરૂર સિવાય વધુ ઇગ્ન કરી શકાય નહીં. ઉપરના હકકોમાં કેટલાક વધુ અપવાદો છે, તે લખાણ થવાની ઘડીકે આપ્યા નથી.

કોઇ પણ સ્ત્રી પોતાના ધણીની હયાતીમાં છુટા છેડા મેળવ્યા સિવાય કોઇ ખીજા માણસ સાથે ફરીથી લગ્ન કરે તો તે ગુન્હેગાર થાય છે. પોતાની નાતમાં નાતરાં દરવાનો રીવાજ છે એવો બચાવ લાવવામાં આને તો તે બચાવ ચાલી શકે નહીં. કોઇ પણ માણસ પાસે પુરતાં સાધન હોવા છતાં પોતાની સ્ત્રી તથા નાના છોકરાંનું પોપણુ ન કરે તો કોરટ તેને તેમ દરવાની ફરજ પાડી શકે છે. કોઇ પણ માણસ પોતાની મરજી વિરુદ્ધ સરકારી યા ખાનગી વેક કરવા બંધાયેલો નથી.

ફાજલારી ગુન્હાનો નીકાલ કરવા હાઇ કોરટ સિવાય નીચેની પાંચ કોરટો સ્થાપેલી છે.

૧ સેસન કોરટ.

૨ ઇલાકા માજિસ્ટ્રેટની કોરટ.

૩ પહેલા વર્ગના માજિસ્ટ્રેટની કોરટ.

૪ ખીજા વર્ગના માજિસ્ટ્રેટની કોરટ.

૫ ત્રીજા વર્ગના માજિસ્ટ્રેટની કોરટ.

સેસન કોરટ ગમે તે શિક્ષા કરી શકે છે, પણ મોતની શીક્ષા હાઇ કોર્ટની મંજૂરીથી કરી શકે છે. ઇલાકા માજિસ્ટ્રેટ અને પહેલા વર્ગના માજિસ્ટ્રેટ બે વર્ષની કેદ અને ૧૦૦૦ રૂપીઆ સુધીનો દંડ કરી શકે છે. ખીજા વર્ગના માજિસ્ટ્રેટ છ મહીનાની કેદ અને ૨૦૦ રૂપીઆ દંડ કરી શકે છે. અને ત્રીજા વર્ગના માજિસ્ટ્રેટ એક મહીનાની કેદ અને પચાસ રૂપીઆ દંડ કરી શકે છે.

ઇલાકા માજિસ્ટ્રેટ છ મહીનાની કેદ અથવા બસેં રૂપીઆનો દંડ કરે તો તેના ઉપર અપીલ થઇ શકતી નથી.

સેસન કોર્ટ, ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ અથવા પહેલા વર્ગના માજિસ્ટ્રેટ જો ફક્ત એક મહીનાની કેદ અથવા ફક્ત પચાસ રૂપીઆનો દંડ કરે તો તેના ઉપર અપીલ થઇ શકતી નથી.

જો કેની પોતેનું કાન્યો કપડા કરે ત્યારે તે કપડાથી કપાસ માણું
કેર નામવા સેસન કોરમ ચીજા કરે તો આવીય ચઠ સહે નહીં.

—107—

આવી.

લેડીઆ દર્પણ.

નંદારિ રમ્મનિ Lowa Patidar Directory.

(સને ૧૮૯૧ માં).

સંધ્યુ ૧૪ ૪૯ ચી.

મુરખા.

મીઝા.

કુલ..... ૨૮૪૫૧૭

કુલ..... ૨૬૬૪૩૩

પરજીયા ... ૧૫૮૮૬૪

પરજીયા ... ૧૫૫૦૬૮

સોડેયા..... ૧૪૫૧૫

સોડેયા..... ૩૦૯૧૫

કુંવારા ... ૧૧૧૫૦૩

કુંવારા ... ૮૦૪૫૦

૯ વરસ મુખીના.

૯ વરસ મુખીની.

કુલ..... ૮૨૫૬૧

કુલ..... ૭૭૨૮૯

પરજીયા ... ૮૮૪૦

પરજીયા ... ૧૩૯૩૩

સોડેયા..... ૮૨

સોડેયા..... ૬૦

કુંવારા ... ૭૩૬૧૪

કુંવારા ... ૬૩૨૯૬

૧૦-૧૪ વરસ મુખીના.

૧૦-૧૪ વરસ મુખીની.

કુલ..... ૩૩૩૬૫

કુલ..... ૩૦૨૪૪

પરજીયા ... ૧૫૪૧૨

પરજીયા ... ૧૮૪૬૬

સોડેયા..... ૮૫

સોડેયા..... ૧૧૫

કુંવારા..... ૧૭૮૫૮

કુંવારા..... ૧૦૧૬૩

૧૫-૩૦ વરસ મુખીના.

૧૫-૩૦ વરસ મુખીની.

કુલ..... ૧૨૧૨૬૨

કુલ..... ૧૦૮૫૭૭

પરજીયા ... ૬૬૨૭૭

પરજીયા ... ૮૫૮૮૦

સોડેયા..... ૫૩૭૭

સોડેયા..... ૭૧૫૧

કુંવારા..... ૧૮૫૮૮

કુંવારા..... ૫૫૮

—

ઉપરના આંકડા ઉપરથી જણાય છે કે પુરૂષો સો તો ૯૫ સ્ત્રી વર્ગ છે. તેમાં વીધવાઓની સંખ્યા પુરૂષો કરતાં જમણી છે. આવી રીતે સ્ત્રીઓ ધણી વીધવા થાય છે. તેનું કારણ શોધતાં બાળ લગ્ન માલમ પડે છે. તે અટકાવવા સારૂ જ્ઞાતી તરફથી પુરોતો બંદોબસ્ત થવાની જરૂર છે. વળી ૧ થી તે ૧૪ વરસ સુધીની ઉંમરના છોકરા છોકરીઓની સંખ્યા તરફ નજર કરતાં માલમ પડશે કે લગભગ અડધો અડધ ભાગ પરણેલો છે.

—:0:—

જ્ઞાતિ સમાચાર.

૧ સાંભળવામાં આવ્યું છે કે વડોદરામાં પાટીદાર હિતવર્ધક મંડળ સ્થાપવાની હીલચાલ થાય છે. અમે માનીએ છીએ કે આ ઉત્તમ પગલું ખરી કેળવણીનું જ પરીણામ છે.

૨ વડોદરા કળાભવનના પ્રીનસીપાલ મી. ગજરે પોતાના હોદ્દાનું રાજીનામું આપી અત્રે સ્વતંત્ર ધંધો કરવા માંડ્યો છે. તેમની જગાએ સોજીત્રાવાળા રા. રાવજીભાઈ મોતીભાઈ એલ. સી. ઈ. જે ઈન્ડિયામાં હુન્નરનો અભ્યાસ કરી હમણાં જ પાછા આવ્યા છે, તેમની નીમણૂક થઈ છે. આ ગૃહસ્થ એ જગાને માટે સર્વ પ્રકારે લાઘવ છે.

૩ જાણવાને આનંદ ઉપજે છે કે ઉત્સાહી પુરૂષોના પ્રયત્નથી કર-ખડીમાં શ્રાવણ-શુદ્ધ પંચે શુકરવારે લેઉઆ સમાજની સ્થાપના થઈ છે. તેમાં રા. દેવીદાસ મહીજીભાઈને પ્રમુખ, કવી દયાશંકર રવીશ કરને મંત્રી, અને રા. મથુરભાઈ તુળશીભાઈને વ્યવસ્થાપક નીમવામાં આવ્યા છે. એ સમાજનો મુખ્ય હેતુ પાટીદારોનું હિત તાકવાનો છે. સમાજ પોતાની બાલ્યાવસ્થામાં યથાશક્તિ કામ ચલાવે છે. અમે ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે તેના કામમાં સહાય થાય.

૪ રા. મોતીભાઈ ભીખાભાઈ ભાદરજીના જગ્યા ઈન્ડિયાથી હુન્નર ખાતાની પરીક્ષા પાસ કરી આવ્યા છે, તેમને વડોદરા કળાભવનના સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ નીમવામાં આવ્યા છે.

—:0:—

વર્તમાન સાર.

સોલોશીટર, ખરીદાર, સીવીલ સરવીસ, અને સર્વે બહેર પરીક્ષા માટેના વિદ્યાર્થીઓને હાલમાં ડરવેન્ટ હાઉસ લી, લંડન, એસ. ઇ. (Derwent house Lee London S. E.) માં એન ગીબ્સન એમ. એ. રાખે છે. તેઓ સર્વે બાળકોમાં સારૂ શિક્ષણ આપે છે. વધુ વીગત માટે તેમના એજન્ટ મીં દારકાદાસ લલુભાઇને પુછવું. કેદાણું મુળદ નળ બનર શુલાલવાડીની એ. વ. સ્કુલવાળા મદ્રાસમાં.

ખેતીવાડીને લગતાં તથા ખીજ બધી જાતનાં યંત્રો કોટમાં આવેલી અંસ કોટન તથા મેકબાય બ્રધર્સની કંપની વેચે છે.

ઢોરનાં શીંગડાં કાઢી નાખવાથી ઢોર વધારે શક્તિવાન તથા શાંત થાય છે, એવું અમેરીકાના લોકોના અનુભવ ઉપરથી સમ્પ્રીત થાય છે. આં હવે ઢોરને શીંગડાં વગરનાં કરી નાંખે છે. વીલાયતમાં પણ એ રીવાજ હવે દાખલ થવા માંડ્યો છે. ને હિંદુસ્થાનમાં તે રીવાજ દાખલ કરવા સરકારનું ધ્યાન જોવાયું છે.

દશીયાથી આવતું કેરોશીન તેલ ભરી રાખવા જે ટાંકીઓ બાંધી છે તેવી ટાંકીઓ સુરત, અમદાવાદ, પગેરે મોટાં રોહેરોમાં બાંધવા તેજ કંપની વિચાર રાખે છે.

ચીકાગો રોહેરની મીસ, એની લનડન ડરી નામની એક જીવાન સ્ત્રીએ બાઇસિકલ ઉપર ખેસી સુમારે ૨૮ હજાર માઇલની મુસાફરી કરી છે.

અમેરીકામાં જૈન ધર્મનો પ્રસાર કરવાના હેતુથી મીં વીરચંદ રાધવજી તાં ૨૧ મી અગષ્ટની મેલ સ્ટીમરમાં ઉપડી ગયા છે.

તાં ૧૫ મી અગષ્ટ સુધીમાં મુળદમાં ૮૧ ઈંચ ૩૪ દોઢડા, સુરતમાં ૩૮ ઈંચ ૭૬ દોઢડા, અમદાવાદમાં ૨૬ ઈંચ ૨૫ દોઢડા, ને મેંગલોરમાં ૧૦૫ ઈંચ ૫૦ દોઢડા વરસાદ પડી ચુક્યો છે.

વાળ રંગવાથી છંદગી દુકા થતી હોવી જોઈએ, કારણ કે પેરીસની એક વીમા કંપનીએ વાળ રંગવાની દવા વાપરનારાઓનો વીમો ઉતાવળે ના પાડી છે.

વિલાયતમાં એક એવી છોકરી છે કે જે પોતાના બે હાથે જીંદી જીંદી બાળતો સાથે લખી શકે છે.

મંજિલાંડમાં દર વરસે એકંદર પચાસ હજાર છોકરાં, કુલીન પણ કુલા-
રી સ્ત્રીઓને એટલે જન્મ લે છે.

હદાર લેડી દીનયાધ પીટીટે પોંચ લાખ રૂપિયાની ગંતવર રકમ
મુંબઈમાં એક જાહેર હોલ બનાવવા ધર્માદા આપી છે. પાટીદારોમાં છે
કાંઈ આવા વીરલા !

સુરતમાં મેવાડા વાણીયાની જ્ઞાતીમાં એવો ઠરાવ થયો છે કે ૪૦
વરસની અંદરનું કાંઈ મરી જાય તો તેની પાછળ ખરચ કરવું જ નહીં,
શું આવો ઠરાવ આપણી જ્ઞાતીમાં દાખલ કરવા યોગ્ય નથી ?

તા. ૧૧ મી અગષ્ટ યુનીવરસીટીની જુદી જુદી પરીક્ષાના પરીક્ષકો
નીમાધ ચુક્યા છે.

એક બંધ કરેલા ઝોરડામાં એકલા વિચાર કરતાં એકલા માણસોના
વિચારનો પ્લેટપર ફોટો પાડવાની શોધ થઇ છે. હાલના વિદ્વાનો શું
નહીં કરે !

મહુધામાં જુદી જુદી જાતનું ટકાઉ અને સફાઈદાર કાપડ હાથના
વણાટનું બને છે. તે સસ્તુ ને વાપરવા લાયક છે. તેનો ઉપયોગ યુરોપી-
યન તથા પારસીઓ પણ કરવા લાગ્યા છે.

નર્મદા નદીમાં તા. ૧૪ મીએ પાછી મોટી રેલ આવી હતી.

ગુજરાતમાં રેલ્વેઓનો વધારો કરવાને “ગુજરાત રીડર રેલ્વે કંપ-
ની” નામની એક કંપની ઉભી કરવાની હીલચાલ થાય છે. એ કંપનીના
કાનુંનો એ કંપનીના એજન્ટો મેક્સરસ ધનજીભાઈ, ત્રીકમલાલ તરફથી બન-
હાર પડી ચુક્યા છે.

ફેળવણી કાનફરશ—ઉત્તર વિભાગની પ્રાથમિક તથા મધ્યમ ફેળવ-
ણીની શાખાઓના સરકારી તથા ખીન સરકારી અમલદારો તથા સરકારી
કારની મદદ મેળવનારી અને મદદ નહીં મેળવનારી શાખાઓના મેનેજરોનું
એક કનફરશ અમલવાદ ખાતે તા. ૧૬ મી અક્ટોબરથી મંજૂર છે.

ભાવનગરના મહારાજાને રાજ્યનો કુલ અખત્યાર સોંપી આપવાની
મુંબઈ સરકારે હિંદુસ્તાનની સરકારને લલામણુ કરી હતી, તે વડી
સરકારે મંજૂર રાખી છે, અને હવે એ અખત્યાર જવાન મહારાજાને
જલદીથી સ્વાધીન કરી દેવામાં આવશે, એમ જણાવતાં અમને ખુશી પે-
દા થાય છે.

લેડિયા વિજય.

પુસ્તક ૨ જી.

અક્ટોબર ૧૮૯૬.

જા'કે ૬ ઠો.

પાદપૂર્તિ.

(લખનાર કરખડીના કવિ દયોશકર રવિશકર લેડિયા સમાજના મંત્રી)

એવાં તડ તડુડી તડાક તોડી નાખજો.

છંદ મનહર.

તડની તડાતડીમાં સુખ જો જણાય તો તો—

રેહળી નવ વાળરો એ રાજ થઈ રાખજો, ।

પેસે જો પ્રમાદ થાય અનીતિનો નાદ

ઊત્તમાદ વિખવાદનો જણાય અભિસાખજો;

ઝેર વેર જાગે ભાગે નાત લાગે ખોડય દશી

જે થકી અંતર બળી બળી થાય રાખજો;

કલેશ દેશનો બદેશ હોયજો વિરોધ તો તો

હુમાં તડ તડુડી તડાક તોડી નાખજો.

નાત જાત માંલે ઊતપાત વલોપાત વધે

થાય કૈ નિષાત ટળે સર્ગમાંથી શાખ જો,

માત તાત બ્રાતનો વિયોગ પડે વેડવો ને

ખાંપણ લાગે ને થાય ચિત્ત બળી ખાખ જો;

વિશ્વમાં વગોણું થાય માનવધે માન જાય

તો તો તજો તરત છો કેહતા જણ લાખજો.

કેશ કંઠે હરે જંપ સંપ જય તો તો તમે
એવા તડ તડી તડક તોડી નાખજો.

—:—

લેજિઆ સમાજની સ્થાપના વિશે

આનંદોદ્ગાર.

લેજિઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી.

(લખનાર કરખડીના કવિ દયાશંકર રવિશંકર લેજિઆ સમાજના મંત્રી.)

છંદ હરિગીત.

નોજ શ્રેય થાવા શ્રેય કામે શ્રેય શ્રાવણ માસમાં, ૧

આરંભ પ્રેમે પૂર્ણ થાવા પૂર્ણ જીર જિલાસમાં; ૧

પૂર્ણ તિથી શુભ પંચમી ગુરુવાર જાણી વિમર્ષથી, ૧

લેજિઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી. ૧

ઋતિ હસ્ત રેહવા કાળ શુભ નક્ષત્ર હસ્ત હવું તદા, ૧

શુભ કાર્ય સિદ્ધિ સાધ્ય થાવા સાધ્ય યોગ હોતો યદા; ૧

સારેજ આ આરંભ કિધો જીર દૂર અમર્ષથી, ૧

લેજિઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી. ૨

મુજ મિત્ર દેવીદાસ ધરી જિલાસને વટપૂરથી, ૨

આવી કર્યો આરંભ જીર આનંદ આણી ધૂરથી; ૨

જિતસાહ અયાહ જીપળ્યો સર્વને આ દર્શથી, ૨

લેજિઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી. ૩

લેજિઆ સમાજ રૂપી સહસ્રાર્થિશ ના અવલોકને, ૩

સામાજિકો તું ઋદ્ય સલિલજ પદ્મેર રેહ તજી શોકને; ૩

૧, પૂર=પ્રથમ. ૨, સહસ્રાર્થિશ=સૂર્ય. ૩, સામાજિકો=સલાસદો. ૪, ઋદ્યસલિલજ=અતઃકર્ણરૂપી કમળ. ૫, પદ્મેર=પ્રકુલ.

તેથી અનંત તરંગ હાવે નિકળશે આ વર્ષથી, !

લેજિઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી. ! ૪

શ્રી-ક્રાન્ત સાર્વજનીક કામે સાલ્ય થાશે સર્વદા, !

સંકટ સદા હણશે સદાશિવ ક્લેશ ને વાપે કદા, !

ફરીતુ સર્વે સુધરશેજ સમાજ કેરા સ્પર્શથી, !

લેજિઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી. ! ૫

રતી ભારતી અતી ધારતી રેહશે કુબુદ્ધિ વિદારતી, !

અવિચાર તિમિર વિકારને રેહશે સદા સંહારતી, !

સુવિચાર ઊર અપાર હાવે વાસશેજ અદર્શથી, !

લેજિઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી. ! ૬

થાઓ સમાજ સખળ અતીશય જ્ઞેમ રાશી-પાંચમી, !

ત્રીજો નિવાસોર વાર તેમાં રેહ ન તેથી કેં કમી, !

જોયાય અંતર સર્વનાંય સમાજના આકર્ષથી, !

લેજિઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી. ! ૭

ધ્રુવ સુદ્રવની ઊરમાં સંતત હવે અભિલાખવી, !

રણી રહે આ વારતાને દયાસંકર દાખવી, !

સમળાવી આજે સમાજ કેરી સૂચના અતી હર્ષથી, !

લેજિઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી. ! ૮

આશિર્વાદ.

છંદ માલિની.

જય જય જય જયો, ! જકતમાં કિર્તિ પામે, !

વિષમ વિધન વામે ! મોદ માંહે વિરામે. ! ૧

૧ પાંચમી રાશી સરખો સમાજ સખળ થાઓ એટલે પ્રતિસ્પર્ધિ રેહામે
સિંહ સરખો બળવાન થાઓ. ૨ અર્ધાર્થ આ મંજળ કાર્યમાં સર્વ મંજળમય
થાઓ. ૩ રણી=શુશી.

પટેલ.

(લખનાર કર્ણડીના કવિ દયાશંકર રવિશંકર લેઝાઆ સમાજના મંત્રી.)

દોહરો.

કરશો ગહન વિચારજો, ધરિ સ્થિર ચિત્ત કારિ યત્ન;

તો અતર ડટવિ થકી, જડશો અમૂલ્ય રત્ન. ૧

અર્થ:—પ્રયત્ન વડે ચિત્તને સ્થિર રાખી ઘણો જીંડો વિચાર કરીએ તો અતઃકર્ણરૂપી સમુદ્રમાંથી શબ્દ સાહિત્યનાં અમૂલ્ય રત્નો જડેછે.

ગૃહસ્થો! જીપર લખેલા 'પટેલ' એ શબ્દમાં, કેટલી સરળતા કેટલી સુરસંતા કેટલો ભાવ અને કેટલું મહત્વ રહ્યું છે; એ વિશે હાતે. શશિથી શાંત જણાતી, જીડગણોથી ઓપાતી નિરમળ નભ વડે વિમળ વિલોકાતી; પ્રાણિમાત્ર નિદ્રાવશ થવાથી ગંભિરતાવાળી, અંધકારમય હોવાથી નિર્માતુષ નિકુંજ સરખી, વાદવિવાદના નિનાદથી રહિત હોવાથી કવિઓના કાળજીને કલોલ કરાવનારી કોવિદા સરખી; શ્રાવણ વદી ૧૪ ની શર્વરીને સમયે એક વિચાર થયો તે નિચે પ્રમાણે દર્શાવું છું.

પટેલ:—આ ત્રેણુ અદ્વરના સમૂહનો અર્થ તો વિદિત છે તે એ કે એક પ્રકારની માતીને સૂચવે છે. હાલે એ શબ્દને ઓતપ્રોત કરનાં એ-માં કેટલા શબ્દો ને શો ભાવ રહ્યો છે; તે મહાશ વિચારમાં જણાયા પ્ર-માણે જણાવું છું.

^૧પટે, ^૨લટે, ^૩પલટે, ^૪લપટે, ^૫લપ, ^૬પલ, ^૭ટેલ, ઓતપ્રોત કરનાં આ સાત શબ્દો જડયા; તેમાં ઘટે તેટલો અધ્યાહાર ઊમેરવાથી શો અર્થ નિદ્રજ છે. એ લખુછું,

દોહરો.

અધ્યાહારે અર્થહું, રચિ ધરુ સરવ સમક્ષ;

પલટે પલ લપટે પટે તેમ લટે લપ લક્ષ. ૧

અર્થ:—પલટે—અદ્વચન. પલ—વેળા-સ્થિતિ. લપટે—વળગે.

પટે—પાટીદાર પદ જોને પ્રાપ્ત થયું છે તેના પદને જો સાહતો તેની સ્થિ-
તિ બદલાય. એટલે તેની દુર્ભાગ દશા મરી સારી સ્થિતિ થાય. તેમ—તે-
મજ-વળી. લટે—નમેઃ સપ—વળગણુ-વળગણુ. લક્ષ—લાખ. ન હટે
એવાં લાખ વળગણુ હોય તોપણ તે પાટીદારના પદને સાહતો લગી
જાય—નમી જાય.

નિપુણો ! નિયંતાના નિર્માણ કરેલા નામમાં શી ખામી હોય? હજી
તો આ શબ્દનો પ્રયક્ષરણ સહિત અર્થને માટે મ્હારો વિચાર ધણો છે, તે
પણ ઈર્ષાની કપા હશે તો આવતા અંકમાં જણાવિશ. ભવતુ અપૂર્ણ.

—મ—

કરમસદ લેહીયાં હિતવર્ધક સભા.

(લી૦ છોટાભાઈ ચતુરભાઈ, સભાના સેક્રટરી).

રા. રા. વિઠ્ઠલભાઈ, જવેરભાઈ વડીલના સતત પ્રયત્નથી કરમસદમાં
અગ્રેજી જાણનારા યુવાનોની એક સભા એ વર્ષ ઉપર સ્થાપન થઈ હતી. તે
સભાની બેઠકો વારંવાર થતી હતી, તેમાં વિધ વિધ વિષયે ચર્ચાતા હતા.
તે સભાના પ્રયત્નથી એક વિદ્યાર્થી મંડળની પુસ્તકશાળા જન્મ પામી હ-
તી. સાર પછી ઉત્સાહી મિત્રોના આગ્રહથી અને રા. રા. જીવાભાઈ દા-
દાભાઈ તથા રા. રા. વાઘજીભાઈ ત્રીકમભાઈ ઈલાદિની સમતિથી એક
સભા દીપોત્સવીના મંગળ સમયે બરાઈ હતી. આ સભામાં ગામના કેળ-
વણી પામેલા અગ્રેજી તે ગુજરાતી જાણનારા સદગૃહસ્થોએ એકત્ર થઈ
એક લેહીયાં હિતવર્ધક સભા, સ્થાપન કરી.

આ સભાનો આશય ગ્રામ સમગ્રનું અને વિશેષે કરી લેહીયાં બા-
ન્ધવોનું હિતવર્ધન કરવું એજ છે. તેજ દિવસે પ્રસ્તાવના તરીકે રા. રા.
જીવાભાઈ દાદાભાઈએ સભાના કર્તવ્ય કર્મ એ વિષય ઉપર અસરકારક
ભાષણ આપ્યું હતું. સાર પછી તે સભાની બીજી બેઠક નવાં વર્ષના ઉત્સ-
વજનક મંગળમય પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી. તે બેઠકમાં તે સભાનું નામ, સમા-
સદનું લવાજમ, વ્યવસ્થાપક મંડળી, સેક્રટરી, અને આંતરરી પેટ્રન્સ એ
સર્વ બાબતો મુકરર કરવામાં આવી હતી. આંતરરી પેટ્રન્સ રા. રા. વિઠ્ઠ-
લભાઈ, જવેરભાઈ વડીલ, અને રા. રા. કહાનંદાસ હુઝારભાઈ નીમાયા છે.
આ સભાના મેમ્બરોનું વાર્ષિક લવાજમ મચકર પુસ્તકશાળા ઈલાદિના

ઉત્તેજનમાં વપરાશે. આ બેઠકમાં રા. રા. પા. વિઠ્ઠલભાઈએ નીચે પ્રમાણે દરખાસ્ત મૂકી—

કેમણે નથી જાણતું કે આધુનિક સમયમાં ભારત વર્ષની જુદી જુદી જ્ઞાતિમાં જ્ઞાતિના સદ્ગુહરથોએ જ્ઞાતિના હિતને માટે મોટાં મોટાં ફંડ કર્યાં છે. રામચંદ્રના વંશમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા લેઉઆ કુળમાં કયી નિર્ભાગ્ય જનનીએ હતભાગ્ય પુત્રને જન્મ આપ્યો હશે કે જે આપણી જ્ઞાતિ સમજતના હિતને અર્થે ફંડ એકઠું કરવામાં ઉત્સાહથી યથાશક્તિ આશ્રય ન આપે ? આપણે શું કરવાના છીએ ? આપણાથી શું થવાનું છે, આપણે એક મુઠીભર જીવાનો શા મોર-મારવાના છીએ, આવાં વચન ન્યાતનું હિત ઇચ્છનાર કોઇ પણ શરવીરના મુખમાંથી કેમ નીકળે ? મિત્રો ? તરવા શીખવું ને પાણીમાં ન પેસવું એ કેમ જાને ? યાદ રાખો કે રામે લંકા લીધી, એક પરશુરામે એકનીશ વંખત પૃથ્વી નક્ષત્રી કરી, એક વ્યાસ મહાત્માએ અરાધ પુરાણ બાંધ્યા, એક ગૌતમમુદ્દે પોતાનો ધર્મ અરધી પૃથ્વી પર પ્રસાર્યો. પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન બેકન પોતાના એડવાન્સમેન્ટ ઓફ લાનગિ એ પુસ્તકમાં અશક્યતાનું એમ લક્ષણ આપે છે કે એક મનુષ્ય એક ક્ષણમાં નહિ તો એક પ્રહરમાં એક પ્રહરમાં, નહિ તો એક દિવસમાં, એક દિવસમાં નહિ તો એક વર્ષમાં, એક વર્ષમાં નહિ તો પોતાની જીંદગીમાં, ને એક મનુષ્ય નહિ તો અનેક મનુષ્યો પોતાની જીંદગીમાં અને તેમ નહિ તો એક પ્રજા સેંકડો વર્ષ પ્રયત્ન કરીને કોઇ કામ પાર પાડે તેને અશક્ય કહેવાય નહિ. નીતિકારો પણ કહે છે કે—“ઉત્તમ મનુષ્યો પોતે પ્રારંભેલા કામમાં વિજય પામતા સુધી કિરામે નહિ. દેવતાઓએ રત્ન મેળવ્યાં, હજારો કાઠયું, તોપણ જ્યાં સુધી અમૃત મળ્યું નહિ. ત્યાં સુધી વિશ્રામ્યા નહિ. સાડાચાર લાખ માણસની વસ્તીવાળી પાટીદાર જ્ઞાતિમાં સવા બે લાખ પુરૂષ ગણીએ અને તેમાંથી એક લાખ શરવીર રત્નો ધણે લાગેલા ગણીએ અને તે દરેક પોતાની સખાવતમાંથી રોજની એક પાઇ ખચાવે તો પ્રતિવર્ષે પ્રતિ મનુષ્ય બે રૂપિયા અને એક લક્ષ મનુષ્ય બે લાખ રૂપિયાનો એક મોટો ડુંગર ચણી શકે. ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય તે આનું જ નામ. આપ બાન્ધવો પ્રતિ ભારી નશ્વતાપૂર્વક એજ વિશ્વસિ છે કે પ્રત્યેક લેઉઆ બાન્ધવ સો રૂપિયાની આવક ઉપર વાર્ષિક ચાર આના આપે, જમના ઉત્પન્ન ઉપર આઠ આના આપે અને એજ પ્રમાણે દર સેકંડે

આર આના પ્રમાણે વિશેષ રકમ આપે. તે એક ભગીરથ કાચે સહજ પારે પડે આવી રીતે અત્ર વિરાજીત મિત્રોમાંથી આમેગામ અને કામેદામ સમજાવીને-કહીને-વિનવીને-આ વિષય ઉપર ભાષણો આપીને યથાશક્તિ પોતાનો ધર્મ જનવચ્ચા કોણ શક્તિમાન નહિ થાય? મિત્રો? સંક્ષિપ્તમાં એજ વિગતિ કે હવે મારા અભિપ્રાયને કોણ કોણ સંમતિ આપે છે અને પોતાનાં મુખારક નામ સત્વર નોંધાવી કોણ કોણ સભાને આભારી કરે છે એ જાણવાની મારી પ્રજાજી હૃદયમાં આપના અમૃત વચનથી સંતુષ્ટ કરશેજી. (હર્ષનાદ).

આમ કહેવું બંધ થતાંજ વિદ્યુત્ વેગથી એક અત્યંત ઉત્સાહી દૃઢ વિચારના અનુભવી ગૃહસ્થે આ વિચારને અનુમોદન આપ્યું. તે આ વિચાર પર પ્રથમ પ્રકાશ નાખનાર રા. રા. વાઘજીભાઈ ત્રીકમભાઈ હતા, આ માનસસરમાં વિધ વિધ સંસ્કારની લહરીથી પ્રજાજી તરંગ ઉત્પન્ન થાય છે, અને જે તરંગિણી મશ્ત્ર વેહથી પ્રવહે છે એ ઉત્સાહથી વહેતી તરંગિણીનો વેગ રોકવો એ ભગિરથ તો શું પણ મહાભારત પ્રયત્ન છે. આ વિચારનું તાદૃશ્ય ચિત્ર અત્ર વિરાજીત સદ્ગૃહસ્થોના મુખાર્વિંદના દર્શનથીજ સ્પષ્ટ થતું હતું. કેવા ઉમંગથી ઉત્સાહી પુરૂષોએ આ કામમાં પોતાની અનુમતિ આપી એવું ચિત્ર બરાબર દર્શાવવા આ જગ્યાએ એક કાલિદાસ કે ભવભૂતિનીજ ખોટ છે, જે સભાસદોએ સંમતિ આપી તેમનાં મુખારક નામ નીચે પ્રમાણે—

૧ કહાનદાસ કુંગરદાસ, ૨ વાઘજીભાઈ ત્રીકમભાઈ, ૩ જીવાભાઈ દાદાભાઈ, ૪ ગોકળભાઈ ઝવેરભાઈ, ૫ જીવાભાઈ ભૂલાભાઈ, ૬ લલ્લુભાઈ લખાભાઈ, ૭ ભાઈલાલભાઈ ત્રીકમભાઈ, ૮ જેઠાભાઈ શંકરભાઈ, ૯ ચતુરભાઈ મથુરભાઈ, ૧૦ વાઘજીભાઈ શંકરભાઈ, ૧૧ રેવાભાઈ તુળસીભાઈ, ૧૨ પુરૂષોત્તમ ત્રીકમભાઈ, ૧૩ લખાભાઈ શંકરભાઈ, ૧૪ શિવાભાઈ દાદાભાઈ, ૧૫ છોટાભાઈ જેઠાભાઈ, ૧૬ છોટાભાઈ ચતુરભાઈ, ૧૭ જીવાભાઈ રેવાભાઈ, ૧૮ ધર્મરભાઈ મોતીભાઈ, ૧૯ ચતુરભાઈ કીશાભાઈ, ૨૦ ચતુરભાઈ ત્રીકમભાઈ, ૨૧ ઉમેદભાઈ વહેરીભાઈ, ૨૨ હાથીભાઈ ત્રીકમભાઈ, ૨૩ મોતીભાઈ બાબરભાઈ, ૨૪ ઝવેરભાઈ ત્રીકમભાઈ, ૨૫ ભાઈલાલ જીવાભાઈ, ૨૬ ઉમેદભાઈ તળજીભાઈ, ૨૭ દેશાઈભાઈ ઝવેરભાઈ, ૨૮ નાયાભાઈ ભાઈગા, ૨૯ મુળજીભાઈ કહાનદાસ, ૩૦ ભાઈલાલ શિવાભાઈ,

૩૧ ધીશોરભાઈ તથા ભાઈ, ૩૨ વાંધજીભાઈ ઝવેરભાઈ, ૩૩ મોતીભાઈ
 પહેરીભાઈ, ૩૪ પાં. ઉમેદભાઈ લલ્લુભાઈ, ૩૫ પાં. પુરશોતમ બેહેચરભાઈ,
 ૩૬ મંચળભાઈ શંકરભાઈ.

આ પછી સામાન્ય રીતે વડતા તેમજ સભાસદોનો ઉપકાર ચાની
 સમા વિસર્જન થઇ હતી.

—:0:—

“ધી લેઊઆ પાટીદાર હિતવર્વક મંડળ.”

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૯૪)

પ્રાથમિક કે ઉચ્ચ કોળવણી ન્યાતનાં ઘણા વિદ્યાર્થીઓ લઇ શકે તે-
 આ ઉપાય યોજાય, ધંધાને લગતું જ્ઞાન પણ યોગ્ય પુરૂષોને આપી શકાય,
 હરકોઇ પ્રકારે વિદ્યા, કળા, કૌશલ્ય વધે, તે પ્રમોણે ફંડનો સુદુપયોગ થાય,
 વખતે અમુક ધંધો સંજયાર કરવાને કે ધંધા કે વિદ્યા અર્થે પરદેશ પ-
 ચેટન કરવાને કોઇ યોગ્ય બંધુને મદદ બેઠલી હોય તો આ ફંડમાંથી તેને
 આપી શકાય.

પાયમાલ સ્થિતિમાં આવેલા બંધુઓને વખતે લગ્ન કે મરણ પ્રસંગે
 કંઇ મદદની જરૂર હોય, અને સમાજને તે યોગ્ય લાગે તો આ ફંડમાંથી
 તેને મદદ કરી શકાય.

કેટલેક ઠેકાણે ધર્મશાળા દ્વારા ઉતારા છત્તાદિની યોગ્યતા જણાય તો
 તે પણ આ ફંડમાંથી ચર્ચા શકે. વખતે કોઇ કોઇ ઠેકાણે વિદ્યાર્થીના સુ-
 ખને સાફ વસ્તીગૃહ (ખોર્ડીંગ હાઉસ) ઉઘાડવા જરૂર પડે તો તે આ
 ફંડમાંથી ઉઘાડી શકાય. શાળા, ખાડશાળાઓ પણ યોગ્ય લાગે તો આ
 ફંડમાંથી ચલાવી શકાય.

જૂદી જૂદી સમાજોને કોઈ વખતે અમુક મદદની જાતિપયોગી કામ
 કરવા અર્થે જરૂર જણાય તો તે મદદ પણ આ ફંડમાંથી કરી શકાય, કો-
 મેકામ સમાજે ઉઘાડવા, વિધ વિધ વિષયો પર ભાષણ આપવા, યોગ્ય
 પુરૂષોને માનપત્રે ઇત્યાદિ આપવા યોગ્ય લાગે તો આ ફંડમાંથી મદદ
 આપી શકાય.

સ્ત્રી કોળવણીની આ સંમયમાં અત્યંત અગત્યકતા છે. એ સિદ્ધાંત
 નિર્વિવાદ છે, તો તેને માટે જેમ અને તેમ સ્ત્રી કોળવણી સારા થાયા પર

આપાય, સ્ત્રી કેળવણીનો મુખ્ય હેતુ પાર પાડી શકાય એમ થવા જે મદદની જરૂર હોય તે આ ફંડમાંથી આપી શકાય. બાળાઓને સામાન્ય વૈદિક પ્રત્યાદિતું જ્ઞાન પણ મળી શકે, વખતે તેઓ ઉંચી કેળવણી પણ લઈ શકે અને કેટલેક કાલે સ્ત્રી સમાજને સ્થાપી શકે, એમ થવાને પણ જે મદદની જરૂર હોય તે આ ફંડમાંથી આપી શકાય.

બાળલક્ષ, દૂધ પીતી, અને લગ્ન કે મરણ પ્રસંગના ખર્ચમાં સરકારે જે ધારા ધડયા હોય, તે સરકારી અમલદારો અમલમાં લાવે તેના કરતાં આ સમાજ તરફથીજ યોગ્ય વ્યવસ્થા થઈ ન્યાયપૂર્વક સર્વને ઇન્સાફ મળે એમ થાય તો વધારે સારું. તેને માટે યોગ્ય પુરોષોની એક કમીટી નિમાય અને તે આ બાબત વિષે સંપૂર્ણ લક્ષ આપે એમ થવા જે મદદની જરૂર હોય તે પણ આ ફંડમાંથી આપી શકાય.

પારસી તથા અન્ય જ્ઞાતિઓની પેઠે લગ્ન, મરણ, ઇત્યાદિની તકરારો માટે એક સમાજ તરફથી યોગ્ય પુરોષોની કોર્ટ ઠરાવાય, અને તેમાં જ તે તકરારોનો નિવેડો થાય. આ પ્રમાણે થવાથી યોગ્ય ઇન્સાફ થોડા ખર્ચે મળી શકે અને આજ કાલ આપણી જ્ઞાતિના લોકો ઇન્સાફ આપવાને પાત્ર થતા જાય છે. તેથી કરી વિશેષ વાંધા જેવું તે થઈ ન પડે. આવી રીતે કોર્ટ મેળવવા અને તે કોર્ટ ચલાવવા જે મદદની જરૂર હોય તે પણ આ ફંડમાંથી આપી શકાય.

આ પ્રમાણે થવાથી માત્ર જ્ઞાતિ સમસ્તના લોક મતનું જ બંધન છે. આ બંધન ગમે જોઈતું પણ મોળું જ દહેવાય તેથી કરી જે આ સમાજ યોગ્ય રીતે નોંધાવાય, અને સમાજના દરેક મેમ્બર સ્ટેમ્પના કાગળ ઉપર વિશ્વસિ પત્ર રજૂ કરે તો સમાજનો પાયો સ્થિર થઈ ગાયે ચળવા બરાબર થાય, આવી રીતે સ્ટેમ્પમાં તથા સમાજ રજીસ્ટર કરાવવા ઇત્યાદિ કામમાં પણ જોઈતી મદદ આ ફંડમાંથી આપવામાં આવે. મારા ધારવા પ્રમાણે એકા ઉલ્લાની પાટીદાર જ્ઞાતિનું આશરે રૂપિયા ત્રીશક હજારનું ફંડ સરકારમાં અનામત છે, તે ફંડ જ્ઞાતિના હિતને માટે યોગ્ય લાગે તો પાંદું મેળવી આ ફંડમાં ભેળી શકાય આ પ્રમાણે થવાથી એક સારું ફંડ એકઠું કરી શકાય અને વર્ષોવર્ષ તેની વૃદ્ધિ કરી શકાય.

પણ આમ કરતા પહેલાં પ્રત્યેક બાન્ધવે પોતાનો ધર્મ સમજીને કામ ડાગે આ વિષય ચર્ચાવી વિધિ વિધિ પ્રકારે તેનું વિનિયમ કરી

જેમ બને તેમ ઉત્સાહ અને આગ્રહથી આ બાબતમાં યોગ્ય આગ્રહ આપવો આપવો ને આપવો જ નોંધવો. આ મારા લખવા ઉપરથી એમ સમજવાનું નથી કે હું કહું છું એ સત્ય છે, માફગ કરેલું ખરું છે. એવો હું દુરાગ્રહી નથી. જો કોઈ મિત્ર મારા કહેવામાં પ્રશ્ન ઉઠાવી યોગ્ય કારણ આપી ચર્ચા ચલાવશે તો નમ્રતાપૂર્વક તે સ્વીકારવા મારે કંઈ જ આનાકાની નથી આ વિષય ઘણા વખતથી અંધારામાં પડી રહેલો હતો તેને પ્રકાશમાં લાવવો એજ આ લખવાનો હેતુ છે, અને તેથી ફરી દરેક ન્યાતના શુભેચ્છક કે શુભચિંતકને મારી નમ્રતા પૂર્વક વિનંતિ એટલી જ છે કે આ વિષય પર જોઈ લી ચર્ચા ચલાવવી હોય, 'જેટલું' વિવેચન કરવું હોય તે સર્વ કરવાને કોઈએ પાછી પાની કરવાની જરૂર નથી. બાન્ધવો ! જેમ બને તેમ વિષય ચર્ચાવો અને વિશેષ મથન કરી આ વિષયને ન્યાય આપો. આ વિષય પર જે જે શક્તા હશે તેનો યોગ્ય ઉત્તર આપવાને હું તત્પર છું એજ નમ્રતાપૂર્વક વિનંતિ.

—:0:—

કેળવણી.

(સખનાર—પા. વક્ષવલાઈ મથુરભાઈ, અહીંદ્રાના.)

કેળવણી એ શબ્દમાં કિલ્લ ધાતુ છે કિલ્લ એટલે પ્રદીપ્ત કરવું. એટલે માણસની મનોશક્તિને પ્રદીપ્ત કરવી. કેળવણી એ એક અમુદ્ય ચીજ છે. પુરાતન કાળમાં કેળવણી સારી હોવાને લીધે આપણો દેશ એવો તો આબાદીમાં હતો, કે તેની બરોબરી કોઈ દેશ કરી શકતો નહોતો. પરંતુ મુસલમાનોના અમલ નિયે કેળવણીની પડતી ચવાથી આપણો દેશ આવી દયામણી સ્થિતિમાં આવી ગયો છે!

માણસ જન્મમાં બીજાં પ્રાણીઓ કરતાં સ્વભાવીક રીતે બુદ્ધિ-વિશેષ હોય છે. જે બુદ્ધિ ખીલ્યાથી માણસના સુખનું સાધન થાય છે. તેને સુબુદ્ધિ કહે છે. અને જોઈ દુઃખ થાય છે તેને દુઃખુદ્ધિ કહે છે. ને તે બુદ્ધિનો ઉદય કરવાનો રસ્તો કેળવણી છે; સારે કેળવણી એ એક સુખ મેળવવાનો રસ્તો છે, એમ સાચીત થયું. કેળવણીનો મુખ્ય આધાર માબાપ ઉપર છે. જો માબાપો મુઢરેલાં ને સુવિચારનાં હશે. તો પોતાનાં બાળકોને સારી કેળવણી આપશે. પ્રકૃત શાળાઓમાં જઈ વાચતાં

લખતાં શિખરું એ કેળવણી મેળવવાને સાધન છે. કારણ કે વાંચવાની શક્તિથી સાત સારા વિદ્વાનોના ગ્રંથો વાંચવામાં આવે છે. અને તેમાંથી જ્ઞાન મેળવવાને શક્તિવાન થવાય છે. એક વખત એવો હતો કે ભણેલા ની સખ્યા બહુજ થોડી હતી. અને સરકારને દરેક ખાતામાં પુબ્કળ નો કરો જોઈતા હતા.

તેથી થોડું ધણું ભણેલાને પણ સારા પગારની જગ્યા આપવાની જરૂર પડતી. વસ્તુનો ભાવ જેમ હતો તેમ ઉપર છે, તેમ ભણતરનું પણ સમજવું. દહાડે દહાડે શાળાઓ ધણી ઉઘડતી ગઈ અને ભણેલાનો ભાવ વધવા લાગ્યો. આ જોઈ ધણા માણસોની વૃત્તિ ભણવા તરફ દોડી અને નોકરીઓ પુરાઈ જવા માંડી તેથી ભણતરની કિંમત ઘટતી ગઈ. હાલમાં તો ગમે તેટલો ભણેલો હોય, તોપણ થોડા વખતે સારી નોકરી મળવાનો સંભવ રહે છે. અને વળી અર્ધવધર ઈંગ્રેજ ભણેલા તો નકામદા અથડાય છે, વકીલ વીજેરેની પરીક્ષા ગુજરાતીવાળાથી આપી શકાતી નથી. અને ગુજરાતીમાં પાસ થઈ સરટીફિકેટ મેળવેલાને પણ સાત આઠનો પગાર મળવો પણ મુશ્કેલ થઈ પડ્યો છે.

હારે આ દોષ શું આપણે ભણતરને માથે મુક્યો? નહિ કારણ કે ભણતરની કિંમત વધારવી તેના હાથમાં નથી. વિદ્યાર્થીઓ બિચારા મહેનત-લેઈ ભણે છે, અને નોકરીને માટે ખુબ ધક્કા ખાય છે, માટે એમનો પણ શો વાંક કઢાય? મહેનત કરતાં છતાં પણ ફળ મળે નહિ હારે વાંક વિદ્યાર્થીનો ગણવો કયું કેમ?

કોઈને સારો રસોઈઓ જોઈતો હોય તો તે ઝટ અને થોડે પગારે મળતો નથી. તે ચાર પાંચ રૂપીઆનો પગાર માગે તે વળી ખાય અને લુગડાંની આશા કરે. હારે લગભગ આ માંધવારીના વખતમાં દશ રૂપીઆનો પગાર પડે અને છઠ્ઠા ધોરણમાં પાસ થયેલાને પાંચ રૂપીઆનો પગાર મળવો મુશ્કેલ થઈ પડ્યો છે. હારે 'કલમ કરતાં કડીની કિંમત વધી ગઈ' આ જોઈ ભણેલાને કેટલું લાગવું જોઈએ?

હારે હવે કરવું કેમ? શું લોકોએ ભણવાનું છોડી દેવું? નહિ. ભણતર તો ચાલી ઉપયોગી છે. એ વડે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. અને જ્ઞાન વડે માણસ પોતાને જોઈતાં સાધન મેળવી શકવાને ચોગ્ય થાય છે. રખડતા ભણેલા સવાલ કરશે કે ભણતરથી એમ થતું હોય તો એમને જો-

ધી ૩ ૫૦૦૦) સુધીની પણ હોય છે. ને તેનો મુખ્ય આધાર કાચના બનાવટ ઉપર છે, એ બનાવટમાં કેવી રીતનો ફેરફાર હોય છે તે સમજવાને ચરમાનો દાખલો આપણી નજરમાં જ છે. ચરમાના કાચ સાધારણ નજરથી જોનારને, બધા સરખા જણાય છે. આ બધા સરખા જણાયા છતાં દરેક ચરમુ એક માણસને એરતું આવતું નથી. તેમ કિંમતમાં પણ ઘણો ફેર પડી જાય છે ને તેનું કારણ કાચની બનાવટમાં ફેર છે. વળી સુક્ષ્મ દર્શક યંત્રના કાચ તો ઘણા નવાઈ પમાડે એવા હોય છે. તેઓ જીણામાં જીણી, અને આંખથી કદી જોઈ શકાય નહિ, એવી વસ્તુને પણ ઘણી મોટી દેખાડી આપે છે. ને તે એટલું સુધી કે તેના મૂળ કદથી તે હજારો ઘણી મોટી દેખાડી શકે છે, એની સહાયતાથી માણસ જાને કદી નહિ જોએલા, પદાર્થો, ને પ્રાણીઓ જુએ છે. હવે વિચારો કે, જે ધુળની અથવા રેતીની ટંછ પણ કિંમત નહોતી, તેને કેળવણી મળવાથી એક ચક્રચક્રીત કાચરૂપ થઈ, વળી વિશેષ કેળવણી આપવાથી મોટાં મંદિરોનાં ભૂપણરૂપ ઝુમરો વગેરે ને સ્ત્રીઓના અલંકારમાં બંગડી તરીકે બની, ને તે પણ એટલી મનહર કે જેઓ હમેશાં સોનાની બંગડી પહેરે છે, તેઓ પણ તેને તુચ્છ ગણી, કાચની બંગડી પહેન્વામાં વિશેષતા માને છે, તે આપણે જોઈએ છીએ. વળી એવા કાચને પણ વિશેષ કેળવણી આપી, હારે તે ચરમાંરૂપ બન્યાં, જે આંખજાની આંખરૂપ છે. સુક્ષ્મદર્શકરૂપ બની, જે જોવાને ધ્રુવર દત્ત આખો નિરૂપાય બની હતી, તે વસ્તુઓ તે પ્રાણીઓને બતાવવા સહાયરૂપ થઈ પડ્યાં છે. વળી દુસ્થીનરૂપે બની ગૃહો વિપેના જ્ઞાનમાં વધારો કર્યો છે.

એમ કેળવણી દેવીની સહાયતાથી, ઉપજેલા અનેક અમલારોમાં, હેલ્થમાં છેલ્લો દેનાગ્રાફ યત્રનો છે. એ યંત્રે દુનિયાને આશ્ચર્યતામાં ઢુળાવી દીધી છે. તે એટલે સુધી કે બધાં સુધી તેને નજરે જોશો નહિ ત્યાં સુધી. એ યંત્ર વિપેની વાત જુદીજ માનશો. એના વિષે, એમ કહેવાય છે, કે એ યત્રને ચાવી આપી, પછી તેના આગળ એસી ગાયન કરીએ કે ગમે તે બોલીએ તે બધું તે સાંભળી લે છે. તે એટલે સુધી કે, તેને સાર પછી બંધ કરી, ગમે તે વખતે ચાવી આપી ગતિમાં સુધીએ, તો તે આપણું બધું બોલેલું બોલી જાય છે, કેવી નવાઈની વાત!

ગૃહસ્થો! આથી હવે કેળવણીનો પ્રતાપ ખીજો શો જોવા માગશો?

કે જેણે ધુળ જેવી નકામી વસ્તુ હજારોની કિંમતની, તે હજારોને આશ્રય
પમાડનારી બનાવી દીધી છે. વધારે શું કહું? મહાદેવી કેળવણી એવી
સમર્થ છે, કે તેનો આશ્રય જો એક તરણું લે તો તે પણ મેરથી મો'ક
થઈ પડે છે। વળી પશુ સરખાં પણ તેનો આશ્રય લે છે, ત્યારે એ પણ
કેટલાં નવાઈ પમાડે છે, તે ઘણાં જણે ગ્રા. છત્રેના સરકસમાં જોયું હશે.
ત્યારે હવે વિચારો કે બ્યારે અજ્ઞાન પશુઓને તેમજ ધુળ જેવા નકામી
પદાર્થોને પણ કેળવણી મળવાથી ઉપયોગી ને નવાઈના થઈ પડ્યા છે
ત્યારે માણસને પદાર્થ પ્રાણીમાત્રથી ઉત્તમ ને જ્ઞાનવાન છે તેને કેળવણી
મળે ને તે ઘણું ઉત્તમ નિવડે એમાં નવાઈ જેવું નથી.

અરે! માણસને જો કેળવણી મળે તો તે ઈશ્વરરૂપ થાય છે। ઇશ્વર-
રૂપજ બની જાય છે। અને જગતનું સુખ કારણ બ્રહ્મ તેમાં મળી જ-
ઈ, અનેક જન્મ મરણના દુઃખથી મુક્ત થાય છે।।। જેના દાખલા આર્ય
શાસ્ત્રમાં અનેક છે. માણસ સરખી લોલીઈ, દુરાચારી અને અજ્ઞાન જ-
તીને જ્ઞાનમય, ઇશ્વરરૂપ, બ્રહ્મરૂપ બનાવી દે એથી વધારે એ માતા-શો
ઉપકાર કરી શકે! અને ત્યારે પછી માણસ જાતને એથી શું વધારે મે-
ળવવાનું રહ્યું? શું જોવાનું રહ્યું? શું જાણવાનું રહ્યું? અને શું ભોગ-
વવાનું રહ્યું? કંઈજ છેજ નહિ. મનુષ્યની કેળવણીના બધા હેતુઓ ત્યાંજ
આગળ વિરામી જાય છે, જે પામ્યાથી તેને કોઈ પ્રકારની ઇચ્છાજ રહે-
તી નથી. સંકલ્પ માત્રનો નાશ થાય છે.

કેળવણી માત્રનો હેતુ સુખમાં વધારો કરવો એ રહેલો છે, અને તે
સુખની આવધી-આર્ય લોકોએ ઇશ્વર પદમાં ગણેલી છે, ને તે પદ મેળવ-
વા આર્યોની કેળવણી માત્રની પ્રવૃત્તિ હતી આ નિરવીવાદ સિદ્ધ થઈ ચુ-
ક્યું છે માટે આર્યોની કેળવણીના મુખ્ય સિદ્ધાન્ત એજ હતા કે માણસ
જગતમાં કેવી રીતે વસતી શકે કે તેનો લય આખરે ઇશ્વર રૂપમાં થઈ
જઈ મોક્ષ પામે? અને સંસારના અનેક જન્મ, મરણના ક્ષેપથી છુટી
આનંદમય સ્થાનમાં જઈ રહે. આર્યોની પ્રાચીન કેળવણીની રચના આ હે-
તુને અનુસરીને ઘડાઈ હતી. એ સુખદાઈ કેળવણી કાળક્રમે નાશ પામતાં
હાલ નહિ હતી જેવી થઈ પડી છે. ત્યારે હવે જુઓ કે આપણે પણ તે
મહાન આર્યોના વંશજજ છીએ, અને તેમના સંસ્કારો આપણામાં ઉતરી
આવવાથી આપણો પણ કેળવણી લેવાનો હેતુ થાય એ સ્વભાવીક છે.

ત્યારે હવે વિચારો કે એવી કેળવણી આપનારા તો હાલમાં નાશ પ્રાપ્ત છે, ને તેમણે નિશાન સરખું પણ રહ્યું નથી. ત્યારે આ બધી હિંમત, ચુલ્લસતિ શાળાઓ આપે છે, ત્યારે તેમાંથી એ કેળવણી મળશે કે કેમ? નહિ.

ત્યારે જ્યાં હજારોના પગારદાર પ્રો. રાખી કેળવણી આપવામાં આવે છે તે કોલેજોમાં તો મળશે? ત્યાં પણ નહિ મળે. કારણ શું? કારણ એજ કે તે ધર્મશાસ્ત્રને ધોરણે રચાએલી નથી. તે, જેને પરિણામ પાદ કહે છે. તે ધોરણને અનુસરી રચાએલી છે. જ્યારે યુરોપમાં પોપની સત્તા સર્વ સ્થળે પ્રસરી રહી હતી, જ્યારે ધર્મને બહાને તે લોકો ઉપર અનેક પ્રકારના જુલમનો વર્ષા વરસી રહ્યો હતો. જ્યારે સત્ય નિષ્ઠ વિદ્વાન પુરુષોને ધર્મને બહાને તેના તરફથી જીવતા બાળવા, કે ક્રાંતીએ લટકાવવામાં આવતા, તે બધા કુર ધાતકી કામો, ઇશ્વરના હુકમથીજ પોપ કરે છે, એમ મનાવવામાં આવતું હતું; અને વળી ગમે તેવા ધાતકી, મુનીને પણ પોપ અમુક ક્રિયા કરાવી કે, અમુક પૈસાની રકમ લેઈ સ્વર્ગના ન્યાયી રાજ્યમાં જવાનો, પરવાનો પણ લખી આપી શકે છે, એમ પણ મનાવવામાં આવતું હતું, ત્યારે કેટલાક વિચારવંત પુરુષોને આ વાતોનું સમાધાન કરતાં બહુ મુશ્કેલી નડતી હતી. તેઓના મનમાં એમજ વિચાર આવતા કે, ન્યાયી ઇશ્વરને નામે ચાલતો ધર્મ આવો કદી હોયજ નહીં; પણ પોતાનો હક જાળવવા કે સ્વાર્થ સાધવા સાફજ પોપ ઇશ્વરને નામે જુલમ ચલાવે છે; રોમના આ ચાલતા જૂલમ પ્રમાણે ખરે જોતાં ઇશ્વર છેજ નહીં, કેમકે જો તે હોય તો રોમના પોપનો આ ચાલતો જૂલમ કદી શાખી શકેજ નહિ. કેમકે તે હમેશ ન્યાયી અને સર્વજ્ઞ કહેવાય છે, એ રીતે આ વિચારવંત પુરુષોને ઇશ્વરની હયાતી વિષે શંકા ઉપજવા લાગી, ને તે હમેશ દ્રઢ થતી ગઈ. પછી જ્યારે ઇશ્વર છેજ નહીં, એમ તેઓને નક્કી દેખી ગયું. ત્યારે આ જગત શી રીતે નીપજ્યું તેનો ખુલાશો કરવાનો તેમના મનમાં સવાલ ઉઠ્યો, તેમણે જગતના વિવિધ પદાર્થો સ્થિતિમાં શી રીતે આવે છે, તે વિષે ઘણી સૂક્ષ્મ રીતે વિચાર કરવા માંડ્યો, ને પછી તેઓનાં વિવિધ પ્રયોગો પૃથકરણ કરી કરવા માંડ્યા, તેમાંથી તેમણે જડ પદાર્થોના કારણરૂપ ઘણાં તત્ત્વો નક્કી કર્યાં, ને તે સર્વના અનેક યોગથી અનેક પદાર્થો ઉત્પન્ન થયાં જાય છે, એમ પણ સિદ્ધ કર્યું. આપૂણે.

ગેરવ્યાજબી ખર્ચ કમી કરવા વિશે.

(સં. ૭૦ પટલ.)

મારા જાતી અનુભવથી આખા હિંદુસ્થાનમાં વિવાહ તથા મરણનાં ખર્ચ જુદા જુદા પ્રાંતોમાં કેવી રીતે કરે છે તે નીચેના લખાણથી માણ-
મ પડશે. મરણનું ખર્ચ તો ફક્ત આપણા ગુજરાતમાં જ સરવે જાતોમાં
છે. સુસલમાન જાત કે ખીજ બધા મુલકોમાં એ ખર્ચ સ્વભામાં પણ જા-
ણતી નથી તે પણ આપણું દેખીને કરે છે. આવું ખર્ચ હિંદુસ્થાનમાં જ
કેટલીક જાત જાતોમાં શ્રાધ કરી પાંચ દશ બ્રાહ્મણ અગર સાધુ જમાડવાનું
કરે છે વિવાહ પ્રસંગે જે પ્રમાણે આપણે ખર્ચ કરીએ છીએ તે પ્રમા-
ણે બધે ઠેકાણે કરે છે, પણ આપણા પાટીદાર જેવી બાદશાહી જાત લખ-
જાત નથી. જેવી રીતે ગુજરાતમાં ખીજ જાતોમાં જાત લખ જવાનો રી-
વાજ છે તેજ પ્રમાણે બધે ઠેકાણે છે. પ્રથમ આપણી જાતમાં માણસો
વધારે જાતાં હતાં પણ હાલ તે બાબત સરકારે ખેડા જિલ્લામાં તથા ખીજ
ભાગોમાં અંદર અંદર ખાનગી રીતે ઠરાવ કરેલા છે. એટલે પ્રથમ કરતાં
ખર્ચ ઓછાં થાય છે. પરંતુ જે સરકારે હાલની સ્થિતિને અનુસરતા ખેડા
જિલ્લાના છ ગામોને વાસ્તે ઠરાવ કર્યા છે તેવા અંદર અંદર ખીજ બધા
ગામોમાં થાય તો કન્યાના બાપને કંઈ પણ અડચણ પડે નહીં. સરકારે
બ્યારે જાતમાં ફક્ત ૨૦ માણસ જવાનો કાયદો કર્યો ત્યારે બધા જાણુ
કહેતા હતા કે હવે જાતે કાને લખ જવા ને કાને નહીં. આવા ઠરાવ પ્ર-
માણે તો વિવાહ કોઈથી થશે નહીં. પરંતુ આજ કાલ આગરદાર માણ-
સોએ આવી બાબતોમાં પહેલ કરી છે. તેથી ખીજઓને એની અડચણ
પડશે નહીં. આટલાં થોડાં માણસ લખ જવાથી ખેડું દેખારો એવું ધારી
કન્યાના માબાપોને ખાડામાં ઉતારે છે એ બાબત પોત પોતાના જથ્થામાં
પંચના આગેવાનો ઠરાવ કરે તો પછી કોઈ પણ તરેહની અડચણ પડે
નહીં. અને હમેશાં માબાપ પોતાની દીકરીઓને હમગથી ઉછેરી છોકરા-
ઓના જેવીજ વહાલી ગણશે. કેમકે સો માણસનું ખર્ચ ગરીબ માબા-
પથી ઉપડી શકતું નથી. અને તેથીજ તેઓ છોડી જન્મી કે અજાખમ
ણી ગણે છે. બ્યારે રાજ્યોમાં કન્યાનાં માબાપ ખર્ચ ઉપાડી શકતાં નથી
ત્યારે સામી કન્યા લાવી પોતાને ગામ લગન કરે છે. ત્યારે આપણું જેઓ

એતી ઉપરજ ગુજરાત નભાવનાર તેમનાથી આવો બાદશાહી કાઢતો બોલો શી રીતે ખમાય ? માટે જેમ અને તેમ જ્ઞાતમાંજ ખર્ચ કરી શકાય એવું છે. એ સીવાય વીવાહમાં ખર્ચ કરી શકવાનો બીજો ઉપાય નથી. માટે પ્રેત પોતાના જથાના અગ્રેસરોએ ફક્ત પોતાની સ્થિતિનો વિચાર નહીં કરતાં ગરીબ લાઘવોની સ્થિતિનો વિચાર કરી તેમને જેમ અતુકુળ પડે તેવા ધારા બાંધવાનો પ્રયત્ન કરવો, તેજ સરવે જાતી લાઘવોનો તમારા ઉપર દેશ ન ચતાં પ્રેમ થશે.

મરણતું ખર્ચ તો આપણા ગુજરાત સીવાય બીજા કોઈ પ્રાંત અગર મુલકમાં નથી. મરણથી બધાને શોક તથા દીલગીરી થાય છે. અને સાસ્ત્રમાં પણ મરણતું જમણુ તે પ્રેત ઉપર બેસી ખાવા જેવું છે અને આજ કારણથી બીજે દેશોએ બધે બારમું કોઈ જમણું નથી અને જમાડતું પણ નથી. પણ આપણી ગુજરાતમાં તો બારમું ખાવું નિષેધ છે તેનો કોઈ વિચાર પણ કરતું નથી. ફેટલાક કાસીએ જઈ બારમું ખાતાં નથી ત્યારે પંદરમા ને માસીએ ખાય છે. આવું ખાવું તે પણ સાસ્ત્ર વિરૂધ્ધ અને બ્યાજબી નથી ? કારણ જેને ઘેર માણસ મરે છે તેને તથા તેનાં સગાં વહાલાંને ત્યાં બ્યારે છ અગર બાર મહીના સુધી તાવડી પણ મુઠ્ઠે મુકતા નથી, વળી વડીઓ, પાપડ, મીઠાન, લાલ સાડી અગર લાલ પાધડી વીગેરે તજ દે છે ત્યારે મરણને બારમે દહાડેજ ઘરમાં રડાકુટ ચાલતી હોય અને બહાર કાઢમાઠથી લાઘવો લાડુની ધડાધડ ચલાવતા હોય ! આવા માણસો શું અંતઃકરણના લાઘવો કે દુશ્મન ? આ શું બોધી શરમની વાત છે. બ્યારે મરનારના પરગામના મીત્રો અગર સગાવહાલા પણ પાણી પીતા નથી તેવે વખતે પોતાનાજ લાઘવો પોતાના કુટુંબ સુધાં સારાં વસ્ત્ર પેહરી વીવાહની માફક લાડુ હરતે વદને ગળામાં ઉતારે આ શું સાઈ કહેવાય ? લાઘ કોણ ? કે જે દુઃખ સુખમાં ભાગ લે. પણ આતો પેલા જમ કરતાં પણ ભુંડા અને આવા માણસો લાઘ કે દુશ્મન. અને બ્યારે આવી રીતે જમે છે ત્યારે શા સાઈ લાઘવો તથા તેનાં કુટુંબ રડવામાં ભાગ લે છે ? અને જે પ્રાંતમાં હું ફર્યો છું ત્યાંના માણસોને બારમાની વાત કરતાં તેઓ અજાણ્ય થઈ કહેતા કે શું તમારા ગુજરાતમાં લાઘવો બારમું ખાય છે ? એ તે લાઘ કે દુશ્મન ? બ્યારે બારમું લાઘવો ખાય છે ત્યારે શા સાઈ તમારામાં રડવા કુટવા

આવે છે? શું તેઓ ખાવા સારું જ ઉપર ઉપરથી જ ભાડુતી માણસો માન
કરે રહે છે શું તેઓની આંખોમાં આંસુ આવે છે? અમારા સંમજ
વા પ્રમાણે નહીં જ આવતા હોય અને જો આંસુ આવે તો કોઈ દહાડો
જમીન નહીં. આવું સાંભળી મારા મનમાં નક્કી થયું કે આવું જમવું તે
નિંદાને પાત્ર છે. કેમકે આપણને પણ ઉપર ઉપરથી તો સાફ નીચું જ
લાય છે, અને અંદર એટલે શાસ્ત્રમાં પણ તેવું જ નીચું છે. આવા કારણ
થી જ બીજા કોઈ પ્રાંત અગર મુલકમાં આવો રીવાજ નથી. કેમકે વીવાહમાં
જમવું ઊમંગવું તથા વ્યાજળી છે તો બધા પ્રાંત તથા દેશોમાં જમે છે.

આ ઉપરથી હું મારા મીત્રો ગુજરાતમાં જ્યાં જ્યાં મળતા ત્યાં આ
બારમા વિશે ચર્ચા તેમની સાથે કરતો અને તેમાંના ધણા માંડે કહેવું
વ્યાજળી જ કહેતાં. પણ જે લોકો જુના વિચારનાના અક્ષણ, અણુસમજી
તથા ખાવાને લાલસુ એટલા જ અસહનો આપદાદનો રીવાજ પડતો મે-
લવાને ઇચ્છતા નહોતા. જે સદ્ગુહસ્થો માંડે કહેવું વ્યાજળી કહેતા તેઓ
એટલું જ કહેતા કે આવો જુનો રીવાજ તે શી રીતે દુર થાય? કેમકે
બધા લોકોની મરજી સીવાય બને નહીં. અને બધાનો એકસંધ થાય નહીં
આ ઉપરથી મેં વિચાર કર્યો કે આમ બધાને કહેવાથી કંઈ વળવાતું નથી
માટે હું મારા જ ગામમાં તો વિશે ચાર પાંચ વરસથી દરેક માણસને પ્ર-
સંગ વખતે કહેતો ત્યારે તેમાંના કેટલાક માંડે કહેવું વ્યાજળી કહેતા અને
કેટલાક ગેરવ્યાજળી કહેતા. કેમકે લોકોમાં અમારી બારમું બંધ કરવાથી
નિંદા થાય, આવી રીતે રાત દહાડો તેનો તેજ વિચાર બધાના મનમાં ઠ-
સાવી આખરે મારી મહેતવ જરૂર આવી છે. અને તા. ૧૬ મી જુનને
સેજ કુહા ગામના ચોરામાં બધા લોકોને બોલાવી પ્રતિજ્ઞા ઉપર સોગન
લઈ કોઈએ બારમું અગર મારીઓ અગર વરસીમાં જમવું નહીં. આવી
રીતે બધા લોકો એકમતે કબુલ થઈ નીચે પ્રમાણે કરાર કરી સહીઓ
કરી છે.

(અપ્રેક્ષ્ય)

—:—

સન ૧૮૯૬ નું ત્રીજું બીલ:

(લી. વલ્લભાઈ હાથીભાઈ દેશાઈ.)

સન ૧૮૭૦ આપણને લાગુ પાડેલા ઇન્ડિયન સાઇડ એક્ટના સંબંધ

માં ઉપરતું ખીલ સરકાર પાસ કરવા માગે છે. આ ખીલથી આપણે ટેન્ડરો ફાયદો યા ગેરફાયદો થશે તે નીચેની વીગત પરથી સ્પષ્ટ સમજાશે, જ્યારે આપણને ઈન્ફ્રન્ટી સાઈડ એન્ટ-લાગુ કર્યો ત્યારે જનમ ગરણુ વિ-ગેરેની નોંધ રાખવા આપણી પાસેથી સરકારે કેટલાંક નાણાં એકઠાં કર્યાં હતાં અને ૧૮૭૩ માં ખેડા અને અમદાવાદ જિલ્લામાં ઈન્ફ્રન્ટી સાઈડ ફન્ડ એ નામનાં એ ફન્ડ ઉભાં કરવામાં આવ્યાં હતાં. આ પ્રમાણે ખેડાનું લગભગ નવ હજાર અને અમદાવાદનું લગભગ બાસઠ હજાર રૂપીઆનું ફન્ડ હતું. તે આજ વીસ વરસ થયાં વધીને લગભગ બમણાં એટલે અને મળી આશરે દોઢ લાખ રૂપીઆ થયા છે. આ રૂપીઆ કાયદાની અડચણોને લીધે ખીલ કોઈ કામમાં વાપરી શકાતા નહીં હોવાથી, સરકાર હાલમાં ઉપરતું ખીલ પાસ કરી તેની વ્યવસ્થા કરવાની સત્તા મેળવવા માગે છે; અને તે સત્તાની રૂએ તે નાણાં ખેડા અને અમદાવાદ જિલ્લાની લોકલ બોર્ડોને આપવા ધારે છે. લોકલ બોર્ડને આપવાનું કારણ સરકાર એમ બતાવે છે કે લોકલ બોર્ડનો લાભ ખેડુત લોક લે છે અને ખેડુત વર્ગમાં ઇન્ફ્રન્ટીને લેલેઆ કૈડવા પાટીદારોનોજ સમાવેશ થાય છે; તેથી તે લોકોનેજ ફાયદો થશે. પણ એતો દેખીતુંજ છે કે ખેડા અને અમદાવાદના ખેડુત વર્ગમાં કંઈ આપણે એકલાજ નથી, પણ ખીલ, ધણી વણ્ણા જેવી કે—કાળી, ગરાસીઆ, કાછીઆ, રજપુત, ભાટ, બ્રાહ્મણુ વિગેરે પણ છે, તેથી આપણે પૈસે તે લોકોને પણ લાભ મળશે. જો ઉપર પ્રમાણે ખીલ પાસ કરી આપણા પૈસા આવી રીતે સરકાર વાપરશે તો આપણને ઘણું અન્યાય થશે, માટે આ ઉપરથી ખેડા અને અમદાવાદ જિલ્લાના સઘળા પાટીદારોને વિનતી કરવામાં આવે છે કે તેઓએ નડીઆદ અગર ખીજા કોઈ ગામ-માં દરેક ગામના એ ચાર વજનદારો એકઠા કરી સરકારને આ ખીલ પાસ નહીં કરતાં આપણા પૈસા કોઈ આપણનેજ લાભ કરતા બાબતમાં વાપરવાની અર્જ કરવી. જો સરકારને આપણને ફાયદો કરવો હશે તો લોકલ બોર્ડને સોંપવા કરતાં ખીલ ધણા રસ્તા છે. સરકારે ઉપરનાં નાણાં બાળ હત્યા અટકાવવાના હેતુથી એકઠાં કર્યાં હતાં તો તે ફન્ડ તે અટકાવવા શા માટે નહીં વપરાવું નેહએ. બાળહત્યા થતી હશે કે નહીં એ વાત બાળુ પર મુકી ધારો કે બાળહત્યા થાય છે. તે કંઈ કાયદો કરે અટકશે નહીં, પણ લોકો ભણી ગણી સુધરશે તોજ અટકશે. આવોજ અબીપ્રાય ગદ્ય સાલ

ગંવર્નરની ધારા સભામાં પણ આપવામાં આવ્યો હતો. આવું સરકારનું ન્યારે ધારવું છે ત્યારે ઉપરના પૈસામાંથી આપણી જાતિના છોકરાઓને મફત કેળવણી આપવાની જોગવાઈ થાય તો ખેડક ધણો ફાયદો થાય. અગર આ નાણાંના વ્યાજમાંથી ખરચ આપી દર એ વર્ષે જાતિમાં કોઈ હોસીઆર માણસને અમેરીકા મોકલી ત્યાંની માફક તમાકુ ઉછેરવાનું શીખી આપવા મોકલવામાં આવે તો આપણને તેમ સરકારને પણ આવક સખંધ ફાયદો થાય. આ શિવાય પણ ખીજા ધણા સારા હુન્નરો છે કે જે શીખવાથી આપણને ફાયદો થાય માટે આ ઉપર સર્વ ભાઈઓને ફરીથી વિનંતી કરવામાં આવે છે કે આપણે લેઉઆ તથા કૈંડવા સઘળા એકત્ર મળી ઉપરનો નાણાંનો ઉપયોગ આપણા સાભાર્યે વાપરવા સરકારને એક મેમોરીઅલ મોકલવું. વખત ધણો થોડો છે, તેથી જેમ અને તેમ જલદી એટલે આજ મહીનામાં સઘળું થાય તો સારું નહીં તો પછી ખીલ પાસ થયા પછી એમાં કાંઈ વળવાનું નથી, અને આપણી દીલને કીધે આપણે પાછળથી પરતાવું પડશે.

—:—

“આપણી વર્તમાનકાળની વર્તણુકથી લવીખ્યનો થતો ખ્યાલ.”

(લી. જોહાભાઈ ગોર્વાઈભાઈ.)

આજ કલિ કરતાં મેં મારી અડધી જીંદગી પાટીદારના રૂઢી રીવાજ પ્રમાણે વર્તવામાં તથા જોવામાં ગુજરી છે. તેથી તથા હું પાટીદાર હોવાથી કેટલાક આપણા વિષમ વિષયો ઉપર મારું ધ્યાન જોવાયું છે ને આ વિષમ વિષયો આમને આમ પ્રવર્ત રહેશે તો આપણને કેટલી અધમ સ્થિતિએ પહોંચાડશે, તે બાબત રાત દીવસ ખ્યાલ થયાં જાય છે. જેથી સ્વપ્નામાં પણ આની આ ભ્રમણા તાદર્શ ચીતાર દે છે ને મને ભ્રમાવે છે, ને વખતે વખતે આ ઉભરો ખંડાર કાઢવાને મને ઉશ્કેરે છે. જેથી મારા જાણવા તથા માનવા પ્રમાણેનો આબેહુબ ઉભરો ફરજથી ખંડાર કાઢવું, તે વાંચો, વીચારો ને જે જે અનુકરણ કરવાની જરૂર ન લાગે તે જળ-રાષ્ટ્રથી અનુકરણ કરવાનો મારો હેતુ છે એમ ન સમજી સેવકની જીલ્લુક વીધે રહીયો આખી સેવકને આભારી કરશો.

શું ભણું કરે. આવા ડગલ કેળવણી શબ્દને લખવાનાર-કેળવણી પાખ્યા નામ ન ધરાવ્યું હોત તો જ્ઞાતીને ઉત્તેજન તો નહીં થાત, પણ તુકસાન થતું અટકત-કારણ કે એનો દાખલો જોઈ એના બીજા ગરીબ ભાઈને બરોગરી કરવાને તણાઈ મરવું ન પડત. આવા અજ્ઞાન ગરીબ ભાઈએ નો શો વાંક કાઢીએ? ભણી ભણી હજારો રૂપિયાની ખુવારી કરી કેળવણી નામનો કીતાબ આણ્યો, તોપણ કાંઈ જ્ઞાતીહીતેચ્છક કામ કરી શક્યો નહીં ને ઉલટું પોતે અભીમાન કરી ગરીબ ભાઈએને અભીમાની કર્યા જેથી તેઓ વતન છે થયા. (અપૂર્ણ.)

—:0:—

જ્ઞાતિ સમાચાર.

૧ મોજે આંકલાવ તાલુકે ખોરસદના ગામમાં શ્રીકાકરજી માહારાજના મદીર વિશે ઘણા લાંબા વખતથી પાટીદાર પક્ષના સાધુ, લાલદાસ અને વડોદરાના બીજા એક સાધુ વચ્ચે જે તકરાર ચાલતી હતી, તેનો નીકાલ પાટીદારના પક્ષના લાભમાં થયો છે. અને તેથી પાટીદાર પક્ષના સાધુને તે મદીર સોંપવામાં આવ્યું છે. ધન્ય છે તેમાં આગળ પડેલા પાટીદારોને તેમણે આખા ગામને આભારી બનાવી દીધું છે.

૨ એવું સાંભળવામાં આવ્યું છે કે આંકલાવ ગામમાં કેટલાક આગળ પડેલા પાટીદાર ભાઈઓ થોડા વખતમાં ત્યાં એક “લેઉઆ પાટીદાર સમાજ” સ્થાપન કરવા વિચાર કરે છે. અમે ઇચ્છીએ છીએ કે પ્રભુ તેમનો આ વિચાર પાર પાડવા સહાય થશે ને ગામે ગામના પાટીદાર ભાઈઓના મનમાં ઊંચાઈ કરી દરેક ઠેકાણે તેમ કરવા ખુદી આપશે.

૩ “ધી ડક્યુર મ્યુમ્યુઅલ પ્રોવાઇડીંગ સોસાયટી” લીમીટેડ તા. ૧ જુન ૧૮૯૬ ને રોજ સરકારમાં રજીસ્ટર કરાવી ખુલ્લી મુકવામાં આવી છે. તે એવા હેતુથી કાઢવામાં આવી છે કે લેઉઆ પાટીદાર ભાઈઓ તેના લાભ જલદીથી લેઈ શકે. હાલના વખતમાં મરણ પાછળ મદદ કરનાર કંપનીઓ ઘણી ઉભી થાય છે. પણ સ્વજાતી તરફથી નહીં થયેલી હોવાથી આ પ્રયાસ ક્યો છે. એમાં ભરવાની શીનો રકમ જુજ રાખેલી છે. ને મળવાની રકમ ઘણી ભારે રાખી છે. એમાં સર્વ ભાઈઓ દાખલ થઈ લાભ લઈ શકે એવા હેતુથી તેના પાંચ વર્ગ રાખેલા છે. સોસાયટીના મેનેજર અને સેક્રેટરી પટેલ માણેકલાલ સામળદાસ ઠેકાણું મદીરના ચકલા આગળ—ડાકોર.

લેડીયા વિજ્ય.

પુસ્તક ૨ ભું.

અષ્ટોમ્બર ૧૮૯૬.

અંક ૬ ઠા.

પાદપૂર્તિ.

(લિખનાર કરખડીના કવિ દયાશકર રવિશકર લેડીયા સમાજના મંત્રી)

એવાં તડ તડુડી તડાક તોડી નાખજો.

છંદ મનહર.

તડની તડાતડીમાં ચુન્ન જો જણાય તો, તો--

રેહણી નવ વાળશો એ રાજી થઈ રાખજો, !

પેસે જો પ્રમાદ થાય અનીતિનો નાદ

જિતેમાદ વિખવાદનો જણાય અભિવાખજો;

ઝેર વેર જાગે ભાગે નાત લાગે ખોડય કરી

જે થઈ અંતર બળી બળી થાય રાખજો;

કેશ દેશનો જિદેશ હોયજો વિશેષ તો તો

હુવાં તડ તડુડી તડાક તોડી નાખજો.

નાત જાત માંહે જોતપાત પલોપાત વધે

થાય કે નિપાત ટળે સગાંમાંથી શાખ જો,

માત તાત બ્રાતનો વિયોગ પડે વેડવો ને

ખાંપણ લાગે તે થાય ચિત્ત બળી ખાખ જો;

વિશ્વમાં વગોણ થાય માનવધે માન જાય

તો તે તજો તરત જો કહતા જણા લાખજો,

કોશ કંપ કરે જંપ સંપ નય તો તો તમે
એવાં વડ તડુડી તડકે તોડી નાખજો.

—૦૦—

લેઉઆ સમાજની સ્થાપના વિશે

આનંદોદ્ગાર.

લેઉઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી.

(લખનાર કરખડીના કવિ દયારાજર રવિરાજર લેઉઆ સમાજના સત્રી.)

છંદ હુડિગીત.

નીજ શ્રેય ધાવા શ્રેય કામે શ્રેય શ્રાવણ માસમાં, ૧

આરંભ પ્રેમે પૂર્ણ થાવા પૂર્ણ બિર બિલાસમાં; ૧

પૂર્ણ તિથી શુભ પંચમી ગુરુવાર નણી વિમર્ષથી, ૧

લેઉઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી. ૧

ઋતિ હસ્ત રેહવા કાળ શુભ નક્ષત્ર હસ્ત હતું તદા, ૧

શુભ કાર્ય સિદ્ધિ સાધ્ય થાવા સાધ્ય યોગ હોતો મદા; ૧

સારેજ આ આરંભ કિધે બિર દૂર અમર્ષથી, ૧

લેઉઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી. ૨

મુજ મિત્ર દેવીદાસ ધરી બિલાસને વટપૂરથી, ૨

આની કરયો આરંભ બિર આનંદ આણી ધૂરથી; ૨

બિતસાહ અથાહ બિપળ્યો સર્વને આ દર્શથી, ૨

લેઉઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી. ૩

લેઉઆ સમાજ રૂપી સહસ્રાર્થિશ ના અવ્યક્તને, ૩

સમાજકો તું ઋદ્ય સલિલજ પસ્મેર રેહ તણ શોકને; ૩

૧, ધૂર=પ્રથમ. ૨, સહસ્રાર્થિશ=સૂર્ય. ૩, સામાજકો=સભાસદો. ૪, ઋદ્યસલિલજ=અતઃકર્ણરૂપી કમળ. ૫, પસ્મેર=પ્રકુલ.

તેથી અનંત તરંગ હાવે નિકળશે આ વર્ષથી, !

લેજિઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી. ! ૪

શ્રી-ક્રાન્ત સાર્વજનીક કામે સાલ્યા થાશે સર્વદા, !

સંકટ સદા હણુશે સદાશિત્ર કલેશ ને વાપે કદા, !

ફરીત-સર્વે સુધરશેજ સમાજ કેરા સ્પર્શથી, !

લેજિઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી. ! ૫

રતી ભારતી અતી.ધારતી રેહશે કુણુદિ-વિદારતી, !

અવિચાર તિમિર વિકારને રેહશે સદા સંહારતી, !

સુવિચાર જિર અપાર હાવે. વાસશેજ અદર્શથી, !

લેજિઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી. ! ૬

આઓ સમાજ સખળ અર્તીશય જેમ સશી-જ્ઞાન્યમી, !

ત્રીજો નિવાસોર વાર તેમાં રેહ ન તેથી કેં કમી, !

ખે.ચાચ અંતર સર્વતાંય સમાજના આકર્ષથી, !

લેજિઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી. ! ૭

ધૃષ્ટિ સુદૃઢની જિરમાં સંતત હવે અભિલાખવી, !

સ્ત્રી રહે આ વારતાને દયાશંકર દાખવી, !

સમજાવી આજે સમાજ કેરી સચમા અતી હર્ષથી, !

લેજિઆ સમાજની સ્થાપના કરી કરખડીમાં હર્ષથી. ! ૮

આર્શિવાદ.

છંદ માલિની.

જય જય જય જાઓ, ! જક્તમાં કિર્તિ પામે, !

મિષમ વિધન વામે. ! મોદ માંહે વિરામે. !

૧

૧ પાંચમી રાશી સરખો સમાજ સખળ થાઓ એટલે પ્રતિસ્પર્ધિ રહાંમે
સિંહ સરખો જળવાન થાઓ. ૨ અર્થાર્થ આ મંગળ કાર્યમાં સર્વ મંગળમય
થાઓ. ૩ રૂપી=ખુશી.

પટેલ.

(લખનાર કરબડીના કવિ દયાશંકર રવિશંકર લેગ્યા સમાજના મંત્રી.)

દોહરો.

કરશો ગહન વિચારજો, ધરિ સ્થિર ચિત્ત કરિ પત્ન;

તો અંતર ઉદધિ થકી, જહશો અમૂલ્ય રત્ન. ૧

અર્થ:—પ્રયત્ન વડે ચિત્તને સ્થિર રાખી ધણો ઊંડો વિચાર કરીએ તો અતઃકર્ણરૂપી સમુદ્રમાંથી શબ્દ સાહિત્યનાં અમૂલ્ય રત્નો નડેછે.

મૃહસ્થો! ઊપર લખેલા 'પટેલ' એ શબ્દમાં, કેટલી સરળતા કેટલી સુરસતા કેટલો ભાવ અને કેટલું મહત્વ રહ્યું છે; એ વિશે જ્ઞાતે, શશિથી શાંત જણાતી, ઊઠ્ઠાણોથી આપાતી નિરમળ નભ વડે વિમળ વિલોકાતી; પ્રાણિમાત્ર નિદ્રાવશ થવાથી ગભિરતાવાળી, અંધકારમય હોવાથી નિર્માનુષ નિકુંજ સરખી, વાદવિવાદના નિનાદથી રહિત હોવાથી કવિઓના કાળજીને કલોલ કરાવનારી કોવિદા સરખી; શ્રાવણ વદી ૧૪ ની શર્વરીને સમયે એક વિચાર થયો તે નિચે પ્રમાણે દર્શાવું છું.

પટેલ:—આ ત્રણ અક્ષરના સમૂહનો અર્થ તો વિદિત છે તે એ કે એક પ્રકારની માતીને સૂચવે છે. હાલે એ શબ્દને આતપ્રેત કરનાં એ માં કેટલા શબ્દો ને સો ભાવ રહ્યા છે; તે મહારા વિચારમાં જણાયા પ્રમાણે જણાવું છું.

૧ પટે, ૨ લટે, ૩ પલટે, ૪ લપટે, ૫ લપ, ૬ પલ, ૭ ટેલ, આતપ્રેત કરતાં આ સાત શબ્દો જડયા; તેમાં ઘટે તેટલો અધ્યાહાર ઊમેરવાથી શો અર્થ નિકળે છે. એ લખું છું,

દોહરો.

અધ્યાહારે અર્થહું, રાત્રિ ધરુ સસ્વ સમક્ષ;

પલટે પલ લપટે પટે તેમ લટે લપ લક્ષ. ૧

અર્થ:—પલટે—અદલાય. પલ—વેળા—સ્થિતિ. લપટે—વળગે.

પેટે—પાટીદાર પદ જોને પ્રાપ્ત થયું છે તેના પદને જો સાહતો તેની સ્થિ-
તિ બદલાય. એટલે તેની દુર્બળ દશા મટી સારી સ્થિતિ થાય. તેમ—તે-
મજા—વળી. લટે—નમે. લેપ—વળગણું—વળગણું. લક્ષ—લાખ. ન છૂટે
એવાં લાખ વળગણું હોય તોપણ તે પાટીદારના પેટને સાહતો લડી
જાય—મેમી જાય.

નિપુણો નિયંત્રના નિર્માણ કરેલા નામમાં શી ખામી હોય? હજી
તો આંશિકના પ્રયત્નરૂ સહિત અર્થને માટે મ્હારો વિચાર થયો છે, તે
પણ કંટાળી કપો હશે તો આવતાં અંકમાં જણાવિશ. મવતુ અપૂર્ણ.

કરમસદ લેઉઆ હિતવર્ધક સભા.

(લી૦ છાટાભાઈ ચતુરભાઈ, સભાના સેક્રટરી)

રા. રા. વિઠ્ઠલભાઈ ઝવેરભાઈ વઝીલના સતત પ્રયત્નથી કરમસદમાં
અંગ્રેજી જાણનારા યુવાનોની એક સભા જે વર્ષ ઉપર સ્થાપન થઈ હતી. તે
સભાની બેઠકો વારંવાર થતી હતી, તેમાં વિધિ વિધિ વિષયો ચર્ચાતા હતા.
તે સભાના પ્રયત્નથી એક વિદ્યાર્થી મંડળની પુસ્તકશાળા જન્મ પામી હ-
તી. સાર પછી ઉત્સાહી મિત્રોના આગ્રહથી અને રા. રા. જીવાભાઈ દા-
દાભાઈ તથા રા. રા. વાંધજીભાઈ ત્રીકમભાઈ ઇલાહિની સંમતિથી એક
સભા દીપોત્સવીના મંગળ સમયે ભરાઈ હતી. આ સભામાં ગામના કેળ-
વણી પામેલા અંગ્રેજી ને ગુજરાતી જાણનારા સદસ્યોએ એક ન થઈ
એક લેઉઆ હિતવર્ધક સભા સ્થાપન કરી.

આ સભાનો આશય આમ સમગ્રનું અને વિશેષ કરી લેઉઆ જા-
ન્યવાનું હિતવર્ધન કરવું એજ છે. તેજ દિવસે પ્રસ્તાવના તરીકે રા. રા.
જીવાભાઈ દાદાભાઈએ સભાના કર્તવ્ય કર્મ એ વિષય ઉપર અસરકારક
ભાષણ આપ્યું હતું. સાર પછી તે સભાની ખીજ બેઠક નવા વર્ષના ઉત્સ-
વજનક મંગળમય પ્રતિપદે થઈ હતી. તે બેઠકમાં તે સભાનું નામ, સભા-
સદનું લવાજમ, વ્યવસ્થાપક મંડળી, સેક્રટરી, અને ઝોનરરી પેટર્ન્સ એ
સર્વ આખતો સુકરર કરવામાં આવી હતી. ઝોનરરી પેટર્ન્સ રા. રા. વિઠ્ઠ-
લભાઈ ઝવેરભાઈ વઝીલ, અને રા. રા. કહાનદાસ ડુગરેભાઈ નીમાયા છે.
આ સભાના મેમ્બરોનું વાર્ષિક લવાજમ મચકુર પુસ્તકશાળા ઇલાહિના

પટેલ.

(લખનાર કર્ણડીના કવિ દયાશંકર રવિશંકર લેગ્યા સમાજના મંત્રી.)

દાહરો.

કરશો ગૃહન વિચારજો, ધરિ સ્થિર ચિત્ત કરિ પત્ન;

તો અંતર ઉદધિ થકો, જહશે અમૂલ્ય રત્ન. ૧

અર્થ:—પ્રયત્ન વડે ચિત્તને સ્થિર રાખી ઘણો જીંડો વિચાર કરીએ તો અંતઃકર્ણરૂપી સમુદ્રમાંથી શબ્દ સાહિત્યનાં અમૂલ્ય રત્નો જડેછે.

ગૃહસ્થો! જીપર લખેલા 'પટેલ' એ શબ્દમાં, કેટલી સરળતા કેટલી સુરસતા કેટલો ભાવ અને કેટલું મહત્વ રહ્યું છે; એ વિષે હાને, શક્તિથી શાંત જણાતી, જીડગણાથી આપાતી નિરમળ નભ વડે વિમળ વિલોકાતી; પ્રાણિમાત્ર નિદ્રાવશ થવાથી ગભિરતાવાળી, અધકારમય હોવાથી નિર્માનુષ નિકુંજ સરખી, વાદવિવાદના નિનાદથી રહિત હોવાથી કવિયોના કાળગતે કલોલ કરાવનારી કેવિદા સંરખી; આંવણ વદી ૧૪ ની શર્વરીને સમયે એક વિચાર થયો તે નિચે પ્રમાણે દર્શાવું છું.

પટેલ:—આ ત્રેણુ અક્ષરના સમૂહનો અર્થ તો વિદિત છે તે એ કે એક પ્રકારની ગાતીને સૂચવે છે. હાલે એ શબ્દને આતપ્રેત કરતાં એમાં કેટલા શબ્દો ને શો ભાવ રહ્યો છે; તે મહારો વિચારમાં જણાયા પ્રમાણે જણાવું છું.

૧ પટે, ૨ લટે, ૩ પલટે, ૪ લપટે, ૫ લપ, ૬ પલ, ૭ ટેલ, આતપ્રેત કરતાં આ સાત શબ્દો જડ્યા; તેમાં ઘટે તેટલો અધ્યાહાર જિમેરવાથી શો અર્થ નિકળે છે. એ લખું છું.

દાહરો.

અધ્યાહારે અર્થહું, રાત્રિ ધરુ સરવ સમક્ષ;

પલટે પલ લપટે પટે તેમ લટે લપ લક્ષ. ૧

અર્થ:—પલટે—અદક્ષાય. પલ—વેળા—સ્થિતિ. લપટે—વળગે.

પટે—પાટીદાર પદ જેને પ્રાપ્ત થયું છે તેના પટાને જો સાજીતો તેની સ્થિ-
તિ બદલાય. એટલે તેની દુર્જન દશા મટી સારી સ્થિતિ થાય. તેમ—તે-
મને—વળી. લટે—નમે. લેષ—વળગણું-વળગણું. લેક્ષ—લાખ. ન છૂટે
એવાં લાખ વળગણું હોય તોપણ તે પાટીદારના પટાને સાજીતો લટી
નય—નમી નય.

નિપુણો નિયંત્રિતા નિર્માણ કરેલા નોમમાં શી ખામી હોય? હજી
તો આ શબ્દનો પ્રયોગ સહિત અર્થને માટે મહારો વિચાર થયો છે, તે
પણ કદાચ કંપા હશે તો આવતાં અંકમાં જણાવિશ. મવતુ અપૂર્ણ.

—૦—

કરમસદ લેઉઆ હિતવર્ધક સભા.

(લી૦ છોટાભાઈ ચતુરભાઈ, સભાના સેક્રટરી)

રા. રા. વિઠ્ઠલભાઈ ઝવેરભાઈ વઝીલના સતત પ્રયત્નથી કરમસદમાં
અંગ્રેજી બાળનારા યુવાનોની એક સભા બે વર્ષ ઉપર સ્થાપન થઈ હતી. તે
સભાની બેઠકો વારંવાર થતી હતી, તેમાં વિધ વિધ વિષયો ચર્ચાતા હતા.
તે સભાના પ્રયત્નથી એક વિદ્યાર્થી મંડળની પુસ્તકશાળા નન્મ ખામી હ-
તી. સાર પછી ઉત્સાહી મિત્રોના આગ્રહથી અને રા. રા. છવાભાઈ દા-
દાભાઈ તથા રા. રા. વાઘજીભાઈ ત્રીકમભાઈ ઇલાહિની સંમતિથી એક
સભા દીપોત્સવીના મંગળ સમયે ભરાઈ હતી. આ સભામાં ગામના કેળ-
વણી પામેલા અંગ્રેજી ને ગુજરાતી બાળનારા સદગૃહસ્થોએ એકન થઈ
એક લેઉઆ હિતવર્ધક સભા સ્થાપન કરી.

આ સભાનો આશય આમ સમગ્રનું અને વિશેષ કરી લેઉઆ બા-
ળવોનું હિતવર્ધન કરવું એજ છે. તેજ દિવસે પ્રસ્તાવના તરીકે રા. રા.
છવાભાઈ દાદાભાઈએ સભાના કર્તવ્ય કર્મ એ વિષય ઉપર અસરકારક
ભાષણ આપ્યું હતું. સાર પછી તે સભાની બીજી બેઠક નવા વર્ષના ઉત્સ-
વનંક મંગળમય પ્રતિપદે થઈ હતી. તે બેઠકમાં તે સભાનું નામ, સભા-
સદનું લવાજમ, વ્યવસ્થાપક મંડળી, સેક્રટરી, અને ઓનરરી પેટ્રન્સ એ
સર્વ બાબતો મુકરર કરવામાં આવી હતી. ઓનરરી પેટ્રન્સ રા. રા. વિઠ્ઠ-
લભાઈ ઝવેરભાઈ વઝીલ, અને રા. રા. કહાનદાસ ડુગરભાઈ નીમાંયા છે.
આ સભાના મેમ્બરોનું વાર્ષિક લવાજમ મચકુર પુસ્તકશાળા ઇલાહિના

પટેલ.

(લખનાર કરળડીના કવિ દયાશંકર રવિશંકર લેગ્યા સમાજના મંત્રી.)

દોહરો.

કરશો ગહન વિચારજો, ધરિ સ્થિર ચિત્ત કરિ પત્ન;

તો અતર હૃદય થકો, જહશો અમૂલ્ય રત્ન. ૧

અર્થ:—પ્રપત્ન વડે ચિત્તને સ્થિર રાખી ઘણો ઊંડો વિચાર કરીએ તો અંતઃકર્ણથી સમુદ્રમાંથી શબ્દ સાહિત્યનાં અમૂલ્ય રત્નો જડેછે.

ગૃહસ્થો! ઊપર લખેલા 'પટેલ' એ શબ્દમાં, કેટલી સરળતા કેટલી સુરસતા કેટલો ભાવ અને કેટલું મહત્વ રહ્યું છે; એ વિશે જ્ઞાને, શક્તિ, શાંત જણાતી, ઊડગુણોથી ઓપાતી નિરમળ નભ વડે વિમળ વિલોકાતી પ્રાણિમાત્ર નિદ્રાવશ થવાથી ગંભિરતાવાળી, અધિકારમય હોવાથી નિર્માતૃક નિકુંજ સરખી, વાદવિવાદના નિનાદથી રહિત હોવાથી કવિઓના કાળજીને કસોટી કરાવનારી કેવિદો સરખી; શ્રાવણ વદી ૧૪ ની શર્વરીને સમયે એક વિચાર થયો તે નિચે પ્રમાણે દર્શાવું છું.

પટેલ:—આ ત્રણ અક્ષરોના સમૂહનો અર્થ તો વિદિત છે તે એ કે એક પ્રકારની માતીને સૂચવે છે. હાલે એ શબ્દને આતપ્રેત કરનાં એમાં કેટલા શબ્દો ને સો ભાવ રહ્યા છે; તે મહારા વિચારમાં જણાયા પ્રમાણે જણાવું છું.

^૧પટે, ^૨લટે, ^૩પલટે, ^૪લપટે, ^૫લપ, ^૬પલ, ^૭ટેલ, આતપ્રેત કરનાં આ સાત શબ્દો જડયા; તેમાં ઘટે તેટલો અધ્યાહાર ઊમેરવાથી શો અર્થ નિકળે છે. એ લખ્યું.

દોહરો.

અધ્યાહારે અર્થહું, રાત્રિ ધરુ સસ્વ સમક્ષ;

પલટે પલ લપટે પટે તેમ લટે લપ લક્ષ. ૧

અર્થ:—પલટે—અદક્ષાય. પલ—વેળા-સ્થિતિ. લપટે—વળગે.

પટે—પાટીદાર પદ જોને પ્રાપ્ત થયું છે તેના પટાને જો સાચીતો તેની સ્થિ-
તિ બદલાય. એટલે તેની દુર્ભાગ દશા મટી સારી સ્થિતિ થાય. તેમ—તે-
મજે—વળી. લટે—નમે. લષ—વળગણું—વળગણું. લક્ષ—લાખ. ન છૂટે
એવાં લાખ વળગણું હોય તોપણ તે પાટીદારના પટાને સાચીતો લટી
જાય—નમી જાય.

નિપુણો નિયંત્રાના નિર્માણ કરેલા નામમાં શી ખામી હોય? હજી
તો આ શબ્દનો પ્રયંકરણ સહિત અર્થને માટે મહારા વિચાર થયો છે, તે
પણ કૌતની કષ્ટ હશે તો આપતાં અંકમાં જણાવિશ. મવતુ અપૂર્ણ.

કરમસદ લેણ્યા હિતવર્ધક સભા.

(લી૦ છાંભાઈ ચતુરભાઈ, સભાના સેક્રટરી)

રા. રા. વિઠ્ઠલભાઈ ઝવેરભાઈ વડીલના સતત પ્રયત્નથી કરમસદમાં
એકેજી જાણનારા યુવાનોની એક સભા બે વર્ષ ઉપર સ્થાપન થઈ હતી. તે
સભાની બેઠકો કારેવાર થતી હતી, તેમાં વિધ વિધ ક્ષિયો ચર્ચાતા હતા.
તે સભાના પ્રયત્નથી એક વિદ્યાર્થી મંડળની પુસ્તકશાળા જન્મ પામી હ-
તી. સાર પછી ઉત્સાહી મિત્રોના આર્થહથી અને રા. રા. જીવાભાઈ દા-
દાભાઈ તથા રા. રા. વીધજીભાઈ ત્રીકમભાઈ ઇલાદિની સંમતિથી એક
સભા દીપોત્સવીના મંગળ સમયે ભરાઈ હતી. આ સભામાં ગામના કુળ-
વણી પોમિકા—એકેજી ને જુજરાતી જાણનારા સદગૃહસ્થોએ એકત્ર થઈ
એકે લેણ્યા હિતવર્ધક સભાને સ્થાપન કરી.

આ સભાનો આશય આમે સમગ્રનું અને વિશેષે કરી લેણ્યા જા-
ન્યવેતું હિતવર્ધન કરવું એજ છે. તેજ દિવસે પ્રસ્તાવના તરીકે રા. રા.
જીવાભાઈ દાદાભાઈએ સભાના કર્તવ્ય કર્મ એ વિષય ઉપર અસરકારક
ભાષણ આપ્યું હતું. સાર પછી તે સભાની ખીજ બેઠક નવા વર્ષના ઉત્સ-
વજનકે મંગળમય પ્રતિપદે થઈ હતી. તે બેઠકમાં તે સભાનું નામ, સભા-
સદનું લવાજમ, વ્યવસ્થાપક મંડળી, સેક્રટરી, અને ઝોનરરી પેટ્રન્સ એ
સર્વ જાણીતો મુકરર કરવામાં આવી હતી. ઝોનરરી પેટ્રન્સ રા. રા. વિઠ્ઠ-
લભાઈ ઝવેરભાઈ વડીલ, અને રા. રા. કહાનદાસ ડુંગરભાઈ નીમાયા છે.
આ સભાના ભેજણેનું વાર્ષિક લવાજમ મચકુર પુસ્તકશાળા ઇલાદિના

ઉત્તેજનમાં વપરાશે. આ બેઠકમાં રા. રા. પા. વિદ્યલક્ષ્મણએ નીચે પ્રમાણે
દરખાસ્તો મૂકી—

કોણ નથી જાણતું કે આધુનિક સમયમાં ભારતી વર્ષની જૂઠી જૂઠી
જ્ઞાતિમાં જ્ઞાતિના સદ્ગુણરથોએ જ્ઞાતિના હિતને માટે મોટાં મોટાં ફક
ક્યાં છે. સમયરૂપના વશમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા લેઉઆ કુળમાં ક્યાં નિર્ભાગ્ય
જનનીએ હતભાગ્ય પુત્રને જન્મ આપ્યો હશે કે જે આપણી જ્ઞાતિ સમ
સ્તના હિતને અર્થે ફક એકઠું કરવામાં ઉત્સાહથી યથાશક્તિ આશ્રમ ન
આપે ? આપણે શું કરવાના છીએ ? આપણાથી શું થવાનું છે, આપણે
એક મુઠીભર જીવાનો શા મોર મારવાના છીએ, આવાં વચન ન્યાતનું હિત
દુષ્છિનાર કોઇ પણ શરવીરના મુખમાંથી કેમ નીકળે ? મિત્રો ! તરવા શી
ખતું ને ખાણીમાં ન પેસતું એ કેમ ખતે ? માદ રાખો કે રામે લંકા લી
ધી, એક પરશુરામે એકવીશ વખત પૃથ્વી નક્ષત્રી કરી, એક વ્યાસ મહા
ત્માએ અરાઠ પુરાણ બાંધ્યા, એક ઐતમણ્ણે પોતાનો ધર્મ અરધી પૃથ્વી
પર પ્રસાર્યો. પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન બેકન પોતાના એડવાન્સમેન્ટ એન્ડ લાન્ગિ એ
પુસ્તકમાં અશક્યતાનું એમ લક્ષણ આપે છે કે એક મનુષ્ય એક જાણમાં
નહિ તો એક પ્રહરમાં એક પ્રહરમાં, નહિ તો એક દિવસમાં, એક દિવસ
માં નહિ તો એક વર્ષમાં, એક વર્ષમાં નહિ તો પોતાની જીંદગીમાં, ને એક
મનુષ્ય નહિ તો અનેક મનુષ્યો પોતાની જીંદગીમાં અને તેમ નહિ તો
એક પ્રજા સેકંડે વર્ષ પ્રપત્ન કરીને કાષ્ટ કામ પાર પાડે તેને અશક્ય
કહેવાય નહિ. નીતિકારો પણ કહે છે કે—“ઉત્તમ મનુષ્યો પોતે પ્રારબ્ધ
કામમાં વિજય પામતા સુધી વિરામે નહિ. દેવતાઓએ રત્ન મેળવ્યાં, હ
બાહળ કાઢ્યું, તોપણ જ્યાં સુધી અમૃત મળ્યું નહિ ત્યાં સુધી વિશ્રામ્ય
નહિ. સાડાચાર લાખ માણસની વસ્તીવાળી પાટીદાર જ્ઞાતિમાં સર્વો એ
લાખ પુરૂષ ગણીએ અને તેમાંથી એક લાખ શરવીર રત્નો ધણે લાગેલા
ગણીએ અને તે દરેક પોતાની સખાવતમાંથી રોજની એક પાક જગ્યાને
તો પ્રતિવર્ષે પ્રતિ મનુષ્ય બે રૂપિયા અને એક લક્ષ મનુષ્ય બે લાખ રૂ
પિયાનો એક મોટો ડુંગર ચણી શકે. ટીપે ટીપે સરોવર બરાપ તે આ
નુંજ નામ. આપ બાન્ધવો પ્રતિ મારી નજરતાપૂર્વક એજ વિચારિ છે કે
પ્રત્યેક લેઉઆ બાન્ધવ સો રૂપિયાની આવક ઉપર વાર્ષિક ચાર આતા આ
પે, બેસેના ઉત્પન્ન ઉપર આઠ આના આપે અને એજ પ્રમાણે દર સેકંડે

આર ઘાતા પ્રમાણે વિશેષ રૂકમ આપે તો એક બગીચા કાર્ય સહજ પાર પડે. આવી રીતે અંધ વિરાજીત મિત્રમાંથી યોગેશ્વર અને કામેશ્વર સં- મન્નવીને-કહીને-વિનવીને-આ વિષય ઉપર બાંધણી આપીને મધ્યાશક્તિ પોતાનો ધર્મ બળવવા કોણ શક્તિમાન નહિ થાય ? 'મિત્રો ?' સંક્ષિપ્તમાં એજ વિગતિ કે હવે મારા અભિપ્રાયને કોણ કોણ સંમતિ આપે છે અને પોતાનો મુખ્યારક નામ સત્વર નોંધાવી કોણ કોણ સલાને આભારી કરે છે એ જાણવાની મારી પ્રબળ ઉત્કંઠા આપના અમૃત વચનથી સંતુષ્ટ કરશેજી. (હર્ષનાદ).

આમ કહેવું બંધ થતાં વિદ્યુત વેગથી એક અત્યંત ઉત્સાહી દૃઢ વિચારના અનુભવી ગૃહસ્થે આ વિચારને અનુમોદન આપ્યું. તે આ વિ- ચાર પર પ્રથમ પ્રકાશ નાખનાર શા.રા. વાંધજીભાઈ ત્રીકમભાઈ હતા, આ માનસસરમાં વિષ વિષ સંસ્કારની લહરીથી પ્રબળ તરંગ ઉત્પન્ન થાય છે, અને જે તરંગિણી મરતુ વેહથી પ્રવહે છે એ ઉત્સાહથી વહેતી તરંગિ- ણીનો વેગ રોકવો એ બગીચા તો શું પણ મહાભારત પ્રયત્ન છે. આ વિચારનું તાદૃશ્ય ચિત્ર અત્ર વિરાજીત સદ્ગૃહસ્થોના મુખાવિદનો દર્શન- થીજ સ્પષ્ટ થતું હતું. કેવા ઉમંગથી ઉત્સાહી પુરુષોએ આ કામમાં પો- તાની અનુમતિ આપી એનું ચિત્ર બરાબર દર્શાવવા આ નજ્યાએ એક કાલિદાસ કે ભવભૂતનીજ જોટ છે, જે સમાસદોએ સંમતિ આપી તેમનાં મુખ્યારક નામ નીચે પ્રમાણે—

૧ કહાનદાસ હુંગરદાસ, ૨ વાંધજીભાઈ ત્રીકમભાઈ, ૩ જીવાભાઈ દા- દાભાઈ, ૪ ગોકળભાઈ ઝવેરભાઈ, ૫ જીવાભાઈ જીલાભાઈ, ૬ લક્ષ્મીભાઈ લખાભાઈ, ૭ ભાઈલાલભાઈ ત્રીકમભાઈ, ૮ જેઠાભાઈ શંકરભાઈ, ૯ ચ- તુરભાઈ મથુરભાઈ, ૧૦ વાંધજીભાઈ શંકરભાઈ, ૧૧ રેવાભાઈ તુળસીભા- ઈ, ૧૨ પુરુષોત્તમ ત્રીકમભાઈ, ૧૩ લખાભાઈ શંકરભાઈ, ૧૪ શિવાભાઈ દાદાભાઈ, ૧૫ જોડાભાઈ મેઠાભાઈ, ૧૬ જોડાભાઈ ચતુરભાઈ, ૧૭ જીવા- ભાઈ રેવાભાઈ, ૧૮ ઇશ્વરભાઈ મોતીભાઈ, ૧૯ ચતુરભાઈ કીશાભાઈ, ૨૦ ચતુરભાઈ ત્રીકમભાઈ, ૨૧ ઉમેદભાઈ વહેરીભાઈ, ૨૨ હાથીભાઈ ત્રીકમ- ભાઈ, ૨૩ મોતીભાઈ બાબરભાઈ, ૨૪ ઝવેરભાઈ ત્રીકમભાઈ, ૨૫ ભાઈ- લાલ જીવાભાઈ, ૨૬ ઉમેદભાઈ તળખભાઈ, ૨૭ દેશાઈભાઈ ઝવેરભાઈ, ૨૮ નાયાભાઈ ભાઈયા, ૨૯ મુળજીભાઈ કહાનદાસ, ૩૦ ભાઈલાલ શિવાભાઈ,

૩૨ ક્રીષ્ણેશ્વરભાઈ તુળજભાઈ, ૩૨ વાવજીભાઈ, ૩૨ જીવેશ્વરભાઈ, ૩૩ સોતીભાઈ
 ૩૪ પહેરીભાઈ, ૩૪ વા. ઉમેદભાઈ, ૩૪ જીવજીભાઈ, ૩૫ પા. પુરશોતમ જીવેશ્વરભાઈ,
 ૩૬ મંગળભાઈ સંકરભાઈ.

આ પછી સામાન્ય રીતે વક્તા, લેખક, સમાસદોનો ઉપકાર માની
 સમા વિસર્જન થઈ હતી.

“ધી લેજીઆ પાટીદાર હિતવર્ધક મંડળ.”

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૯૪.)

પ્રાયશ્ચિક કે ઉંચી કેળવણી ન્યાતના બધા વિદ્યાર્થીઓ લઈ શકે તે-
 વા ઉપાય યોગ્ય, ધંધાને લગતું જ્ઞાન પણ યોગ્ય પુરૂષોને આપી શકાય,
 હરકોઈ પ્રકારે વિદ્યા, કળા, કૌશલ્ય વધે, તે પ્રમાણે ફંડનો સુદૃઢપયોગ થાય,
 વખતે અમુક ધંધો રાજગાર કરવાને કે ધંધા કે વિદ્યા અર્થે પરદેશ પ-
 ર્યટન કરવાને કોઈ યોગ્ય બંધુને મદદ જોઈતી હોય તો આ ફંડમાંથી તેને
 આપી શકાય.

પાયમાલ સ્થિતિમાં આવેલા બંધુઓને વખતે લગ્ન કે મરણ પ્રસંગે
 કંઈ મદદની જરૂર હોય, અને સમાજને તે યોગ્ય લાગે તો આ ફંડમાંથી
 તેને મદદ કરી શકાય.

કેટલેક કેસો ધર્મશાળા ફંડ ઉતારા ઇસ્ટાદિની યોગ્યતા જણાય તો
 તે પણ આ ફંડમાંથી થઈ શકે. વખતે કોઈ કોઈ કેસો વિદ્યાર્થીના સુ-
 ખને સાર પ્રસ્તીગૃહ (ખોર્ડી બહાઉસ) ઉઘાડવા જરૂર પડે તો તે આ
 ફંડમાંથી ઉઘાડી શકાય. શાળા, પાઠશાળાઓ પણ યોગ્ય લાગે તો આ
 ફંડમાંથી ચલાવી શકાય.

જૂદી જૂદી સમાજોને કોઈ વખતે અમુક મદદની માતિપયોગી કામ
 કરવા અર્થે જરૂર જણાય તો તે મદદ પણ આ ફંડમાંથી કરી શકાય, કા-
 મેશમ સમાજો ઉઘાડવા, વિધ વિધ વિષયો પર ભાષણ આપવા, યોગ્ય
 પુરૂષોને માનપત્ર ઇલાદિ આપવા યોગ્ય લાગે તો આ ફંડમાંથી મદદ
 આપી શકાય.

સ્ત્રી કેળવણીની આ સમયમાં અસંત આવશ્યકતા છે એ સિદ્ધાંત
 નિર્વિવાદ છે, તો તેને માટે જોમ અને તેમ સ્ત્રી કેળવણી સારા પાયા પર

આપાય, સ્ત્રી કેળવણીનો મુખ્ય હેતુ પાર પાડી શકાય એમ થવા ને મદદની જરૂર હોય તે આ ફંડમાંથી આપી શકાય. બાળાઓને સામાન્ય વૈદક ઇલાકિનું જ્ઞાન પણ મળી શકે, વખતે તેઓ ઉંચી કેળવણી પણ લઈ શકે અને કેટલેક ઠાળે સ્ત્રી સમાજને સ્થાપી શકે, એમ થવાને પણ ને મદદની જરૂર હોય તે આ ફંડમાંથી આપી શકાય.

બાળલક્ષ્ય, દૂધ પીતી, અને લગ્ન કે મરણ પ્રસંગના ખર્ચમાં સરકારે ને ધારા ધડ્યા હોય, તે સરકારી અમલદારો અમલમાં લાવે તેના કરતાં આ સમાજ તરફથી જોગ્ય વ્યવસ્થા થઈ ન્યાયપૂર્વક સર્વને ઇન્સાફ મળે એમ ધ્યાય તો વધારે સારું. તેને માટે જોગ્ય પુરૂષોની એક કમીટી નિમાય અને તે આ બાબત વિષે સંપૂર્ણ લક્ષ આપે એમ થવા ને મદદની જરૂર હોય તે પણ આ ફંડમાંથી આપી શકાય.

પારસી તથા અન્ય જ્ઞાતિઓની પેઠે લગ્ન, મરણ, ઇલાકિની તકરારો માટે એક સમાજ તરફથી જોગ્ય પુરૂષોની કોર્ટ ઠરાવાય, અને તેમાં જ તે તકરારોનો નિવેડો થાય. આ પ્રમાણે થવાથી જોગ્ય ઇન્સાફ થોડા ખર્ચે મળી શકે અને બાજુ દાલ આપણી જ્ઞાતિના લોકો ઇન્સાફ આપવાને પાત્ર થતા જાય છે. તેથી કરી વિશેષ વાંધા જેવું તે થઈ ન પડે. આવી રીતે કોર્ટ મેળવવા અને તે કોર્ટ ચલાવવા ને મદદની જરૂર હોય તે પણ આ ફંડમાંથી આપી શકાય.

આ પ્રમાણે થવાથી માત્ર જ્ઞાતિ સમસ્તતા લોક મતનું જ બંધન છે. આ બંધન ગમે એટલું પણ મોળું જ કહેવાય તેથી કરી ને આ સમાજ જોગ્ય રીતે નોંધાવાય, અને સમાજના દરેક મેમ્બર રોમ્પના ઠાગળ ઉપર વિજ્ઞાપિત પત્ર રજુ કરે તો સમાજનો પાયો સ્તીશાની ગારે ચડ્યા બરોબર થાય, આવી રીતે રોમ્પમાં તથા સમાજ રજીસ્ટર ઠરાવવા ઇલાકિ કામમાં પણ જોઈતી મદદ આ ફંડમાંથી આપવામાં આવે. મારા ધારવા પ્રમાણે એકાદ જીલ્લાની પાટીદાર જ્ઞાતિનું આશરે રૂપિયા ત્રીશેક હજારનું ફંડ સંરક્ષકમાં અનામત છે, તે ફંડ જ્ઞાતિના હિતને માટે જોગ્ય લાગે તો પાછું મેળવી આ ફંડમાં બેળી શકાય આ પ્રમાણે થવાથી એક સારું ફંડ એકઠું કરી શકાય અને વર્ષોવર્ષ તેની વૃદ્ધિ કરી શકાય.

પણ આમ કરતા પહેલાં પ્રત્યેક બાન્ધવે ખોતાનો ધર્મ સમજીને કામ કામ આ વિષય સર્ચાવી વિધ વિધ પ્રકારે તેનું વિવેચન કરી

જેમ અને તેમ ઉત્સાહ અને આગ્રહથી આ બાબતમાં યોગ્ય આશ્ર-
ય આપવો આપવો ને આપવોજ જોઈએ. આ આરા લખવા ઉપરથી
એમ સમજવાતું નથી કે હું કહ્યું એ સત્ય છે, માર્ગ કહેવું ખરું
છે. એવો હું દુરાગ્રહી નથી. જો કોઈ મિત્ર મારા કહેવામાં પ્રશ્ન ઉ-
ઠાવી યોગ્ય કારણ આપી ચર્ચા ચલાવશે તો નમ્રતાપૂર્વક તે સ્વીકારવા
મારે કંઈજ આનાકાની નથી આ વિષય ઘણા વખતથી અધારામાં પડી
રહેલો હતો તેને પ્રકાશમાં લાવવો એજ આ લખવાનો હેતુ છે, અને તેથી
કરી દરેક ન્યાતના શુભેચ્છક કે શુભચિંતકને મારી નમ્રતા પૂર્વક વિનંતિ
જોટલીજ છે કે આ વિષય પર જોટલી ચર્ચા ચલાવવી હોય, જોટલું વિવે-
ચન કરવું હોય તે સર્વ કરવાને કોઈએ પાછી પાની કરવાની જરૂર નથી.
આન્ધવો? જેમ અને તેમ વિષય ચર્ચાવો અને વિશેષ મથન કરી આ
વિષયને ન્યાય આપો. આ વિષય પર જે જે શંકા ઉઠશે તેનો યોગ્ય ઉ-
દ્ધર આપવાને હું તત્પર છું એજ નમ્રતાપૂર્વક વિનંતિ.

—:0:—

કેળવણી.

(લખનાર—પાં. વલ્લભાઈ મયુરભાઈ, અહીંદ્રાના.)

કેળવણી એ શબ્દમાં કિલ્લ ધાતુ છે. કિલ્લ એટલે પ્રદીપ્ત કરવું.
જોટલે માણસની મનોશક્તિને પ્રદીપ્ત કરવી. કેળવણી એ એક અસુખ્ય
ચીજ છે. પુરાતન કાળમાં કેળવણી સારી હોવાને લીધે આપણો દેશ એ-
વો તો આખાદીમાં હતો, કે તેની બરોબરી કોઈ દેશ કરી શકતો નહીં.
પરંતુ મુસલમાનોના અમલ નીચે કેળવણીની પડતી થવાથી આપણો દેશ
આવી દયામણી સ્થિતિમાં આવી ગયો છે!

માણસ જાતમાં બીજાં પ્રાણીઓ કરતાં સ્વભાવીક રીતે બુદ્ધિ વિ-
શેષ હોય છે! જે બુદ્ધિ બીલ્યાથી માણસના સુખનું સાધન થાય છે.
તેને સુબુદ્ધિ કહે છે. અને જોથી દુઃખ થાય છે તેને કુબુદ્ધિ કહે છે. ને
તે બુદ્ધિનો ઉદ્ય કરવાનો રસ્તો કેળવણી છે; ત્યારે કેળવણી એ એક
સુખ મેળવવાનો રસ્તો છે, એમ સાબીત થયું. કેળવણીનો સુખ્ય આ-
ધાર માળાપ ઉપર છે. જો માળાપો સુધરેલાં ને સુવિચારનાં હશે. તો
ચોતાનાં બાળકોને સારી કેળવણી આપશે. દ્રક્ત સાળાઓમાં જઈ વાચતાં

હખતાં શિખવું એ કેળવણી મેળવવાને સાધન છે. દારણ કે વાંચવાની શક્તિથી સાત સારા વિદ્વાનોના અંધો વાંચવામાં આવે છે. અને તેમાંથી જ્ઞાન મેળવવાને શક્તિવાન થવાય છે. એક વખત એવો હતો કે બહેલાની સંખ્યા બહુજ ઘોડી હતી. અને સરકારને દરેક ખાતામાં પુષ્કળ નોકરી જોઈતા હતા.

તેથી ઘોડું ખાણું બહેલાને પણ સારા પગારની જગ્યા આપવાની જરૂર પડતી. વસ્તુનો ભાવ જેમ હતો તેમ જરૂર છે, તેમ બહુતરું પણ સમજવું. દહાડે દહાડે ગાળાઓ ધણી ઉઘડતી ગઈ અને બહેલાનો ભાવ વધવા લાગ્યો. આ જોઈ ધણા માણસોની વૃત્તિ ભણવા તરફ દોડી અને નોકરીઓ પુરાઈ જવા માંડી તેથી બહુતરની કિંમત ઘટતી ગઈ. હાલમાં તો ગમે તેટલો બહેલો હોય, તોપણ ચોગ્ય વખતે સારી નોકરી મળવાનો સંભવ રહે છે. અને વળી અધવધર હંમેશા બહેલા તો નકામક અથડાય છે, વક્રીલ વીગેરેની પરીક્ષા જુનરાતીવાળાથી આપી શકાતી નથી. અને જુનરાતીમાં પાસ થઈ સરટીપીકેટ મેળવેલાને પણ સાત આઠનો પગાર મળેલો પણ મુશ્કેલ થઈ પડ્યો છે.

ત્યારે આ દોષ શું આપણે બહુતરને માથે મુક્યો? નહિ. દારણ કે બહુતરની કિંમત વધારવી તેના હાથમાં નથી. વિદ્યાર્થીઓ બિચારા મેદાનત-લેઈ બહે છે, અને નોકરીને માટે ખુબ ધક્કા ખાય છે, માટે એમનો પણ શો વાંક કદાચ? મહેનત કરતાં છતાં પણ કંઈ મળે નહિ ત્યારે વાંક વિદ્યાર્થીનો ગણવો કદવું કેમ?

કોઈને સારે રસોઈઓ જોઈતો હોય તો તે ઝટ અને થોડે પગારે મળતો નથી. તે ચાર પાંચ રૂપીયાનો પગાર માગે ને વળી ખાય અને લુગડાંની આશા કરે. ત્યારે લગભગ આ માંધવારીના વખતમાં દશ રૂપીયાનો પગાર પડે. અને છઠ્ઠા ધારણમાં પાસ થયેલાને પાંચ રૂપીયાનો પગાર મળેલો મુશ્કેલ થઈ પડ્યો છે. ત્યારે 'કલમ કરતાં ઠડછીની કિંમત વધી ગઈ.' આ જોઈ બહેલાને કેટલું લાગવું જોઈએ?

ત્યારે હવે કરવું કેમ? શું લોકોએ બહુવાનું છોડી દેવું? નહિ. બહુતર તો આતી ઉપયોગી છે. એ વડે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. અને જ્ઞાન વડે માણસ પોતાને જોઈતાં સાધન મેળવી શકવાને ચોગ્ય થાય છે. રખડતા બહેલા સવાલ કરશે કે બહુતરથી એમ શું હોય તો અમને જો-

મતાં સાધનો કેમ મળી શકતાં નથી ? શું અમે થોડું ભણ્યા છીએ ? શું અમને પાસ ઘયાતાં ખોટાં સરડીપીકટો મળ્યાં છે ? તેના જવાબમાં મારે જણાવવું જોઈએ કે તમે પાસ થવા જેટલું ભણ્યા છો એ વાત સાચી, પરંતુ તમારામાં ત્રણ ખામી રહી છે (૧) તમે ભણ્યા પણ ગણ્યા નહિ. (૨) જોઈતાં સાધનો મેળવી શકાય એવી રીતનું ભણ્યા નથી. (૩) એક બડામાં ભરેલું પાણી સઘળા પીવા માગો છો. પણ પાણીના પીવળ ધડ માટે તમે મેહનત કરતા નથી.

વળી આર્ય રીતીએ અપાતી કેળવણીથી જ્યારે પ્રાચીન સમયમાં સદ્ગુણી અને નિતીમાન મનુષ્યો નીપજ આવતા હતા, ત્યારે પાશ્ચાત કેળવણીથી કેટલાક લાભની સાથે અનિતીનો એપ વધતો જાય છે, તેનું કારણ અને તે અનિતીનું થોડુંક ચીત્ર આપી, તે એપથી બચે એવો વિદ્યાર્થીઓને કયો માર્ગ છે, તે હવે હું જણાવું છું.

પક, સોનું, રૂપ, વિગેરે પદાર્થોને કેળવણી મળવાથી ઉત્તમ સ્વત્ત્વ દિષ્ટ, ખોરાકના ને આભુષણના વિવિધ પદાર્થો અને, તેમાં કંઈ અદ્ભુત નવાઈ પામવા જેવું નથી. કેમકે તે પદાર્થો જાનેજ ઉત્તમ છે. એમને કેળવણી મળી ન હોય તોપણ તેમની કીમત સારી ઉપજે છે. તેમ મનુષ્યને પણ કેળવણી મળે, ને તે ઉત્તમ નીવડી અનેકને સુખદાતા થઈ પડે. તેમાં બહુ આશ્ચર્ય નથી. કેમકે તે દુનિયાના દરેક પદાર્થોને, પ્રાણીઓ કરતાં ઉત્તમ છે. ત્યારે હવે હું આપને કયો દાખલો આપું, કે તમને વિશેષ અસરકારક થાય. એ દાખલો, હું તમને એવો નહીં આપું કે આનંદ પાણામાંના ઘણા જણ તેનાથી અજ્ઞાન હોય. લોહખંડને આપણામાંની કોઈ નહિ ઓળખતો હોય, તેમ તો ભાગ્યેજ હશે ? લોહખંડ ખાણમાંથી નિકળે છે. ત્યારે તેની કિંમત નહિ જેવી હોય છે, કેમકે તે પથ્થર અને માટી સાથે મિશ્રીત હોય છે, પછી તેને મોટી ભઠ્ઠીઓમાં ગાળી ચોખ્ખું કરે છે, તેના અનેક પાટા, સળીઆ, વગેરે બને છે, તેને લુહારો ખરીદી, ખીસા, નકુઆ, કાતરો, છરા, તરવારો, વગેરે અનેક પ્રકારના હથિયારો બનાવે છે. તે બધું આપણે જાણીએ છીએ આ બધો પ્રતાપ કેળવણીનો છે. તમને એક લોહખંડનો કકડો જોઈ, કદી એવો વિચાર આવ્યો છે, કે તેને જો એથી વધારે કેળવણી આપી હોય; તો તે માણસ સાથે ખોસી કે ગાઈ શકે છે, અને વળી તેના બોલવામાં મીઠાસ અને મધુરતા

એવી હોય છે, કે તેનું બોલવું ન સમજતાં છતાં પણ ગમે તેવો મૂર્ખ માણસ પણ તેની સમીપ, દોડી જાય છે. વળી એનું બોલવું સમજી શકે, એવા માણસ ગમે તો, મોટા રાજા હોય, તોપણ તેને સરણ થઈ જાય છે ને રસજી પુરવો તો, એના બોલવાને જીવીતરૂપજી મ્હત્તી લે છે; કેમકે જ્યારે તેઓ એનું મધુર બોલવું સાંભળતા હોય છે, ત્યારે તેમને પોતાના દેહનું પણ ભાન હોતું નથી. આ ઉપરથી કોઈ એમ કહેશે કે, શું તે લોહખંડના કંકડાનું કંઈ જનાવર, કે માણસ બની જતું હશે? કે વળી તે માણસ સાથે વાત કરે, વાત તો કરે તો કરે. પણ, રાજા સરખાએ વળી તેને શર્ણુ થઈ જાય. આ વાત મનાયજ કેમ? આમ હોવાથી હું મારૂં બેદ યુક્ત લખવું સ્પષ્ટ કરું છું.

ભાઈઓ, સતાર, સારંગી વગેરેને તો આપ ઓળખતા હશો? એના તાર જે, મધુર અને આનંદ ઉપજાવનાર ગાયન કરી રહે છે, તે લોહખંડનાજ હોય છે. એના ગાયનથી મોહ ન પામે એવા થોડાજ હશે, એ તારની કિંમત નવાઈ પમાડે એવી હોય છે. મેં સાંભળ્યું છે કે એની એક તોલાની કિંમત પા આનાથી તે બે રૂપીઆ સુધી હોય છે, ને ઉંચા તારની એથી પણ વધારે બેસે છે. કેવો મોટો ફેરફાર જે લોહખંડની મુળ કિંમત આંદોથી, પણ ત્રણ ઘણી થઈ પડી, ને મુળ કિંમતથી આશરે હજાર ઘણી વધી ગઈ. આ કિંમત વધારનાર જેવી કેળવણીજ છે. વળી એથી પણ નજદીકનું દૃષ્ટાંત પગ નિત્રે જે હમેશાં વઢાય છે, તે ધુળ અથવા રેતીનું છે, એ રેતી અથવા માટીનાં કુંભાર લોકો ઘણાં વાસણ બનાવે છે. જે વિષે કહેવાની જરૂર નથી. કેમકે તેને આપ જો હમેશાં જોઈએ છીએ, વળી એ રેતીને વિશેષ કેળવણી મળ્યાથી તેનો પારદર્શક કાચ બને છે ને તેનાં ઘણી જાતનાં સુશોભિત વાસણો તથા હાંડીઓ, આરસા, ઝુમર અને નાના પ્રકારના લેમ્પો વગેરે વિલાયતી આવે છે. જે આપણે હમેશાં જોઈએ છીએ, તે માટી અથવા રેતીનાં બને છે તેને એથી પણ વિશેષ કેળવણી આપવાથી, તે એવાં કામ કરી શકે છે કે, જે ઘણાં નવાઈ જેવાં છે તેની સહાયતાથી યુરોપના ખગોળ વેત્તાઓએ, નભ માંહેના, ગ્રહો કેવી સ્થિતિમાં છે, તે શાના બનેલા છે, તથા તેઓ આપણી પૃથ્વીથી, કેટલે અંતરે રહેલા છે, બધું જાણી, જોઈને આપી શકે છે. આ જોવાનાં યંત્રો જે દુરબીનો છે. તેની કિંમત રૂ. ૨૫)

થી ૩૫૦૦૦) સુધીની પણ હોય છે. ને તેનો મૂલ્ય-આધાર કાયની જ્ઞાનાત ઉપર છે, એ બતાવટમાં કેવી રીતનો ફેરફાર હોય છે તે સમજવાને ચરમાંનો દાખલો આપણી નજીકમાં જ છે. ચરમાંના કાચ-સાધારણ નજરથી જોનારને, બધા સરખા જણાય છે. આ બધા સરખા જણાવા છતાં દરેક ચરમાં એક માણસને ખેતર આવતું નથી. તેમ કિંમતમાં પણ ઘણો ફેર પડી જાય છે ને તેનું કારણ કાયની બતાવટમાં ફેર છે વળી સુક્ષ્મ દર્શક યંત્રના કાચ તો ઘણા નવાઈ પમાડે એવા હોય છે. તેઓ કી-લુમાં કીણી, અને આંખથી કદી જોઈ શકાય નહિ, એવી વસ્તુને પણ ઘણી મોટી દેખાડી આપે છે. ને તે એટલે સુધી કે તેના મૂળ કદથી તે હજારો ઘણી મોટી દેખાડી શકે છે. એની સહાયતાથી માણસ જાને કદી નહિ જોએલા, પદાર્થો, ને પ્રાણીઓ જુએ છે. હવે વિચારો કે, જે ધુળની અથવા રેતીની કંઈ પણ કિંમત નહોતી, તેને કેળવણી મળવાથી એક ચક્રચક્રીત કાયરૂપ થઈ, વળી વિશેષ કેળવણી આપવાથી મોટાં મંદિરોનાં ભૂપણરૂપ ઝુમરો વગેરે ને સ્ત્રીઓના અલંકારમાં બંગડી તરીકે બની, ને તે પણ એટલી મનહર કે જેઓ હમેશાં સોનાની બંગડી પહેરે છે, તેઓ પણ તેને તુચ્છ ગણી, કાયની બંગડી પહેરવામાં વિશેષતઃ માને છે, તે આપણે જોઈએ છીએ. વળી એવા કાયને પણ વિશેષ કેળવણી આપી, ત્યારે તે ચરમાંરૂપ બન્યાં, જે આંખોની આંખરૂપ છે. સુક્ષ્મદર્શકરૂપ બની, જે જોવાને ઇશ્વર દત્ત આપેા નિરૂપાય બની હતી, તે વસ્તુઓ તે પ્રાણીઓને બતાવવા સહાયરૂપ થઈ પડ્યાં છે. વળી દુરબીનરૂપે બની ગૃહો વિષેના જ્ઞાનમાં વધારો કર્યો છે.

એમ કેળવણી દેવીની સહાયતાથી, ઉપજેલા અનેક ચમત્કારોમાં, જ્ઞાનમાં છેલ્લો જ્ઞાનોગ્રાહ યંત્રનો છે. એ યંત્રે દુનિયાને આશ્ચર્યતામાં ડુબાવી દીધી છે. તે એટલે સુધી કે જ્યાં સુધી તેને નજરે જોશો નહિ ત્યાં સુધી એ યંત્ર વિષેની વાત જુદીજ માનશો. એના વિષે, એમ કહેવાય છે, કે એ યંત્રને ચાવી આપી, પછી તેના આગળ ખેસી ગાયન કરીએ કે ગમે તે બોલીએ તે બધું તે સાંભળી લે છે. તે એટલે સુધી કે, તેને ત્યારે પછી બંધ કરી, ગમે તે વખતે ચાવી આપી ગતિમાં મુકીએ, તો તે આપણું બધું બોલેલું બોલી જાય છે, કેવી નવાઈની વાત !

ગૃહસ્થો ! આથી હવે કેળવણીનો પ્રતાપ ખીજે શો જોવા માગશો ?

કે જોણે ધુળ જેવી નકામી વસ્તુ હજારોની કિંમતની, તે હજારોને આશ્રય પમાડનારી બનાવી દીધી છે. વધારે શું કહું? મહાદેવી કેળવણી એવી સમર્થ છે, કે તેનો આશ્રય જો એક તરણું લે તો તે પણ મેરથી મોટું થઇ પડે છે। વળી પશુ સરખાં પણ તેનો આશ્રય લે છે, સારે એ પણ કેટલાં નવાઇ પમાડે છે, તે ઘણા જણે ગ્રેા છત્રેના સરકસમાં જોયું હશે. સારે હવે વિચારો કે જ્યારે અજ્ઞાન પશુઓને તેમજ ધુળ જેવા નકામા પદાર્થોને પણ કેળવણી મળવાથી ઉપયોગી ને નવાઇના થઇ પડ્યા છે? સારે માણસને પદાર્થ પ્રાણીમાત્રથી ઉત્તમ ને જ્ઞાનવાન છે તેને કેળવણી મળે ને તે ઘણું ઉત્તમ નિવડે એમાં નવાઇ જેવું નથી.

અરે! માણસને જો કેળવણી મળે તો તે ઈશ્વરરૂપ થાય છે। ઇશ્વરરૂપ જ બની જાય છે। અને જગતનું મુળ કારણ બ્રહ્મ તેમાં મળી જાય છે, અનેક જન્મ મરણના દુઃખથી મુક્ત થાય છે।। જેના દાખલા આર્ય શાસ્ત્રમાં અનેક છે. માણસ સરખી લોભીટ, દુરાચારી અને અજ્ઞાન જાતીને જ્ઞાનમય, ઇશ્વરરૂપ, બ્રહ્મરૂપ બનાવી દે એથી વધારે એ માતા શો ઉપકાર કરી શકે! અને ત્યારે પછી માણસ જાતને એથી શું વધારે મેળવવાનું રહ્યું? શું જોવાનું રહ્યું? શું જાણવાનું રહ્યું? અને શું ભોગ વડાનું રહ્યું? કંઈજ છેજ નહિ. મનુષ્યની કેળવણીના બધા હેતુઓ ત્યાંજ આગળ વિરામી જાય છે, જે પામ્યાથી તેને કોઇ પ્રકારની ઇચ્છાજ રહેતી નથી. સંકલ્પ માત્રનો નાશ થાય છે.

કેળવણી માત્રને હેતુ સુખમાં વધારો કરવો એ રહેલો છે, અને તે સુખની અવધી આર્ય લોકોએ ઇશ્વર પદમાં ગણેલી છે, ને તે પદ મેળવવા આર્યોની કેળવણી માત્રની પ્રવૃત્તિ હતી આ નિરવીવાદ સિદ્ધ થઇ ચુક્યું છે. મોટે આર્યોની કેળવણીના શુભ્ય સિદ્ધાન્ત એજ હતા કે માણસ જગતમાં કેવી રીતે વસતી શકે કે તેનો લય આખરે ઇશ્વર રૂપમાં થઇ જઇ મોક્ષ પામે? અને સંસારના અનેક જન્મ, મરણના કલેષથી છુટી આનંદમય સ્થાનમાં જઇ રહે. આર્યોનો પ્રાચીન કેળવણીની રચના આ હેતુને અનુસરીને ઘડાઇ હતી. એ સુખદાયક કેળવણી કાળક્રમે નાશ પામતાં હાલ નહિ હતી જેવી થઇ પડી છે. ત્યારે હવે જુઓ કે આપણે પણ તે મહાન આર્યોના વંશજજ છીએ, અને તેમના સંસ્કારો આપણામાં ઉતરી આવવાથી આપણો પણ કેળવણી લેવાનો હેતુ થાય એ સ્વભાવીક છે.

ત્યારે હવે વિચારો કે એવી કેળવણી આપનારા તો હાલમાં નાશ પામ્યા છે, ને તેમનું નિશાન સરખું પણ રહ્યું નથી. ત્યારે આ બધી ઈચ્છા, શુભરાતિ શાળાઓ ચાલે છે, ત્યારે તેમાંથી એ કેળવણી મળશે કે કેમ? નહિ.

ત્યારે જ્યાં હજારોના પગારદાર પ્રો. રાખી કેળવણી આપવામાં આવે છે તે કોલેજોમાં તો મળશે? ત્યાં પણ નહિ મળે. કારણ શું? કારણ એજ કે તે ધર્મશાસ્ત્રને ધોરણે રચાએલી નથી. તે, જેને પરિણામ પાદ કહે છે. તે ધોરણને અનુસરી રચાએલી છે. જ્યારે પુરોપમાં પોપની સત્તા સર્વ સ્થળે પ્રસારી રહી હતી, જ્યારે ધર્મને બદલે તે લોકો ઉપર અનેક પ્રકારના જીલ્લમનો વર્ષાદ વરસી રહ્યો હતો. જ્યારે સત્ય નિષ્ઠ વિદ્વાન ધુર્યોને ધર્મને બદલે તેના તરફથી જીવતા બાળવા, કે ક્રાંતીએ લટકાવવામાં આવતા, તે બધાં કુર ધાતણી કામો, ઇશ્વરના દુક્રમથીજ પોપ કરે છે, એમ મનાવવામાં આવતું હતું; અને વળી ગમે તેવા ધાતણી, શુનીને પણ પોપ અમુક ક્રિયા કરાવી કે, અમુક ચૈસાની રકમ લેઈ સ્વર્ગના ન્યાયી રાજ્યમાં જવાનો, પરવાનો પણ લખી આપી શકે છે, એમ પણ મનાવવામાં આવતું હતું, ત્યારે કેટલાક વિચારવંત પુરોષોને આ વાતોનું સંગ્રાધાન કરતાં બહુ મુશ્કેલી નડતી હતી. તેઓના મનમાં એમજ વિચાર આવતા કે, ન્યાયી ઇશ્વરને નામે ચાલતો ધર્મ આવો કદી હોયજ નહીં; પણ પોતાનો હક જાળવવા કે સ્વાર્થ સાધવા સાદજ પોપ ઇશ્વરને નામે જીલ્લમ ચલાવે છે; રોમના આ ચાલતા ન્દૂલમ પ્રમાણે ખરે જોતાં ઇશ્વર છેજ નહીં, કેમકે જો તે હોય તો રોમના પોપનો આ ચાલતો ન્દૂલમ કદી શંખી શકેજ નહિ. કેમકે તે હમેશ ન્યાયી અને સર્વજ્ઞ કહેવાય છે, એ રીતે આ વિચારવંત પુરોષોને ઇશ્વરની હયાતી વિષે શંકા ઉપજવા લાગી, ને તે હમેશ દ્રઢ થતી ગઈ. પછી જ્યારે ઇશ્વર છેજ નહીં, એમ તેઓને નક્કી દેશી ગયું. ત્યારે આ જગત શી રીતે નીપજ્યું તેનો ખુલાશો કરવાનો તેમના મનમાં સવાલ ઉઠ્યો, તેમણે જગતના વિવિધ પદાર્થો સ્થિતિમાં શી રીતે આવે છે, તે વિષે ઘણી સૂક્ષ્મ રીતે વિચાર કરવા માંડ્યો, ને પછી તેઓના વિવિધ પ્રયોગો પૃથક્કરણ કરી કરવા માંડ્યા, તેમાંથી તેમણે જડ પદાર્થોના કારણરૂપ ધણાં તત્ત્વો નક્કી કર્યાં, ને તે સર્વના અનેક યોગથી અનેક પદાર્થો ઉત્તપન થયાં જાય છે, એમ પણ સિદ્ધ થયું. અપૂર્ણ.

ગેરવ્યાજખી ખર્ચ કમી કરવા વિશે.

(સં. જો. પટલ.)

મારા જાતી અનુભવથી આખા હિંદુસ્થાનમાં વિવાહ તથા મરણનાં ખર્ચ જુદા જુદા પ્રાંતોમાં કેવી રીતે કરે છે તે નીચેના લખાણથી માણુ-
મ પડશે. મરણનું ખર્ચ તો ફક્ત આપણા ગુજરાતમાંજ સરવે જાતોમાં
છે. મુસલમાન જાત કે ખીજ બધા મુલકોમાં એ ખર્ચ સ્વમામાં પણ જા-
ણતી નથી તે પણ આપણું દેખીને કરે છે. આવું ખર્ચ હિંદુસ્થાનમાંજ
ષ્ટક્રીક જાય જાતોમાં શ્રાધ કરી પાંચ દશ પ્રાણણ અગર સાધુ જમાડવાનું
કરે છે વિવાહ પ્રસંગે જે પ્રમાણે આપણે ખર્ચ કરીએ છીએ તે પ્રમા-
ણે બધે ઠેકાણે કરે છે, પણ આપણા પાટીદાર જેવી બાદશાહી જન લઈ
જતા નથી. જેવી રીતે ગુજરાતમાં ખીજ જાતોમાં જન લઈ જવાનો રી-
વાજ છે તેજ પ્રમાણે બધે ઠેકાણે છે. પ્રથમ આપણી જનમાં માણસો
વધારે જતાં હતાં પણ હાલ તે બાબત સરકારે ખેડા જિલ્લામાં તથા ખીજ
ભાગોમાં અંદર અંદર ખાનગી રીતે ઠરાવ કરેલા છે. એટલે પ્રથમ કરતાં
ખર્ચ ઓછાં થાય છે. પરંતુ જે સરકારે હાલની સ્થિતિને અનુસરતા ખેડા
જિલ્લાના છ ગામોને વાસ્તે ઠરાવ કર્યા છે તેવા અંદર અંદર ખીજ બધા
ગામોમાં થાય તો કન્યાના બાપને કંઈ પણ અડચણ પડે નહીં. સરકારે
ન્યારે જનમાં ફક્ત ૨૦ માણસ જવાનો કાયદો કર્યો ત્યારે ધણા જણ
કહેતા હતા કે હવે જાને કાને લઈ જવા ને કાને નહીં. આવા ઠરાવ પ્ર-
માણે તો વિવાહ કોઈથી થશે નહીં. પરંતુ આજ કાલ આગરદાર માણ-
સોએ આવી બાબતોમાં પહેલ કરી છે. તેથી ખીજોને એની અડચણ
પડશે નહીં. આટલાં થોડાં માણસ લઈ જવાથી ખોટું દેખારો એવું ધારી
કન્યાના માબાપોને ખાડામાં ઉતારે છે એ બાબત પોત પોતાના જથ્થામાં
પંચના આગેવાનો ઠરાવ કરે તો પછી કોઈ પણ તરેહની અડચણ પડે
નહીં. અને હમેશાં માબાપ પોતાની દીકરીઓને ઉમંગથી ઉછેરી છોડ્યા-
ઓના જેવીજ વહાલી ગણશે. કેમકે સો માણસનું ખર્ચ ગરીબ માબા-
પથી ઉપડી શકતું નથી. અને તેથીજ તેઓ છોડી જન્મી કે અળખામ-
ણી ગણે છે. ન્યારે રાજ્યોમાં કન્યાનાં માબાપ ખર્ચ ઉપાડી શકતાં નથી
ત્યારે સામી કન્યા લાવી પોતાને ગામ લગન કરે છે. ત્યારે આપણુ જેઓ

ખેતી ઉપરજ ગુજરાત નભાવનાર તેમનાથી આવો બાદશાહી ઠાઠનો બોલો
-શી રીતે ખમાય ? માટે જેમ બને તેમ જનમાંજ ખર્ચ કમી કરી શકાય
એવું છે. એ સીવાય વીવાહમાં ખર્ચ કમી કરવાનો બીજો ઉપાય નથી.
માટે પોત પોતાના જથ્થાના અગ્રેસરોએ ફક્ત પોતાની સ્થીતિનો વિચાર
નહી કરતાં ગરીબ ભાઈઓની સ્થીતિનો વિચાર કરી તેમને જેમ અતુકુળ
પડે તેવા ધારા બાંધવાનો પ્રયત્ન કરવો, તેજ સરવે બતી ભાઈઓનો
તમારા ઉપર દેશ ન થતાં પ્રેમ થશે.

મરણતું ખર્ચ તો આપણા ગુજરાત સીવાય બીજા કોઈ પ્રાંત અ-
ગર મુલકમાં નથી. મરણથી બધાને શોક તથા દીલગીરી થાય છે. અને
શાસ્ત્રમાં પણ મરણનું જન્મણુ તે પ્રેત ઉપર બેસી ખાવા જેવું છે અને
આજ કારણથી બીજો ઠેકાણે બધે બારમું કોઈ જન્મતું નથી અને જન્મ-
ડતું પણ નથી. પણ આપણી ગુજરાતમાં તો બારમું ખાવું નિષેધ છે
તેનો કોઈ વિચાર પણ કરતું નથી. કુટલાક કારણે જન્મ બારમું ખાતા
નથી ત્યારે પંદરમા ને મારસીએ ખાય છે. આવું ખાવું તે પણ શાસ્ત્ર
વિરુદ્ધ અને બ્યાજબી નથી ? કારણુ જેને ઘેર માણસ મરે છે તેને તથા
તેનાં સગાં વહાલાંને ત્યાં બ્યારે છ અગર બાર મહીના સુધી તાવડી પણ
શુદ્ધે મુકતા નથી, વળી વડીઓ, પ્રાપડ, મીથાન, લાલ સાડી અગર લાલ
પાથડી વીગેરે તજ દે છે ત્યારે મરણને બારમે દહાડેજ ધરમાં રડાકુટ
ચાલતી હોય અને બહાર ઠાઠમાંથી ભાઈઓ લાડુની ધડાધડ ચલાવતા
હોય ! આવો માણસો શું અંતઃકરણના ભાઈઓ કે દુશ્મન ? આ શું બો-
લી શરમની વાત છે. બ્યારે મરનારના પરગામના મીત્રો અગર સગાવ-
હાલા પણ પાણી પીતા નથી તેવે વખતે પોતાનાજ ભાઈઓ પોતાના કુ-
ટુંબ સુધાં સારાં વસ્ત્ર પેહરી વીવાહની માફક લાડુ-હસ્તે વદને ગળામાં
ઉતારે આ શું સાચું કહેવાય ? ભાઈ કોણ ? કે જે દુઃખ સુખમાં ભાગ લે.
પણ આવો પેલા જન્મ કરતાં પણ ભુંડા અને આવો માણસો ભાઈ કે
દુશ્મન. અને બ્યારે આવી રીતે જન્મે છે ત્યારે શા સાચું ભાઈઓ તથા
તેનાં કુટુંબ રડવામાં ભાગ લે છે ? અને જે પ્રાંતમાં હું ક્યો છું ત્યાં-
ના માણસોને બારમાની વાત કરતાં તેઓ અબ્બયબ થઇ કહેતા કે શું
તમારા ગુજરાતમાં ભાઈઓ બારમું ખાય છે ? એ તે ભાઈ કે દુશ્મન ?
બ્યારે બારમું ભાઈઓ ખાય છે ત્યારે શા સાચું તમારામાં રડવા કુટવા

આવે છે? શું તેઓ ખાવા સાફજ ઉપર ઉપરથીજ લાહુતી માણસો મા-
ફક રહે કુટે છે શું તેઓની આંખોમાં આંસુ આવે છે? અમારા સમજ-
વા પ્રમાણે નહીજ આવતાં હોય અને જો આંસુ આવે તો કોઈ દહાડો
જમેજ નહીં. આવું સાંભળી મારા મનમાં નક્કી થયું કે આવું જમવું તે
નિંદાને પાત્ર છે. કેમકે આપણને પણ ઉપર ઉપરથી તો સાફ નીચુ જ-
ણાય છે, અને અંદર એટલે શાસ્ત્રમાં પણ તેવુંજ નીચુ છે. આવા કારણ-
થીજ બીજા કોઈ પ્રાંત અગર મુલકમાં આવો રીવાજ નથી. કેમકે વીવાહમાં
જમવું ભિન્નગતું તથા વ્યાજબી છે તો બધા પ્રાંત તથા દેશોમાં જમે છે.

આ ઉપરથી હું મારા મીત્રો ગુજરાતમાં જ્યાં જ્યાં મળતા ત્યાં આ
ખારમા વિશે ચર્ચા તેમની સાથે કરતો અને તેમાંના ધણુ માફ કહેવું
વ્યાજબીજ કહેતાં. પણ જે લોકો જુના વિચારતાના અભણ, અણસમજુ
તથા ખાવાને લાલચુ એટલાજ અસલનો ખાપદાદનો રીવાજ પડતો મે-
લવાને ઇચ્છતા નહોતા. જે સદ્ગૃહસ્થો માફ કહેવું વ્યાજબી કહેતા તેઓ
એટલુંજ કહેતા કે આવો જુનો રીવાજ તે શી રીતે દુર થાય? કેમકે
બધા લોકોની મરજી સીવાય બને નહીં. અને બધાનો એકસંપ થાય નહીં.
આ ઉપરથી મેં વિચાર કર્યો કે આમ બધાને કહેવાથી કંઈ વળવાતું નથી
માટે હું મારાજ ગામમાં તે વિશે ચાર પાંચ વરસથી દરેક માણસને પ્ર-
સંગ વખતે કહેતો ત્યારે તેમાંના કેટલાક માફ કહેવું વ્યાજબી કહેતા અને
કેટલાક જેરવ્યાજબી કહેતા. કેમકે લોકોમાં અમારી ખારમું બંધ કરવાથી
નીંદા થાય. આવી રીતે રાત દહાડો તેનો તેજ વિચાર બધાના મનમાં ક-
સાવી આખરે મારી મહેનત બર આવી છે. અને તા. ૧૯ મી જુનને
રોજ કુહા ગામના ચોરામાં બધા લોકોને બોલાવી પ્રતિજ્ઞા ઉપર સોગન
લઈ કોઈએ ખારમું અગર માસીઓ અગર વરસીમાં જમવું નહીં. આવી
રીતે બધા લોકો એકમતે કયુલ થઈ નીચે પ્રમાણે કરાર કરી સહીઓ
કરી છે.

(અપૂર્ણ.)

—:૦:—

સન ૧૮૯૬ નું ત્રીજું બીલ.

(લી. વલ્લભાઈ હાથીભાઈ દેશાઈ.)

સન ૧૮૭૦ આપણને લાગુ પાડેલા ઈન્ડિયન સપ્રાઇઝ એક્ટના સંગ્રહ

માં ઉપરતું બીલ સરકાર પાસ કરવા માગે છે. આ બીલથી આપણે કે-
ટલો ફાયદો યા ગેરફાયદો થશે તે નીચેની વીગત પરથી સ્પષ્ટ સમજાશે.
બ્યારે આપણને ઇન્ફન્ટી સાઈડ એક્ટ લાગુ કર્યો ત્યારે જન્મ મરણ વિ-
ગેરેની નોંધ રાખવા આપણી પાસેથી સરકારે કેટલાંક નાણાં એકઠાં કર્યાં
હતાં અને ૧૮૭૩ માં ખેડા અને અમદાવાદ જિલ્લામાં ઇન્ફન્ટી સાઈડ ફન્ડ
એ નામનાં બે ફન્ડ ઉભાં કરવામાં આવ્યાં હતાં. આ પ્રમાણે ખેડાતું લ-
ગભગ નવ હજાર અને અમદાવાદતું લગભગ બાસક હજાર રૂપિયાતું ફન્ડ
હતું. તે આજ વીસ વરસ થયાં વધીને લગભગ બમણાં એટલે અને મ-
ળી આશરે દોઢ લાખ રૂપિયા થયા છે. આ રૂપિયા ફાયદાની અડચણોને
લીધે બીજા કોઈ કામમાં વાપરી શકાતા નહીં હોવાથી, સરકાર હાલમાં
ઉપરતું બીલ પાસ કરી તેની વ્યવસ્થા કરવાની સત્તા મેળવવા માગે છે;
અને તે સત્તાની રૂએ તે નાણાં ખેડા અને અમદાવાદ જિલ્લાની લોકલ
ખોડોને આપવા ધારે છે. લોકલ ખોડોને આપવાતું કારણ સરકાર એમ બ-
તાવે છે કે લોકલ ખોડોને લાભ ખેડુત લોક લે છે અને ખેડુત વર્ગમાં ધ-
ણુંકરીને લેલેઆ ફેડવા પાડીદારોનોજ સમાવેશ થાય છે; તેથી તે લોકોનેજ
ફાયદો થશે. પણ એતો દેખીતુંજ છે કે ખેડા અને અમદાવાદના ખેડુત
વર્ગમાં કંઈ આપણે એકલાજ નથી, પણ બીજા ધણી વર્ગો જેવી કે—
કોળી, ગરાસીઆ, કાછીઆ, રજપુત, ભાટ, બ્રાહ્મણ વિગેરે પણ છે, તેથી
આપણે પૈસા તે લોકોને પણ લાભ મળશે. જે ઉપર પ્રમાણે બીલ પાસ
કરી આપણા પૈસા આવી રીતે સરકાર વાપરશે તો આપણને ધણો અન્યાય
થશે, માટે આ ઉપરથી ખેડા અને અમદાવાદ જિલ્લાના સધળા પાડીદારોને
વિનંતી કરવામાં આવે છે કે તેઓએ નડીઆદ અગર બીજા કોઈ ગામ-
માં દરેક ગામના બે ચાર વજનદારો એકઠા કરી સરકારને આ બીલ પાસ
નહીં કરતાં આપણા પૈસા કોઈ આપણનેજ લાભ કરતા બાબતમાં વાપ-
રવાની અર્જ કરવી. જે સરકારને આપણને ફાયદો કરવો હશે તો લોકલ
ખોડોને સોંપવા કરતાં બીજા ધણા રસ્તા છે. સરકારે ઉપરનાં નાણાં બાળ
હત્યા અટકાવવાના હેતુથી એકઠાં કર્યાં હતાં તો તે ફન્ડ તે અટકાવવા શા
માટે નહીં વપરાવું જોઈએ. બાળહત્યા થતી હશે કે નહીં એ વાત બાળુ
પર મુકી ધારો કે બાળહત્યા થાય છે. તે કંઈ ફાયદો કરે અટકશે નહીં, પણ
લોકો ભણી ગણી સુધરશે તોજ અટકશે. આવોજ અભીપ્રાય ગમ્મ સાલ

ગવર્નરની ધારા સભામાં પણ આપવામાં આવ્યો હતો. આવું સરકારનું જમારે ધારણું છે ત્યારે ઉપરના પૈસામાંથી આપણી માતિના છોકરાઓને મફત કૃષ્ણવણી આપવાની જોગવાઈ થાય તો જોશક ઘણો ફાયદો થાય. અગર આ નાણાંના વ્યાજમાંથી ખરચ આપી દર બે વર્ષે માતિમાં કોઈ હોસીઆર માણસને અમેરીકા મોકલી ત્યાંની માફક તમાકુ ઉછેરવાનું શીખી આવવા મોકલવામાં આવે તો આપણને તેમ સરકારને પણ આવક સમૃદ્ધ ફાયદો થાય. આ શિવાય પણ ખીજા ઘણા સારા હુત્તરો છે કે જે શીખવાથી આપણને ફાયદો થાય માટે આ ઉપર સર્વ ભાઈઓને ફરીથી વિનંતી કરવામાં આવે છે કે આપણે લેઉઆ તથા કૈડવા સંઘળા એકત્ર મળી ઉપરના નાણાંનો ઉપયોગ આપણા લાભાર્થે વાપરવા સરકારને એક મેમેરીઅલ મોકલવું. વખત ઘણો થોડો છે, તેથી જેમ અને તેમ જલદી એટલે આજ મહીનામાં સંઘળું થાય તો સારું નહીં તો પછી ખીલ પાસ થયા પછી એમાં કાંઈ વળવાનું નથી, અને આપણી ઢીલને લીધે આપણે પાછળથી પરતાવું પડશે.

—:0:—

“આપણી વર્તમાનકાળની વર્તણુકથી ભવીષ્યનો

થતો ખ્યાલ.”

(લી૦ જઠાભાઈ ગોવીંદભાઈ)

આજ કાલ કરતાં મેં મારી અડધી જીંદગી પાટીદારના રૂઢી રીવાજ પ્રમાણે વર્તવામાં તથા જોવામાં ગુજરી છે. તેથી તથા હું પાટીદાર હોવાથી કેટલાક આપણા વિષમ વિષયો ઉપર માફ વ્યાન ખેંચાયુ છે તે આ વિષમ વિષયો આમને આમ પ્રવર્ત રહેશે તો આપણને કેટલી અધમ રહી-તીએ પહોંચાડશે, તે ખાખત રાત દીવસ ખ્યાલ થયાં જાય છે. જેથી સ્વ-મામાં પણ આની આ ભ્રમણા તાદર્શી ચીતાર દે છે તે અને ભભાવે છે, ને વખતે વખતે આ ઉભરો ખઢાર કાઢવાને મને ઉરકરે છે. જેથી મારા જાણુવા તથા માનવા પ્રમાણેનો આખેહુજ ઉભરો ફરજથી ખઢાર કાઢું છું, તે વાંચો, વીચારો ને જે જે અતુકરણ કરવાની જરૂર ન લાગે તે જખ-રાઈથી અતુકરણ કરવાનો મારો હેતુ છે એમ ન સમજી સેવકની જીલચુક વીધે રહીયો આપી સેવકને આભારી કરશો.

રાજવંશી ઓલાદમાંથી પાટીદારોની કામનું પ્રચરણ થયું છે. તેથી સ્વભાવ તથા રીવાજ રાજવંશી હોય, અને તેથી મત્ત મોઢણું તથા ઉદારતાનો શુભ પ્રાધાન્ય પણ હોય, ને તેથી વર્તણૂક પણ તેનો આધારે તેવીજ હોય એ સ્વાભાવીક છે. તો અન્ય જ્ઞાતીની જેમ વશવાજન વખતે તથા મેમાન પરાણાની પરાણાગત વખતે મોઢું ન સંતાડતાં ઊલટા બંદાર પડી મોઢળા મનથી ઉત્કૃષ્ટપણું બતાવે એ પણ સ્વાભાવીક છે. પણ હાલ સમયાનુસારને લીધે આ રીવાજમાં ફેરફાર કરવાની મને અવસ્ય જરૂર લાગે છે કારણ કે પ્રથમ આપણા વડીલો લાંબા ભાગદારની સાથે ટુંકી વસ્તીવાળા હતા જેથી તેમના રાજવંશી વંશવો, સહેલથી બર આવી શકતા હતા એટલે તે વખતે ને પ્રમાણે વર્તવાને અનુસરતો હતો હાલ વસ્તીના વધારાથી આપણા વડીલના વતનના છેક ટુંકા ભાગ પડી ગયા તેથી એ વતનને આધારે સેકંડે પાંચ માણસ પોતાનું ઉદર પોપણુ સુખ શાન્તીથી ગણાવી શકે એમ છે. એટલે બીજી સવળી-પ્રજને પોતાના ઉદર પોપણુથી બીજા પસંદ પડતા અનેક ધંધા આદરવા પડ્યા છે ને તેમાં રાત દીવસ મસહુર રહેવું પડે છે ને આપણું રાજવંશી કરત્ય ભુલાવે છે.

સાપ ગયા ને લીસોટા રહ્યા એ પ્રમાણે માત્ર લગ્ન પ્રસંગે તથા દી-યા ખર્ચ સખધે, આ રાજવંશી ડોળ તથા ઉદારવૃત્તિ પાટીદારોમાં ખાસ દેખાવા લાગી. ને બાકીના બીજા વખતમાં પોતાના ખાસ ધંધામાં રોકાવાથી બીજા અન્ય ધંધાદારી મનુષ્યોની જેમ પોતાની જાત ભુલી ગયા તે પોતાના ધંધામાંજ મસહુર રહ્યા. જેથી પાટીદારો હોશીઅર, આલાક ખટપટીયા તથા પોલીટીકલ ગણાવા લાગ્યા. આ બધું કેળવણીના પ્રસારથી બન્યું ને તેમ બનવાની ખાસ જરૂર પણ હતી. કારણ કે વતનના ટુંકાણથી તેમાંથી ગુજરાત થવાનું બંધ થયું, ત્યારે પોતાના ગુજરાતીયે કાંઈ પણ નવો ધંધો કરવો એ મનુષ્યનું કરતવ્ય છે, તે પ્રમાણે આપણે વર્તવા લાગ્યા એ ધણું આનંદમય તથા ઉત્કૃષ્ટ છે. કેટલાક પાટીદારે કેળવણીથી પોતાના ધંધામાં સાવધ અને બીજા ખટપટી અન્ય જ્ઞાતીથી ને છેતરાય એવા કાબેજ બન્યા એ આપણી જ્ઞાતીને ઓદાર કરતા વાર્તા છે. પણ લગ્ન પ્રસંગનું તથા કોયા ખર્ચ વખતનું જે હુપદ ભુલી જાય તે આ બધી મેળવેલી અકલને ખરો ઉપયોગ થયો ગણાય, ને આપણી લ-વીપ્યમાં આવતી અવમ સ્થિતીનો અટકાવ થાય એમ મારા સમજવામાં છે.

પાટીદારોને વતનનું આવક નહીં જેવું છે બહુજે નથી, એટલે અન્ય ધંધા ઉપર આપણી સંપૂર્ણ હાથ છે. અને અન્ય ધંધા પોતાની શક્તી ઉપર આધાર રાખનાર ગણાય, પોતે અશક્ત થયા એટલે વહેપાર કે નોકરી બંને નકામા ગણાય. “આપ વીના બળ નહીં અને મેઢ વીના જળ નહીં.” એ કહેવત આ વખતે ખરેખરી લાગુ પડે છે “વતન તેવું નથી” પોતાની હયાતી હોય કોંવા ન હોય તોપણ ઘરમાં બેઠી બેઠી એક વીધવા સ્ત્રી પણ વતનને આધારે પોતાનાં બાળ બચ્ચાનું પોષણ કરી, ઘરને કારવહેવાર ચલાવી શકે, ને ધીમે ધીમે થોડે દહાડે પોતાની અસક્ત સ્થિતિમાં પાછી પણ આવી શકે. વહેપાર નોકરીઓ એથી તદ્દન વીરધ છે. “મીયાં ત્યાં સુધી માંડવા” “કાજની કુતરી વાળુ ગણાય” માટે વહેપારમાં અગર નોકરીઓ પેદા કરી કરજ વાળીશું એવા હેતુથી હું પદ્ધતિ ગમ ઉપરાંત ખર્ચેના બોળમાં આવવું ને ખોટી વાહવાહ કહેવડાવવી એ નીરર્થક ભવીષ્યમાં નીચી પાયરીએ મૂકનાર છે.

હાલ ધંધે લાગેલો પાટીદાર વર્ગ સુખી છે એટલુંજ નહીં પણ તેમની હીલચાલ એવી છે કે, તેને જોનાર અન્ય જ્ઞાતીનો મનુષ્ય અતુમાન કરશે, કે હવે પાટીદાર જ્ઞાતી ધણી સુધરી ગઇ. પ્રથમના જેવું અજ્ઞાન કે ભ્રાંજાપણું હવે પાટીદારોમાં રહ્યું નથી. એવા આપણી કાબેલીયત તથા જોશીયારીના હજારો ખ્યાલ લોકો કરે છે પણ એ અતુમાનમાં ભ્રાંજોની અતીથય ભૂલ થાય છે. કેમકે આપણો જુજ ભાગ આપણી વસ્તીના પ્રમાણમાં કેળવણી પામેલો છે ને તે કેળવણી પામેલા પૈકીના અડધો અડધ જુના વીચારને અનુસરતા નીકળી આવે છે તેથી તેમની કેળવણી “ભણ્યો કણખી કટમ બોળ” એવી હોય છે. એવા કેળવણી પામ્યા એટલે હું પદ વધે છે ને ક્યારે હું નાતગતમાં મોટો કહેવાઉં. એ બાબતમાં અતીશે ઇતેન્નર રહે છે. ભલે ઇતેન્નર રહેતો. પણ જો કાંઈ પરમાર્થિક કૃત્ય કરીને કે જ્ઞાતી હિતેચ્છક બનીને જ્ઞાતી સુધારામાં આગળ પગ મૂકીને મોટાઇની ઇતેન્નરી રાખે તો તેની બલા દુર. પણ ફક્ત ગાંડનું ગોપીચંદ બોધને (લગ્ન પ્રસંગે તથા કીવા ખર્ચ પ્રસંગે ‘અગર નવો પ્રસંગ ઉત્પન્ન કરીને મોટી રકમ ખર્ચ કરીને) વાહવાહ કહેવડાવવાની ઉમેદ રાખે એવા આપ બળ સીવાયના ખોટે માર્ગે પૈસા વાવરી વાહવાહ કહેવડાવનાર કેળવણી પામેલાથી પોતાનું શ્રીય યથા શકે નહીં તે બીજાનું

શું ભણું કરે. આવા ડગલ કેળવણી શબ્દને લખવાનો-કેળવણી પામ્યા નામ ન ધરાવ્યું હોત તો જ્ઞાતીને ઉત્તેજન, તો નહીં થાત, પણ તુકસાન થતુ અટકત-કારણ કે એનો દાખલો જોઈ એના બીજા ગરીબ ભાઈને જરોખરી કરવાને તણાઈ મરવું ન પડત. આવા અજ્ઞાન ગરીબ ભાઈઓ નો શો વાંક કાઢીએ? ભણી ભણી હજારો રૂપિયાની ખુવારી કરી કેળવણી નામનો ફીતાબ આણ્યો, તોપણ કાંઈ જ્ઞાતીદીતેચ્છક કામ કરી શક્યો નહીં ને ઉલટું પોતે અભીમાન કરી ગરીબ ભાઈઓને અભીમાની કર્યા જેથી તેઓ વતન છે થયા. (અપૂર્ણ)

—:0:—

જ્ઞાતિ સમાચાર.

૧ મોજે આંકલાવ તાલુકે ખોરસદના ગામમાં શ્રીકાકારજી માહારાજના મંદીર વિશે ઘણા લાંબા વખતથી પાટીદાર પક્ષના સાધુ, લાલદાસ અને વડોદરાના બીજા એક સાધુ વચ્ચે જે તકરાર ચાલતી હતી, તેનો નીકાલ પાટીદારના પક્ષના લાભમાં થયો છે. અને તેથી પાટીદાર પક્ષના સાધુને તે મંદીર સોંપવામાં આવ્યું છે. ધન્ય છે તેમાં આગળ પડેલા પાટીદારોને! તેમણે આખા ગામને આભારી બનાવી દીધું છે.

૨ એવું સાંભળવામાં આવ્યું છે કે આંકલાવ ગામમાં કેટલાક આગળ પડેલા પાટીદાર ભાઈઓ થોડા વખતમાં ત્યાં એક “લેઉઆ પાટીદાર સમાજ” સ્થાપન કરવા વિચાર કરે છે. અમે ઇચ્છીએ છીએ કે પ્રભુ તેમનો આ વિચાર પાર પાડવા સહાય થશે ને ગામે ગામના પાટીદાર ભાઈઓના મનમાં પ્રેરણા કરી દરેક ઠેકાણે તેમ કરવા ખુદી આપશે.

૩ “ધી ડકથુર મ્યુચ્યુઅલ પ્રોવાઇડીંગ સોસાયટી” લીમીટેડ તા. ૧ જુન ૧૮૯૬ ને રાજ સરકારમાં રજીસ્ટર કરાવી ખુલ્લી મુકવામાં આવી છે. તે એવા હેતુથી કાઢવામાં આવી છે કે લેઉઆ પાટીદાર ભાઈઓ તેનો લાભ જલદીથી લેઈ શકે. હાલના વખતમાં મરણ પાછળ મદદ કરનાર કંપનીઓ ઘણી ઉભી થાય છે. પણ સ્વજાતી તરફથી નહીં થયેલી હોવાથી આ પ્રયાસ ક્યો છે. એમાં ભરવાની રીતી રકમ જુજ રાખેલી છે. ને મળવાની રકમ ઘણી બારે રાખી છે. એમાં સર્વે ભાઈઓ દાખલ થઈ લાભ લઈ શકે એવા હેતુથી તેના પાંચ વર્ગ રાખેલા છે. સોસાયટીના મેનેજર અને સેક્રેટરી, પટેલ માણેકલાલ સામળદાસ ઠેકાણું મંદીરના મકાન આગળ—ડાકોર.

લેણિયા વિજય.

પુસ્તક નંબર.

નવેમ્બર ૧૮૯૬.

અંક ૭ મા.

પાદપૂર્તિ.

એવાં તડ તડુડી તડક તોડી નાખજો.

મનહરછંદ.

જ્ઞાતિગર્વ સર્વ ધરી, મહાસદ્ કૃષ્ણ આદરી,
નીતીના પથે વીચરી, જ્ઞાતિને સુધારજો;
અનાથના નાથ બની, વિધાને પ્રસારી ધણી,
ચડતી જ્ઞાતિની ઠરી, પશને ફેલાવજો;
જ્ઞાતિખંડુને જે માન તે સર્વને છે સમાન,
એવી મતિ સદા ધરા ભેદ નવ આણજો;
ભેદ તણું નામ તડ જ્ઞાતિમૂળ છેદનાર,
એવાં તડ તડુડી તડક તોડી નાખજો.

વાયુ જળબળ ઠદી સતા પર નવ ચાલે,
આલિંગન દઈ સાથે બેઠાયઠ્ઠું સદાયજો,
દૂર રહી સ્નેહ તોડે, વાયુ વારી શિદ છોડે!!
પ્રવતિ વિપતિ પામે સાથે ન વસાયજો;

જ્યાં સમ્પદ ગ્રામ્ય છે અને ઘાતને અતિશય અપ્રિય લાગે છે, હમણાં
તેને બદલે તેવાજ અર્થનો ખીજો સમ્પદ ચૂકવામાં આવ્યો હોત તો બેઠકી પાડી
સગાઈની શોખામાં ખામી પડત તેથી બેસક આજુ નરણ વધારે હર્ષપ્રિય
અને સરળ થાવ.

કુસુમ સુરૂપ દિસે છે જે પાંખડીના મણુ,
પુખ્ત શોભા નાશ પામે પાંખડી વેરાય ને;
જ્ઞાતિ સપે શોભી રહે, તડથી શોભા વિનાશે,
એવાં તડ તડુડી તડાક તોડી નાખજો.

શિક્ષા રજસમૂહ છે પ્રેમ રસે જોડયેલો,
અડગ રહે સદાય બલે વાસુ વાય ને;
શિક્ષામહી તડ પડે આંતે રજ છુટી ધાય.
કદી રજ મહી પૂર્ણ હોય નવ સ્નેહ ને;
રજ સહુ ઉડી જાય શિક્ષા નામ નાશ પામે;
જાણવું કે નાશ પાસે તડ કે જણાય ને;
શિક્ષાની સમાન જ્ઞાતિ તડથી તણાઈ જાય,
એવાં તડ તડુડી તડાક તોડી નાખજો.

અમ વિના દ્રોશ કાચે પગ ખાંતે મળી સાથે,
કદમ નહીં જવાય એકજ પીડાય ને;
એલ પાનનોજ અજાંગ જુઓ આણીને ઉમંગ
મુખ મહી રક્ત રંગ સાથે મળી જાયજો;
જાતે ગમે તે સમયે જે હસ્તથી તાળી પડે,
તાળી નવ પડનાર એક હસ્ત હોય ને;
જ્ઞાતિ કરી શકે કામ, તડની ન ચાલે હામ;
એવાં તડ તડુડી તડાક તોડી નાખજો.

દિવ્ય રાજ મેલ હોય તડ કાપી જો તેમાં
અને પ્રાસાદની પુરી પાયમાલી માનજો;
રંગીન સરસ હોય આગબોટ બળવાન
હુખાવે પાણી પ્રવેશી હોય તડ માંહજો;
તડ સદા છે દુઃખદ, સુખદ ન માની લેશો,
નામ તણો નાશ કરે સલ સહુ ધાર ને;

* પાન કાચો અને ચુનો એ ત્રણેમાંથી કોઈપણ પોતાની મેદે રંગ ઉત્પન્ન કરવાને શક્તિવાન નથી, પરંતુ એ ત્રણેનું મિશ્રણ દે બનાવી શકે છે. આ બાબત સાધારણ હોવાથી ચર્ચા નથી.

તેમ જ્ઞાતિ મહીં તડ દુઃખી સ્થિતિ કરનાર,
એવા તડ તડુડી તડાક તોડી નાખજો.

૫

શયન-ગૃહની વિશે રતિ રંગ-બ્યાં રેલાય.
માર્ગ આપે છે દૃષ્ટિને હોય કંઈ તડજો;
તડ ગુપ્તતા દ્રેડાવે હોય સામાના બતાવે.
ધર પુટે ધર જાયે માનીએ તે સત્ય જો;
વિચ્છે ઉઠાડે તન્કાળ કરે ઉઘાડો હેવાલ,
અવો તડ તણો તાલ હૃદયે વિચારજો;
વિચ્છે કરાવનાર સંપ જંપ હરનાર,
એવાં તડ તડુડી તડાક તોડી નાખજો.

૬

જ્યહાં ન્યાતઃ મહી સપ, જ્ઞાતિ બધુ પામે જપ;
છુટે છે મનને કંપ નિશદી, કુસંપ જો;
સર્વથા કુસંપ તજો, સર્વદા સુસપ સજો,
સ્નેહથી સજડ થજો, ભેદ નવ રાખજો;
હુટ તડતણો તાલ, લેવો નથી તેમાં માલ,
કરે અંતે પાયમાલ, રહે આ-ઉતારજો;
મહા દુઃખ કરનાર, સુખ શાંતિ-હરનાર,
એવા તડ તડુડી તડાક તોડી નાખજો.

૭

મહાસુખ વિ. ચુનોસાલ શેઠ (વિસનગર.)

—:૦:—

કેળવણી..

(વડોદરા કેમ્પ સાર્વજનિક-ઉદ્યાન)

(સરસ્વતી મંદિર.)

ઓ વિષય તરફ દૃષ્ટિ ફેરવતા ખુલેલાં માણસની આ સંસારમાં શી-
સ્થિતિ છે તે તપાસવી જોઈએ. આ વિષયમાં ખનિજ પદાર્થ અને વન-
સ્પતિ વર્ગમાં ફેર છે, વધઘટ સઘળી સૃષ્ટિમાં છે; ભિન્ન ભાવ એટલેજ કે
ખનિજ પદાર્થ સ્વઆશ્રયથી વધી કે ઘટી શકતા નથી, અને વનસ્પતિ
વર્ગ પોતાના મૂળવતી જોઈતાં તત્ત્વ ચુશી પોતાની ઉત્પત્તિ કરે છે; પો-

તાની ઉન્નતિના સધળા પદાર્થ તે આકર્ષે છે, અને અને તે પ્રયાસે પોતાની ઉન્નતિ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. આ નિયમ પ્રાણી વર્ગને પણ લાગુ પડે છે. પ્રાણી વર્ગ વૃત્તિઓને સ્વાધિન છે. વનસ્પતિને સ્વચ્છાન હોવા નથી. કોઈ વનસ્પતિને પોતાના સબવતું જ્ઞાન હોય છે, અન્ય વસ્તુઓને પોતાના પોપણ માટે પોતા તરફ ખેંચે છે, અને પ્રાણીની પેઠેજ તેણે બાંધણું કરે છે. તે પણ હજી સર્વત્ર સિદ્ધ થયું નથી કે વનસ્પતિને જ્ઞાન છે. પ્રાણી વર્ગની પણ ઉન્નતિ થાય છે. તથાપિ પ્રાણીમાં વનસ્પતિથી કંઈક વિશેષ છે. પ્રાણીઓને પ્રેરણા શક્તિ હોય છે, તેઓ હરી ફરી શકે છે; તથા તેમને કેટલેક અંશે જ્ઞાનપણ હોય છે, અને ગાય જેવાં ઉત્તમ પશુઓ પોતાના જ્ઞાનનો સદ્ ઉપયોગ પણ કરી શકે છે; તે પણ હજી માણસની તુલ્ય પદવી ભોગવી શકતા નથી. શાસ્ત્રમાં જોશો તે સ્પષ્ટ માણસ પડશે કે અહાર, ભય, મૈથુન, નિદ્રા ઇત્યાદિ અન્ય પ્રાણીઓ અને મનુષ્યને સમાન છે; પણ મનુષ્યમાં વિચાર શક્તિ વિશેષ છે. ઈશ્વરે વિચાર શક્તિ આપી છે તે જ્ઞાને માટે સત્ અસતનો વિવેક કરી શકે તે જ્ઞા માટે? વિચાર પુર્વક અમુક વસ્તુ માણસનું કલ્યાણ કરશે કે નહીં તે વિચાર કરવાની શક્તિ જ્ઞા માટે? આ પ્રમાણે મનુષ્યમાં વિચાર શક્તિ વિશેષ છે. સંસારિક, નીતિ ધર્મ ઇત્યાદિ વિષયો ઉપર તેને વિચાર કરવાની શક્તિ હોય છે. વંશ પરપરા તે શક્તિમાં વધ થઈ થાય છે; એવું હાલના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાનો સિદ્ધ કરે છે.

આ પ્રમાણે જોતાં આપણે સ્વીકારવું જોઈએ કે મનુષ્યમાં જન્મથીજ કંઈક ગુણ, શક્તિ, જ્ઞાન ઇત્યાદિ ગુણ રહેલાં છે. આપણે દૂધનું દહીં કરી, દહીંમાંથી માખણ કાઢીએ છીએ; તેજ પ્રમાણે મનુષ્યમાં ગુણ રહેલા ગુણો અમુક સાધનોથી બહાર ખેંચી શકાય છે. એજ શિક્ષકનો ધર્મ છે. આનેજ કેળવણી કહે છે.—કોઈ કણુક કેળવીએ છીએ ત્યારે આપણે શું કરીએ છીએ, અમુક કળ પદ્ધતિમાં જો ઉદ્દેશ છે, પણ માત્રને બહાવવામાં જો સાર રહેશે છે? નહીં કણુકને કેળવતાં તેમાં રહેલા તત્ત્વો આપણે બહાર લાવી શકીએ; અમુક કળને પદ્ધતિમાં તેમાં રહેલા ગુણો સ્પષ્ટ કરી શકીએ છીએ; પશુઓને કેળવી તેમના ગુણ રહેલા ગુણો આપણે બહાર કાઢીએ છીએ; તેવીજ રીતે ઉપદેશથી, વાંચનથી મનનથી, અવલોકનથી, મનુષ્ય માત્ર પોતાનામાં ગુણ રહેલા

ઉત્તમ ગુણો બરાબર મળી શકે છે; તેમજ પ્રકાશી શકે છે. આનેજ કેળવણી કહેવાય.

કેળવણી એટલે “કોઈ પણ વસ્તુમાં રહેલા તત્ત્વોની ઉત્પત્તિ કરવી તેમને પરીપક્વ કરવા તેજ.

કેળવણી શબ્દ એક અર્થમાં વપરાતો નથી, તે બે ત્રણ અર્થમાં વપરાય છે, તે તેથીજ ફરીને કેળવણી બાબતની ધણી તકરારો થાય છે. કેટલીક વખતે આપણે કેળવણીના ફળને કેળવણી કહીએ છીએ; કેટલીક વખતે આપણે સાધનને કેળવણી કહીએ છીએ; કેટલીક વખતે એ રીતને કેળવણી કહીએ છીએ; અને વાદવિવાદ કરતાં સાધનની તથા ફળની સેળ બેચ ફરી ખોટાં કારણ આપીએ છીએ. દ્રષ્ટાંત તરીકે હાલમાં સાત ચો પડીઓ શીખવી તે એક કેળવણીનું સાધન ગણાય પણ ફળનો નહીં; તો પણ વારંવાર એ સાધન ખોટું છે, એટલે કેળવણી પણ ખોટી છે, એટલે કેળવણીનું ફળ પણ ખોટું છે; આવાં કારણ સાંભળવામાં કે વાંચવામાં આવેછે. જે વાંચનારા, લખનારા, કે કહેનારા આ વિષય ઉપર મનન કરી તેનો સ્પષ્ટ અર્થ મનમાં રાખે તો ફેળવણી સંબંધી ધણી તકરારો નિરમુળ થાય:—જે ચાર ચોપડીઓ બણવી, ત્રીજા વર્ગનું સટાંશીકેટ મેળવવું, સીનિયર થવું, મેટ્રીકમાં પાસ થવું, એમ. એ. કે બી. એ. એલ. એલ. બી. થવું તે ખરી રીતે કેળવણી કહેવાયજ નહીં; તે માત્ર પાસેરામાં પહેલી પુણી છે. આજકાલ આપણે શાળા પાઠશાળામાં જે જે શીખીએ છીએ, તે આપણી શક્તિઓને ‘કેટલીક રીતે ફેળવે છે. પણ તેથીજ ફરીને આપણને સપુર્ણ અંશે કેળવણી મળી છે, એમ કહેવાયજ નહીં.

સારી રીતે વાતચીત કરવી, વિવેક મર્યાદાથી વર્તવું, વિચાર પૂર્વક ઈશ્વર ઉપર આશ્રય રાખી તેનાથી ડરી પોતાનો ધર્મ બળવડો’ ઇલાદિ કેળવણી પામ્યાનાં સુચિન્દ છે. બણવું એ એક સાધન માત્ર છે, તે ફળ નથી; તેમજ તેનાથી કેળવણીને વખોડવી કે વખાણવી એ નિરર્થક છે. બહારનો ભલકો’ ડાકડમાલ, અછકલાપણું ઇલાદિ સંગતનાં ફળ છે; તે કેળવણીનાં ફળ કહેવાયજ નહીં. આજકાલ કહેવાતા સુધરેલા, અને કેળવણી પામેલા એ બેમાં ફેર છે. બહારથી સુંદર દેખાવ ઇદ્રવરણ અને અંદરના તત્ત્વમાં જેટલો ફેર છે, તેટલોજ બણવામાં અને કેળવણી પામવામાં

ફેર છે. બહારથી સુંદર દેખાતો થોડો પાણીમાં ડીક છે એમ કહેવાયજ નહીં; રૂપાના હાથાથી જડેલી તરવાર પાણીદાર છે એમ નક્કી કરાયજ નહીં; અલમસ્ત દેખાતા બલદ જોઈ તેનું ખર્ સામર્થ્ય કલ્પી શકાયજ નહીં; ચટ્ટાપટ્ટી કરી વાધ જેવા બનેલા, વાડીઓના વાધરીઓને ખરા સાધુઓ કહેવાયજ નહીં; મોઢે સાઈ સાઈ બોલનારા-મનમાં ઉત્તમ વિચારનારા છે એમ કલ્પી શકાયજ નહીં; અતિ ચલકતો હાર જોઈ કસોટી કર્યો વિના ખરા મોતીનો હાર પરખાયજ નહીં; તેમજ છુટ્ટ સ્ટાંડીંગ પહેરનારા માણસો કેળવણી પામેલા છે; એમ ગણાયજ નહીં; સાઈ સાઈ બોલનારા કે મોટાં મોટાં ભાષણ કરનારાના મનમાં તેવાજ હેતુ છે એમ કલ્પાયજ નહીં; હાજી હાજી કરનારા પુરુષો આત્મકિંત છે એમ લેખી શકાયજ નહીં; આ તમામનો વિચાર કરતાં કેળવણીને બલુવામાં શો ફેર છે તે સ્પષ્ટ જણાશે કેળવણીથી મનુષ્ય જાતિના ઉત્તમ ગુણો પ્રકટે છે; બલુવાથી તેમ થવું સંભવ માત્રજ રહેછે. આજ પ્રમાણે સ્ત્રી કેળવણી કે પુરુષ કેળવણીનું સમજવું.

જ્યાં સુધી પુરુષોમાં સુધાર્યના ઉત્તમ ગુણો પ્રસરે નહીં, જ્યાં સુધી તેમનામાં શૌર્યના, ગુણો ખરાખર ઝંઝડે નહીં, જ્યાં સુધી તેઓની તર્ક શક્તિ ખરાખર ખીલે નહીં, જ્યાં સુધી અનાથનું રક્ષણ કરવા તરફ તેઓનું લક્ષ્ય જોવાય નહીં, જ્યાં સુધી વિધ વિધ પ્રકારના વિદ્યા હુત્તર શીખવણમાં તેઓ જય પામે નહીં, જ્યાં સુધી પોતાના પ્રતિ, પોતાના કુટુંબ પ્રતિ પોતાના મા, ભાઈ, બાપ; બહેન પ્રતિ, પોતાની અર્ધાંગના પ્રતિ, પોતાના ગામ પ્રતિ, પોતાના દેશ કે જાત પ્રતિ, કલ્યાણ કરવા તેમનાં મન ઉત્કે-રાય નહીં. ત્યાં સુધી ખરી કેળવણી કાઈ પણ પુરુષને મળી છે એમ કહેવાયજ નહીં.

જ્યાં સુધી બાળાઓ પોતાનો ધર્મ સમજે નહીં, જ્યાં સુધી તેમનાં અંતઃકરણ ક્રોમલ થાય નહીં, જ્યાં સુધી પ્રેમથી તેઓ પીગળે નહીં, જ્યાં સુધી નમ્રતાથી તેઓ નમી પડે નહીં, જ્યાં સુધી ધૈર્યની ધગ દરકાવે નહીં, જ્યાં સુધી ઉત્તમ પ્રકારની શીખામણ આપવાને સમર્થ થાય નહીં, જ્યાં સુધી પોતાના પતિને પરમેશ્વર ગણે નહીં, જ્યાં સુધી પોતાના પતિ, બહો પોતાના બાળ બહો, પોતાના માબાપ બહો, પોતાના સાસુ સસરા બહો, કે અન્ય પ્રાણીઓ બહો પોતાની દ્રવ્ય જાણે નહીં, જ્યાં સુધી

ફરજ બાણી અદા કરી શકે નહીં, ત્યાં સુધી ખરી કેળવણી મળી છે એમ બાણુનું નહીં.

ભલેને પુરૂષો દેશ વિદેશ ગમન કરે, ભલેને તેઓ ડાહ્યા થઈ ફરે, ભલેને તેઓ ખીજના કરતાં પોતાને વિશેષ ગણે, ભલેને તેઓ પોતાનેજ ઇશ્વર સમાન ગણે, ભલેને તેઓ આસમાનથી ખે આંગણે ફર રહે; તો પણ એ તો એના એજ. સુધરેલા ન હોય. ભણેલા ન હોય. કેળવણી પામેલા ન હોય:—ભલેને સ્ત્રીઓ સારા સારા પ્રકારની રસોઈ કરતાં શીખે, ભલેને તેઓ ઉત્તમ પ્રકારનું ભરત ભરતાં શીખે, ભલેને તેઓ અહ કારથી બિધાંવળે, ભલેને તેઓ પુસ્તકો વાંચવા શીખે, ભલેને તેઓ પોતાના ઘરમાં પોતાના ધણીઓને કળ્પે રાખવા શીખે, ભલેને તેઓ ગામમાં મુનસફ થઈ ઇનસાફ આપે; તો પણ જ્યાં સુધી દયાથી તેમનાં અંતઃકરણ પીગલે નહીં, જ્યાં સુધી તેઓ પોતાના ધણી પ્રત્યે, પોતાના કુટુંબ પ્રત્યેકે ઇશ્વર પ્રત્યે પોતાની ફરજ અદા કરે નહીં; ત્યાં સુધી બાણુનું ગણવું મિથ્યા કંઈ કામનું નહીં.

—:0:—

ફટાણાં.

રા૦ પટેલ લક્ષ્મણ જીવરામ બાંડા સ્મારક વિધાય.

૧

આ અનીતિપૂર્ણ અનિષ્ટ કર રિવાજ ફેટલીક વર્ણોમાં ચાલે છે.

અસલ, લગ્ન કાલે તેમજ લગ્ન પછી એક ખીજને પ્રિય થઈ પડવાને માટે એક ખીજને ચતુરાઈ દેખાડવાને માટે વેવાઈ વેવાઈનાં માણસને, પરસ્પર વાદ વિવાદ કરવાનું, એક ખીજને બનાવવાનું, એક ખીજને હસવાનું વલણ હશે એમ જણાય છે. હાલ આ વલણ સ્વાભાવિક થઈ ગયું છે તથા તેમાં મર્યાદાનો લોપ થવાથી અમર્યાદ થઈ ગયું છે; તેનું પરિણામ હાલ ગવાતાં નીચ ગીત-ફટાણાં છે.

લગ્નનો પ્રસંગ તે ધણો આનંદનો વખત છે. લોકો ઉત્સવ પ્રિય હોય છે. આવે પ્રસંગે લોકોને આનંદ થાય, લોકો આનંદ કરે એમાં આશ્ચર્ય નથી. પરંતુ મર્યાદાસર બોલવું, મર્યાદાસર હસવું, મર્યાદાસર મરકરી કરવી, મર્યાદાસર ગાવું, એમાંજ દરેક નરનારીની કુલીનતા તેમ શોભા છે.

ફટાણાં ગાવો તથા ફટાણાથી વિવાદ થકાવવો એ બુદ્ધિનું કામ છે, એમ કેર્ન માનતાં હોય, પણ બુદ્ધિનો કુમાર્ગ ઉપયોગ કરવો, સુબુદ્ધિનો ત્યાગ કરી કુબુદ્ધિ કરવી એ શિષ્ટ તેમ જ્ઞાન કારક નથી. ચોરી કરવી એ પણ બુદ્ધિનું કામ છે, તેમ સારી કળવણી પામી, સંસાર સુધારી સુખ મેળવવું એ પણ બુદ્ધિનું કામ છે; આમાં કયું કામ તમને પ્રિય લાગશે? ક્યું સારું છે તો સ્પષ્ટ છે.

નીતિ તોડી સ્ત્રીઓ ફટાણાં ગાવામાં ચાતુર્ય દર્શાવે છે. તેના કરતાં, નીતિથી પોતાના પતિને આનંદ આપવામાં, છોકરાંને સદ્બોધ સારી કળવણી આપવામાં, કુટુંબનો મોલો વધારવામાં, પોતાનું લેમજ કુટુંબનું જીવન સુખમય કરવામાં, સ્ત્રીઓ પોતાના બુદ્ધિબળનો ઉપયોગ કરે તો દુનિઆને કેટલો ખર્ચો લાભ થાય?

ફટાણાં ઉપાડવા તેમજ ગાવામાં જુવાન સ્ત્રીઓ હોય છે, કોઈ વખતે આશ્વર (૨૧) સ્ત્રીઓ પણ જોવામાં આવેછે; આમની જોડે નિર્દોષ બાળાઓ આવાં ગીત ગાતાં શિખવાનો આરંભ કરે છે, આરંભ કરતાંજ તેમની નિર્દોષતા સદૌષ થાય છે.

મર્યાદા એ સ્ત્રીનું સર્વોત્કૃષ્ટ લૂપણ છે, તેથીજ તેમનું જીવન કેટલાક ભય પસાર કરે છે, તેથીજ તેમનું કંઈ વજન પડેછે, તેથીજ તેઓ તેમના સ્નેહીઓને પ્રિય થઈ પડે છે, આ મર્યાદાનો ભંગ કરી, જેને પળીઆં આવી ગયા હોય એવાં વૃદ્ધ માતૃપિતા, સગાં સ્નેહીની આગળ વિમત્સ ફટાણાં ગાવાં તે શું ઓછી નીચતા છે, તે શું નાતું સુતું લાંછન છે, તે શું ઓછું શરમાવા જેવું છે?

આવાં ગીત—આવાં અધમગીત જે સ્ત્રીઓ ગાય છે તેમની નીતિનો પાયો મજબૂત છે એમ કહી શકાશે? કહી નહી. આવાં ગીત સાંભળનાર વર્ગ પણ નીતિને અનુસરનાર તેમજ સરુચિ સંપન્ન છે એમ કોણ સમજી કહી શકાશે? કોઈજ નહિ.

છોકરાં સારાં નીવડે છે અથવા ખરાબ તેનું કારણ સત્સંગતિ વા કુસંગતિ હોય છે. બાલ અવસ્થામાં છોકરાંને માતૃપિતાનો કે કૌટુંબિકોનો સંસર્ગ હોય છે. છોકરાંનાં માબાપે તથા વડીલોએ ધૌધથી તેમ સારા દાખલાથી છોકરાંના વિચારો ઝગઝગતા નીતિમય કરવા જોઈએ; નાનપણમાં તેમના બોલવા ચાલવાપર તેઓએ વિવેકાનુસાર નિરીક્ષા રાખવી જોઈએ. તેમની દૃષ્ટિઓ મિહાસથી તથા સરસતાથી સુધારવી જોઈએ.

સ્ત્રીઓએ તેમજ પુરુષોએ ખાતરીથી સમજવું જોઈએ કે હસેમાં સદ્ વસ્તુના સંગમાં રહેવું, તેમાંજ પોતાનું હિત રહેવું છે. એથી જે પ્રમાણમાં તમે ખસશો, જે પ્રમાણમાં સદ્ વસ્તુનો તમે પરિચાગ કરશો, તેજ પ્રમાણમાં તમે સુખ જોશો એ નિઃસંદેહ છે.

આકે આઠ દશ દશ બાર બાર વર્ષની કામળ કન્યાઓને તેમનાં માઆપો યા વડીલો નીચ ફટાણા ગાતાં ન અટકાવે તો તે માઆપ યા વડીલો કેવા અજ્ઞાન, કેવા દૂર હોવા જોઈએ?

સારૂં મોં સારો મધુર સ્વર, સારી નીકળુ યુદ્ધિ વગેરે જે ઈશ્વરદત્ત બક્ષિસો છે, તે આવાં દુષ્કર્મ કરવાને નથી.

સર્વ વિભૂષણોમાં વાણી એક દહ વિભૂષણ છે તે મધુર તેમજ મર્યાદાશીલ હોવી જોઈએ.

દરેક સમજી માણસને આવાં ગીતપર તિરસ્કાર હોવો જોઈએ, દરેકે આવાં ગીત સાંભળવા તેમજ ગાવાથી દૂર રહેવું જોઈએ, તથા ખીજ પોતાનો સારો દાખલો લે એમ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

—;૦;—

“લેઉઆ પાંટીદાર તરફથી થતી અવજા.”

(મા. જે. પટેલ.) કરમસદ.

પ્રિય વાંચનાર !!! હાલ આપણી લેઉઆ જ્ઞાતીમાં ફટલીક ખરાબ રહીઓએ વાસ કર્યો છે. તે તમારા જાણવામાં તો હશેજ? પરંતુ તેમાંની એકાદ કુચાલ સુધારવા વિષે હું જે બોલવા ઇચ્છા રાખું છું તે સ્વીકારશો!

આપણી જ્ઞાતિમાં “દીકરીને સુખ” ને “વહુને દુઃખ” એ બે વાક્ય તો વાસ હોય જ્યાં ને ત્યાં જોવામાં આવેછે:—તે સબંધમાં:—“દીકરીને સુખ” આ શબ્દોનો અર્થ બ્યારે દીકરી પોતાના પીયરમાં અથવા પોતાનાં માઆપે ને ત્યાં હોય છે. ત્યારે તેના માઆપ તેને જોઈતાં કામકાજની સમજણ નહીં આપતાં તેને મોઢે ચઢાવે છે, ખાવા પીવાની પણ જોઈતી કાળજી રાખતા નથી. આવી જાતની જોઈએ તેથી અધીક માગણીઓ કમુક્ત રાખી મોઢે ચઢાવે છે. પછી બ્યારે સાસરામાં જાય છે, ત્યારે તે પોતાના સાસરીઆ પૈકી કોઈપણ માણસ ઉપર હેતુભાવ દેખાડતી નથી.

* ક્ષીપન્તે સ્વલુ મૂષગાનિ સતતં વામ્મૂષ્ણ મૂષ્ણં । શ્રી મર્તૃદ્રો.

તેનું કારણ કે તેના માથાપની બચપણથી જ અધરીત ગ્રાથાના આવી રીતે બ્યારે દીકરીનાં માથાપ તેની પુષ્કળ હમર થયા પછી મરણ પામે; ત્યારે જ દીકરીએ પોતાના સાસરામાં પોતાના આપની બચપણથી ગ્રાથ-ધારી સાસરામાં સમાવેસ કર્યો નથી, તેને આવાર મછી ઘણું સંસારીક દુઃખ વેઠવું પડે છે.

આ આખતમાં ખીણું એકે આપણી સ્થિતિમાં કેટલેક ઠેકાણે સંસારીક વીગેરે વ્યવહારમાં મુખ્ય હિલચાલ દીકરી તરફથી થતી જોવામાં આવે છે. તથા દીકરાની વહુ સમજણી હોય છતાં પણ તેમો બાર (વકર) રહેતો જણાતો નથી. તો સુત્ર વાંચકોએ જ એ આખતનો વિચાર કરવો જોઈએ કે દીકરી એ પારકા ઘન તરીકે છે, તે આપણા ઘરમાં અહરનિશ રહેનાર નથી. અને તે સાસરે જાય છે ત્યારે સઘળી સંસારીક હિલચાલ દીકરાની વહુ તરફથી અગર સાગતા વળગતા તરફથી થાય છે. અને સાસરેથી આવે ત્યારે તે પોતે (દીકરી) કરે છે. બાપી, કઠીને ધરતી લગામ એક જણ પાસે રહેતી નથી. અને રૂઢીઓ વીગેરેમાં ઘણાજ ફેરફાર થાય છે. પ્રીય વાંચકો? તમને ખબર તો હશે જ કે? દીકરીને પોતાનું ખર્ચ હોય છે તે ધર છોડીને પારકું (પોતાના સાસરાનું) ધર પોતાનું માનવું પડે છે, તે આપણી સંસારીક રૂઢીને અનુસરવું છે. માટે દીકરીનાં માથાપે પોતાની દીકરીને બચપણમાંથી જ પોતાના કરતાં તેનાં સાસરીઆ ઉપર વિશેષ હેત આવ રાખે તેવી આલ શીખવવી તથા પોતે પણ ચલાવવી એ જ યોગ્ય છે:—

હવે આપણે “વહુને દુઃખ” એ સંબંધમાં કેટલેક વિચાર કરીએ. આપણી સ્થિતિમાં દીકરા; દીકરી વીગેરે સંબંધીઓ તરફ સારા હેત બાવંચી સંસારીક વ્યવહારમાં વર્તવાનો રીવાજ જોવામાં આવે છે. અને દીકરાની વહુને તો જાણે એક મજબૂર તરીકે ફક્ત પોતાના કામ કાર્યને અર્થે જ આજીવી હોય, તેવા શબ્દમાં તેનાં સાસુ, નણદ વીગેરે તેને વાપરે છે. અને ફક્ત તેને જ માટે કામનો સમુહ અને સમુહ એકઠો કરી રાખે છે. કાઈ કહેશે કે ધરનું કામ છે તે કાણ કરશે? ત્યારે જાણવામાં એટલું જ કે ધરનું કામ સુસંપથી ઘરમાં જ માણસ હોય તેમણે વેચણી કરી પોત પોતાનું યોગ્ય કામ કરી લેવું. એટલે તેમાંથી ધરનું કામ સાર અને ઉત્સાહથી ઘણું જ ફતેમદ નીવડશે:—

આપણી જાતીમાં હાલના વખતમાં જેતાં ધણાજ શરીરે નબળાં, નાનપણથીજ રોગીષ્ટ; એવા તરેહ તરેહ વારનાં દુઃખોવાળા જીવાનીઅજ્ઞેવામાં વારંવાર આવે છે. તેનાં કારણો ધણાંજ છે, પણ મુખ્ય એક એ કારણ છે જે હાલમાં સુધરી શકે તેવાં છે. તે દુઃકામાં હું કહેવા રમ માણું.

૧. "બાળ લગ્ન":—એ ચાલ જે આપણે સુધારીએ તો સુધરી શકે તેમ છે, હાલમાં વખત ધણાજ ખરાબ ને ખારીક છે, તો પણ વખતનો ઉપયોગ બજાવે નથી બાળ લગ્નથી ઉછરતા જીવાનો પોતાની અગાડીની અવસ્થાનો વિચાર કરતા નથી; તેમાંથી કેવાં પુત્ર રત્ન પ્રાપ્ત થશે તે વિચાર કરતા નથી; અને પોતાના શરીરની કેવી નબળાઈ થશે તેનો વિચાર કરતાં નથી; અને સંસારીક વ્યવહારને વખતે પોતાની મુખ શાન્તિ માની તેમાં દીવસો નિર્ગમન કરે છે. આથી ઉત્તન થતાં બાળ રત્નો ધણાંજ મિર્મ્યાલ્ય થાય છે, અને તેથી કરીને દીવસે દીવસે પ્રજા ખગડતી જાય છે. માટે એ ચાલ સુધારવી રાસ્તા છે.

૨ ઉપર કહેલા કામના સમુદ્ધવાલી સ્ત્રી બ્યારે ગર્ભ ધારણ કરે છે ત્યારે પણ તેને ખીન કામે નવરાશથી બેસવાનો વખત મળતો નથી; તેમજ વળી ખાવાપીવાની ઇચ્છાનું સાર ચીત્તે પણ મળતી નથી; આનંદથી ખુશ મીઠાજમાં કોઈ દરતુ અગર બોલાવતું નથી. અને બ્યારે તેના ધણી તરફથી તેની સાથે હાર્ય વિમોહ થાય છે, ત્યારે તેનાં સાસુ સસરા વીગેરે કહેશે કે. એ તો એની રાંડ દેખી રહ્યા છે, અને વહુને કહેશે કે, એને કાંઈ કામ કાજ શુઝવું નથી. અને ધણી જોડે બેસવાનું મન થાય છે, એતો ચળવી છે વીગેરે; બ્યારે તે સ્ત્રીનો સ્વામી પ્રદેશથી તેને માટે કંઈ ચીજ ભાવ લાવે ત્યારે કહેશે કે એના માળાપ કાંઈ સાંભરું નહીં, ને એની ખાયડી કેવી સાંભરી વીગેરે વીગેરે.

ઉપર કહેલી સ્ત્રી બ્યારે ગર્ભ ધારણ કરે છે ત્યારે તેને કાજ કરવાથી ધારણ કરેલો ગર્ભ, નિર્બળ, રોગીષ્ટ વીગેરે મંદગીવાળો થાય છે. ખાવાની ઇચ્છાનું સાર ચીત્તે ન મળવાથી થનાર બાળકના આહારમાં વીચીત્ર ફેરફારો સહ તેનો આહાર વધે છે. હમેશાં ચિંતાતુર મન રાખવાથી બાળક નિર્બળ તેમજ ચિંતાતુર મનવાલો થાય છે. વીગેરે કારણો છે. આવાં સરસ કારણો હાલના વિહાન જીવાનો પોતાની રહીમાંથી ફેરફાર

કરશે તો આગલની પ્રજા કેવી ઉત્તમ થશે. તેનું ફળ આપણને સહજ માલમ પડશે. માટે આવા અગત્યના નિયમો રાખવાથી કામ શ્રેય થશેજ.

ખીજું આપણી લેજિઆ જ્ઞાતિમાં વિવાહના સંબંધમાં એક ધણીજ ખંરાળ રહી માલમ પડે છે. તે પૈકી એ બોલ બોલવા ઇચ્છતાં રાખું છું.

આવા રીવાજ આપણી જ્ઞાતિમાંથી બાતલ કરશો તોજ જ્ઞાતિ સુધારા ઉપર આવશે.

કેટલાક ચાલુ સમજી લેજિઆઓ પોતાની દીકરીનો વિવાહ કરવા સારૂ અન્ય ગામમા જાય છે. પરંતુ તમોએ ધણાં પુસ્તકોમાં વાંચ્યું હશે કે દીકરી અગર દીકરાનો વિવાહ ઓછામાં ઓછો એક વરસ (અગર ધટતો વખત) રાખવો જોઈએ ને પછીથી તેને પરણાવવું જોઈએ. કારણ કે એક વરસની અંદર જેને ઘેર વિવાહ કર્યો હોય, અગર તો જેની સાથે વિવાહ કર્યો હોય, તેના શરીરના અંગરોગ, તેનામાં બળના અંગરોગ, તેની ચાલ ચલકત, તેના માખાપની ચાલ ચલકત, તે કુળવાન છે કે અકુળવાન છે, વીગેરે વીગેરે માહિતીઓ સામસામાની એક વરસ વિવાહ પ્રથમ કરવાથી માલમ પડે છે.

પરંતુ હાલમાં આપણાં લેજિઆઓ તો ઉપર કહેલી રીતો કરતાં તદન ઉલટોજ રીવાજ પસંદ કર્યો છે. તે એ કે ફાગણ સુદી ૧૦ મે વિવાહ કરે છે અને ફાગણ સુદી ૧૫ મે પરણાવવાનું મુહુર્ત લે છે, અને પરણાવે છે. આ ઉપરથી કોઈ કહેશે કે આટલી ટુંક મુદતમાં તે પોતાના લગ્ન ઉપર જોઈતી ખાવા પીવાની તજવીજો કેવી રીતે કરતા હશે? પરંતુ આપણા લેજિઆ દીકરીનો વિવાહ કર્યા પહેલાંથીજ ખાવા પીવાની જાણણીસો વીગેરે તૈયાર કરીને પછીથી વિવાહ કરવા જાય છે. અને કહે છે એ દીવસમાં ગમે તેમ કરીને પકડી લાવીશું. અને તે પ્રમાણે પકડી પાણુ લાવે છે. આથી કરીને કેટલાક સંસારીક વીગેરે વ્યવહારોમાં અયાગ દુઝો પડે છે. આ બાબતમાં તો આપણા લેજિઆ રૂઢ પાણુ વિચારજ કરતા નથી. વાંચકો આપણને આ કારણો દુઝદાયક નથી લાગતાં? લાગે છે. ત્યારે તમે કેમ સુધારતા નથી? આ બાબતનો સુઝ વિદ્વાનો મનમાં વીચાર કરી રહીઓ સુધારશે એવી આશા છે.

આ ઉપર કહેલી બાબતોથી એક અધિક દુઝકારી રીવાજ હાલ

ધેર ધેર જોવામાં આવેછે, જે રીવાજ આપણા લેજીઆઓ “ઓહો” એમાં
તે શું છે” એમ કરી ધન ઉપર લેતાજ નથી. તે એ કે કળેડું:—

આપણી જાંતિમાં કળેડામાં બે ચાર વરસની સંખ્યાવત એટલે કે,
શ્રી દશ વરસની હોય અને પુરૂષ છ વર્ષનો હોય, આટલો ફેરફાર આપણા
લેજીઆઓના મનમાં તો આવતોજ નથી. અને કલકા કહેછે કે એ તો
ખામડીએ બરાબર છે એટલે આવી રહેશે. પ્રિય વાંચનારાઓને આ બાબતના
દાખલા સહજ જોવામાં આવતા હશેજ, તેથી વધારે દાખલા આપવાની
જરૂર નથી. કાંઈ એમ કહેશે કે કળેડાથી બીજા કંઈ ગેર ફાયદા નથી.
પણ એ ધારવું તદ્દન ખોટુંજ છે, કળેડાથી તો પછીના વખતમાં શ્રી
પુરૂષમાં જોડામાં ઘણાંજ દુષ્ટ કર્મો વાસ કરી જાય છે. અને તેથી કરીને
ઉલટા પરમેશ્વરના બધન થઈ તેમાંથી છુટવાનું પણ રહેતું નથી. દાખલા
તરીકે જુઓ કે:—એક દશ વરસની સ્ત્રીને છ વરસના પુરૂષની સાથે પર-
શ્રાવવાથી સામસામી કેવાં કેવાં દુઃખો પડેછે. પ્રિય વાંચનારને ખબર તો
હશેજ કે હાલનાં વખતમાં શ્રી પુરૂષને દશ અગીઆર વરસની ઉંમરે
વ્યવહાર વીગેરેમાં સારી સમજણ આવેછે. તથા બાર વર્ષની ઉંમરે
“સંસાર પ્રાપ્ત થાય છે. તે હાલનાં વખતને અનુસરતું છે. ત્યારે વિચાર
કરો કે, જે સ્ત્રીને દશ વરસની ઉંમર છે, તેને હાલમાં અગર તો એક
વરસ પછી સંસારના વ્યવહારની રીત માતની સમજણ આવી જાય છે.
ત્યારે તેના પતિની ઉંમર છ અગર, સાત, વરસની હોય છે. તે વખતે
તે બાળક તરીકે તેને સંસારીક વ્યવહારમાં કેમ ચાલવું તેની સમજણ
હોતી નથી. હવે વિચાર કરો કે તે સ્ત્રી તેના પતિની નાની ઉંમર જોઈ
અસુક્રાંતી નહીં હશે? તેને તેના પતિપ્રત્યે તેના સંસારીક વ્યવહારમાં ચાલ-
વાના ખુલાસા નહીં કરવા હશે? તેની જોડે ઘટતી વાતચીત કરવી નહીં
હશે? આ બાબત તેના નાના પતિ તરફના દુઃખથી જે જે નિશાસા
મુકશે તે તેના માબાપનેજ લાગવાના. કારણ કે તેના માબાપે લાકડાસાથે
માંકડું વળગાડયું છે.

હવે આ દુખો વીત્યા બાદ સ્ત્રી બાર વરસની ઉંમરે આવેછે, ત્યારે
તેને ‘સંસાર’ પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યારે તેના પતિની ઉંમર આઠ વર્ષની
થાય છે, હવે વિચાર કરો કે તે સ્ત્રી તેના સંસારને દુખી ધારી તથા
દુનિયાને અધધારી તેની આંખોમાં ધુળ નહીં નાંખે? અથવા તો અધાર

કર્મો નેહી કરે? દરશેજ!!! ત્યારે આથી જે જે અધાર કર્મો થાય છે તેનાં પ્રયશ્ચિત તેના માઆપના શિર છે. કારણ કે આલો આગળને, લાંબે વિચાર કર્યા વિના તેને ખાડામાં નાંખે છે—

આ કન્વેડાથી ઉત્તમ થતી. પ્રજામાં તેનાં માઆપના સારા સારા ગુણો, ચાલ ચલકત્, વીગેરે વીગેરે ગુણો હોય તેમાં નાશ થઈ ઊલટા ખરાબ ગુણોની પ્રાપ્તિ થઈ પ્રજા બગડતી જાય છે, માટે પ્રિય વાંચકો!!! આંવાં આવાં થતાં કર્મોને મહારો તો તમને અશિર્વાદ પ્રાપ્ત થશે. તથાસ્તુ!

—:n:—

“દીકરીયોનાં દુખનો દેખાવ.”

દીવાથી અંગમને અનાદીથી પતંગીઆં પોતાની કાયા બહુ જોધને આળી મૂકી. પ્રાણનો નાશ કરે છે, તેમ હજારો ગામના પાટીદારો, ગભ ઉપરાંત પૈસા ખર્ચ કરી પોતાની કન્યાઓને માત્ર દેખા દેખી જાતી અભીમાનથી હજારો હાથના દુઃખના ખાડામાં ફેંકી દે છે, અને પોતે નીર્ધન અવસ્થામાં આવી પોતાના પુત્રોને કુંવારા રહેલા જોઈ હરનીસ પશ્ચાત્તપ કરી પોતાનું આયુષ્ય દુકું કરે છે. આ દુઃખ હાથક ખનાવનું અંકુરો મારા મનમાં વખતો વખત સ્પર્શ કરતા હતા, પણ આ વીષયને જહોરાંતમાં મૂકતાં મારું દીલ જ્ઞાનીમર્યાદાથી પાછું હકતું હતું, અને ધારતો હતો કે આ વીષય બાહાર પાડવાથી અજ્ઞાન જનો મને ધીકારતી આખે જશે. પણ હાલ ખીજા વર્ષના પહેલા અંકમાં એકડાના વિષે આ વીષય પ્રમટ થયો છે. અને વીષય લખનારે દીકરીયોને સાસરી તરફથી થતા દુઃખનું સંપીસ્તર વીવેચન આપી પોતાનો ઉદ્દેશ જણાવ્યો છે. આ તક મારા વિચારને બળનામાં ધી હોમવા રૂપ અર્થ પડી. જેથી ખરા વિચાર ઉપર છવાયેલા જ્ઞાતી મર્યાદાનો પડો ખસી ગયો. ને મારા દયાયલા વિચારો એકદમ પ્રવૃત્ત થયા, ને તેથી આસપાસનું જ્ઞાતી દયાણુ ભુલી નીચે પ્રમાણે વીસ્તારથી બાહાર નીકળ્યા.

કુળવાન એ શબ્દની વાખ્યા ઘણી ઉત્કૃષ્ટ છે. તેમાં સેંકડો ઉત્તમ ગુણોનો સમાસ થાય છે. તે દીર્ઘ દ્રષ્ટીથી જોઈએ તો આ દુનીયામાં સુખનું ચીન્હ કુળવાનની ઉત્તમ જતીઓ છે તેજ છે, અને એવટ મોક્ષનો

માર્ગ પણ ઉત્તમ વૃત્તીયોને આધારે સ્લેષથી સોધાય છે. અને તે જડે છે. અર્થાત જોમાં સઘળું સુખ સત્તાયતું છે. એજ કુળવાન આખરી ધારણાથી કુળવાનના નામને આખી દુનિયાએ માન આપ્યું. અને કુળવાનની ઉત્તમતાની હરેકના મન ઉપર ન ખસે એવી છાપ પડી. અને કુળવાનના સંબંધી થવાને દ્રઢ નીશ્ચયથી સઘળાના મનઉપર અચળ અસર થઈ. તેથી અકુળવાન મનાતા માણસને થોડા કુળવાન થવાને મમતા પેદા થઈ. અલે થોડા કુળવાનને વધારે કુળવાન બનવાની ઈચ્છાએ ઊરફેર્યા. જેમ જર જરને ખેચે છે. તેમ અકુળવાને થોડું કુળવાન થવાને તથા થોડા કુળવાને વધારે કુળવાન થવા રાત દીવસ નીતીને શ્રમ કરવા માંડ્યાં. તેથી ખરા કુળવાનની હરીફઈ કરે એવા થોડા કુળવાન થવા લાગ્યા, ને થોડા કુળવાનની હરીફઈ કરે એવા અકુળવાન થયા. આથી ખરા કુળની કસોટી કાઢવા માટે કુળનું અમુક્યપણું રદ થયું, ને કુળની અમુક અમુક કીમત થવા લાગી. પણ બંને પક્ષને કીમત કરવાને અતીશય અગવડતા લાગવા માંડી. તેથી કીમતની અમુક રકમ સુધી હદ બાંધી તે ફટલીક મુદત સુધી ટકી-ન ટકી-ને કુળવાનનું કુળ અનીતીથી હઠતું ગયું. ને લોકો શક્તી બંગ થવા લાગ્યા તેથી શક્તી પૂર્ણ કરવાને માટે, તથા કુળ કમી થયું નથી પણ ઉલટું વધ્યું છે, એમ બતાવવાને કુળની કીમત પોતે વધારે કરવા માંડી, એટલે સુધી કે સંભાળનારને અચંબો લાગે, પણ શું કરે નાતનું છોકર નાતમાં વરે પણ માનથી પોતાના બાઈ પીત્રાઈની હરીફઈ કરવાની ખોટી ટેવ પડેલી, તેથી સાંજુસામ આવેલા સાપની પેઠે સપડાયા. ખોટું ગમે નહીં સાર કંઈ સીવાય ચાલે નહીં. આથી ફેકટ ફાં ફાં મારી છેવટ આ કુળની બળત્કારે વધારેથી કીમત સ્વીકારવી પડી. ને એજ આધારે લોકોને હાલની દુરદશાએ ઘેર્યા.

ખાર ગામ બાહારના લોકોને છેવટ કુળવાનની શ્રેષ્ઠતાની પડેલી છાપે, છેતર્યા. છેતર્યા તે જાણ્યું. પણ શું કરે લાચાર. જ્ઞાતી પ્રબંધથી દેખા દેખી એકા એક જ્ઞાતી અબીમાન છોડ્યું નહીં, ને લપસેલામાં લપસી પડી પૂરે પૂરા ખરડાયા ને ચીકણા કદવામાંથી બળત્કારે નીકળવાનો શ્રમ વ્યર્થ ગયો, ત્યારે પોષાર્યા. ને ચોધાર આંધું લાવી મન બૂટ્ટી રડયા. ત્યારે આ અવસ્થા આવી ત્યારે ચાક્યા પાક્યાનો સમુહ એકત્ર થયો ને ખાર ગામમાં ન જવાને સજ્જત કરાર કર્યા તેનું નામ એકડા-એકડાના કરાર.

વગર દુઃખે ડામ ન ખવાય તેમ. એકડાના કરાર વગર અડચણ કાઢી જાંધ્યા નથી પણ સમગ્ર એકડા ખાંધનાર સમુદાયે નીચે પ્રમાણે જે ત્રણ મળ્યુત કારણથી એકડાના કરાર કરવાની ફરજ પડી છે.

૧ શક્તી નહીં છતાં સાતી અભીમાનથી દેખા-દેખી ગર્જા ઉપરાંત પૈસા ખર્ચ કરી પોતાની કન્યાને ચઢતી જગાએ પરણાવે એટલું જ નહીં પણ તેની હયાતી સુધી તેના તથા તેના સાસરીયાંના માગ્યા મુજબ શક્તી ઉપરાંત ખર્ચે લાંસુધી આપે તો પણ દીકરીને સુખનો દહાડો ન દેખાય ને રડતી કુળતી ત્રીજે દીવસે તેને પીયર આવે તે.

૨ ગર્જા ઉપરાંત છોકરી પાછળ પ્રયેલા ખર્ચથી નીર્ધન અવસ્થાએ કન્યા ન મળવાથી, તેના પુત્રો કુવારા મરે ને તેથી તેના વંશ નિરવાસ થાય તે.

૩ આ જે દુઃખ સહન કરનાર નીખાલસ સાતીખંધુઓને કાઢી દીવસ કુળવાન કોમ માન આવકારથી બોલાવે નહીં. એટલું જ નહીં પણ ઉલ્ટા અવીવેકી ગામડીયા કહી જાહેર જગાએ તીરસ્કાર કરે. “જેથી ઘરે બોધને ગોઠેમ આણ્યા જેવો ચીતાર નીખાલસ પાટીદારોના અંતઃકરણને ભમાવી સ્ત્રી રસ્તે દોરે.”

આ એક એકથી ચઢીયાતાં એક જે ને ત્રણ કારણોથી ખાર ગામ બહારના પાટીદારોનાં મન છેક નારાજ થઈ ગયાં. તોપણ સાતી અભીમાને કટલોક વખત જાણીજોઈને તેમને બંધે રસ્તે દોર્યા, ને છેવટ નાંખ્યા ન પોહોંચેલાનો સમુહ અતીશે વધી ગયો, ત્યારે એકડાનું કુટુંબ ઉત્પન્ન થયું, ને એક પછી એક ખંધાઈ પોતાની આલાદને સુખને રસ્તે દોરવાનું શરૂ કર્યું.

છોકરીને સાસરી તરફથી ક્યાં ક્યાં દુખ છે. તેમાં પ્રથમ તો બેન કુળની ખરી જગાએ વર કન્યા વીરધ ઉમરનાં એટલે વર કરતાં કન્યા મોટી હોય છે. મોટી કન્યા એજ સંસારના સુખનું સ્થાનાંસ છે. ને વખતે દેખાવ પણ કન્યાની વધુ ઉમરથી તથા ભરાવદાર શરીરના કાઠાથી મા દીકરાના જેવો માલુમ પડે છે. ને કેટલાક અજાણ્યા મનુષ્યો આ બંને ના એકલા સહવાસથી માદીકરાનું કુટુંબ માને છે, ને પાછળથી વરકન્યાની ખાત્રી થતાં સરમાય છે, ને આ લગ્ન કરનાર બીધે કાંઈક ખરબડી તેમને ચીકારની આંખે જુએ છે—ને પશ્ચાત્તાપ કરી પોતાનો દુઃખમાં જળાપો.

કરે છે ને કન્યાના ભવિષ્યના જાણાવાને માટે દયા લાવી નીચાંસ મૂકે છે. કહેા આ રથીતીમાં સુખનું સ્વપ્નું ક્યાં હોય ? એટલે વીધેરો કરીને પાટી-દારની જ્ઞાતીમાં વર તરફનો કન્યાના મનમાં ભારે જળાપો રહે છે. એ તો ઉધાડુંજ છે. ખીજું સ્વભ.વીક રીતે તમે જાણો છો કે પોતાનું મન સતોષ થયા સીવાય શેઠની નોકરી ખરોખર બજી શકે નહીં. એટલે કન્યાને વર તરફનું સુખ ન હોવાથી ફનીયા સુતકાર જેવી લાગે, ઘર વેરાન જેવું લાગે, અને ધરનાં માણસો જનવર જેવાં લાગે. અને જે જે કામ એની ફરજનું છતાં કરવું પડે, તેપણુ એને સંપૂર્ણ વેકરૂપ થઈ પડે. એ સંધળું જ્ઞાતી પ્રયંધથી સહન કરી તમામ પોતાની ફરજનું કામ તથા વી-શેષ જે જે સાસુ નણુંદ વીગેરે મુરખી સમંધીઓ ફરમાવે તે પોતાની સુદ્ધ બુદ્ધીથી કરતી હોય તેમ દેખાડે, તેમ છતાં પણ જાણી જોઈને સાસુ સાસુપણું ને નણુંદ નણુંદપણું જતાવવાને કાંઈ કાંઈ નજીવી જુલો કાઢી ચીઢીયાં કરે તે સંધળું સહન કરે છે. આ સહન કરવાની પણ હદ હોય છે. મોટા થોગી તપેસરીનો મીઝજ પણ કોઈ વખતે હદ ઉપરાંત થવાથી જાય છે. તો પછી આ આજુસમજી બાળક વહુ શા લેખામાં. તોપણુ “તારે પોતાનો સમાસ કરવાને સાસરીયાં જે કહે-કરે તે વેકવું પડશે” એવો સુખોધ તેને તેના ખીયર તરફથી ઘણા દયાણુથી થયલો હોય છે તેથી તેની અસર જેમ અને તેમ વધુ મુદત સુધી ટકાવી રાખે છે, ને મેણાંડુંણાં સાથે તીરસ્કારના હજારો શબ્દોચાર થાય છે, તોપણુ ચ્યાં કરતી નથી, ને મન મારી રહે છે. છતાં પણ છેવટ ન ખમી શકાય એવી હદ ઉપરાંત અદેખાઈ ચીડીયાં ગાજો ને છેવટ નરમાસનો લાભ લઈ વ્યથા કરવાને પો-તાનું મગજ દોડાવી કંઈક વ્યથા કરે તો તેનો મીઝજ હાથમાં કેમ રહે ? ને તેનું મન પોતાના કબજામાંથી કેમ ન ખસે ? અને ખસે એટલે તે દુઃખી કન્યા પોતાના દુઃખથી બળી રહેલી છતાં ખીજા તેને બાળવાના અતેક ઉપચારો લાગુ થતા હોય તો પછી તે ચીડાઈને ગમે તેમ બોલે, ચાલે, ખરખડે, ચીડાયા કરે, ગાજો દે, ને પોતાનો બચાવ કરવાને વ્યથા થતી અટકાવે ને તે અટકાવતાં વખતે વહુનું હાથ પાંગોડું સાસુને જેવું તેવું કે જોસજોર અથડાય તેને સાસુ નણુંદ પોતાને સામી વ્યથા કરી મા-ની લે. તો સાસુ વહુની લડાઈનું જ્ઞાતાંત જેમ અને તેમ વધુ લાંબુ કેમ ન થાય, અને આ જ્ઞાતાંત સાંભળવાને આડોસી પાડોસી કેરતે જતા પો-

તાનો અમુલ્ય વખત કોણ ન શુભાવે? ને તેથી આ જગોએ મોટી મેળ-
વડા જેવી લોકોની ઠઠ કેમ ન થાય? અરેખર આ વગર પૈસાનો સંસાર
હુખર્ષક નાટકનો ખેલ સર્વ આતુરતાથી જોવાને એક ડ્રી કરે, અને અ-
નીમીપ આંખે જુએ. આ ભારે મેળાવડામાં પોતાની વહુના દુર્ગુણ બહાર
પાડી હલકી પાડવાને, સાચુ ચીડાઇને પોતાના ઘણીને તથા પોતાના દી-
કરાને મા દીકરાની મર્યાદાનું જ્ઞાન ભુલી વહુની તકસીરોનું જ્ઞાન ખીલ-
ત્સ તથા કઠોર ભાવણથી સંભળાવે. જેથી છોકરાને ક્રોધ હાડોહાડ ચઢી
જાય ને તે પોતે મુર્ખ તેથી સારાસારનો વીચાર ન કરતાં ખીચારી ની-
રાધાર ખીન તકસીરવાન અળખાને પ્રુષપાંજળી કરી પોતાના ક્રોધનું સમા-
ધાન કરે. આથી ખીચારી નીરાધાર અળખા પરવસ હોવાથી તથા જ્ઞાતી
અંધનથી લાચારીના શબ્દોથી પોતાનો બચાવ કરી પડતો ખાર સહત કરે.
એ રીતે એ દીવસે તકરારનો અંત આવે તોપણ વખતોવખત આવી ત-
કરારો જારી રહે.

—:0:—

વેહેલાળ.

મરહુમ પટેલ “રૂગનાથદાસ રીડીંગ રૂમ”ના ધારા.

આ રીડીંગ રૂમ વેહેલાળના મરહુમ પટેલ રૂગનાથદાસ છપ્પાભાઈના
ચારસો તરફથી તા. ૧૦ માહે માર્ચ સને ૧૮૯૬ મીતી રૂગણ વદી ૧૨
સંવત ૧૯૫૨ ની સાલથી ખુલ્લી મુકવામાં આવી છે. અને તેના ચાલુ
નીલાવના ખર્ચ માટે સદર રૂગનાથદાસના વારસોની મજબૂરી ઉપજમાંથી
અદ્યોખરત કરેલો છે. માટે તેનું “રૂગનાથદાસ રીડીંગ રૂમ” નામ આપેલું છે.

૧ આ રીડીંગ રૂમના “મેમબરો”ની વાર્ષિક શ્રી રૂ ૧-૦-૦ એક ડા-
યમ રાખવામાં આવી છે.

૨ રીડીંગ રૂમનું કોઈ પુસ્તક યા પેપર યા ગ્રોપાન્યુ મેમબર પોતાને
ઘેર વાંચવા સારૂ મગાવશે તો તેને ઘેર તેનું નામ નોધી સેક્રેટરી આ-
પશે. અને વાંચ્યા બાદ તે પુસ્તક યા પેપર યા ગ્રોપાન્યુ તેમજ રીડીંગ
રૂમમાં પાછું મોકલાવી આપી પોતાનું નોંધાવેલું નામ રદ કરાવવું અને
બાકીના શખ્સોને રીડીંગ રૂમમાં જઈ વાંચી આવવાની છુટ છે. પણ તે-
ને ઘેર પુસ્તક યા પેપર આપવાની મનાઈ છે.

૩ રીડીંગ રૂમનું કોઈ પુસ્તક યા ગ્રોપાન્યુ કોઈ મેમબર પોતાને ઘેર

ગાંધવા મંગાવશે, અને તે ગેર વસ્તે પડશે તો તે પુસ્તક યા ચોપાન્યુ લાવી આપવાની જોખમદારી તેમને શીર રહેશે.

૪ કોઈ ઇસમને આ રીડીંગ રૂમનો મેમ્બર થવાની ખુશી હશે તે ઉપરની શી આપશે તો મેમ્બરમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

૫ આ રીડીંગ રૂમના જમાખર્ચેનો હિસાબ સેક્રટરીએ રાખવો. અને કમીટી જે વખત જોવા માગે તે વખતે તે હિસાબ સેક્રટરીએ બતાવવો. અને તે હિસાબ લીધા પછી તે હિસાબ નીચે કમીટીએ તપાસવાની પોતાની સહીઓ કરવી-જેથી સેક્રટરીને માથે જોખમ રહે નહી. આ હિસાબ ધણું કરી વરસમાં નીદાન બે વખતે એટલે શ્રાવણ વદી ૮ અને માહા સુદી ૫ એ બે તારીખે તપાસવો અને જરૂર પડે તો જે વખતે કમીટીની જોવાની ઇચ્છા હોય તે વખતે સેક્રટરીએ બતાવવો.

૬ કોઈ શખસ આ રીડીંગ રૂમના ઉત્તેજનાથે “પુસ્તક” યા “રોકડ” યા “પેપર” યા “ચોપાન્યુ” યા “ફરનીચર” બક્ષીસ આપશે તો તેનો કમીટી ઉપકાર માની સ્વીકારશે. અને તે આપેલા પુસ્તક યા જાણસ ઉપર તેનું નામ “ફલાણા તરફથી બક્ષીસ” એવું લખી લાયબ્રેરીમાં મુકવામાં આવશે. પછી તે ઉપર તેનો સ્વામિત્વનો હક ગણારો નહી.

૭ દરેક ન્યુસપેપર યા ચોપાન્યુ, બીજું ન્યુસપેપર તથા ચોપાન્યુ આવતા સુધી સેક્રટરીએ ટેબલ ઉપર રહેવા દેવું. અને બીજું આવ્યા પછી જીનું ફાઇલમાં દાખલ કરવું. અને ચોપાન્યાં માસ ૧૨ નાં ભેગાં થયા પછી તેનું પુસ્તક બંધાવી ડેક્ટોકમાં દાખલ કરવું.

૮ રીડીંગ રૂમમાં બીડી તથા હુકો પીવાની મનાઇ છે.

૭ આ ધારા સર્વે કોઇને વાચવા આપવા અને તેની એક નકલ સર્વ કોઇના જાણ માટે પ્રસીધ થવા રીડીંગ રૂમમાં ચોઢવામાં આવી છે.

૧૦ આ ધારામાં વખતો વખત ફેરફાર કરવા તથા કોઈ કલમ રદ કરવા કમિટી મુખત્યાર છે.

ઉપર પ્રમાણે ધારા કમિટીએ કર્યા છે. તા. ૧૦-૩-૯૬.

કમિટીનો કુમ.

પ્રેસીડેન્ટ—માસ્તર પુલચંદ કલભાઇ.

વાઇસ પ્રેસીડેન્ટ—પટેલ કીસોરભાઇ દાભાઇ.

સેક્રટરી—પટેલ કાસીભાઇ નથુભાઇ.

અંશપરો.

૧ પટેલ ઇશ્વરભાઈ મનોરભાઈ. ૨ પા. મોતીભાઈ જોડલભાઈ. ૩ પા. ખુસાલભાઈ આદરભાઈ. ૪ પા. નાથાભાઈ શંકરભાઈ. ૫ પા. નાનાભાઈ સામલભાઈ. ૬ પા. ભલાભાઈ નથુભાઈ. ૭ પા. ઇશ્વરભાઈ જીવાભાઈ. ૮ સા. પુરશોત્તમ દાલજી. ૯ સા. ચક્ષુ મગનલાલ.

ઉપર પ્રમાણે કમિટી નીમી છે.

આ રીડીંગ રૂમમાં નીચે લખ્યા આસામીઓએ પુસ્તકો બક્ષીસ કર્યા છે.

પુસ્તક નંબ.	નામ.	નંબ.	નામ.
૩૮ પા. કાસીભાઈ નથુભાઈ.	૫ પા. ભીખાભાઈ ઉમેદભાઈ.		
૨૪ પા. ઇશ્વરભાઈ મનોરભાઈ.	૬ પા. ખુસાલભાઈ દયાળભાઈ.		
૨ પા. ખુસાલભાઈ આદરભાઈ.	૧ પા. ઇશ્વરભાઈ જીવાભાઈ.		
	૧ પા. સીવાભાઈ ભલાભાઈ.		

તે સીવાય તા. ૨૯ માહે એપ્રિલ સને ૧૮૯૬ ના રોજ વડોદરાના નુતન વિકાસ પ્રેસના અધીપતી રા. રા. દોલતરામ મગનલાલે નીચે મુજબ માસીક તથા અઠવાડીયા પેપર મોકલવા કૃપા કરી છે. માટે કમિટી તે બધાનો ઉપકાર માને છે.

૧ હિંદુસ્તાન અઠવાડીયા. ૨ દેવમક્ત આવતા જુલાઈ માસથી પોતાના પ્રેસમાં નીકળતું અઠવાડીયા. ૩ નીતિપ્રકાશ માસીક. ૪ સુદર્શન માસીક.

ઉપર સીવાય રીડીંગ રૂમ - તરફથી નીચે મુજબ પેપરો મંગાવવામાં આવે છે.

૧ હિંદુસ્તાન અઠવાડીયા. ૧ જુલરાતી અઠવાડીયા. ૧ પ્રજા પોકાર અઠવાડીયા. ૧ અમદાવાદ ટાઇમ્સ અઠવાડીયામાં બે વખત. ૧ સુદર્શન માસીક. ૧ હિંદુપ્રકાશ માસીક. ૧ ચંદ્ર માસીક. ૧ લેઉવા વિજય માસીક.

—:૦:—

॥ તૃષ્ણા ॥

(લી. રા. પરશોત્તમ કાશીભાઈ.)

અનેક પ્રકારના સુખભોગની લાલુપતા રહ્યા કરે તે તૃષ્ણા રહેવાથી અથવા પોતાની પાસે ધન હોય તોપણ તેને સંતોષી રાખી ખીજ પાસેથી

ખીન્ન ધનની આશા રાખી માગવું તથા મુદ્ધમાં વધારો કરવા ધંધો કરવો એવા સ્વભાવનું નામ તૃણા કહેવાય. એવી અતી તૃણાવાળો હોય છે તે દરીદ્રો કહેવાય છે. અર્થાત જોને ખાવાપીવા મળતું ન હોય તેવા રોક ભીખારી જેવો તેને સમજવો. જોને પોતાનો નિર્વાહ ચાલે એટલું પોતા વાસ્તે હોય તેમ છતાં જો વધારે વધારે ભેગુ કરવાને ઉદ્ધમાંથી ઉડી આંખો ચોળતો પ્રભાતના પહોરમાં ઉઠી કાઢે છે તેજ દરીદ્રો, તેજ મુખ અને તેજ પશુ સમજવો. એક દ્રષ્ટાંત એવું છે કે—

જેમ કોઈએ કાઠી કટલાક ચોખાના દાણા એકઠા કરી લાવી, તથા ગોળની કાંકરીઓ તાણી લાવી, તેવામાં કોઈ મરેલી માખી સાંભરી આવી તેથી તેને તાણી લાવવા ગઈ. જતાં જતાં કોઈ માણસે લલચી કરી તેમાં તણાઈ માંડમાંડ તેમાંથી બચી. તોપણ ફરીને મરેલી માખીને લેવા ગઈ, પણ એટલેથી અટકાવે પોતાના દર પાસે આવી નહીં. તેવીજ રીતે જો માણસના ઘરમાં જ્યે રસ સંપૂર્ણ ભર્યા હોય તેમ છતાં તેમને વાપર્યા વિના નવા નવા મેળવવા જાય અને તેમાં ધણું દુઃખ પામે તોપણ તે તજે નહીં. તે માણસ નહીં પણ ઉપલી કાઠી જેવો સમજવો. આવી રીતે જો કરવું તે અતિ તૃણા કહેવાય. એવી તૃણાવાળો વિશાળ તૃણા કહેવાય. અને તેજ દરીદ્રો કહેવાય. જો બ્રાહ્મણ હોય તેણે તો તેવી તૃણા રાખવીજ ના જોઈએ. ઈહું છે કે—

॥ અસંતુષ્ટા દ્વિજા નષ્ટાઃ સંતુષ્ટાશ્ચ મહીભુજઃ ॥

જો બ્રાહ્મણો અસંતોષી એટલે તૃણાવાળા છે તે નાસ પામેલા સમજવા. અને જો પૃથ્વીના પતિઓ સંતોષી છે, એટલે જો હોય તેમાં સંતોષ રાખી રહે છે, ને કાંઈ વધારેને ઇચ્છતા નથી, તે નાસ ન પામેલા એમ સમજવું.

સંતોષ જોને ના હોય તે નાસ પામેલો છે, એમ પ્રત્યક્ષ જણાઈ રહે માટે બ્રાહ્મણે તો ઘરમાં એકાદ દીવસનું અન્ન હોય તો ખીન્ન ધંધા ઉપર ધાણું ના જોઈએ. તેણે સંતોષ રાખીને ઇશ્વરનું ભજન કરવું જોઈએ. કદી ઘરમાં ખાવાનું ના હોય તો દીવસનો એક પહોર ઇશ્વરની ભક્તિમાં ગાળીને સાર પેછી પેટ ભરવાનો ધંધો કરવો જોઈએ. આ પ્રમાણે શાસ્ત્ર પણ આજ્ઞા કરે છે. માટે જો તેની આજ્ઞા ન પાળે તે નીચમાં નીચ કહે-

વાય. આ ઉપરથી જેને ધણી તૃષ્ણા હોય તે દરીદ્રી એમ સમજીને તૃષ્ણા નો સામ કરવો અને સંતોષ ગ્રહણ કરવો એમ સમજવાનું છે. કેમકે—

॥ સંતોષામૃતનૃપાનાં યત્સુખં શાંતચેતસામ્ ।

કૃતસ્તદ્દનમુઘ્વાનામિતશ્ચેતશ્ચધાવતામ્ ॥

સંતોષરૂપી અમૃતથી તૃપ્ત થએલા શાંત ચીતવાળાને જે સુખ છે તે સુખ આમ તેમ દોડતા ધનાદિકની લાલચ કરનારાંઓને ક્યાંથી હોય.

જે સર્વ વાતે સંતોષ છે તેજ શ્રીમાન છે. જે ધણું અન. બધું હોય તે અનને નથી ઇચ્છતો, જેણે ધણા વસ્ત્ર સંપાદન કર્યા હોય તે વસ્ત્રને નથી ઇચ્છતો, અને જેની પાસે ધણું ધન હોય તે ધનને ઇચ્છતો નથી, એ વ્યવહારની રીતમાં સંતોષી ગણાય છે. પણ તેની પેઠે જે જે અન્ન, વસ્ત્ર કે ધન વીગેરે કાંઈ પણ પાસે ન હોય તેમ છતાં પણ કશી ઇચ્છા ન કરે તેજ ખરો સંતોષી કહેવાય. તેને કાંઈ પણ વસ્તુની ઇચ્છા થાય નહીં. નાહોય તોપણ ઇચ્છા ના થાય એ તો મહા કઠણ કામ છે પરંતુ જે હોય તેમાં સંતોષ માને તોપણ તે સંતોષીજ છે. ઇચ્છા કરવી તે અસંતોષ અને ઇચ્છા ન કરવી તે સંતોષ. સંતોષથી જે સુખ થાય છે તે અવધી છે.

ધન, વસ્ત્ર, પુત્ર એમાંની કાંઈપણ વસ્તુની અપેક્ષા રાખ્યા વગર ઇશ્વરને ઝોળખવાનો ઉદ્યમ કરવો તેજ ખરો ઉદ્યમ છે. ખાકી ધન કમાવું, ઘર ચણાવવું, દીકરા દીકરીના વિવાહ કરવા, મોટાઈ મેળવવા, તથા નાતમાં નામ રાખવા માહાવરા કરીને તથા લાણું કરીને ધામધુમથી ધન વાવરવું, મોટા અધીકાર મેળવવા, દુર-દેશનાં દેશાટણ કરવાં અને તે સિવાય જે કાંઈ જગતના પ્રપંચ રચવા અને સાચું ખોટું કરવું તે કાંઈ ખરો ઉદ્યમ કહેવાય નહીં.

દ્રવ્યને માટે લોકો ધણા ધણા પ્રયત્ન કરે તોપણ તે મળતું નથી, તેથી ધણું દુઃખ થાય છે. આમ તેને મેળવતાં દુઃખ થાય છે, મળ્યા પછી તેને સાચવતાં દુઃખ થાય છે, ચોર ચોરી જાય અથવા રાજ્ય દંડી લે તેના વિચારથી દુઃખ થાય છે, અને મોટા મોટા વરા કરતાં-વરી જાય તો ઝોછું થયાની ચીંતા થાય છે. એમ અનેક દુઃખ આપનારું ધન છે. કેટલાએક તો ધનના લોભને માટે અતિ દુઃખ દેનારાં અધર્મનાં કામો કરે છે. ને પા-

પથી કરતા નથી. તથા પરમેશ્વરને પામવાને કંઈ પ્રયત્ન કરતા નથી. આવી રીતે પરમ તત્વરૂપ પરમેશ્વર મેળવવાને પ્રયત્ન નહીં કરતાં બીજા પ્રેમથી કર્યા કરે છે તેઓ જીવંતે મુઆ જેવાજ છે. માટે એવો મોંઘાંચાહી લેવો જોઈએ કે મળેલા ધન, વસ્ત્ર, અન્ન, પ્રેમમાં સતીષ રાખવો અને તૃષ્ણા રાખી બીજા પ્રેમથી નહીં કરતાં પરમેશ્વરને ઝાળખવા પ્રયત્ન કરવું. કેમકે તેને મેળવતાં સઘળાં દુઃખ દૂર થાય છે અને પરમ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.

—:૦:—

જાણવાનોગ.

ખેતીના કામને ઉત્તેજન મળે એવી આ નીચેની ખખર હોવાથી પાટીદારને તે અનુકૂળ જાણી જાપી છે. જેથી કોઈ વિરલ પુરૂષ એમાં જાણવેલાં ઇનામો જીતવા પ્રયત્ન કરશે એમ ધારીએ છીએ. વળી ઘણી વખત ઠહેવામાં આવે છે કે ખેતીવાડીને ઉત્તેજન મળતું નથી તો તેમને આ ઉત્તેજન, ને ઇનામ જીતવાનો સોના જેવો વખત.

ધી અમદાવાદ મીલ ઓનર્સ એસોસીએશનની જાહેર ખખર—આ દેશમાં સાફ રૂ ૫૬૫૦૦૦ નજર છે. માટે ધી અમદાવાદ મીલ ઓનર્સ એસોસીએશન તરફથી ખખર આપવામાં આવેછે કે પરદેશી ઇન્ડિયન તથા અમેરિકન કપાસનું બીજ લાવી ગુજરાતમાં વાવી તેમનું નીપજાવેલું રૂ ૩ મણ ૧) એક લાવી રજુ કરશે, ને ફલાણી જગેએ વાવેતર કરી નીપજાવેલું છે એવી ખાતરી કરી આપેથી તેવા રૂ ૩ નીપજાવવા બદલ ઇનામના રૂ ૫૦) અડધે પચાસ એ રૂની કીમત ઉપરાંત આપવામાં આવશે.

દેશી રૂ જેવું કે કાનવી, લારીયું કાઠીઆવાડી, તથા વાગડમાંથી લાંબામાં લાંબા તારવાળું રૂ જેવું હશે તેને ઉપર પ્રમાણે ખાતરી કરી આપેથી ઇનામના રૂ ૨૫) તેની કીમત ઉપરાંત આપવામાં આવશે.

આ ઇનામ સંપત્તિ ૧૯૫૩ ના વૈશાખ સુદ ૨ ને દિવસે બહાર પાડવામાં આવશે. માટે તે પહેલાં પંદર દિવસ અગાઉ નમુના નીચે સહી પરનારને મોકલી આપવા. મંગળદાસ ગીરધરદાસ પારેખ ઓનરરી સેક્રેટરી.

ઈંગ્લાંડની જનરલ પોસ્ટ ઓફીસમાંથી દરરોજ ચાલીશ ટન વજનના કાગળોની આવજા થાય છે.

લેડન શેહેરમાં દરરોજ ૫૭૪૦૦૦ છોકરા નીશાળે જાય છે.

અરનાર ક્રોડપતી બેરન હરસ ૧૮૭૦ ના વરસથી તે અરતા સુધી દર વરસે ત્રીશ લાખ પૌંડ ધર્માદા આપતો હતો.

સામના પોપના મેહેલમાં અગીયાર હજાર ઓરડા છે, અને તેમાંના ધણા ઓરડામાં સુરજતું એક કોરણ પણ જવા પામતું નથી.

એક સાધારણ માણસને એક વરસમાં દોઢ ટન વજનનું ખોરાક ખાણી લેતો હોય છે.

—:O:—

જ્ઞાતિ સમાચાર.

કરમસદના રહીશ અને ઓરસદ તાલુકાના પીપળાવ ગામની સરકારી સ્કૂલના હેડ માસ્તર રા. જીવાભાઈ દાદાભાઈનો સ્વર્ગવાસ.

જીવાવવાને દીકરીની ઉપજ છે કે રા. જીવાભાઈ દાદાભાઈનું પીપળાવમાં અકાળ મૃત્યુ થયેલું છે. એ કરમસદમાં કેળવણી પામેલાઓમાં પ્રથમ સ્ત્રીતીયર હતા. જ્યાં કરમસદ ગામે કેળવણી પામેલું એક અસુલ્ય રત્ન ખોયું છે.

મનહર.

ખાળતે સુખોધ દઇ જાંઘી સુધારનાર,
શિક્ષક સુભેચ્છક સંસાર તરી ગયો;
ખ્યાતી પામ્યો સન્નતી વિન્નતીમાં પવિત્ર મીત્ર,
હૃદય દૃઢ્યમાં કારી ધા કરી ગયો;
વિદ્વાન વિચારવાન નિતિવાન ને જીવાન,
કેળવણી ખાતાનો હીરો હરી હરી ગયો;
આથી-સંતતિ સુધારનારી ધારણાનો ધારી ધારી
સન્નતી સખંધીઓનો આનંદ ઉડી ગયો;

દાહોરો.

જરા અવસ્થાએ કદી જીવાભાઈ ને નત,
તોપણ સાથી સર્વને થાત અંતર ઉત્પાત,
શુણીયલ ભર વયમાં ગયો આપી સદ ઉપદેશ,
ચાદ આવી ઉપકાર તે આવે છે આવેશ.

લેલિયા વિજય.

પુસ્તક ૨ જી.

ડીસેમ્બર ૧૮૯૬.

અંક ૮ મો.

૫૬.

નાથ કેશો ગજકો ખંધ છોડાયો.—એ ગાગ.

તજને કુધારો સુધારો વધારો,

સજ્જન-સૌ માનોને ખોષ અમારો; ટેક.

આપણા આપદાદા એક કરતા તેક વખત હતો ન્યારો;

ત્યારની ત્યારીખ ભાષ્યો તમે સૌ, અંતર વાંચી ઉતારો.—સજ્જન સૌ ૧

વળી જઈ પૂછો વૃદ્ધને આજે, તો કેશે દુઃખ હંજરો;

પણ હમણાં પ્રભુ પ્રસન્નતાથી, વાંધ અજ એક આરો.—સજ્જન સૌ ૨

એ દુઃખથી છુંટા થે એ ન્યારે, લાગ આવ્યો આવો સારો;

સારે તમે શા માટેરે ભાઈઓ, કરો નહિ આપ સુધારો.—સજ્જન સૌ ૩

જુઓને ખીજ કેવા મર્યા છે, કરવા જ્ઞાતિ સુધારો;

સઘળું સુખ સમજ છે એમાં, તજ ઘો વેગ નકારો.—સજ્જન સૌ ૪

ભાણસનો મુખ્ય ધર્મ કયો છે, કયો ધારો કુધારો;

આ ભવનમાં તરવાનો મારગ, છે જાણવામાં વિચારો.—સજ્જન સૌ ૫

ખીજ દેશના સુધરેલા ભાણસ, લોગવે છુટ હજરો;

એ તણું કારણ જાણીને સર્વે, ન વિદ્યાભ્યાસ વિસારો.—સજ્જન સૌ ૬

—:૦:—

મંદાકાંતા

ઉઠો ઉઠો અવસર જશે હામ હેયેજ રાખી,

લેલિયાનો ઉદય કરવા દેશ શુરોજ દાખી;

જોતાં જ્યારે સરવ ત્રિશમાં જ્ઞાતિ સર્વેજ આરી,

ને રૂડી સુધરતી વળી તીર વાગેછ કારી.

સુધારો કેમ વિસરી જતો જોઉ હું જ્ઞાતિને આ?

વિધા, વેપાર, અરથ, સર્વે શું ખરે એ ખીજનાં?

જ્ઞાતિલાનેજ જગત કર્તા કેમ તે રાવડાવ્યા?

પાપોડીયાજ જનમ તણાં આમ આડેજ આઘ્યા?

ના ના સુસો સરવ નિજની દોષ શે દો ખીજને,

મિથ્યાભિમાનજ દુરગુણે માર દીધો અધાને;

માટે આસો તુરત બાણવા સર્વ કષ્ટોજ નાસે,

વિધા રૂપી અનુપમ ધને ગુણ સર્વે ગવાશે.

ઉદ્યોગે સૌ તનમન અને ધૈર્યથી ખુબ ધાઓ,

જાઓ નાતાલ જરમનીને ચીન જાપાન જાઓ;

છોડીને આજસ અધી તમે આજ તૈયાર થાઓ,

લેજીઆનો વિજય સરવે દેશમાં તો ગજાવો.

નં ૦ ૬૦

—:૦:—

લવાજમની ઢીલ કરનારને વીજપતી.

વર્ષે ખીજના વાંચ્યા, અંક સાત આ પત્ર તણા આપે;

હવે લવાજમ આપો, ટટળાવોના વિપાદ ઉર બ્યાપે.

જ્ઞાતિ સુભેચ્છક કામે, ગાંઠ ગુમાવી ખરું ઉચરનારી;

હિદાર વૃતિ ભારી, છુપાવસોના છુપી ન નહેનારી.

મનહર

સામાને દબાવવાને, સારો કે નકારો ધારો,

પ્રીતે પાર પાડવાને, શબ્દ નહીં સાંખશો;

અદેખાઈ અધીરાઈ, થી અતીસે અકળાઈ;

સીખામણુ સુણી, ખીજે કાને કાઢી નાંખશો;

પોતાનું અહીત તોય પારકાને પીડવાને,

અપાર પ્રપંચ પાપ હિદરમાં રાખશો;

દાવ વાળવાને તારો—સ્વભાવે સ્વરૂપે સારી,—હીજરઈ.

દેખાવ દેખાસે નેયો, અદેખાની આંખસો—

તડા તડી કરી તડ પાડસો તડક તેમાં,
 સગાં સંબંધીમાં ભાઈ, ખાર યોજ ભાગસો;
 દેખા દેખી અંતરમાં, આણી અભીમાન ખાલી,
 ખરચથી સંતતીને, કરજમા નાંખસો;
 અમુભવી અદેખાઈ, અતી વીખવાદ વાળી,
 પ્રજા પાકવાથી જોડી, આદત વીલોડસો;

(ભાટે) આખર ગુમાવતારાં, નાદારીમાં લાવતારાં;

એવાં તડ તડુડી તડાક તોડી નાંખસો. ૨
 બાળકીની કેટે બાપ, બાપડા બે હાલ થાય,
 દેવે હુખી જાય તોય, થાય ના સમાસજો;
 અછતથી બાપડાના, બાળક કુંવારા રહી,
 છને છોરે થતો હોય, વસનો વીનાસજો;
 દેખા દેખી, માન અભીમાનથી વરાની વેઠ,
 ઠેક સુધી ટો નહીં, એવો હોય ત્રાસ જો;
 હુ પદમાં મૂકી હદ, કદનો જે માને મદ,—૧—કદ-કુળા;
 એવાં તડ તડુડી તડાક તોડી નાંખજો. ૩

હિપેંદ્રવજા.

તડા તડીથી તડજો થવાનું, તડાક તેના તડ દુટવાનું;
 તડવી તજો તામસને તડાકા, પડે પડાકા તડના ભડાકા. ૧

આહીન.

જોખી—સુતાસ્વતું લગ્ન કરાવવાને, જોખી તપાસી બહુ પોથી ઝોતે
 ખજોળનાં પૂર્ણ પ્રમાણ લે, છે, રાંડી સુતા તો પણ ઘેર-હેછે. ૨

વૈદ્ય—દર્દો તપાસી દુઃખ કાપનારા, અચેતને ચેતન આપનારા;
 રોગે રંધાઈ મુચલા પરણે, વૈદો વળાવ્યા બહુએ મસાણે. ૩

પાટીદારો કેવા છે.

મળ્યે જીવે જો જીવ જાય તોય, હઠે ન પાછા સુખ કામમાંય;
 પડયે ઘણા સંકટમાં ઊગારે, વર્દાન છે એ શીર પાટીદારે. ૪

“ગદીરસી”

છ છોકરાંથી બહુ સંપત્તીથી, વીચારવંતી નીજની ગતીથી;
 છકી દ્રવ્યો તો પણ એક ઢાણે, બન્યુ નીચે લેખ લખ્યાં પ્રમાણે. ૧

મનહર

અબીમાની મનુષ્યને છોડરા છ યયા તેથી,
 ધુલ્યો ધુલ્યો ફરે મામ અને પરગામમાં;
 છેયાને ઉછાળે ખોળે ખેટા કહી બચ્ચી કરી,
 પરણાવી તેઓને તે ચઢ્યો ઘણો તાનમાં;
 તેવે એક નાસી ગયો એક સાધુ ઘર્ષ ગયો,
 એક મરી ગયો મોતે પ્રીતે મધ્યપાનમાં;
 બે છોરે દેવાળું કાઢ્યું છઠ્ઠો છોરો ગાંડો થયો,
 ત્યારે અમુકાર્ધ મુઆ ગામમાં બે બાનમાં

ભુજંગી

તમે સ્થાયતા જેની પામે સદાય,
 નહીં માનસો કીમતી તે કદાય;
 જુદાર્ધ થશે તે ચક્રી જોતમારી,
 સદા સોચસો આપ પોતે વીચારી.

—:0:—

મિત્રાચારીનો હક.

દંડવિજય

ઉચ્ચની સોખત આગળ ઉપર કોઈક વાર ફૂટે કરવાની,
 રહેજ સમાગમ ના કરસો નીચ સોખતથી તુકસાની થવાની;
 હાયક ને ફળ દાયક સોખત જન સમાન ન હોય ખીજની,
 તે સરખી પરખી હરખી કર બે ત્રણ ના પણ એક સખાની. ૧

—:0:—

“ડગલી તેવડી નહીં તો બેવડી સીવડાવો”

મનહર

બાળક—બાળક ખીજને જોઈ બાળક એક બોલ્યુ બાપુ;
 મારે માટે એક આજ કડીજી કરાવોને;
 સ્ત્રી—ધરતો ગરીબ તેથી સાંભળી વીચારી રહો,
 ત્યારે તારણી તકુકી લૂચકુ તો લાવોને;
 બાપ—તારા કલા વીણ આજ એજ હું વીચારમાં છું,
 તાણમાં છે હાય તથી તેવડ નભાવોને;

ખાળક—આપનો અચાપ જાણી આળકએ બોલ્યું બોલ,
તેવડ નથી તો બાપુ બેવડું બનાવોને.

૧

નપળાયતે પાક

બેળી બાળી બોજનની રીત બાન. ચવનોની,
સ્વચ્છતા રહીત માની મનમાં મુઝાઓછો;
છોકરાતું છાંડેલું તે છેક કામતું ન માની,
તુ તુ કહી કુતરાની ચાંટમાં મુકાવો છો;
પોતાતું પીવેલું પાણી બીજને ન પાતા પોતે
ખાલી કરી પ્યાસો પછી બીજી પાણી પાંચો છો;
તો હુકામાં પાઈ પીને લાખો માનવીનીલાળ,
ચટાડી બીજને સાને ચાટવાને ચાહેછો.

૨

ખાધાથી તમાકુ ખરે દાંન તો ખરાબ થાય,
પીધાથી ખાધામાં વધુ વટાળ જણાય છે;
કુકારી તમાકુ કોણે સુનામાં પાણી છે કાતું,
નપળાયું તેટલુંજ પાક તો જણાય છે;
સ્વાચ્છે અસ્વચ્છતાને દોષ ન ગણાય નામ,
દીરમજી જીવ જીવો દાંતમાં રખાય છે,
ધસીને પીએ છે ઘેર ઘેર સાબરતું સીંગ,
હાડકાં તથાપી કોટે, હાલરે રખાય છે.

૩

જે. ગા.

—:૦:—

પ્રમાણિકપણું એ સર્વોત્તમ નીતી છે.

એક રાજ્ય નીતિનુ પુરૂષ જેને કૃષિ ઉપર અત્યંત પ્રેમ હતો, તેણે
પોતાની પડોશમાં રહેનાર એક સદ્ગૃહસ્થ પાસેથી એક ગાય ખરીદ કરી.
તે સદ્ગૃહસ્થ આ ગાયને પેલા મહાનુ પુરૂષને લાં બીજે દિવસ મોકલવાનો
હતો. બીજે દિવસે જ્યારે તે રાજ્યનીતિનુ પુરૂષ પ્રાતઃકાલે દરવા નીકળી
પડયો, ત્યારે તેજ ગાયને તેની હવેલી તરફ બળથી ખેંચી જતા એક
છોકરાને તેણે જોયો. પણ અરે! તેનો પ્રયત્ન મિથ્યા ગયો. કારણ કે તે
ગાય એટલી તો મંદમસ્ત અને સ્વેચ્છાચારી હતી કે તે છોકરા તેને
બીજકુલ દોરી શકતો નહિ.

પેલા રાજનીતિસ પુરૂષને નહિ જોળખવાથી તે છોકરાએ તેને ખુબ મારી “ઓ ભાઈ, કૃપા કરી અહીં આવો, અને આ પ્રાણીને દોસ્તાઈ મદદ કરો તો બહુ સારું” તે પુરૂષે તો ધીમે ચાલવાનું માંડ્યું, જાણે કે તેણે કંઈ સાંભળ્યું નથી; પણ પેલા છોકરાએ તો મદદને માટે ખુબ માર્યાન કરી. આખરે જ્યારે તે છોકરાએ જાણ્યું કે હવે હું આ ગાયને થકડી રાખવાને અશક્તિમાન છું, ત્યારે તેણે ધણી દુઃખના આવેશમાં કહ્યું “અરે ભાઈ, અહીં આવો અને કૃપા કરી મદદ કરો, મને જે મળશે તેમાંથી હું તમને અર્ધ ભાગ આપીશ.”

તે રાજનીતિસ પુરૂષ તેની પાસે ગયો, અને મદદ કરી. ગાયની ષાછળ ધીમે ધીમે તેઓ ખંતે ચાલતા હતા; તે વારે પેલા રાજદારી પુરૂષે તે છોકરાને પુછ્યું, “આ કામને માટે તને કેટલા પૈસા મળશે?”

“કૃપાવંત, હું જાણતે નથી,” તેણે ઉત્તર આપ્યો, “પણ હું ધારું કે નિઃશંસય કંઈક પણ મળશે, કારણ કે તે હવેલીમાં વસનાર સજ્જનો દરેક જણ તરફ પ્રેમ પૂર્વક વર્તે છે.”

તે હવેલી પાસેની ગલી આગળ તેઓ આવ્યા તેવામાં આ ગૃહસ્થ ત્યાંથી એકાએક સટકી ગયો, અને જુદે રસ્તે ચાલને પોતાને સ્થાનકે આવી પહોંચ્યો. એક નોકરને બોલાવીને તેના હાથમાં એક સુવર્ણ મહોર આપી અને બોલ્યો, “ગાય લાવનાર છોકરાને આ આપજો.”

પછી તુરંતજ આ ઉદાર ગૃહસ્થ પાછો વળી જે જગ્યાએથી તે છોકરાને મુકી સટકી ગયો હતો, તેજ જગ્યાએ આવી ઉભો, અને પેલો છોકરો પાછો પોતાને ઘેર જતો હતો તેને મળ્યો.

“ભાઈ, તને શું મળ્યું?” તે ગૃહસ્થે પુછ્યું.

“અર્ધો રૂપીઆ” છોકરાએ જવાબ આપ્યો, “અને તેમાં આપનો અર્ધો ભાગ છે.”

“પણ નિઃશંસય તને અર્ધો રૂપીઆ કરતાં વધારે મળ્યું છે” તે પુરૂષે કહ્યું “નાહી,” તે છોકરાએ કહ્યું, જે મને મળ્યું છે તે આ રહ્યું; અને હું “ધારું છું કે મારી મહેનતનો બદલો મને સારી રીતે મળ્યો છે.”

“પણ હું ધારું છું કે તેમ નથી થયું,” તે ગૃહસ્થે ઉત્તર વાળ્યો, “આમાં કંઈક અટપટ થયેલી મને લાગે છે, અને જો તું પાછો ફરે તો હું ધારું છું કે તને કંઈક પણ વધારે મળશે, કારણ કે તે હવેલીમાં વસનાર ગૃહસ્થ મારો મિત્ર છે.”

તેઓ પાછા ફર્યા, ગૃહસ્થે ધંડ વગાડ્યો અને બધા નોકરોને ત્યાં આગળ એકઠા થવાની આજ્ઞા કરી.

પછી આ ગૃહસ્થે તે છોકરાને પુછ્યું “હવે આ બધા નોકરોમાંથી કોણે કોણે અર્ધો રૂપીઓ આપ્યો તે કહે.”

“પેલા માણસે આપ્યો” કહી પોતાની આંગળી વડે એક નોકરને તેણે બતાવ્યો.

તુરતજ તે નોકર પોતાના શેડને પગે પડ્યો, પોતાનો અપરાધ કબુલ કર્યો અને માફ માગી; પણ તેના શેડે તો પેલા છોકરાને સુવર્ણ મહોર આપવાની અને પોતાની નોકરી તજવાની એકદમ આજ્ઞા કરી અને કહ્યું કે “નોકરી અને આખર એ બંને તે તારી લુચ્ચાઈથી ખોઈ છે. બવિષ્યને માટે યાદ રાખ કે “પ્રમાણિકપણ” એ સર્વોત્તમ નીતિ છે.”

ગાયને દોરવામાં પોતાને મદદ કરનાર પુરુષ કાણ હતા તે હવે તે છોકરાને માલુમ પડ્યું. અને તે ગૃહસ્થે તે છોકરાના સૌજન્યથી તથા પ્રમાણિકપણથી એટલો બધો ખુશ થઈ ગયો કે તેણે તેને પોતાના અર્થથી નિશાળે બજાવા માટે મોકલવા માંડ્યો.

નં ૬૦

—:0:—

ખેતી.

ખેતી એ માણસ જાતને સર્વથી વધારે અગત્યની તેમજ જીવનજીત ચીજ છે. એના વડે અનેક જાતના પદાર્થો માણસ જમીન મારફત પેદા કરી શકે છે, વધારી શકે છે, ને ઉતરતી સ્થિતિમાંથી ચઢતી સ્થિતિમાં લાવી શકે છે, ખેતીના સાધનથી માણસ પોતે તેમજ ખીજાં પ્રાણી સારી રીતે ગુજરાન ચલાવી અનેક સુખોનો ઉપભોગ કરી શકે છે. દેશ દેશની હવા ને જમીનના પ્રમાણમાં બીજાં બીજાં રીતે ખેતીવાડી કરવામાં આવે છે. તથા જીદી જીદી જાતનાં ફળ, ફુલ, અનાજ, શાકભાજી, વગેરે ચીજો પકવવામાં આવે છે. આપણો દેશ અસલનાં વખતથી ખેતીની પેદાસને માટે પંકાયેલો છે, આ દેશમાં રૂપુ સમાન છે, જમીન અતુકુળ છે, અને કુંવા, તળાવ, નદીયો, વગેરે પાણીનાં સાધન પણ જેટલાં જોઈએ તેટલાં આવી રહેલાં છે. આમ છે તો પણ ખેતી સારી હાલતમાં છે એમ કહી શકાય નહીં. હાલના વખતમાં ખીજા દેશોમાં ખેતીવાડી સંબંધી ધણા સુધારા

થયા છે, પણ આ દેશમાં અસહ્યથી ચાલતી આવેલી ઢબમાં જરા સુધારે
 થયો હોય તેમ જણાતું નથી. આપણું સર્વ કોઈ હીમતથી કહી શકીએ
 કે જો વિદાયત અને અમેરીકાના ખેતીકારોની માફક તન મનથી ખેડતો
 પ્રયાસ કરે ને નવીન પાક પેદા કરવાની કોશીશ કરે, તથા જમીનની ફળ-
 વણી વધારે સંભાળથી કરે, તો ખેશક હાલ કરતાં વધારે જથામાં પાક
 આપી અને નવી જાતના છોડ, અનાજ, ફળાદિ વગેરે ઉત્પન્ન થવાની
 ખાતરી છે. આખા હિંદુસ્તાનમાં ગુજરાત દેશ પાકને માટે પેહેલો નંબર
 ધરાવે છે, ને તેમાં વળી ચરોતર સૌથી ઉત્તમ છે. ચરોતરની જમીન
 વધારે રસાળ છે ને ઘણી જાતનાં અનાજ સારા જથામાં પેદા થાય તેવી
 અનુકુળતાવાળી છે. સર્વથી વધારે ખુશ થવા જેવું તો એ છે કે તેમાં
 મેહેનત કરનાર લોકો આપણા લેલ્યા પાટીદાર ને એ મેહેનતને વારતે
 વખાણાયલા છે તેઓ છે. ચરોતરની વાવેતર તેમજ બીજી જમીનના
 માલીકો ઘણા ખરા તેઓ પોતે છે. વળી ગામોમાં જથામંદ વસ્તીવાળા
 છે તથા હરેક ગામમાં આગેવાન તરીકે હોઈ આગળ પડતા પણ છે.
 આમ છતાં જેમને તેમ અસહી રીવાજ પ્રમાણે ખેતીનું કામ ચાલ્યું નથી
 છે તેનું કારણ શું હશે? એ આપણે વીચારવું જોઈએ. આખી દુનીયાનો
 બગીચો જેમના હાથમાં આવ્યો છે, તે લોકો તેમાં ફતેહ પામતા નથી ને
 માત્ર એકજ રસ્તે ચાલ્યા જાય છે એમાં શું ગુચવેડો ભરાઈ પેડો હશે
 વાર! !! એ ગુચવેડો કંઈ તેમાં તેમની મેહેનતની ખામી અથવા ખોટાં
 વ્યસનોમાં દબાઈ આજસુ રહેવાની ટેવ તે નથી. પણ માત્ર અંગ્રેસોની
 ઉદારતા ને ઉત્તેજનની ખામી છે બહોળી જમીનવાળા માણસોને સર્વ પ્રકારની
 સગવડ હોય છે, તેવા ગૃહસ્થોએ બીજા ગરીબ ભાઈએને ઉત્તેજન માટે ધણું
 કરવાનું છે, તે તેઓ કરતા નથી ને પોતાની અકલને તેમજ મહેલા
 પૈસાનો ગેર ઉપયોગ કરે છે. તેથી આવી દુરદશામાં ખેતીવાડી રહી ગયેલી
 છે. જેમ કોઈ અકલમંદ છોકરોના ઉમેદ માળાપને ઘેર જન્મ્યો હોય, ને તેને
 બણાવી ગણાવી ફળવણીમાં આગળ પાડવાથી બે નશીબ રાખવામાં આવે,
 તેવો દાખલો ચરોતરની જમીન અને પાટીદારો વચ્ચેનો કહી શકાય
 તેમ છે.

આજકાલ દેશ પ્રત્યે રાજ્યની શાન્તી, ફળવણીનો પ્રસાર, અને
 વસ્તીનો પુષ્કળ વધારો છે. તેવા સમયમાં જે જે લાભો મેળવી શકાય,

તેનો કરી પણ મેળવવાનો વખત ફરી ફરી આવે નહીં. એ સોના જેવો વખત કોઈ વીર પુરુષના મનમાં જગા કરી શક્યો નથી. એ આપણા દેશના લોકોના અધુરોને વાસ્તે ઘણું દીક્ષગીરી પેદા કરનાર છે. કેળવણી-લઈ માત્ર નોકરીપર આધાર રાખવો ને લીધેલી કેળવણીનું સાર્થક કંઈજ ન કરવું એ એવી જાતની કેળવણી લેનાર ગૃહસ્થોને નીચું જોવાનાર છે. આથી લખનાર એમ કહેવા માગતો નથી કે તેમણે નોકરી ન કરવી ને ગાંઠતું ગોપીચંદન જોઈ મળેલી રોજી પડતી મુકી એકદમ અપ્રત્યાવી આગળનાં ભવીષ્ય માટે ખેતીને સારા પાયા ઉપર મુકવા વળગી પડવું. પણ મારું કહેવું એટલુંજ છે કે સરકારે એથીકલચર કલાસ ઉધાડયા તેમાં કેળવણી પાટીદારો તથા વીલાયત જઈ અનુભવી જ્ઞાન મેળવી આવનાર ગૃહસ્થો ત્યાંની રીત રસમથી આ દેશના તેમજ ખાસ આપણા ચરોતરના દેશી ભાઈઓ તથા પોતાના જ્ઞાતી અધુરોને માહિત ન કરે ને ચોપડીનું શીખેલું ચોપડીમાં તથા અનુભવથી મેળવેલું મનમાં રાખી તેનો કંઈ ઉપયોગ ન કરે તો તે થોડા ખેદની વાત નથી.

પોતાનો વખત પોતાના ધંધામાં રોકતાં તેમાં થોડી કરકસર કરી કુટુંબક બચાવવો જોઈએજ. ને તેવા બચાવેલા વખતમાં પ્રથમ લખાણોથી પેપરો ગળવી મુકવાં જોઈએજ. જે કદાપી તેથી ખાતરી પુર્વક ફાયદો ન જણાય તો પુસ્તકો દ્વારા દેશી ભાષામાં સરળ રૂપથી મેળવેલું જ્ઞાન અનુવાણમાં લાવી તેનાં રૂઝાં ફળ ખેડુતો આખે તેમ કરવું જોઈએ. પણ દીક્ષગીર છીએ કે આટલા વરસથી ઘણા ગૃહસ્થો કેળવણી છતાં કોઈએ એ વીપય સુધવાને લોકોના મગજમાં ઉતારવાં મેહેનત કરી નથી.

આવી તક અને સાહિત્ય જે બહોળું યુરોપીયનોના હાથમાં આવી હોય તો જરૂર ખાતરીથી કહી શકાય કે તેઓ તેનો ઉપયોગ કંઈ વગર રહે નહીં. આના સંબંધમાં કોઈ સંકાર ઉઠાવે કે ખેતી થાય છે તેમાં નવું શું કરવાનું છે. લોકોને ખેતી માટે શું બતાવવાનું છે, તેને માટે એટલું જણાવવાનું છે કે જે જે ખામીઓ છે તે ઉધાડીને તરત જાણમાં આવે તેવી છે. પ્રથમ હથીયારો સંબંધી સુચનાઓ બતાવવી અગત્યની છે, જેથી થોડી મેહેનતે કામ વધારે થાય છે. એટલુંજ નહીં પણ થોડે ખર્ચેને ન બની શકે તેવાં કામ ચાર પડે છે. ખેડવું, વાંવું, લણવું, ધાસર્યા જતાંજ છુટું પાડવું, કુમા લખાવ નદીઓમાંથી પાણી ખેતરોમાં લેવું એ

કામનાં સાધનો ખીજા મુલકોમાં વપરાય છે, તે કેવી હાલતમાં છે, ને ક્યાં આપણને અનુકુળ છે, તે જાહેરમાં લાવવું ધણુ જરૂરું છે.

આપણા દેશમાં જમીન ખાતર માગે છે, ને તે વગર જોષએ તેવી રસાલ પાકતી નથી. જેથી ગરીબ જેડુતો ખાતરની મોઢવારીને લીધે તેના ઉપયોગ કરી શકતા નથી, તેથી ધણી મેહેનત કર્યા છતાં પાક ઉતરવામાં મોટી અડચણ નડે છે, તો તે સંબંધી થોડા ખરચમાં વધારે ખાતર નાખવા જેવા ઉમાય તથા મેળવણીનાં ખાતરોના ઉમાય ઉપયોગના છે. કુવા ખોદાવવાના સંબંધમાં મોટી અડચણ એ છે કે કુવો ખોદે તે જગાએ પાણી પુરતું નીકશે કે નહીં. તથા પાકને અનુકુળ પાણી તે જગામાં હશે કે શી રીતે? તથા કુવો ખોદવામાં ખરચ કમી શી રીતે થાય તેવા ઉપાયો, જેના શોધ હાલ થઈ ચુકેલા છે, તે દર્શાવવા એ મેડુતો તથા એતીની ઉત્પત્તિ કરનાર છે.

વળી દરેક ગામમાં જેડુતોને જમીનદારો ઉપરનાં સાધનનો મેળવવા શક્તીવાન થાય તેને માટે તેમની એક સંખી સભાઓ સ્થાપન કરી તેમાં અમુક સારે માટે અવસરે કંઈ રકમ બક્ષીશ આપી દેશાવરતા સુધારા જણવાની સગવડ કરે, તથા અગ્રનરા કરી જેવા ખરચની સગવડ કરે, એવા ઉપાયો બતાવવાની હિમત કોઈ જ્ઞાતી અધુ હજી સુધી માથે લઈ પોતાનું નામ અમર કરવા બહાર પડ્યા નથી, તે દરેક ગામના અગ્રેસર જમીનદારોને શરમમાં નાખનાર ખીના છે. માટે આશા રાખીએ છીએ કે કોઈ પણ પહેલ કરનાર નીકલશે. આપણે હબરોનાં ખરચ કરીએ છીએ. ને જાળ બચ્ચાં હમેશ હેરાનગતી ભોગવે તેજા પણુ દાખલા ધણુ જોવામાં આવેછે, તો આ જાતનાં જુજ થોડાં ખરચ ચાલુ કરશો ને નવીન પેદાશો કરવા હવે પછીની પ્રજાને રસ્તો બતાવશો, તો તેમને માટે લાભોની પુણ મુકી જવા કરતાં તેમને વધારે ઉપયોગી થઈ પડશે.

એક દાખલો હાલ તાજે જોવામાં આવેછે તે હરેક જણના જણવામાં છે. તે અહીં હું રજુ કરું છું. થોડાં શ્રેષ્ઠ અગાઉ આપણા દેશમાં તમાકુનો પાક થતો નહોતો. ને તેનું નામ પણ કોઈ જણતું નહોતું. પણ મુસલમાની અમલમાં તમાકુ આ દેશમાં આવીને ને તેનો પાક આ દેશમાં થવા લાગ્યો. આ દેશની જમીન તમાકુને એટલી તો અનુકુળ પડી ગઈ કે હાલમાં આપણા ચરોતરમાં મુખ્ય વાવેતર તમાકુનું થઈ પડ્યું છે, ને

તેનાવડે લોકો પોતાનું મોટું ખર્ચ અદા કરવા લાગ્યા છે. હરેક ગામમાં થોડું ને ઘણું તમાકુનું વાવેતર થાય છે ને થાયછેજ. વળી તે કામમાં ખેડુતો જોઈએ તેટલા માહિત થઈ ગયા છે, આથી પ્રથમના શોધ કરનારને દેટલો શ્રમ થયો હશે તે આપણે વીચાર કરવો જોઈએ. ને તેનો થોડો ભાગ આપણે મેહેનત લેવા વીચાર સંખવો જોઈએ કારણ એવી જાતની નવી ખેતી દાખલ કરાનો હાલ ધણો અનુકૂળ વખત છે.

લેહ્યા પાટીદારોની હરેક ગામમાં સંખ્યાબંધ વસ્તી છે ને તેમને મુખ્ય ધંધો ખેતી છે. કદામી કોઈ કોઈ કુટુંબના ગૃહસ્થો ભણી ગણી નોકરી કરતા હશે, વેપાર કરતા હશે, અથવા ખીજે ધંધો કરતા હશે, પણ તેમને ઘેર જમીનો તો જરૂર હશેજ ને પેદાશ પણ આવતી હશેજ. તો એ કામમાં શામાટે કાળજી ન કરવી ને તેને ખીલવવાના ઉપાય કરવા, તે નવાઈ જેવી વાત છે. થોડામાં થોડું કઠીએ તો પાટીદારોએ પોતાના ખામગી ખર્ચે ચરોતરમાં ખેતીવાડીના વિષય માટે પોતાનાં છોકરાને હુતમ જાતની કેળવણી આપવા સાફ પ્રથમ એક નાની નીશાળને સગવડે મોટી કોલેજ ઉઘાડવી જોઈએ. જેમાં માત્ર ખેતીનું કામ એકલું જ શીખવવામાં આવે ને શીખનાર છોકરાઓને રહેવાનું ખાવાનું પીવાનું, તથા તમામ ખર્ચ મળે ને સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરી શકે તેવો બંદોબસ્ત કરવો જોઈએ.

કોઈ કહેશે ખર્ચ ક્યાંથી લાવવું? જવાબમાં એક સાફ ફાંટા થાય તેથી ગોઠવણ કરવી તે એ કે પંચકી લકડી એકલા બોજ એ કહેવત મુજબ સારે અને નરસે ટાણે ધરમાં રકમ તેમાં ભરાય તેવો બંદોબસ્ત ધણા ગામના પાટીદારો ભેગા થઈ કરે, ને તેમાં કરાવો, નીયમો, ધડી થોડી મુદતમાં પૈસા થાય તેમાંથી ઘટતો નીયમ કરાવી ખર્ચ ચાલુ કરે તો જરૂર લાભ થાય. આ કામમાં ગાયકવાડ સરકાર અને અંગ્રેજ સરકાર જરૂર મદદ કરે એવી આશા રખાય છે. માત્ર વાર પ્રયાસની છે. કોઈ બાહોસ ગૃહસ્થ મેહેનતનું કામ માથે લઈ તમામ ગામના મુખ્ય આગેવાનો તથા નોકર વર્ગને એકઠા કરી આ કામ યોગ્ય સ્થળે સ્થાપન થાય તેવી કોશીશ કરશે તો બની શકે તેમ છે. આવા સુરતીર નરતું નામ ચંદ્ર સુર્ય તપે ત્યાં સુધી કાયમ રહે એમાં કોઈ શંક નથી. જો તેના મનમાં એમ વિચાર થાય કે ભેગા થવા ખર્ચની જરૂર છે, તો તેને માટે ગોઠવણ

એમ જોઈએ કે જે ગૃહસ્થો ભેગા થાય તે પોતાની મરજી મુજબ તે દિવસના ખર્ચમાં આપવા આવકો ખાશે નહીં, ને સભામાં હાજર થવા પણ ચુકશે નહીં.

આં કામ આવે લેનાર ગૃહસ્થે પ્રથમ મોટા મોટા પુરૂષોના અભી-પ્રાય માગવાને પછી યોગ્ય સ્થળ ઠરાવવું. પછી ત્યાં ભેગા થવા આમ-ત્રણ કરવાં ને દિવસ કામ પણ તેમાં જણાવવાં જોઈએ. આ રીતે સ્કુલ સ્થાપન થયા પછી તેની મારફત સભાઓ ભરવા ને છોકરાંને અભ્યાસ વધારવા તથા ખેતીવાડીના કામનાં સાધનો શોધવા સેહેલાઈથી શગવડ શરૂ થશે.

એવી રીતે સ્થાપન કરેલી સ્કુલમાં માત્ર પાટીદાર કામના છોકરાઓને ખેતીવાડીની ઉચ્ચ કેળવણી આપવાનું કામ ચાલુ કરવા ખાસ ગોઠવણ હોય તો વધારે ઉમંગથી લેઉઆ બંધુઓએ કામમાં ભાગ લેવા તૈયાર થશે. સંધુ વધશે, ને આગળ જતાં નવીન જાતની પેદાસો ઉત્પન્ન કરવા હવે પછીની પ્રજા શક્તીવાન થશે. લાખો રૂપીઆની દોલત એકઠી કરી છોકરાંને શોંષી જવા કરતાં આવા કામ ઉઠાવનાર ન ખુટે તેવી દોલત પોતાની પાછળની વસ્તીને સારૂ મુકી જાય છે તે વિચારવું સહેલ લાગશે.

જો આવો રસ્તો હાથ લાગે તો ખેતીવાડી આખાદીમાં આવે ને ચરોતરની હરીફી કરનાર મળવું મુશ્કેલ પડે, જાત જાતનાં નવાં કામો નીકળે, ને વગર ધંધે ખેતી રહેનાર ખેડુતો પોતાની આખાદીમાં આવી એક ખીજાનું જોષ તેની નકલ કરવા મંડી પડે, તથા ખેતીના કામથી કેળવાયલા ગૃહસ્થો પણ તેમાં ભાગ લેવા ઉભા થાય, તે નિરવિવાદ છે.

અમેરીકા અને યુરોપના સુધરેલા ખેડુતો તેમનાં દરેક ગામોમાં નવા નવા શોધ કરવા અને ખાતર, દુધીયારો સુધારવા તથા પુરવું પાણી મેળવવા હમેશ પ્રયત્ન કરે છે. સભાઓ સ્થાપન કરે છે, ને તેના ખર્ચને વાસ્તે ધરીત વ્યવસ્થા ગોઠવે છે. દરેક ખેડુત તેવા કુટુંબો કંઈને કંઈ રકમ ભરવા ધણા ખુશી હોય છે, ને સારી રીતે સમજે છે કે ધણા જણના એકલા પ્રયાસથી એક જણથી ન જની શકે તેવાં કામ પાડી શકાય છે. તો તે પ્રમાણે આપણા દેશના તેમાં ખાસ ચરોતરના ગામોમાં શા માટે ન જની શકે? કૃષીકારોને પ્રથમ ઉદ્દભીજ વીધા અને જમીનના રસ કસની માહિતી મેળવવાની વિધાની જરૂર છે. તેનીજ કેળવણી બાળકોને આપાય

તેવી શાળા હાલ દારક નીવડ્યા વગર રહેજ નહોં, એ ખાત્રી ભરેયું છે. હાલની હાલત તપાસીએ તો તમામ કૃષીકારો અબજોને વગર અનુભવ-વાળા હોય છે. વળી તેઓ કેળવણી અને જ્ઞાનની ખોટને લીધે વગર સમજે આડે માર્ગે ખર્ચ કર્યા બાજુ છે પણ પોતાના હિમેશના સુખનો વિચાર યરતા નથી. ત્યાં જાતના ખર્ચમાં જ્ઞાન માર્ગ વિચાર કર્યા વગર પોતાની શક્તિ ઉપરાંત એક બીજાની હરીફાઈ કરે છે. પુનઃજન કરવામાં પણ જે ખર્ચ કરવામાં આવે છે તે નીતી શસ્ત્રને અનુસરી થતું નથી. માત્ર દેખા દેખી ને બીજાને દબાવવાના હેતુથી તેઓ માહેલા ઘણા કરે છે. લગ્ન પ્રસંગે ભાટ, આહાર, હીજડા, કમાળીયાને સેહેલથી આપી શકે છે, ને મરતી વખત પણ પોતાની મીલકતના પ્રમાણમાં તેવેજ રસ્તે પુત્રનાં ખર્ચ કરવા રીવાજ પડી ગયો છે. એથી માત્ર ચડશ ચડશી વધે છે, કસપ પ્રવ્રત થાય છે, ને પાછલી પ્રજા દુખમાં દુખમાં ખાયા કરે છે. એ પણ એક જાતનું પુન્ય-કર્મ કહેવાય ને તેથી ઉલટું ઉપર જતાવ્યા પ્રમાણે પોતાની જાતીના ભલા સાર જે ફંડ ઉભુ કરવામાં આવ્યું હોય, તેમાં તેવે ટાણે પોતાની ખુશી પ્રમાણે ધર્મદા ખાતે રકમ ભરી હોય, જેમાંથી હજારો ગરીબ છોકરાઓ, જે સાધન વગર ફંડમાં મારતા હોય, તે કેળવણી લઈ પોતાનું હિમેશનું ભવિષ્ય બાધે તે પણ પુન્ય કર્યું કહેવાય. એમાંથી કયું સાર તે તમે પોતેજ વીચારી શકશો. આવી રીતે ખર્ચ કરવામાં કદાપી લોહિ ચડશ ચડશ કરશે તો તેથી ભવિષ્યમાં ખુવાર થતાર નથી, પણ ઉલટા આબાદીમાં આવશે ને જે કરવાનું છે, તે સેહેલથી પાર પડશે.

આ રસ્તો નીકળ્યા વગર ચરોતરની ખેતીની હાલત સુધરેલી જોવામાં આવે તે સ્વપ્ને પણ બને તેમ નથી. માટે હે ચરોતરના લેઉઆઓ હાલ તમારો ઉદ્યોગ દિવસ છે. ને પ્રથમ સંમયજ્ઞના વંશમાંથી પેદા થએલી પ્રજા છે તો નામનો કંઈક પણ મહીમા રાખશે ને ક્ષત્રીઓને હીમત તથા પરાક્રમ જોડે શગાઈ છે તે શોખીત કરશે. (અપૂર્ણ.)

સ્થિતી પ્રકરણ

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૭૨ થી.)

લેઉવા પાટીદાર 'ક્ષત્રિય' સંજ્ઞાથી ઓળખાતા, તે દરમીયાન તેમની સ્થિતિ કેવી હતી, તે જાણવું ઘણું મુશ્કેલ છે. પરંતુ પ્રાચીન કાળમાં એકંદરે ભારત-વાસી આર્યોની સ્થિતિ ઘણી ઉત્તમ હતી એ તો ઘણું પ્રકારે સાબીત થઈ ચુક્યું છે. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય, ત્રણે વર્ગો પોત પોતાના ધંધામાં ઉદ્યોગી સંતોષી અને સુખી હતા. એ ત્રિવર્ગમાંના એકે ધર્મ વિદ્યા દીપાવ્યાં, એકે રાજ્ય દીપાવ્યાં, અને એકે સ્મૃત્તિ ભરી દેશ દીપાવ્યો અને એમ ત્રણેની સંયુક્ત મેહેનતથી ભારતખંડનો કીર્તિ ધ્વજ દુનિયામાં સર્વોપરી ફરકવા લાગ્યો. સર્વત્ર ચિત્ત સાનંદાશ્ચર્ય ભરેલી દૃષ્ટિથી એ કીર્તિ ધ્વજ તરફ આકર્ષાયું. એ સઘળું તો નિઃશંકપણે જ, પ્રાચીન ઇતિહાસના રોષ્ણકોએ નક્કી કર્યું છે કે, યૌધ અને વેદ ધર્મના જગડાના વખતમાં મૂળથી ચાર વરણો તુટી સેંકડો નાતો થઈ ગઈ છે. લેઉવા ક્ષત્રિયોતું સ્થળ અને સ્વરૂપ બદલાવાની શરૂઆતને વખત પણ એમ છે. તેઓ સ્થળ બદલતાં બદલતાં ગૂંજરાતમાં આવ્યાં, ત્યાર પછીને ઇતિહાસ વધારે ભરોસાદાર મળે છે. તેઓ અડાળજની આસપાસ અને ચરોતર કાન્હમ, વગેરે વિભાગોમાં પ્રસરી. આ વખતે ભેટાબેટીને બ્વહાર સઘળામાં સામાન્ય રીતે ચાલતો હતો. જે ભાઈઓ અમદાવાદ શહેરના નિકાસી થયા તેઓ વ્યાપાર ને ઉદ્યોગમાં વધારો કરી શ્રીમંત બન્યા. તેથી ગામડાના લોકો લલચાઈને પોતાની પુત્રીઓને સુખમાં નાખવા તેઓને પરણાવવા લાગ્યા, જેથી અમદાવાદના લોકો તે સમયે કુળવાન બનાયા. પાછળથી તેઓએ કન્યાઓની ઘણી છતથી કુલાઈ જઈ કન્યા છાંડવાની બેશરમી રીત દાખલ કરી, એથી ગામડાના લોકો કંટાળી તેમને કન્યા દેવાને રીવાજ બંધ કર્યો. (એ વાતને ત્રણસે ઉપરાંત વર્ષ થયાં હશે) ત્યાર પછી દશકોશી, ચરોતર, કાન્હમ, વાકળ વગેરેના ગૃહસ્થો માહે માહે એક ખીજને સુખેથી કન્યાઓ આપવા લાગ્યા અને જ્યાં સુધી દસકોશીવાળા સારી રીતમાં રાખી રહ્યા ત્યાં સુધી ખીજ સઘળા ભાગવાલા તેમને કુળવાન ગણવા લાગ્યા, એ તો ખરું છે કે જ્યાં જ્યાં કીયાઓ શ્રેષ્ઠ ત્યાં ત્યાં કુલીનતા છે, કહ્યું છે કે:—“યત્ર યત્ર કીયા શ્રેષ્ઠ, તત્ર તત્ર કુલીનતા.”

મુસલમાની રાજ્યના અધાધુનીના સમયમાં એ પાટીદારોનો મૂળનો સ્થિતિ સ્વભાવ દીપ્તી નીકળેલો જણાય છે. એ સમયમાં તેઓ પોતાના બચાવને માટે શસ્ત્ર ધારી ચલેલા છે. તે અગાઉની હકીકત આપેલી છે, તે પરથી જાણવામાં આવશે. ચરોતર કાન્દમ વગેરેમાં તેમનો વધારે ફેલાવ પણ એજ વખતમાં થયેલો છે. એ વખતમાં ઘણા ગામોની જમીન તથા પટેલાઈ તેમના કબજામાં આવી. કોઈ ગામના લોકોએ તેમને પોતાના રક્ષણ માટે બોલાવ્યા, તો કોઈ ગામ તેમણે બાહુ બળથી કબજે કર્યું. એ પ્રદેશનાં ઘણાં ગામોના ઇતિહાસ જોઈશું તો આજથી ત્રણસે ચારસે વરસ પહેલાં કોઈ ગામ ધારાણાનું હતું, તો કોઈ મુસલમાનનું હતું; કોઈ રજપુતોનું હતું તો કોઈ ગરાસીયાનું હતું. એ કોળી મુસલમાન, રજપુત, ગરાસીયા વગેરે જોડે તેમને ઘણી વડવાડો વઢવી પડેલી છે. પોતાના બાહુ બળથી સર્વને હકાવી દરેક ગામમાં તેમણે પોતાનું શ્રેષ્ઠપણું સ્થાપિત કર્યું.

પરંતુ એ શ્રેષ્ઠપણું મેળવવામાં તેમને નાગર જેવા મુત્સદી લોકો સાથે ઘણી વખત સ્પર્ધા કરવી પડેલી છે. પણ તરવાર આગળ કલમનું શું ગણ્યું? છેવટે એ લોકોને પણ પાટીદારના આશ્રિત થઈને રહેવા પડ્યું; પાટીદારોનાં ગામોમાં જે અઘાપિ સુધી પણ એમનું એમજ છે. અંગ્રેજ સરકારે હથિયાર લઈ લીધાં તે પહેલાં ભાગ્યેજ કોઈ પાટીદારનું ઘર હથિયાર વિનાનું હશે અને હાલ જો કે હથિયાર વાપરવાની જરૂર પડતી નથી, તો પણ પરવાનો મેળવીને પણ હથિયાર રાખ્યાવિના આખા દેશ કુટુંબોને ચાલતું નથી.

વખત જતાં તેમની સત્તા અને સ્થિતિ વધવા અને મુઠરવા લાગી; તેનાં સહચારી ખાનદાવપણાનાં રાજેશી લક્ષણો, તેમના પ્રતિ. આગમન કરવા લાગ્યાં, તે તેમની ઉદારવૃત્તિને અનુકૂળ પડ્યું. જમીનદાર વર્ગ પોતાના ભરણ પોષણને માટે હમેશ નિશ્ચિત હોય છે, ને તેઓને પોતાનો આધાર ખીજ કોઈના પર રાખવો પડતો નથી, તેથી તેમનામાં એવા રાજેશી રિવાજો દાખલ થાય એ સ્વાભાવિક પણ છે. પરંતુ ધન અને સત્તાના સહચારી હુશીયાર તેમનામાં પેસી શક્યા નહિ. ખીજા શતોના મુકાબલામાં તેમની નીતિ હમેશ સારી હતી. કન્યા વિક્રય ન કરવો,

૧. અર. જોતાં બળતો તરવાર કરતાં કલમમાં વધારે રહેલું છે, પરંતુ કેટલીકવાર એથી ઓછું પણ બને છે.

એવી નીતિને પાળનારા હાલના વખતમાં આજ હોક છે, આ વખતમાં આહુત્ય અને તેમાં પણ નાગર જેવી જાતિને પણ તેમણે પોતાની નીતિથી છોડાવી દીધી છે; સ્ત્રીઓમાં મર્યાદા અને શિયળવૃત્ત, તે સર્વોત્તમ ગુણ આ લોકમાંજ; હરેક ધર્મનાં ખાતો (મ્હોટાં શેહેરો શિવાય) નો આધાર તેઓ પોતેજ; ગામે ગામે દેવસ્થાનો, મંદિરો, અને સાર્વજનિકસ્થાનકો વગેરેના સ્થાપનારા, ને જમીન કે દ્રવ્યની મદદથી નિભાવનારા પણ એજ. તેમની સ્થિતિ, નીતિ, રીત, સત્તા વગેરે સર્વથી તેમણે અદારે જાતિયો ઉપર સત્તા મેળવી તેમ સધળી વસ્તુને ગુજરાનનો આધાર પણ તેમના ઉપરજ કાઢતે કંઈ પગાર બાંધી આપ્યા નથી, પરંતુ અમુક અમુક પ્રસંગે કાંઈ કાંઈને કંઈ કંઈ મળે ખરું. કટલીક વસ્તુ પાસેનો ફક્ત તેઓ તેમના ગામમાં રહે તે બદલજ વેઠ કરાવવામાં આવેછે. આમલના વખતમાં એવા લોકોનું પાટીદારોથી રક્ષણ થતું, તેથી એવા વેઠ કરવાનો ચાલ પડેલો છે. જે વેઠ કરે છે, તે વસવાયાં કહેવાયા છે.

વસવાયાં વર્તતિ इति वास्तव्य अपव्रंश वसवायां. વસવાયાં અર્થાત્ છે, જે લોકો આ દેશમાં આવતા પ્રદેશોં નિવાસી હતા તે ખરું જોતાં વસવાયાં કહેવાયા. નર્મદાની પેલીપાર વાંડીને વસાવો જીલ્લોનો રાજ્ય કહેવાય છે. હાલ તો સુધાર જે વૈશ્ય છે તેની પણ ગણના વસવાયાંમાં થાય છે. પાટીદારો નો આહુત્ય, ક્ષત્રિ શિવાય સંધ્યાને વસવાયાં ગણે છે. તેમજ ભરવાડ જે વૈશ્ય છે તેમને તો ખરેખરાં વસવાયાં ગણે છે.

ત્યાર પછી આગલ જણાવી ગયા પ્રમાણે ચરેતરમાં એક પછી એક મહાન પુરુષો ઉત્પન્ન થયા, તેથી તથા તેની રસાળ જૂમિથી ત્યાંના પાટીદારો સત્તાવાનું ને સારી સ્થિતિવળા થયા. આર્થ પાટીદારના મગજમાં કન્યા વિકસ્યો વિચાર તો કદી જન્મ પામતો નથી. તેથી પોતાની દીકરાઓને માતખરે કુટુંબમાં આપવાનું સૌને વલણ થાય એ સ્વાભાવિક છે. એ નિયમ પ્રમાણે ખીજ વિભાગનું લક્ષ ચરેતર તરફ ખેંચાયું, પરંતુ તે વખતમાં દશકોશી ને કાન્હમનાં માતખર કુટુંબો કંઈ તેમનાથી દૂરતાં નહોતાં. ચરેતરનાં કુટુંબોને તેમની વચ્ચે ખેટાખેટીનો વ્યવહાર ચાલતો. પણ ચરેતરમાં આગલ જતાં કટલાક ગામોની સ્થિતિ ને વળો ખીજથી વધારે સારી થયો. તેથી આરસે ચરેતરનાં ગામોનું વલણ પણ પોતાના પેટાનાં તેર ગામો તરફ ખેંચાયું, ને તે ગામોમાં કન્યા આપવામાં ચરેતરના

લોકો પણ પોતાને માન સમજવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે ચરોતરનાં કુળવાનુ તેર ગામો મનાવાની શરૂઆત થઈ. પરંતુ આરંભમાં એ તેર ગામવાળા કંઈ ખીજ ગામોને કન્યા નજ આપતા એમ નહિ, પોતાની ખહારનાં ચરોતર, દશકોશી, કાન્હમ વગેરેનાં આગરદાર કુટુંબોમાં તેઓ પોતાની કન્યા આપતા, પરંતુ વખત જતાં જેમ જેમ તેમના કુળની વાતો વધતી ગઈ, ને સઘળા લોકો તેમને સ્પષ્ટ રીતે ખીજ ગામોથી ભિન્ન એક ઉત્તમ જ્યોત્સ્નાનવા લાગ્યા, તેમ તેમ પછી પોતાની કન્યાઓ પોતાના જગ્યાની ખહાર ન આપવાનું તેઓનું વલણ થઈ જાય એ સ્વાભાવિક છે. એ રીતે તેર ગામવાળા પોતાની કન્યાઓ દશકોશી ને કાન્હમ સુધી આપતાં, તે ચરોતરમાં આપવાનું પણ બંધ થઈ ગયું, છેક સ્મૃત બંધી સંવત ૧૯૦૦ ની લગભગથી શરૂ થઈ, ને તે સંવત ૧૯૨૫ ની સાલની લેઉવા પાટીદારની ડોકોરમાં ભરાયેલી સભાથી પરિપૂર્ણતાને પામી. એ રીતે તેર ગામ કુળવાનુ ગણાયાં.

ઉદારતા ને અભિમાન એ પાટીદારના સ્વાભાવિક ગુણો છે. એકે તેરગામમાં કન્યા આપી, તો તેના ગામના ખીજઓથી જોઈ રહેવાયજ નહિ. એમ ચડસા ચડસીમાં સર્વે તેરગામ તરફ દોરાયા. ને તેર ગામની કન્યાઓ તો તેરગામમાં રહે, અને ખહારની પણ તેમાં આવવાની. તેથી ખપ ને છતના નિયમ પ્રમાણે મ્હોટાં ગામોના વર પાંખવા (પરખવા) મુશ્કેલ થવા લાગ્યા, પહેરામણિયો વધી ગઈ, ને કુળવાનો કન્યાના ખાપપર અનેક તરેહનો જીલમ જીનરવા લાગ્યા. જે બધું જગ જાહેર છે તેથી અત્રે વિસ્તારતા નથી. નાના ગામવાલા તે બધું મુજે મોઢે સહન કરવા લાગ્યા તેમ તેમ મોટા ગામવાળા હદપાર ગયા. નાના ગામના લોકો જ્યાંથી કન્યા લાવતા ત્યાં પણ તેઓ જઈ પહોંચ્યા, ને કામાનુક્રમને વિચાર કરવા રહ્યા નહિ. “પૈસો મ્હારો પરમેશ્વર” એ કહેવત મુજબ કુળવાનો વ્યાપારી બન્યા. સર્વ વાતની હદ હોય છે. તેમ આ વ્યાપારી ન્યારે હદપાર ગયા ત્યારે ખીજ લોકોની આંખો ઉઘડી. પ્રથમ દશ કોશીના પાટીદારો કે જે ચરોતરનાં માતખર કુટુંબોથી ઉતરતા ન્હોતા, તેઓથી આ સંધુ સાંખાયું નહિ, ને તેથી તેમણે ચરોતરમાં કન્યા આપવી બંધ કરી પોતાનો જીદો જ્યોત્સ્ના બાંધ્યો. ત્યાર પછી ખીજ જથ્થા બંધાવાની શરૂઆત થઈ.

કુલવાનુ ગામોમાં પણ દરેક ગામનાં સમજાં કુટુંબો એક સરખાં નથી. વળી બધાં ગામ પણ એક સરખાં નથી.

ચરાપૂર્વથી પાટીદારો સ્વતંત્ર વિચારના તો ખરાજ. સંસાર-સુધારાની હીલચાલ પાટીદારો ઘણા વખત પહેલાંથી કરતા આવ્યા છે. અનિષ્ટ દૃષ્ટિયો વધવાથી સંવત ૧૯૦૫, તા. ૧૧ મી એપ્રિલ-સને ૧૮૪૯ ને રોજ નડિયાદ, કરમસદ, વીરસદ, ઓડ, ઉત્તરસંડા, સુણાવ, અલિપ્ત, ગહુધા, આણંદ, વાંઠવાળી ને બોરસદના પાટીદારોએ ખેડા જીલ્લાના કલેક્ટર સાહેબની રૂબરૂ એવી-અરજ શુભરી હતી કે, અમારામાં જે અનિયમીત ખર્ચ થાય છે તેનો અટકાવ થવા સાડ અમે રૂ. ૩૦૧) નો વિગતવાર ઠરાવ કરેલો છે, તે પ્રમાણે ગાયકવાડી પેટલાદ મહાલના લોકો આલે, એવો સરકાર મારફત બદોબસ્ત થવો જોઈએ. તે ઉપરથી પેટલાદ મહાલના પાટીદારોની ગાયકવાડ સરકારે સંવત ૧૯૦૫ ના વર્ષશાખ વદી ૬૩ ને-શનેકેને રોજ કબુલત લખી લીધી છે. આ ઠરાવ ઉપર પેટલાદના રૂઢીશ દેશાઈ રામરાય બાપુરાયે ગાયકવાડી રાજ્યના પાટીદારોનાં સમસ્ત ગામો તરફથી સહી કરી આપી છે. આવી રીતે અંગ્રેજી ને ગાયકવાડી રાજ્યના પાટીદારોએ તે સમયને અનુસરતો કાયદા ધારો ધડી કાઢ્યો હતો. પરંતુ અંકુશ વગર અમલમાં આવ્યો નહિ, ને અન્યવસ્થિતપણે 'બધી ગયું', તેથી સર્વત્ર પાટીદારોની સમ્મતિથી સવત ૧૯૨૫ ના દ્વિતીય વૈશાખ વદી ૯ ગરેકેને રોજ, ડાકોરના શ્રી ત્રીકમજી મહારાજના મંદિરમાં જાતિના શુભ ઇચ્છિનાર સોજીવના રા. પા. શંકરભાઈ તુલસીભાઈના પ્રયત્નથી, લેકેવા પાટીદારની નાત એકઠી થઈ. અને સર્વેએ મળીને ખરણુ મરણાદિ ખર્ચ ખુટાણુનો ધારો ધડી કાઢ્યો. આ ધારો બહુજ ઉદાપણુથી લખાયેલો છે.

(અપૂર્ણ)

મુંબઈમાં મરકી.

હાલ કેટલાક મહીના થયાં મુંબઈમાં મરકી ચાલુ થઈ છે, તે શહેરના જુદા જુદા ભાગોમાં જુદે જુદે વખતે ફેલાઈ હાલ આખા શહેરના બધા ભાગોમાં પ્રસરી ગયેલી છે. પ્રથમ પુર્વ તરફ આવેલા ભાગમાં જે ભાગતું નામ મોડવી બદર કરી કહેવાય છે ત્યાંથી શરૂઆત થઈ. ને રક્તે રક્તે ખીખ ભાગોમાં પ્રવેશ થયો. ને છેવટે કોઠ, બહારકોઠ, કોલાખા,

પાલકેશ્વર, ભોલેખલા, મનગામ વગેરે તમામ જગાઓપર દેહાને થયો. સુલેશ્વર અને માંડવીના ભાગમાં બધા કરતાં વધારે ઘણું નીકળ્યો છે, ને તે હજુ સુધી ચાલતુજ છે. મરડીમાં બપોળી માત્ર તાવનો છે પ્રથમ તાવ શક્તિ જોરમાં આવે છે ને પછી શરીરના કોઈ પણ ભાગપર ગાંઠ નીકળે છે. તે ગાંઠ ધીમે ધીમે વધે છે, ને એક જગાએથી બીજી જગાએ ફરે છે. જાણે કે પગના નીચા ભાગપર થઈ હોય તો આસને આસને ઉપર ચઢે છે, ને છેવટે પેટમાં આવી અંદર સમાઈ જાય છે. સમાઈ ગયા પછી તે માણસ બચવાની આશા રાખવામાં આવતી નથી. પ્રથમની રોગની શરૂઆતમાં માણસને બે ત્રણ દિવસ તાવ આવી ગાંઠ નીકળી પછી કેટલેક વખતે મરણ નીપજતું હતું. પણ હાલ થોડા કલાક તાવ લાગુ થયા પછી તરત ગાંઠ નીકળે છે ને તેને થોડા કલાક થયા પછી મરણ થાય છે. આંધી લોકોમાં ઘણા બધા પેશ થયો છે ને બધા રોગના સપાટામાંથી બચવાના કંઈ ઉપાય વેધ, ડાક્ટરોના તરફથી નહીં મળવાથી હાલ નાશ ભાગ થઈ રહેલી છે શહેરનો મોટો ભાગ પોતાનો ધધો રોગનાર બંધ કરી પોતાને વતન જવા નીકળી પડેલો છે. ઘણા લોકો દુકાનો ધધો બંધ કરી પોત પોતાને ગામ ગયા છે. કારણ મુબઈમાં વસનારા લોકો ઘણા ખરા બીજા ગામોના વતની છે. શહેરના મોહોલાઓમાં નીકળી નેહાએ તો દુકાનો બંધ થવા લાગી છે. દેશ જવા શીવાય બીજી વાત સંભળાતી નથી, ને વેપારનું જોર ઘણું ધીમું પડી ગયું છે.

આ રોગના સપાટામાં આવેલા માણસોમાંથી બાગ્યે બચેલા સંખ્યા જાય છે. વેધ તેમજ ડાક્ટરો પોત પોતાનું ચાલે તેટલું કરવા સુકતા નથી, પણ તેની કશી અસર થતી નથી. રોગ સાથી થાય છે ને શી રીતે મટે તેનો શોધ પાકે પાયે હાથ લાગ્યો નથી. ને જ્યાં સુધી તે ઉપાય હાથ લાગ્યો નથી ત્યાં સુધી ચેત્તે રોગવાળો કોઈ બચતો નથી. દીવસે દીવસે મરણની સંખ્યા વધતી જાય છે ને તેની અસરથી શહેર વસ્તીથી ખાલી થતું જાય છે.

આપણા શક્તિ મરડીના સમયમાં જોઈ મોંઘવારીની બારે અસર લોકોના માથાપર આવી પડેલી છે. હમેશ ચાલતા આવેલા અનાજના ભાવ કરતાં હાલ અનાજનો ભાવ દોઢ ઘણો અધવા તેથી પણ વધારે થયો છે. એ રીતે મુબઈની પ્રજાને માથે હાલ અસહ્ય સંકટ આવી પડેલું છે. પ્રથમ

મરકીનો ભયંકર સપાટો, તેની સાથે અનાજની મોઘવારી, કામ બંધ બંધ, ને પોતાના વતનમાં જવા ખરચ, એવા એવાં દુઃખ ગુજરવા લાગ્યા છે. આથી હાલની લોકોની રચીતિ દયામણી હાલતમાં આવી ગઈ છે. ઘણા પોતાના કુટુંબમાંથી મરકીના દરદમાં ફસાયલા માણસોના ધારકાયા પોને ભોગ રૂપ થઈ પડે છે. અરે પ્રભુ આ ભયંકર વખત બદલાઈ સારો વખત ક્યારે આવશે એજ સર્વ કોઈના મુખની વાણી છે.

મરકીનો નાશ કરવા તથા લોકોનો બચાવ કરવા યુનિસિપાલી સત્તાવાળા ઘણા ઉપાય કરે છે ને મેહેનત પણ કરે છે, તથાપી લોકોને આધાર મળે કે રોગ નરમ પડે એ ખીલકુલ થવા પામતું નથી. જે ઘરમાં મરણ થાય છે તે ઘરમાં ગંધક બાળી ઘુણી કરવામાં આવે છે તે લગભગ આઠ દિવસ ચાલુ રહે છે ઘરની આસપાસની ગટરો બંધાથી સાફ કરે છે તથા ઘર પણ ધોવાય છે. આ કામ લોકના લાભ વાસ્તે થાય છે પણ કામ કરનાર માણસો પોતાની સત્તા પ્રજા પર જરા જોરથી ચલાવે છે તેથી લોકને કાયદાને બદલે તુકસાન કારક લાગે છે જેથી તેમાંથી બચવાના ઉપાય તરીકે દરદ છુંપું રાખે છે. તેમને સત્તાવાળા પુછે તો દરદી જાહેરમાં લાવવામાં આવતો નથી. ને એવીજ ખીકથી ડાક્ટરની પણ જલદી સલાહ લેવાતી નથી. આ રીતના સંકટમાં ને સંકટમાં હાલ એથી મહીનો પસાર થવા લાગ્યો છે. પ્રભુ બચાવનો રસ્તો ઉઘડયો નથી. જવલેસોએ એ કેશ સારા થતા હશે એમ અનુમાન થાય છે.

• મુંબઈમાં પારસી, મુસલમાન, અને હિંદુઓની સંખ્યા વધારે છે. તેમાં પણ હિંદુઓ સૌથી વધારે છે, તેજ પ્રમાણમાં હિંદુઓ ઘણું નીકળવામાં પણ વધારે છે. નાશ ભાગ કરી પોતાને વતન જનાર લોકોની સંખ્યા પણ હિંદુઓની વધારે છે. એ રીતે હાલ ચાલતી મરકીમાં મુંબઈમાં વસનારી પ્રજાઓમાં હિંદુ પ્રજા વધારે તુકસાનીમાં આવી પડેલી સાંભળવામાં આવે છે.

—:૦:—

જ્ઞાતી સમાચાર.

મી. શંકરલાલ જેઠાભાઈનાં માતૃશ્રી કસનબાની સરવણી બાદરવા વદી ૦)) ને સોમવારે કુદા ગામમાં ભરાઈ હતી. તે વખતે લગભગ ૧૫૦૦ માણસો ભેગાં મળ્યાં હતાં. તે વખતે કુદા નિવાસી પટેલ જીવાભાઈ

દેશાઈ બાઈ-હાલ સુધરામપુર સ્ટેટના એગ્રીકલ્ચરલ ખેતી માસ્તર તરફથી સભામાં વાંચવાને કવિતા મોકલી હતી. તે સભામાં લેઉવા હિતપર્થીક મંડળ તરફથી વાંચી હતી. તે લેઉવા વિનયમાં દાખલ કરવામાં આવી છે.

છાંધો.

ધન્ય શંકરલાલ તુજ, જગતમાં જશતો લીધો.

ધન્ય શંકરલાલ તુજ, બંધ કર્યો રસ્તો ઉધો.

ધન્ય શંકરલાલ તુજ, જ્ઞાતીનાં દુઃખો જાણી.

ધન્ય શંકરલાલ તુજ રાખ્યું પળીઆતું પાણી.

ધન્ય શંકરભાઈ તુજ તે, આપકાર્યથી મળશે ધડો.

જીવાભાઈ કહે એટલું, કુળદીપક થયો વડો.

જ્ઞાતિ સુધારા કાળ, ભડ વીર તુજને દેખું.

જ્ઞાતિ સુધારા કાળ, યશસ્વી પુરોપેખું.

જ્ઞાતિ સુધારા કાળ, સુખની ન ગણી નિદા.

જ્ઞાતિ સુધારા કાળ, સહુને સમાન વેદા.

અનેક આશ્રિતો આવી પડી, સૌવેદી વેગળી કરી.

પણ જ્ઞાતિ સુધારા કારણે, પાછો ન હટ્યો જરી.

ધન્ય પ્રાક્રમી વીર, ધન્ય ધન્ય તુજ કમાઈ.

ધન્ય પ્રાક્રમી વીર, લીધી જે ધણી ભલાઈ.

ધન્ય પ્રાક્રમી વીર, ધન્ય પરમાર્થ કીધો.

ધન્ય પ્રાક્રમી વીર, બતાવ્યો મારગ સીધો.

જોઈ મહાન કાર્ય આપતું, ઉમરો આવ્યો અતિ ધણો.

સંતોષુ પત્ર પાઠવી, એસિગણુ જે આપતલો.

મીસ્તર જીવાભાઈનું લખી મોકલેલું ભાષણ સભામાં વાંચ્યું તે આપણી જ્ઞાતીમાં હજારો વરસથી જે બારમાંની રૂઢી પડી ગયેલી છે. અને જેણે આખરે ભયંકર રૂપ પકડી આપણુ બધાઓ ને પ્રાયમાલ કર્યા છે. અને હજી સુધી કરે જાય છે : તેને નિરમૂળ કરી નાશ કરનાર મીસ્તર શંકરલાલ જેઠાભાઈ છે. તેમણે આપણુ બધાઓને એક સર્વોત્તમ રસ્તો દાઢી આપ્યો છે. આ બદલ તેમણે કુટલાક મૂર્ખ લોકોની નિંદા ગણકારી નથી, આથી તેમને આપણે હિતધન્યવાદ આપવો જોઈએ. આથી આપણી સ્થિતિ સુધરશે. આપણી ભવિષ્યની પ્રજા ઉત્કૃષ્ટ થશે.

આપણા ઉપર પડતી આફતો દુર થશે. આપણી શાંતિના જનોને નોં
કેટલાક અધઘીત વિશેષણો લાગતાં આપણે દેખીએ છીએ. તે નાબુદ
થશે. માટે ઉઠો! અને કમર કસી કુધારાઓને મુળમાંથી કાપો તોજ
તમારે પાણી રહેશે ને તમે સુખી થશો. અને તમારી પ્રજા દીપી.
આવશે. મનું જેવા મહાન પુરુષોએ પણ કહ્યું છેકે.

શ્લોક.

ક્ષઃ દેશ કનિમિત્રાણી કઃ કાર્લોકઃ વ્યયાગમીઃ

કશ્વહં કાચમે શક્તિ રિતિચિત્તી મુંદુ મુંદુઃ

અર્થ—દેશ કેવો છે મિત્ર કોણ છે. વખત કેવો છે. મારું ઉપજ
અર્થ શું છે. હું કોણ છું અને મારી શક્તિ કેટલી છે. એ વારંવાર
વિચારવાનું છે વર્ણા દરેક શુભ કાર્યમાં આપણો ગૌર પ્રથમ ખોલે છે કે
સમેવર્તે સાવધાન, એટલે સમે વખત વર્તાવે સાવધાન. સાવચેત થાઓ.
છતાં આપણા લોકો ઘેટાંના ઢોળાની માફક એક જો રસ્તો ચાલે તે રસ્તો
ચાલે જાય છે, તેમ નહીં કરતાં સીધા મારગ પકડો. અને મીસ્તર
શંકરલાલનું અનુકરણ કરો. એવી અમારી પ્રાર્થના છે. શાસ્ત્રોમાં કહે છે કે

શ્લોક

જનની જળ તો મકતજન કાં દાતાકાં સુર.

નહિતો રહેજે વાંકળી મત ગુમાવીશનુર.

અર્થ—૨૫૯ છે.

શ્લોક

સર્જાવિતિ મસો વશ્યાઃ કિર્તિં યસસ્પર્જાવિતિઃ

અયરયો કિર્તિં સંયોગતો પતાપિ મૃનોપમઃ

જશ સાથે જેની કીર્તી થાય છે. એજ પુરુષ જીવતો છે અને
અપર્યાયવાળી જેની કીર્તી છે. તે જીવતો છતાં મુખ્યા ખરોબર માટે મારા
શાંતિપ્રધુઓ જશ મળે એવી કીર્તી સંપાદન કરો. અને પરમેશ્વર, મારા
દંશકાશી શાંતિપ્રધુઓને તેવા કામમાં સહાય થાઓ એજ ઇચ્છા અને
એ અભિલાષી.

લખી મોક્ષનાર સત્ય સુધારક,

જીવાસાઈ દેશાઈસાઈ પટેલ વતન પુલ્હા

મીસ્તર શંકરભાઈ જેઠાભાઈએ પોતાના કુટુંબની દીકરીઓને પોતાની સાતીતા રીવાજ પ્રમાણે બારશનો રૂ. ૧) અપાતો તે આપ્યા ઉપરાંત આખા કુટુંબની દીકરીઓને રૂ. ૫૦૦) નાં સાલા શેડાં તથા પાઘડીઓ બક્ષીશ આપ્યાં છે. કોઈ કોઈ પાટીદારો વખતે લાણ્યાનાં વાસણો આપે છે. તે ખુણે ખોચરે પડ્યાં રહેતાં તે રીત નાપસંદ કરી સ્પેસીયલ તરીકે રૂ. ૫૦૦) નાં લૂગડાં બક્ષીશ આપ્યાં છે. જેથી દીકરીઓ પહેરીને આ-સીરવાદ આપશે તે અમો સુધરેલું મંડળ પાટીદાર હિતવર્ધક સમા તેમને આવા લોકોપયોગી ધર્માદા કર્યાથી ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

કૃષ્ણ વિદ્યાલેખક ફંડમાં આજ દીન સુધીમાં જે રકમો ભરાઈ તેની ટીપ.

૧૦૦૦) પા. શંકરભાઈ જેઠાભાઈ ૪) પા. જીભાઈ મરગાભાઈ બાકરોલનાં ૨૫) પા. ગોવિંદભાઈ ઓતમદાસ તથા લલુભાઈ તલસીદાસ ગાંધીના. ૨) પા. બદવદાસ વહાલાભાઈ કુબડયલ. ૬) પા. ગંગાભાઈ છાગનભાઈ બાકરોલનાં. ૧૦) પા. ઓતમભાઈ વહાલાભાઈ કુબડયલ. ૬) પા. શંકરભાઈ રણુછોડદાસ બાકરોલ. ૧૧) પા. વહાલદાસ લખમીદાસ બાકરોલ. ૬) પા. ઇસવદાસ રણુછોડદાસ બાકરોલ. ૫) ગામ તરફથી પરચુરણ. ૫) પા. દવાલભાઈ નથુભાઈ હીરાપુર. ૫) પા. ગીરધરભાઈ કસીભાઈ કસંદ્રા. ૫) પા. વાલજી ગીરધરદાસ કાસંદ્રા.—૧૦૮૬.

લી૦ લેઉવા હિતવર્ધક સમાના સેક્રેટરી,

પા. નારણદાસ મુનદાસ.

—:૦:—

જાણવાબેગ.

સર રાખદે બાલ નામનો વીદ્વાન જણાવે છે કે સુરજ દરરોજ નવ તમ્બુ ઝાંછો થાય છે.

દીંગણાંમાં થઈ ગયલા ચાર જ્યોર્જ રામજો એકજ વારે મરણ પામ્યા હતા.

૧૮૫૬ ના વરસની થીડીશ ગાયત્રી એક સેન્ટની કીમતની “મેગેનટા સ્ટેમ્પ” નામની ટપાલની ટીકીટની કીમત હાલ એકહજાર પાંડ આં ઠવામાં આવે છે. કહેણે કે એ ટીકીટની એકજ નકલ હાલ રહેલી છે.

દક્ષીણ આફ્રીકાવાળા મી. જોન ખી. રોબીસન આખી દુનીયામાં સૌથી ત્રવગર પુરુષ ગણાય છે. એ માણસની દોલત સાત કરોડ પૌંડની ધારવામાં આવેછે. સન ૧૮૭૮ ના વરસમાં તે કરજદાર હતો. અને ખાવાના પણ કડાદા હતા. તેથી તે અને તેની બાઈડી લીખ મોગીને ત્રણસો માર્બલ દુર કીમબરલી ગયાં હતાં. ત્યાં તેને અહીંસો પૌંડની કીમતનો હીરો જડ્યો. અને ત્યારથી તેને દોલત મલવા માંડી.

જર્મની અને હોલાંડ દેશમાં પુરુષ કરતાં સ્ત્રીઓ વધારે નોકરી કરે છે. જ્યાં જ્યાં લાભ જણાય તેવાં દરેક કામમાં સ્ત્રીઓનેજ નોકરીપર રાખવામાં આવેછે. મ્યુનિચ શહેરની ખેન્કામાં ઘણા ખરા કારભારી અને નામુ રાખનારાઓની જગાઓપર સ્ત્રીઓનેજ રાખવામાં આવેછે. કેટલાક રેલવે સ્ટેશનોપર ટીકીટો સ્ત્રીઓજ આપે છે, ને બડીયારખાનાઓમાં પૈસા લેવા સ્ત્રીઓજ ખેસે છે.

મરનાર કરોડ પતી ખેરન હરશ ઈજીપ્ત, યુરોપ, અને એશીઆનાં તુર્કિસ્તાનમાં ધણીક નિશાળો સ્થાપતો હતો, અને કેળવણીનાં ખીન્ન ખાતાં પણ સ્થાપતો હતો. તે તમામનો નિભાવ થવા ખરચ પોતેજ આપતો હતો. ગેલીશીયા ખાતે ચાર, લાખ પૌંડ એવાં ખાતાં સ્થાપવા આખ્યા હતા. જાહેર કેળવણી માટે રૂશીયાને પણ વીસ લાખ પૌંડ આપવા કહ્યા હતા. પણ જતીનો ભેદ રાખ્યા વગર દરકને તેનો લાભ આપવાની માગણી કરી હતી જે નાકસુલ કરવામાં આવી હતી. આખી દુનીયામાં સૌથી મોટી કંપની લંડન અને નોર્થવેસ્ટર્ન કંપની છે. એ કંપનીની થાપણ દસ કરોડ પૌંડની ઉપર છે. અને તેની આવક દર કલાકે બારસો પૌંડ છે. એ કંપની ૨૩૦૦ એનજીન રાખે છે. અને સાઠ હજાર માણસો કામે લગાડે છે. કંપની પોતેજ ગાડીઓ, પાટા, પુલો, એનજીનો, વગેરે બધો ચીજ બનાવે છે. લાઈનના સમાર કામ માટે દર મહીને છવીસ હજાર પૌંડ તેને ખરચ થાય છે.

પીમ્પલીકોની દરજીની દુકાન આખી દુનીયામાં મોટામાં મોટી ગણાય છે. કહેછે કે પંચાશી હજાર માણસ પેહેરી શકે તે કરતાં વધારે કપડા દુકાનમાં હમેશ રહે છે. અગ્રેજી લશ્કરનાં કપડાં પણ એજ જગાએથી આવે છે.

લેણિયા વિનય.

પુસ્તક ૨ જી. જાનેવારી, ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૭. અંક ૯-૧૦ મે.

૫૬.

જાંજાળી જીવડે લકિતની જીકિત નવ જાણી—એ રાગ.

શાણા સદગૃહસ્થો, આજ વિવાહ પરહરશે,
 લધુ વય મધ્યે લગ્ન કર્યાથી દંપતિને દુઃખ કરશે રે—શાણા.
 વર વધુ જાનેની ઇચ્છાથી લગ્ન થવાજો દષ્ટએ,
 દંપતિ બહુ સુખ પામે તેથી આશીષ મોટી લખએ રે—શાણા.
 એમ છતાં અડચણ માનો તો પુખ્ત વયે પરણાવો,
 વીશ વર્ષની વયના વરને તેર તણી વધુ લાવો રે—શાણા.
 કુલિન વર કદીએ નવ જોરો જો જો વર કે કન્યા,
 તો પરમેશ્વર રાજ રહેશે નહિ તો ધારો અન્યારે—શાણા.
 વીશ વર્ષની ઉમર સુધી વિદ્યાભ્યાસ કરાવે,
 તો સત્ કેળવણી પામીને ગુણીયલ નામ ધરાવે રે—શાણા.
 પછી તેને ગુણવંત નારી વિવેક વિદ્યાવાળી,
 તેર વર્ષના વયની શોધી લાવો નજર નિહાળી રે—શાણા.
 શાસ્ત્ર વિરૂધ્ધ નથી કંઈ એમાં ન્યાય વિરૂધ્ધ નથી કંઈ,
 આજ લગ્ન કરવાથી મોટું પાતક પામે ભાષરે—શાણા.
 અન્યો અન્ય સ્વભાવ મળે નહીં, પ્રેમ અલગ ત્યાં રહેશે,
 પ્રેમ નહીં ત્યાં કલેશ વધે બહુ, કલેશથી હાં કવી પેશે રે—શાણા.
 શાસ્ત્ર વિરૂધ્ધને ન્યાય વિરૂધ્ધ વળી લોક વિરૂધ્ધ આચરવું,
 સંદાયરણથી અજગા રેવું, આજ લગ્ન તો કરવું રે—શાણા.

ધશ્વિરની ઇતિરાજી કરવી જોડું કુજોડું જોડું,
 દંપતિના નિસાસા લેવા, બાળ લગ્નથી મોવું રે—શાણા.
 આ ગરબી વાંચીને શ્રાતા, વિચાર કરજો કંડા,
 લક્ષ્મીબાઈની શિક્ષા માની બાળ લગ્ન પરહર જો રે—શાણા.
 લક્ષ્મીબાઈ જોકલદાસ પટેલ નડીયા

—:0:—

પ્રાદૂર્ભૂતિ

મનહર ૧.

સાગર સ્વરૂપ જુઓ મનના શંકાય ખુઓ,
 નીર નહિ વધે. ઘટે ખેલ એ ઇલાયદો;
 પ્રાણી પરવારે નહિ તેડું તત્પર થાય,
 ઈન્સાફી ઇશ તણા વિતે કમ વાયદો;
 કમળ ખીલે છે કેવું જેવું રૂપ જોવા જેવું,
 ક્ષણિક તે ખરી જાણે કાક થાશે કાયદો;
 લય તેની ઉત્પતિ-ઉત્પતિ તેના લય,
 અસ્તોદય તણા એવો કુદરતી કાયદો.—૧

મનહર ૨.

જીવ ઓર મૈથુનને બીક બધા પ્રાણીઓમાં,
 માનવીને વિવેકથી સર્વ માંહે માન છે;
 દીપક મશાલ દેખો પ્રકાશ અધિક તુન્ય,
 ઉત્પતિ મૂળ એવું પણું ચાલુવાન છે;
 એમ જન માંહે જરા વધુ કમી વિવેકથી,
 જીવ નીચ નવ ગણા એજ ખરું જ્ઞાન છે;
 કુદરતી કાયદો તો સર્વ શિર એક માટે,
 નાતું મોટું કોઈ નહિ સવળા સમાન છે.—૨

—:0:—

સુધારવાજોગ બાબતો.

કોણ કું મોકાણ —કાંણ કરવી એટલે મરનારને ઘેર જઈ તેના ના-
 મનું રદન કરવું એમ છે. એથી આપણા સંબંધ જણાવવાનું છે. પાટી-
 દારૂની નાનમાં કાંણ મોકાણ ઘણીજ વધી પડી છે. તેમાં અત્યંત ખર્ચ

ઘાય છે એ અર્થ કુંઘાયવું નોંધજો. જમાઈ સુઆની કાણુ કરવી તેમાં આપણને ધજોજ એક ઉત્પન્ન થાય એ ધણું સ્વાભાવિક છે. પરંતુ તે ખેડમાં આપણો-કાંઈ ધંધાજ નથી. એમ જાણતાં છતાં ફક્ત લોક રીવાજ-થીજ લોકમાં આમર કે શોભાની ખાતરજ વિવાહ કે જનની માફક આદર દશ વેન (ગાડી ગાડી) લઈ શોક કરવા જવું એ કેવળ મુર્ખાઈ બરેલું છે. શોભામાં ઓળા કેટલી પડે છે, એ જે જાણતા હશે કે જેમને વિત્યું હશે તે જાણતા હશે છતાં એ રીવાજને વળગી રહે છે. ગાડાં ગાડીતું ખર્ચ અજાણે સાફ પુળા વરેશરી જાટડી ધન ને દક્ષણ લેત્ર ધન તું ખર્ચ એ એક ગણીએ તો મોટી રકમ અને એ રકમ જુદે જુદે ઠેકાણે વેરવા કરતાં જે મરનારની સ્ત્રીનેજ આપી હોય તો આ દુઃખ પ્રસંગે તેને એક દાયદો કરતા કે મદદ કરતા થઈ પડે. શોક કરવા જવું કે કાંણુ જવું એમાં મુખ કે દુઃખ શું માણવું. ગાડામાં બેસવું વાતોના તડાકા મારવા ફક્ત એ આમ ને દીકણાએ આમ કયું એમ નિર્દોષ કરવી સુગમ પડતી, હુકમો ગડગડાટ તથા સવણીઆને હનનમતું સન્માન રસ્તાની વટે-શરીને ઢેકરાં ખાવાનો શોખ, એ જે રતુ સારી હોય તો મુખ પણ બર ઉનાળો, ભર ઓમાટ્ટ જ્યાં આશ પાશ પાણી પાણીજ નજરે પડે, ઉપર આકાશમાં પવનના ધડકાને વરસાદના સપાટાના સપાટા પડે, અધારી રાતે તમરાંના ધીયામણા અવાજ અને તે સાથે નદી નાળાં ઉતરવાં અને વાડોમાં રખડતા રવડતા સાપના હુદાટાં તાઠ વિગેરેનું દુઃખ એ બેમાંથી કયું સર્વોત્તમ ગણવું. સ્ત્રીએને કાણુ મોકાણુ કે રડવા કુટવાનો શોખ હોય તે તો સ્વાભાવિક છે. પરંતુ પરમુલ્લકમાં, પરજગાએ અને પરજન સમીપ હિઠાડી છાતીએ જુટવું, ચક્રે ઘોટે ઉના રહી ઠેડ ઠેડ કુટવું ને રાવું, મરનારને અદ્વયે છવવાને મારવું, ઉપરા ઉપરી પડતા છાતી ઉપરના મારથી પડતી છાતીમાં ફાટતે તે લીધે પડતું નાના છોકરાને દુઃખ એ વિગેરેમાં શું મુખ માણવું? આમ આટલું દુઃખ પડતાં છતાં તેમાં માની લીધેવું મુખ ને શોભા એ શા કામવું? આમતું કેટલુંક ઓછું કે અધ થવું એ અવશ્ય છે.

પુન કે દાન—પુન કે દાન કરવું એ મનુષ્યને છવું જરૂર છે. મરણ પ્રસંગે થતું દાન કે પુન આપણી રીતમાં એક રીવાજ રૂપ છે. પ્રાણી, નાગર ધન જેઓ આપણા કરતાં ધણી સુધરેલી જન કહેવાય છે. તેમાં પણ પુન કે દાન અપાય છે. પરંતુ તેમાં કેટલીક હદ છે. પુન કે દાન દોને કરવું તેની પણ જરૂર છે. પાટીદારની નાતમાં સર્વ જન

મૂંડી છે. બ્રાહ્મણ અગ્રેસર, વાણીઆ તેમના હાથ પગ ને વસવામાં તેમની ઈચ્છા રૂપ હથીઆર હોય છે. બ્રાહ્મણો, નાગરો, ખેડાવાળા ઇં માં પણ દાન કરવામાં આવે છે. પરંતુ તેમનું દાન સ્વગ્મતમાંજ અપાય છે. આપણી જ્ઞાતમાં સ્વગ્મતિવાદા લે નહીં મારે તે દાન અન્ય જાતને આપવાને બદલે સ્વગ્મતીના તેમજ સકુટુંબીક જનો જે બ્રાહ્મણ તુલ્ય ગણાય છે. તેમને અપાય તો સારૂ. જમાઇ કે ભાણેજને આપણે બ્રાહ્મણ રૂપ સમજીએ છીએ તો તે દાન તેમનેજ આપવું જોઈએ. જેથી આપણા પૈસા અન્યને ઘેર ન જતાં સ્વગ્મતમાંજ જશે. અને તેથી પાટીદાર જાતને કેટલેક વખતે ધનમાં વધવાનો સંભવ આવશે. જમાઇ કે ભાણેજને તે મદદ કરતા થઈ પડશે. તેને ઘેર આવ્યો અવસર સચવાશે. વાણીઆને ઘેર ભીખ માગવા કે લાચારી બતાવવા જવું નહીં પડે. અને એતો અન્યોઅન્ય થશે. કેમ કે આપણે આપણા જમાઇ કે ભાણેજને આપીશું તો તે પણ તેના જમાઇ ભાણેજને ને તે ત્રીજાને એમ આપણામાં ને આપણામાં પૈસો ફરશે. આમાં આખર કે ગેર આખર સમજાશે નહીં. શું બ્રાહ્મણ કે નાગરો કે ખેડાવાળા લોકો તેમની જાતજાતમાં આમ ધન આપવાથી હલકા થશે કે કુલહીણ થાય છે? ના, કદી નહીં. તેઓ તેમના ખરચમાં એટલા કસરીઆ છે કે તેમને વાણીઆનું મોં જોવું ગમતું નથી. તો આપણે જે લાત મારીને જમીનમાંથી પૈસો પેદા કરીએ છીએ તેમને, અને જેને લીધે આ દુનિઆ પ્રણાય છે તેવા પાટીદારને શું કરવા વાણીઆને ઘેર વેચાવું?

ખરચ ને કરજ—

બોળા હાથના ખર્ચથી, કદી મળેના શોભા,

એથી આપણુ જાતને, ઉલટી થાય એભા—રે પાટીદાર.

ખરચની બાબત વિશેષ ધ્યાન આપવા જેવી છે. તેમાં લગ્ન ખર્ચ વિશેષ અવલોકન કરવા લાયક છે. લગ્નમાં માડવા પાછળ અલગક ખર્ચ કરવામાં આવે છે. કમાતો ને બેઠકો અતિશય ખર્ચાળ હોય છે કુવારા ઉડાવવા, ઝાડ રોપવાં ઇં નકામું ખર્ચ થાણું થાય છે. જાનમાં અત્યાર સુધી સંખ્યાબંધ જાનના આવતા તેમની બેઠકસારૂ અનેક રંગ પુર કુલ-ણીદાર દારોને બેઠકડીઓ કરવી. હારબધ પાટલા સામે મીણબત્તીનો ચલ-લટને અગર બત્તીનો સુવાસ ગળામાં કુલના હાર ઇં મા અલગક ખર્ચ થાય છે તેને દુકાવવાની જરૂર છે. જાનના જમણુ ખર્ચમાં પણ અત્યંત ખર્ચ થાય છે. એ ખર્ચ અતિશય કરવાથી કઈ આખર મળતી નથી. એથી

ઉલટી નાલાસી જણાય છે કેમકે ખરચ કરવાને જોઇતા, પ્રસંગે, પૈસા ન હોય તો પૈસા મેળવવા તળવીજ કરવી એ અવશ્યનું છે. ઘણી તેમને જીવતા લાખા જેના હૈયામાં તાલજ હોય છે, અને જે વાધની માફક તરખ મારવા તૈયારજ તાકીને ખેંસી રહ્યા હોય છે, તેવા વાણીઆને ઘેર જવું પડે છે. વાણીઓ પાટીદારને ઉમ્મો સાનમાં (હાથે પગે) બાંધી લઇ ઓછામાં ઓછું ને શરમને લીધે બાર આના બ્યાજ લે છે. એતર પડાવી લે છે. ઉત્તરમાં નાણાં લેહણાં કાઢે છે. જીવતાં જીંધીને ખેસવા દેતો નથી. મેંભુંટુણાં કે વખતે નરમ હોય તેને જીભની આંટીવાલી જે ચાર શબ્દો વાપરે છે. આવું આવું ઘણું થતું આવ્યું છે ને થાય છે. છતાં પણ આપણે આપણા ભાઇઓથી મોટાઇ કે આખર મેળવવા ખાતરજ “છાણનો કીડો છાણમાં મરે” તેમ તેમાને તેમાંજ જીડા ખાડામાં થઇડાઇએ છીએ. હવે જગત્ નિયંતા પરમાત્માનો આપણે આભાર માનવાનો છે કે તેણે આપણને સુખદિ આપી છે. આપણા જ્ઞાન ઉધાડયા છે, અને આપણે હવે સાર નરસુ વિચારતાં શીખવા મંડયા છીએ, તો આનાં ખર્ચમાં કમક દદ ઉપરાંત થતાં કે ‘નાઆતો નહી આલે’ એવા ખર્ચનો આંકડો કમતી કરવો જોઇએ.

અપૂર્ણ.

ગોર ને ગાયંજો—આ બે બાબત જો કે નજીવી છે છતાં ઘણી ઉપયોગી જણાય છે. અલખત આ બંને આપણા હાથ પગ છે. પરંતુ તેમની જેટલી આપણે દયા રાખીએ છીએ તેથી બમણું એ આપણને ફરતે છે. ગોર કરતાં ગાયંજની ફરતે આપણને અતીશય છે. ગાયંજનું દાણુ લગ્ન પ્રસંગે કરવાતું કારણ એટલુંજ કે દાતાર પટેલોએ ગામડામાં જ્યાં ગાયંજનો હજમત શિવાય ખીજો ધધો નથી, અને જેને હજમતના પૈસાથીજ પુરૂં ન થઇ શકે તેમ હોવાથી દયા ખાઇને આ રીતે જીવન દાન આપેલું જણાય છે. પરંતુ આ દયાનો તેમણે હાલમાં ખોટો ઉપયોગ કરેલો જણાય છે. ગાયંજઓનો સંપ અતે તેથી પડતી પટેલોને અડચણ એ સર્વત્ર જાહેર છે. વાણીઆ, બ્રાહ્મણ ઇં ખીજ જીતોવાલા પોતાનો ગાયંજો જો ખરોખર કામ ન કરે કે વખતસર હજમત કરવા ન આવે તો બદલી શકે. પરંતુ બિલો બિચારો પાટીદાર પોતાનો ગાયંજો બદલી શકે નહી ગામડામાં ગાયંજઓનો દોર ને તોર એટલો છે કે તેઓ ભાગ્યે પંદર દિવસે એ પાટીદારનું મોં જેતા હશે. એને ઘેર લગ્ન પ્રસંગે દરેક વખતે પોતાનું દાણુ લેવા હાજર થશે ખરો, પરંતુ કામ પ્રસંગે મો બતાવવા સિવાય ભાગ્યેજ પોતાની મેજ ચાર પાચ

ધિક્કો અવરોધા શિવાય હાજર થશે. વળી આપણામાં એવી જાદુ ભરણી છે કે આપણા દરેક કામમાં ગાયબની જરૂર હોવી જ નોંધીએ. પરંતુ આપણી મુક્ત શિવાય ખીજ કોઈ મુક્તમાં એટલી જરૂર જણાઈ હોય અથવા જણાતી હોય તેમ ખબર નથી. અક્ષયત ગાયબનો આપણી પરદાસ કરે છે, પરંતુ તેને બદલે આપણે તેને દરેક વખતે તેના કામ કરતાં દશ ઘણું વધારે આપીએ છીએ. વિવાહ પ્રસંગથી તે લગ્ન સુધીમાં તેને ઓછામાં ઓછા પંદરેક રૂપિયા મળે છે ત્યાર પછી વધુ વળાવે ત્યારે બને વખત થઈને ઓછામાં ઓછા રૂ. ૧૫ ના લુગડાં ઈન્ન મળે છે. કન્યા જોવાતું કામ જે ઘણું અગત્યનું છે, અને ઘણું જોખમકારી છે તે કામ ગાયબને સોંપ્યું છે. આથી કદાપી જે કન્યાનાં કંઈ ખોડ આપણે હોય તો તે ખોડ આપણે છુપવધા સાથે કન્યાના માતા પિતા તરફથી તેને કંઈ સિરપાવ મળે છે. અને આથી ગિયારા વરને ઘણું સોસવું પડે છે. આ કામ ખરું જોતાં વરનું પોતાનું છે. કેમકે તેને કન્યા સાથે પોતાનો આજો જન્માસે ગાળવાનો છે. એથી ખીજ નંબરે વરના માતા પિતાનું છે. તે નહીં તો વરનો ભાઈ અગર વરના કુટુંબમાંથી હરકોઈ માણસ કન્યા જોવા જાય, આથી કોઈ જનની જુલ્મ થશે નહીં. વર કન્યાનું જોકું સુખી થશે અને માઆપ તેમ સધળી પાટીદાર જનતાને તેઓ આશીર્વાદ દેશે. લગ્ન પ્રસંગે અચુક કાર્યમાં ગાયબની જરૂર છે અને તેના શિવાય કશું થાય નહીં એ ધારવું કે માનવું કેવળ જીલ્લ બરેલુ છે. મોટાં શહેરોમાં વિવાહ પ્રસંગે ગાયબનું કામ આટલું અધુ માલમ પડતું નથી. તેઓને ફક્ત હજમત શિવાય ખીજું કામ કરવાનું નથી હોતું. પરંતુ તેમનું કામ જે પાટીદાર વર્ગમાં લેવાય છે તે ફક્ત એક હેલકરી કે મજૂરથી લેવાય છે. એથી હજમોની ઓશીયાળી કે... ગુલામી કરવાની, વારંવાર એને (એક આપણા વશવાયાને) ઘેર હજમત કરાવવા કે ખીજ કામ સાથે ખોલવવા, પાંચ ધક્કા ખાવાની જરૂર નહીં પડે. આથી ખર્ચમાં મોટાં ખચાવ થશે અને જે સંકટ કે દુ:ખ આ હજમોને લીધે લોગવવું પડે છે તેમાંથી બચીશું. આ કામ સાધારણ વર્ગના કે ઉત્તરતી સ્થિતિના પાટીદારોથી થવાનું નથી. પરંતુ વિદ્વાન સુધરેલા વર્ગના તથા દરેક કુટુંબમાં આગેવાની ધરાવનારાઓથી બની શકે તેમ છે. મોટે તેમણે પોતાને ધેરફીર પોતાના જ્ઞાતીભાઈઓ, દાખલો લે તેમ આગેવાની કરવાની જરૂર છે. શહેર વિગેરેના ખીજ સુધરેલા ને નાત ખર્ચમાં વિચારવંત લોકો આપણા કરતાં કેટલા વધારે સુખી છે તે આપણા બધાની જાણમાં છે.

આગેવાની કરવાથી નિંદાઈ શું કે દંડાંસી કરાવી શું એ વિચાર કેવળ
 જૂલ ભરેલો છે. બ્યારે પ્રથમ રેલને, તાર, જુદા, જુદા રૂંસો (પહેરવેશ)
 ની નકલ, નવા નવા હુન્નરોનો દેશમાં પ્રવેશ થયો ત્યારે પ્રથમ આપણે જ
 દંડાંસી કરતા હતા. પણ બ્યારે આપણે સમજ્યા કે આમાં આ સુખ છે
 ત્યારે આપણે ફેટલા તે પાછલ ઉત્સાહથી, પ્રેમથી, ને આનંદથી
 ગાંડયા રહીએ છીએ. જે રીત રીવાજ કે ધારાથી નાતને સુખને બદલે
 ફાંખ ઉત્પન્ન થાય છે, જે રીત રીવાજથી નાતની શાળાશીને બદલે દંડાંસી
 થાય છે, જે રીત રીવાજથી ધન સંગ્રહ થવાને બદલે વેરફાઈ જાય છે,
 અને જેથી આનંદને બદલે શોક થાય છે તેમને બદલવા કે કાઢી નાખવા
 એ અતી ઉત્તમ છે. અને કાઢી નાખવામાં સ્વતંત્રતા જરૂરની છે. ગાય-
 જીઓના મોઢા દોરનો દાખલો ધણા જણના જીવનમાં હશે. એક સદ્
 ગૃહસ્થ પાડીદારને ફેટલાક કારણસર પોતાના ગાયજીને બદલવાની જરૂર
 પડી અને જીજીને કામકાજ સાફ બોલાવ્યો. પટેલે નવા ગાયજીને જણા-
 વેલું કે તારી નાત જે તારો દંડ કરશે તે હું આપીશ. ને તું મારે ત્યાં
 કામ કર. આથી તેણે પટેલનું કામ કર્યું. થોડી સુદત પછી ગાયજીની
 નાત મળીને જે ગાયજીએ પટેલનું કામ કર્યું તેનો રૂ. ૧૦૦ દંડ કર્યો.
 આ દંડ પટેલે ગાયજીને આપ્યો. અને નવો ગાયજી છુટ્યો. જીના ગાય-
 જીએ પટેલને ઘેર કામ કાજ કરવા ફરી ના પાડી અને કહ્યું કે અત્યાર
 સુધીમાં મને જે તુકશાન થયું તે તમે આપો તો હું તમારું કામ કરું.
 પટેલને તે પૈસા આપવા પડ્યા. ત્યારે મુરખીઓ, વિચાર કરો કે આમાં
 પટેલ કાણ? પટેલ કે ગાયજી? જે પટેલે દયા ખાઈ ગાયજીને ઉપ-
 તદ્દાન આપ્યું તે પટેલને છેવટે આવું સુખ આપ્યું!!!

ધાપડ વડીઓ ઈ—આપણી જ્ઞાતમાં ધાપડ વડીઓ કરવા કરા-
 વવાનો ચાલ છે. અત્યાર સુધીમાં આ કન્યા તરફથી થતું આવ્યું છે તેમાં
 ધણી અડચણો પડે છે. અને તે અડચણો પડતાં છતાં તે દુહિત્ર અમુલ્ય
 સુલની વપરાતી દેવાતી ગાળો આપણે જોઈએ છીએ. આ અડચણો દૂર
 કરવાનો ઉત્તમ રસ્તો એ છે કે ધાપડ વડીઓ વરની મા કરે અને તે
 કન્યાની માને ઘેર મોકલે અને એ વડીઓ ધાપડ ફરીથી વરને ઘેર જાય,
 આથી બે લાભ છે. એક તો કન્યાની માને જાતની તબવીજ સાફ જોઈતો
 સામાન કરવાની જોઈતી નવરાશ મળે અને જાતનું સર્વથી સારું સન્માન
 થઈ શકે. બીજો લાભ એ છે કે ગાંધેથી કે કન્યાને ઘેરથી (ગમે તે
 ગાંધેની હોય) આવતાં વડી ધાપડમાં જે અવગુણ કે જોડ આપણ વરની

ના કાઢે છે તે ન નીકળે, જોઈતો ખાવાનો સ્વાદ થાય,, રંગમાં સ્વાદમાં તેમ વણાશમાં જેવા જોઈશું તેવા થશે. અને અન્યો અન્ય પ્રેમ વધશે. વરતી માને 'ઠેયો' પરણાવવાનો હોશ હોવાથી હરખમાં મરવાં પણ લાગશે નહીં. મેહેવત જણાશે નહીં.

અપૂર્ણ.

—:O:—

ફકતે મુજ મહાશયોને ખાસ વાંચવા લાયક.

વિજય, તારા ઉપાસકોએ જે જે સંસારિક વ્યવહારિક સૂચનાઓ કરી; તે તે તારી ઢખમાં બતાવી આપી છે. પણ ભાગ્યેજ જનમમુહમાં તેની અસર થએલી જોવામાં આવેછે. તેથી આ લખનારને આશ્ચર્ય કે દીલગીરી થતી નથી. તેનાં કારણો તારા સ્વચ્છ અંતઃકરણ ઉપર મૂકવામાં આવશે ત્યારે તને પૂર્ણ રીતે સમજશે.

આ સૃષ્ટિમાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં મનુષ્યોએ પોતાની પ્રકૃતિ અનુસારે જે જે સ્થિતિઓ ઉપજાવી કાઢી છે. તે બધી અમુક સમયમાં પ્રશંસનીય ઠરતી નથી. કેમ ઠરતી નથી? તેનાં કારણો શોધવા માટે અવકાશ નથી. પણ લેખકને તેની લક્ષ્ય વૃત્તિ ઉપર સત્વરે જવાનો નિશ્ચય છે. અને તે નિશ્ચય એવો છે કે તે જન સમાજમાં સર્વ રીતે ઉપયોગી થઈ પડે.

હુનિઆના જે ફળદ્રુપ પ્રદેશો ગણાય છે, તેમાં આપણા ગુજરાતની પણ ગણના થઈ શકે છે. અને તેમાં પણ સર્વોત્કૃષ્ટ ઘરોતરનો ભાગ છે. તેમાં બહુધા લેઉઆ પાટીદારોની વસ્તી છે. તેની તથા તેની જોડે સંબંધ ધરાવનાર ભાગોના લોકોની સંસ્થિતિનો વિચાર અને તેમાં શુ શુ ફેરફાર કરવાનો છે એ બતાવી આપવાનું વિજય તારું કર્તવ્ય છે. પણ ક્યાં કમાનુસાર ઉપાયો યોજવાથી સાફલ્ય થશે, તે તારા ઉપાસકોના ધ્યાનપર લાવવું એટલુંજ આ લેખકનું કર્તવ્ય છે. તે પ્રસંગોપાત દર્શાવવામાં આવશે.

વિજય તેં બાળ લગ્ન ન કરવા એકથી અધિક વખત લાંબા પહોળા રૂપમાં કહી બતાવ્યું, પણ એથી જનસમૂહમાં અસર થશે કે કેમ? અગર બાળ લગ્ન થવાથી જે નુકસાન તું ધારે છે તે કેટલેક દરજ્જે ન થાય, એવા ઉપાય ઉપાસકો ઉપસ્થિત કરી ઉજ્જવલિતપણે તારા અંતઃકરણ ઉપર ચિતરી શક્યા છે? તેનો તુજ વિચાર કર. અને તેની જોડે નીચે બતાવેલા વિચારનું અવલોકન કરી તને યોગ્ય લાગે એવી આબાદ છાપ જનસમાજ ઉપર પાડ કે જેથી તારાં કર્તવ્યનું સાફલ્ય થાય.

આપણા જ્ઞાતિબંધુઓમાં બાળ લગ્ન થાય છે પણ તે એકદમ,

સંસારિક અડચણો, તથા આરૂઢ ધ્યેયી પ્રવૃત્તિઓને લીધે અટકી શકે તેમ નથી. ખેશક, બાળ લગ્ન કરવાં એ બિલકુલ કાયદેમંદ નથી. પણ આલતી પ્રવૃત્તિઓનો વિચાર કરતાં તે પ્રવૃત્તિઓને અનુસરતો રહેતો પકડવો એટલે ધીરે ધીરે ધારેલા પરિણામપર નવાશે.

બાળ લગ્ન એકદમ ક્રમ ન અટકે? તેનું આ જગ્યાએ વર્ણન કરવું અયોગ્ય ગણાશે નહિ. એમ ધારી મારા વિચાર પ્રિય વાંચનારની હજુર રજુ કરું છું.

આપણી જ્ઞાતિમાં ગણાતા કુળવાનના છોકરાઓની પહેરામણી રૂ. ૩૦૦ થી પાંચ સાત હજાર લગી ઉપજે છે, તથા જેમને એથી ઉલટું હોય છે તેમને કન્યા પરણવા જલ્લના ઘોડા ધણા રૂપીઆ આપવા પડે છે. પણ આ બંને પક્ષમાં કન્યા મોટી કે વર નાનો હોય અગર તેથી ઉલટું કે સમવયી હોય. ધણા ભાગે પહેરામણીવાલા વર હોય તેમાં કન્યા સમવયની અગર મોટી હોય છે, અને વર પાંચથી દશ બાર વર્ષની ઉમરનો હોય છે. બ્યારે દશ બાર વર્ષની ઉમર હોય ત્યારે દંપતિ બાવ તે શું, સંસાર તે શું, પ્રજોત્પત્તિ તે શું, સુખ તે શું, આ બધું સમજવાને તે વખતે વધુવર બિલકુલ અશક્ત હોય છે. આવા સંજોગમાં માખાપ પ્રજોત્પત્તિની આશા રાખે, તેથી લલચાઈ પ્રજોત્પત્તિ થાય એવા ઉપાયો (કહેતાં શરમ લાગે એવા) યોજે, તે શું ઓછા ખેદની વાત છે! આવી સત્તા ધણા ભાગે વરના માખાપ તરફ રહેલી હોય છે. માખાપ પણ સમજી શકતાં નથી. કે આવા નીચ ઉપાયો યોજવાથી ભવિષ્યમાં તેમની (વધુવર) તથા તેમનાથી થતી પ્રજા ઉપર શું અસર કરશે? માટે આ લેખ યોજવાની જરૂર છે. પહેરામણીવાલા વરના કુટુંબોમાં તથા પહેરામણી આપી કન્યા દેનારાના કુટુંબોમાં કન્યાઓને બાર વર્ષની અંદર પરણાવી દે છે. તેનું કારણ એમ જતાવે છે કે કન્યાની વધારે ઉમર થઈ જાય તો યોગ્યતાવાળો વર મળી શકે નહિ. એટલે કે વર નાનો ઉમરનો મળે, માટે બાર વર્ષની અંદર કન્યાનું લગ્ન કરવું પડે છે. વખતે પીજ વર મળે પણ તેની ઉમર ધણી હોય માટે તે બંરાબર કહેવાય નહિ. વળી શાસ્ત્રમાં બાર વર્ષની અંદર લગ્ન કરવાનું પુન્ય માનેલું છે. (એટલે કે રતુકાળ પ્રાપ્ત થતા પેહેલાંની ગમે તે અવસરે) માટે તેમ કરવાની જરૂર છે. જો આ પ્રમાણે હોય તો તેમનું કહેવું કેટલેક દરજ્જે માન્ય રાખ્યા વગર ચાલે તેમ નથી.

તેને બાળ લગ્ન થવા દો, જો કે તેથી તુકસાનતો છેજ, પણ તેનો એક-
દમ અવકાશ ઉપરનાં કારણોને લીધે થઈ શકે તેમ નથી.

જેમને પરણવાને માટે કન્યાના બાપને રૂપિયા આપવા પડે છે.
તેવી કન્યાઓની ઉંમર ઘણું કરીને પરણતી વખતે બાર વર્ષ સુધીની
હોય છે. અને વરની ઉંમર ઘણા ભાગે મોટી હોય છે. (કન્યાથી બમણી
કે તેથી વધારે) આવા સંબોગમાં પ્રજોત્પત્તિના ઉપાય યોગ્ય એ પણ
ઓછા ખેદની વાત નથી.

બાળ લગ્નની એકસ વ્યાખ્યા આપવી કઠણ છે. કારણ કે કન્યા
બાર વર્ષ સુધીની હોય અને વરની ઉંમર પચાસ સાઠ વર્ષની હોય તો
તે પણ બાળ લગ્ન નહીં ગણાય? અગર કન્યાની ઉંમર બાર વર્ષથી
લીશ વર્ષ સુધી હોય અને વરની ઉંમર કન્યાથી ચાર પાંચ ગણી ઓછી હોય
તો પણ તે બાળલગ્ન નેવુંજ તુકસાન કર્તો ગણાય, માટે આપણે
પરણવાના વખતનો નિશ્ચય કરવો એજ સારું છે.

કન્યાની ઉંમર બાર વર્ષની અને વરની ઉંમર સોળથી અઠાર
વર્ષની હોય તો યોગ્ય લગ્ન ગણાય એમ માફ માનવું છે. વળી કન્યાની
ઉંમર બાર વર્ષથી માંડીને સોળ સત્તર વર્ષની હોય ને વરની ઉંમર પચીસ
પાંત્રીસ વર્ષ સુધીની હોય ત્યાં લગી ઠીક કહેવાય.

બાળ લગ્ન હાલની સ્થિતિ જોતાં તુર્ત અટકી શકે તેમ નથી.
તેનું કારણ ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે છે. વિશેષમાં એમ પણ કહેવું જોઈએ
કે હજી શારિરિક સંપત્તિનું શું મહત્ત્વ છે. અને તે મહત્ત્વ કયા કયા
કારણો ઉપર અવલંબીને રહે છે. તે લોકો સમજતા થયા નથી. માટે
બાળલગ્ન થયા છતાં બાળલગ્નથી જે ગેર ફાયદા થાય છે તે ન થાય.
એનાં ઉપાયો શોધવામાં હાલ સાર્થક છે.

ભલે બાળ લગ્ન થાય પણ કન્યાને પ્રથમ રત્ન આવ્યા પછી જે
વંશ સમાગમ થાય તે પ્રજા ઘણી સારી થાય. પણ તેની સાથે યાદ રાખવું
જોઈએ કે વરની ઉંમર તે વખતે અઠાર વર્ષથી ઓછા હોવી ન જોઈએ.
આપણા શાસ્ત્રમાં તો કન્યાને પ્રથમ રત્ન આવ્યા પછી સોળ રાત્રીની
અંદર મૂકતે જોઈ ગર્ભાધન કરવાની વિધિ કહેલી છે.

રત્ન પ્રાપ્ત થયા પછી સમાગમ થાય તોજ સારી પ્રજા ઉત્પન્ન થ-
વાની આશા રાખી શકાય. કારણ કે રત્ન આવ્યા પહેલાં ગર્ભાશય પ્રકુ-

હોતે હોતું નથી. તેથી તે વિનં પારણુ કરી શકે નહીં. પણ ઉલટું થઈ ગયું છે. તે તેથી આગળ ઉપર જે પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે તે શરીર સંપત્તિમાં પાછળ પડતી હોય છે.

વર નાની ઉમરનો હોય તે કન્યાને રતુદ્રાગ આપ્યો હોય તો પણ વરના નમ્રતા વિશેષને લીધે આગળ ઉપર પ્રજા શરીર સંપત્તિમાં સારી નીવડતી નથી. માટે યોગ્ય અવસ્થામાંજ મેળાપ થાય તો પ્રજા સારી નીવડે. એમાં કંઈ સંદેહ નથી. દાખલા તરીકે જુઓ કે જે વર્ગમાં બાળ લગ્ન થતાં નથી. તેમાં પ્રજા સશક્ત થાય છે. ઉત્તર હિંદુસ્તાનના લોકોને આપણા લોકો પરદેશી કે ભેંગ્યાના નામથી ઓળખે છે. તેમની શારીરીક સ્થિતિ આપણા કરતાં કદાચ દરજ્જે ચડતી છે? તેના વાંચનારજ વિચાર કરી લેશો. કેટલાક એમ કહે છે કે ઉત્તર હિંદુસ્તાનનું પાણી સાફ છે તેથી પ્રજા સશક્ત થાય છે. પણ એમ વિચારના નથી કે તેમનામાં બાળ લગ્ન થતાં નથી એમ મુખ્ય કારણ છે. વળી દક્ષિણિ આફ્રિકામાં એવો રીવાજ છે કે કન્યાને રતુ પ્રાપ્ત થયા પછી તેઓ સમાગમ થવા દે છે. તેઓ પણ આપણા લોકોમાં રીવાજ નથી. વળી જુઓ પારસી લોકોમાં બાળ લગ્ન નથી. તો તેઓ શરીર સંપત્તિ તથા વિદ્યાવૃદ્ધિમાં આગળ પડતા થયા છે. પણ કેટલાક હદ ઉપરાંત ઉમર થયા પછી લગ્ન કરે છે તે પણ સાફ નથી.

આપણા લોકો તો કન્યાને બાર વર્ષની આંદર પરણાવવી એમાંજ સાર્યક માને છે. પણ આગળ પાછળની સ્થિતિ તથા બીજાં શાસ્ત્રોમાં શું કહેતું છે તે ધ્યાનપર લેના નથી. કયા આપણા શાસ્ત્રમાં એમ કહેતું છે કે કન્યાને રતુ આવ્યા પહેલાં સમાગમ થવા દેવો? ઉલટું એથી જુદુંજ માલમ પડે છે કે કન્યાને રતુ આવ્યા પછી તેના વર એકે સમાગમ થવા દેવો જોઈએ. તે પહેલાં જો સમાગમ થાય તો પ્રજા ઉત્પન્ન થતી નથી. તે નક્રમા વીર્યનો પાત-ચર્ધ બાળકન્યા જોઈતો દોષ લાગે છે. તેમ પ્રજા નિર્મળ થવાથી દુનિયામાં એકંદરે સદગુણને બદલે દુર્ગુણ વધે છે.

અરે બંધુઓ! તમારી દોકરીઓનું દીર્ઘ સૌભાગ્ય ધૃષ્ટિતા હોં, તો યોગ્ય અવસ્થા વગર પ્રજોત્પત્તિ ન થવા દેવા માટે પૂરતો પ્રયત્ન કરશો. તમે હાલ કળિયુગનો વાંક કાઢી મનુષ્યને અદ્યાપુષ્પી કરાવો છો પણ તમે તમારી ભૂલનો વિચાર કરતા નથી એ દિલગીરીની વાત છે.

આપણામાં કિશોર વયના છોકરાઓ કેટલાક પરણ્યા પછી આ દુનિયાનો ત્યાગ કરી ચાલ્યા જાય છે, અને તેમની સ્ત્રીઓને આખો જીવ દુઃખમાં ગાળવો પડે છે. તથા જીવનમાં બીજા શુભાવી પડે છે. તેમાં તમારી જ ભૂલ છે. વખતનો-કળિયુગનો કંઈ દોષ નથી. માટે યોગ્ય અવસ્થા વગર સમાગમ ન થાય તો તમારી પ્રજા દીર્ઘાયુષી થશે, અને સંસારનું ખર્ચ સુખ ભોગવશે, યોગ્ય ઉમર થયા પહેલાં સમાગમ નહીં કરવો એ દીર્ઘાયુષી થવાનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે. તેની સાથે ગૌણ નિયમ ધણા પાળવાના છે, તેનું આ જગ્યાએ વર્ણન કરવું અપ્રાસંગિક કહેવાય. પણ મારી ખાસ ભલામણ છે કે આપણા સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન સ્વામિજીવું ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેશાઈ ખીએ. એલ. એલ. ખી. કૃષ્ણ “દીર્ઘાયુષી શી રીતે થવાય” એ પુસ્તકનું અવલોકન કરી તે પ્રાવર્તન કરવાથી ધારણો હેતુ માર પડશે.

જેમને યનસ્પતિ શાસ્ત્રનો અનુભવ છે તેમને સારી રીતે માલુમ પડ્યું છે કે ગણા ખરા કુલોમાં નર અને માદા હોય છે. ને તેમનો યોગ્ય અવસ્થામાંજ સમાગમ થઈ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. આવો કુદરતનો નિયમ છે. અને મનુષ્ય જાતિને સારાસારનો નિર્ણય કરવાની પરમાત્માએ શક્તિ આપેલી છે છતાં સૃષ્ટિ સૌદ્યમાં થતા અવલોકનને પછવાડે મૂકી દઈ નીચ પ્રવૃત્તિમાં જોડાય છે એ શું મનુષ્ય જાતિને શરમાવનાર નથી કે વળી જનાવર સરખાં પ્રાણી જેવાં કે, બેંસ અગર તેથી નીચ કૃતરાં પણ તેની યોગ્ય અવસ્થામાં અમુક વખતેજ સમાગમની ઇચ્છા રાખે છે તે પણ મનુષ્ય જાત આંખે દીઠા છતાં જાણી જોઈ આંધળા બની જાય છે એ શું દુનિયાની વિચિત્રતા નથી ?

કેટલાંક અંધ વૃદ્ધ માઆપો શાસ્ત્રનો, દયાનો, કે પુન્યનો ડોળ ધાંલી સર્વજ્ઞ બને છે, અને પોતાનાં બાળકોને યોગ્ય સમય વગર સમાગમ થવા દેવામાં સુખ માને છે. તેમને હું પૂછું છું કે આતે સુખ કે દુઃખ, ખર્ચ પૂછાવો તો આથી તેમને જ્ઞાનમમાં નાખે છે. અરે ઝોટલુજ કહી આવ્યો ખવાતો નથી પણ તેમના જવાને ખુનીઓના દરજ્જામાં મૂકવાને કંઈ અડચણ આવે એમ મને લાગતું નથી. વળી ખુનીઓ તો સારા કે સામાનો જીવ લઈને છુટકો કરે પણ આ તો મરતા લગી બિચારાં છોકરાંને તથા તેમનાથી ઉત્પન્ન થતી પ્રજાને ભર દુઃખના દરિયામાં નાખે છે. અને તેથી કેટલું તુકસાન થાય છે તેની ગણતરી કોઈ મોટા ગણિતવેત્તાથી

ધક શકશે ખરી? ના નહીંજ. પાછળ એમ પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે રતુ પ્રાપ્ત થયા પછી જે વરસે વરતી યોગ્ય અવસ્થામાં સમાગમ થાય તો સારું તેનું કારણ એમ છે કે પ્રથમ રતુ આવે એટલે સ્ત્રી પોતાના સ્ત્રીત્વમાં પૂર્ણ અવસ્થામાં આવી પહોંચી એમ મનાય નહીં, પણ તે સ્ત્રીત્વમાં આવવાનું એક સુચિન્હ છે. તેના પૂર્ણ અવયવો ખીસવાને માટે તેને વર્ષ લાગે આવે વિદ્વાન દાકતરોને પણ અભિપ્રાય છે. સારું આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે જે વરસ પછી યોગ્ય વખત ગણાય એમ મારું માનવું થાય છે.

પુરુષને માટે જે પાછળ અરાઢ વર્ષે સમાગમ કરવાનું બતાવેલું છે. તેનું કારણ કે સામાન્ય રીતે પુરુષનું વીર્ય અરાઢ મે વર્ષે પકવ થાય છે, અને તેને માટે વિદ્વાન દાકતરોએ એવી ખાત્રી કરી આપી છે કે પકવ વિર્યને લઈ પીચકારી વતી કોઈ યોગ્ય અવસ્થાવાળી સ્ત્રીના ગર્ભાશયમાં દાખલ કરવામાં આવે તો તેને ગર્ભ રહી શકે છે. આથી એમ સમજાય છે કે અરાઢમે વર્ષે વીર્યમાં જીવન શક્તિ આવે છે. તે પહેલાં આવતી નથી માટે તે પહેલાં વીર્યને બગડવા દેવાથી આગળ ઉપર તુકસાન થાય. જેથી વીર્યની જીવન શક્તિ સ્વતઃ સિદ્ધ સિચિલ પડી જાય. અને જે આમ થાય તો બાળ હસા જેવું પાપ લાગે એ દેખીતું છે માટે યોગ્ય અવસ્થાની કેટલી અવશ્યકતા છે તે સહજ રીતે સમજાશે.

બાળ લગ્ન થવાથી અને તેને લીધે યોગ્ય અવસ્થા વગર સંયોગ થવાથી શાતિબંધુએ ઘણું તુકસાન વેઠેલું છે, વેઠે છે, ને વેઠશે. શું વેઠ્યું? આ પ્રશ્નનું આવલોકન કરવું જરૂર છે.

બાળ લગ્ન થયા છતાં હજુ કંઈક મૂળની સ્થિતિનો આભાસ થાય છે. તે એવો કે શાતિબંધુએ કોઈ ક્ષત્રીય શાખાના હોવા જોઈએ. પણ દીલગીરીની વાત એ છે કે તેઓ તેને નાબુદ કરનારા થઈ પડ્યા છે. અસલ જુઓ તો આપણા વંશને હચિયારો બાંધતા અને તેનો સારી રીતે ઉપયોગ કરી પોતાનું શુરત્વ બતાવી આપતા હતા. એઓ સ્વભાવે ઉદાર, દયાળુ, અને સહનશીલ હતા. હવે તેમનાજ પુત્રો સાંકડા મનના સ્વાર્થી નીવડ્યા છે. તેમાંના કેટલાક કેળવણી લીધાનો, ડીગ્રીઓ મેળવ્યાનો ફાંકો ધરાવે છે. પણ તેમનામાં શું તત્વ છે. તે તો તેમનેજ ખબર. આવી સ્થિતિમાં પોતે મહત્વાકાંક્ષી બની પૂર્વજોના કરતાં ડાહ્યામાં અપવાનો

દાવેદા ધરાવે છે, પણ તેમનામાં તેનું વિન જોવામાં આવતું નથી. એમ દીક્ષાગીરીસાથે કહેવું પડે છે. અમારે તેમના પ્રત્યે દ્વેષ નથી. પણ અમે તેમને યોગ્યતાનુસાર મુરખાની, બાઈ કે મિત્ર તરીકે ગણીએ છીએ. છતાં જે ખરી વાત હોય તે કહી દેવી એવી અમારી ફરજ સમજીએ છીએ.

પૂર્વજો ઉદારતાની સાથે એકજ નિશ્ચયના હતા. અને વળી સંસાર વ્યવહારનાં કાર્યમાં પણ પોતાનો નિશ્ચય ખરો પાડી આપતા હતા. દા. જા તરીકે જુઓ તો તેમનો કન્યાઓ અપવાનો ચરસ પરસનો સંબંધ, તથા તેથી થેનો ખર્ચ, તેનીસાથે હાલનો સંબંધ સરખાવો તો માલુમ પડી આવશે કે નિશ્ચયને વચગી રહેનાર કોણ હતા?

વળી જ્ઞાતિબંધુઓમાં પહેલાંના કરતાં કેળવણી (હાલની પદ્ધતિ પ્રમાણેની) નો પ્રસાર થયો છે. કેટલાક કેળવણી લીધેના ફાંટા ધરાવનાર નિશ્ચયના દાતા હોય. એવો આડંબર કરે છે. પણ સંસારિક કે વ્યવહારિક કામમાં વખત આવે પાછળ પડતા દેખાયા છે. આમાં તેઓનો જીવનકુલ વાંક હોય એમ માલુમ પડતું નથી તેનું ખરું કારણ યોગ્ય અવસ્થા વગર પ્રજોત્પત્તિજ છે - તેથી નિશ્ચયને તેમનાં શંકાનાં મગજ અડણુ કરી શકતાં નથી. પણ યોગ્ય અવસ્થામાં પ્રજોત્પત્તિ થાય અને પેઢી દર પેઢી એમ ચાલે તથા યોગ્ય કેળવણી મળતી જાય તો એશક પૂર્વવત્ સ્થિતિ કરતાં સારું પરિણામ લાવી ખરું સુખ-લોભવી શકે જુઓ આકાશના લોકો હાલની પદ્ધતિ પ્રમાણેની કેળવણી લેતા નથી. તેમ છતાં તેઓ સશક્ત છે. અને સાર્વભૌમ અંગ્રેજ સામે પોતાનું સ્વાતંત્ર્ય જાળવી શક્યા છે. એટલુંજ નહીં પણ પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કરી પોતાના અડગ નિશ્ચયને વચગી રહ્યા છે. આનું કારણ એટલુંજ કે તેઓનામાં બાળ લગ્ન થતાં નથી. તેથી તેઓ જે નિશ્ચય કરે છે તે તેમનાં મગજ અડણુ કરી શકે છે. કોઈ એમ પ્રશ્ન ઉઠાવશે કે એ લોકો ભણ્યા-ગણ્યા વગરના જંગલી છે. એટલે તેમનામાં સુસતન હોય પણ જુઓ આપણા અંગ્રેજ લોકો તેઓનામાં તમારા ધારવા પ્રમાણે કેળવણીનો ફેલાવો છતાં તેમણે સાર્વભૌમ પદ ધારણ કર્યું છે. તથા યુનૅટેડેડેડ્ડસના લોકો કેળવણીના અગ્રેસર છતાં યુદ્ધ કરી પોતે સ્વતંત્ર થયા છે. એનું કારણ ફક્ત યોગ્ય ઉમરે લગ્ન અને સમાગમજ છે.

સારે હવે આપણે એવા નિશ્ચયપર આવીશું કે બાળ લગ્ન ન

ધેવાં એ સર્વોચ્ચ સાર છે પણ આપણી જાતમાં બાળ સમયે એકદમ અટકી શકે તેમ નથી. તો અસારે એટલું જ કહેવું બસ થશે કે યોગ્ય અવસ્થા વગર સમસ્યમાં ન થાય તોજ સારું પરિણામ આવી શકશે.

લેવા વિનયના આહકો આ સંબંધમાં આ લેખને અનુસરી માતિ-બુદ્ધિઓમાં કંઈ સમજનાઓ કરશે. તમા પોતે તેમ વર્તશે-વર્તાવશે. તોજ લેખકના પ્રયત્નનું સાદૃશ્ય થાણાશે. અને તેમ વર્તવાને તેમને સંસાર જ્ઞાનદારિક અડચણ આવવાની નથી. તેમ તેમના કુળને કોઈ પ્રકારનું સાં-છને લાગવાનું નથી. એ દેખીતું છે. માટે તે પ્રમાણે વર્તન કરવા ખાસ બક્ષામણુ છે. અને તે પ્રમાણે વર્તશે-વર્તાવશે તો તેઓ એક સમર્થ વૈદ્ય-રાજ કરતાં ઉચ્ચ દરજ્જાના ગણાશે અને ઉછરતી પ્રજા રૂડી અશીષ દેશે એ નિશ્ચય છે.

ને કે પ્રજા સંશક્ત થાય તો પણ સ્ત્રી કુળવણીની ધણી અવસ્થા-કતા છે એ કુળવણી કેવી જોઈએ એ વિષય કોઈ પ્રસંગે ચર્ચવામાં આવશે. સ્ત્રી કુળવણી વગર પ્રજા ગમે તેવી સશક્ત થાય તો પણ સુશિક્ષિત બનતી નથી, માટે આ બે વાત ઉપર પ્રજાનો આધાર છે. આ લેખમાં કોઈ કોઈ જગ્યાએ હૃદયે બળને લીધે સ્વતંત્ર મગજને યોગ્ય છુટ આપવી પડેલી છે. તેથી કોઈ માતિબુદ્ધિને ખોટું લગાડવાનું કારણ નથી તેમ છતાં ખોટું લાગે તો તેનો ઉપાય મારી પાસે નથી તેથી દીલગીર છું. પણ માતિવાત્સલ્યને લીધેજ આ લેખ યોગ્ય છે. અન્ય કંઈ પ્રયોજતું નથી.

—:o:—

અરજ પત્ર.

હે પરમ કૃપાળુ ઈશ્વર, મારા ચરેતરના લેઉઆ પાટીદાર બુદ્ધિઓના ઉપર તારી અકૃપા શાથી થઈ કે જેથી કરી તેઓ પોતે હાથમાં દીવે, લઈ કુવામાં પડવી જનારની પેઠે બાણી જોઈને માની લીધેલી મોટાઈના તાનમાં ને તાનમાં દુઃખ રૂપી દરીયામાં કે જે દરીયા તમામ અનીતી-માન રીવાજોથી ભરેલો છે, તેમાં દોડ્યા નાંચ છે. ને પોતાના તેમજ પોતાનાં બાળ બચ્ચાંનાં સુખ દુઃખનો વીચાર કરતા નથી. આ સ્થિતિ સુધારવા માત્ર હે નીચતાં તારી મદદનીજ અગત્ય છે; માટે તેમના હૃદયમાં સંપ્રદયા, અને પરાપકાર ચુદ્ધિ પેદા થાય તેવી પ્રેરણા કર. આવી બહોળી વસ્તીવાળી પ્રજા જે અનેક પ્રકારનાં મહાન કામો કરવા સમર્થ

છે, વિદ્યાભ્યાસ કરી આગળ પડવાનો પ્રયત્ન કરવા તેમાંના ધણા પુરૂષો બળવાન છે, જેતીમાં અર્થાગ મેહેનતનો ભોગ આપવા તૈયાર છે, જતે અઘાત દુઃખો વેઠવા સમર્થ છે, ખરી મેહેનતથી મેળવેલા દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવા ઉદાર છે, વિવેક વિદ્યામાં કુશળ છે, તમામ અન્ય જ્ઞાતીના જનોને મદદ રૂપ છે, ગામોના ગામોમાં પોતાનો દાખ જેસાડી પોતાની આગેવાની કરવામાં કુશળ ને પરાક્રમી છે, પણ પોતાની જ્ઞાતીમાં, પોતાના ગામમાં, પોતાની ટોળીમાં, પોતાના કુટુંબમાં, કે પોતાના ઘરમાં ચાલતા અલ્પ જે ટચલી આંગળીના ટેરવે ખસેડી શકાય તેવા રીવાજો, જેણે આખી પ્રજાને મહાન સંકટનાં સુમદ્રમાં ઝોકાવી દીધી છે, તેને કોઇને હાની કે તુકશાન ન થાય ને અપાર સુખનો અનુભવ થાય તેવા રૂપમાં પણ સહેજ જાલવા શક્તીવાન નથી. એ અદ્ભુત ચમત્કાર પમાડનાર ખીના છે દાખલા તરીકે શક્તી ઉપરાંત ખારમાંનાં ખરચ કરવામાં ન આવે ને મજતર પ્રમાણે ખરચ થાય, કોઇ પણ જાતનું ખરચ પોતાના બાઇઓની ચડસા ચડસીમાં ન કરવામાં આવે પણ પોતાની શુંબસ લીચારી કરવામાં આવે, તો કોઇને દુઃખ થવાનો કે આણુમાત્ર મનનો દુખાવો થવાનો શંભવ નથી. તે પણ મોટા હીમાચલ પર્વતને ખસેડવા જેટલું બારે કામ થઇ પડ્યું છે. અરે, એ મહા સમર્થ પુરૂષો હીમાચલ પર્વત ખસેડવા શક્તીમાન છે; પણ આ ક્યા બિસાત રીવાજને ખસેડવા સમર્થ નથી. તો અરે કંઈણાનિધિધર! એ કામને માટે એ પ્રજાને શક્તીવાન કરવા ફક્ત તારીજ પ્રેરણાની જરૂર છે. એવી મારી તારા પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

ચાલતા જમાનામાં અનુભવ સુખનો લાભ લેવા ધણા સાહસીકો બહાર પડ્યા છે, જેમણે પ્રસિદ્ધ કામો કરી જો કે પોતેજ લાભ મેળવ્યો છે. પણ તેથી ખીન્ન જાતીલાઇઓને દાખલો લેવા જેવું બન્યું છે તે માત્ર તારી અમારા ઉપર મહત્ કૃપાની શુભ નીશાની છે. વળી આશા રાખવામાં આવેછે કે એવા કામને વારતે સાહસીક પુરૂષોને જન્મ આપી તે દ્વારા દ્રષ્ટાંત આપ્યું છે તો ઉપર બતાવેલા ગળે વલગી પડેલા રીવાજોનો નાશ કરવાને શુરવીર-પુરૂષોને હીમતરૂપી બક્ષીસ આપશે ને સદંતર એકા એક જડ સુળથી નાશ થાય એવો વખત પણ આપશે એમ ખાત્રી થાય છે. આ દાખલો આપનાર ક્યા નેરો છે, ને ક્યા રીવાજો બદલી કે છોડી ક્યા

જીતિમાન રીવાજો ચાલુ થયાના દાખલા જોઈએ છીએ તે મારી ખુદ્ધિ પ્રમાણે હું અહીં રજુ કરું છું.

બાળ લગ્ન—બાળ લગ્નનાં દુબોથી તમામ વાંચનાર ગૃહસ્થો જોણીતા છે, તે પછુ તેનું થોડું વર્ણન આ જગ્યાએ લખવા ઉચિત ધારી લખું છું. પ્રાચીન કાળ સાથે હાલની લગ્ન કરવાની રીતી સરખાવતાં જણાય છે કે હાલ જેટલી નાની ઉમરમાં છોકરા અને છોકરીઓને પરણાવવામાં આવે છે, તેટલી નાની ઉમરમાં પરણાવવામાં આવતાં ન હોતાં. તેના દાખલામાં જેટલી સાખીતી છે કે આગળના વખતમાં સ્વયંવર થતા હતા તે વર કે કન્યાની નાની ઉમર હોય તે તેમનામાં પ્રવૃત્તિ સમજ હોય નહીં તો તેમ બને નહીં. બાળ લગ્ન થતા હુકા વખતમાં જન્મ પામેલો રીવાજ છે. હવે એ રીવાજ દાખલ કરનાર શેહેલાઈથી દાખલ કરી ગયા, પણ જ્યારે હાલ તેનાથી ઘણું તુકશાન થવા લાગ્યું છે, ત્યારે તેને બંધ કરનાર કોઈ શક્તિવાન નથી. આના પરિણામમાં માખાપોએ ઘણું બીચારવા જેવું છે, તે એ કે નાનાં બાળકો પરણાવવાથી ઇશ્વરે જીવે કદાપી વરતું મરણ થાય છે તો નાની ઉમરથી જ કન્યા વિધવા થઈ છે, તેને પોતાની આખી ઉમર દુઃખમાં ને દુઃખમાં ગુજારવી પડે છે, તે તેને પોતાને તેમજ તેનાં પીયરીયાં સાસરીયાંને એક ઘણું જોખમ બરેલું અસહ્ય દુઃખ છે. વળી નાની ઉમરથી પરણેલા પૈકી કન્યા મોટી ઉમરની હોય તે બરાબર દેખાવપરથી સાખીત થઈ શકતું નથી; જેથી થોડી મુદતમાં સ્ત્રી વધીને પોતાના વરની સરખામણીમાં ઘણી વખત જેટલી વધી જાય છે કે તેનો પ્રથમ ખ્યાલ કરવો મુશ્કેલ પડે છે. આવા બનાવમાં ઘણું ખરું વર છેક શરીરે નાણુક બનતો જાય છે ને દેખાવ હાસ્ય પાત્ર થઈ પડે છે. એથી બને છે એટલું જ કે, સ્ત્રી જાતને પરમેશ્વરે જાણે દુઃખ વેઠવા પેદા કરેલો હોય એમ મરદો માનતા હોય એવી સ્વાર્થા ખુદ્ધિ સીવાય બીજું જાણાતું નથી. કારણ વરને કોઈ પ્રકારનું દેખીતું દુઃખ દેખાતું નથી.

બાળ વયમાં લગ્ન થયાથી સ્ત્રી પુરૂષ પરણવામાં જ ને જો સુખ રહેલાં છે તેથી અબજ રહી જાય છે, ને મોટી વાત એ છે કે, પરણવામાં પુરૂષ અને સ્ત્રી પોતાની જો દરજ્જો છે તે પણ બીલકુલ સમજી શકતાં નથી. તેથી બને છે એમ કે ધર સસાર મહાદેશાંતીથી આનંદમાં ચાલતો

નથી, પણ કુલ્યા કંકાસથી ભરપૂર રહેછે. પોતાની સમજની ગરહાણીમાં પરણેલા પુરુષો પોતાની સ્ત્રીને ખરીદ કરેલું દેર સમજે છે. કારણ સમજ વળતે મેળવેલી સ્ત્રી પોતાની મરજી વીરદ્ધ હોય તો પણ તેના તરફ મિત્ર ભાવ કુદરતી પેદા થાય છે. તેનો દાખલો એજ કે ધણી માણસોને મિત્રાઈ થાય છે તે મિત્રાઈ સમજ થયા પછી થાય છે. ને મિત્ર કુટલીક વાતમાં અતુકલ ન હોય તો પણ તેમની મિત્રાઈ નથી જાય છે. કારણ પોતાને હાથે પ્રાપ્ત કરેલી વસ્તુ છે તેથી તેનો મોહ વધારે રહેછે આ સીવાય વર કે કન્યામાં જે ગુણો કે પરાક્રમ આગળ ઉપર વાસ કરી રહેવાનાં છે તેનો તો ખીલકુલ ભાસ પણ લગ્ન સમયે હોતો નથી. એટલી કુમળી વયમાં લગ્ન સંસ્કાર તેમનાં માખાપો કરી નખે છે જેથી આગળ ઉપર એક એકના કામથી પણ અગ્રીતી થવાનું વર વહુતે કારણ ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થાત કુમળી વયના બાળકોપરણાવવાથી માખાપને છોકરાંના લગ્ન પ્રસંગના વીવાહ માલવાના સુખ સિવાય, અને પૈમા લેનારને તે સાથે પૈસાનો વકરો કરવાના લાભ સિવાય, બાળકોને કોઈ જાતનો કામ મળતો હોય કે સુખની પ્રાપ્તિ થતી હોય એમ મને નો વગતું નથી. પછી કરનાર ઘરઘરેને સુખનો અનુભવ થતો હોય ને તેમાં બળકો સુખી થતાં હોય તો ધન્યરેચ્છા દિવસે દિવસે વિધિ ન ફલાવા થાય છે, ને ગામડાંના વગર શીખેલા માણસથી મોટાં ગામનાં રહેનાર કેળવાયલા માણસ સુધી તમામ હાલના સુધારાથી મોહીત હોના એકએ કે થોડી મુદતમાં છોકરાં તેમનું માન ન રાખે તેવો અનધડ અખત આવશે. ને પોતાની મહત્તા પોતાને હાથે ઘટાડશે. કારણ રાજ્ય તંત્ર સ્ત્રી પુરુષને સરખે ભાગે સુખ આપનાર છે તે ઉછરતી પ્રેમના મનમાં પેસારો કર્યા વિના રહેશે નહીં. આમ થવા અટકાવ થાય એવી હે પ્રભુ તું લેઉવા બધુઓને બુદ્ધી આપ. ને તેમના પરાક્રમી પૂત્રોનાં બરાબર સત્તર વંરસે કે તે પછી લગ્ન થાય તેવી સૌને અતી આપ.

લગ્ન પ્રસંગે ખરચ—લગ્ન કરવામાં દરેક ગામના દરેક લેઉવાં પાટીદારના મનમાં એવું ભુત ભરાયું છે કે મોટે ઠેકાણે દીકરીનો વીવાહ કરવો. અલગત એ વિચાર રાખવો એ ધણી કનમ નિતી છે. પણ શું જામ ઉપરાંત મોટે ઠેકાણે વીવાહ કરવો તેમાં દીકરી તેમજ તેનાં માખાપના હાથ હવાવ થાય છે, દૈરો ખુબી જાય છે, દુર્દશા આવે છે, પાછળથી

પોતાનું નથી. માટે દીકરીનાં સાસરીયાં સાથે સ્નેહ શાવ રહેતો નથી. પણ ઉલટું વેરરૂપ કામ થાય છે. ને સગાઈનો કશો સ્વાદ અનુભવ્યામાં આવતો નથી, પણ એક એકને દુસ્મન દેખે છે. એક-બીજાનાં સામસામી બને પક્ષને મેણાં કુણાં ખમવાં પડે છે, ને દીકરીના દુઃખનો તો પાર રહેતોજ નથી; તેવું કાંઈ જાતનું માન સાસરીમાં જળવવામાં આવતું નથી. ને માત્ર એક હડકાયા કુતરા જેવી જીંદગી ગુજરે છે. ખાવા પીવામાં કે પોતાને ગમતી વસ્તુ મેળવવાને તો ખીલકુલ શગવડ ભરેલું બની શકતું નથી. પણ ઉલટું પોતાના માથાપે કરેલા ગુન્હાના બદલામાં પોતે ફેદો થઈ જળાપમાં ને જળાપમાં દિવસ ગુજરવા પડે છે. અરે દયાનિધી પ્રભુ! તને આવી રાંક અને નિર્દોષ કન્યાઓનો દયા કેમ નથી આવતી, કે જેમણે સ્વસુર પક્ષનો કંઈ ગુનો ક્યો નથી તેને માથે આટલી આટલી ગુજરવા વખત આપે છે. એકદમ તેમના માથાપોતા અવીચારી દ્વેષમાં સુવિચારો મુકી એટલીજ પ્રેરણા કર કે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે બરાબર પોતાનાથી તેવડી શકાય તેવીજ સારી જગાએ લગ્ન કરે, અને અવિચારે કરી ગામમાં સર્વોત્કૃષ્ટ ઘરનો વર લાવનાર પોતે છે, ને ખીજ તેથી તમામ ઉતરતા છે એમ માનવાની બુદ્ધી છોડે, કે જે બુદ્ધી વડે પોતે દુઃખી થાય છે, કુટુંબને દુઃખી કરે છે, ને પોતાની કુમળી વયની ખાળા ને ખીલકુલ દુઃખ સહન કરવા સસારના નાવમાં બેડી નથી તેને અધોર દુઃખના ખાડામાં ન ફેંકતાં યોગ્ય રચણનો વિચાર કરે. જેથી પોતે; પોતાનું કુટુંબ અને પોતાની વહાલી દીકરી સુખનો અનુભવ કરે ને તેમાં માથાપોને આશીશ ઉપર આશીશનો વરસાદ વરસાવી મંગળીકારી વચનોથી વધામણી આપે.

લગ્ન પ્રસંગના ખરયાળ રીવાજો પોતાની યંધા શક્તી ખાળવા એ પણ એક દરેક માણસથી બની શકે તેવી ખીના છે. તેથી એને માટે એવો વિચાર નહીં જોઈએ કે ફક્ત એ આટલું ખરચ કર્યું તો આપણે તેટલું કરવું અથવા તેથી સવાયું કરવું ને તેને દળાવી કાઢવા પ્રયત્ન કરવો. ફક્ત પોતાની પાસે દ્રવ્યનું જોર હોય તે ઉપર આધાર રાખી ખરચ કરવાનો ધારો રાખ્યાથી હમેશાં સુખ, વિનોદ, ને જશ મળે છે. પણ વધારે ખરચ કરવાથી ધારેલો જશ મળતો નથી ને એકદમ મોટા થઈ જવાની આશા બગ થાય છે. આટલો વીચાર પરી પકવ હોવા

જોઈએ કે એકદમ ભારે ખરચ કરવાથીજ મોટા થઈ જવાય છે, ગામમાં થાંભલા હોય તેમની બરોબરીમાં ખરચ કરવાથી તેમના જેવા થઈ જવાય છે. એ માનવું આગળ ઉપર ધણુંજ હાની કારક નીપજે છે. (અપૂર્ણ)

—0:—

“પાટીદાર જ્ઞાતીમાં થતો બાળકી હત્યા તથા સ્ત્રી હત્યા શી રીતે અટકે?” એ વિષય ઉપર
ઈનામ જીતેલો નિબંધ.

(ભાષ. મથુરભાઈ કાલીદાસ પટેલ હેડ આસતર, કોડીનાર.)

આપણી પાટીદાર જ્ઞાતીમાં થતી બાળકી હત્યા અને સ્ત્રી હત્યા શી રીતે અટકે? આ પ્રશ્ન આપણી જ્ઞાતીના એક દયાળુ સદાચર્ય તરફથી આ (લેઉઆ વિજય પત્ર) માં પૂછાયેલો છે. પ્રત્યેક ધાર્મિક, નીતિવાન અને સુસ જ્ઞાતી જનોના કામળ હૃદયમાં એ સંબંધી વિચારો ઉદ્ભવે એ સ્વાભાવિક છે. એક કરતાં ઘણીવાર એ વિષય ઉપર વિચારો અને બંદોબસ્તના ઇલાજો થયેલા છતાં જોઈએ તેવું ઉત્તમ પરિણામ આવી શક્યું નથી, પણ ઉત્તરોત્તર અવમતામાં વધારો થતો સાંભળવામાં આવે છે. આવી રીતે થવાનું શું કારણ? એ વિચાર કરવા જેવું છે.

આ પ્રશ્નનો હેતુ આપણી લેઉઆ પાટીદાર જ્ઞાતીમાં થતી સ્ત્રી હત્યા અને બાળકી હત્યા બંધ કરવાનો છે. તો બેશક પ્રશ્નનો હેતુ ઉચ્ચ ધાર્મિક અને મહત્વનો છે. આપણે એ હેતુનું વધારે સારું જ્ઞાન મેળવી શકીએ તો આપણે હેતુ સફળ કરવાને વધારે સરળ અને ઉત્તમ માર્ગ શોધી શકીએ. એ તો નિશ્ચય છે કે કોઈ પણ કાર્ય કારણના અસ્તિત્વ સિવાય ઉદ્ભવે નહીં. કાર્ય થયેલું હોય અથવા તેમ થવાનો સંભવ હોય તો તેને માટે કારણ હોવું જોઈએ. કારણના અસ્તિત્વથી કાર્યનું અસ્તિત્વ હોવું જોઈએ એ નિશ્ચયતાથી ખોલી શકાય નહીં. કાર્ય કારણને પીતા પૂત્રના જેવો સંભવ છે. એટલે કે કારણ એ પીતા સમાન અને કાર્ય એ પૂત્ર સમાન છે. આ વિષયને આથી વધારે સરળતાથી સમજાવવાની જરૂર રહેતી નથી.

કારણો નાણા વગર કાર્યનો આરંભ કરવાથી આપણે આપણી ધારેલી ઇચ્છામાં જોઈએ તેવી સફળતા મેળવી શકતા નથી. વખતે તેવું

ફોન કાગ તાલીય કન્યાય પ્રમાણે મળે એ જૂઠી વાત છે. આપણે તો એક સામાન્ય વિષયનો વિચાર કરવાનો છે. એક બાળકને ચોરી કરવાની ટેવ છે; તેમાંથી તેને મુક્ત કરવાને શિક્ષક કિંવા તેનાં માતા પિતા ઇચ્છા રાખે છે; તો તેઓએ તેને માટે કયો રસ્તો પકડવો ઉચિત છે? સહસા કાર્ય કારણોને સંબંધ વિચાર્યા વિના કહેવાથી કે બીજા ઇલાજોથી તેને તેઓ આ અનીતિમાંથી મુક્ત કરી પોતાની ઇચ્છા ફલિત કરી શકશે નહીં. પોતાની ઇચ્છિત ધારણામાં પૂર્ણતા મેળવવા તેઓએ આ પ્રમાણે પોતાના મનમાં કાર્ય કારણોનો સંબંધ વિચારવો જોઈએ. એ બાળક શી બાબતની ચોરી કરે છે? કેવી રીતે ચોરી કરે છે? ક્યારથી એ ટેવ પડી છે? તેને માટે અત્યાર સુધીમાં કાર્ય પણ પ્રયત્ન થયેલા છે કે નહીં? જો થયા હોય તો આ શા અને કેવી રીતે? તેનું પરિણામ શું આવ્યું? તેવું જ પરિણામ શા માટે આવ્યું? ઇચ્છિત પરિણામ લાવવાને કઈ બાબતનો તેમાં અંતરાય થયેલો કે? શરૂઆતની અને હાલની ટેવમાં શો તફાવત છે? એ તફાવત પડવાનું શું કારણ શરૂઆતનો તેનો સહવાસ કેવો હતો? હાલ સહવાસ કેવો છે? આટલી બાબત ધ્યાન દઈને વિચારી શકે તો 'શું' અને કેવી રીતે કરવું તે તેઓ શોધી શકે; એટલે કે ચોરી કરવાની ટેવનાં અને તેમાં થતા ફેરફારનાં સંબંધ પૂર્વક કારણો હાથમાં આવતાં અગ્રાજ્ય કારણોનો નાશ કરીને અને ગ્રાજ્ય કારણોને પકડીને સરળ રસ્તે ચાલી ઇચ્છિત પરિણામપર પહોંચી શકે. કારણો બધા વગર એકદમ કાર્ય કરવા મંડી જવાથી ધણીવાર વમળમાં પડી જોડે રસ્તે ચઢી જવાય છે યા તો પોતાના કરેલા કામમાં નિષ્ફળ થવાય છે. માટે પ્રથમ કાર્ય કારણોનો સંબંધ પૂર્વક વિચાર કરવો અને પછી કાર્ય શરૂ કરવું એજ પ્રમાણે અને એજ શ્રેણીએ વિચાર કરવાથી આપણી જ્ઞાતીમાં થતી બાળકી હલ્યા અને સ્ત્રી હલ્યા થવાનાં કારણો આપણે શોધી શકીશું. કારણો બધા ધણીવાર આપણે આપણી પૂર્ણ શક્તિ વાપરી હેતુ ફલિત કરી શકીશું.

આ પ્રમાણે આપણે આપણા આ મહત્વના પ્રશ્નનો હેતુ ફલિત કરવા સંબંધી વિચાર કરવાને આપણી જ્ઞાતીના કેટલાક આ વિષય સાથે સંબંધ રાખતા રીવાજો તથા કેટલાંક આંતર કારણોનો વિચાર કરવાપર

* "કાગજું" એસહું અને "ડાળજું" બાગજું" એ જુની કહેવત છે.

† જોડે રસ્તે ચઢેલું મુશ્કેલ રસ્તે.

આખા. જાતીમાં સકળ તેમજ પ્રથક્ પ્રથક્ રીવાજો તપાસવામાં પડે
આપણે નકામો કાળક્ષેપ કરીશું નહીં. ફક્ત જરૂરીઆત હકીકત માટે આ
સ્થળે વિચાર કરીશું તો જસ છે. જાતી એ પ્રથક્ પ્રથક્ કુટુંબોના સમગ્ર
થવાથી થયેલું એક રૂપ છે, જેથી સમગ્ર જાતી રીવાજ તપાસવાથી દરેક
કુટુંબ રીવાજની કલ્પના આવી શકે.

આ પ્રમાણે જાતી રીવાજ તપાસવાના વિચારપર આવતાં વામજ
વર્ગ સમક્ષ એક વાત મારે સૂચવવી જોઈએ તે એ કે જે રીવાજો અને
આંતર કારણો સંબંધી મારે વિચાર દર્શાવતો પડશે તેથી આપણા ધણ
ખરા જાતીજનો જાણતા હશે કેવા આ (લેડિઆ વિન્ય) માસીક પત્રમાં
તે સંબંધી વિવેચન થયેલું હશે, છતાં આ સ્થળે તે સંબંધી પ્રથમ
વિવેચન કર્યા વગર આવે તેમ નથી. કારણ કે અમુક કારણો શબ્દેશબ્દ
નિર્દેશન કરવાથી કાંઈ પણ સફળતા આવી શકે નહીં. વળી જાણવું અને
સમજવું એક નથી. આવા કારણોથી આ સ્થળે પરિવર્તન દોષ થાય તે
તે લગ્ય છે.

આપણી લેડિઆ પાટીદાર જાતીમાં ગુજરાતમાં વિશેષે કરીને વડોદરા
પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો અને દસકોસીની વસ્તીનો મોટો ભાગ છે ચરોતરનાં
૧૩ ગામોના જાતીજનોનાં અમુક અમુક કુટુંબો ખીજ સમગ્ર જાતી કરતાં
હિચ ગણાય છે. ઈતર ગામોમાં ચરોતરનાં ૧૩ ગામો વાકર કાનમ અને
દશકોસીનાં મહીને ૫૪ ગામોમાં અને આ ૫૪ ગામો આ સિવાયના ગામોમાં
હિચ ગણાય છે. આ રીતે આપણે આપણી સરળતાની સાર ૧૩ ગામને
પહેલા વર્ગમાં, ૫૪ ગામને ખીજ વર્ગમાં અને ઈતર ગામોને ત્રીજ વર્ગમાં
ગોઠવીશું તો ખોટું નહીં ગણાય. પહેલા વર્ગના જાતીજનો તમામ જાતી
જનોની કન્યા લે છે પણ તેમને સામી કન્યા આપતા નથી. ખીજ વર્ગના
જાતીજનોનાં અમુક અમુક અને (કેટલાક ગામોનાં તમામ કુટુંબો પહેલા
વર્ગમાં પોતાની કન્યાઓ આપે છે અને પોતે ખીજ વર્ગમાંથી (મળી શકે
તો) અને ત્રીજ વર્ગમાંથી કન્યા લાવે છે.

કન્યાના લગ્ન પ્રસંગે પહેલા અને ખીજ વર્ગના જાતીજનોમાં જમણ
વારમાં, સગાં વહાલાંને આપવામાં અને વરના પિતાને આપવાના ખર્ચનો
જોજો અસહ્ય થઈ પડે છે એ સર્વ વિદિત છે એટલે તે સંબંધી અત્રે
નિરતાર આપવાની જરૂર રહેતી નથી. ખીજ વર્ગના જાતીજનો પહેલા

વર્ગના જ્ઞાતીજનો કરતાં હલકા કુળના ગણાય છે માટે તેમને પ્રહેલા વર્ગમાં (ઉચ્ચ કુટુંબોમાં) કન્યા આપતાં વધારે પૈસા ખરચવા પડે છે. લગ્ન પ્રસંગના ખર્ચથી કન્યાનાં માતા પિતા ખર્ચ કરવામાંથી મુક્ત થતાં નથી; પણ દરેક પ્રસંગે ગળ ઉપરાંત ખર્ચ ઉઠાવવા તૈયાર થવાની ફરજ સ્વિકારવી પડે છે. આટલો ખર્ચ કરી પોતાની સ્થિતિ પાયમાલ થતાં પણ કન્યાનાં સાસરીયાં તરફથી (સુધારાના અભાવથી) કનડગત થવાનું કંઈ છે.

વળી આપણી પાટીદાર જ્ઞાતીનો મુખ્ય નિર્વાહ સાધન જમીન છે. પ્રહેલા વર્ગમાં વસ્તી ઘાડી થવાથી કટલીક વખત દરેક માણસને પાનીધું જમીન પણ ભાગ્યે મળી શકે તેમ હોય છે. વળી વતન મૂકી બહાણી જમીનવાલા પ્રદેશમાં રહેવા જવાથી પાટીદાર મટી કણુખીમાં ગણના થતાં કન્યા માવાને હરકત પડે છે. અને કન્યા વંશપરંપરાથી ચાલતા આવેલા રીવાજ પ્રમાણે આપવાને ધણો ખર્ચ કરવાની જરૂર પડે છે. જેથી વતનમાં જે મળે તેમાં સંતોષ માની બેસી રહેતાં સ્થિતિમાં સુધારો થતો નથી. બેશક, પ્રહેલા વર્ગની જમીન રસાળ છે. પણ લાંબા વતન વગર શું કરવું? જે મોટા પાટીદાર-ભાગદાર છે તેમને તો સુખ છેલ. પણ સમગ્ર જ્ઞાતી માટે એ વિચાર લઈ શકાય નહીં. આ રીતે આવકનો રસ્તો સાંકડો અને ખર્ચતાં દાર મોટાં છે. આ તો ફક્ત આપણે કન્યાના લગ્ન પ્રસંગે થતા ખર્ચનો વિચાર કર્યો છે. પણ સાથે સ્થિતિનો વિચાર કરવાને ખીખ્ખ જ્ઞાતી સંબંધી કુટુંબ ખરચો બૂઝી જવાં જોઈએ નહીં. સ્થિતિ સારી ન હોય તો પણ કુટુંબના ખીખ્ખ જ્ઞાતીજનોની સાથમાં રહેવાને ખર્ચ કરવો જ જોઈએ. તેમાં વળી પાટીદારના હાથ પગળા એટલે ક્યાંથી આવેછે અને શી રીતે વપરાય છે તે તપાસે પણ કોણ?

આ પ્રમાણે શક્તિ ઉપરાંત બોળે પડવાના ભયથી, શક્તિ હોય તો વધુ કન્યાઓ થઈ જતાં પૈસાનો નાશ થતાં પાયમાલ થવાની દહેશતથી અને તેમ છતાં પણ કન્યા સંબંધી આખા જન્મ પર્યંત પડવાનાં આંતર દુઃખ કારણો નિવાળાયે પોતાની કન્યાઓને જન્મથી જ દુઃખ પતી કરી દેવામાં આવે છે. પ્રહેલા અને ખીખ્ખ વર્ગના અન્ય કુટુંબોમાં કન્યા ઉછેરના જ નથી. વખતે એકાદ કન્યા ઉછેરવામાં આવેછે. આ બે વર્ગમાં થોડાંજ કુટુંબો એકથી વધારે કન્યા ઉછેરતા હશે.

પહેલાં અને બીજા વર્ગના તમામ જ્ઞાતીજનોમાં આ પ્રમાણે કન્યા પાછળ ખરચ કરવાનો રીવાજ નથી. તેમાં પણ હલકાં ગણાતાં કુળમાં સે'જ સા'જ કિંવા બીલકુલ ખરચ નહિ કરવાનો રીવાજ છે. વળી વધારેમાં કન્યાઓના પૈસા પણ લે છે. મતલબ કે તેમને પોતાની કન્યાઓ પાછળ ખરચ કરવો પડતો નથી. તેથી તેઓ પોતાની કન્યાઓની હત્યા કરતા નથી.

વળી આપણા આ મહત્વના પ્રશ્ન સંબંધી વિચાર કરવાથી પણ એજ પરિણામ આવેછે; કારણ કે આ પ્રશ્ન કરવામાં સાધારણ રીતે બહુ ગ્રહણદોષ થાય છે. બીજા અને પહેલા વર્ગનાં હલકાં ગણાતાં કુટુંબોમાં અને ત્રીજા વર્ગના જ્ઞાતીજનોમાં કન્યા પાછળ ખરચ કરી પાયમાલ થવાની કે બીજાં આંતર દુઃખો ભોગવવાની દહેશત હોતી નથી તેથી તેમાં બીલકુલ કન્યાની હત્યા કરવામાં આવતી નથી. આ પ્રશ્નથી આપણી જ્ઞાતીનાં રીવાજ અને રીતમાતથી આણુ વાકેફગાર જનો કહે કે “લેઉઆ પાટી-દાર સમગ્ર જ્ઞાતીમાં કન્યા હત્યા કરવામાં આવેછે;” પણ તેમ નથી જો આપણે ઉપર દર્શાવ્યું છે; પણ એ પ્રમાણે હત્યા થવાનાં કારણો જો કુટુંબોમાં જે તેમાંજ થતી હત્યા સાંભળવામાં આવેછે. કારણ કન્યા પાછળ થતો ખર્ચ અને તેના સંબંધીઓ તરફથી જન્મ પર્વત અપાતાં આંતર દુઃખો છે.

થતી સ્ત્રી હત્યાનું કારણ પણ થતી બાળકી હણના કારણ જોવાનું છે. સ્ત્રી કરતાં પૈસા ખેસતા નથી પણ ઉલટા સ્ત્રી સાથે પૈસા મળે છે; જોથી પૈસામાં પોતાની શક્તિ ખુટી હોય કિંવા સ્ત્રીનો સે'જ સા'જ વાંક નહીં છતાં પુરૂષ કિંવા તેના સંબંધીઓને પોતાની કમ અકલથી કે આંતર કારણોથી વાંક જણાય તો તેના સદ્ગુણને પણ દુર્ગુણ ગણી તેના અમૂલ્ય દેહનો ક્ષણવારમાં નાશ કરે છે. કેટલાક જ્ઞાતીજનો તો દક્ત સ્ત્રીપર નિર્વાહ કરનારા હોય છે. એક સ્ત્રી તરફની આવક બંધ થઈ કે બીજી પરણે અને એમ ઉત્તરોત્તર એક આવક બંધ થઈ કે કમી પડે તો તેનો નાશ કરીને બીજી સ્ત્રી પરણે. આ પ્રમાણે નાશ કરવામાં તેમની ક્ષણિક લાભ તરફ દૃષ્ટી કરવાની પદ્ધતિનુંજ પરિણામ છે. કારણ કે તેમ કરવામાં તુર્ત તો સુકેશન થવાને બદલે લાભ થાય છે.

પૈસા આપી કન્યા આપવાને એકને બદલે અનેક ઉભા થયા છે.

કોઈ પણ લાભ થવાનો ન હોય, સ્ત્રી કરતા પૈસા ખરચવાના હોય, પૈસા ખર્ચ કરતાં યા પૈસા ખરચવાના ન હોય પણ આંતર અને બાહ્ય કારણોથી સ્ત્રી મળવાને હરકત થતી હોય તો એવા પાપાણુ સમાન દૃઢ્યવાદી માણસોના મગજમાં એવી રીતે સ્ત્રી હત્યા કરવાની સ્ફુરણા ભાગ્યેજ ઉદ્ભવે. આ કારણુ વિષે વધારે સિદ્ધતા કરવી હોય તો જ્ઞાતીના ત્રીજા વર્ગની દૃષ્ટના કરો. એ વર્ગમાં ભાગ્યેજ સ્ત્રી હત્યા થતી આપણા સાંભળવામાં આવશે. તેનું કારણુ આપણે ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે એ છે કે તેમને સ્ત્રી કરતાં પૈસા બેસે છે, પૈસા ખરચતાં પણ સ્ત્રી મળતાં બાણી આગળ પડે છે. પહેલા અને બીજા વર્ગના જ્ઞાતીજનોના જે કુટુંબોમાં સ્ત્રી મળવાને હરકત થાય છે તેમાં પણ ભાગ્યેજ સ્ત્રી હત્યા થાય છે. પહેલા અને બીજા વર્ગના ઉચ્ચ કુટુંબોમાં પણ જેમ સ્ત્રી કરવાથી લાભ વધારે અને અંતરાય થોડો તેમ સ્ત્રી હત્યા વધારે. ઈતર જ્ઞાતીમાં પણ જે જ્ઞાતીમાં આપણા બતાવ્યા પ્રમાણે હત્યા થવાનાં કારણુ રહેલાં છે તેમાં પણ એ પ્રમાણે થતી હત્યા સાંભળવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે આપણે વિચારી શક્યા કે આપણી લેહ્યા પાટીદાર જ્ઞાતીમાં થતી હત્યાનું કારણુ જ્ઞાતીના ચાલુ રાક્ષસી રીવાજો છે.

એક સાધારણ નિયમ છે કે “કામ કરવાથી તે પ્રમાણે કરવાની ટેવ પડી જાય છે” આપણી જ્ઞાતીના જે કુટુંબોમાં હત્યા કરવામાં આવે છે તેઓને ક્રિયા કરવાથી સાધારણ રીતે ટેવ પડી જાય છે. હત્યા કરવી એ મોટું પાપ છે એવું લક્ષમાં ભાગ્યેજ આવી શકે છે. સોઅતની અસર માણસોના મગજપર થવા વગર રહેતી નથી. સંગત દોષથી એ કુટુંબના દરેક મનુષ્યપર એ (હત્યા કરવાની) અસર થતાં અને તેમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થતાં એ રીવાજ વંશપરંપરા ચાલુ રહેશે છે. વાતસલ્ય પ્રેમ સમાન શું છે? પણ આપણી જ્ઞાતીનાં ઉચ્ચ કુટુંબોમાં તેનો અંત્રાદર થાય છે. અને તેનાં કારણુ આપણે ઉપર બતાવ્યાં છે.

આ પ્રમાણે આપણે આપણી જ્ઞાતીમાં થતી બાળકી અને સ્ત્રી હત્યાનાં કારણુ શોધ્યાં. આ ઉપરથી સૌ કોઈ કહી શકે કે “એ કારણુનો નાશ કરો એટલે એ હત્યા બંધ થશે.” પણ મુશ્કેલીજ ત્યાં છે કે કારણુનો નાશ શી રીતે કરવો? કારણુ જાણવાથી કોઈ લાભ નથી. જાણવું અને કરવું એક નથી. જાણવાથી દરેક માણસ તે પ્રમાણે આચરણુ

કરી શકે તેમ પણ નથી. વિદ્વાન માણસો પણ ઘણીવાર અનીતિવાન હોય છે. કહેવું અને જાણવું સે'લ છે પણ તે પ્રમાણે આચરણ કરવું કઠિણ છે. અને આચરણ કર્યા વગર કહેવાથી કે જાણવાથી કંઈ પણ કામ નથી. એ પ્રમાણે વિચાર કરતાં આપણી જ્ઞાતીમાં થતી હત્યાનાં કારણો શી રીતે બંધ કરવાં? એ પ્રશ્નના નિરાકરણ માટે વિચાર કરવાનો રહે છે.

આપણી જ્ઞાતીના રીવાજોની સુધારણા માટે રાજ્ય તરફથી હાથ ધાલવા છતાં પણ ઈચ્છા ફળિભૂત થઈ નથી. તેજ પ્રમાણે આ બાબતમાં પણ સરકાર તરફથી સુધારણા થવાની આશા નિષ્ફળ જ છે. આ સમયમાં વિધાનું અતિ પ્રાબલ્ય અનાં ઘણીવાર તેનો ખોટો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે પ્રાણ નાશક પદાર્થોના ગુણ જાણી તેનો ઉપયોગ એવી ગુપ્ત રીતે કરવામાં આવે કે તેમાં સરકારથી હાથ ધાલી શકાય નહીં. બાળકી હત્યા કરવાને માટે તો એવા મોટા ઝેરી પદાર્થોની પણ જરૂર પડતી નથી. ફક્ત મગજમાં હલ્લા કરવાની સ્ફુરણા આવી એટલે તુર્તજ ઉપાય. કહેવાય છે આ બાબતમાં સરકાર કેવી રીતે અટકાવી શકે? બાલ્ય કારણોથી તો સરકાર પોતાની ઈચ્છામાં નિષ્ફળ થવાથી ખેડા જીલ્લાના પહેલા અને બીજા વર્ગના જ્ઞાતીજનોના રીવાજો સુધારવા સરકારે હાથ ધાલ્યો તો સુધારો થવાને બદલે અનીતિનો વધારો થયો છે. ચેસા આપવા લેવામાં અને બીજા બાબતમાં સરકારને છેતરીને છાની રીતે છળથી બચાવવા કરવા લાગ્યા. સુધારો કરવા જતાં અનીતિનો વધારો આતો બીલકુલ પ્રશંસીય નથી. મતલબ કે સરકારથી જ્ઞાતીના રીવાજો ખુદશી રીતે સુધારવાની યોજનામાં ફળિભૂત થવાય તેમ નથી. અને સરકાર પોતે પણ કબુલ કરે છે કે “લેઉઆ પાટીદાર જ્ઞાતીના રીવાજો સુધારવામાં સરકારે હાથ ધાલવાથી કંઈ હેતુ ફળિભૂત થશે નહીં પણ તે કામ તેમની જ્ઞાતીના સુધરેલા આગેવાન સદગૃહસ્થોને સોંપવાથી અને કેળવણીના બહોળા ફેલાવથી પાર પડશે.”

હવે આપણે આપણી જ્ઞાતીમાં થતી હત્યા બંધ કરવાના ઇલાજો યોજવા તરફ નજર કરીએ. પ્રથમ તો થતી હત્યાના મુખ્ય કારણ રૂપ કન્યા પાછળ થતા ખર્ચમાં પૂર્ણ ઘટાડો થવો જોઈએ. તેમ થવાને માટે પહેલા વર્ગના ઉચ્ચ કુટુંબોમાં પોતાના વર્ગ ઉપરાંત જ્ઞાતી સમગ્રની અને બીજા વર્ગના ઉચ્ચ કુટુંબોમાં પોતાના વર્ગ ઉપરાંત ત્રીજા વર્ગની કન્યાઓ

આવવાથી ખપ કરતાં છત વધે છે તે બધ થયું જોઈએ. એવો એક સામાન્ય નિયમ છે કે “સંસારમાં સ્ત્રી પુરુષોની સંખ્યા લગભગ સરખી ઉદ્ભવે છે.” આ કારણથી પહેલા વર્ગમાં પોતાની કન્યાઓ ઉપરાંત બહારની ઘણી કન્યાઓ આવવાથી છત-ઘણીજ વધી પડે છે. આ પ્રમાણે છત વધવાથી પૈસા દ્વારા ખપ ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે; તેમ યતાં પણ ખપનું જોર-છત કરતાં કમી રહે છે; જેથી ભવિષ્યમાં ખપ ઉત્પન્ન કરવાના દુઃખના ભયથી છતનોજ નાશ કરવામાં આવે છે. આ રીતે છતનો નાશ યતાં પણ છત વધુ હેવાથી ખપ-છત સરખા યતાં નથી; જેથી પૈસા દ્વારા ખપ અને છત સરખાં કરવામાં આવે છે. આ કારણથી પહેલા વર્ગમાં ખીજા અને ત્રીજા વર્ગની અને ખીજા વર્ગમાં પોતાના જથા સિં પોંચના જાતીજનોની કન્યા આપવાનો રીવાજ બંધ થવો જોઈએ. જેવી રીતે મસાલાના ટાપુઓમાં પોર્ટુગીઝો વધારે થતા મસાલાનો નાશ કરી થોડો રાખતા, અને તેટલામાંજ સારો નફો મેંધે ભાવે વેચી મેળવતા (ખપ કરતાં છત કમી થવાથી વધારે કીમત ઉત્પન્ન થતી), તેવી રીતે પહેલા અને ખીજા વર્ગમાં કન્યાઓની આપણે ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે છત ઓછી થાય તો ખપ પૂરો પાડવા માટે હાલમાં થતી હત્યા બંધ કરશે. અને તેમ કરવાને પોતાના કુટુંબોમાં જે રાક્ષસી રીવાજો છે તે દૂર કરશે. હાલમાં ખીજા વર્ગમાં જથાવારી થવા પ્રયત્ન થાય છે. તે જો પોતાના કામમાં ફતેહ મેળવી શકે તો પહેલા વર્ગમાં થતી છતમાં વધારો આપો આપ કમી થશે.

જાતી એ કુટુંબ વ્યક્તિ સમુદ છે, અને જાતી સુધારો એ કુટુંબ વ્યક્તિ સુધારાપર આધાર રાખે છે. એટલે દરેક કુટુંબ વ્યક્તિ સુધારે તો આખો કુટુંબ વ્યક્તિ સમુદમાં—જાતીમાં સુધારો થાય. કાઈ પણ સુધારો એકદમ થઈ શકતો નથી. ધીમે-ધીમે સુધારો થતાંજ સમાજ આટલે દરજ્જે સુધારાપર આવેલી છે. એકદમ સુધારો કરવા મડી જનાર્યા ફ્રાન્સરિવોલ્યુશન જેવો વખત આવે તો તે ખીલકુલ પ્રસંશનીય નથી. બાળકો એ ભવિષ્યમાં થવાના સુધારાનો અનંત ભંડાર છે તો તેને સુધારવાથી આપણે આપણી જાતીમાં ધારેલું આમેલું રૂપ ભવિષ્યમાં જોઈ શકીએ. બાળકોને એકલા હુશિયાર, વિદ્વાન અને આકાંક્ષાનાવવાને માટે નહીં પણ તેની સાથે તેઓ નીતિવાન થાય તેવી યોજના કરવી

નેપએ. કારણ કે ઉચ્ચ કેળવણી એ મિથ્યાભિમાન અને દમને તમોવ છે; સદ્ગુણ, સદાચરણ, માનસિક અને હૃદયિક આનંદ મેળવવાનો રસ્તો બતાવે છે; સ્ત્રી પુરુષોના વર્તનને અને લગ્ન ગ્રંથીને મનોહર કરે છે. નીતિ અને ધાર્મિકપણના અભાવથીજ માતી-વિદ્વાનજનો પણ આપણી માતીમાં આ હત્યા કરે છે. પહેલા અને બીજા વર્ગોનાં કેટલાંક કુટુંબો સુધારાપર, આવેલાં ગણી શકાય. પણ સુધારાની સાથે માતીજનોનાં હૃદય અને મન નીતિવાન અને ધાર્મિક નહીં હોવાથી એવું પાપ કરવામાં-હલાં કરવામાં સંકોચાતા નથી. ફ્રાન્સીસ થોડો સુધરેલા છતાં પણ નાસ્તિક-પણથી જગતી લોકો કરતાં પણ વધુ કુર ચયેલા અને તેથીજ ફ્રાન્સની ઉચ્ચ પાથલ થયેલી, મતલમ કે ઉચ્ચત્તર કેળવણી બિવિધમાં થવાની પ્રાપ્તિ આપવાની જરૂર છે. ઉચ્ચ કેળવણી હમેશાં વ્યક્તિ વિશિષ્ટ અને વિશ્વગ્રાહી છે. જેથી સારામાં સારો રસ્તો (ઉપાય) બાળકોને ઉચ્ચત્તર શિક્ષણ આપવાનો છે.

વળી એક બીજી બાબત પણ હમેશાં ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે. તે એ કે જેવી રીતે બચ્ચાં માતા પીતાનું અને વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષકનું દરેક બાબતમાં અનુકરણ કરેછે, તેવીજ રીતે આપણી માતીના મુખ્ય ગૃહસ્થોનું બીજા માતીજનો અનુકરણ કરે એ સ્વાભાવિક છે. વળી તેમની પંકતીમાં રહેવા માટે તેમના જેવું ડાળ પણ કેળવણીના અભાવથી ધારણ કરે છે; શક્તિ ઉપરાંત કરજમાં પૈસા ઉડાવે છે; સારાસારને વિચાર કરનાર થોડાજ હોય છે. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે સુધારાનો ધણો આધાર માતીના આગેવાન અને સુધરેલા ગૃહસ્થોપર રહેછે. તે એ આગેવાન સદ્ગૃહસ્થોની દરજ છે કે પ્રથમ પોતાના કુટુંબમાં સુધારો કરવો એટલે બીજા માતીજનોના મગજ અને હૃદયપર તેની આગેહુબ મુદ્રણ થતાં પોતાના કુટુંબમાં સુધારો કરવા યત્ન કરશેજ. પણ જ્યારે આગેવાન સદ્ગૃહસ્થો મૂળથી ચાલુ રહેલા રીવાજને, સારાસારને કાર્ય કારણોનો સંબંધ વિચાર્યા વગર વળગી સુધારો કરવા યત્ન કરે નહીં, યાતો (પોતે જાણવા છતાં) પોતાના કહેવા પ્રમાણે આચરણ કરે નહીં, ત્યારે પછી સુધારાની આશા શી? જેવી રીતે જાતી બ્યવસ્થા સંબંધી દુર્ગાશંકર મહેતાજીનું કહેલું તે પ્રમાણે આચરણ નહીં કરવાથી નિષ્ફળ થયેલું તેવીજ રીતે આગેવાન ગૃહસ્થો અને સુધારાના પોકાર ઉઠાવનાર જાતી ભાઈઓજ

જ્યારે મૂળ રીવાજને પકડી રાખે ત્યારે ધારેલી ઇચ્છાઓ નિષ્ફળ જ થવાની. કહી બતાવવા કરતાં કરી બતાવવાથીજ ખરી અસર થાય છે. કરી બતાવવામાં ઘણી મુશ્કેલી છે પણ તે સાથે સફળતા પણ છે; માટે આગેવાન સદ્ગૃહસ્થોએ અને કુળવાયેલા જાતીભાઈઓએ યોતાના કુટુંબમાં સુધારો કરી સમગ્ર જાતીભાઈઓને દાખલો બતાવવો; એટલે તેની આગેહુજી સુખ રીતે અસર થતાં આપણી શ્રેષ્ઠ આશાના અંકુરો ધુટી તેમાંથી વૃક્ષ થઈ ઇચ્છિત ફળ મેળવી શકી શું? મતલબ કે આવી રીતની યોજનાઓથી સમગ્ર જાતી ભાઈઓના કુટુંબોમાંથી હતાનાં કારણો નાશ થતાં થતી હત્યા બંધ થશે.

આ રીતે આપણી જાતીમાં થતી હત્યા અટકાવાના ઉપાયો (૧) કન્યાના લગ્ન અને બીજા પ્રસંગે થતા ખર્ચમાં સુધારણા થવી જોઈએ; અને તેમ થવાને ખર્ચ અને છત સરખાં થવા માટે જાતીમાં જથ્થાવારી થવી જોઈએ. (૨) ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવાની ગોઠવણ થવી જોઈએ. (૩) જાતીના આગેવાન અને કુળવાયેલા સદ્ગૃહસ્થોએ સુધારો કરી દાખલો બતાવવો જોઈએ. આ મુખ્ય ઇલાજો સંબંધી વિવેચન આવેલું છે. બીણી બીણી સૂચનાઓ આપતાં વિષયમાં લખાણ થાય તેમજ તેવી સૂચનાઓને માટે યોજના કરવી નિર્ણયક જણાવાથી મુખ્ય બાબત ઉપરજ વિવેચન આપેલું છે.

છેવટમાં જાતીના આગેવાન અને કુળવાયેલા ગૃહસ્થો પ્રત્યે કહેવાનું : માત્ર એટલુંજ કે જાતીને સુધારાપર લાવવી એ ઇશ્વર દત્ત દરજ છે; એમ વિચારી યાદ રાખવું જોઈએ. દરજ માનવાથી કામમાં ઉમંગ થતાં તેમાં ફતેહ મેળવી શકશે. જાતી સુધારાનું અને તેમાં વળી બાળકી અને સ્ત્રી હયા બંધ કરવાનું કામ કેટલું કઠિણ, ઉચ્ચ અને માનનીય છે તે તો હયાળુ મહાત્માઓદ્ધ અને હયુથર જેવાજ સમજવી શકે. આવા પરાપકારી અને ધાર્મિક તેમજ જાતી ભાઈઓના કલ્યાણ થવાના માર્ગે રૂપ કામમાં તન, મન અને હૃદયથી ચત્ત કરવું એજ આપણું કર્તવ્ય છે એ હમેશાં વિચારો. એમ થશે તોજ આપણી જાતીમાં આ અને એવા બીજા અનીષ્ટ રીવાજોમાં સુધારણા થઈ આપણે સારી નિયતિયે આવીશું. તાદિ તચ્ચારતુ.

વિદ્યાભ્યાસ

લખનાર-લલ્લુભાઈ ગો. પટેલ.

દરેક સ્ત્રી પુરુષે વિદ્યાભ્યાસ કરવાની ધણી જરૂર છે. વિદ્યાભ્યાસથી મન શક્તિ ખીલી અકલમાં વધારે થાય છે. સંસારિક સવળાં કામ કાળ વિદ્યા ઉપર ધણો અધાર રાખે છે. વળી તેનેજ લીધે ઇશ્વર વિષે જ્ઞાન તથા તેના તરફનું અને આપણી સંસારિક ફરજોનું જ્ઞાન થાય છે.

આપણા દેશમાં પુરુષો યોગે ધણો વિદ્યાભ્યાસ કરે છે. પરંતુ સ્ત્રીઓ વિષે તો ખરેખરી ખામી જણાય છે. પણ જેટલે દરજ્જે જોઈએ તેટલે દરજ્જે હજી તેનો પ્રચાર થયો નથી. પૈસો રળી લાવવાનું કામ પુરુષનું છે ખરું, પણ તેનો યોગ્ય વ્યવહાર કે ઉપયોગ કરવાનું કામ તેમનું નથી. તે તો ફક્ત સ્ત્રીઓનું જ કામ છે. અને ભણ્યા વગર સ્ત્રીઓથી એ કામ તદ્દન થઈ શકવું મુશ્કેલ છે. તેથી ઘર ખર્ચનો કે ખીજો ઘર સંબંધી કામ કાળનો બોજો પુરુષ ઉપર પડે છે, અને તે તેને તેના ઉપયોગમાં હરકત કરી થઈ પડે છે. વળી અભણ સ્ત્રીને ઇશ્વર સંબંધી જ્ઞાન હોવું નથી. તો છોકરાંને કેમ ઉછેરવાં-તેમને કેવી જાતની કેળવણી આપવી તેનું તો જ્ઞાન શેતુંજ હોય! પોતે બહેલી ન હોય તો ખીજને જાણવાની શેતી શીખામણ દે. આવી અભણ સ્ત્રી દરેક કામમાં સાફ નરથું જાણ્યા કે સગળ્યા શિવાય પુરુષને આડે આવી દમે છે. જરા જરામાં પોતે રીસાય છે, ને રીસાયેથી ઘરમાં કળખાતો પગરપટો થઈ કુસંપ પેસે છે. ખાળકોનું કેવી રીતે લાલન પાલન કરવું, ઘર સંસાર કેવી રીતે વ્યવસ્થાથી ચલાવવો, સુખ દુઃખ એ શું છે, અને તે કેવી રીતે ભોગવવું, ઘરને આનંદ ભૂરન બનાવવું કે સ્મશાનની માફક અર્ધ રહિત બનાવવું એ સવળું સ્ત્રીના હાથમાં છે પણ તે કેવી સ્ત્રીના હાથમાં છે? બહેલી સ્ત્રીના જ હાથમાં છે. અભણ સ્ત્રીથી આમાંનું કંઈ પણ બનવું અશક્ય છે.

જે અભ્યાસ મને કેળવણી માણસને સુખદાયક થઈ પડે છે. તેજ અભ્યાસ અને કેળવણી તેમને દુઃખ દાયક થઈ પડે છે. પણ સમાન અવસ્થામાં ઉછરી કંઈ પણ ચીંતા અથવા કોઈપણ જાતનો વિચાર મનમાં ન લાવતાં ખાવું પીવું ઉઘવું અને મોજ મજા તથા આનંદ કરવો એટલું જ સમજનાર પ્રાણી જે કે સંસારમાં કોઈને કોઈ પણ રીતે ઉપયોગી થઈ શકતું નથી તથાપી જે સુખ અને સ્વસ્થતા ભોગવી પોતાના મનમાં આનંદ

મખે રહેછે. એવો આનંદ કોઈ પણ સમજી માણસમાં જોવામાં આવતો નથી. જ્યારે માણસમાં સમજણનો કંઈક પણ અંશ પેદા થાય છે ત્યારે પ્રસંગાનુસાર તેમને જ ઉદ્વેગ તથા ચીંતા થાય છે તેમાંથી મુક્ત કરવાને જોગ્યે કોઈક ઉપાય કામે લાગે છે. અનુ જોય છે ત્યારે સુખદાયક સ્થિતિ કોને ગણવી? સમજણ જોજ દુઃખનું ધર થઈ પડતું જોય તો પછી સમજણનું કામ શું? ઘણું ઠેકાણું સસાર સાગરમાં સહેજ પણ તીર્થ વેગરતા ઘણાં સ્ત્રી પુરૂષો રાત દિવસ મજુરની માફક કામ કરી કરી રહે છે એ શું હશે, કેવા બંધનથી તે પોતાના પ્રાણ જોડે જોડાયેલા છે, તથા ધર કામ વગર બીજું શું તેમને કરવાનું છે, તેનું તલમાત્ર પણ તેમને જ્ઞાન ન છતાં પોતાનો સસાર આનંદ તથા સંતોષમાં ગાળે છે. વળી સ્ત્રી-સમુહમાંનાં કેટલાંક જણ સરખે સરખાં સાથે મળી હસી રમી તથા ગમે તે પ્રકારે આનંદ મેળવી પોતાના ધરના તથા પતિના લેશ માત્ર પણ વિચાર વિના પોતાના દિન કાઢે છે. કેટલાંક સાસુ સસરા વિગેરે નણંદ કે જોકે જોકાણી તથા પોતાના પતિ પ્રત્યેનો પોતાનો ધર્મ શો છે? તે જાણ્યા વિના ટોળે મલી કોઈની કુચલી કે કોઈની નિંદા કરવામાં, કોઈની મરકરી કરવામાં, તથા કોઈને દુઃખી કરવામાં (વચનથી કે કૃત્રીથી) પોતાનો નિવૃત્તીનો વખત ગુમાવે છે-ગાળે છે. ધરમાં મોટાં કહેવાતાં કેટલાંક જણ પોતાનાથી નાનેરાં ઉપર જીલમ કરી, તેમને દુઃખી થતાંજોઈ આનંદ પામી તથા તરેહ તરેહનાં દુઃખદાયક વચનો સંભળાવી રહ્યાં કે દુઃખી કરી સંતોષ માની લે છે. કેટલાંક પોતાનાજ ધરનું સાર અથવા નરસું છિદ્ર બહાર દેખાડી તેમાંજ અભિમાન માને છે અથવા પોતાના ધરમાંથી દૈવયોગે-ઈશ્વરાધિન થયેલું કોઈ પોતાનું સચું-સહોદર-સંબંધી પોતાનાથી આડું ફરે છે, આમ વર્તે છે, ગણકારતું નથી, એમ તુચ્છ વાતો કરી તેમાંજ જીજ્ઞાસુ પોતાની મોટાઈ જણાતી હોય તે પ્રમાણે સુખમાની લેછે. કેટલાંક ખીજાં ઉપર બોટું આળ ચઢાવી તેમાં પોતે કંઈ વાદ માચો હોય તેમ સમજી તેમાંજ આનંદ માની પોતાનો વખત ગાળે છે. કેટલાંક પોતાના સહવાસમાં-આશ્રય-તળે રહેલાં માણસોની નિંદા કૃત્રીથીજ પોતે હઠાપણવાળાં અથવા મોટાં છે, એમ બહાર મનાશે, લોકો એમ ધારશે એમ સમજી-પોતેજ એમ માની લઈને કેટલાંક જણ એવાં નીચ કામમાં પ્રવૃત્ત-હુશીઆર થઈ ખુશી થાય છે. સાથે રહેતાં ભાઈ, બેન,

પિતા, કાકા, મા વિગેરેમાં મિત્ર ભાવ ગણ્યો એકને સુખી જોઈ સંતોષ માનવામાં અથવા ખીજને દુઃખી જોઈ ખુશી થવામાંજ કેટલાંક જણ સંસારનું સર્વસ્વ માન લેછે અને ઘણું જણ પોતાના મુરખ્ખીઓને અનેક તરેહના અસંતોષ દેખાડી-કંકાસ અને કલેશમાં દિવસ ગાળવામાં પોતાની મોટાઈ મહત્વ માની લેછે. આવાં નીચ તુચ્છ તથા ધિકારવા યોગ્ય તેમના વર્તન હોય છે તો પણ તેમાં તેઓ નિમગ્ન રહી, પોતાના દિવસો આનંદમાં ગાળે છે. તેમને ફળવણી મજેલી હોતી નથી. પણ જો પ્રભુ પ્રતાપે મેળવેલી-મજેલી હોય છે તો તે ઉઘી રીતે મજેલી હોય છે. તેમનામાં તેમના આચાર વિચાર વિષે કંઈ પણ જ્ઞાન હોતું નથી. પણ જો કંઈ હોય તો તે ઉલટી રીતનુંજ હોય છે. એટલુંજ નહીં પણ મુરખ્ખી તથા પોતાથી નાનેરાં સાથે વર્તવાની તેમનામાં લેશ માત્ર પણ સમજણ હોતી નથી પણ જો કંઈ સમજણ હોય તો તે આવી રીતે આડીજ અપાયેલી હોય છે. આ પ્રમાણે ઉધ્ધત પણામાં-સ્વચ્છંદ પણામાં છતે અંકુશે નિરંકુશપણામાં પોતાનો ટાઈમ-વખત ગાળતાં તેમના મનમાં એક મિનિટ-પળ પોતાનાં ઘર વિષેની, પોતાનાં સાસુ સસરા વિગેરે મુરખ્ખીઓ વિષેની, અથવા તેમાં રહેતાં પોતાના નાનેરા સંબંધી લેશ માત્ર પણ ચિંતા થતી નથી. બ્યારે આવાં પોતાનું ખર્ચ કર્તવ્ય ન જાણવામાં, આચાર વિચાર વગરનાં મનમાં આવે તેવી રીતે વર્તવાવાળા સ્વચ્છંદ પણે વર્તનારાં મોટા દેખાવ તથા પ્રખ્યાત કરી મુરખ્ખીઓને કંગનાર, નિંદા કરી સંતોષ માનનાર તથા સર્વ અસંતોષનું મુળ થઈ પડે તેવા સંસારમાં સુખથી નિશ્ચિંતપણે હરતાં ફરતાં અને આનંદમાં જોવામાં આવે છે સારે એક સુશીલ, સદ્ગુણી, શાન્ત, નમ્ર તથા શરમાળ રત્નને પોતાના ઘરની અવ્યવસ્થાથી પોતાના સાસુ સસરાને સુખી કરવાની, પોતાના પતિને આનંદ આપી ખુશી રાખવાની, પોતાનાં નાનેરાંની સંભાળ રાખવાની ચિંતાથી, એટલુંજ નહીં પણ તે સાથે કાઢને મારાથી ખોટું લાગશે તો, કાંઈ મારાં કર્તવ્યથી અસંતોષ પામશે તો, કાંઈ મારાં કંઈ વચનથી દુઃખી થશે તો, તથા કાઢને હું ખેલું સાધન થઈ પડીશ તો, એવા અનેક તરંગથી દુઃખી થતું જોઈએ છીએ સારે આ સંસારની આ વિચિત્ર રચના કંઈ વિચિત્ર પદ્ધતિ પ્રમાણે કયા પ્રિન્સીપલ ઉપર કે કયા ધોરણ ઉપર ચાલતી હશે તે સમજાતું નથી.

સ્ત્રી-સુખનાર લ. ગો. પટેલ.

સંસારમાં સ્ત્રીનું પ્રયોજન શું છે? મનુષ્ય માત્રને જો પોતાનું આનંદ સુખ એકલા એકાંત વાસમાં જ વિરક્ત થઈ ગાળવું હોય તો સ્ત્રીનું ચંક્ર કંઈ પધ્ધતી ઉપર આજ સુધી ફરત તે સમજતું નથી. હલકા પ્રાણીથી તે મનુષ્ય જેવાં જ્ઞાન શક્તિને વાપરી શકે તેવાં પ્રાણી સુધી તેમની સંસારીક રીત બાતને પરમેશ્વરે એકજ પધ્ધતી પર મુકી છે. પુરુષને સંસારમાં સુખમાં દિવસો ગાળવાને સ્થિતિ બાંધી રહેવાને, દુઃખ નિરાશા (disappointment) સંતાપ એ સર્વમાં કંઈક પણ સંતોષનો શુભ મેળવવાને, પુત્રાદિક વગેરે સંસારીક સુખનો અનુભવ મેળવવાને, અંતઃકરણને એકજ સ્થળે રાખવાને, પોતાનું કહી શકાય એવું કંઈક પણ મેળવવાને, ચીતાનાં વખતમાં ધીરજ માટે, કંટાળાના વખતમાં આશ્વાસન માટે, સુખ દુઃખમાં સહવાસ માટે, ખાવું પીવું આનંદમાં દિવસ ગાળવા એ સર્વમાં પાસેજ રહેવા માટે સ્ત્રી જેવું અમુલ્ય મનુષ્ય રત્ન જેટલું ઉપયોગી છે તેટલું બીજું એક પણ નથી. સ્ત્રી સદ્ગુણી ધર્મજન હોય તે પોતાના પતિને કેટલાં સુખનું, કેટલાં આનંદનું, તથા કેટલા સંતોષનું મુળ છે તે સમજવું કઠણ નથી. પતિને સંતોષ આપવા, પતિને સુખ આપવા, પતિની દરેક ચીતામાં ભાગ લેવા, ધર્મજન સ્ત્રીનું હૃદય કેટલું ખેંચાય છે. એવું સમજનાર સુખ મેળવવાને ભાગ્યવાન થયેલા સર્વ પુરુષો સ્પષ્ટ રીતે સમજે છે. પતિને જોતાંજ જેની આંખ આનંદથી હસતી હોય, પતિનું દર્શન થતાંજ જેનું પ્રેમમય હૃદય તેને બેઠવા ને આતુર થતું હોય, પતિથી વિખુટાં પડતાં જેનું અંતઃકરણ સંકોચાતું હોય, હમણાં પતિના દર્શન થશે એવી આશામાં તેને માટે અને પોતાના સુખ માટે તે આનંદ પામે, સંતોષ પામે એવી સર્વ તૈયારી કરી એક બે ત્રણ એમ મિનિટ ગણતાં જેનું મન “હજી પતિ ન પધાર્યા” એમ વારંવાર વ્યાકુળ થતું હોય, અરે એ વ્યાકુળતા પણ સુખ રૂપ ગણી વારંવાર પતિના પગલાના ભણકારા માટે એક ચિત્તથી કાન માડતું હોય અને તેનાજ સુખમાં પોતાનું સુખ આનંદનું હોય એવાં સ્ત્રી રત્ન તરફથી મળતાં સુખની સંતોષની અને આનંદની તથા થતી સંભાળની અને સેવાની જગતમાં જન્મ લીધેલા કયા પુરુષની ઈચ્છા નહીં થતી હોય? થાયજ. ત્યારે શું સંસારમાં સર્વ પુરુષ આવા ભાગ્યશાળી હશે? પૂર્વ જન્મ જો તેજ કંઈ હોય તો તેમાં દરેકાં

સદ્ અથવા દુરાચારુ, પુણ્ય અથવા પાપ એને આધારે આ જન્મમાં જન્મ લીધેલાં સર્વજનુ સુખ દુખના ભોગી થાય છે. એ આધારે સંસારમાં થોડું કિંવા વધારે સુખ મેળવવાને તે યોગ્ય લાયક થાય છે. એ આધારે તેને ચાલવાના સર્વ સુખમય અથવા દુખમય-સ્તાઓ પ્રથમથી ધડી રાખેલા હોય છે. એ આધારે એને યોગ્ય સાથી પ્રારબ્ધે નિર્માણ કરી રાખેલા હોય છે. એજ આધારે તે સુખી થાય છે.-દુખી થાય છે-દુનીયાના દિવસો પુરા કરે છે.-જન્મે છે અને મરે છે. જો આમ છે-એમ હશે એવી વિદ્વાનોની વિદ્વાતાથી સીધ્ધ થાય છે. ત્યારે સંસાર સાગર સુખ-રૂપ રીતે તરવાને યોગ્યતાથી મળે એ પણ પૂર્વ જન્મનાં સદાચરણ ઉપર આધાર રાખે છે. સખીતવા મીત્ર સ્ત્રી સાથે સ્ત્રીનો તથા પુરુષ સાથે પુરુષનો સ્નેહ બતાવે છે. પરંતુ તે સ્નેહ તે એકે ઐક્યની હદ, અંતઃકરણમ પ્રવેશ કરતાં છતાં કેટલેક દુર જઈ ચઢકી પડે છે. પરંતુ પતિ પ્રીયામાં જુદાં જુદાં તત્વનો સંયોગ બેયના હૃદયના ઉંડામાં ઉંડા ખીખ. દોષપણ પ્રકારનો અપ્રતીમ પ્રેમ પ્રવેશ કરી ન શકે તેવાં ગુણ સ્થળમાં પોતાનું સ્થાનક રાખે છે. અને જીવિત પર્યંત ત્યાંજ રહી તેથી થયેલ પ્રેમનું સંભાળથી યોષણ કયાં કરે છે. મિત્રત્વ અને સખીત્વમાં સર્વ ઠેકાણે ગમે તેવી સ્થિતિ છતાં પણ તે બરાબર નિરંતર માટે જાળવવાને સેવ્ય સેવકનો ધમ જોવામાં આવે છે. કાણુ સેવ્ય અને કાણુ સેવક એ મીત્રત્વની તથા સખીત્વની દૃઢ ગાંઠ બંધાયા પછી તરત સિધ્ધ થાય છે. પણ આ બાબતમાં જેની ઉપર સંસારનો સરસ્વ આધાર રહેલો છે. તેમાં થતી પ્રીયાની દૃઢ પ્રીતિને અચળપણું આપવાને પરમેશ્વર તરફ સેવ્ય સેવકનું નિરમાણ થયું છે. પતિ સર્વ ઠેકાણે સેવ્ય ગણાય છે ને પ્રીયા સેવક ગણાય છે. આ સેવ્ય સેવકનો સખવ કંઈ રોટલાનો ટુકડો આપી નોકરી કરાવતા હોઈએ, અને તે પણ તેજ આશાએ શેકની ચાકરી કરતો હોય એવો નથી. આ બેય પ્રેમીને સમાન ગણાય છતાં વિશ્વના નિયમ પ્રમાણે સમાનતા એકજ સ્થળે બે જુદાં જુદાં ઠેકાણેથી આવી ટકી ન શકે તેવી બીકથી મહાન દયાળુ પરમેશ્વરે તે બેમાંથી એકને કંઈક મહતા આપી હશે. માટે ઇશ્વરથીજ નિર્માણ થયેલી એ મહતા પુરુષને એટલું જાણાવે છે ને સુચવે છે કે “તું એની સભાળ રાખજે. એ તારું પોતીકું માણસ છે; તારાં સુખ દુઃખમાં ભાગ લેવાને માટે તેને તને સોંપવામાં આવી છે. તારાં સર્વ કર્તવ્યોમાં સદાચતા જીત થવાને એ તારે માટે નિર્માણ થઈ છે. જેમ એનું સુખ

અને સરસ્વ તારી ઉપર આધાર રાખે છે તેમ તાર સુખ અને સરસ્વ એની ઉપરજ આધાર રાખે છે. જેમ તાર કર્તવ્ય એમાં ભલા સાર થોડું જરૂરનું નથી તેમ એનું કર્તવ્ય પણ તારા ભલા અરથે કંઈ પણ ઝોઝું જરૂરનું નથી. માટે એને તારજ ૩૫ ગણીને તારા જેટલુંજ માન આપવું. તારા જેટલુંજ સુખ આપવું અને તારી સર્વ સ્થિતિમાં સમાનગણવું.”

—:0:—

મારી નોંધ:

કેટલાક ગારા જ્ઞાતીજ્ઞાઓ લેઉઆ વિનય ધણી પ્રીતિથી વાંચેછે. ને તેનું પોતે તથા પોતાના બાઈ બાઈ દાસ્તદારો તથા હોદ્દરાં પાસે વિચાર પૂર્વક મનન કરાવે છે એ જાણી મને અત્યંત આનંદ વ્યાપ્યો છે. કેટલાક વાંચકોએ આ પત્ર વાંચી કેટલીક કુટેવો છોડવાને પ્રતિજ્ઞા લીધી છે તે એટલે સુધી કે હુકો સરખો પણ પીવો નહિ. આ પ્રતિજ્ઞા લેનારા કંઈ ગ્રેન્થુએટો નથી પણ તેઓ યુદ્ધિ સત્વનો ઉપયોગ કેટલાક ગ્રેન્થુએટો કરતાં સારી રીતે કરે છે એમ સમજાય છે, તેઓ મોટા પગારદારો નથી પણ તેઓ મોટા પગારદારની બરાબરી અયોગ્ય અરથ થતાં અટકાવી કરકસરથી ન્યાય પૂર્વક નાણાં એકઠાં કરી શકવા વિચાર કરવા લાગ્યા છે. હજુ સુધી તો આ પત્રમાં સારા વિષયો જૂજ પ્રગટ થયા છે. તો પણ બ્યારે તેમનાં મનપર આવી સારી અસર થઈ છે, તો આગળ જતાં બ્યારે સારા લેખકો મેદાનમાં પડશે, તથા કેટલાક ભાષણ કર્તાઓ સ્વજ્ઞાતિના હિતાર્થે ભાષણ કરવા પરગામ કરશે અને વિદ્યાની વૃદ્ધિને માટે અનુકુળ સાધનો પ્રાપ્ત થશે તો કોણ એમ કહી શકશે કે લેઉવા વિનયનો ઉદ્દેશ સાર્યક નથી થયો.

—:0:—

દરિઆઈ મુશાફરીની અગવડો.

ધણા પુરષોને સામ્રાત કાળમાં વિધ વિધ કામ અર્થે દરિઆની મુશાફરી કરવી પડેછે. પૂર્વે પણ આપણા લોકો વહાણમાં બેસી દર દેશ-વરોમાં વેપાર અર્થે જતા પરંતુ તે સમયે વહાણ આપણા દેશનાં વ્યાપારીઓનાં હતાં તેથી ખાવા પીવાનો સરસામાન આપણા રીત રીવાજને અનુસરતો હતો. હમણાં પણ નજદીકનાં બંદરે જતાં વહાણોમાં યા આગળોટમાં ઉતારો પોતપોતાનો અનુકુળ ખોરાક લઈ લય છે. પરંતુ

ઇંગ્લાંડ અમેરિકા યા દર દેશાવર જતી આગખોટો પરદેશીઓની મોલ-
 કીની હોય છે, તેમાં ખેસનારા માણસો તૈયાર કરેલો ખોરાક લઈ જાય
 તો તે થોડા દિવસમાં ખગડી જાય છે, અને દરેક ઉતારને માટે ઇલાયદાર
 સોડાં રાખવાને જગ્યા જોઈએ. એટલી મજબી અસક્ષ્ય હોવાથી ઉતાર-
 ઓને માટે ખોરાક માલીક તરફથી તૈયાર કરવામાં આવે છે. અને તેની
 કીમત ભાડાની દીકીટમાં લેવામાં આવે છે. માલીક પરદેશી અને માંસાહારી
 હોવાથી ખોરાક પરદેશીઓને લાયક માંસ ઇલાદિતો આપવામાં આવે છે.
 ખોરાકની સાથે કેટલીક આગખોટોમાં દારૂ પણ અપવામાં આવે છે, અને
 દારૂના પૈસા પણ દીકીટના પૈસામાં ગણેલા હોય છે, તેથી કોઈ માણસ
 આગખોટમાં અપાતો માંસાહાર તથા મદ્યપાન પીએ નહિ તો પણ તેની
 દીકીટના પૈસામાંથી ખોરાક તથા દારૂના પૈસા કમી કરવામાં આવતા નથી.
 પણ પૂરે પૂરા પૈસા લે છે, અને તેને માટે ખીજ કંઈ ખાસ ગોઠવણ
 કરવામાં આવતી નથી. આતું પરિણામ એ આવે છે કે મુશાફરોને માંસ
 તથા મદ્યપાન સેવવા પડે છે. અને ધર્મબ્રથ થાય છે. પછી જ્યારે તેઓ
 ખોતાને વતન પાછા આવે છે ત્યારે તેમને નાતના લોક નાતમાં દાખલ
 કરતા નથી તેથી તેમને ભારે વિટંબણા ભોગવી પડે છે. આવા બનાવ
 બનના અટકાવવા દેશી અગેવાનો તરફથી કંઈ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યા
 નથી એ 'ધણુ' શોચનીય છે. આગખોટના માલીકોએ પણ અત્યાર સુધી
 તેઓને સગવડ કરી આપવા મનપર લીધું નથી, એ પણ વધારે અસ-
 ભવ ઉપજાવે છે. દારૂ કે દેશી વ્યાપારીઓ વ્યાપારની ધણી વસ્તુઓ પર-
 દેશીઓની આગખોટ મારફતે પરદેશ રવાને કરે છે, તથા પરદેશથી મંગાવે
 છે, અને તેથી માલીકોને દેશીઓ તરફથી ભારે કમાણી થાય છે. કદાચ
 જો દેશીઓ એવો ઠરાવ કરે કે જ્યાં સુધી આપણા લોકની સગવડ જન-
 નવવાને આગખોટોમાં ગોઠવણ થાય નહિ ત્યાં સુધી પરદેશીઓની આગ-
 ખોટ મારફતે માલ રવાને કરવો તથા મંગાવવો નહિ તો આગખોટવા-
 નાઓને આવકમાં મોટું નુકશાન થયા વિના રહે નહિ. પી. એન્ડ ઓ.
 કમ્પનીની વિદાયતની મેલની મુદત થોડા સમયમાં પૂરી થવાની છે. તે
 મળતે ભાડાનો દર ઘટાડવા ઇલાદિ ધણી સૂચનાઓ લોકો તરફથી કર-
 વામાં આવે છે. તો સરકારે ટપાલના કોન્ટ્રાક્ટ કરતી વખતે દેશીઓની
 ખાવા પીવાની સગવડ જનવવવાની ગોઠવણ કરવા સદ્દુ કમ્પનીને જરૂર

જાડવી અવશ્યની છે. દેશીઓ માટે રસોઈની અનુકૂળતા તેમના રીત રીવાજને ધર્મને અનુસરતી કરવાની પ્રથમ આવશ્યકતા છે. કમ્પનીઓએ પોતે પણ આવો બદોબસ્ત કરવો તેમના હિતને વધારનારો એમ સમજી કરવો જોઈએ અને પ્રજના આગેવાનોએ આ વાત કમ્પનીઓના દેશી વ્યાપારીઓના તથા સરકારના ધ્યાનમાં લાવવાની જરૂર છે.

—:O:—

પુસ્તકોની પોહોંચ.

મહાજન મંડળ—આ પુસ્તક અમોને તેના કર્તા તરફથી મળ્યું છે. તેથી તેમનો અમાર માનીએ છીએ, આ પુસ્તકમાં આર્ય ભુમીપર ઉત્તમ યજ્ઞ આર્યાવર્તને શોભાવનાર મહાજનોનાં જીવન ચરીત્ર આપેલાં છે. આ જીવનોનું દરેક આર્ય એક વખત અવલોકન કરવું જોઈએ કર્તાનો શ્રમ અથાગ છે. મહાજનોનું જીવન ચરીત્ર મેળવવા મી. મગનલાલે લીધેલા શ્રમને અમે ધન્ય વાદ આપીએ છીએ. અત્યાર સુધી બહાર પડતાં પુસ્તકોમાં ઉત્તમ, અને આર્યાવર્તના પુસ્તકલયને શોભાવનાર આ એક પુસ્તક છે. મી. મગનલાલ તેમના દરેક કાર્યમાં ઉત્સાહી અને ખતીલા હોવાથી જ્યુ તે પુસ્તકને સારામાં સારી અને સરળ ઇતિહાસમાં લખવું જોઈએ તેમ લખાયલું છે. મહાજન મંડળ ખરેખર મહાજનોથી પ્રસંશ્ય છે. સ્વજ્ઞાતી બંધુઓ મી. મગનલાલને પોતાથી બનતી મદદ કરશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ.

આ પુસ્તકની શ્રીમત જો કે દેખીતી વધારે છે. પણ તેના ગુણ જોતાં તે ઉપર કર્તાએ લીધેલો શ્રમ જોતાં તેનું કદ જોતાં કંઈજ નથી. એમ કહીએ તો ખોટું નથી. આ પુસ્તક લખવામાં મી. મગનલાલે ઘણા પુસ્તકોનું તથા પુરાણનું અવલોકન કરેલું જણાય છે. આ મહાજન મંડળનું પ્રથમ પુસ્તક છે. મી. મગનલાલે પોતાનો હેવાલ અદર આપેલો છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે પ્રથમ જ્ઞાન સંપાદન કરવા તેમને કેવી કેવી વિષ્તીઓ નડેલી છે. તે છતાં એમણે આ પુસ્તક લખી દેશની સેવા બજાવી છે, એજ તેમની ખત, આર્ય ભુમી તરફ તેમનો પ્રેમ અને ઉત્સાહ તથા દૃઢતા બતાવી આપે છે.

કર્તા

મી. મગનલાલ નરેતમદાસ પટેલ, આખણી આળા,

દીર્ઘાઆયુષી શી. રીતે થવાય.

આ પુસ્તકમાં લાખું આયુષ મનુષ્ય શી રીતે ભોગવી શકે તે વર્ણવવામાં આવ્યું છે. એની દરેક કલમ દરેક ઘરમાં ધરના દરેક ભાગમાં મોટા અક્ષરથી લખવા ભોગ કે મોઢે કરવા ભોગ છે. જીવાન પુરુષોને તે અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે. પુત્રોને તે સીખવા લાયક છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે પુસ્તક કેળવણી ખાતાના વડાઓ વિદ્યાશાળામાં અન્ય પુસ્તકોની સાથે આપણું બાળકોના હાથમાં આપશે. અને વર્ગોમાં ચલાવશે. અમે રા. રા. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ ને આ પુસ્તક પસંદ કરવાને વાસ્તે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. અને ભલામણ કરીએ છીએ કે આવાં સર્વોપયોગી પુસ્તકોને વૃદ્ધ, જીવાન તેમ બાળકો લાભ લે એમ તેમની સમક્ષ આણવા અન્ય ભાષામાંથી સ્વભાષામાં વધારે કરશે. આપણા પાટીદાર બંધુઓને આવસ્ય આ પુસ્તક વાંચવા ભલામણ કરવામાં આવેછે.

કેટલીક સુધારવા ભોગ બાબતોનો તે ઉપરથી આપણને ખ્યાલ આવ્યા સિવાય રહેશે નહીં. દરેક જ્ઞાતી બંધુએ પોતે વાંચી ખાંભીને વંચાવી તેનો શુભ ઉપયોગ કરવોજ ભોધએ.

કર્તા

રા. રા. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેશાઈ

જનજીવડોદરા, સંસ્થાનની ન્યાયધિકારી કોર્ટ.

—:0:—

ઈનામ માટે સુચના.

રા. રા. દીવાન સાહેબ—ઝવેરભાઈ નાથાભાઈ તંત્રથી બાળકો હસા તથા સ્ત્રી હંત્યા શી રીતે અટકે એ વિષય ઉપર નિબંધ લખનાર લેખકો પૈકી જોનો નિબંધ નીમેલી કમીટી પાસ કરે તેને રૂ. ૧૫ નાં પુસ્તકો ઈનામ મળવાનાં હતાં. તેને માટેના નિબંધો આવેલા તે પૈકી રા. મથુરભાઈ કાલીદાસ પટેલ.—હે.—મા. કાડીનાર નાનો પાસ થયો છે માટે પુસ્તકો તેમણે મંગાવી લેવાં.

—:0:—

જ્ઞાતિ સમાચાર.

૧ ખંભાત નિવાસી રા. કેશવલાલ મોરલીધર એલ. એલ. ખીની પરિક્ષામાં પસાર થયા છે.

૨ નંદીયાદ નિવાસી રા. રા. છોટાલાલ બાપરભાઈને તાપ્તીવેલી રેલવેના કમ્પેન્સેસનના કામ પર રપેશીએલ ઓરીસર નીમવામાં આવ્યા છે.

૩ વસો નિવાસી રા. રા. કાશીભાઈ ચતુરભાઈ અમીનની બદલી વ્યારા વિભાગમાં થઈ છે.

૪ ધોરસદ નિવાસી માતરના મામલતદાર રા. રા. ઝવેરભાઈ મોથાભાઈએ ડીપાર્ટમેન્ટલ મરાઈ ભાષાની પરિક્ષા પસાર કરી છે.

૫ પાટીદાર હિત વર્ધક મંડળ સ્થાપવાની તથા પાટીદાર હિત વર્ધક ફંડ ઉભું કરવાનું કામ ઘણા સજ્જનોએ પસંદ કીધું છે ને તેમાં કેળવાયલા તથા આખરદાર પાટીદારોએ સામેલ થવા અત્યંત ઉત્કંઠા દર્શાવી છે. આશા છે કે આ કાર્ય નિર્વિઘ્ન જલદી પાર પડે.

૬ કમરસદ નિવાસી રા. જીવાભાઈ રેવાભાઈ ખી. એ. ને સંસ્કૃતમાં વધુ માર્ક મળ્યાથી સંસ્કૃતનું ધનામ મળ્યું છે. પાટીદાર સંસ્કૃત ભાષામાં ખીજી ઉચ્ચ વર્ણ કરતાં વધારે માર્ક મેળવે એ અત્યંત ખુશી થવા જેવું છે તેથી અમે તેમને તથા તેમના માત પિતાને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. અમને આશા છે કે મી. જીવાભાઈની કદર પીછાની તેમને કોઈ પણ આટલું કોલેજના ફેલો નીમવામાં આવશે.

૭ પાટીદારોનાં કેટલાંક ગામોમાં લેખિવા વિજયની કથા વાંચવામાં આવે છે. કુખળી વયનાં બાળકના મનમાં સુવિચાર અને સુશિક્ષણનાં ખીજવાવવાનું આ એક ઉમદા પગલું છે.

૮ ભાદરણ નિવાસી રા. રા. મોતીભાઈ ભીખાભાઈ એલ. એમ. ઇ. ને વડોદરા રાજ્યના એન્જનીઅરીંગ ખાતામાં રૂ. ૨૫૦ ના પગારે એક ઈન્ચી જગ્યાએ નીમવાની ભલામણ થઈ છે.

૯ કુહામાં રા. રા. શંકર લાલ જોશભાઈએ એન્જી વર્નાક્યુલર સ્કુલ તથા મોડીંગ હાઉસ ઉધાડ્યાં છે.

૧૦ વડોદરા કોલેજમાં તથા હાઈ સ્કુલમાં શીખનાર પાટીદાર વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ખીજી જગ્યાએ કરતાં વિશેષ છે માટે તેમને વિદ્યા-

લ્લાસમાં અનુકુળતા કરી આપવા તથા પરસ્પર મિત્રતા વધારવા માટે એક વસ્તીગૃહની ધણી જરૂર છે.

૧૧ હજી સુધી કોઈ પણ સમયે વડોદરામાં રહેતા ચરોતર વીગેરે વિભાગના પાટીદારો મુબંધમાં રહેતા પાટીદારોની માફક એકત્ર મળ્યા નથી એ ધણુ ખેદનીય છે.

૧૨ અમેરીકન કપાસનું તથા અમેરીકન તમાકુનું વાવેતર કરવા ધણા પાટીદારો ઇન્તેજાર છે માટે જે જે સ્વદેશાભિમાની રાજ્યો તથા શ્રીમતો વીગેરે સદર્દ આગતોમાં ઉત્તેજન આપવા ઇચ્છતા હોય તેમણે સદર્દ વાવેતર કરવા ખીજ બધા વાવેતર કરવાની સુચના આ પત્રના અધિપતી મારફતે પુરી પાડવા પ્રયાસ કરવા અંગત્ય છે. ગુજરાતની જમીન ફળદ્રુપ હોવાથી આ વાવેતર ફતેહમંદ નીવડશે એવી આશા રખાય છે.

૧૩ સાંભળવામાં આવ્યું છે કે ખેડા જિલ્લાના પાટીદારોનાં ઇન્દિ-
ન્દીસામ્રાટ કુટુંબનાં નાણાં સરકારે લોકલખોડને સ્વાધીન કર્યાં છે. પાટીદાર પાસેથી ઉધરાવેલાં નાણાંનો ઉપયોગ પાટીદાર સિવાય અન્ય નાતના મા-
ણસોના અને સરકારના લાભાર્થે થાય એ ધણુ શોકજનક છે. ખરેખર આ કાયે તરફ પાટીદાર અગ્રેસરોએ એદરકારી બતાવી છે.

—:૦:—

જાણવાબેગ.

મુબંધમાં મરકીથી મરણ પામેલાઓમાંથી જેનાં કુટુંબનાં બીન વારસી એટલે જેમનું પોપણ કરનાર કોઈ ન રહે તેમને મદદ સારૂ ફંડ ઉછું કર્યું છે તે પ્રસંસા પાત્ર છે.

મુબંધ સરકારે ડાકતર હાશીનની રસીનો બહોળો ઉપયોગ કરવા ઠરાવ કર્યો છે.

મરકીની ખાસ કમીટીએ મરકીથી પીડાતા દરદીઓને થોડો વખત ધરથી બહાર લઇ જવાનો ઠરાવ કર્યો છે.

બી, બી, સી, આઇ, રેલવે લાઇનપરના તમામ સ્ટેશનો ઉપર મરકીની તપાસ માટે સરકારે સખત બહોળસ્ત કરેલો છે.

લેડિયા વિજય.

પુસ્તક ૨ જી.

માર્ચ, એપ્રિલ ૧૮૯૭.

અંક ૧૧-૧૨ મા.

૫૬.

દેશી જન ડાહ્યા ડહાપણુ દોલમાં ધરજો,
મરણુ કાયદાં જમણો નહીં ને જમાડવાં દુર કરજો-દેશી,
મા બાપે બાળકને મોટા ખરાવીને કીધો,
મરણુ સમે અંગાગા રહીને, દૈવ દૂતને દીધો-દેશી.
જાન મરતક પાછળ જમવા જમણુ કરે ભલી રીતે,
મમે મન હરખ લાવીને જમણુ જમે બહુ પ્રીતે-દેશી.
સુવસ્ત્ર પેરીને વદન મલકતાં બેસે,
લાડુ જમીને ગુણુ અવગુણુ સૌ લેશે-દેશી.
દાળ મોળી ને ભાતજ કાચો શાક હતું બહુ ખાર,
નિંદા કરતાં સૌજન બોલે જમણુ કંઈ નહીં સાર-દેશી.
વરો કરે કરજો લઈ નાણાં પાછળ હાથ બતાવે,
ધિક ધિક એવા જમવામાં ત્રાલ ત્રાલ વર્તાવે-દેશી.
ભામાઓ ભરથાર વિનાની વિધવા થઈને બેસે,
શીર મુંડાવી ખુણુ ઘાલે કાણુ દીવારો દેશે-દેશી.
ખાવાને માટે પણ પાછળ પૈસા હોય ન પૂરા,
ખારમે દિન ખારમુ કરવાને બને સર્વ જન શૂરા-દેશી.
ગર્થ વિણુ ઘેલી થઈ બેસે ખાવા રહે ન કોડી,
ખાળખણાનો રંડાપો કમ આગળ જશે દોડી-દેશી.

* પૈસા આપવા આનાહાની કરવી તે.

૫૭૮

થોડા વખતમાં તેમને તેમનું ખર્ચ હદમાં લાવી દેવાનો વિચાર સુઝે; પણ એ દિન કળ કે મીયાં કે પૌંમે જીતી!

ગૂજરાતની બધી વસ્તીમાં પાટીદાર ઘણા ભોળા ગણાય છે. તેઓ જેવા ભોળા છ તેવાજ ઉદાર છે એટલે તે ખર્ચાળ થઈ ગયા છે. પાટીદાર પાસે નાણું હોય તો તેના જેવા દાનેશ્વરી પણ ખીમ થોડા જડે. માત્ર ખેતરની થોડી ઘણી ઉપજ આવે છે તેમાંથીજ ખજા વખતે તેઓ ટોપલે અને સુપડે આપે છે તો તેમને ઘણી આવક હોય તો તે શી રીતે ઉદારતા બતાવે તે કહી શકાયું નથી તેઓ ભોળા છે તેની સાથે અભણ છે; એટલે ખોટાં વખાણથી ઘણી વખત કુલાધ જાય છે. પાક વાણીઆ રૂપીઆ ધોરતાં કેટલીકનાર તેમનાં વખાણ કરી તેમની પાસે આનો ખે આના વધારે વ્યાજ ધસાવી લે છે. અથવા તેમ બનવું સંભવિત ન હોય તો મંડામણ કે ચડાવો લખાવી લેવા ચુકતાજ નથી. આવા ભોળા અને માનના લુખ્યા પાટીદારોનાં ખર્ચ ઘટાડવાની મહેનત કરવી એ નકામા સરખો છે તથા તેને માટે મોટાં મોટાં પુસ્તકો લખી સમજીત આપવી એ ભીંત આગળ ભાગવત સરખું છે. તોપણ એ પાછળ કરેલી મહેનત કેવળ નકામી નહિ જાય એના વિચારથી આ નોંધ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે.

ગૂજરાતના ખાલસા, ગાયકવાડી, ખંભાત વગેરે રાજ્યોના લેઉઆ પાટીદારની કુલ વસ્તી લગભગ છ લાખ માણસની ગણાય છે. પરંતુ અમદાવાદ તથા સુરત જીલ્લાના કેટલાક લેઉઆ પાટીદારોએ તેમની રહેણી કરણીમાં ફેરફાર કર્યો તેથી તેમની સાથેના કન્યા વ્યવહાર ચરોતરના લોકોએ બંધ કર્યો છે. તેમને જો બાદ કરીએ તો ચરોતરના કુલીન લોકો અને તેમની સાથે સંબંધ રાખનાર પાટીદારોની વસ્તી લગભગ ચાર લાખ માણસની રહે છે. આ ચાર લાખમાં પણ ભારે ખર્ચ કરનાર, કુલીન લોકો તથા તેમનો મોઢ રાખી તેમની સાથે નિકટનો સંબંધ રાખનાર પાટીદારો જેઓ મોટાઇ સાચવવા કે મોટાઇ મેળવવા ખર્ચમાં તણાઈ મરે છે તેવા તો માત્ર બે લાખ પાટીદાર છે. એજ પાટીદારોનું ખર્ચ તેમના ગર્જ ઉપરાંતનું છે અને તેથી તેઓ ધનવાન થવાને બદલે પાયમાલ થતા જાય છે. જેઓ પાટીદારના સમુદાયમાં ડાહ્યા અને સંબંધ કરના સરખા ગણાય છે તેમનુંજ ખર્ચ આંધળું અને અવિવેકી છે.

પાટીદારોનું મુખ્ય ખર્ચ બે પ્રકારનું છે. (૧) દીકરીઓ પરણાવવા પાછળ તેઓ અઢળક ધન ખર્ચે છે. (૨) અને માળાપ અને ખીજાં આદેશ વચનાં માણસોની મળું ક્રિયા પાછળ પણ તેઓ ઘણી વખત ગળા ઉપરાંત ખર્ચ કરે છે.

આગળ કહ્યા પ્રમાણે પાટીદારોએ ચરોતરનાં તેર ગામ કુલીન માન્યાં છે. એ તેર ગામોમાં પણ ચડતા ઉતરતી વર્ગ છે, અને દરેક ગામમાં અને દરેક કુટુંબમાં પણ કુળની ન્યુનાધિકતા છે. તોપણ એટલું તો ખરું કે એ તેર ગામ શિવાયનાં ખીજાં જ્યાં ગામ બિલકુલ કુળ વગરનાં ગણાય છે. તેર ગામનો કાંઈ પણ પાટીદાર નાના ગામમાં કન્યા આપવા ખુશી હોતો નથી. પૈસાં કે તારાંજ થઈ ગયો હોય અને જેતે તેર ગામમાં કુલીન પાટીદારોમાં કાંઈ લેખું ન હોય તેજ માત્ર ગમે તે ગામમાં કન્યા આપે છે. તેર ગામની આસપાસના નાના ગામો વાળામાં જેઓ સારામાં ખપતા હોય, જેમના ઘરમાં તેમના પ્રમાણમાં બે પૈસાં ખાવા હોય તે પોતાની દીકરીઓ એ તેર ગામમાં પરણાવે છે અથવા તેર ગામના વરને બે રીતે કન્યા મળે છે. એટલે તેને તેર ગામ માંહેની કન્યા મળે છે અને બહાર ગામની પણ મળે છે. એ બેમાંથી કઈ પસંદ કરવી એ તેની મરજી ઉપર રહે છે. ઘણું કરીને જે વધારે પૈસાં આપે તેની કન્યા લેવા તે કળુલ થાય છે. આમ થવાથી કુલીન અને અકુલીન અને બેલ જણને પૈસાં આપવા પડે છે. ઘણી વખત કુલીનને અકુલીન કરતાં વધારે રૂપીઆ ભરવા પડે છે, કેમકે તેનાથી તેર ગામ બહાર જવાતું નથી અને અકુલીનને તો ગાજરની તરુડી જેવું હોય છે જો વાગે તો વગાડે અને ન વાગે તો કરડી ખાય એટલે જો તેર ગામમાં ફાળ્યો તો ફીક અને ન ફાળ્યો તો પછી તેર ગામથી ઉતરતા ગામમાં જે ઘર સાડું હોય ત્યાં કન્યા પરણાવે છે. નાના ગામોને લીધે તેર ગામવાળાને વધારે પૈસાં ભરવા પડે છે. એ ખારિકી તેઓ સમજતા હોય એવું જણાતું નથી. નહીં તો તેઓ છોક તણાઈ મરે નહિ.

પૈઠણ-વેરામણી-અમુક વસ્તુ વેચવાની હોય છે ત્યારે વેચનાર તથા ખરીદકરનાર તેની કીમત પ્રથમથી પરઠે છે. કીમત નક્કી કરતાં વેચનાર જે વધારે દામ આપે છે તેને પોતાની વસ્તુ વેચે છે. જે વસ્તુની વધારે માગણી હોય છે તેની કીમત સ્વાભાવિક રીતે બારે હોય છે. એ પ્રમાણે ચરો-

તરના કુલીન પાટીદારોમાં પણ છે. ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કુળવાનો પોતાની દીકરીઓ માંહો માંહે પરણાવે છે એટલે તેમના છોકરાની એક માગણી તે કરે છે, તથા નાના ગામોના મોટાઇની ઈચ્છા રાખનાર ખીજાઓ કરતાં પૈસે ટકે સુખી હોય છે તે લોકો ખીજા માગણી કરે છે, એટલે કુળવાન પાટીદારના છોકરાનો આંકડો ઠરાવતાં જે વધારે. આજે છે તેની કન્યા તે લે છે. આ પ્રમાણે જે રકમ ઠરાવવા કે પરકવામાં આવે છે તેને પરકણુ પૈકણ કે પહેરામણી કહે છે. પાટીદારના કુળનું આપનાથી તેમ તેમની પૈકણની હદ નથી. એ તો એક ખીજાને પાલવતું અપાય છે અને લેવાય છે. જેમ પૈકણનો આંકડો બારે હોય છે તેમ તેના અંગના ખીજા ક્રીયાવર અને અખાખો પણ પ્રમાણમાં વધારે હોય છે. જેવો રાજા તેવું લશ્કર વળી જેમ પૈકણનો આંકડો વધારે તેમ તેના લેનારનું કુળ ચડતું, અને તેની સાથે તેના આપનારનું કુળ ઉતરતું એટલે પેઢેરામણી લેનાર ખરો કુળવાન અને આપનાર તાકપદો કણખી કહીએ તો ચાલે. આ વ્યાપાર કેવો આખરવાળો કે માનવતો કહેવાય? ખેડ પક્ષની એથી કેવી શોભા દેખાય છે? વળી આ પ્રમાણે થએલા લગ્નથી ઉત્પન્ન થતાં દરજ્જન એથી પણ વધારે કુળદાળા ગણાય છે, કેમ કે તેને પરણાવતા તેના બાપના કરતાં વધારે પેઢેરામણી માગવામાં આવે છે. ખરી રીતે જોતાં એ દરજ્જનનું કુળ કેટલેક અંશે ઘટે તેને બદલે તેની દીનતા વધતી થાય છે એ અવળી ગંગા વહેવા જેવું છે.

ગમે તેમ હો પણ એથી કુલિન લોકોને ખે લાભ થાય છે, તેમને કન્યા મળે છે અને તે સાથે પુષ્કળ પૈસા પણ મળે છે. જો તેઓ કુલીન સ્થિતિ એક સરખી સાચવી રાખવા સાર સમાન કુળની કન્યા લે તો તેમને ઘણું પૈસો મળે નહિ. જ્યાં જોશો ત્યાં પૈસો સાથી મોટામાં મોટી ચીજ છે. વિદ્યાર નીતિમાં એક પ્રશ્ન મુક્યો છે કે “કુટુંબ વત્સલ અને મિત્ર કોણ? ઉત્તર “દ્રવ્ય.” પૈસો એ સૌને વહાલી ચીજ છે. છેક ધાવણ!

* ખીજા નાતોમાં પણ પહેરામણી આપવાનો રીવાજ છે. તેમાં કેટલાક સુન્દરતા વર કહેવાય છે, કેટલાક કંઠીના વર કહેવાય છે, સુરત જીલ્લાના અનાવળા આમહણોમાં જે પહેરામણી અપાય છે તેને વાંકડો કહે છે. એ અનાવળામાં દીકરીઓ પરણાવવાનું ખર્ચ ચરોતરના પાટીદારોના સરખું છે એમ કહીએ તો ચાલે, કેમ કે પાટીદારોનો પૈકણનો આંકડો અને અનાવળાનો વાંકડો હદ વગરનો છે.

નિર્વિકારી બાળકને પણ તે ખીછ ચીજો કરતો વધારે પ્રીય લાગે છે. તો મોટાની તો વાતજ શી કરવી! ધણા ધર્મ ગુરૂઓ, સાધુઓ, ગોરૂઓ અને મોટા મોટા હરિભગતો પણ પૈસામાં સ્વધ્યાયવા રહે છે. તો બિચારા પાટીદાર માત્ર કુલતું મહાત્મ હઠાવી રાખવાની ખાતર તે કેમ છોડે? મોટી મોટી ખુનરેશ લડાઈઓ, અને આપ્તાપ કે ભાઈ ભાનુના ખુન, પણ જરને માટેજ થાય છે. કહેવત છે કે જર, જોર, અને જમીન એ દરેક જાતના કલ્યાણનું મુળ છે. આ નાનકડી કહેવતમાં પણ જર, જોરો નાનો સરખો શંખદ એ કહેવતમાં પ્રમુખ સ્થળે ખીરાજ છે તો તે બાણસના અસ્થીર મનપર સાહેબી લોગવે એમાં શી તાગુખી! પરંતુ વિચાર કરીએ તો પૈસો કાંઈ ચીજ નથી અને છે તો એ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે. આ ભુલભુલામણીના ચક્રે ચડાવનાર ચીજની ખાતર પાટીદાર ઘણી પાતો ભુલી ગયા છે. માત્ર પૈસાને લોભે તેમના બાપદાદાએ સંપાડેલી કુલ સંપત્તિમાં તેમણે વગળ કરવા માંડ્યું છે, અને પોતાના વંશજોના અવિષ્કનો સ્વાર્થ બિલકુલ સાચવતા નથી. ડાહ્યા પુરપો એમ કહી ગયા છે કે સારા કુળની સ્ત્રી કુલની ઉન્નતિ કરનાર અથવા તેને તેજસ્વી રાખનાર છે માટે દરેક જણે સુકુળની કન્યા સાથે લગ્ન કરવું. કન્યા એજ કુળને તારનાર કે કુખ્યાવનાર છે. ધરની શોભા ધરની સ્ત્રીના હાથમાં છે. અને ધરની શોભા રાખવાની આવશ્યકતા પણ જો કુલવાન બાઈ હોય છે તેજ સમજે છે. જોતું કુલ સાફ હોતું નથી અને જોતે હંચા કુળના બાણસોનો સમાગમ હોતો નથી તે કુલની લજ્જા સાચવી શકતી નથી. કેમ કે તેવામાં તે ગુણ જન્મ દાળથીજ હોતો નથી. કેમ કે “સોખને અસર અને તુષમેતાસીર” હલકા કુલની સ્ત્રીઓ કેટલીક વાર સારી નિવડે છે ખરી પણ તેવા દાખલા ઘણાજ થોડા હોય છે. ધરમાં સુખ છૂછતો હોય તેણે આપણા અનુભવી ધરડાઓની નીચેની કહેવત ઉપર લક્ષ આપવું.

પહેલું સુખ તે જાતે નર્ચા, ખીણું સુખ સપુત દીકરા

ત્રીણું સુખ સુકૂલની નાર, ચોથું સુખ કોઠીએ જાર.

પેરામણી આપીને હંચ કુલમાં કન્યા આપવા દીકરીના માઆપનો મોટો હેતુ રહેલો છે, તેની સાથે સારા કુલીન ધરની કન્યા લેવામાં પણ વરના આપનો પણ સ્વાર્થ હોય છે. દીકરીનો બાપ એમ વિચારે છે કે કુલીન ઘેર દીકરી પરણાવીશું અને તે પાછળ કદાપિ કાંઈ ખર્ચ કરવું

પડશે તે દીકરીનું તો દીકરી આખો જન્મારો સુખી થશે, વળી તે સુખ-
 ત્રેના સંભાગમમાં રહેશે તો તેના માઆપનાં કુળને તેજસ્વી રાખી શકશે.
 વળી કુલીન જોડાનાં દરબજ થશે તેપણ કુલીન થશે અને તેમનાં છોકરાંને
 ઉચ કુલમાં વેળીશાળ મળશે વરનો વ્યાપ વિચારે છે કે સારા ધરની
 કન્યા લેવાથી ધર શોભશે. ધરમાં હલકા કુળની કન્યાઓની પેઠે કળ્લો
 કંકાશ થશે નહિ, એટલુંજ નહિ પણ વૃધ્ધાવસ્થામાં તે સાસુ સસરાની
 દીકરીની પેઠે ચાકરી કરશે. તેનાથી ઉત્પત્ત થતી પ્રજા સુપાત્ર નિવડશે
 અને ભવિષ્યમાં કુલને વિશેષ દીપાવશે. વેળીશાળ કરવામાં કુળ
 જોવામાં અને તેને માટે રૂપીઆ ખર્ચવામાં આ વાત મુખ્યત્વે સમાયલી
 હોય છે. પરંતુ ચરોતરના હાલના કુલીન ધરો તપાસતાં તેમાંનું કંઈ
 જોવામાં આવતું નથી. દીકરી પરણાવીને બિચારા માઆપ દેવાના દાંસ
 થઈ ભય છે, તોપણ તેમને એ સુખનું સ્વપ્ન પણ આવતું નથી. દીકરી
 તરફનું સુખ જોવાને બદલે તેને અહોરાત્રી ભય રહે છે કે રખેને દીકરી
 ઉપર શોક્ય આવે તેજ પ્રમાણે દીકરીના આપની આશાઓ પણ બધી
 ધ્રુજ મળે છે ધણું કરીને બધા કુલીન ધરોમાં ઉપરની બધી આશાઓનો
 ભંગ થએલો જોવામાં આવે છે. કેમ કે કુલીન ધરની કન્યા લેવાને બદલે
 પૈસાના લોભથી કુલવાન પાટીદારો ધણી વખત હલકા કુલની કન્યાઓ
 લાવે છે. તેમ થવાથી કેટલાક ધરોમાં કળ્લો કંકાશ અને કુસંપ દાખલ
 થાય છે. હલકા કુળની કન્યાઓ પોતાનો ધર્મ ભુલી જાય છે અને પર-
 ણીને ધરમાં આવતી થાય છે ત્યારથી માત્ર સ્વાર્થ સંભાળવા મંડે છે.
 સ્વાર્થ એવી ખુરી ચીજ છે કે તે સગા આપનું માથું કપાવે. સાસુ, વહુ,
 નણંદ, દેરાણી, જોડાણી, અને સસરા કે દીએર જેઠ સાથે તે પાટો ગોઠવા
 દેતી નથી. સાસુ સસરાની ધડપણમાં ચાકરી કરવાનો વખત આવતો
 પહેલાં તો તે ક્યારનીએ તેમનાથી જીદી થઈ હોય છે. આવા બનાવ
 ચરોતરમાં ધણું કરીને સેંકડે સાઠ સીતેર તો હશેજ. કેટલીક કુલીન માઆપની
 દીકરીઓ વડેજ ચરોતરનું કાંઈક મહાત્મ હજી ટકી રહ્યું છે પણ તેવું
 આજ દહાડા ચાલે એમ લાગતું નથી કેમ કે દિવસે દિવસે હવે ધણી
 ધણી કન્યાઓ ગામડાની આવવા લાગી છે. લોભ એ પાપનું મુળ છે.
 જેમ જેમ વગર વિચારે ધનનો લોભ વધતો જશે તેમ તેમ પાટીદારના કુળની
 પડતી આવશે અને પાટીદારનું પ્રતાપી નામ કેટલેક કાળે નાશુદ્ધ થઈ જશે.

પેહેરામણી અને કુળ એ પાટીદારના કદા શત્રુ છે એમ કહીએ તો આણે, કેમ કે દીકરીનાં માળાપ કુળને લોભે કુલિન પાટીદારનો નાની વગનો છોકરો માગે તેટલા દામ આપી લેવા ઇતેમર હોય છે. તેમ દીકરાનો બાપ ધણા રૂપીઆ આપે તો તે પોતાનો છોકરો ગમે તેવા કુળની અને ગમે તેવડી ઉમરની કન્યા સાથે પરણાવી દેવા રાજી હોય છે. એક જાણે છે કે આવું કુલીન ઘર મળનાર નથી અને બીજો જાણે છે કે આટલા રૂપીઆની ભેખડ પાકવાનો લાગ ફરી ફરીને આવનાર નથી. એમ થવાથી છોકરાને તે ભણાવી શકતો નથી તેમ તેને ધણા વખત સુધી કળેડાંનું દુખ જોવું પડે છે. ધણી વખત બાળ લગ્ન થવાથી બાળ છોડીઓ રાંડે છે. બ્યારે આવો બનાવ બને છે ત્યારે તો બિચારા દીકરીના બાપને વાડમાંથી કાઢીને માર્યા સરખા થાય છે. એવે પ્રસંગે તો તે જીવતો મુઆ જેવો ગણાય છે. એક બાળુએથી લેણદારો તમાજે કરે છે અને બીજા બાળુએ રાંડેલી દીકરીનું દુઃખ ટાંકણીઓ ભોકે છે. આવા બનાવ ધણા બને છે, છતાં પણ કુલનુ મિથ્યાભિમાન અણુ સમજી-લોકો છોડતા નથી.

પેરામણીના ચાલથી ધણા ઘર નિરૂપી અને બીખારી થઈ ગયા છે. જેને પેહેરામણી મળે છે તે તેનાજ ઉપર યુજરાન ચલાવે છે. પેહેરામણીના પૈસા રહે છે કે ખીજા અમાળ્ય આવવાના શરૂ થાય છે. એક છોકરા તરફની આવક ઝાંછી થવા માંડે છે કે ખીજાની શરૂ થાય છે. આવાં ઘર ધણાં જેવામાં આવે છે. કુલીન લોકો ભવિષ્યનો વિચાર કરતાં નથી તેમને પેહેરામણીના જે રૂપીઆ મળે છે તે વડે જે વેપાર કરે અથવા તેની જમીન લઈ તે ઉપર લક્ષ આપી તેની ઉપજ સુધારવા મહેનત કરે તો બેશક તેઓ પૈસાવાલા થાય પણ તેઓ ધણા સંતોષી જણાય છે. વાણીઆ બ્રાહ્મણ જેઓ એમની પેઠે પેહેરામણી લે છે તેઓ તે રકમ બ્યાજે મુકી પોતાના કુટુંબનો નિર્વાહ પોતાની જાત મહેનત ઉપર કરે છે પરંતુ કુલીન પાટીદાર તેમ નહિ કરતાં તેમનો ધણો ભાગ તેમના દીકરાના સાસરા ઉપર આધાર રાખે છે. આ આધાર રાખવાનું તેમને પાલવે છે; કેમકે તેવા લોકોને ત્યાં બાળ્યે દીકરી પરણાવવાની હોય છે. કેટલાક યુવાનીઆ લાલમાં ધીરે ધીરે હવે વળગતા લાગ્યા છે. કેટલાક તોફારીએ નવગ્યા છે અને નવગ્યા શાળાઓમાં નિર્ણય

કરે છે, એ લોકો ઇશ્વર પ્રતાપે પોતાના પ્રયત્નમાં ફતેહ પામશે તે સૂર્યના પ્રકાશથી જેમ અંધાર નાશ પામે છે તેમ પાટીદારના કુલતુ અભિમાન જરૂર જતું રહેશે. દુર્ભાગ્યે કદાપિ કુળવણીની વૃદ્ધિ થતી અટકશે તો પછી દરજ્જો છોકરો જીવશે ત્યાં સુધી શીવશે એ તો નક્કીજ છે.

પેરામણીની લાગત અને નિરવધીપણું ધણી વખત અગ્નિ આગળીઓના શત્રુ થઈ પડે છે. કેટલાક મુર્ખ માણાઓ છોકરાના સસરા સાથે આપવા લેવાનો સહેજ વાંધો પડે છે, અથવા ગામડાનો અણસમજી વેવાઈ ખેલવા ચાલવાની કે સંસારી બીજી રીતભાતમાં ચુકે છે તો તેની દીકરી ઉપર તરત શોક્ય આવીને ઉભી રહે છે. કહેવત છે કે “પાડે પાડા કદે અને ઝાડનો ખોડો નિકલે.” જે વેવાઈની તકરારમાં છોકરાને એ હાથીતું ખર્ચ બાંધી આપવામાં આવે છે, અને છોડીને જન્મ પર્યંત દુઃખતું ઝાડ રોપી આપવામાં આવે છે. બિચારા છોકરાનો આખો જન્મગારો એ એ હાથીના કજીઆ ટંટામાં અને તેમની તરફના ભયમાંને ભયમાં પુરો થાય છે. વળી એ બેઉ શોક્યોનાં માળાપ પણ હમેશાં દુઃખમાં હોય છે. આ પ્રમાણે એ બેરી છતાં કેટલીકવાર ત્રીજી પણ કરેછે! દીકરીનાં સુધ્ધિ માળાપ એક અથવા બે સ્ત્રી છતાં બીજી આપવા જાય છે એ ધણું તાજુબી ભરેલું છે. ખરું જોતાં એ બધું પૈસા બચાવવાના ઇરાદાથી અને કુલની કીર્તિના લોભની ખાતર થતું થયે. દીકરાનો ખાપ નાની સરખી રકમને માટે અથવા પોતાના સગા સાથેના સહસાજ કજીઆના દારણસર છોકરાનો આખો ભવ દુઃખ અને ભયમાં મુકે છે, એ પણ ખરેખરી અણસમજનો કે મિથ્યાભિમાનનો નમુનો છે.

કેટલીક વખત એક જણની દીકરી ઉપર શોક્ય આવે છે તો તે દીકરીનો ખાપ બે પોતાના વેવધના વર્ગનો હોય તો તેની દીકરી ઉપર શોક્ય આવે તેવી ધીરે ધીરે ખટખટ કરે છે. એટલે પેટ બળ્યો ગામ બાળે તેવું કરે છે. આ કેવો તમાસો?

હવે આપણે જોઈએ કે કુળવાન પાટીદારોમાં આટલા બધા અનર્થ થાય છે ત્યારે તેમને પેરામણી કેટલી મળે છે. ધણી વખત ઉપર તો પેરામણી છેક નામની હતી, પણ જ્યારથી મોઢવારી થઈ ત્યારથી પાટીદાર પાસે પૈસાની થોડી ધણી છુટ થઈ તથા વાણીઆ પ્રાણણને માણના લોહીનો સ્વાદ લાગે તેમ પાટીદારની કાચું સોનું પાડે તેવી જમીન,

લખાવી લેવાનો સ્વાદ લાગ્યો. તેથી તેમણે નાણાંની ધીર ધાર વધારી-
 ત્યારથી પાટીદારની પેરામણીનો આંકડો વધવા માંડ્યો. પ્રથમ તે માત્ર
 ૩૫૧). અને જે સૌથી શ્રેષ્ઠ ગણાતો તેને ૩૫૫૧) મળતા. પણ હાલ
 તો છેક ગરીબ કે લેખાં વગરના કુલવાનને ૩૨૫૧) અને સૌથી સારામાં
 સારા ધરવાલાને બેહજર કે પચીસો સુધી મળે છે!! હજાર પંદરસો તો
 આજકાલ ઘણા સાધારણ થઈ પડ્યા છે. આ ત્રાસ જનક આંકડો હજુ
 પણ વધતો જશે એવો ભય રહે છે. જે માણસ આટલો મોટો આંકડો
 ભરે છે તેને તે પ્રમાણે બીજું ખર્ચ કરવું પડે છે, એટલે બધા આખા
 પણ તે પ્રમાણે આપવા પડે છે. દીકરી વળાવતાં લુગડાં લત્તાં અને ઘરેણું
 ગાંઠું પણ તે પ્રમાણમાં જ કરવું પડે છે. એ બધાનું પરિણામ પછી શું
 મિષ્ટને તેનો વાંચનારે વિચાર કરવો. આવું ખર્ચ જેણે એકવાર કર્યું.
 અને પોતાની બધી પુંછ પરવાસી તો પછી તેના ઘરમાં બીજી કન્યા ઉત-
 ઠરવાનો કોઈ કાળે પણ સંભવ રહે છે? આટલું ભારે ખર્ચ કર્યા છતાં
 પણ તેની દીકરી હમેશ સુખમાં રહેશે એવો તેને ભરોસો તો પડતો જ
 નથી. કુળના લોભી પછી રીઠા થઈ જાય છે અને કહે છે કે ખાંચણીયામાં
 માથું અને ધમકારાથી બીવું શા કાચનું છે. ઈશ્વરને જેવું ગમશે
 તેવું થશે.

જાતા ખાએ તોપણ બેલ બેલે,
 મિથ્યાભિમાની મમતા ન મેલે,
 કાઢે કશા ઉતર કેરી કુંચી,
 પડ્યા મિથ્યા તોપણ ટાંગ ઉંચી:

કુલનું બંધારણ ઘણું વિચિત્ર છે. પાટીદારની નાતીમાં અમુક ઘર
 કુળવાન છે એમ મનાવું નથી. આગળ તેર ગામ કુળવાન કહેલાં છે,
 તેમાંના બધાએ કુળવાન ગણાય છે. એટલે તેમના માંહેનો દરેક જાન્ય
 પોતાની દીકરી પરણાવતાં બીજાને પેરામણી ભરે છે. બ્યારે તેર ગામના
 અરસ પરસ પેહરામણી ભરે ત્યારે તેમનામાં કયો ખરો કુળવાન કહેવાય!
 સોજીતરાનો પાટીદાર પોતાની દીકરી નડીઆદ પરણાવે ત્યારે તે ૩૩૦૧
 પેરામણી આપે, અને નડીઆદવાલો એજ પાટીદાર પોતાની દીકરી સોજી
 તરા વાલા એના વેવાઈના સગાબાઈને ત્યાં પરણાવે ત્યારે તેને પાણ
 ૩૩૦૧ આપે, ત્યારે આ એમાંથી ચડીઆતો કોણ? અને કદાપી

સમાન કુળવાળા ગણાતા હોય તો તેમણે પહેરામણી શા માટે આપવી લેવી? કુળવાન પાટીદારો તો ગોળ કુડાળે ચડે છે એટલે તેમના રસ્તાનો અંત હોય. એમ જણાતું નથી. આ રીત અવિચારી અને ગાડરીઆ પ્રવાહ જેવી છે. તેને એ લોકો ખોટી રીતે વલગી રહે છે. અને પહેરામણીના આંકડા વધારી રહી તેને લગતાં ખીજાં ખર્ચનાહક વધારી દે છે.

અજાણ્યા વાંચનારને એમ જણાશે કે પાટીદારોમાં માત્ર જેઓ કુળ-રહિત છે તેમને હુદથી જાહેર ખર્ચ છે પણ તેમ નથી. કુળવાનને પણ તેવું જ ભય કર ખર્ચ છે. કુળ વગરનો તો કેટલીક વખત મળ્યા તો મીર નહિ તો ફકીર જેવું પણ કરી જાય. પણ કુળવાન પાટીદારથી તેમ થતું નથી. તેને તો પોતાના કુળની લાજ સાચવવા કોઈ રીતે દીકરીના લગ્ન સંબંધીતું ખર્ચ પુરું કરવું પડે છે. આ કારણથી અકુલીન કરતાં કુલીન ઘણીવાર વધારે દુઃખમાં આવી પડે છે. તેનાથી ખેતી કરવા જવાતું નથી અને કેટલીક વખત તેને ધીરનાર ઝઠ મળી આવતો નથી તેવે પ્રસંગે ઝેર ખાવાનો વખત આવે છે. કદાપિ કોઈ ધીર છે તો તે પાછું વાળવાની શક્તિ નહિ હોવાથી પછી કાયદાને શરણ થવું પડે છે, એટલે તેને કડી લેતાં પાટણ પરવારે છે. આવા દાખલા જો કે ઘણા નથી તો પણ તેવા જોવા સાંભળવામાં આવે છે અને દિન પ્રતિદિન વધતા જાય છે. આવી હરકતો વધવા માંડે છે ત્યારે તેમના કુળમાં કે ઘરમાં બિચારી દીકરીઓ લાંબો આવરદા લઈ જન્મતીજ નથી.

—:o:—

જેણે દીકરી ખેટી તેની ગરદન હેઠી.

આ નાનકડી કહેવત પાટીદારોમાં કેવી બળવાન થઈ પડી છે, તે કહી બતાવવું ઘણું કડણુ છે. આગળ કહ્યા પ્રમાણે દીકરીનો આપ દીકરાના આપની પૂરેપૂરી મરજી સાચવી શકતો નથી, અથવા તેનાથી પાટીદારીઆ રીત ભાત પ્રમાણે કાંઈ કારણસર ચાલી શકાતું નથી, તો અનેક પ્રકારના વાંધા ઉઠે છે, અને તેનું પરિણામ એ થાય છે કે વિચારી નિરપરાધી દીકરી ઉપર સહેજ શોક્ય આવીને ખડી થાય છે. છોડી સમજણી થઈ ન હોય, સાસરે થું તે સમજી ન હોય, સાસરીઆં પ્રત્યે પોતાના શા ધર્મ છે તે તેના જાણવામાં પણ ન હોય, તેવા વખતમાં તેના જેવડી શોક્ય તેના જોવામાં આવે છે. શોક્યનાં પગલાં થતાં વાંત તેના ઉપર

અનૈક પ્રકારના ફિટકાર થાય છે. એટલું જ નહીં પણ તેનાં માખાપ જોઈને એને પરણાવતાં અથવા એ કુળવાન વર શોધતાં સેકંડે. રૂપીઆ ઉપર ધીણી મૂકી હોય છે તે છેક નીરાશ થઈ જાય છે. ધણીવાર ભુખડું કુળ-પોતાના ગુજરાનાર્યે તેની દીકરી ઉપર શોક્ય લાવવાની ધમકી આપે છે. ધણાક કુળવાન પોતાના અમાપાદી લેણું લેવા પણ એજ ધમકી આપે. જે. એ મહાન શીક્ષાના ડરથી બિચારે દીકરીને ખાપ એ કુલીન વેવાઈની મરજી સાચવવા ત્યાં જ્યારે ને ત્યારે હાજર ને હાજર રહે છે. આ કેવી જખરી સત્તા! આટલી સત્તા તો અંગ્રેજ સરકારના ફોજદારી કાયદાની પણ જોવામાં આવતી નથી. કુળવાન ઘર શોધી આ-જ નર મેળવનારને આવો વખત આવે છે ત્યારે તેને પૂરે પસ્તાવો થાય છે. કેટલાક બિંદુ ગામડીઆ દીકરીનાં સાસરીઆની મરજી સાચવવા અથવા કુલીન વેવાઈ ભુજે મરતા હોય તેમની લાજ રાખવા પોતાને ઘેરથી દર વરસે દાણાનાં ગાડાં ભરીને મોકલે છે. કેટલીક વખત અણુધારી મોઢવારી આવે છે ત્યારે એવા ગામડીઆને “ઘરનાં છોકરાં ધંટી ચાકે અને ઉપાધાને આટો” એ કહેવત પ્રમાણે થઈ પડે છે. વળી દીકરીનાં સાસરીઆનું તથા પોતાના ઘરનું ખર્ચ પૂરું કરવાને બોલે જેના ઉપર આવી પડે છે તે બિચારે દીકરી પરણાવતી વખતે કરેલું કરજ આપી શકતો નથી તેથી કેટલેક વખતે તેનાં છોકરાં બ્યાજમાં ફૂળી મરે છે. ધણાં ઘર એ પ્રમાણે પાયમાલ થઈ ગયાં છે. ને હજી પણ થતાં જાય છે. અમાન લોકો પોતાની સ્થિતિનો વિચાર કરતા નથી. અને બ્યાજના ધોડા શું કરશે તેની તેમને ગતાગમ નહીં હોવાથી તેઓ છેક એ દરકાર રહે છે, અને જ્યારે તેમનાં છોકરાં દુર્બલ વ્યવસ્થામાં આવી પડે છે ત્યારે પેલા કહેવાતા કુળવાને ધણી ખરી વખત તેમનાથી અલગ રહે છે. આવા ધણાં જનાવ જોવામાં આવે છે, તો પણ પાટીદારો કુળનો લોભ છોડતાજ નથી.

કુળવાન વર શોધવામાં ગરીબ માણસો કેટલીક વખત પાયમાલ થાય છે તો પણ તેને તે પતંગીઆની પેડે ફરી ફરીને કુળના કોડીઆમાં અપલાઈ પડે છે. કુળવાન પાટીદારોને તથા તેમને કન્યા આપનાર ગરીબ પાટીદારોને દીકરીનું લગ્ન થયા પછી અનેક પ્રકારનું ખર્ચ થાય છે, તેમાંનાં કેટલાંક મુખ્ય ખર્ચની આ ક્રકાણે વિગતવાર નોંધ કરવામાં આવી છે. એ ખર્ચ પૈકીનાં ધણાં ખર્ચ કમી થઈ શકે તેવાં છે અને તે કમી કરવા કુળ-

વાન ગૃહસ્થો આગેવાની કરે તોજ અને તેવું છે. જેમાં કુલીન અકુલીન એકતે નુકશાન છે તે બંધ કરવામાં મોટું ડહાપણ છે. અસતરમાં અને તેમની સાથે સંબંધ રાખનાર ભાગોમાં બધા મળીને લગભગ ચાર લાખ પાટીદારની વસ્તી છે. તેમાં તેર ગામના પાટીદારોના જેવો બધેએ રીવાજ રાખનાર ઓછામાં ઓછા દોઢ લાખ માણસ અથવા પચાસ હજાર ધર છે. એ પચાસ હજાર ધર એક માણસની જીંદગીમાં લગન સંબંધી લગભગ ભ્રમ ચાર અબજ રૂપીઆ હડાવી દે છે. અને અમલે સાડા ત્રણ અબજ રૂપીઆ મરણુક્રીયામાં ખર્ચાય છે. હવે વિચાર કરો કે પાટીદાર જેવાં સાધારણ કમાઈના પચાસ હજાર ધરમાંથી માત્ર પચાસ વરસમાં લગભગ આઠ અબજ રૂપીઆ નિકલી જાય તો તેના બ્યાજ દોકડા છોકરાંના છોકરાં ભર્યા કરે તો પરિણામે તેની શી દશા થાય? ઉપરનો આંકડો આ સાથેના પત્રકમાં આપેલો છે તે હાલના રીવાજ અમાણે તો ધણોજ કમતી છે. તો પણ ઉપર કહેલી આઠ અબજની ભયંકર રકમ ધાય છે, તેનાં જો ખરે આંકડો મઝી શકે તો તે એટલો ભારે દેખાય કે તે વાંચતાં સાધારણ માણસને તો ગાંડછા આવે.

—:૦:—

ખેતી—(સાંધણ પાનું ૧૭૩)

ખેતીવાડીની કરકસર—ખેતીવાડીમાં ધણી જાતની કરકસર કરવાની છે પરંતુ ખેતીવાડીમાં મુખ્ય ખેડ, ખાતર, અને પાણી એ ત્રણ વસ્તુઓ છે તેમાં પ્રથમ ખાતરની કસર વીશે શરૂ કરવું દુરસ્ત છે માટે ત્યાંથી શરૂઆત કરી છે.

ખેતીવાડીમાં વપરાતું ખાતર—ખેડુત લોકો ખાતરને ધણુંજ કીમતી ગણે છે અને પોતાના નિરવાહતું જીવન માને છે. કેમકે ખેતીમાં એવી રીત છે કે ખેડ ખાતર ને પાણી આ ત્રણ વસ્તુ કાળજી પૂર્વક કરવામાં આવી હોય તો ધારણા મુજબ પાક ઉત્તમ થાય છે. આ ત્રણમાં ખાતર માટે એમ છે કે ખેડુત માત્ર પોતાના દોરતું જાણુ મુજબ અને તેને લગતો કચરો રાખોડી વગેરે ભેગું કરી એક ઢગલો કરે છે. આ ઢગલાને ઉકરડો કહે છે. આ ભેગું કરેલું ખાતર જેઠ માસમાં ગાડામાં ભરી ખેતરમાં લઈ જાય છે. જે ખેતરમાં તે ખાતર નાંખે છે તે ખેતરને ખાતર વાડો કહે છે. જે ખેડુતને ખાતર વાડો ખેતરની જમીન વધારે હોય છે તેનો પાક

વધારે ઉતરે છે, અને તે માત્ર જોડાયા છે. જેમ કે આપણા મુલકમાં આગલ વિધાનો વધારો ન હોતો ને તેથી લોકો ઉદ્યોગમાં પાછા હતા. અને મજૂર જેવો ધંધો કરતા હતા. હાલમાં સરકારની કૃપાથી વિદ્યા શીખવવામાં આવે છે, અને તેના સાધનથી દરેક જાતના લોકો દરેક ધંધામાં શક્તિવાન થયા છે. તેમજ ખાતરવાલા વધારે લાભ મેળવે. અને ખાતરનાં કાણા ઘણા થાય તેમ ખેતીમાં માલ વધારે પાકી શકે અને જ્યારે માલ વધારે પાકે ત્યારે સુડી વધે. માટે ખાતરનો વધારો કરવો અને તેને ગેર ઉપયોગ ન થાય એમ કરવું એ સુડી વધારવાની કોશીશ કરવા બરાબર છે, એમ ઠરે છે. આપણી ખાતર કરવાની રીત જે ચાલતી આવી છે તે શિવાય શેહેર સુધારાવાલાઓએ ખાતર થાય એવો ધામનો કચરો અને વીસ્ટા ભેગાં કરી ખાતર બનાવવા માંડું છે. તેથી જે ખાતરમાં વધારો થયો છે તે સીવાય બીજી રીતે કેમ વધારો થાય તે વીચારવું અને વધારો કરવો એ કાયદા ભરેલું ગણાશે. ખાતર બનાવવાના જે સાધન તે ઉપયોગમાં ન આવતાં હોય અને બગડતાં હોય, તે બગડવાથી જે સુડીનો નાશ થતો હોય તે બગડવા ન દેવો એ પણ એક ખાતરમાં કરકસરથી વધારો કર્યો કહેવાય. ખાતર કરવાની ચીજો બગડતી હોય તે બગડતી અડકાવી એ ખાતરની કરકસર એમ જાણી તેમ કરવાની ધ્યેય જરૂરીયાત છે. ખાતરના ઉકરડા શી રીતે કરે છે તે વીચારવાનું છે. ખોટા જોડાનો પોતાની જગ્યામાં એકઠું કરવાનો ખાડો ખોદે છે. અને તેમાં કચરો એકઠો કરે છે. ચોમાસામાં તે ખાડામાં વરસાદનું પાણી ભરાય છે. તે એકઠો કરેલો છાણુ કચરો વગેરે કોહી કોહી ખાતર બને છે, એ ખાતર ઉત્તમ પ્રકારનું ખાતર કહેવાય છે. એવા ખાડામાં નખાડું ખાતર શીયાલામાં ને ઉનાલામાં ઉપરનું સુકાયેલું હોય છે, ને તેમાં સુકા ધાસનો ભાગ તેવી મોસમમાં નખાય છે તે લોકો વીણી જઈ બાળે છે. અને ગેર સમજના લોકો જેમને પોતાનાં જાનવર છુટાં સુકવાની ટેવ હોય છે તેમનાં જુએ મરતાં જાનવર જુખ મરાથી તેમાંથી ધાસનો સુકો ભાગ ખાઈ જાય છે. તે ખાતર બનાવવાના કામમાં નુકશાન કારક છે. એ સીવાય બીજો ઉકરડો એવો કરે છે કે ખાડો ખોદ્યા વગર જમીન ઉપર ફગાવે કરે છે. તેમાં ખાડાવાલા ઉકરડા કરતાં વધારે નુકશાન થાય છે. અને તેવા ઉકરડાનું ખાતર ખીલકુલ સાર થતું નથી. એ વગર સાધારણ

અને દેખીતું નુકશાન એ છે કે ગરીબ લોકો તેમાંથી સુકું ખાતર વીણી
જઈ ખાળવાના કામમાં વાપરે છે, તે તેમને અદ્દ કારક થઈ પડે છે તે
વાત ખરી છે પરંતુ તેમાં ખાતર અનાવવાના કામમાં ખસલ થાય છે.
ખાળનાર લોકોને ઝાઝો નફો નથી પણ ખાતરવાલાને ઘણું નુકશાન છે.
આ અટકાવવાની જરૂર હોય છે. ખાતરમાં જે જે ચીજો ખાતરને સાર
અનાવવા રહેલી છે તે સીયાળા ઉનાળામાં રહી રસ્તે જતી રહે છે; તે
અટકાવવા ઉકરડા ઢાંકેલી જગાઓમાં હોવાની જરૂર છે. માટે ઉકરડા
ઉપર છાપરાં કે માંડવા કરવાની જરૂર છે. એવાં છાપરાં કે માંડવા કરવા
એ પૈસાવાલા લોકોનું કામ છે. પણ એ સીવાય ઉકરડા ઢાંકવાનો રસ્તો
છે તે એ કે અને તેમ સગવડ રાખી ઉકરડામાંથી જતી હવા રોકવી
એટલે છાંણ વગેરે નાંખ્યું હોય તે ઉપર ખેતરની માટીને મળતી માટી
ઢાંકવી અથવા તલાવના તળીયામાંથી નીકળેલી ખાતર જેવી માટી ઢાંકવી
જેથી કરી હવા જતી બંધ થશે. અને હવા જતી બંધ થવાથી
કોંઠાણુ વધશે. વળી તે ઉપર પાણું છાંણ પણ આવતું જશે. એથી
નાખેલી માટી કોહોશે ને ખાતરમાં વધારો થશે. કારણુ તે માટી પણ
ખાતર થઈ જશે. આમ કરવાથી માત્ર અંગ મજૂરી વધશે, પણ ખાતર
સાર અનેશે ને તેમાં ખાતરનો વધારો પણ થશે. ઉકરડા કરવામાં એટલું
યાદ રાખવું જોઈએ કે ઉકરડા હમેશા બીનાશવાલા રહેવા જોઈએ, અને
ખાતર લોચા પડતું થવું જોઈએ એવું ખાતર રોપાને અથવા અનાજના
છોડને તુરત અસર કરે છે. સુકા ખાતરમાં રોપાને શુણુ કરનાર તત્વો
થોડાં રહે છે ને તે નાંખ્યા પછી ધીમે ધીમે પલળી, પલળી, ઘણી મોડી
અસર કરે છે, પણ બીનાશવાળું ખાતર અરીણુ જેવું તરત મળી જાય છે.

દરેક ઢોર રાખનાર માણસને પોતાનાં ઢોર બાંધવાની ખાસ જગા
હોય છે. તેમાંથી છાંણ અને ઘાસનો કુચો દરરોજ રોપલામાં ભરી ઉક-
રડે પોચાડે છે. અને ધરમાં રાખોડીની છત હોય તો તેવડે કાઢ કરે છે.
ફેટલાક તે જગ્યામાં ખાડા કરે છે ને છાંણ તથા મુત્ર તેમાં ભેણુ કરી
રાખે છે. ફેટલાક તેવી જગ્યામાં હાંલ્લાં દાટે છે, ને તેમાં સધળું ભરાવા
દે છે. ત્યાર પછી જો ઉકરડો નજીક હોય ને દુર ન હોય તો તેમાં લઈ
જઈ નાખે છે પણ જો ઉકરડો નજીક ન હોય ને દુર હોય તો હાંલ્લામાં
એકદું થએલું ફળીયામાં ઢોળી નાખે છે. વળી ગામડાઓમાં એવું હોય

છે કે સ્ત્રીઓ એવી જગાઓમાં નાહવા બેસે છે, ને તેથી તથા ખાડા અંગર
લાંદલામાં પાણીનો વધારો થાય છે. એ પાણી અને ભેગું થએલું તમામ
કોળી દેવાનો આદ્ય હોય છે. ચોગાસામાં લીધું ધાસ થાય છે ત્યારે તે ખાઈ
ઢોર મુન વધારે કરે છે, ને સાથે વરસાદનું પાણી હોય છે તે બધું ઉલ્લે-
ખી રસ્તાઓ ઉપર છાંટી કાઢે છે. એથી કરી સારા માણસોને તેવી જગા-
ઓએ જતાં વીચાર કરવો પડે છે, કારણ હવા સારૂ ઢોર આંગણામાં ખાં-
ધેમાં હોય છે, ભીનાશ હોય છે, ને ખરાબ થયેલો બદબદો ત્યાંના ખેલો
હોય છે તે ખરાબ વાસ માર્યા વગર રહેતો નથી. કાદવ પણુ ધણી
થાય છે તેથી જવા આવવા હરકત પડે છે. હવે એવી રીતે નાંખી દી-
ધેલું તમામ ખાતર હોય છે, માટે એ નાંખી ન દેતાં તેનો ઉપાય કરવા-
ની ધણી જરૂર છે. કેમ કે એમાં છાંણુ અને મુત્રનો ભાગ વીશેષ છે તે
ખાતરના કામમાં ઘણા ઉપયોગનું અને છે તેને ગેર રસ્તે ન જવા દેવા
તજવીજ રાખવી એ ખાતરમાં અતિ ઉપયોગી વધારો કરવા ખરાબર છે.
આ સ્ત્રીને નકામી ન જાય માટે ઢોરના આગળ કરેલા ખાડા અને સ્ત્રી
ઢોરને બાંધવાની ડરાવેલી જગાઓમાં ચાલતા આવેલા રીવાજમાં ફેરફાર
કરવાની જરૂર છે. તેમાં શું શું ફેરફાર કરવા તે વીચારવાનું છે. ચાલતા
આવેલા રીવાજમાં ફેરફાર થાય તો જરૂર ખાતરના કામમાં ઘણો ફાયદો
ને વધારો થાય. વળી તે ખાતર હાલ બને છે તે કરતાં જમીનમાં ઘણો
ફાયદો કરે એવી નીચે આપેલી હકીકતથી ખાતરી થશે ચાલતા આવેલા
રીવાજમાં ફેરફાર કરી જરા વધારે મહેનત લેવાનો ઇલાજ કરીએ તો
નફા થાય. તે એકે દરવરસે જેક માસમાં દરેક જણુ પોતાનાં ઢોરો બાંધ-
વાની જગા એવી રીતે રાખે કે સ્ત્રી ખેતરની જમીનને મળતી માટી
હીંચણુ પુરપુરે ને તે ઉપર પડતું છાંણુ રાખ વગેરે સાથે જે સ્ત્રીને નાંખી
દેવામાં આવે છે તે પણુ ઉકરડામાં લઈ જાય, ને પુરેલી માટી ખીજે
જેક મહીને પાછી ખોદી લે. ને નવી માટી લાવી સ્ત્રી પુરે. આમ કર-
વાથી ઘણા ફાયદા થાય છે. પહેલો ફાયદો ઉકરડાનું ખાતર લાયકની સ્ત્રીને
પડવાથી વધારે ગુણવાળુ થશે. ખીજે ફાયદો ખાતરમાં વધારો થશે.

ધર આગલ બદબદો થતો અટકે અને જે ગંદી સ્ત્રીને રસ્તામાં
નાંખી દેવામાં આવે છે ને તેથી દુર્ગંધ પેદા થાય છે તથા છવ જનુ
થાય છે તે પણુ બંધ થાય. ઉપર જે માટી પુરવા તથા ખોદવા બતાવ્યું

છે, તેમાં જે માટી પુરી હોય છે તે બાર માસ સુધી ઢોરના નીચે પચી પચીને તેમના મેદ તથા મુત્રના ગદગદાથી તૈયાર થઈ એવું તે ખાતર બનશે કે તે જે ખેતરમાં નાંખે તે ખેતરમાં એક અશીશના જેવું અશુભાળુ દાખવશે. પુરેલી માટી નવી ને પોચી હોવાથી ઢોરને ખેસવાનું તથા તે જગામાં હમેશ રહેવાનું સુખ શાંતીવાળું બનશે. ડાંસ, મછર, ગુલા કચીરા, વગેરે નાશકારક પ્રાણીઓ પેદા થતાં અટકશે. જેથી કરી ઢોરને તેમજ ઘરમાં રહેનાર માણસોને તેથી બતનાં છવડાં હોરાન કરશે નહીં ને તનદુરસ્તીમાં મોટો લાભ થશે. વળી દર વરસે ખાતરમાં પણ પુરેલી માટીથી સારો વધારો થશે. હવે સોના કરતાં ધડામણ વધારે એવો વીચાર કરનાર એમ સમજે છે કે એમાં ફાયદા કરતાં મેહેનત વધારે છે. પણ હીસાબ ગણી જોતાં વીચાર કરશે તો દરેક ખેડૂતને માલમ પડશે કે તેમાં વધારે ફાયદો છે. તેમાં ફાયદા કરતાં મેહેનત વધારે છે એમ જાણે છે પણ તેમ ખીલકુલ નથી. એ હીસાબ સમજવાથી સેહેજ માલમ પડશે કે મેહેનત કરતાં ફાયદો વધારે છે. આ કામમાં ઘેર, ખેડાં મજૂરી કરવાની છે તેથી ઘરનાં માણસ મદદ લાગે ને ચોગ્ય કામ કરવા તેમને સરળ પણ પડે તેવો રસ્તો છે. આ એક ખાતર બનાવવાની કસર છે. કહેવત છે કે ઘરકા બનીયા ગોળન ખાધએ પણ શેરડી ખાધએ, એ શેરડીના કુચો પડે તે કુચો બકરી ચરે અને તે બકરી હાંડી કરે અને તે હાંડી વડે ખીચડી ચઢે અને છેવટે ખાતર થાય. આ કહેવતની સમજૂત એવી છે કે જે લોકો અંગ મજૂરી કરતા નથી પણ મન મજૂરી કરે છે તેને ગોળ ખાવાનો છે. પણ જે લોકો અંગ મજૂરી કરે છે તેમને બનતી ચીજોનો ખરાબો પણ ઉપયોગમાં લેવાનો છે. શેરડી પીલનાર કાચુવાલા શેરડીના પડેલા કુચા બાળી ગોળ પકવે છે. પણ તેનું છેવટ ખાતર થાય છે માટે તેનો ઘટતો ઉપયોગ કરવામાં કસરનો વીચાર કરતા નથી. આ રીતે દરેક વસ્તુ જે ખાતર બનાવવામાં ઉપયોગી પણ ન કામી જાય છે તેનો સદ ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી તેથી કરી ખાતર પુષ્કળ પેદા થતું નથી. ખાતરની જોટ ને જોટ હમેશાં ચાલુ રહે છે. ખેતરમાં જ્યાં ખાતર નાંખવાનું છે ત્યાં પણ એવી રીતે ઘણી ચીજો બરબાદ જાય છે. એ બરબાદ જતી ચીજોનો વીચાર કરી ખેતરમાંજ તેનું ખાતર થાય એવી સગવડ કરવામાં આવતી હોય તો ખાતરમાં વધારો

થાય. જ્યાં 'ધરતુ' ખાતર એકઠું કરેલું હોય છે ત્યાંથી ખેતરમાં લઈ જવાની મેહેનત પડે છે તે મેહેનતમાં પણ ધણો ખચાવ થાય. ખેતરમાં ખાતર શી રીતે થાય એમ સમજનારને એટલું કહેવાતું છે કે ખેતરમાં પેદા થતી ચીજો જેવી કે વાડોનાં મુળમાં પડતાં પાંદડાં તથા તેની સાથે કાઢેલી માટી, વગેરે એક ખાડામાં દર વરસ થોડું થોડું ભેગુ કરવામાં આવે અને તેમાં ખેતરની પેદાશ વાલી નકામી ચીજો પણ નાંખે તો ઓમાસામાં કોઈ કોઈ સારૂ ખાતર બને. (અપૂર્ણ.)

—:0:—

હીરો:

૧ હીરો કાયલા સાથે સંબંધ રાખે છે એ ખરેખર અનઅભ્યન્નેયું છે. દરેક વસ્તુની અંદરની રચના રસાયણ શાસ્ત્ર વડે જણાય છે. એ શાસ્ત્ર વડે આપણને માલમ પડે છે કે વાતાવરણ અને નાઇટ્રીક આસિડ બેકે એકજ જાતનાં મૂળ તત્વથી બનેલાં છે ધણીજ ઝેરી વનસ્પતિતું ઝેર અને આપણે હમેશા જે ખોરાક ખાઈએ છીએ તે ખેડનાં મૂળ તત્વ એકજ છે. વર્ણી એ શાસ્ત્રની સત્તાથી શણૂકા ચીધરાંની ખાંડ બનાવી દેવાય છે. એજ પ્રમાણે કાળો કાયલો જે સળગવાથી તેજ આપે છે તે અને હીરો જે સ્વાભાવિક પ્રકાશિત હોય છે તે બેઉનું મૂળ એકજ છે. કાયલામાંથી તારની સુંગધ આવે છે અને તેને જ્યારે સળગાવીએ છીએ ત્યારે ધણી ધુમાડી નિકળે છે. એ ધુમાડી ઉપરથી સાબિત થાય છે કે તે કાળો, અસ્વચ્છ અને કદરૂપો હોય છે. હીરો ખરદ કરતાં પણ વધારે સ્વચ્છ જણાય છે. તે તેજસ્વી, પારદર્શક અને યુગ્મ સ્વરૂપ હોવાની ખરી નિશાની છે. એ હીરો અને કાયલા વચ્ચે ખરેખરો કાંઈ તફાવત નથી. પણ તેમનો દેખાવ એજ આપણને તફાવત જણાય છે. કાયલા અને હીરો વચ્ચે આવી જાતનો સંબંધ હોય એ કાંઈ ચમત્કારિક છે એમાં બિલકુલ શક નથી.

૨ આ સંબંધ યા સંગાઈતું પરિણામ એ નિકળે છે કે એ બેઉ વસ્તુઓ એકજ મૂળતત્વની બનેલી છે. દરેક જાતના લાકડાંમાં કારબોન એ મુખ્ય મૂળતત્વ છે. એ કારબોન ઝાડપાલો અને પ્રાણીઓમાં જ્યાં બંધ રહે છે. ચાર કોલ અથવા કાયલો જે લાકડાંમાંથી જ્યાંબંધ ઉત્પન્ન થાય છે તે એક જાતનું અશુદ્ધ કારબોન છે. અને હીરો એ શુદ્ધ કારબોન

છે, તેમાં જે માટી પુરી હોય છે તે બાર માસ સુધી દોરેના નીચે
 પચી પચીને તેમના મેલ તથા મુત્રના ગદગદથી તૈયાર થઇ એવું તે
 ખાતર બનશે કે તે જે ખેતરમાં નાંખે તે ખેતરમાં એક અરીણના જેવું
 ગુણુવાળુ દાખવશે. પુરેલી માટી નવી ને પોચી હોવાથી દોરને ખેસવાનું
 તથા તે જગામાં હમેશ રહેવાનું સુખ શાન્તીવાળુ બનશે. ડાંસ, મહર,
 જુવા કથીરા, વગેરે નાશકારક પ્રાણીઓ પેદા થતાં અટકશે. જેથી કરી
 દોરને તેમજ ધરમાં રહેનાર માણસોને તેની જાતનાં જીવડાં હેરાન કરશે.
 નહીં ને તનદુરસ્તીમાં મોટો લાભ થશે વળી દર વરસે ખાતરમાં પણ
 પુરેલી માટીથી સારો વધારો થશે. હવે સોના કરતાં ઘડામણ વધારે એવો
 વીચાર કરનાર એમ સમજે છે કે એમાં ફાયદા કરતાં મેહેનત વધારે છે.
 પણ હીસાબ ગણી જોતાં વીચાર કરશે તો દરેક ખેડુતને માલમ પડશે
 કે તેમાં વધારે ફાયદો છે. તેમાં ફાયદા કરતાં મેહેનત વધારે છે એમ
 જાણે છે પણ તેમ ખીલકુલ નથી. એ હીસાબ સમજવાથી રોહેજ માલમ
 પડશે કે મેહેનત કરતાં ફાયદો વધારે છે. આ કામમાં ઘેર ખેડાં મજૂરી
 કરવાની છે તેથી ધરનાં માણસ મદદ લાગે ને યોગ્ય કામ કરવા તેમને
 સરળ પણ પડે તેવો રસ્તો છે. આ એક ખાતર બનાવવાની કસર છે.
 કહેવત છે કે ધરકા બનીયા ગોળન ખાઇએ પણ શેરડી ખાઇએ, એ
 શેરડીનો કુઓ પડે તે કુઓ બકરી ચરે અને તે બકરી લોડી કરે અને
 તે લોડી વડે ખીચડી ચઢે અને છેવટે ખાતર થાય. આ કહેવતની સમ-
 જુત એવી છે કે જે લોકો અંગ મજૂરી કરતા નથી પણ મન મજૂરી
 કરે છે તેને ગોળ ખાવાનો છે. પણ જે લોકો અંગ મજૂરી કરે છે
 તેમને બનતી ચીજોનો ખરાબો પણ ઉપયોગમાં લેવાનો છે. શેરડી પીલ-
 નાર કાઢવાલા શેરડીના પડેલા કુઓ બાળી ગોળ પકવે છે. પણ તેનું
 છેવટ ખાતર થાય છે માટે તેનો ઘટતો ઉપયોગ કરવામાં કસરનો વીચાર
 કરતા નથી. આ રીતે દરેક વસ્તુ જે ખાતર બનાવવામાં ઉપયોગી પણ
 ન કામી જાય છે તેનો સદ ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી તેથી કરી
 ખાતર પુષ્કળ પેદા થતું નથી. ખાતરની ખોટ ને ખોટ હમેશાં ચાલુ રહે
 છે. ખેતરમાં જ્યાં ખાતર નાંખવાનું છે ત્યાં પણ એવી રીતે ઘણી ચીજો
 બરબાદ જાય છે. એ બરબાદ જતી ચીજોનો વીચાર કરી ખેતરમાંજ તેનું
 ખાતર થાય એવી સગવડ કરવામાં આવતી હોય તો ખાતરમાં વધારો

થાય. જ્યાં ધરતું ખાતર એકઠું કરેલું હોય છે ત્યાંથી ખેતરમાં લઈ જવાની મેહેનત પડે છે તે મેહેનતમાં પણ ધણો ગત્યાવ થાય. ખેતરમાં ખાતર શી રીતે થાય એમ સમજનારને એટલું કહેવાતું છે કે ખેતરમાં પેદા થતી ચીજો જેવી કે વાડોનાં મુળમાં પડતાં પાંદડાં તથા તેની સાથે ફાલેલી માટી, વગેરે એક ખાડામાં દર વરસ થોડું થોડું ભેગું કરવામાં આવે અને તેમાં ખેતરની પેદાશ વાલી નકામી ચીજો પણ નાંખે તો ચોમાસામાં કોહી કોહી સારૂ ખાતર બને. (અપૂર્ણ.)

—:0:—

હીરો.

૧. હીરો કોયલા સાથે સંબંધ રાખે છે એ ખરેખર અજ્ઞાનજન્ય બેવું છે. દરેક વસ્તુની અંદરની રચના રસાયણ શાસ્ત્ર વડે જણાય છે. એ શાસ્ત્ર વડે આપણને માલમ પડે છે કે વાતાવરણ અને નાઈટ્રીક-આસિડ બેડે એકજ જાતનાં મૂળ તત્ત્વથી બનેલાં છે ધણીજ ઝેરી વનસ્પતિનું ઝેર અને આપણે હમેશા જે ખોરાક ખાઈએ છીએ તે બેઉનાં મૂળ તત્ત્વ એકજ છે. વળી એ શાસ્ત્રની સત્તાથી શણુના ચીયરાંની ખાંડ બનાવી દેવાય છે. એજ પ્રમાણે કાળો કોયલો જે સળગવાથી તેજ આપે છે તે અને હીરો જે સ્વાભાવિક પ્રકાશિત હોય છે તે બેઉનું મૂળ એકજ છે. કોયલામાંથી તારતી સુંગધ આવે છે અને તેને જ્યારે સળગાવીએ છીએ ત્યારે ઘણી ધુમાડી નિકળે છે. એ ધુમાડી ઉપરથી સાબિત થાય છે કે તે કાળો, અસ્વચ્છ અને કદરૂપો હોય છે. હીરો બરફ કરતાં પણ વધારે સ્વચ્છ જણાય છે. તે તેજસ્વી, પારદર્શક અને ખુબ સૂરત હોવાની ખરી નિશાની છે. એ હીરા અને કોયલા વચ્ચે ખરેખરો કાંઈ તફાવત નથી. પણ તેમનો દેખાવ એજ આપણને તફાવત જણાય છે. કોયલા અને હીરા વચ્ચે આવી જાતનો સંબંધ હોય એ કાંઈ ચમત્કારી છે એમાં બિલકુલ શક નથી.

છે, તેમાં જે માટી પુરી હોય છે તે બાર માસ સુધી ઢોરોના નીચે પચી પચીને તેમના મેલ તથા મુત્રના ગદગદાથી તૈયાર થઇ એવું તે ખાતર બનશે કે તે જે ખેતરમાં નાંખે તે ખેતરમાં એક અપ્પીણના જેવું શુણ્ણવાળું દાખવશે. પુરેલી માટી નવી ને પોચી હોવાથી ઢોરને ખેરાવાનું તથા તે જગામાં હમેશ રહેવાનું સુખ શાન્તીવાળું બનશે. ઠાંસ, મજર, જુવા કથીરા, વગેરે નાશકારક પ્રાણીઓ પેદા થતાં અટકશે. જેથી કરી ઢોરને તેમજ ઘરમાં રહેનાર માણસોને તેની જાતનાં જીવડાં હેરાન કરશે નહીં ને તનદુરસ્તીમાં મોઠો લાભ થશે વળી દર વરસે ખાતરમાં પણ પુરેલી માટીથી સારો વધારો થશે. હવે સોના કરતાં ધડામણ વધારે એવો વીચાર કરનાર એમ સમજે છે કે એમાં ફાયદા કરતાં મેહેનત વધારે છે, પણ હીસાબ ગણી જોતાં વીચાર કરશે તો દરેક ખેડુતને માલમ પડશે કે તેમાં વધારે ફાયદો છે. તેમાં ફાયદા કરતાં મેહેનત વધારે છે એમ જાણે છે પણ તેમ ખીલકુલ નથી. એ હીસાબ સમજવાથી સેહેજ માલમ પડશે કે મેહેનત કરતાં ફાયદો વધારે છે. આ કામમાં ઘેર બેઠાં મજૂરી કરવાની છે તેથી ઘરનાં માણસ મદદ લાગે ને યોગ્ય કામ કરવા તેમને સરળ પણ પડે તેવો રસ્તો છે. આ એક ખાતર બનાવવાની કસર છે. કહેવત છે કે ઘરકા બનીયા ગોળન ખાઇએ પણ શેરડી ખાઇએ, એ શેરડીનો કુચો પડે તે કુચો બકરી ચરે અને તે બકરી લીંડી કરે અને તે લીંડી વડે ખીચડી ચઢે અને છેવટે ખાતર થાય. આ કહેવતની સમજૂત એવી છે કે જે લોકો અંગ મજૂરી કરતા નથી પણ મન મજૂરી કરે છે તેને ગોળ ખાવાનો છે. પણ જે લોકો અંગ મજૂરી કરે છે તેમને બનતી ચીજોનો ખરાબો પણ ઉપયોગમાં લેવાનો છે. શેરડી પીલનાર કોબુવાલા શેરડીના પડેલા કુચો બાળી ગોળ પકવે છે. પણ તેવું છેવટ ખાતર થાય છે માટે તેનો ઘટતો ઉપયોગ કરવામાં કસરનો વીચાર કરતા નથી. આ રીતે દરેક વસ્તુ જે ખાતર બનાવવામાં ઉપયોગી પણ ન કામી જાય છે તેનો સદ ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી તેથી કરી ખાતર પુષ્કળ પેદા થતું નથી. ખાતરની ખોટ ને ખોટ હમેશાં ચાલુ રહે છે. ખેતરમાં જ્યાં ખાતર નાંખવાનું છે ત્યાં પણ એવી રીતે ઘણી ચીજો બરબાદ જાય છે. એ બરબાદ જતી ચીજોનો વીચાર કરી ખેતરમાંજ તેનું ખાતર થાય એવી સમજવડ કરવામાં આવતી હોય તો ખાતરમાં વધારો

થાય. જ્યાં ધરતું ખાતર એકઠું કરેલું હોય છે ત્યાંથી ખેતરમાં લઈ જવાની મેહેનત પડે છે તે મેહેનતમાં પણ ધણો બચાવ થાય. ખેતરમાં ખાતર શી રીતે થાય એમ સમજનારને એટલું કહેવાતું છે કે ખેતરમાં પેદા થતી ચીજો જેવી કે વાડોનાં મુળમાં પડતાં પાંદડાં તથા તેની સાથે કોહેલી માટી, વગેરે એક ખાડામાં દર વરસ થોડું થોડું ભેજુ કરવામાં આવે અને તેમાં ખેતરની પેદાશ વાલી નકામી ચીજો પણ નાંખે તો એમાંનાં કોહી કોહી સાર ખાતર બને. (અપૂર્ણ.)

—:0:—

હીરા.

૧ હીરા કાયલા સાથે સંબંધ રાખે છે એ ખરેખર અનભાગ્ય નેતું છે. દરેક વસ્તુની અંદરની રચના રસાયણ શાસ્ત્ર વડે જણાય છે. એ શાસ્ત્ર વડે આપણને ખાલમ પડે છે કે વાતાવરણ અને નાઈટ્રીક આસિડ બેડ એકજ જાતનાં મૂળ તત્વથી બનેલાં છે. ધણીજ ઝેરી વનસ્પતિતું ઝેર અને આપણે હમેશા જે ખોરાક ખાઈએ છીએ તે બેહુનાં મૂળ તત્વ એકજ છે. વળી એ શાસ્ત્રની સત્તાથી જણના ચીથરાંની ખાંડ બનાવી દેવાય છે. એજ પ્રમાણે કાળો કાયલો જે સળગવાથી તેજ આવે છે તે અને હીરા જે સ્વાભાવિક પ્રકાશિત હોય છે તે બેહુનાં મૂળ એકજ છે. કાયલામાંથી તારની સુંગધ આવે છે અને તેને જ્યારે સળગાવીએ છીએ ત્યારે ધણી ધુમાડી નિકળે છે. એ ધુમાડી ઉપરથી સાબિત થાય છે કે તે કાળો, અસ્વચ્છ અને કદરૂપો હોય છે. હીરા બરફ કરતાં પણ ધારે સ્વચ્છ જણાય છે. તે તેજસ્વી, પારદર્શક અને સુખ સુરત વાની ખરી નિશાની છે. એ હીરા અને કાયલા વચ્ચે ખરેખર કાંઈ ફાવત નથી. પણ તેમનો દેખાવ એજ આપણને તફાવત જણાય. કાયલા અને હીરા વચ્ચે આવી જાતનો સંબંધ હોય એ કાંઈ અમતકાર છે એમાં બિલકુલ શક નથી.

૨ આ સંબંધ યા સગાઈનું પરિણામ એ નિકળે છે કે એ બેડ વસ્તુઓ એકજ મૂળતત્વની બનેલી છે. દરેક જાતનાં લાકડાંમાં કારબોન એ મુખ્ય મૂળતત્વ છે. એ કારબોન ઝાડપાલો અને પ્રાણીઓમાં જાય. બંધ રહે છે. ચાર કોલ અથવા કાયલો જે લાકડાંમાંથી જ થાય છે તે એક જાતનું અશુદ્ધ કારબોન છે. અને હીરા એ શુદ્ધ કારબોન

૧. છે. રશાયણુ શાસ્ત્રમાં અમુક વસ્તુ કઈ જનના તત્વની બની છે તે આ-
કાર અથવા દેખાવ ઉપરથી કહી શકાતી નથી. હીરો અને કાયલો એક
સરખા રજકણથી બનેલા છે, તેમાં હીરા કરતાં કાયલામાં એ રજકણ
જુનીજ રીતે ગોઠવેલા હોવા જોઈએ અને તેથીજ એક જન પ્રકાશિત,
પારદર્શક તે તીર્મલ હોય છે, અને બીજી કાળી, ઝાંખી, અને મેલી હોય છે.

૩ હિંદુસ્તાનના લોકોને હિરો પ્રાચીન કાળથી માલમ છે. ખીર્મ
દેશના લોકોને હીરાનું દર્શન હિંદુસ્તાનજ કરાવેલું છે. હીરો ઘણો કઠણ
હોય છે માટે તેને ભાગતાં મેડેનત પડે છે. એક પ્લિની નામનો રોમનો
વિદ્વાન કહે છે કે “હીરાના કડકા થઈ શકે નહીં એટલે તે ભાગી શકાય
નહીં. જો તેને ભાગવો હોય તો તેને બકરાના (બકરીના નહીં) લોહીમાં
પંલાળી મુકવો અને પછી ભાગવો. એના જે કડકા થાય છે તે રત્ન ઉપર
કારણી કરવામાં ઘણા કામ આવે છે, વળી એ વિશેષ કહે છે કે “હીરાથી
ઝેર હતરે છે અને ગાંડછા મટે છે” આવી જાતના વિચાર આપણા લો-
કો પણ આપે છે પણ તેને આજના કેળવણી પામેલા લોકો એ વેહેમી
લોકોના વેહેમનો નમુનો છે એમ કહી હસી કાઢે છે.

૪ હીરો અને કાયલો એક જાતનાં મૂળતત્વથી બનેલા છે એવું
જાણવામાં આવતા પેહેલાં સર આઈસાકન્યુટને તે સુરજના સીધી લી-
ટીએ કારણ પડવાથી વાંકો વળતો તે ઉપરથી અનુમાન કરીને જણાવ્યું
હતું કે હીરામાં સલ્ફરી શકે તેવો પદાર્થ રહેલો છે. સન ૧૬૬૩ મી.
ખ્રીષ્ટે એવું સાબિત કરી આપ્યું હતું કે ત્રાંચું ગરમ કરવાને જટલો
તાપ જોઈએ તેટલા તાપ વડે હીરાની વરાળ થઈ જાય છે. હસ્કનીના
ડચુક ત્રીજા કોસ્મે આગીયા કાચ વડે સૂર્યના કારણના જથાને એક બિં-
દુમાં લાવીને હીરાને બાળવાની કાસીસમાં પાર પડ્યો હતો. હીરામાં કા-
રબોન છે એવું ક્રાન્સના લાવોઈસીઅર નામના રશાયણુ શાસ્ત્રીએ પ્રથમ
સાબિત કરી આપ્યું હતું.

૫ પ્લિની કહે છે કે તેના વખતમાં એટલે ૬૦ સં ૭૫ ની સાલ
ખાંડી હિંદુસ્તાનમાંથી હીરો યુરોપ ખંડમાં મોકલવામાં આવ્યો ન હોતો.
છ. ખેતરથી જાણાય છે કે તે પેહેલાં યુરોપના લોકોને હીરો શી
બરખાદ જાય છે. એ માલમ નહીં હોય. તેના વખતમાં એટલે સન ૭૫
ખાતર થાય એવી સગવડ કરવામાંથી ઉપર હીરા વગેરે જવેરાત હિંદુ-

સ્તાનમાંથી જતાં. હીરાને ઓપવાનો હુતર સને ૧૭૪૬ માં શોધી કાઢવામાં આવ્યો. ત્યાર પહેલાં તે તેની અસલ સ્થિતિમાં વપરાતો હતો. મુધારવાથી અને ઓપવાથી અથવા તેને પેલ પાડવાથી હીરો ઘણો શોભાયમાન અને ભપકાદાર થાય છે. એની કુદરતી અને કૃત્રીમ ખુબ સુરતી એકઠી મળવાથી હીરાની છેક કીમત અસલના કરતાં વધતી ગઈ. એક ઉપયોગી ચીજ તરીકે તો તેની કીમત કાઠજ નહીં અથવા ઓછી ગણાય પરંતુ તેની અનુપમ ખુબ સુરતીને લીધે તે અમુલ્ય થઈ પડ્યો છે.

૬ ફ્રાન્સમાં જે હીરો મીટ હીરાના નામથી ઓલખાય છે, તેની કીમત જે સાધારણ રીતે ગણીએ તો ૧૪૧૦૫૮ પાઉંડ થાય છે. તે પ્રથમ ગોલ કાંડામાંના પાસ્તીલ શહેરમાંથી જડ્યો હતો. અને તે મદ્રાસના ગવર્નર મી. પીટ તેના મુગટમાં જડવાસાર ત્રીસ હજાર પાઉંડ આપીને ખરીદ કર્યો હતો. સને. ૧૭૧૭ માં તેણે - ફ્રાન્સના રાજ પ્રતિનિધિને ૧૨૫૦૦૦ પાઉંડ લઈને વેચાતો આપ્યો પણ નેપોલીઅને તેને મુગટને બદલે તલવારની મુકમાં જડાવ્યો હતો. આશ્ચિયાના રાજ પાસે લીઓપોલ્ડ રંગનો ઘણો ભારે કીમતનો એક હીરો છે. એ હીરો ફ્લોરન્સમાંથી એક દુકાનદાર પાસેથી થોડાક પૈસા આપીને ખરીદ કર્યો હતો. તે વખત તેને બીલોર કડક છે એવું લોકો માનતા હતા.

૭ રશિયાના રોહનશાહ પાસે એક હીરો છે તેની તવારીખ બહુવા જેવી છે. એ હીરો એકવાર હિંદુના દેવળમાં કાંઈ મુરતીની આંખમાં જડેલો હતો. તે એક ફ્રેન્ચ સીપાઈએ જોયો તેથી તે લેવાને તેનું મન લગ્યાયું, તેણે તેની લઈ લેવાની યુક્તિઓ શોધવા માંડી પણ તેમાં તે ફાવી શક્યો નહીં એટલે આખરે એ મુરતીનો તે ભગત થયો. અને દરરોજ તે ત્યાં દર્શન કરવા સાર જવા લાગ્યો. કેટલીક મુદતે પ્રસંગ આવ્યાથી તેણે તે હીરો આંખમાંથી કાઢી લીધો અને તેની જગ્યાએ એક કાચ બેસાડ્યો. એ હીરો લઈને તે નાસી ગયો અને તેને સમજાય તેવી ભારેમાં ભારે કીમતે વેચી નાખ્યો. પણ અહીં જોતા તેને જે કીમત મળી તે ઘણીજ ઓછી હતી. ઘણે હાથે ટીચાતો ટીચાતો આખરે તે હીરો રશિયાની રાણી કેયેરાઈના હાથમાં આવ્યો. તેણીએ તે ૮૦,૦૦૦ પાઉંડ આપીને ખરીદ્યા, અને તેની સાથે તેના વેચનારને ચાર હજાર પાઉંડનું સાલ્લીઆણું બાંધી આપ્યું. એક મોટા કદનો હીરો પ્રોટુગાલના

રાજવંશીઓની પાસે છે. એ હીરા ખરેખરો છે કે તે સફેદ પોખરાજ છે તેની ધણીની ખાતરી થતી નથી. જો એ હીરા ખરોજ હોય. તો તેની કીમત ૨૦,૦૦,૦૦૦ પાઉંડની અટકળવામાં આવે છે.

૮ આખી દુનીયામાં કાહીતુર એ ઘણો પ્રખ્યાત અને કદાચ સૌથી વધારે કીમતનો હીરા છે. ઘણાં રાજ્ય, ઘણું ધન, ઘણા માણસો અને સોહાની છોળોએ કાહીતુરની સાથે જોડેલો સંબંધ રાખ્યો છે તેટલું ઉંધું અથવા તેટલો ફેરફાર ખીજ કોઈ હીરાને લીધે થયેલો જણાતો નથી.

૯ એ કાહીતુર ગોલકાંડાની ખાણોમાંથી ઈ. સ. ૧૫૫૦ માં જડ્યો હતો. જે વખતમાં મોગલ રાજ શાહજાંએ દક્ષિણ ઉપર હલ્લો કર્યો તે વખતે દક્ષિણમાં કુતુબ શાહ ગોલકાંડામાં રાજ કરતો હતો. એ કુતુબ શાહનો સીર જુમલા નામે પ્રધાન હતો. એક વખત તે હિરાનોજ વેપાર કરતો હતો. ઘણા દહાડાના અતુભવથી તે ગોલકાંડાની ખાણોનો ખરો ભોમીઓ અને કીમતી થઈ પડ્યો હતો. વળી શાહજાં પણ એ હુન્નરમાં તેનાથી ઉતરે તેવો ન હોતો, એ પણ હીરા વગેરેનો પેહેલા વર્ગમાં પરિક્ષક હતો. એક વખત એવું બન્યું કે શાહજાંને તેના બાપે ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મુકીને કેદ કર્યો હતો તેવામાં રાજના ખજાનાના એક માણેકની કીમતને માટે વાંધો ઉઠ્યો. સારે તે માણેકની કીમત કરવા સારૂ તે શાહજાં ઝૂંબેરી પાસે તેના કેદ ખાનામાં કીમત કરવા સારૂ મોકલવામાં આવ્યો હતો. શાહજાંના વખતમાં કાહીતુર દીલ્લીમાં આવ્યો. ઔરંગઝેબના વખતમાં સં. ૧૬૬૫ માં એક ફ્રેન્ચ વેપારી દીલ્લીમાં આવી અડ્યો હતો તેને એ પાદશાહે કાહીતુર ખતાવ્યો હતો. એ ફ્રેન્ચ ઝૂંબેરીએ તેને તપાસ્યો તથા તોળી જોયો હતો. સન ૧૭૩૬ માં દીલ્લી ઉપર ઇરાનના પાદશાહ નાદીરશાહે હલ્લા કરીને ૫,૦૦,૦૦,૦૦૦ પાઉંડનો ખજાનો લઈ ગયો, તેમાં કાહીતુર પણ તણાઈ ગયો. પણ નાદીરશાહે તેની રૈયતે મારી નાખ્યો એટલે મહમદશાહ જે તેની સાથે અફઘાન લશ્કર સાથે રહે તો તેમને લઈને તે જતો રહ્યો, અને પોતે એક નવું રાજ સ્થાપ્યું એ મહમદશાહ પોતાને દુરાની કહેતો હતો. નાદીરશાહના રાજમાંથી જતી વખતે તે ઘણું ઝૂંબેરાત લઈ નાઠો હતો તેમાં કાહીતુર તેના હાથમાં આવ્યો હતો. એ મહમદશાહે મોગલવંશના છેલ્લા પાદશાહે ગાદી ઉપર બેસાડવામાં પોતાની ઘણી સત્તા વાપરી.

ઓગણીશમી સદીની સરઆતમાં અહમદશાહનો ખખનો જીવાન-
શાહના હવાલામાં આવ્યો જીવાનશાહને સને ૧૮૦૦ ના વરસમાં એને
ભાઈ શાહસુખએ કેદ કર્યો. અને પોતે તેની ગાદીએ બેઠો. શાહસુખને
રાજ ખખનો તપાસતાં ખાલમ પડ્યું કે ઝવેરાતમાં કીમતી કાહીતુર
ખુટતો છે. આખરે ધણી તપાસ કરતાં તેના જાણવામાં આવ્યું કે તે
જીમાશાહના કેદ ખાનાની એક ભીંતમાં ધણી ચતુરાઈથી સંતાડેલો છે.

એ પછી આઠ વરસે મી. એલ્ફીન્સ્ટન લોર્ડ મીન્ટોના હુકમથી એલ-
ચી તરીકે અફઘાનીસ્તાનના રાજ પાસે ગયો ત્યારે પેશાવરમાં દરબારી
સુલાકાતે વખતે એ કાહીતુર તેના જોવામાં આવ્યો. જસે વરસની લાંબી
સુદતે આજે એ પ્રખ્યાત હીરો યુરોપીઅનની દૃષ્ટીએ પડ્યો. એ વખતે
શાહસુખએ સુશોભિત લીલા રંગના પોશાક પહેરેલો હતો અને કીમતી
રત્નોનું પુષ્કળ ધરેલું તથા હીરા જડીત કવચ પહેરેલું અને એના જ-
મણા હાથમાં ખાજુખંઘમાં કીમતી કાહીતુર ચલકારા ભારતો હતો.

ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીનો એલચી પાછો સીંધુ નદી ઉતરી રહ્યો ન
હોતો એટલામાં શાહસુખને કાખુલમાંથી કાઢી મુક્યો તે વખતે એ કા-
હીતુર જેને અજવાલાનો પવંત કહેવા હતા તેને તેણે સાથે લઈ લીધો એ
નાશીને પંખતખના રાજ રણજીતસીંહને શરણે ગયો. રણજીતસીંહે તેને
આશ્રો આપ્યો. પણ તેની પાસે એ કાહીતુર જોયો તેથી તે છીનાવી
સેવાને ધરાવે બદ દાનત કરી. અનેક પ્રકારના છુપા પ્રયત્ન કરતાં છતાં
જ્યારે તેનું કોઈ વળ્યું નહીં ત્યારે રણજીતસીંહે ખુલ્લી માગણી કરી પણ
એ દુરાની કુળના કુશળ રાજાએ તેનાથી થઈ શકે તેટલી હીકમત
કામે લગાડીને ધણી આનાકાની કરી પણ તેમાં તે કાવી શક્યો નહીં કેમ
કે રણજીતસિંહે ધણી સખતાઈ વાપરવા માંડી. અને સને ૧૮૧૩ ના
જીન મહીનાની પેહેલી તારીખે એ બેઠ રાજાએ કામને માટે મુકરર
કરેલી જગાએ એકઠા મળ્યા. તેઓ એક ચોરડામાં ગયા અને જમીન
ઉપર બેઠા. એકાંત જગાએ બેઠ જણ એકલા મળ્યા છતાં એક ખીજ
સાથે એક કલાક સુધી ખીલકુલ બોલવું થયું નહીં. આખરે રણજીતસિંહને
ધીરજ નહીં રહેવાથી તેણે પોતાના એક આકરને ચોતાવ્યો કે તું શાહને
હવે સુચના કર તે વખતે દેશ નિકાલ થએલો એક શબ્દ પણ બોલ્યો
નહીં પરંતુ તેણે પોતાનો ખવાસ તે વખતે હાજર હતો તેને નિશાની

કરી તે ઉપરથી તે થોડી વારમાં એક વીંટા લઇ આવ્યો. તે તેણે બેઠું રાખ્યોની વચ્ચે જન્મ ઉપર મુક્યો. આટલું થયા પછી વળી સૌ સુખ-સુખ થઇ ગયું. થોડીવારે રણજીતસિંહે કાંધક નિશાની કરી તે ઉપરથી તે વીંટા ઉઠેલો તે વખતે પેલો અનુપમ તેજનો ભંડાર પ્રગટી ઉઠ્યો.

પોતાના વંશજોના ઉપયોગ સાર રણજીતસિંહ એક કોહીનુર વાર-સામાં મુઠી જાય તેવો વખત રહ્યો નહીં કેમ કે કેટલાક વરસ પછી તેને અંગ્રેજ સરકાર સાથે હથિયાર ખાંધવાનો દિવસ આવ્યો. સને ૧૮૫૯ માં લાહોર આગલ અંગ્રેજો સાથે તેને લડાઇ થઇ તેમાં તે હાર્યો તેથી રાજ ખત્તો તેમને હાથ ગયો તેની જોડે અચલ કોહીનુર પોતાની જ-નેતાને છોડી પરદેશમાં પોતાની ખુશીથી મોહીત કરવા સાર પ્રવાસ કરવા નિકલી પડ્યો. ઈંગ્લાંડમાં ગયા પછી સને ૧૮૫૧ માં લાઇડ પાર્કના પ્રદર્શન વખતે તે લાખો માણસોની નજરે પડ્યો કેમ કે જેમ જેમ લોકો તેના વિશે સાંભળતા તેમ તેમ તેમનાં ટોળે ટોળાં પ્રદર્શન જોવા સાર આવતાં. આ વખતથી કોહીનુરની ખ્યાતી દેશો દેશ ફેલાઇ ગઇ. એ કોહીનુર હાલમાં મહારાણી સાહેબના મુગટમાં ખીરાળે છે. પ્રથમના કરતાં હાલ તેમાં કેટલાકે સુધારો કરેલો છે. હાલમાં તેના ઉપર પેલ પડાવેલાં છે તેથી તે વિશેષ શોભાયમાન થયેલો છે. પૌરુષાલના રાજા પાસે જે હીરો છે તેના વિશે પુરેપુરી હકીકત જાણવામાં આવી નથી એટલે તેને શક પડતો ગણી બાજીપર મુકીએ તો કોહીનુર આખી પૃથ્વી ઉપર મો-ટામાં મોટો હીરો ગણી શકાય. શાહજહાં પાસે જ્યારે કોહીનુર આવ્યો ત્યારે તેના ઉપર પાંસા પાડેલા ન હોતા તેથી તે વખતે તે જેટલા ક્યારેક વજનમાં હતો તેમાં પેલ પાડતી વખતે કારીગરની અજા-નતાને લીધે કહેલુંકે નુકશાન લાગવાથી હાલ તે ધટીને ૨૭૯ ક્યારેક થઇ ગયો છે એ પેલ પાડનાર કારીગર હોરટેનસેયો જોરગીસ હતો અને તે વેનીસનો રહેવાસી હતો. કોહીનુરને સુધારવાને માટે તેને જે મજૂરી મ-લવાની હતી તેને બદલે બાદશાહે ગુસ્સે થઇને તેના દંશ હજાર રૂપીઆ ફંડ કરવામાં આવ્યા હતા. કોહીનુરની બરાબર કીંમત કરી શકાતી નથી તો પછી તેની ૨૦,૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ ધારવામાં આવે છે. એ કીંમત જવેરી-ઓ તોલને લક્ષમાં લઇને અટકળે છે. ઉપર જે પીટ નામના હીરા વિશે કહેલું છે તેનું વજન ૧૩૭ ક્યારેક થાય છે. રૂપીઆના શેહેનશાહના રાજમાં જે હીરો છે તેનું વજન ૨૦૦ ક્યારેક છે.

ઉલાળા વગરનો દરવાજો અથવા ખાળે ડુબ્યાને ખારણાં ઉધારાં.

એક ખેડૂતના વાડા અને ખેતરની વચ્ચે એક દરવાજો હતો. આ દરવાજાને ફક્ત એક ઉલાળાથીજ બંધ કરવામાં આવતો હતો. પણ કમ નશીમે તે ભાગી ગયો હતો. જ્યારે જ્યારે તે આવજા કરતો ત્યારે ધણી ડાકાગજથી તે ખારણાં બંધ કરતો. કમ કે પવનના ઝપાટાથી ખારણુ ખુલી જાય તહીં અથવા ઉધારાં રહે તો પવનમાં આમ તેમ અફળાઈ ભાગી જાય તહીં. વાડામાં પોતાનાં કુકડાં રાખતો હતો, અને ખેતરમાં બકરાં મેઢાં ધીં રાખતો. જો લગાર ખારણું ખુલી જતું તો કુકડાં આમ તેમ નીકળી જતાં અને બકરાં મેઢાં વાડામાં આવી નાશભાગ કરતાં હતાં. આથી તેનાં છોકરાંએ તે કુકડાં વાડામાં પુરવાને અને બકરાં મેઢાંને ખેતરમાં લઈ જવાને અતિશય મહેનત પડતી. ખેડૂતની સ્ત્રી તેને ધણીવાર ઉલાળા દુરસ્ત કરાવવાને કહેતી હતી. પરંતુ ખેડૂત એક નવા ઉલાળાના ૬ પેન્સ (ચાર આના) ની ખાતર ના પાડતો કે “ચાલશે કરાવીશું” અને કહેતો કે છોકરાંએ આમ તેમ દોડવાથી કસરત મળે છે.

એક દિવસે એક મસ્તાન ઘેટો છુટી ગયો, અને ખારણાંને માથું મારી વાડામાંથી બહાર નીકળી જંગલમાં દોડી ગયો. ઘેટો ખોવાયો અને શોધને સાંઝ કુટુહલ મચી રહ્યું. આ વખતે ખેડૂત પોતાનો ઘોડો બાંધતો હતો, તે તેમનો તેમ મુકી પેલા ઘેટાની કેડે દોડ્યો. તેની સ્ત્રી જે લુગડાંને અસ્ત્રી કરતી હતી તે તેમને તેમ રહેવા દઈ તેના ધણીની પાછળ ધાઈ-છોડી જે રસોઈ કરતી હતી તે ચુકા ઉપર કઢી એમને એમ ઉધારી મુકી માને ખાપની પાછલ દોડી.

ખેડૂતનો છોકરો અને તેનાં માણસો પણ શોધમાં નાહાં જતાં વાંકા ઝોળાગંતાં તેના એક ચાકરનો પગ સરી ગયો અને તે ધબ પડ્યો તેથી તેનું છુટણુ ભાગી ગયું. ખેડૂત તથા બીજાં સર્વે પાછાં ફર્યાં ને પેલા ચાકરની સારવાર કરવા મંડ્યાં. ઘેટું ઘેટાની જગાએ રહ્યું. ચાકરને ઘેર આપ્યો. જ્યારે તે સઘળાં ઘેર આવ્યાં ત્યારે માલમ પડ્યું કે કઢી સઘળી ઉભરાઈ ગઈ હતી. અને ખાવાનું બીજું જે નીચે મુકેલું તે બધું બગડી ગયું હતું. અને જે લુગડાં ઉપર અસ્ત્રી હતી તે ઉની મુકી હતી તે એ પેહેરણુ બગી ગયાં, અને તેની સાથે ચાદરમાં મોટો ડાઘ ખેડેલો હતો. ખેડૂત

તેની બેરી અને છોડીને વઢવા લાગ્યો. પછી તે ઘોડાની સંભાળ સારું ગયો તો માલમ પડ્યું કે ઘોડો છુટો હતો. અને તેથી તોફાન કરવાથી એક સુંદર અને કીંમતી વછેરાનો લાતો મારવાથી પગ ભાગ્યો હતો. આ-કરને પંદર દિવસ ઘરના રોટલા ખવરાવા પડ્યા. અને તે ઉપરાંત પંદર દિવસનો પગાર આપવો પડ્યો હતો.

એક ચાર છ આનાના ઉઘાળા સારૂ ચાકરના ખોરાક તથા પગારનું ખર્ચ, એક સુંદર ઘોડાને દુઃખ, એક પુષ્ટ ઘેટો, પોતાના બે કીંમતી સદે અને ખાવાનું તો ન ગણતાં આટલું તેને વેઠવું પડ્યું હતું. આપણા દેશી ભાઈઓને આ એક દાખલા રૂપ થઈ પડશે, અને આથી બોધ લઈ તે પ્રમાણે વર્તનાં ચાલકશે.

—:૦:—

પાટીદાર અને સોફ્ટીસ.

‘સોફ્ટીસ’નો સ્વભાવ એટલો ઠંડો હતો કે ગુસ્સે થયેલો તેને કંઈ કોઈએ બાણ્યો કે જોયો ન હતો. કંઈ ખોટું કે તુકશાન કે દુઃખ કે અ-ખમાન વગેરે કશાથી તે ચીડાતો નહીં. એ અચરજ થવા જોગ હતું. પરંતુ તેની સ્ત્રી મહા દુષ્ટ કર્કશા હતી. તેને સાડું એવું કહે છે કે રોજ તેની સાથે તે કંકાસ કરતી ને ગાળો દેતી હતી. કોઈવાર જો રસ્તા ઉપર ફરવા નીકળ્યાં હોય તો ત્યાં પણ તેને વળગી પડીને મારવા જતી, અને તેનાં કપડાંના ઓરીઆ ઉતારી નાખતી, પણ અચકાતી કે શરમાતી નહીં. એક પ્રસંગે સોફ્ટીસપર તેની સ્ત્રી ધણીજ ગુસ્સે થઈ. ‘અને હાથ પગ અક્ષાળી અક્ષાળી તફડા કર્યા પછી અને સારી રીતે ગાળ પુષ્પથી નવરાવ્યા છતાં પણ સોફ્ટીસને ઠંડું પેટે હસતાંજ માત્ર જોયો. ત્યારે તેણી ધણી ગુસ્સે થઈ અને તેના હાથમાં કંઈ ન આવ્યું ત્યારે એક ખરડેલા પ્યાલા-માં ગંદું પાણી બાણી તે તેના શરીરપર ઠોળ્યું. ત્યારે સોફ્ટીસે શું કહ્યું? તે બાથી ખુબ હસ્યો. છેવટે બોલ્યો, કે તોફાની ગાળવીજ અને ગડગડાટ થાય ત્યારે અંતે વરસાદ પણ વરસવો જોઈએજ તો ? ! !’ હોય આપણા પાટીદાર બધુંજ ખરેખર સોફ્ટીસનાં ગુણનું અનુકરણ કરે-લું જણાય છે. ધણા તરફથી તેમને પોતાની ભુલો દેખાડવામાં આવે છે, ધણાઓ થતી અડચણ દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવા સચવે છે, ધણા પોતે

આની આજ બૂલમાં ખરાબ ખસ થયલા હોય તેમ જણાય છે તથા પિં-
કટ, ખોટી મોટમ અને અહકારથી પોતાની અસલી રસમ છોડતા નથી.
તે ધણું વિચિત્ર છે.

—:0:—

HON. ZAVERILAL UMIASHANKER YAGNIK

આનરેબલ મી. ઝવેરીલાલ ઉમીયાશંકર યાગ્નિકનો

સ્વર્ગવાસ.

જે મહાન પુરુષે પ્રજાના હિતાર્થે પોતાના અમૂલ્ય કાળનો અને તન-
મન અને ધનનો ભોગ આપ્યો. તે સ્વદેશ પ્રેમી આનરેબલ મી. ઝવેરીલાલ
ઉમીયાશંકર યાગ્નિક સાઠ વર્ષની વયે તા. ૮ મે સને ૧૮૯૭ ના અપોરના
પરલોકવાસી થયા છે. એમના આ અકાળ મૃત્યુથી આખા હિંદમાં, તેના
કામને નામથી જાણીતા દેશી પરદેશી લોકમાં, તેમાં સુખ્યત્વે કરીને મુન-
બાઈ ઇલાકાની સઘળી પ્રજામાં ભારે શોક વર્તાયો છે. તેમની બ્રાહ્મણ-
નડીઆદ પોતાના એકના એક પુત્રના જવાથી ભારે શોકાતુર બની છે.
આ નર રત્ન સ્વદેશાભિમાની અને રાજ્યનીતિનીય પુરુષ હતા. સ્વભાવે નિરા-
ભિમાની, શાંત અને ગંભીર હતા. તે સાર્થ ૨૫૪ વક્તા, નિસપ્રહી અને સદા-
ચારી હતા. પરમાર્થ લાગણી અને લોકહિતાર્થે સ્વાર્થ-ત્યાગ એ બે ઉત્તમ-
ગુણો તેમનામાં હતા. ગુજરાતી અને અંગ્રેજી ભાષાના વિદ્વાન લેખક હતા.
લેખનકળાથી સ્વદેશી ભાષા અને પ્રજાની અત્યુત્તમ સેવા અને ક્ષમા-જનની
છે. તેમણે પોતાની વિદ્વતાનો લોકહિતાર્થે સારજ સદુપયોગ કરેલો છે.
ગુજરાતના ખેડૂતો ની હાલત સુધારવા માટે તથા તે અબણ પણુ ઉદ્યોગી
તેમજ ઉપયોગી પ્રજાને તેમના કાર્યમાં સહાય. આપવા સરકાર તરફથી
ખેડા (નાણાંની પેટી) કહાડી કમતી દરે નાણું ધીરવા હિલચાલના પ્રસંગે
તેમણે અસાધારણુ શ્રમ કરેલો હતો. ખેડુત વર્ગ વિશે તેમને ઘણી સારી
લાગણી હતી. આ છેલ્લા રીવીઝન વખતે કુવાના કસ સંબંધી તેમણે
અચાગ મેહેનત કરી હતી અને તેથી ખેડા જીલ્લાના ખેડૂતોને લગભગ
નવ લાખ રૂપિયાનો ફાયદો કર્યો હતો.

સને ૧૮૭૧ માં ખેડા જીલ્લાના લેન્ડ રેવેન્યુ તથા સેટલમેન્ટના સં-
બંધમાં એક અતિઉપયોગી ચોપાનીયું બહાર પાડી જે જમીનની મહેસુલ

સંબંધી જે વિચિત્ર રીતે વસુલાત લેવાતી ને તેથી ખેડુતોને જે અડચણ પડતી હતી તેને માટે સરકારની દાદ માગી હતી. તેને સારૂ દેશ પરદેશ સારી લાગણી થઈ હતી. સર રોબર્ટ ક્રીચર જે મુંબાઈના ગવર્નર હતા, તેમણે મી. ઝવેરીલાલે જે આ રીતે દેશ સેવા બજાવી હતી તે સારૂ ઘણો ઉત્તમ વિચાર બતાવી પ્રશંસા કીધી હતી. વળી દેશીઓની વિરૂધ્ધ વર્તનાર લોર્ડ હેરીસ જેવા ગવર્નરે પણ આ મહાન પુરુષ સંબંધી એવી ટીકા કરી હતી કે "જો કે તમારા વિચારથી હું ઘણીવાર જુદો પડ્યો છું, તથાપિ હું ઘણો સંતોષ પામું છું કે તમે કોઈ વખત (facts and figures) આંકડા અને ખરી ખીના શિવામ મારી આગલ ઉભા રહ્યા નથી. ઈં ઈં" આવી આંકડાઓની લઢાઈથી સરકારના અને સરકારી અમલદારોના ઘણીકવાર અણમાનીતા થતા હતા. તેમની ઘણી ખરી ને હમેશની લઢાઈ ખેડુતો અને મેહસુલ સંબંધી હતી. અને તે સારૂ એવું સખી લઢવું થતું કે સર જે. બી. પીલ જેવા અધિકારીને પણ કુવાના કસના સંબંધમાં પાછા ઠઠવું પડ્યું હતું.

મી. ઝવેરીલાલનો અતિ મોટો ઉપકાર એ હતો કે જો કે તેઓ સરકાર તરફથી નિમવામાં આવતા હતા, તોપણ હમેશાં પ્રજા પક્ષે રહીનેજ લડતા હતા. પોતાના પ્રમાણીક પણાને લીધે ઘણા અગ્રિજેએ મી. કર્ક પેટ્રીક નામના ખારીસ્ટર ને પોતાનો મત નહીં આપતાં મી. ઝવેરીલાલને ઘણા ઉમંગથી પોતાનો મત આપ્યો.

મી. ઝવેરીલાલે કદીપણ રાવસાહેબ, ખાનસાહેબ, રાવખડાદુર કે સી. આઈ. ઈ. નો ખિતાબ મેળવવા આશા રાખી ન હતી, તેમ તેમની તેમને દરકાર પણ ન હતી.

આવા એક મહાન પુરુષનું જીવન ચરિત્ર હાલની અને હવે પછી થતી પ્રજાના ખોધની ખાતર ઉપયોગી ધારી અમે અત્રે વ્યાપીએ છીએ.

આનરેબલ મી. ઝવેરીલાલ ઉમિયાશંકર ચાન્ડિકનો સંવત ૧૮૯૩ ઈ. સં ૧૮૩૧ માં અમદાવાદ જન્મ થયો હતો. એઓ રાતે વડનગરા નાગર પ્રાદાણ હતા. તેમના પિતાજી એ વખતે એકઠીંગ મામલતદાર હતા. પૂતનાં લક્ષણ પારણામાંથી તેમ આપણા આ ઝવેરીલાલ બાલ્યાવસ્થાથીજ ઝલખ્યા. વિદ્યા પ્રત્યે પ્રિતો ધરાવતા. અમદાવાદમાં એન્જુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર મી. ગ્રેહામના હાથથી એવડું ઈનામ તથા ("મેરીટ" તુ સર્ટીફિકેટ) ખાત્રી

પત્રેક "તેમણે મેળવ્યું હતું. ઈ. સ. ૧૮૫૩ માં તેમને મુંબાઈ મોકલવામાં આવ્યા, જ્યાં તેઓ કેન્ડીડેટ ક્લાસમાં દાખલ થયા. ઈ. સ. ૧૮૫૪ માં એટલે મુંબાઈ આવ્યાને થે ત્રણ મહિના પછી કોલેજમાં ગયા. અહીં તેમના આખા કૌર્સમાં સારી નામના મેળવી હતી. વેસ્ટ સ્કોલરશીપ, સેકન્ડ નોરમળ સ્કોલરશીપ, તથા ફર્સ્ટ નોરમળ સ્કોલરશીપો મેળવી હતી. સને ૧૮૫૮ માં મી. ઇ. આઈ. હાવર્ડ તે વખતના કેળવણી ખાતાના પ્રણેતા તેમને મી. બંડારકર સાથે દક્ષિણ ફ્લોરિડા નીચ્યા હતા. સને ૧૮૬૦ માં કોલેજ છોડી રૂ. ૧૦૦ ના પગારથી સેક્ટરીયટમાં દાખલ થયા. પરંતુ સ્વતંત્ર થવાની ઇચ્છાથી અને પોતાના સંબંધીઓ અને મિત્રોની વેપારમાં ફતેહ જોઈ તેમને પણ વેપાર કરવાની ઇચ્છા થઈ આ વખતે અમેરીકન લડાઈ શરૂ થઈ હતી, તેથી લીવરપુરમાં રહેવાનું યુક્તિ વધ્યાં જતો હતો, અને તેથી મુંબાઈમાં રહેવાનું મોં માગ્યું મુલ ઉપજતું હતું. આ વખતે અનેક કંપનીઓ રથપાઈ હતી. મી. ઝવેરીલાલ પણ આ સદામાં પડ્યા. પૈસા થોડા સમયમાં ઠીક પેદા કર્યા. પરંતુ અમેરીકની લડાઈ બંધ પડવાથી મુંબાઈને ઘણું ભોગવતું પડ્યું હતું. અને તેમાં આપણા આનંદ રહતને પણ અતિશય વિટમ્બણા આવી પડી. આ સ્વતંત્ર કાર્યમાં પણ આ ઝવેર ઝાંખું થયું ન હતું. તે વખતે નીકળતાં ઇંગ્રેજ શુજરાતી ચોપાનીયામાં હમેશાં ઝલક્યા કરતું હતું. સને ૧૮૬૮ માં એક પારસી મિત્રની સાથે 'નેટીવ ચોપાનીયાન' નામનું અંગ્રેજી શુજરાતી પત્ર શરૂ કર્યું. સને ૧૮૭૦ માં "નાટક એન ઝેડ" અથવા શુજરાતના એક ફળદ્રુપ છલ્લા, જેડાને લગતી નોંધ એ નામે ચોપાનીઈ પ્રગટ કર્યું. તેમાં ખેતરમાંના કર ન લેવાની સરતે જે કુવાઓ ખંઘાયલા હતા, તે સંખંધમાં સરકારે ગેરવાજબી રીતે કર લેવાની જે રાજનીતિ મહાણ કરી હતી તે વિરુદ્ધ લખાણ હતું. તે ઉપરથી સરકારે સને ૧૮૭૯ ના ૫ મા કાયદાની કં. ૧૦૬ નો થોડો ભાગ તથા ૧૦૭ મી કલમ આખી રદ કરી હતી. સંસ્કૃતનો તેમને અતિ શોખ હતો. તેમણે અંગ્રેજી શુજરાતી શબ્દકોષ બતાવ્યો હતો. કવિકુળ કુર શ્રી કાલીદાસકૃત શાકુન્તળ નાટકનું ભાષાંતર કર્યું હતું. જેનો ખેલ આજે ધી મુંબાઈ શુજરાતી નાટક કંપની કરે છે. અને આશા રાખીએ છીએ, અને આ નાટક કંપનીને લલાગણુ કરીએ છીએ કે આ નાટક હમેશાં ભજવો, અને મી. ઝવેરીલાલ

સંબંધી જે વિચિત્ર રીતે વસુલાત સેવાતી ને તેથી ખેડુતોને જે અડચણ પડતી હતી તેને ત્રાટે સરકારની દાદ માગી હતી. તેને સાર દેશ પરદેશ સારી લાગણી થઈ હતી. સર રોબર્ટ ક્રીચર જે સુબાઈના ગવર્નર હતા, તેમણે મી. ઝવેરીલાલે જે આ રીતે દેશ સેવા બજાવી હતી તે સાર ધણો ઉત્તમ વિચાર બતાવી પ્રશંસા કીધી હતી. વળી દેશીઓની વિરોધ વર્તનાર લોર્ડ હેરીસ જેવા ગવર્નરે પણ આ મહાત્મ પુરુષ સંબંધી એવી ટીકા કરી હતી કે “જો કે તમારા વિચારથી હું ધણીવાર જુદો પડ્યો છું, તથાપિ હું ધણો સંતોષ પામું છું કે તમો કોઈ વખત (facts and figures) આંકડા અને ખરી ખીના શિવાય મારી આગલ ઉભા રહ્યા નથી. ઈ. ઈ.” આવી આંકડાઓની લઢાઈથી, સરકારના અને સરકારી અમલદારોના ઘણીકવાર અણુમાનીતા થતા હતા. તેમની ધણી ખરી ને હમેશની લઢાઈ ખેડુતો અને મેહસુલ સંબંધી હતી. અને તે સાર એવું સખી લઢવું થતું કે સર જે. બી. પીલ જેવા અધિકારીને પણ કુવાનમ કસના સંબંધમાં પાછા હઠવું પડ્યું હતું.

મી. ઝવેરીલાલને અતિ મોટો ઉપકાર એ હતો કે જો કે તેઓ સરકાર તરફથી નિમવામાં આવતા હતા. તોપણ હમેશાં પ્રજા પક્ષે રહી નેજા લડતા હતા. પોતાના પ્રમાણીક પણાને લીધે ધણા અંગ્રેજોએ મી. કર્ક પેટ્રીક નામના ખારીસ્ટર ને પોતાનો મત નહીં આપતાં મી. ઝવેરીલાલને ધણા ઉમંગથી પોતાનો મત આપ્યો.

મી. ઝવેરીલાલે કદીપણ રાવસાહેબ, ખાનસાહેબ, રાવમહાદુર કે સી. આઈ. ઈ. નો ખિતાબ મેળવવા આશા રાખી ન હતી, તેમ તેમની તેમને દરકાર પણ ન હતી.

આવા એક મહાત્મ પુરુષનું જીવન ચરિત્ર હાલની અને હવે પછી થતી પ્રજાના બોધની ખાતર ઉપયોગી ધારી અમે અત્રે આપીએ છીએ.

આનંદેશ્વર મી. ઝવેરીલાલ ઉમિયાશંકર યાચિકનો સંવત ૧૮૯૩ ઈ. સ. ૧૮૩૧ માં અમદાવાદ જન્મ થયો હતો. એઓ રાતે વડનગરા નાગર પ્રાણી હતા. તેમના પિતાજી એ વખતે એકઠોંગ મામલતદાર હતા. પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી તેમ આપણા આ ઝવેરીલાલ બાલ્યાવસ્થાથીજ ઝલ્યા. વિદ્યા પ્રત્યે પ્રિતી ધરાવતા. અમદાવાદમાં એન્જીનેયરિંગ ઈન્સ્ટિટ્યુટ મી. ગ્રેહામના હાથથી બેવડું ઈનામ તથા (“મેરીટ” તુ સર્ટીફિકેટ) ખાત્રી

પત્રક નોંધણી મેળવ્યું હતું. ઈ. સં. ૧૮૫૩માં તેમને મુંબઈ મોકલવામાં આવ્યા, જ્યાં તેઓ કેન્ડીડેટ ક્લાસમાં દાખલ થયા. ઈ. સં. ૧૮૫૪માં એટલે મુંબાઈ આવ્યાને બે ત્રણ મહિના પછી કેન્ડીડેટ ક્લાસમાં તેમના આખા કોર્સમાં સારી નામના મેળવી હતી. કેટલાક સ્કોલરશીપ સેકન્ડ તોરમણ સ્કોલરશીપ, તથા ફર્સ્ટ તોરમણ સ્કોલરશીપો મેળવી હતી. ૧૮૫૮ માં મી. ઇ. આઈ. હાઈ તે વખતનો કેળવણી ખાતાના વડાએ તેમને મી. બાંડારકર સાથે દક્ષિણ કેન્ડી નીમ્યા હતા. માર્ચ ૧૮૬૦ માં કોલેજ છોડી રૂ. ૧૦૦ ના પગારથી સેક્ટરીયરમાં દાખલ થયા. મુંબઈ સ્વતંત્ર થવાની ઇચ્છાથી અને ખોતાના સંબંધીઓ અને મિત્રોની વેરનમાં ફોલો જોઈ તેમને પણ વેપાર કરવાની ઇચ્છા થઈ આ વખતે અમેરિકન લાઈ સ્ટ્ર શરૂ પડી હતી, તેથી લીવરપુરમાં રોકાવાનું વચ્ચે જતો હતો, અને તેથી મુંબાઈમાં રહી મોં મામું મુલક કમીટી હતું. આ વખતે અનેક કંપનીઓ રચાઈ હતી. મી. અમેરીકન પણ આ સંસ્થામાં પડ્યા, પૈસા થોડા સમયમાં ઠીક પેઢા થયા પરંતુ અમેરીકની લાઈ સ્ટ્ર પડવાથી મુંબાઈને પણ ભોગવવું પડ્યું હતું. અમેરિકન આજણ અંતર રાતને પણ અતિશય વિદ્યમણા આવી પડી આ સ્વતંત્ર દાર્જીંગ પણ આ અંબેર કાંપું થયું ન હતું. તે વખતે નોંધણી કોલેજ ફરજની ઓખાતીયામાં હમેશા કલકયા કરતું હતું. માર્ચ ૧૮૬૨ માં એટલે કેન્ડી મીત્રની સાથે 'નેટીવ ઓપીનીઅન' નામની સંસ્થા

અ પ્રયત્ન ને સફળ કરે. તેમણે શ્રી મનુના માનવ ધર્મ શાસ્ત્રનું પંચ ભાષાંતર કર્યું છે. તેમણે મુખ્યાર્થીની જીઓગ્રાફીકલ સોસાયટીમાં “લસુદ્રાનાં ગરમ પાણીના ઝરા” નો અને ઇસ્ટ ઈન્ડિયા એસોસીએસનમાં “ઈન્ડિયન બ્યુરોક્રસી”ના નીચાંધ વાંચ્યા હતા. તેઓ જુની તેમજ પ્રેસિડન્સી એ સોસીએશનના સભાસદ હતા. સન ૧૮૭૮ માં આ સ્વદેશી પ્રેમી તરે મ્યુનિસિપાલીટી સાથે એક કારપોરેશનના સભાસદ તરીકે પોતાનો સંબંધ જોડ્યો. મહાત્મા લોર્ડ રીપનને બક્ષેલા સ્વરાજ્યના હક ઉપર તેમણે એક ઉપયોગી નિબંધ લખ્યો હતો. સન ૧૮૮૮ માં લોર્ડ રેએ તેમને શેરીફ નામરનો માનવતો હોદ્દો આપ્યો હતો. અને એ વર્ષ પછી તેઓ આપણી ધારાસભાના સભાસદ તરીકે સરકાર તરફથી નીમાયા. યુનીવર્સિટી તરફથી તેઓ એ વખત ધારાસભાના સભાસદ તરીકે ચુંટાયા હતા. તે ઉપરાંત સેયલ એસિયાટીક સોસાયટીમાં પહેલાજ દેશી સેક્રેટરી હતા. સ્ટુડન્ટસ લીટરરી એન્ડ સાયન્સીક સોસાયટીમાં સભાસદ, સર જમસેદજી આર્ટ સ્કુલના ફાઉન્ડર તેઓ ટ્રસ્ટી, નેટીવ લાયબ્રેરી અને ગોકુળદાસ તેજપાળ એ રીટીની મેનેજીંગ કમીટીના મેમ્બર, અને યુનીવર્સિટીની બોર્ડ ઓફ એકાઉન્ટના મેમ્બર, અને મ્યુનિસિપાલ સ્કુલ બોર્ડના સભાસદ તરીકે કામ કરી દેશ સેવા બજાવી હતી.

તા. ૨૬ મી એપ્રિલ ૧૮૯૭ ને રોજ તે મ્યુનિસિપાલ કારપોરેશનની મળેલી બાસ મીટીંગમાં તેઓ હાજર થયા હતા. પરંતુ તા. ૧ લી મેના શનીવારે તેમને રીમીટન્ટ શીવર-મુદતી તાવ વળગ્યો ને તે તેમનો જીવલેણ થઇ પડ્યો. અને એક અઢવાડીયાની માંદગી ભોગવી તા. ૮ મી મેના બપોરના આ રોજદારી નરે-આ સ્વદેશ પ્રેમી પુરુષે પોતાની પાછળ એક તરણ વિધવા અને એક યુવાન પુત્ર મુકી સ્વર્ગવાસ લીધો. એમના પુત્ર મી. માધવલાલ ઝવેરીલાલ યાદિક સખ જડજનો માનવતો આપ્યો ધરાવે છે.

હે પરમકૃપાળુ પરમાત્મા ! આ મહાન પુરુષના આત્માને શાન્તિ આપજે અને તેમના પુત્રને તેમના પિતાની માફક પ્રકાશવાને ઉત્તમ ગુણો બક્ષજો. તેમના મૃત્યુની બપોર દેશ પરદેશ તારથી, પત્રોથી થઇ ગઇ. તેમના માન આંતર શુક્રવાર તા. ૧૪ મીને રોજ નડીઆદમાં બજાર બંધ રાખવામાં આવ્યું હતું. તેને પહેલે દિવસે આખા ગામ તરફથી એક સલા

રૂપધે

મેળવવામાં આવી હતી. તે પ્રસંગે તેમના નામની યાદગીરી રાખવા સારું. . .
 તેમનું પુત્રપુત્રું મુકવા કે તેમના નામનું એક લાગતું અડિયાળ અમદાવાદી
 ચોટામાં મુકવા હિલચાલ થઈ હતી. તે સારું એક કમીટી નિમાધ છે. સ-
 ભામાં મીં ગોવરધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીએ મીં ઝવેરીલાલના ગુણ
 પ્રદર્શીત કર્યા હતા. અધ્યક્ષ મીં ગોપાળદાસે, વકીલ મેસર્સ ગોવિંદદાસ
 સયા છોટલાલે રોકાદગાર કાઢ્યા હતા. કવિ ગણપતરામે તેમની યોગ્ય
 પ્રશંસા કરી હતી. અને મીં જઠાભાઈ ગોં દેશાધ્યે તેમના ગુણાનુષધ
 નિચેની કંવિતા વાંચી સંભળાવી હતી. પરંતુ દીલગીરી માત્ર એટલીજ કે
 જે ખેડુત વર્ગ સારું તેમણે અનહદ મેહેનત લીધી છે, તેમના તરફથી તે-
 મની યાદગીરી સારું હજી કંઈ થયું નથી. આશા છે કે તેઓ પણ ગો-
 તાની આવા માનવતા શુભિચ્છક તરફ થતી લાગણી દર્શાવવા, હવે પછી-
 થી થતી પોતાની પ્રજાને આ મહાન પુરૂષનું ચિત્ર દર્શાવા યોગ્ય પ-
 ગલાં ભરશે.

સાદુલવિક્રીડિત વૃત્ત.

નામાંકિત નરૈથી નાની નગરી નડિયાદ પ્રખ્યાત છે
 મોટાં નગ્ર વિષે જરા નગરમાં ગણતી ગણાતી જે
 છાંચુ ના નડિયાદને વિરવડો મુંબઈથી પંથે પલ્લો
 જાણી નામ ઝવેરીલાલ જીગમાં દિનકર દિને આથમ્યો

મનહર.

મુંબઈ પ્રલાકમાંય રાજદારી ખાતામાંય
 હતો તેથી થયું કમી મહેસુલનું માગણુ,
 શી રીતે કહોને કાઢ ખેડુતથી થાત પુરું
 મહેસુલ વધેલું હતું દુપટને ગ્રોધણુ.
 પ્રજાનું અહીત તેમાં આપે ન પોતાનું મત
 હીતકારી કામે તાણે એકમતે આપણુ,
 પરાપકારી કામે પોતે જીંદગી ગુજરી માટે
 ચાલે અહોનીસ જેમ આખ્યામાં પડી આણું. ૧
 વિદેશમાં સ્વદેશીનું હીત વાચનાર વડો
 દેવ જેવો દાંતો દાદાભાઈ યાદ આવે છે;

હતો આ ઇલાકે એવો યાત્રીક ઝવેરીલાલ
તેનો સ્વર્ગવાસ સ્નાને શોક ઉપજાવે છે.
થયો નથી થશે નહીં થનાર તે થઇ ગયો
હૃદયમાં આવી એમ હીમત હઠાવે છે,
આવા હિતચીતક આ વર્ષમાં વિદાય થાય
તે તો આ દુકાળે મહા દુઃખ દરસાવે છે. ૨

દોહરો.

ખાલાંતર છે સર્વ જન દુનિયામાં નારાજ,
પણ એમાં નથી આપણો આખર કાંઈ ઇલાજ. ૧
માટે સર્વ સભા મળી ખેદ કરો સૌ દુર,
ઈશ્વરને ગમતું થયું જાણો દિલે જરૂર. ૨

—:૦:—

જ્ઞાતી અને જ્ઞાતીપુત્ર.

તારી આવી સ્થિતિ થવામાં મારા સુધળા બાંધવો કંઈ ખરેખર
દોષિત નથી, મારા જાણવા અને માનવા પ્રમાણે કેટલાએક તો એવા
સારા છે કે જેઓ પોતાના ખરા અંતઃકરણથી તાર શુભ ઇચ્છે છે. તારા
પર પડતા કલેશના અને કમકમાટના પંખને જો કે તેઓ ન્યુન બળ હો-
વાથી અટકાવી શકતા નથી. પણ તેઓનું અંતઃકરણ તે અટકે તો ઠીક
એવી સમજ ઈચ્છા રાખે છે.

તે તો વાત ખરી છે. પણ તેની સાથે કેટલાએક ખરા અંતઃકરણથી
તાર શુભ ઇચ્છવાનો કેવળ ખોટો ડોળ કરનાર છે. તેઓનો બહારનો દે-
ખાવ ધણો નિર્મળ દેખાય છે, પણ અંદરખાનેથી તો તેઓ અત્યંત મલી-
નતા ધરાવે છે. એટલે જાહેર અહિત કરનારાઓ કરતાં આ છુપી રીતે
અહિત કરનારાઓ તારી ખરી પાયમાલીનું મજબુત કારણ થઈ પડ્યા
છે તેમના સ્વાર્થી અને ખરાબ વિચારનું એટલું જોર થાય છે કે તે હ-
વામાં ઉડતા ચાલી એવી તો સદૃશ્યો અને સુવિચારોની મરડી ચલાવે
છે કે વિદ્યા, નિતી અને સુખ વગેરેનો એકાએક નાશ થવાનું કારણ થઈ
પડે છે. તારાપર મરડોનો મારો શરૂ થાય છે. તારા અંગનાં ભુરચા ઉડી
જાય છે. તે જોઈને મારું અંતઃકરણ અંદરખાનેથી ધેલોવાઈ જાય છે.

અને તે મારા નેત્રોની સામે ક્ષણેક્ષણે નવા નવા ભયંકર શસ્ત્રો ધરી મા-
ર કાળગુંઠ કાપવા તૈયાર થઈ દર્શન દેતા જાય છે. હવે હું શું કરું તારા
શરીરનો વર્ણુ બદલાતો જાય છે. આ અસહ્ય તાપ મારાથી ખમી શકા-
તો નથી. આ વિપત્તીની વેદના મને મુઝાવીને મરણુતોલ કરે છે. આ
દાવાનળ મારા મનરૂપ મૃગને આરે તરફથી ધેરી દગ્ધ કરવા લાગ્યો છે.
આરે જ્ઞાતી તારા પુત્રો જાણી જોઈ આ દુઃકસહ અવસ્થા માથે વહોરતા
જાય છે ને હિત અહિતનો વિચાર કરવા વગર જ્ઞાતી ભાઈઓનું અપ-
માન થાય ને દુર્બળ તથા અકુલીન અવસ્થા આવી પડે એવી રીતી કા-
યમ તથા દૃઢ કરતા જાય છે. એટલુંજ નહીં પણ નાશકારક દવાઓ ને
અધનનાં વખાણુ કરી તેના રસતા ખુદલા કરતા જાય છે. આથી જે સારા
છે ને તારૂં હિત અને ચઢતી ઇચ્છે છે, તેમના અંતઃકરણને એ દુષ્ટ રી-
વાજો વખતો વખત ભડકાવી ભયભીત કરે છે. આ પ્રયત્ન દુષ્પ્રધાયક
અધનરૂપી પવન તારા પુત્રોના આનંદરૂપ ઉત્તમ વૃક્ષને જડમુળથી હામેડી
નાખે છે. અને કદપાંતના સુર્યનાં કિરણો તેમના છવણુનું શોષણુ કરી લે
છે. ઇશ્વર ઇચ્છા પ્રજળ છે. તેની કૃપા વગર આવા સકટના ખાડામાંથી
તું તેમજ તારા પુત્રો કદી નીકળવા પામનાર નથી. માત્ર સુવીચારોની
અગત્ય છે. સારૂં અને નરસુ એનો વિવેકપૂર્વક વિચાર કરવાનો છે. વિધા
અને પ્રયત્નની જોડને લીધે આવી સ્થિતિ છે.

સુવિચાર—પૈસા એકત્ર કરી કે કરને કાઢી આપણી સતતીનાં માં-
ગંધીઃ લગ્ન પ્રસંગે શ્રેષ્ઠ ધામધુમ કરવી, ભભકાળંધ ઈન્નન કાઢવી, આત-
સજાણ વહોડવી, અને છેવટમાં જ્ઞાતી ભોજનાદી ખરચ કરી જ્ઞાતીમાં
આગમરને પાત્ર થવું આ સિવાય હું નથી ધારતો કે દ્રવ્યનો સારો ઉપ-
યોગ થતો હોય! સંતતીનાં લગ્ન પ્રસંગે આ પ્રમાણે નિર્ચક દ્રવ્ય ઉડારી
દેવા કરનાં તેમનાજ વિધાબ્યાસ કે નૈતીક કેળવણી સંપાદન કરાવવા એજ
દ્રવ્યનો ઉપયોગ થાય તો તેમને હમેશના સુખનો લાભ થાય છે. આથી
એમ કહેવાની મંતલબ નથી કે લગ્ન પ્રસંગે કંઈ કરવુંજ નહીં, પોતાની
શક્તીનો વિચાર કરી કરવું. સર્વને વિદીતજ હશે કે આપણા માહેના ઘ-
ણા લોક પોતાની સતતીની કેળવણી માટે તેમને જોઈતાં સાધનો જેવાં
કે પથ્થરપાટી, ચોપડી, કાગળ, કે કલમ વગેરે અપાવવા માટે પુટી બ-
દામ પણ ખરચનાં આચકો ખાય છે. કોઈ કોઈ માગી તાગીને પણ અજ્ઞા-

ની લે છે. જ્યોતી પરીણામ એ આવે છે કે એવાં માઆપનાં છોકરાં સ્ત્રી-
 વીખમાં અભણ અને મુર્ખ રહી સદાને માટે નિર્ધન અવસ્થામાં પોતાનો
 કાળ ગુજારે છે. કેટલાક માઆપ પોતાનાં છોકરાંને નિશાળ શરખી દેખા-
 કતાં નથી ને કેવળ મુર્ખ રાખે છે, એટલે સુધી કે તેઓ કહો શું તે પણ
 જીવન પચત જાણતાં નથી. એવાં છોકરાં જ્યારે ઉમરે થાય છે ત્યારે ધર-
 અલાવવાનો ખોજે તેમના ઉપર આવી પડે છે. તે વખતે વેપાર રાજગા-
 ઠરવા ખીલકુલ શક્તિવાન હોતાં નથી. એટલુંજ નહીં પણ લેણુંદેણું કર-
 વામાં ઘણું દુખ વેડે છે ને ભારે તુકશાન ખમે છે. લેણુદાર લોકો તેમનો
 મહાકળે પેદા કરેલો પૈસો ખેચી જાય છે. કારણ હીસાબમાં કે નામાંમાં
 શું લખાય છે તેની તેમને ખબર નથી. વળી કોઇ વખત લેણુદાર તેમની
 માલ મીલકત કે ધર ખેતર સાનમાં લખી લે છે તેની તેમને ખબર પણ
 હોતી નથી. તથાપી પોતાની અજ્ઞાન અવસ્થાને લીધે તે અધું તેમને કયુંલે
 રાખવું પડે છે. આવી સંતતીવાળાં માઆપો લગ્ન પ્રસંગે ખરચ કરો
 મોટાં માને છે. એટલુંજ નહીં પણ તેમને ઘરેણાં પણ પેહેરાવવા ખરચ
 કરે છે. છેવટ કોઈ પણ રીતે માન મેળવવા પ્રયત્ન કરશે. પણ જે ખરા
 સુખનું મુળ વિદ્યા છે તેને તો ઉંચે સુકી ખરચ કર્યા જાય છે. એ પ્ર-
 માણે જેટલી કાળજી એવાં ખરચ કરવા પાછળ રાખવામાં આવે છે, તે-
 ટલી કાળજી વિદ્યાભ્યાસ તરફ રાખવામાં આવે તો હું નથી ધારતો કે
 આપણી જ્ઞાતીની આવી અધમ સ્થિતિ આ પ્રમાણે લાંબો કાળ ટકી રહે.

કેટલાક સાર અસારનો વિચાર કર્યા વગર જીવતાને વળગી રહેનાર
 માણસો કહે છે કે તમે આજકાલના શું સમજો. વિદ્યા સંપાદન કરાવી
 શું કરવું છે, ભણેલા ઘણા ભટકે છે, ભણવાથી નોકરી ક્યાં સામી કરી
 છે, અમારે તો અમારો ધંધો જે ખેતી વગેરે છે તે આવડે એટલે ખસ
 છે, આમ જોલનારે ઘણો વિચાર કરવાનો છે. તે એજ કે હાલ આગળ
 કરતાં ખેતીમાં, વેપારમાં નોકરીમાં આપણી જ્ઞાતી ગઢતી સ્થિતિમાં આવવા
 લાગી છે, તેહું ખરું મુળ તપાસીએ તો વિદ્યા છે. વિદ્યાએજ એ મોટો ફે-
 રાર આપણને દેખાડ્યો છે.

જ્ઞાતી પ્રત્યે જ્ઞાતી પુત્રોએ શુભ ઇચ્છિયું એજ તેમનો પરમ ધર્મ
 છે. પ્રાચીન શાસ્ત્રકારો કહે છે કે જ્ઞાતીએ માણસ માત્રને મોટું પવીત્ર
 તીર્થ છે, અને જ્ઞાતીના લાભનાં કામ કરવાં એ સર્વોત્તમ પુન્ય અને દા-

નનો ધર્મ છે. જ્ઞાતીનું તેમજ પોતાના કુટુંબનું અહિત ઇચ્છનારા કોરી કષ્ટ સુધી અધોગતી પામે છે. આમ શાસ્ત્રના વાક્ય છે ત્યારે તેનો વીચાર કર્યા વગર આપણા જ્ઞાતીયધુઓ તેથી ઉલટાજ વરતવા લાગ્યા છે. એક જાણે છે હું મોટા થાઉં ખીજે જાણે છે હું મોટા થાઉં, એવી ચડસાચડસીપર આવી ગયા છે. જ્ઞાતીમાં એક ખીજની મોટા થવાની ઇચ્છાથી સંતોષ પામતા નથી પણ પોતાના સગા ભાઈઓમાં પણ એવી જાતનો વિચાર જોવામાં આવે છે. અને છેવટ એકજ ધરમાં સાથે રહેનાર કુટુંબમાં પણ એવી જાતનો ચડસ ધણી વખત આપણા જોવામાં આવે છે. અરે આ ચડસાચડસીજ જ્ઞાતીને પાયમાલ કરી દુખી દુખી કરનાર છે. એવા વીચારથીજ માણસો પોતાની ગુંજસ કરતાં વધારે ખરચ કરે છે. એવા વિચારથીજ એકખીજના શત્રુ થઈ બેસા છે. ને એવા વિચારથીજ એકખીજનું અહિત ઇચ્છી ખીજને પોતાનાથી ઉતરતી સ્થિતિમાં રાખવાના ઉપાય કામે લગાડવામાં આવે છે. આનું પરીણામ એ આવે છે કે જેમ વીંછણના બચ્ચાં પોતાનીજ માને ખાય છે, તેમ પોતે દરેક જણ પ્રથમ પોતાના કુટુંબનેજ દુખના ખાડામાં મુકે છે. કારણ ચડસને લીધે ભારે ખરચ કરવો પડે છે ને પોતાની સ્થિતિનો વિચાર રહેતો નથી. એટલુંજ નહીં પણ ઉપર જણાવેલા શાસ્ત્રાધારનો પણ વિચાર રહેતો નથી. ને એવી રીતે મીથ્યા અભિમાનથી ખરચ કરવાથી તથા શાસ્ત્રને માર્યે પગ મુકવાથી ઇશ્વર શું શિક્ષા કરશે તેનો મગજમાં વીચાર થતો નથી. વિદ્યા અને જ્ઞાનની ગેરહાજરીને લીધે એવો ચડસ રાખવામાં આવે છે. જ્ઞાતીયધુનો તીરસ્કાર કરવામાં તથા ખીજને પોતાનાથી હલકા ગણવામાં માણસને સોથી વધારે દોષ લાગે છે એવો શાસ્ત્રાધાર છે તે સમજાતો નથી. હલકે રસ્તે મોટી પદવી મેળવવા પ્રયત્ન થયાંજ ન્દય છે. પણ એવી રીતે ધારેલો લોભ પાર પડતો નથી, પણ કર્યું તે ભોગવવું પડે છે.

આડે રસ્તે ખરચ કરવાથી તથા ગળ ઉપરાંત ખરચ કરવાથી પોતાની ધન સમ્પત્તિ હાલત નબળી થતી જાય છે. અને તેથી કીર્તિ કુળનો નાશ થાય છે તથા ધર સમ્પત્તિ વૃહીવટ હલકા પ્રકારનો થતો જાય છે. એ રીતે ધારેલી ઇચ્છા ખર આપતી નથી પણ ઉલટો વ્યવહાર થાય છે. વિદ્યાભ્યાસ કરવા કે પાછલી પ્રજાને કરાવવા સાધન રહેતું નથી. વિદ્યા વિના માણસનું જીવર્તર નકામું છે, તેને માટે પ્રાચીન શાસ્ત્રકારો કહે છે.

કે વિદ્યા વગરના મનુષ્યો પશુતુલ્ય ગણાય છે. કારણ કે - વિદ્યા વગર પુરુષાર્થથી બ્રહ્મ થવાય છે. અને પુરુષાર્થથી બ્રહ્મ થવાથી મનુષ્યના જન્મની મહત્તા રહેતી નથી. વિદ્યામાં કત્પતર સમાન ગુણ હોવાથી આપણી સર્વ ઇચ્છાઓ પૂર્ણ કરે છે.

મહાનરૂપી વાસ્ત્વીક એક સ્થળે એ શખંધી લખે છે કે માણસોને પોતાના શરીરમાં રહેનારી સુખતા જેવો ખેદ કરાવે છે તેવો ખેદ કરાવનાર આ આખી પૃથ્વીમાં નથી આધિ, નથી વ્યાધી, નથી વિષ કે નથી આપતિ. દુઃખથી પણ જેનો પાર ન આવે એવી એવી જે આપતીઓ અને જે જે તુચ્છ થોતીઓ આવે છે, તે સર્વ ખેરમાંથી જેમ કાંટા નીકળે છે તેમ પોતાના સુખપણામાંથી નીકળે છે. હાથમાં રામપાત્ર લઈ શેરીએ શેરીએ ભટકવું ભણું પણ સુખ રહીને જીવવું જોડું. ઘોર અને અધારાં કોતરોમાં આધિજા કીડા થઈ રહેવું સાફ, પણ સુખપણું અતિ દુઃખદાયક અને એથીએ જોડું છે. આમ છે તો જોડાં વખાણથી કુલાઈ જવા કરતાં હમેશવું સુખ આપનાર જ્ઞાન, અને સપ તથા જ્ઞાતી સેવા તેને દ્રઢ કરવા પ્રયત્ન કરવો તે ખરચ કરવો, એવો વિચાર રાખવા આ લખનાર છસારો કરે છે.

—:0:—

જ્ઞાતિ સમાચાર.

એવું સાંભળવામાં આવ્યું છે કે કારેલી, નોંધણા, નોંખાર, હણખી, વગેરે બાર ગામોનો જયો બંધાયો છે. આ બાર ગામો બધાયાથી કરખડી, ગજેરા, વગેરે ગામોને ગેરલાભ છે ખરો, પણ જ્ઞાતીના ઉત્કર્ષ માટે તેમણે સતોષ અને આનંદ માનવો જોઈએ.

કરખડીના રહીરા પટેલ, મહીજીભાઈ સામળદાસ સંવત ૧૯૫૩ ના કારતક વંદ ૨ ને રવીવારે સ્વર્ગવાસી થયા. તે ત્યાંની લેવા સમાજના આજેવાન હતા. ને તેની ઉત્તતી માટે સારો પ્રયાસ કરતા હતા. એવા જ્ઞાતિ હિતના કામમાં શ્રમ લેનારની જોડ પડવાથી ખેદ થયા વિના રહેતો નથી. સમાજ તેમને માટે બારે શોક દર્શાવે છે. તેમના માટે તે સમાજ તરફથી મળેલી કવિતા.

મનહર.

વિધાતા તું કમળના નાળમાં ગુથાયો કે શું,

મધુ કેટલની ધાકે ધાક તારા ઉઘડ્યા;

અંધનના માળમાંથી દેવે તને ઠાળ્યો કે શું,
ખળીતું અંધન માટે વામન ગળે પડ્યા;
શોના જેવી શાવીત્રીનું હરણ કર્યું કે શુંલ્યા,
શીશ ખીખું છેદવાને શંકર કોપે ચડવા;
ભીડ શી પડી તને તે જમાં જીવ ધાલ્યો છુંડા

સમાજનો તાજ લેતાં હાથ તારા ન ખડ્યા;
સમાજનો તાજ વિધિ હરીને, કર્યા રખડતા અમને ફરીને.
દયા દયા શંકરની ન આવી, સમાજને કાજ લગાર ભાવી.

જણાવવાને આનંદ ઉપજે છે જે આણંદમાં એક સભા સ્થાપના થઈ છે. તા. ૯-૫-૯૭ ને રોજ સ્થાપના થઈ તે વખત તથા તા. ૧૬-૫-૯૭ ને રોજ ખીજી બેઠક વખતે સારાં ભાષણો થયાં હતાં. રા. રા. જુગલરામ બી. એ, એ એક સાડ અસરકારક ભાષણ આપ્યું હતું. ત્યાર બાદ ખીખું સુધારાના લાભનાં ભાષણો થયાં હતાં. એટલું થયા પછી તે તારીખનો દિવસ સભાની શરૂઆતનો જણાવી તથા સભાનું નામ હાલ જુનરાત્રી સભા કરાવી સભા વીસર્જન થઈ હતી.

વેહલાળ રૂગનાથદાસ રીડીંગ રૂમ તા. ૪-૨-૯૭ આ લાઇબ્રેરીમાં તા. ૧-૨-૯૭ ને રોજ મેઝ કલેક્ટર સાહેબ મીરેઝ ઍર્ડસન સાહેબ બાકાદુરે પધારી રૂ. ૧૦) આ લાઇબ્રેરીના ઉત્તેજન અર્થે આપ્યા છે. લાઇબ્રેરીની વ્યવસ્થા જોઈ તેમણે પોતાનો સતોષ બતાવ્યો. તે સિવાય પટેલ કીશોરભાઈ દયાભાઈએ રૂ. ૧૮-૪-૦ નાં, રા. પ્રાણુલાલ વલ્લભભાઈએ રૂ. ૪-૬-૦ નાં, માસ્તર દુલચંદ કક્લભાઈએ રૂ. ૨૧-૧૨ નાં, અમીન પુર-પોતમભાઈ જીવાભાઈ દેહગામનાએ રૂ. ૨-૧-૦ નાં, પટેલ નાથાભાઈ શંકરભાઈ ખીન ઇચ્છાભાઈએ રૂ. ૫-૧૩-૦ નાં, પુસ્તકો બેઠ આપ્યાં છે. ક. જીભાના પટેલ બેચરભાઈ વસ્તાભાઈએ રૂ. ૨-૦-૦, પટેલ ગોકળભાઈ દયાભાઈએ રૂ. ૨-૦-૦, પટેલ મુળજીભાઈ ઈશ્વરભાઈએ રૂ. ૧-૦-૦, પટેલ ખુશાલભાઈ આદરભાઈએ રૂ. ૨-૦-૦, પટેલ શંકરભાઈ જગુભાઈએ રૂ. ૧-૦-૦ બક્ષીસ આપ્યા છે. રા. રા. જીલાભાઈ પ્રાગજીભાઈ લેલ્યા વિજયના અધિપતી ગઈ સાલથી અને રા. પ્રાણુલાલ વલ્લભદાસ આ સાલથી આ લાઇબ્રેરીના મેમ્બરમાં દાખલ થયા છે, અને આભારો રૂ. ૬૦૦ કાચીભાઈ નથુભાઈ શે. ૩૦ રી. ૩૫, વહેલાળ.

રા. ઝવેરભાઈ નારણભાઈ દેસઈ મહુધાના હાલ ગાયકવાડી રાજ્યમાં મેડીકલ સર્વિસમાં નીમાયા છે, અને નવસારીમાં સ્પેસીયલ પ્લેગ હયુટીપર છે. મેડીકલ લાઈનમાં ડાકતર તરીકેની ઉંચી ફેળવણીનો અભ્યાસ કરનાર એ ગૃહસ્થ આપણી કોમમાં પેદલાજ છે. એમના વગર એ લાઈનનો અભ્યાસ કરનાર અમારા જાણુવા કે સાંભળવામાં નથી!

કુહા ગામમાં રા. શંકરલાલ જોડાભાઈએ ખારમાના ખરચ અટકાવે તેને બદલે ફંડ ઉભું કર્યું છે. તે ફંડમાંથી પાટીદારોના છોકરાઓને અંગ્રેજી ફેળવણીનો લાભ મળવાના હેતુથી અંગ્રેજી સ્કૂલ તથા બોરડીંગ-ઉધાડી છે. જો કે હાલ ફંડ સાફ ન હોવાથી તેમને પોતાને ખરચે ચલાવવાની જરૂર પડે છે, પણ આગળ જતાં સાફ ફંડ થવાની ખાતરી થાય છે. અભ્યાસ કરનાર છોકરાઓને રહેવાનું, ખાવા પીવાનું, તથા શીક્ષણનું કામ સંતોષકારક આવે છે તે સારી સંભાળ લેવાય છે. એ માસમાં અમે એ સ્કૂલની ખાસ વીઝીટ કરી હતી. તે વખત છોકરાની સંખ્યા ૩૫ હતી, પણ ગરમીની મોસમને લીધે હાજર સંખ્યા રૂંડ ની હતી. માસ્તર ઉત્સાહી છે તે શી તથા ખરચ માત્ર નામનું લેવામાં આવે છે, માટે સંખ્યા એકદમ વધશે. પાટીદારોમાં કામ કામ આવી રીતે થાય તો બેશક છોકરા ફેળવણીનો લાભ લઈ આખી સાતી સુધી સારો ફાયદો મેળવે તથા સુખી થાય.

—:0:—

જાણુવાજોગ.

ખુબોનીક પ્લેગ પીલ્સ ડાકતર પેસ્તનજી નવરેજી જી, જી, એમ. શી, ની બનાવેલી “ધી સ્પેસીયીક પ્રોશીએક્ટીક પીલ્સ ખાસ ખુબોનીક શીવરને માટે તૈયાર કરવામાં આવી છે, એ જોળીઓ વાપરવાથી એક એક એ રોગના ઉપર અમતકારીક અસર થાય છે. ને ધણાના જીવ બચે છે. ધણાક પ્લેગમાં સપઠાયલા માણુસોને એ જોળીઓએ સારા કર્યા છે. બનાવનાર ડાકતર ધણા વરસના અનુભવી છે અને તે અનુભવ ઉપરથી દવાઓની મેળવણી કરી એવી તૈયાર કરી છે કે તે દરરોજ બતાવ્યા પ્રમાણે વાપર્યાથી એ રોગ થતો અટકે છે. શરીરને તાકાતવાન રાખી શરીરમાં થતી ખોટી અસર ને અટકાવે છે, ને આગળ પર પ્લેગના સ-

વિષયાનુક્રમ.

(૧) સ્ત્રી કેળવણીની આવશ્યકતા:—

સ્ત્રી સાથી તથા ઘણીઆણી તરીકે

સ્ત્રી માતા તરીકે

સ્ત્રી ધરના પ્રધાન તરીકે

(૨) વનિતા વિશ્રામની સ્થાપના.

(૩) વનિતા વિશ્રામ સંસ્થાના હેતુઓ.

(૪) વર્તમાન સ્થિતિ:—

વનિતા આશ્રમ-સેવિકાઓની ઉમ્મર, જ્ઞાતિ, ગામ વિગે-
રેનું લીસ્ટ સેવિકા તરીકે દાખલ થનાર માટે શી વિગેરેના
નિયમો, સમયપત્રક, શિષ્યવૃત્તિ (સ્કૉલરશીપ), વિગેરે આગત.

વનિતા વિદ્યાલય:—વિદ્યાલય ખોલવાનો હેતુ, વિદ્યાર્થીઓનું
સમય પત્રક તથા અભ્યાસક્રમ, શિષ્યવૃત્તિ (સ્કૉલરશીપ),
પરિક્ષા, તથા વેકેશન (લાખી રમ).

વનિતા કાર્યશાળા:—આ ખાતામા હુન્તરઉદ્યોગના અપાના
શિક્ષણ સંબંધી ખુલાસો આપવામાં આવ્યો છે.

વનિતા ભંડાર:—ઉપજી કાર્યશાળામાં તૈયાર થયેલો માલ
તથા કાપડ આ ભંડારમાં રાખી વેચવામાં આવે છે.

વનિતા પુસ્તકાલય:—ન્યુસપેપરોના અધિપતિઓ, માસિકના
વ્યવસ્થાપકો તથા ગ્રંથકર્તાઓને મુચના.

વનિતામંડળ તથા હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ:—કયારે મંડળ એકઠું
મળે છે તથા એમાં અપાતાં ભાષણો આગત.

બાળ મંડળ:—વનિત: વિદ્યાલયની બાળાઓ આ મંડળમાં
ભાગ લે છે.

વનિતા વિજ્ઞાન માસિક:—એનું લવાજમ અને ગ્રાહકોમાં
ફેલાવો, બન્ધુઓ તથા ભગિનીઓની ફરજ સંબંધી સુચના
વિગેરે.

(૫) દાખલ થનારે તથા તેના વાલીઓ ભરી મોકલવા
ના ફાર્મના નમુના

(૬) સેવિકાઓએ પાળવાના નિયમો.

(૭) આ સંસ્થાના વિઝિટરોના થોડા અભિપ્રાય.

(૮) ભેટ તથા સહાય:—

કેવા કેવા પ્રકારની ભેટ સ્વિકારાય છે તથા કયે કયે ખાતે જમા
થાય છે તે બાબત ખુલાસો. મોટી રકમ આપનાર તથા મદદ
કરનારના નામો તથા તેઓનો આભાર, સુરતી બન્ધુઓ અને
ભગિનીઓ, દેશના બાધ્યો વર્તમાનપત્ર તથા માસિકના
અધિપતિઓ, સમાજ-મંડળ કોનફરન્સના આગેવાનોને નમ્ર
વિનંતિ અને તેપર આપવું જોઈતું લક્ષ-ગ્રન્થરચલીમીલમાં રૂ. ૧૦૦૦ની ડીપોઝીટ સંબંધી તેના લાગતાવળગતાઓને વિનંતિ.

(૯) વનિતા વિશ્રામની વ્યવસ્થા (અને ટ્રસ્ટડીડ).

(૧૦) વર્તમાન તથા ભવિષ્યની જરૂરીયાતો.

(૧૧) સંવત ૧૯૬૬નો આવકજવકનો હિસાબ.

(૧૨) સંવત ૧૯૬૬ના સાલનું સરવાળું.

पनिता-विश्रामना व्यवस्थापको, सुरत.

સ્ત્રી કેળવણીની આવશ્યકતા.

દેવી રીતે જીવન ગાળવું આ એક મુખ્ય સલાહ છે. ફક્ત ભૌતિક સમજ મુજબ નહિ પણ બોહોળામાં બોહોળી વિશાળ સમજ મુજબ જીવન ગાળવું સઘળા કાર્યોમાં અને સઘળા પ્રસંગોમાં શુદ્ધ વર્તન એજ સામાન્ય સલાહ છે અને તેમાં દરેક ખાસ મુખ્ય સલાહોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. શરીરને દેવી રીતે કેળવવું, આપણાં કાગ-કાજ દેવી રીતે કરવાં, છોકરાઓને દેવી રીતે ઉછેરવાં, મનને દેવી રીતે કેળવવું, શહેરી તરીકે દેવી રીતે વર્તવું, કુદરતે જે સુખના ઝરાઓ આપ્યા છે તેને દેવી રીતે ઉપયોગમાં આણવા, આપણી સઘળી શક્તિ આપણા તેમજ બીજાઓના ભલા માટે દેવી રીતે વાપરવી-એટલે કે દુકમાં સંપૂર્ણ રીતે કેમ જીવન ગાળવું એ અગત્યનો સલાહ છે અને એવું જીવન ગાળવા આપણને તૈયાર કરવા એ કેળવણીનું કામ છે.

દેશની પડતીનાં કારણ ધણાં છે અને એમાંનું એક કારણ અબજાઓની કેળવણીની શોચનીય સ્થિતિ છે અને જ્યાંસુધી સ્ત્રી વર્ગ અજ્ઞાન અને અધિકારમાં રહેશે ત્યાંસુધી દેશોત્થિ થનાર નથી.

પુત્ર હો કે પુત્રી હો, નિર્ધન હો કે ધનવાન હો, પરંતુ વિદ્યાની આવશ્યકતા સર્વને સરખીજ છે. વિદ્યા એ તેજસ્વાવસ્થામાં પોષણ, વૃદ્ધાવસ્થામાં મોજ, સંપત્તિમાં શણગાર ને વિપત્તિમાં દિવાસા-રૂપ છે. તે, દિવસે કે રાત્રીએ, મુસાફરીમાં કે એકાન્તમાં, આપણને છોડી જતી નથી, અને એને કોઇ ચોરી જતું નથી.

દુનિયામાં સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેની સરખી જરૂર છે. સ્ત્રી કે પુરુષ એકલાથી સંસાર નીચી શકે નહિ અને એ બેમાંનાં દરકોઈને અભાવે સંસાર સુખી ગણાય નહિ માટે જેટલી જરૂર પુરુષની છે તેટલીજ જરૂર સ્ત્રીની પણ છે, અને જેટલી કળજી પુત્રને કેળવણી આપવાની તથા તન્દુરસ્ત રાખવી જરૂરની છે તેટલીજ જરૂર પુત્રીની પાછળ કળજી રાખવાની છે. કારણ કે, તે જગતની માતા છે. સ્ત્રી

વિના ગૃહ નથી. ગૃહ વિના પ્રજા નથી અને પ્રજા વિના રાજ્ય નથી એટલે કે શરૂઆત સ્ત્રીથીજ થાય છે. પ્રાચીન સમયમાં પુરુષ અને સ્ત્રીની કેળવણીમાં આટલો બધો ફેર નહિ હતો સ્ત્રીઓને ગૃહલક્ષ્મિ, ગૃહદેવી, અર્ધાંગના, પ્રજાની માતા, ધર્મ પત્નિ અને એક મિત્ર અને સલાહકાર ગણવામાં આવતી, જેથી દેશની સ્થિતિ ધણીજ સારી હતી અને સંસાર સુખમય અને આનંદમય લાગતો હતો.

સ્ત્રીઓ કે જે પ્રજાનું ભવિષ્ય પોતાના હાથમાં ધારણ કરે છે અને જેના વડે સંતતિ કેળવાય છે તે સ્ત્રીઓને હિન્દની પ્રજાકીય છાંદગીનું પ્રક્ટીકરણ કરવામાં વિસારી મુકવી એના જેવું દુર્ભાગ્ય એકે નથી. પુરુષોના ઉદ્યોગ સંબંધી દરેક કામમાં સ્ત્રીઓની અવસ્ય જરૂર પડે છે, સખળ સ્ત્રીઓને કેળવણીથી વિમુખ રાખવી એ પ્રજાની ઉન્નતિ ઉપર અંકુશ મુકવા જેવું છે.

સ્ત્રીને કુદરતે જે શક્તિ બક્ષી છે તે શક્તિ ખીલવવાને પુરતો લાગ, માર્ગ અને છુટ મળવી જોઈએ અને સામાજિક સંસ્થા તરીકે આ ખીલવણીને હરકત થાય નહિ; નષ્ટ અને પાપમાલ થઇ જાય નહિ પરંતુ પ્રજાકીય વૃદ્ધિને બળ આપતી જાય છે એ જેવાનું કામ કેળવણી પામેલાઓનું છે.

સ્ત્રીનું શરીર અને આત્મા બન્ને માતૃત્વને માટે બનેલા છે અને તેણીને એ વિના ખરું ચેહેન પડતું નથી તેટલા માટે સઘળા દેશોમાં સઘળા યુગોમાં તેણીને માતા તરીકે, દેવી તરીકે, માનવામાં આવે છે, અને પૂજવામાં આવે છે. તેણીની શરીરની રચના તથા બંધારણ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ અગત્યની ફરજ બતાવી આપે છે. માતા એક રત્નની ખાણ છે. એક જમાનાને ખીજા જમાના સાથે સાંધે છે અને સંગ્રહ કરેલો અનુભવ વારસામાં આપે છે પ્રજાનું અને વ્યક્તિનું ભવિષ્ય તેણીના ઉપર આધાર રાખે છે. કેળવણી પામેલી માતાની અગત્યતા વિષે સ્કૉટ રસલ નીચેના શબ્દોમાં વર્ણન કરે છે:—

“ જે સઘળી કેળવણીથી લક્ષણ બંધાય છે તે સઘળી કેળવણી માતાના શિક્ષણ ઉપર, ઘરકેળવણી ઉપર, અને કુટુંબના શિક્ષણ (રીતમાત) ઉપર આધાર રાખે છે. નિશાળની કેળવણીથી સ્ત્રી પુરુષોના ગુણોમાં કાંઈક ફેરફાર થાય ખરો, પરંતુ માતાના શિક્ષણને તે

કેળવણી પહેંચી શકતી નથી; અથવા તેની બરોબરી કરી શકતી નથી અને ન્હાનપણમાં પડેલી છાપ નિર્મૂળ કદી થતી નથી, તો જ્યારે માતાના શિક્ષણથી ભવિષ્યના વર્તનનો પાયો રચાય છે-શુભ લાગણીના ખી વચાવ છે-નિયમના મૂળ નાંખાય છે-શુદ્ધીનું ભવિષ્ય બંધાય છે-હેતુઓ નક્કી થાય છે-આદતો સુધરે છે-ભુલો થતી અટકે છે-મૂર્ખતા જતી રહે છે-બુદ્ધિ વિકાસ પામે છે-આગ્રહ વધે છે-અને જ્યારે હાથપણવાળી માતા પોતાના છોકરાંઓને કેટલી કેટલી મહેનત, કેટલાં દુઃખો, કેટલાં કેટલાં પશ્ચાતાપમાંથી જગાવે છે, અને કેટલાક હકો આપી શકે છે તે તેઓનાં મિત્રોના, તેઓના ધરના, અને દેશના આભૂષણ રૂપ બનાવે છે ત્યારે એવી કેળવણી તરફ પ્રગ્નતા આગેવાનોએ શામાટે દુર્લભ રાખવું જોઈએ?

કુદરત એક મહાન અંધ છે. છોકરાં માટે એક પુસ્તક છે અને એની ખુણીની છોકરાંને બરાબર સમજ પાડનાર તેની માતા છે પણ ક્યારે કે જે તે પ્રથમથીજ કેળવામણી હોય તો.

માતાને કામ કરવાનું ક્ષેત્ર બારે વિસ્તીર્ણ છે. માતાનું શિક્ષણ-ધર કેળવણી અને કુટુંબ ક્વાયત, રીતભાત આ સઘળું શિખવવાને માતા શક્તિવાન હોવી જોઈએ. છોકરાંની કેળવણી પારણામાં (ઝોળીમાં) શરૂ થાય છે, એટલુંજ નહિ પણ એક પ્રખ્યાત અન્યકારને એક માતાએ પોતાનો પુત્ર ત્રણ વર્ષનો થયો ત્યારે તેને પ્રશ્ન કીધો કે મારા પુત્રની કેળવણી હું ક્યારે શરૂ કરું? ત્યારે તેણે ઉત્તર આપ્યો કે તમે એનાં સાઠાત્રણ વર્ષ નકામાં શુમાવ્યાં. પુત્રની કેળવણી તો જ્યારે તેને માતાના ગર્ભાશયમાં શ્રવણ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારથીજ શરૂ થાય છે. મન તથા તન એ બન્નેની કેળવણી માટે નિશાળની શુદ્ધીના સઘળા વરસોના જેટલાંજ નિશાળમાં દાખલ થતાં પહેલાંના વરસો અગત્યનાં છે.

છોકરાંના મગજની અણખીલેલી સ્થિતિને લીધે માણસની બાહ્યાવસ્થાની મુદત લાંબી થાય છે. આ વખત દરમ્યાન બાળક પોતાના મગજની ત્રીજી પાયરીએ પહેંચે છે માણસની ભવિષ્યની બુદ્ધિ ધરની કેળવણી, ચલણ વલણ ઉપર આધાર રાખે છે. છોકરું પોતાની આસપાસ જે જુવે છે, તે પ્રમાણે વર્તે છે, જેઓની સાથે તે રહે છે

તેઓની ટેવ, તરેહ, મનોવિકાર અને મનોભાવના દરેરાજ તેનામાં દાખલ થતાં જાય છે. જે તે કંઈ જુવે છે અને સાંભળે છે તેની સારી અથવા માફી અસર તેનામાં પ્રવેશ કરે છે.

બાહ્યાવસ્થા એ ઘણો ઉત્તમ કાળ છે માટે જે પ્રજા પોતાના બાળકોની બાહ્યાવસ્થાનો વખત, તન અને મનની યોગ્ય ખીલવણીમાં ગાળે તે પ્રજા થોડા જમાનાના અરસામાં ઉન્નતિએ પહોંચશે.

સ્ત્રી પોતાના ધણીના સુખદુઃખમાં સાથી અને ભાગ લેનાર છે એટલુંજ નહિ પરંતુ તેના ધણીના વિચારો, ઉમેદો, આધ્ય ખિલ-લવના તરફના પ્રયત્નો અને અભ્યાસ, સંસારી સુધારા અને રાજકીય સુધારાવધારા એ સઘળામાં ભાગીદાર અને સોગતી છે. પોતાના ધણીને ખુશ રાખવાનું તે રમકડું નથી, પરંતુ તેણી તો ધણીનું ભવિષ્ય બનાવનાર અને ભાગી છે. સંસારમાં પુરુષો ક્રમાધ લાવે છે, મેળવે છે, કરી બતાવે છે અને બહાર પડે છે ત્યારે સ્ત્રીઓ સાચવી રાખે છે, ફેળવે છે, ભાગવાવે છે અને કુટુંબને સુખી રાખે છે, માટે પુત્રિ, પત્નિ કે વિધવા એ સર્વ સ્થિતિમાં એનું રક્ષણ કરવું અને સન્માન આપવું તથા તેમના કર્તવ્યોમાં યોગ્ય સ્વતંત્રતા આપવી.

મનુ સ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે, “ પત્નિ સુરક્ષીત યવાથી સંતાનન્દી, ચારિત્રની, કુટુંબની, પોતાની અને ધર્મની રક્ષા થાય છે. મહાભારતમાં પણ કહ્યું છે કે “ ભાર્યા એ પુરુષનું અર્ધાંગ છે; ભાર્યા એ પુરુષનો સર્વોત્તમ મિત્ર છે; ધર્મ, અર્થ ને કામની પરિપૂર્ણતા માટે આ સંસાર તરવા માટે સુખ્ય સાધન સ્ત્રી છે. ”

કુટુંબના એક સરદાર તરીકે, કુટુંબમાં સુખ, કરકસર અને સુધારા વધારા દાખલ કરનાર તે છે-કુટુંબના માણસોની શારીરિક, માનસિક અને નૈતિક ખીલવણી તે કરે છે. તેણી કુટુંબમાં ઉત્સાહ, જ્ઞાન, પ્રેમ અને મધુરતા લાવે છે માટે તેણીની ફેળવણી, આ સઘળા ગુણો તેણીમાં લાવે એવી હોવી જોઈએ.

આપણા શાસ્ત્રમાં પતિવ્રતા સ્ત્રીના છ ગુણ દેખા છે:-

કાર્યૈષુમંત્રી કરણેપુદાસી, મોજ્યેષુમાતા શયનેષુરંભા
ધર્માનુકૂલા ક્ષમયાધરિત્રી, ષાઢગુણ્યેમેતદ્ધિ પતિવ્રતાનામ્

સંસારમાં વ્યાવહારિક કામોમાં પ્રધાન તુલ્ય સલાહકાર, ધરના કામકાજમાં દાસી તરીકે કામ કરનાર, માતાની માફક ભોજન કરાવનાર, શયનમાં રંભા તુલ્ય સુખ આપનાર, ધર્મ કાર્યમાં અનુકૂળ અને સહનશીલતામાં પૃથ્વી તુલ્ય શુભવાણી, આ છ શુભ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓમાં હોય છે.

વળી કહ્યું છે કે:— પત્ની મનોરમાદેહિ મનોવૃત્તાનુસારિણી ।

તારિણી દૂર્ગ સંસાર સાગરસ્ય કુલોદ્ભવામ્ ॥

પત્નિ “ મનોરમા ” ન હોય મનની વૃત્તિ સમજનારી ન હોય અગાધ સંસાર સાગર તરાવી જનાર હોડી ન હોય ત્યાં મુઘી સંસાર દુઃખીઓજ છે.

ઉપર કહેલા શુભો તેઓનામાં લાવવા પ્રયાસ થયો જોઈએ. આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓ લાલમાં દ્રક્ત મુખેથી ગૃહદેવીઓ કહેવાય છે તથા મનાય છે પણ તે દેવી શુભ જોવામાં આવતો નથી. પરંતુ જ્યારે યોગ્ય કેળવણી અપાશે ત્યારે શુભામડી મનાતી આપણી સ્ત્રીઓ ગૃહદેવીઓ થશે અને પ્રત્યેક ગૃહ, મંદિરરૂપ બની જશે, અને આ મંદિરમાંથી ગવાતાં કીર્તનો, પ્રભુ પ્રેમના સ્તોત્રો અને શાન્તિપાઠો જગત્પ્રેમ ઉદ્ધાર કરશે.

સ્ત્રીઓને કંઈ માત્ર ભક્તતાણી કે વહેગી કરવાની નથી તેમજ ખીજ બાળુથી તેમને (કેશનેયલ) લેડીઓ કરવાની નથી એવી કેશનેયલ લેડીઓ જે પુરુષો હોંસથી કરે છે તેઓને પણ ઘણી વખતે તે બેભાન થઈ પડે છે, માટે આપણે તે ઉપયોગી શાસ્ત્રકળાનું જ્ઞાન આપી ખરી માતા અને ગૃહિણી કરવાની છે. અને આ વનિતાવિશ્રામ સંસ્થાને મુખ્ય ઉદ્દેશ એજ છે.

વાસ્તવિક ધાર્મિક કેળવણી વિના અર્વાચીન પ્રજાની દિવસે દિવસે પડતી થતી બાધ છે એ અનુભવ સર્વને પ્રત્યક્ષજ છે. કારણ કે તન, અને મનની દુર્બળ સ્થિતિ એ સર્વ દુઃખની જનેતા છે. પશ્ચિમ દેશના સંસર્ગને લીધે પ્રજાનું વલણ જુદા પ્રકારનું થઈ ગયું છે. તે દેશના ઉદ્યોગી રીત રીવાજોનું અનુકરણ કરવામાં આવતું હોય તો આ સંસ્કારી પ્રજાને કેટલો લાભ થાય એનું અનુમાન પણ થઈ શકતું નથી, પણ અધોવાહી પ્રાણીઓ ઉચ્ચવાદી થતાં નથી, તેમ લાલની પ્રજા

તેમના સદ્ગુણ વગેરેનું અનુકરણ ન કરતાં માત્ર ઉપરની દેશનો તથા ખોરાકીનુંજ અનુકરણ કરે છે, અને તેનું પરિણામ કેવું ખરાબ આવ્યું છે, તે સર્વને અનુભવસિદ્ધ છે.

આ આદિ અનેક કારણોને લીધે હિંદુ પ્રજાની બહુ નિર્બળ સ્થિતિ થઇ ગઇ છે. પુરુષ અને સ્ત્રી. મનોબળ વગરના છેક કંગાલ જેવા દેખાય છે, અને જ્યાં ત્યાં એકલો મોહજ નજરે પડે છે. મેહ-વશ વર્તનાર પ્રાણીની કેવી દુર્દશા થાય છે એ જોવાનું વિવેકીને હવે દુર્લભ નથી, કારણ કે જ્યાં ત્યાં અજ્ઞાનને લીધે સંસારમાં કેવળ મોહ જ પ્રસરી રહ્યો છે.

જગતમાં જન્મ લેનાર પ્રાણીને કર્મ સંકેતાનુસાર સુખ અને દુઃખ અવશ્ય આવવાનુંજ. એમાંથી હાલના કહેવાતા સુધારાવાળા અથવા તો ધાર્મિક વિચારવાળા દોષપણ બચી શકતા નથી. ધાર્મિક વિચારવાળા તો ધર્મ ને કર્મના સિદ્ધાંતને માનનારા હોય છે, એટલે તે તો પ્રારબ્ધને પ્રબળ માની તે પ્રમાણે દિવસો નિર્જમન કરે છે અને સુધારાવાળા તો તેમ નથી માનતા, પણ પરિણામે દુઃખના ભોક્તા થયા વિના તેમનો પણ છુટકો થતો નથી. હવે ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરતાં પરિણામ એ આવે છે કે, જો આખરે પ્રારબ્ધને આધીન થવુંજ પડે છે, તો પછી પ્રથમ તે સંબંધી કંઈ વિચાર કરી પગલાં ભર્યાં હોય તો ઘણે કાળે પણ સારું પરિણામ આવવાનો સંભવ રહે ખરો, ને જો સ્ત્રીઓમાંજ એ લાગણી પૂર્વવત્ જન્યત થાય તો સુદૃઢો જોવાનો સમય સત્વર આવે. માતા તરીકેની દ્રવ્ય અદા કરવા સ્ત્રીને યોગ્ય કેળવણી આપવા માટે દરેક પદ્ધતિમાં અમુક વિષયો દાખલ કરવાજ જોઈએ. માતા એ કુટુંબની શિક્ષક, વૈદ્ય અને પુરો હિત થવી જોઈએ.

સ્ત્રી, પ્રજાના લાલનપાલન ઉપર જેવી કાળજી રાખે છે, તેવીજ કાળજી જો પ્રજાનું ભવિષ્ય બાંધવામાં (રચવામાં) રાખતી હોય તો પ્રજાની અવનતિ થવા સમય આવે નહિ. સ્ત્રીઓએ પ્રજાકીય સવાલોને વિસારી દેવા ઘટતા નથી એવા સવાલોની નેના હાથથી શરૂઆત થવી જોઈએ, અને તેને ઉત્તેજન મળવું જોઈએ. આવી આશાઓ ફળીભુત થાય એવી સ્ત્રીઓની કેળવણી હોવી જોઈએ.

હિંદીઓનો વિચારવંત ભાગ કે જેઓએ હાલની વિધાનો અન-
હદ લાભ લીધો છે તેઓએ આ હિંદની સ્ત્રીઓને માટે, વિધાનો લાભ
સહેલાઈથી લખશકે એવા ઉપાયો યોજવા જોઈએ. ભારતવાસીઓને
નાત, જાત અને ધર્મના તકાવત વિના સધાનાને કેળવણી આપવાની
સરકારની ઉદાર રાજનીતિએ સ્ત્રી કેળવણીની રચનાની શરૂઆત કરી
છે અને તેને ઉત્તેજન આપવાને તથા તેમાં વધારો કરવાને તત્વંગર
હિંદવાસીઓ દોરાયા છે, પરંતુ આવી રીતે દાખલ કરેલી કેળવણીની
આ પદ્ધતિ, પુરુષોને અપાતી કેળવણીને અનુસરતી હોવાથી આપણા
લોકોને પસંદ પડતી થઈ નથી, સખળ હાલના જમાનાને સધળી રીતે
બંધબેસતી કેળવણી હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓને આપવાની કેળવાયલા વર્ગની
ઉત્કંઠાથી કેળવણીની કોઈ ચોગ્ય પદ્ધતિ ધડી કાઢવાને માટે કોઈ
કોઈ ટેકાણે પ્રયોગો કરવામાં આવ્યા.

પુત્રિને ચોગ્ય “ પતિ ” કે “ માતા ” બનાવવી એ માતાનું
કામ છે અને પતિ ધારેતો પતિ “ માતા ” થાય તે પહેલાંજ
એના મગજમાં ઉચ્ચ સંસ્કાર લાવી શકે એમ છે, ધણા યુવાનો એમ
માને છે કે “ એ ફરજ એકલાં માથાપતી છે, અમે એને શી રીતે
જીવન મિત્ર બનાવી શકીએ ? આપણને એ સુખ મળ્યું નથી અને
મળવાનું નથી ” એમ બોલી નીરાશ થઈ પતિને કેળવણી આપવા
તરફ બેદરકાર રહે છે પણ તેઓને પણ નિરાશ થવાનું કંઈ
કારણ નથી. પુત્રિ, પુત્રવધુ કે પતિને કન્યાશાળામાં ન મોકલાય
અને ત્યાં ધાર્યા ફળ ન આવતાં હોય તો આ વનિતાવિશ્રામની
સંસ્થા તેઓને દાખલ કરવા તૈયાર છે.

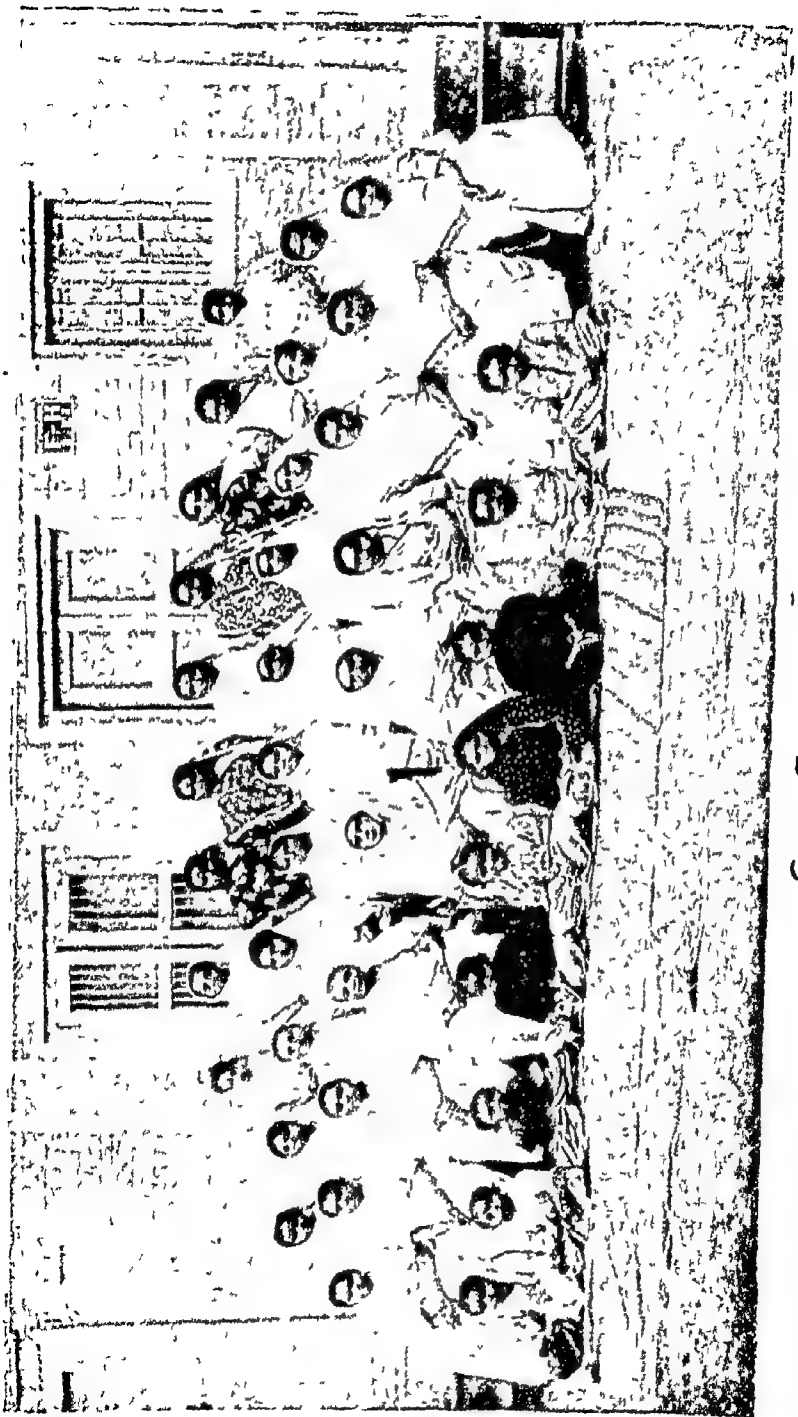
આ વનિતાવિશ્રામ માટેનો વિદ્યાભ્યાસક્રમ, સ્ત્રી કેળવણી
માટેની અભિલાષા સંતુષ્ટ થાય એવી રીતે ઉપર જણાવી ગયા
તેવા પ્રયોગોને આધારે ગોઠવવામાં આવ્યો છે. કેળવણીની પદ્ધતિ
ગોઠવવામાં, સ્ત્રી ગુણ ખિલવવાને, માતા, ધણીઆણી, તથા પુત્રિ
તરીકે પવિત્ર ફરજો અદા કરવાને, અને ગૃહિણીની ધરના મંત્રીની ફરજો
બજાવવા સ્ત્રીઓ લાયક થાય એ તરફજ આ વનિતાવિશ્રામ યોજાવું
લક્ષ રાખે છે,

સ્ત્રીઓને સંવિકા બનાવી તેમના દ્વારા અન્ય બહેનોના
સરળ અને ઉન્નત બનાવવા પ્રયાસ થાય છે, કેળવણીનો

એટલે સ્ત્રીઓનીજ. સ્ત્રીઓ જે ભવિષ્યની પ્રજાની માતા રૂપ છે તેઓજ સેવાનું કામ બજાવી શકે એમ છે અને તેમનેજ માટે વનિતા વિશ્રામ છે.

આજકાલ કૃત્રિયુગના પ્રભાવે જ્યાં ત્યાં લઘુ વયની બાળાઓ ને વૈદ્યવ્ય પ્રાપ્ત થએલું જેવામાં આવે તો તેવી બાળાઓને સન્માર્ગે ચઢાવવી એ તેમના વડીલોનો મુખ્ય ધર્મ છે. બાળકીઓ કમનસીબે મહાન્ દુઃખની ભોગવનારી તો થયેલીજ હોય છે પણ તેમાં તેમના સબંધી વર્ગો પણ તેવી અબજાના હિતનો વિચાર કરતાં જેવામાં આવતા નથી એ કેટલું શોચનીય છે ? તેઓના જીવન છેક નિરૂપમા અથવા તો માત્ર એક નોકરના જેવા ત્રાસદાયક જશ વગરના વૈતરોં કરવામાં તથા ભાઇ ભોજનના મન સાચવવામાં ઓશિયાળી જીંદગી ગુજરે છે અને તેના સંબંધીઓ પોતાનો સ્વાર્થ સાધ્યાંજ કરે છે તો તેઓના વાલીઓને નમ્ર વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે તેવાના તન, મનને યોગ્ય કેળવણી આપી પોતાની મેજે નિર્વાહ કરી શકે તેવા હુન્નરો, શિખવી, ઉઘમે લગાડવા તથા તેઓના જીવન કલ્યાણમય અને કર્તવ્ય પરાયણ કરાવવા આ આશ્રમમાં મોકલો. કોઇ કોઇતો વિધવાઓને સઘવા જેવાંજ વસ્ત્રાલંકાર પહેરાવીને તેને દરેક વાંતની છુટ આપે છે અને તેને તેના હિતના કંઈપણ સાંધન તરફ દોરતા નથી અને કેટલાક તો માત્ર બધે દર્શન નિમિત્તે ફર્યાંજ કરે છે. આ બધું જેતાં એકે પ્રવૃત્તિ વિધવાના હિતની હોતી નથી; ખરું જેતાં જે માર્ગે તેઓનું કલ્યાણ થાય એવે માર્ગે તેઓના વાલીએ દોરવવી જોઇએ. માતા, માસુ અથવા જે વડીલોના આશ્રય તળે એવી બિચારી કમનસીબ વિધવાઓ પડી હોય તેમને ખાસ વિનંતી કરવામાં આવે છે કે એવી દુઃખી બાળાઓના બળતાં હૃદયને દારવા તમે સર્વ વાતે તમારા ઘરના કાનનો સ્વાર્થ છોડી, સદાપ થાઓ અને એની અવસ્થા પ્રતિજ લક્ષ કરો, અને આ સંસ્થાને લાભ લેવા મોકલો.

આ સ્ત્રી કેળવણીનો વિષય ઘણીવાર ભાષણો, ન્યુસપેપરો તથા પુસ્તકો દ્વારા ચર્ચાયેલો હોવાથી વાચકને વધુ કંટાળો નહિ આપતાં આ સંસ્થાની સ્થાપના શી રીતે થઇ અને ક્યારે થા વિગેરે બાબતોથી બાજુકાર કરીએ.

वनिता विश्राम सुरत.

વનિતા વિશ્રામ.

વિચારનો આરંભ.

માણસને અન્યની સ્થિતિ કેવી હશે તે જાણવાની તક પોતાનો જાતિ અનુભવ છે. ધાર્મિક અને શાસ્ત્રીય જ્ઞાન વિના મનુષ્યના અંતરની સ્થિતિ કેવી હોય છે તે જાણવા તે મનુષ્યને જ્ઞાન ચાપછે ત્યારેજ ખબર પડે છે. જાણ વિદ્યા, કલા આદિમાં અનેક પ્રકારે નિપુણતા મેળવી હોય છે, તથાપિ ધર્મજ્ઞાન વિના શાંતિસુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી. જાણતું જ્ઞાન જાણતું સુખ આપે છે તે અંતરનું જ્ઞાન અંતરનું સુખ આપે છે.

વૈધવ્ય દશાને પામવા પછી સ્વાભાવિક રીતે સર્વ વસ્તુપર વૈરાગ્ય આવે છે તે પ્રમાણે થતાં સંસારથી જુદી દશાની શોધ કરવાની જરૂર પડી. જેને જે વસ્તુ મેળવવાની તીવ્ર ઇચ્છા થાય છે તેને તે વસ્તુ પરમાત્મા મેળવી આપે છે તેમ અમને પણ ધર્મજ્ઞાન જાણવાનાં યથાર્થ સાધનોં તેમણે મેળવી આપ્યાં.

જ્યારે મારા ભાઈ પ્રો. ગજ્જર વડોદરામાં કલાભવનની યોજના શાસ્ત્રીય ધોરણે રચીને તે સંસ્થા ચલાવતા હતા, તે વખતે ચાલતી શિક્ષણ પદ્ધતિ સંતોષકારક માત્ર નહિ પડવાથી કલાભવનમાં નવો અભ્યાસક્રમ ગોઠવીને છોકરાઓને વધારે ઉપયોગીશાળાનાં જાળવર્ગને કિન્ડર્ગાર્ટનના ધોરણે શિખવવાના કામનો આરંભ મારી પાસે કરાવ્યો હતો, તે વખતે સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવા વિચાર થયો હતો.

ત્યાર પછી કેટલોક સમય જતાં અને વિવિધ પ્રકારનો અનુભવ થતાં વૃત્તિમાં જુદા પ્રકારનાં સ્ફુરણો થવા માંડ્યાં, એવા પ્રસંગમાં મને યથાયોગ્ય સંગતિ મળવાથી મારા હૃદયનો ખુલાસો થયો. એ સંગતે ઉત્તરોત્તર વધારે થતાં મારા ભગિની-જાણીગૌરીના તથા મારા હૃદયના વિચારોની ઐકતા થઈ અને અનાથ અજ્ઞાનો પ્રતિની લાગણી પ્રકટ થઈ; તન્નિમિત્તે કર્તવ્ય કરવું એવો દ્રઢ નિશ્ચય થયો.

આશય ઇષ્ટ ઉપાસના જ્ઞાનપાન પહેરાવ,
છએ એકજ હોયતો મૈત્રી કરવી જન.

એ નિયમે બધી વાતે એકત્ર વિચાર થવાથી વધારે વધારે પ્રીતિ બંધાઇ. સ્ત્રીઓની અજ્ઞાનાવસ્થા ને હૃદય લાગણીના અભાવે વિધવા સ્ત્રીઓની સ્થિતિ બહુ દુઃખદ લાગવાથી તેવી બહેનોને આત્મજ્ઞાન મળે અને ધર્મની યથાર્થ પદ્ધતિ સમજે એવી કંઈ વ્યવસ્થા કરવા વૃત્તિ થઇ. એક વખત તે કાર્યને માટે ગોઠવણ કરી પણ તે વાત ગર્ભમાંજ રહી. ત્યારપછી સંવત ૧૯૫૯માં અઠવાડીયામાં બે વખત યુધવાર અને રવિવારે બપોરે બે કલાક નાગરિક્ષણીઆમાં આવેલા લક્ષ્મીનારાયણના મંદિરમાં સ્ત્રીવર્ગ એકઠાં થઇ કીર્તન અને સદ્ગ્રંથ વાંચવાનું રાખ્યું તથાપિ શહેરમાં પ્લેગાદિનો ઉપદ્રવ થવાથી સર્વ છુટાં પડી ગયાં અને એ કાર્યપણ પડી ભાંગ્યું ત્યારે ૨૦ બા. દોલતરાયજી જેઓ બાળગૌરી બહેનના પિતા થાય છે તેઓની સાથે અમે હુમસ રહેતા હતા ત્યાં પુનઃ એ વાતનો આરંભ થયો અને ત્રણે જણે મળીને નક્કી કર્યું કે એવા આશ્રમની સ્થાપના કરવી અને ત્યાં અમે બે જણે રહેવું.

અનાથ અબળાઓના દુઃખ શમનાથે યોગ્ય શિક્ષણ તો ધર્મ અને નીતિજ છે. તેનું યથાર્થ આંતર બાહ્ય જ્ઞાન થતાં સુખશાંતિમાં જીવન ગાળી શકાય છે એ અનુભવસિદ્ધ છે. તેવું જ્ઞાન તેમને આપી પોતાની તથા અન્યની ફરજો અદા કરી સુખસંપાદન કરાવવું એ ઉદ્દેશ રાખવા વિચાર થયો.

હવે આ વિચાર વૃદ્ધિંગત થતા પુનઃ સ્ફુરણ થયું કે જો બાળ-કીઓને પ્રથમથીજ યોગ્ય કેળવણી આપવામાં આવી હોય તો ભવિષ્યમાં થનારી માતાઓથી અનેક લાભો થઇ તેમની પ્રજામાં સત્સંસ્કારની સ્થાપના થાય માટે આ સંસ્થા સર્વે સ્ત્રીઓને ઉપયોગી થાય એવી વ્યવસ્થા રાખવા વિચાર થયો.

આવા કાર્યમાં દ્રવ્યની સહાયતા વધારે જોઈએ છે તો તેનું કેમ કરવું એ પ્રશ્ન ઉભો થયો. પરમાત્મા હજાર હાથનો ધણી છે તો તે એકેક હાથે એકેક હજાર રૂપિયા આપશે તો રૂપિયા સહેજે દશલાખ થઇ જશે એવી વાતો થતી હતી તેજ સમયે રા. બા. દોલતરાયજીએ મુંબઈ બેંકની પાસ છુક જેમાં ધર્માદાના સૌ. મહિમ્નગૌરીના એક હજાર રૂપિયા હતાં તે આપી ફક્ત કે એ લઈ એક હાથ ઓછો ફરે તેજ વખતે બીજા સદ્ગૃહસ્થે પણ રૂપિયા આપવા કહેલું પણ તેનાથી અપાયા નહિ ને થોડા દિવસમાં તેમના આયુષ્યની અવધિ આવી એટલે તે રહી ગયા.

આવી રીતે અળખા ધનથી અળખાની ઉન્નતિનો પાયો સંવત ૧૯૬૩ના વૈશાખ અક્ષય ૩ ને રોજ સુરત નાગર ક્ષણીઆમાં નંખાયો અને તે સંસ્થાને વનિતા વિશ્રામ નામ આપવામાં આવ્યું.

વનિતા વિશ્રામના હેતુઓ

(૧) આ સંસ્થાનો મૂળ આશય વિધવાઓને સાધુ જીવન પળાવી ધર્મનીતિ સંબંધી જ્ઞાન આપી નિરૂધમી જીવન અટકાવી, કર્તવ્યપરાયણ ફરી તેઓની માનસિક, આધ્યાત્મિક, સ્થિતિને સુધારી તેઓનું જીવન સ્વતઃ શાંતિવાળું, ગૌરવવાળું, તથા આત્મનિષ્ઠાવાળું, કુટુંબમાં સદાયક, મુખપ્રદ, અને સમાજને ઉપયોગી થાય એવું બનાવી સાર્થક કરવાનો છે.

(૨) સધવા તેમજ કન્યાને ધર્મનીતિ તથા વ્યાવહારિક કૅળવણી આપી તેને સ્ત્રી તરીકે શિક્ષણ આપીને તેમને માતા તથા ગૃહિણીના કર્તવ્યનિષ્ઠ કરવાં એ બીજો હેતુ છે.

મતલબ કે સૌને સૌના આશ્રમ પ્રમાણે આ સંસ્થામાં કૅળવણી અપાય છે અને વખતો વખત જેમ જેમ સવડ બની આવે છે તેમ તેમ તેમાં યોગ્ય સુધારો વધારો તથા ફેરફાર કરવામાં આવે છે.

આ હેતુઓ પાર પાડવા શાળા શિક્ષણ, ઊત્તરશિક્ષણ, ખાસ ઔદ્યોગિક શિક્ષણ, નર્સ તરીકેનું વૈદકજ્ઞાન, ભાષણ, ચર્ચા, સામાયિક પત્રો, નિબંધ, પુસ્તકાલય, કાર્યાલય, મુદ્રાલય અને તેવાંજ બીજાં સાધનો અનુકૂળતાએ યોજવાં (આ સાધનોમાંના કેટલાંકની આ સંસ્થા તરફથી શરૂઆત થઈ ચુકી છે જે આશ્રમની વર્તમાન સ્થિતિ વાંચવાથી વિદિત થશે.)

વનિતા વિશ્રામની વર્તમાન સ્થિતિ.

વનિતાવિશ્રામ:—આ સંસ્થાનો હાલમાં વિધવા, સધવા તેમજ કન્યા મળી ૪૭ સેવિકાઓ લાભ લે છે. જેઓની ઉમ્મર, જ્ઞાતિ, ગામ વિગેરેનું લીસ્ટ નીચે પ્રમાણે છે:—

વિધવાઓનું લીસ્ટ.			
સંખ્યા	ઉમ્મર	જ્ઞાતિ	ગામ તથા જિલ્લો
૧	૨૦	ચોર્યાશી મેવાડા બ્રાહ્મણ	મું સુરત જી સુરત
† ૨	૧૫	દેશાધ (અનાવલા)	મું " " " ખેડા
૩	૧૬	મોઢ બ્રાહ્મણ	મું કપડવંજ જી " "
† ૪	૨૦	વૈશ્ય સુતાર	" ઉમરેઠ " "
૫	૨૫	નાગર ગૃહસ્થ	" વડોદરા
૬	૧૩	મોઢ બ્રાહ્મણ	" વાડાસીનોર
૭	૨૦	" "	" કપડવંજ " "
૮	૧૬	વૈશ્ય સુતાર	" ઉમરેઠ " "
† ૯	૧૮	ભાટ (ચારણ)	" પાણેયા " "
૧૦	૩૦	" "	" પાણેયા " "
૧૧	૨૨	ઐદીય બ્રાહ્મણ	" પલાણા જી ખેડા
૧૨	૨૦	સોની	" " " "
૧૩	૨૬	બ્રાહ્મણ	" સુરત જી સુરત
૧૪	૩૧	મોઢ બ્રાહ્મણ	" કપડવંજ જી ખેડા
૧૫	૧૬	વાણીયા	" ચીખલી જી સુરત
૧૬	૧૮	મોઢ બ્રાહ્મણ	" કપડવંજ જી ખેડા
૧૭	૧૭	સોની	" સુરત જી સુરત
૧૮	૨૦	મોઢ બ્રાહ્મણ	" વાડાસીનોર
૧૯	૧૫	શ્રાવક	" ધડર
૨૦	૨૫	"	" રાજકોટ-કાડીઆવાડ
૨૧	૧૫	દેશાધ (અનાવલા)	" વલસાડ જી સુરત
૨૨	૨૫	વૈશ્ય સુતાર	" ઉમરેઠ જી ખેડા
૨૩	૧૪	મોતાળા બ્રાહ્મણ	" મોતા જી સુરત
૨૪	૨૫	અનાવીલ (દેશાધ)	" ખરસાડ " "
૨૫	૩૦	વાલમ બ્રાહ્મણ	" બદલપુર તાં કપડવંજ
૨૬	૨૫	નાગર ગૃહસ્થ	" પાટણ, ગુજરાત

• શ્રી ભરી રહેનાર સેવિકા (પેઈંગ બોર્ડર)

† સ્કોલરશીપ મેળવનાર સેવિકા.

સંપવાઓનું લીસ્ટ.

સંખ્યા	ઉમ્મર	જાતિ	ગામ તથા જિલ્લો
૧	૧૪	અનાવીલ દેશાધ	ઝેર જીં સુરત
૨	૧૨	ભાટીયા	નગરકૂડા (સીધ)
૩	૧૫	બ્રાહ્મણ	મઉધા જીં ખેડા
૪	૧૯	"	ગોધરા જીં પંચમહાલ
૫	૧૩	"	ઉમરેઠ જીં ખેડા
૬	૩૦	અનાવીલ દેશાધ	વેશમા જીં સુરત
કન્યાનું લીસ્ટ			
૧	૧૧	વૈશ્ય સુતાર	ઉમરેઠ જીં ખેડા
૨	૧૬	બ્રાહ્મણ	સુરત
૩	૮	અનાવીલ દેશાધ	ચીખલી જીં સુરત
૪	૮	" "	વેશમા જીં સુરત
૫	૧૨	" "	દહેગામ " "
૬	૭	" "	" "
૭	૧૨	વાલમ બ્રાહ્મણ	વસો જીં ખેડા
૮	૧૨	અનાવીલ દેશાધ	કલકતા
૯	૯	" "	સીસોદરા જીં સુરત
૧૦	૯	નાગર બ્રાહ્મણ	સુરત " "
*૧૧	૭	કણ્બી	ધટાલવા " "
૧૨	૧૧	નાગર બ્રાહ્મણ	સુરત " "
૧૩	૯	અનાવીલ દેશાધ	વલસાડ " "
૧૪	૯	" "	ઝેયાણુ " "
૧૫	૧૫	" "	કતારગામ " "

* સુરતના ડીસ્ટ્રીક્ટ જડજ સાહેબ તરફથી સોંપવામાં આવેલી
છાકરીઓ.

વનિતા આશ્રમમાં સેવિકા તરીકે દાખલ થનાર માટેના નિયમો.

આ સંસ્થામાં જે વિધવા, સધવા તથા કન્યાને અન્ય સ્થળે રહેવાની અનુકૂળતા ન હોય અથવા અનુકૂળતા હોવા છતાં આશ્રમના વસતીગૃહ (બોર્ડિંગ) તથા શિક્ષણ આદિનો લાભ લેવા માંગતાં હોય તેવાને માટે ખાવા પીવા રહેવાની યોગ્ય ગોઠવણ, સ્વચ્છ હવા, ઉત્તમવાળા મોટા કુશાદે રા. કલાણુભાઈ ગબ્બરના પોતાના પોતે વગર ભાડે આપેલા મકાનમાં કરવામાં આવી છે. શી વિગેરેના નિયમો નીચે મુજબ છે:—

- અ. વિધવા પાસે ખાવાપીવા, રહેવા, પહેરવા, ઝોઢવા તથા પુસ્તકો, વાસણુ ઇત્યાદિની કોઈપણ પ્રકારની શી લેવામાં આવતી નથી.
- વ. જે વિધવા પોતાને ખર્ચે રહી વિદ્યાભ્યાસનો લાભ લેવા ઇચ્છા ધરાવતી હોય તેને માટે તથા સધવા તેમજ કન્યાને માટે માસિક શી નીચે મુજબની ઠરાવી છે.—

(૧) પંદર વર્ષથી નાની ઉમ્મરનાઓ માટે માસિક રૂા ૫ અંકે પાંચ.

(૨) પંદરથી ઉપરની વયનાઓ માટે માસિક રૂા ૭ અંકે સાત.

(૩) માસિક શીના રૂપિયા ત્રણ માસના સામટા અગાઉથી લેવામાં આવે છે.

(૪) ઉપર લખેલી માસિક શીમાં ફક્ત વસ્તી (બોર્ડિંગ) તથા લોન્ગ એટલે કે ખાવા પીવા તથા રહેવાનોજ સમાસ થાય છે.

- ક. પાંચ વર્ષથી નાની બાળાને દાખલ કરવામાં આવશે નહિ શિવાય કે તેની સાથે કોઈ તેતું સણું પુખ્ત ઉમ્મરતું આશ્રમમાં નિવાસ કરતું હોય અથવા સાથે દાખલ થઈ શકશે.

- હ. આ નિયમોમાં હરકોઇ વખતે ફેરફાર કરવાનો હક તથા કુલ અખતાર વ્યવસ્થાપકોને છે.
- ઈ. કોને દાખલ કરવાં ઇચ્છા નહિ કરવાં એ વ્યવસ્થાપકોના અધિકારની વાત છે.
- ફ. માટે પોતાને ખરચે રહેવા ઇચ્છનાર વિધવા, સંધવા કે કન્યાએ પોતાની સાથે સાદાઈભરેલું 'બીજાનું'—સાદી, શેત્રંજી, બે પીછોડી તથા ઓઢવા પાથરવાને ગોઢડું, રંગઘ—વાસાણુ એક થાળી, એક વાડકો અને લોટો પવાડુ તથા પોતાને ખપ પુરતાં જરૂર જોગાં કપડાં—લુગડાં એક ટ્રન્કમાં (પેટીમાં) લાવવાં. પુસ્તકો વિગેરે પરચુરણુ વસ્તુ ખરીદવા પોતાની સાથે રૂાં પથી ૧૦ સુધી લાવવા અને તે રૂપિયા વ્યવસ્થાપકોને સ્વાધીન કરવા. આશ્રમ છોડતી વખતે જો કાંઈ સિલક બાકી હશે તો તે તેને પાછી આપવામાં આવશે.
- ગ. જે સેવિકા દાખલ થયા પછી પણ વ્યવસ્થાપકોને અભ્યાસ, રીતભાત વિવેક, સભ્યતા, આચાર, વિગેરે બાબતોથી યોગ્ય સતોષ નહિ આપે તેવાને હરકોઇ વખતે રૂખસદ આપવાનો અધિકાર વ્યવસ્થાપકોને છે.

સાધારણ નિયમ તથા નિત્યક્રમ.

નાની વયની બાળાઓને મોટી ઉમ્મરની છોકરીઓ કે જેઓ તેની તનહુરસ્તી લુગડાંલત્તાં, નવડાવવું ધોવડાવવું, ચાંદસોચોટલો વિગેરે બાબતની માવજત તથા દેખરેખ રાખી શકે તેવીઓના તાબામાં સોંપવામાં આવે છે, દરેક સેવિકાએ સહવારના પાંચ (સ્ટાં ૮૧૦) કલાકે ઉઠ્યા પછી સ્નાન પૂર્ણવિધિ વિગેરે પોતપોતાના આશ્રમ તથા અધિકાર પ્રમાણે એક કલાક સુધીમાં કરવું પડે છે, ત્યારબાદ વનિતા વિદ્યાલયમાં પોતાના પાકો વિગેરે તૈયાર કરવાના હોય તે કરવામાં દોઢથી બે કલાક ગાળે છે અને કેટલીક સેવિકાઓ તેઓના નિયમ પ્રમાણે ભોજન સામગ્રી વિગેરે ગૃહવ્યવસ્થાના કામમાં રોકાય છે તેથી તેઓને યોગ્ય શિક્ષણ મળે છે.

ભોજન સાદું આપવામાં આવે છે. દાળ, ભાત, રોટલા, રોટલી તથા શાકભાજી, દુધ વિગેરે—મરચાં, કાંદા, લસણ એ પદાર્થોનો ખીલ-કુલ ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી. વારતહેવારને દિવસે સાંજે ભોજન આપવામાં આવે છે.

પછી સર્વે સેવિકાઓ પોતાનું ભોજન લીધા બાદ બરાબર સાડા-અગીઆર વાગે વિદ્યાલયમાં જોડાય છે. વિદ્યાલયમાંથી પાંચ વાગે મુક્ત થયા પછી છોકરીઓને બા કલાક આશ્રમમાંજ ફરવાહરવા, રમવાની છુટ મળે છે, અને કેટલીક મોટી છોકરીઓ સાંજનું વાળું તૈયાર કરવામાં રોકાય છે. સઘળી સેવિકાઓ વાળુ કર્યા પછી સર્વે પોતપોતાના શાળામાં આપવાના પાઠોં એ કલાક સુધી તૈયાર કરે છે. પછી રાતના નવ કલાકે જપ-મનન, ઈશ્વર-સ્તવન, ભજન વિગેરે સઘળાં એક હાલમાં એકત્ર થઈ કરે છે જે પછી સૌસૌની નિર્માણ કરેલી જગ્યાએ શયન લે છે.

નોંધ—કોઇ કોઇ વખતે સ્વાભાવિક રીતે પત્રદારાથી આશ્રમથી અજ્ઞાત ભગિનીઓ તથા બન્ધુઓ અનેક તરેહના સવાલો પુછે છે તો તેઓની જાણને ખાતર અત્રે જણાવવાની ખાસ જરૂર છે કે આ સઘળો સમય એટલે કે આખો દિવસ અને રાત આ સંસ્થાના વ્યવસ્થાપકો ગંગાસ્વરૂપ શિવગૌરીબહેન કૃપ્યાણુભાઈ ગળ્ગર તથા ગંગાસ્વરૂપ બાળગૌરીબહેન દોલતરાય મુનશી જાતે સઘળાં કાર્યો-પર દેખરેખ તથા સંભાળ રાખે છે; એટલુજ નહિ પણ પોતાનું ખાવાપીવાનું તથા રહેવાનું પણ સેવિકાઓની સાથેજ રાખેલું છે અને પોતાના જ્ઞાન તથા સત્સંગનો લાભ સઘળી સેવિકાઓને એકસરખો આપે છે.

વનિતા વિદ્યાલયમાં જેટલી લાંબી રમ્મ (વેકેશન) પડે છે; તેટલીજ આશ્રમની સેવિકાઓને મળે છે. એ દરમ્યાન જે સેવિકાઓને ખરે અગલને કામે પોતાને ઘેર જઈ આવવું હશે તો જવાશે. (સેવિકાઓએ પાળવાના નિયમો વાંચો). આ વેકેશન દરમ્યાન આશ્રમ બંધ રહેતું નથી, કારણ સઘળી સેવિકાઓ કંઈ પોતાને ઘેર જતી નથી.

શિષ્યવૃત્તિ—આશ્રમમાંની ચાર વિધવા સેવિકાઓને નીચે પ્રમાણેની શિષ્યવૃત્તિ મળે છે:—(૧) નર્સનું કામ શિખવા રૂ. ૧૦ અંકે દસ માસિક સુરત સીટી મ્યુનિસીપાલિટી તરફથી મળે છે, અને જે પોતાનો અભ્યાસ અત્રેની મોરારભાઈ વિજયુખણદાસ (સ્ત્રી છોકરાંઓની હૉસ્પિટાલમાં ડૉ. રૂપમાઆધના હાથ નીચે હાલ નર્સ તરીકેનું શિક્ષણ લે છે અને એક કલાક આશ્રમના વિદ્યાલયમાં અંગ્રેજી શિક્ષણ લે છે. (૨) રૂ. ૭ અંકે સાતની ખીજી શિષ્યવૃત્તિ હિંદુસ્થાનની સ્ત્રીઓની કેળવણીના ઉત્તેજનાર્થે શ્રીમતી ડૉ. રૂપમાઆધ પાસે જે ફંડ છે તેમાંથી અનાવિલ જ્ઞાતિની કે જે હાલ આશ્રમના ટ્રેકનીંગ ક્લાસમાં અભ્યાસ કરે છે તથા ભરત, ગુચણ, શીવણ, મોખ્ખ વગેરેનું કામ ધણી સારીરીતે જાણે છે તેને આપવામાં આવી છે. (૩) રૂ. ૫ અંકે પાંચની જે છઠ્ઠા ધોરણનો હાલ અભ્યાસ કરે છે તેને ધી સુરત નેશનલ ઇન્ડિઅન એસોસીએશન તરફથી અપાવવામાં આવી છે. (૪) રૂ. ૧ અંકે એક આશ્રમ તરફથી અપાય છે.

આશ્રમમાંની બે કન્યાઓ કે જેઓના વાલીપણા સંબંધી કોર્ટમાં દાવો ચાલતો હતો તેમાં અત્રેની ડિસ્ટ્રીક્ટ કોર્ટ તરફથી એ છોકરીઓને તેના સંબંધીઓને નહિ રોપતાં આ સંસ્થાના વ્યવસ્થાપકોના તેઓની જાતના વાલી તરીકે નિમવામાં આવ્યા છે તેઓ દરેકની માસિક રૂ. રૂ. ૬ અંકે છ મળે છે એમાંની એક ૧૬ વર્ષની વયની બ્રાહ્મણ જ્ઞાતે આજે ચાર વર્ષ થયાં આવેલી છે અને ખીજી સાત વર્ષની કણખીની છોકરી છે.

નોંધ:—આ ઉપર લખેલો દાખલો બહારગામના માણસોને સદરહુ સંસ્થાને માટે પુરતો લખેલો સંપાદન કરવા યોગ્ય લાગશે.

વનિતા વિદ્યાલય.

વનિતા વિદ્યાલય:—આ વિદ્યાલય ખાસ કરીને કન્યાઓ કે જેઓ ભવિષ્યની પ્રજાની માતા થનારી છે તેઓનામાં નાનપણથી સારા સંસ્કાર તથા સુછાપ પડે ને જે છેવટ સુધી કાયમ રહે એટલા માટે આશ્રમના મકાનમાં રાખવામાં આવ્યું છે. આ વિદ્યાલયમાં ખાસ સ્ત્રીઓદ્ધારણ શિક્ષણ આપવાનો હેતુ છે પરંતુ યોગ્ય સ્ત્રી શિક્ષકોને અભાવે એ શાળામાંજ કેળવણી સ્ત્રી શિક્ષકો તૈયાર થાય ત્યાંસુધી કેળવણીખાતાના અનુભવવાળા રીટાયર્ડ પેન્શનરો શિક્ષક તરીકે રાખવા વિચાર છે. આ શાળામાં આશ્રમના વસતીગૃહમાં રહેનારી સ્ત્રીઓ મળીને એકઠેરે ૪૭ વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા છે, જેમાં કેળવણીની શૈક્ષણિક રાખવા માં આવી નથી. સાધારણ કન્યાશાળાઓની માફક આ વિદ્યાલયમાં શિક્ષણ પદ્ધતિ રાખવામાં આવી નથી. શહેરની મોટી ઉમ્મરની બહેનો પણ આમાં અપાતી કેળવણીનો લાભ લેવા આવે છે. કેળવણીનો પાયો પહેલેથી એટલે કે એકઠેએકથી મજબુત રચવાના હેતુથી પ્રાથમિક કેળવણીથી અભ્યાસ શરૂ કરાવવામાં આવે છે. હાલ તુરત તો સરકારી ગુજરાતી કન્યાશાળાઓમાં જે પુસ્તકો વપરાય છે તેજ ચલાવવામાં આવે છે, પરંતુ અવકાશ મળે ધોરણ પ્રમાણે વાંચવાલાયક ઓપડીઓ તૈયાર કરવાનો વિચાર ચાલે છે. કેટલાક અંગ્રેજી પુસ્તકોનું એડપ્ટેશન કરવામાં આવ્યું છે ને થોડાક વખતમાં છપાઇ તૈયાર થશે. શાળાનો ટાઇમ (મોટી ઉમ્મરની છોકરીઓ પોતાના ગૃહકાર્યમાંથી પરવારી હાજરી આપી શકે) એટલા માટે ૧૧૧ થી રાખવામાં આવ્યો છે. ૧૧૧ થી ૧૨ સુધી પ્રાર્થના (સ્તુતી) સઘળાં એકઠાં મળી એક હોલમાં કરે છે, ત્યારબાદ બરાબર બાર વાગે પોતપોતાના વર્ગમાં દાખલ થાય છે. એ વાગે અરધો કલાક રજા મળે છે, અને અઢીવાગે પાછા ક્લાસમાં બેસાય છે. સાંજના પાંચ વાગે સર્વે એકત્ર થઇ પ્રાર્થના કરી છુટા થાય છે. બાળપોથીથી તે સાંતં ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ કરાવાય છે જેમાં અન્યશાળાઓ કરતાં નીચે મુજબનો અભ્યાસક્રમ જુદો પડે છે. એક ટ્રેનીંગ ક્લાસ હમણાં એવા હેતુથી દાઢવામાં આવ્યો છે કે આશ્રમની વિધવાઓ આ ક્લાસમાં યોગ્ય શિક્ષણ લઇ પાછળથી શિક્ષક તરીકે આશ્રમને મદદગાર થઇ પડે.—

ઇતિહાસ—આ વિષયમાં સતીમંડળ-સદ્ગુણી સ્ત્રીઓના જીવન
વૃત્તાંત વિગેરે ધોરણ પ્રમાણે ચલાવવામાં તથા વાંચી
સંભળાવવામાં આવે છે.

આરોગ્યવિદ્યા—Sanitary Primer ગુજરાતી ભાષાનરપરથી તથા
પ્રસંગોપાત ભાષણદ્વારા આ વિષય ચર્ચાવવામાં આવે છે.

ગૃહવ્યવસ્થા—ગૃહને લગતુ તમામ કામકાજ આશ્રમની સેવિકાઓ
પાસે કરાવવામાં આવે છે તથા વનિતા વિદ્યાલયની
આળાઓ પાસે પણ વખતો વખત કામ લેવામાં આવે છે.

ધર્મનીતિ—ભામિનીભૂપણ, રામચંદ્ર, શ્રીકૃષ્ણચરિત્ર, મહાભારત, રામરક્ષા.

સંસ્કૃત—સંસ્કૃત માર્ગોપદેશિકા પ્રથમ ભાગ તથા બીજો ભાગ,
ભગવદ્ગીતા, હિતોપદેશ, શબ્દરૂપાવલી, સ્ત્રોત્રપાઠ વિગેરે.

અંગ્રેજી—First Step in English by the Direct
Method, Pathmala Part I. Long man's
first Primer.

ચિત્ર—છાપેલાં કાર્ડોપરથી ચિત્રકામ કરાવવામાં આવે છે.

સંગીત—બોધમાળા પુસ્તક કે જે આશ્રમના એક વ્યવસ્થાપકે
તૈયાર કર્યું છે તેમાંથી ગરબીઓ શ્લોકો તથા ભજનો
તથા ગરબા ગવાડવામાં આવે છે.

આ શાળાની કેળવણી ઉપરાંત બીજી મુખ્ય બાબતો જેવી કે:—

સારી રીતભાત, વેવેક, વિનય, સભ્યતા, ભગિનીભાવ, નમ્રતા, સાદાઈ,
સ્વચ્છતા, સુઘડતાઈ, નિયમિતપણે કામ કરવાની ટેવ, ઉદારતા, પરોપકાર
વૃત્તિ, કરકસર વિગેરે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય અમૂલ્ય સદ્ગુણો તરફ ખાસ
ધ્યાન આપી સૌ સૌના ગજ પ્રમાણે પ્રસંગોપાત વર્ગમાં તેમજ ભાષણ
દ્વારા જ્ઞાન આપવામાં આવે છે.

શિષ્યવૃત્તિ—સ્કોલરશીપ આ વિદ્યાલયમાં બે વિધના શિક્ષિકા-
ઓને નર્સનું કામ શીખવા માટે ગુજરાતી અંગ્રેજીનો યોગ્ય અભ્યાસ
કરી તૈયાર થવા માટે ડિસ્ટ્રીક્ટ લોકલ બોર્ડ તરફથી દરેકને માસિક રૂ.
૮) ની શિષ્યવૃત્તિ મળે છે.

પરીક્ષા—વર્ષમાં બે વખત એટલે કે છ છ મહીને પરીક્ષા લેવામાં
આવે છે અને લાયક વિદ્યાર્થીને ઉપલા ધોરણમાં પણ ચલાવવામાં આવે છે
કે જેથી મોટી ઉમ્મરની છોકરીઓના શિક્ષણમાં ધણું વરસ જાય નહિ.

(લાંબી રજા)—ઉન્હાળાના ગરમ દિવસોમાં રજા એક
માસની આપવામાં આવે છે.

વનિતા કાર્યશાળા.

વનિતા કાર્યશાળા:—ઉપલા વિદ્યાલયને અંગે ભરત, ગુંથણ, શીવણ, કોર ચીતરવાતું કામ, સંચાથી મોજાં બનાવવાતું કામ વિગેરે નાના હુન્તરો જેથી પોતાનો નિર્વાહ થંધ શકે તેવા હુન્તરો માટે કાર્ય શાળા સ્થાપી છે. જેમાં હાલ વિદ્યાલયમાં અભ્યાસ કરતી બહેનો વર્ગ વાર હમેશાં નીમેણે સમયે દિવસમાં એકવાર એક કલાક હાજરી આપે છે. આ ખાતું સૌં મગનબેન, સૌં મણીબહેન તથા ગંં સ્વં રતન બહેન જેઓ પોતાનો અમુલ્ય વખતનો ભોગ આપી શિખવે છે તેઓનું એ કામ ધણુંજ આભારી છે. આ કાર્યશાળામાં બહારનું કામ તૈયાર કરી આપવામાં આવે છે અને જેનો દર સાધારણ શીવનાર દરજીઓ કરતાં ઓછો પડે છે, એટલુંજ નહિ પણ કપડું ઓછું થવાનો સંભવ ખીલકુલ રહેતો નથી માટે શહેરના તેમજ દેશના સખી ગૃહ-સ્થોએ પોતાના ઓરડો મોકલી ઉતેજન આપવું ઘટે છે.

વનિતા ભંડાર.

વનિતા ભંડાર—આ ખાતું હમણાંજ કાર્યશાળાની સાથે સાથે શાખવામાં આવ્યું છે. જેમાં સ્ત્રીઓને પહેરવાના લુગડાં, ચારસા, છીટાં તથા થોડું ઉપયોગી કાપડ રાખ્યું છે તેમજ કાર્યશાળામાં છોકરીઓના હાથથી તૈયાર કરવામાં આવેલો માલ પણ મુક્યો છે. આ શાળાની મુલાકાત લેનારા કેટલાક વીઝીટરો આ ભંડારમાંથી ખરીદ કરી ઉતેજન આપે છે. આશા છે કે આ ખાતું થોડા સમયમાં સજ્જન ભગિનીઓ તથા બંધુઓની સહાયથી ઘણી પ્રગતિ કરશે.

વનિતા પુસ્તકાલય.

વનિતા પુસ્તકાલય—જાહેર કરવાને ઘણી ખુશી ઉપજે છે કે આ સંસ્થાને અંગે એક પુસ્તકાલય સુખધના ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળના પ્રમુખ સૌં જમનાબહેન નગીનદાસ

સપ્તાઈને હાથે ૧૯૬૫ના ભાદરવા સુદમાં ખોલવામાં આવ્યું છે જેનો લાભ સુરત શહેરની કેળવાયેલી સ્ત્રીઓને લેવાનું સુગમ પડે એવા વિચારથી આ આશ્રમના મકાનમાંજ પુસ્તકાલય રાખ્યું છે. આ સર્વેને જાણીતું નહિ હોવાથી ઘણીજ થોડી બહેનો આ પુસ્તકાલયનો લાભ લે છે પરંતુ આશ્રમે સુરતી પ્રજાની ખાસ કરી સુરતની તેમ ભગિનીઓની ખોટ આ કાર્ય બજાવી પુરી પાડી છે.

સૂચના—ન્યુસપેપરોના અધિપતિઓ તથા માસિકના વ્યવસ્થાપકો તથા ગ્રંથકર્તાઓ આ પુસ્તકાલય માટે સ્ત્રી કેળવણીને ઉત્તેજન આપવાની ખાતર પોતાના પેપરો, માસિક, તથા પુસ્તકો મોકલશે તો તે આભાર સહિત સ્વીકારવામાં આવશે અને એ કાર્યથી તેઓએ પોતાની ભગિનીઓ તરફની પોતાની યોગ્ય ફરજ બજાવેલી કેહેવાશે. આ દ્વારાજે ઉત્તેજન મળશે તે પણ એક પરોપકાર ગણાશે. આશા રાખવામાં આવે છે કે આ સંબંધી પત્ર લખી તેઓને તસદી આપવામાં આવે તે પહેલાં આ અમારી નમ્ર સૂચનાપર તેઓ સાહેબો ખાસ લક્ષ આપશેજ.

વનિતા મંડળ તથા હિંદુ સ્ત્રી મંડળ.

વનિતા મંડળ તથા હિંદુ સ્ત્રી મંડળ—આ સંસ્થા તરફથી દરેક સુદ તથા વદ ૩ “હિંદુ સ્ત્રી મંડળ” તથા “વનિતા મંડળ”ની મીટીંગો મેળવાય છે જેમાં સ્ત્રી ઉપયોગી વ્યાખ્યાનો (ભાષણો) અપાય છે. આ વનિતા વિશ્રામની સંસ્થાથી આપણી સુરતી બહેનોને ફક્ત મેળાવડામાંજ એકઠા થવાનો ફાયદો થયો છે એટલુંજ નથી પરંતુ ત્યાં જઈ સ્ત્રી ઉપયોગી વ્યાખ્યાનો, ભજન કીર્તન વિગેરે શ્રવણ કરવાનો તથા પોતાના વિચારો પ્રદર્શિત કરવાનો અમુલ્ય લાભ મળ્યો છે. સુરત શહેરમાં ચાર પાંચ વર્ષ પહેલાં કોઈપણ “સ્ત્રી મંડળ” અસ્તીમાં નહોતું અને તે આ આશ્રમ થકી થયું માટે આ સંસ્થાએ સુરતની ભગિનીઓની એક વધુ સ્ત્રી ઉપયોગી સેવા બજાવેલી ગણાશે.

બાળમંડળ—આશ્રમની તેમજ વિદ્યાલયની નાની બાળાઓએ આ મંડળ સ્થાપ્યું છે અને તે દર રવિવારે એકઠાં થાય છે, અને નિબંધો વાંચે છે અગરતો ભજન ને ગરબાગાય છે.

વનિતા વિજ્ઞાન.

વનિતા વિજ્ઞાન માસિક—જે ભગિનીઓ “ વનિતા મંડળ ” “ હિંદુ સ્ત્રી મંડળ ” તથા આશ્રમના શિક્ષણને લાભ લેવા હાજરી આપી શકતી નથી તેઓને આ માસિકદ્વારા ઘેર બેઠાં સ્ત્રી ઉપયોગી વિષયો વાંચવાના મળે કે જેથી તેઓના મન કેળવાય અને વિચારો સુધરે એવા હેતુથી આ માસિક દરેક મહિનાની સુદ ૩ પ્રકટ થાય છે. સ્ત્રીઓ તરફથી પ્રકટ થતું અને સ્ત્રીઓને હાથે લખાતું ગુજરાતીમાં આ પહેલ વહેતું જ માસિક છે. બે વર્ષ થયાં આ માસિક ચાલુ છે જેના આજે લગભગ ૭૫૦ ગ્રાહકો છે અને નવાં ગ્રાહકો થતાં જાય છે જે ટુંક વખતના બહોળા ફેલાવા ઉપરથી માલમ પડે છે કે આ માસિક લોકપ્રિય થયું છે—(વાંચનારના મનમાં કદાચિત્ ૭૫૦ ગ્રાહકોમાં વહેંચાતું માસિક બહોળો ફેલાવો પામેલું ન ગણાય પરંતુ અત્રે જણાવવું જોઈએ છે કે ગુજરાતી સ્ત્રીઓની કેળવણીના પ્રમાણમાં આ બહોળો ફેલાવો પામેલું માસિક ગણી શકાય.) એતું લવાજમ માત્ર વર્ષનો રૂ. ૧) અંકે એક (પોસ્ટેજ સાથે) રાખવામાં આવ્યું છે એમાંથી કંઈ પેદાશ કરવાને આશય નથી અને તેમ છતાં જો ખર્ચ કરતાં આવક વધારે થશે તો સુદ ગ્રાહકોને જણાવવાની રજા લઈએ છીએ કે એ પૈમા આ આશ્રમમાં કેળવણી ખાતે ધર્મમાંજ વપરાશે એમ ખાત્રીથી માનવું.

બીજું આ સ્થળે એ લખવું જરૂરું છે કે બે વર્ષમાં ફક્ત આ માસિકમાં એકંદરે સાત આઠ લેખકોનું બહાર પડ્યા છે અને તેમાં પણ વળી આ સંસ્થાના વ્યવસ્થાપકોનાંજ ઘણું ભાગે લેખો છે. દિલ્લીની વાત છે કે કેળવણી પામેલી તથા ટ્રેઇનડ થયેલી બહેનો પોતે લીધેલી કેળવણીનો લાભ પોતાની અન્ય ભગિનીઓને આ માસિકદ્વારા આપવા બહાર પડતી નથી. આ માસિકમાં પુરુષોના લખાણ સ્વીકારવામાં આવતા નથી.

નોંધ—આ માસિક ગાયકવાડી રાજ્ય તરફથી કડી પ્રાંતની સરકારી ગુજરાતી કન્યાશાળાઓ માટે તથા લાઇબ્રેરી માટે મંજૂર થયું છે અને એજ પ્રમાણે બીજું દેશી રાજ્યોની કન્યાશાળાઓ તથા લાઇબ્રેરીઓ માટે રાજ્યના આગેવાન કેળવણી ખાતાના મુખ્ય અધિકારીઓ આ કામમાં બનતી સહાય આપશે તો તેઓનો આ સંસ્થા પ્રત્યે મોટો ઉપકાર થશે.

શ્રી વનિના વિશ્રામ સુરત.

દાખલ થવાના ફાર્મના નમુના

(૧ વિધવાને માટે)

શ્રી સુરત વનિતા વિશ્રામના વ્યવસ્થાપકો જોગ.—

હું નીચે સહી કરનારની નમ્રતાપૂર્વક વિનંતિ કે હું વનિતા વિશ્રામમાં દાખલ થઈને ૫ વર્ષ સુધી રહી વિદ્યાભ્યાસ કરવાનું ક્યુલ કરું, તેમજ નેટલાં વર્ષ હું ઉપલા આશ્રમમાં રહી અભ્યાસ કરીશ તેટલાંજ વર્ષ પાછળથી તમે વ્યવસ્થાપકો, શિક્ષિકા, ઉપદેશિકા, ગૃહવ્યવસ્થા વિગેરે જે કંઈ આશ્રમને અંગતું કામ સોંપશે તે કરવા બંધાઉં છું. મેં વનિતા વિશ્રામના નિયમો વાંચી વંચાવી જોયા છે, અને તે મને સંવેદવાને અનુદૂળ છે માટે આથી માફ નામ વનિતા વિશ્રામમાં દાખલ કરવા મહેરબાની કરશે.

મિતિ

તાં

લિ. આજ્ઞાનુસારિણી સેવિકા

વિધવાનું નામ

(સહી)

હસ્તર (જન્મ દિવસ)

જ્ઞાતિ

જન્મભૂમિ

પિતાનું નામ તથા ધંધો ઠેકાણું

પતિનું નામ તથા ગામ

જે રક્ષક હોય વાલી તરીકે પોપણ કરતું હોય તેનું નામ ઠેકાણું

શું શું અભ્યાસ કર્યો છે

આજવિધવા છે કે કંઈ સંતતિ છે ? હયાત કેટલાં વિગેરે

પોતાને ખર્ચે રહેવું છે કે આશ્રમને

હાલ રહેવાનું પુરેપુરું સરનામું

૧ વિધવા—એકથી વધારે નાના બાળકવાળી વિધવાને બાળકો સાથે હાલ આશ્રમમાં રાખી શકાય એવી જોગવાઈ નથી માટે તેવી વિધવાએ અરજ કરવી નહિ.

૨ જોછામાંજોછાં પાંચ વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરવો પડશે.

૩ પોતાને ખર્ચે રહેનારને વિદ્યાભ્યાસ કર્યો પછી આશ્રમની સેવા બંધવવા વધારે રહેવું ઇચ્છા નહિ તે તેની પોતાની મરજી ઉપર.

સગીર વિધવાના વાલીએ ભરવાનું ફોર્મ.

શ્રી સુરત વનિતા વિશ્રામના વ્યવસ્થાપકો જોગ--

ઉપરની અરજ કરનાર મારી થાય છે અને એનો કાયદાપૂર્વક વાલી હું છું જે કંઈ મચકુર એણે જાણવું છે તે મારા જાણવા પ્રમાણે ખરું છે. મેં એ સંસ્થાના નિયમો વાંચી વંચાવી જોયા છે માટે જ્યાં સુધી એ સગીર છે ત્યાં સુધી એને આશ્રમમાં ઉપર લખેલી મુદત સુધી રહેવા તથા અભ્યાસ કરાવવા અને એ સંસ્થાની ઉન્નત્તિમાં યથાશક્તિ મદદ કરવા હું મારો બનતો પ્રયત્ન કરીશ.

મિતિ

તા.

વાલીની સહી

પુરું સીરનામું

સગીર સધવાના વાલીએ ભરવાનું ફોર્મ

ઉપરની અરજ કરનાર મારી થાય છે અને એનો કાયદા પુર્વક વાલી હું છું જે કંઈ મચકુર એણે અરજમાં લખ્યું છે તે મારા જાણવા પ્રમાણે ખરું છે. આ સંસ્થાના નિયમોથી હું વાકેફ થયો છું માટે જ્યાં સુધી એ સગીર હોય ગૃહિણીની ફરજોની જોખમદારી બરાબર સમજતી થાય નહિ ત્યાંસુધી મારે એને. વનિતા વિશ્રામમાં રહેવા દેવી તથા અભ્યાસ કરવા દેવો.

મિતિ

તા.

વાલીની સહી

પુરું સરનામું

વનિતા વિશ્રામ-સુરત.

કન્યાના વાલીએ લેવાનું ફેર્મા

શ્રી સુરત વનિતા વિશ્રામના વ્યવસ્થાપકો જ્ઞેગ:—

હું નીચે સહી કરનારની વિગતિ કે મારી
 નામે ઉમર માતિ
 અભ્યાસ રહેવાનું ઠેકાણું ને
 વનિતા વિશ્રામમાં રહેવા તથા અભ્યાસ કરવા મુકવી છે. મેં આ
 આશ્રમના નિયમો વાંચી વંચાવી સાંભળ્યા છે અને તે મને સર્વ વાતે
 કપ્પુલ છે. જ્યાં મુધી એ છોકરી ગ્રોહામાં ગ્રોહી ચૈદ (૧૪) વર્ષની
 એટલે કે પરણવાને લાયક ઉમ્મરની થાય નહિ ત્યાં મુધી સદરહુ
 સંસ્થામાં રાખીને એનો વિદ્યાભ્યાસ હું જારી રખાવીશ. લાયક
 ઉમ્મરની થયા શિવાય એના લગ્ન નાની વયમાં નહિ કરવા હું પોતે
 આથી બંધાઉં છું.

મતિ

તારીખ

લિ૦

(વાલીની સહી)

પુરું સરનામું

વનિતા વિશ્રામ, સુરત.

(સધવાં માટે)

શ્રી સુરત વનિતા વિશ્રામના વ્યવસ્થાપકો જોગ:-

હું નીચે સહી કરનારની સવિનય વિનતિ કે હું વનિતા વિશ્રામમાં દાખલ થઇને જ્યાં સુધી હું ગૃહિણીની ફરજો જરાજર સમજી નહિ ત્યાં સુધી રહી વિદ્યાભ્યાસનો લાભ લેવા કમુક્ત કરું છું. તે દરમ્યાન તમે વ્યવસ્થાપકો આશ્રમને અંગતું જે કાંઇ કામ મને સોંપશો તે કરવા હું બંધાઉં છું અને પાછળથી એટલે કે મારા ગૃહકાર્યમાં જોડાયા પછી પણ આ સંસ્થાની ઉન્નતિ તથા હિતના સર્વ ઉપાયો યોજવા તથા તન, મન કે ધનની યથાશક્તિ મદદ કરવા હું હમેશાં તત્પર રહીશ. મેં વનિતા વિશ્રામના નિયમો વાંચી વંચાવી જોયા છે અને તે મને સર્વ વાતે અનુકૂળ છે માટે આ અરજપરથી મારું નામ વનિતા વિશ્રામમાં દાખલ કરવા મહેરબાની કરશો—

મિત્ર

તારીખ

લિ. આજ્ઞાનુસારિણી સેવિકા

(સહી)

નામ

ઉમ્મર (જન્મ દિવસ)

જ્ઞાતિ જન્મભૂમિ

પિતાનું નામ તથા ધંધો અને ઠેકાણું.

પતિનું નામ ધંધો અને ઠેકાણું.

શું અભ્યાસ કર્યો છે.

કંઈ સંતતિ થઇ છે અને હોયનો કેટલી-હયાત કેટલાં વિગેરે.

દાવ રહેવાનું સરનામું

સેવિકાઓએ પાળવાના નિયમો.

(૧) સેવિકા તરીકે આશ્રમમાં દાખલ થયાં પછી એટલે કે તેજ દિવસે જે કંઈ રોકડ સીલક દાગીના વસ્ત્રો (જે રોજનાં વપરાસના નહિ હોય તે) વ્યવસ્થાપકોને એક લીસ્ટ કરી આપી સ્વાધીન કરવાં.

(૨) સવારનાં પાંચ વાગે ઉઠવું તથા પોતાના આશ્રમ તથા અધિકાર પ્રમાણે જપ, પૂજા વિગેરે કરી ધર્મનું પાલન કરવું અને નીમી આપેલા સમય પ્રમાણે પોતપોતાના કાર્યમાં જોડાવું.

(૩) સ્વતંત્રપણે વ્યવસ્થાપકોની રજા શિવાય પોતાથી કાંઈ ખર્ચ કરી શકાશે નહિ તેમજ કોઈની મારફત બહારથી કંઈ વસ્તુ વ્યવસ્થાપકોની પરવાનગી મેળવ્યા શિવાય મંગાવી શકાશે નહિ.

(૪) કોઈપણ સેવિકાથી વ્યવસ્થાપકોની આજ્ઞા વગર બહાર જઈ શકાશે નહિ. આજ્ઞા મળેથી પણ એકલા જવું નહિ પોતાની સાથે ખીજી સેવિકાને લઇને જવું.

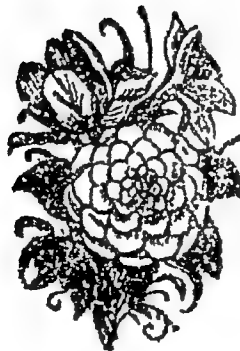
(૫) બહારગામની સેવિકાઓને તેઓના વાલીને (વ્યવસ્થાપકોને સ્વાધીન કરનાર બન્ધુ અથવા ભગિનીને) ફક્ત પત્ર આવેથી એકલાં જવાની રજા મળી શકશે નહિ પરંતુ તેનો ખાસ માણસ જેને એ સેવિકા ઓળખતી હોય તેવા માણસ તેડવા આવશે તો તેની સાથે જવાની વ્યવસ્થાપકોને કાંઈ અગત્યનું કારણ જણાશે તો રજા આપશે. જેટલા દિવસની રજા મળી હોય તેટલા દિવસમાં હાજર થવું પડશે અને કંઈ જરૂરી કામસર વધારે રોકાવું પડે તો તેઓના વાલીએ તુરત ખબર આપવી. રજાના દિવસ પૂરા થયે પંદર દિવસમાં વધુ ગેરહાજર રહેવાનું કારણ નહિ લખી જણાવવામાં આવશે તો તે સેવિકાનું નામ તેના વાલીને પુછાવીને કાઢી નાખવામાં આવશે.

(૬) પોતાનું કોઈ સચુંબંધનું ઇચ્છા ઓળખીતુ આશ્રમમાં ખબર લેવા આવ્યું હોય તો વ્યવસ્થાપકોને તે બન્ધુનું અથવા તો ભગિનીનું નામ કામ, ક્યાંથી આવે છે તે સઘળો ખુલાશો કરી આજ્ઞા લઈ મળવું.

(૭) કંઠપણ ખાનગી પત્ર વ્યવહાર કોઇપણ સેવિકાએ તેમજ તેના વાલીએ કરવો નહિ તેમજ ખાસ કામ શિવાય પત્ર લખવો નહિ. પોતાના અભ્યાસ તંદુરસ્તી વગેરે સમાચાર માટે મહિનામાં એક વખત પત્ર લખવો અને તે લખીને વ્યવસ્થાપકોને સ્વાધીન કરવો; જેને લખતાં વાંચતાં નહિ આવડે તેવાંએ બીજી સહચરિ પાસે લખાવવો.

(૮) કોઇપણ પુરુષ સાથે જરૂરીયાતી કામ શિવાય બાપણાદિ વ્યવહાર કરવો નહિ.

(૯) સેવિકાઓએ એક બીજાની સાથે ભગિનીભાવથી રહેવું, કોઇ જોડે મોટેથી બોલવું કે કોઇથી કુશબ્દ ઉચ્ચરવા નહિ; કદી પણ અસત્ય બોલવું નહિ અને સદ્ગુણને નીતિથી વર્તવું. કોઇ સાથે રાગ દ્વેષ રાખવો નહિ પણ સમતાથી રહેવું.

આ સંસ્થાના વિજિટરોના થોડાક અભિપ્રાયો.

I am very pleased to have been able to visit this Widows Home and School so soon after the commencement of its career and to wish its teachers every success in their work. I was able to see a promising amount of industrial work lace and machine knitting. There is a supply of beautiful apparatus for the teaching of physiology etc. I hope the teaching will be worthy of it.

Jan. 20-1908.

Sd. G. ASHWORTH
 Inspectress of Girls' Schools,
 Bombay N. D.

I visited the Ashram to day some what in a hurry and was much pleased with the excellence of the plan and the general arrangements. The institution is still in its infancy but there is every promise of its proving a great National blessing. The beneficence of R. B. Dolatrai Sampatrai and of the family of Prof. T. K. Gajjar which has given it birth is worthy of all praise, and will I am sure receive every encouragement from the outside public. I hope to be able to visit it once again soon.

21-4-08.

Sd. AMBALAL S. DEWAN.

I had promised Nanibhen to visit this institution when I came to Surat and I accordingly came here this evening. I went over the building and I saw the boarders and the day scholars I found the arrangements quite satisfactory. An Institution of this kind is a great desideratium, and it has considerable scope for vast development. The public of this place and the rest of Gujarat and Bombay ought to help this Institution as much as possible. I trust Surat Gentlemen will form a Committee with a view to get public help for the Institution like the one recently formed in Bombay.

5th August 1909.

Sd. GOKULDAS K. PAREKH.

It was a great pleasure for me to visit this Institution and admire the charity and philanthropy of these ladies who are devoting themselves, to young widows educating them mentally and practically in a religious atmosphere. I have no doubt this work will develop and that later on more time will be given to History and Geography.

January 7th 1910.

Sd/. Agnes Mc LAIM M. D.

Visited this afternoon. The management is splendid. The institution is unique and worked with a spirit of disinterested and earnest self sacri-

fi ce and devotion. All lovers of the country should try their utmost to help the Institution. I wish it a hearty success. अरु !

14-1-10.

G. G. DESAI

D. D. Collector, Broach.

Visited the Vanita Vishram to day. I am much pleased with what I saw here. Naniben and Bajigavriben have been trying their best to ameliorate the condition of helpless widows and women in general, The needful education in religion is also given to widows. I wish several such Institutions should be established in India. This institution deserves every sort of pecuniary assistance.

27th April 1910.

Sd/. SOONDERDAS NARANDAS
Solicitor.

I visited the School to day and was much interested in all I saw. All the inmates seem very bright and happy and it is interesting to find that they are gathered from far as well as from near. As far as I could judge the Institution is doing a most useful work.

Sd/. G. M. ALCOCK.

આજ રોજ આશ્રમની મુલાકાત લીધી. આશ્રમની વ્યવસ્થા ધણા ઉત્તમ પ્રકારની જોવામાં આવ્યાથી હું ધણોજ ખુશી થયો છું. આશ્રમે એક ખરી અને અગત્યની ખોટ પુરી પાડી છે. આવા આશ્રમની આજના વખતમાં ઘણીજ જરૂર છે. આ આશ્રમમાં શીક્ષણ બાળાઓને જેવું જોઈએ તેવું અપાય છે. આ આશ્રમ પછવાડે પોતાના તન મન અને ધનથી ગંગા સ્વરૂપ બહેન નાનીબહેન ગજજર તથા ગંગા સ્વરૂપ બહેન બાહુજોરી ખરા મનથી પોતાનો સઘળો વખત રોકી આ આશ્રમને સારી સ્થિતિમાં લાવ્યા છે તેથી તેઓને હું ખરેખરો ધન્યવાદ આપું છું. અને આ પરોપકારી કામમાં ઇશ્વરકૃપાથી તેઓને સરવે સદ્ ગૃહસ્થો તરફથી યોગ્ય મદદ મળે એવી મારી સરવે લાઇએ અને બહેનોને વીનંતી છે. આવા આશ્રમ એક બે કે ચારની મદદથી ચાલી શકે નહીં માટે સરવે લાઇએએ આ કામમાં મદદ કરવીજ જોઈએ આપણા લોકો પરમાર્થ કરવામાં કોઇ રીતે પછાત નથી પણ આજ લગી જે રસ્તે દાન ધરમ થતો હતો તે રસ્તામાં થોડો ધણો ફેરફાર થવાની જરૂર છે અને આવા આશ્રમ તરફ દયા લાવ બતાવી પોત પોતાની ઉદારતા બતાવી યથાશક્તી મદદ કરશે તો આ આશ્રમની બાળાઓ અને વિધવા ઉપર ધણો ઉપકાર થશે. હું મારી યથાશક્તી પ્રમાણે આ આશ્રમને રૂ. ૩૦ ૫૦૦) પાંચસોની મદદ કરું છું અને દર માસે રૂ. ૪) આ આશ્રમના ચાલુ ખર્ચ માટે આપવા કૃત્યુલ થાઉં છું. આજ રોજ પાંચ માસના રૂ. ૨૦) રોકડા આપ્યા છે.

Sd/. DAYABHAI HARJIVANDAS.

Visited the Vanita Vishram this evening. It is a very beneficial Institution which has been kept under able and well conducted management. Such an institution is very needed for the relief of helpless widows among the upper class Hindu Society; and the managing ladies (Baji Gavri Bai and Shivgavri Bai) should be congratulated upon

undertaking such a philanthropic work at so much personal sacrifice both of money and personal labour. It is based on the model of the much older and well established Institution of Professor Karve in Poona for the Deccan and deserves full sympathy.

27-11-10.

Sd/. IOHHARAM B.
Hazur Treasury Officer Surat.

Mrs. Saint Nihal Singh and I especially came up to Surat to visit this Institution. We have been very much pleased with the able manner in which it is conducted. We wish there were many "Homes" like this throughout India.

January 4-1910.

Sd/. SAINT NIHAL SINGH.

Visited. I am very glad to see the progress that has been made in all the branches of the Ashram and especially with the healthy mental, moral and physical development which the inmates show. The religion which seeks the unfoldment of the spirit and true and innocent happiness and it is mistake to think that it was denied to our widowed sisters by Religion.

11-2-11.

Sd/. D. H. TRIVEDI,
City Magistrate—Surat.

I have great pleasure to visit this Vanita Ashram and so much pleased to see the progress of girls and widows and so skilfully she trains that I respectfully request to public to assist this Ashram as they can.

11-2-11.

Sd/. HIRACHAND NEMCHAND

Javeri J. P.

H. P. Magistrate.

Visited, and was very pleased with all I saw though I had not time to make a thorough inspection of the Institution.

25-2-11.

Sd/. C. G. HANDERSON

Collector-Surat.

Surat, 6-9-10.

The Vanita Vishram of Surat is an asylum for poor helpless Hindu widows and a school for educating girls on the basis of ancient Aryan ideals. It supplies lodging and boarding to poor Hindu widows and trains them in developing the higher emotions of sacrifice love for duty and God and humanity in general.

I cannot conceive of a better object of charity for those large minded philanthropists on whom

God has been generous in gifts of money and liberal disposition.

Sd/. MANILAL AJITRAI,
City 1st C. Magistrate
Surat City.

While at Surat last in connection with the 23rd Indian National Congress, I had the pleasure of having a look at the Vanita Vishram, started by you and managed by your revered sister.

Need I say that I was highly pleased to see the School as well as the Home connected therewith. The little Library attached to the former and the Kindergarten articles and other plans and diagrams &c., that I saw there for the intended use of the teachers and the pupils impressed me very much.

Permit me to congratulate most heartily upon your patriotic enterprise. Your is a house hold name already but I am sure the fresh proof of your patriotism will immensely add to your well-deserved popularity. The fact that your own sister is to manage it with the cooperation of other ladies whom I had the pleasure of meeting there, almost ensures its success.

The future of India is mostly in the hands of her mothers and every one who helps in the elevating and educating of Indian mothers deserves every

praise. I am afraid I can not speak too highly of your this new enterprise.

Believe me to be,
Yours very sincerely
Sd/- LAJPATRAI

(સુબધના નામદાર ગવરનર સાહેબનો અભિપ્રાય)

Lady Clarke and I visited the Vanita Vishram on the 6th March and were much pleased with all we saw. The happiness of the inmates, widows and orphans, was evident, and those who watch over them are rendering just the kind of service which India needs, and which women only can give to their sisters in distress.

Sd/- G. S. CLARKE

22nd March 1911.

I was very glad to visit this Widows' Home and see the good work going on. May God bless India with many more such widows as those who are managing this Home.

Sd/- F. I. BROOKS.

27th March 1911.

આ વિશ્રામ ભલી બાઇઓના ભલા કામનો કીર્તિ સ્થંભ છે.

તા. ૧૧-૪-૧૧

(સહી) નીલકંઠરાય ડાહ્યાભાઈ
પ્રીત્વીપાલ વીક્ટોરીયા પદ્મશ્રી સ્કુલ-મુંબઈ.

માત્ર એક કે બે મનુષ્યો (અને તે પણ સ્ત્રીઓ) પોતાનું તન મન અને ધન અર્પણ કરીને જન સેવામાં કેટલું કાર્ય કરી શકે છે તેનો આ વનિતા વિશ્રામ પ્રત્યક્ષ પુરાવો છે.

છોકરીઓનો અભ્યાસ તથા તેઓને રહેવાની વ્યવસ્થા અને ખાસ કરીને સુધડતા પ્રસંસા પાત્ર છે.

તા. ૧૭મી મે સને ૧૯૧૧

(સહી) ધરમસી મોરારજી ગોકુલદાસ.

ઉપરના શેઠ ધરમશીના વીચારને હું મળતો થાઉં છું, અને મારી ખુશીના પુરાવા તરીકે રૂ. ૧૫૧) ફંડમાં ભરી આપું છું.

તા. ૧૭-૫-૧૧.

(સહી) વજેરામ શાકેરરામ દીવાન

I agree with the above remarks and subscribe
51/- in support of the funds.

21-5-11

Sd/. DIHANPRASAD HIRALAL VAKIL.

વનિતા વિશ્રામની મારી મુલાકાતથી હું ઘણોજ ખુશી થયો છું અને સંસ્કૃત અને ગીજ્ઞ સાહિત્ય વીગેરેના શિક્ષણ સંબંધી પણ પરિપૂર્ણ વ્યવસ્થા છે. અને ખાસ કરીને હંચા વર્ગની વિધવા સ્ત્રીઓને વાસ્તે તો આવું ઇન્સ્ટીટ્યુશન ખરેખર બહુજ ઉપયોગી છે.

૨૮-૪-૧૧

(સહી) નંદલાલ ચાતીલાલ

We endorse the above

Sd/- Bhulabhai G.
 „ Thakordas N. Kazi
 „ Pritamlal Dhirajlal
 „ Virsukhram Javachram

આજરોજ વનિતા વિશ્રામની મુલાકાત અમોએ લેતાં અમારો આત્મા ઘણો પ્રસન્ન થયો છે; સંસ્કૃત સાહિત્ય શીક્ષણ, ભરવા ગુંથવાનું, શીવવા વીગેરેનું કામ ઘણું વખાણવા લાયક છે; ખાસ કરીને ધ્યાન ખેંચે છે તે એકે આ સઘળી વ્યવસ્થા બેહેન નાની બેન તથા બાળગવરીથી એવી રીતે થયેલી છે કે નાની કુંવારીકા, સઘવા, વિધવા સર્વે સાથે એક ઘરમાં હળી મળીને આનંદમાં દીવસો નિર્ગમન કરે છે; જેથી એ બંને બહેનોનું જીવન સાદ્વ્ય છે; શ્રી પરમાત્મા તેમની ઉચ્ચ ગતી કરે, અને તેમના દાખલાથી હામે હામ તેવા વનિતા વિશ્રામ થાઓ એવી પ્રાર્થના છે.

તા. ૨૮-૪-૧૧

(સહી). રતીશંકર ગીરજશંકર (ભાવનગર)

„ કપીલરામ કેશવરામ શુક્લ.

The institution is a valuable proof of the new spirit which is breaking up the Hindu religion in its old sense.

× × × × × ×

The atmosphere of the whole Institution is bright and hopeful. Nothing about it in Vanita and there is little " Vishram ". It breaths entirely of hope and industry. I shall always be ready to help it in every way.

25-10-10

Sd/- F. ANDERSON

Collector.

TRUE COPY.

Surat, 28-12-10.

Dear Madam,

I have much pleasure in informing you that I most certainly consider that the Vanita Vishram is an Institution thoroughly deserving the support of any charitable disposed benefactor. I was pleased to find such good work being done for girls who are often very ill provided for when left widows in Hindu families, and also I was pleased to notice that girls of other communities also Parsis and others who are not widows were taking advantage of your zeal and charity. I am confident that the Trustees of the Wadia Fund will be quite satisfied of your claims to their support if they see the good work you are doing.

Sd. F. G. H. ANDERSON.

Collector Surat.

ભેટ સાહાય તથા મદદ.

ભેટ મોકલનાર બંધુઓ તથા ભગિનીઓને જણાવવું જરૂરનું છે કે જુદાં જુદાં ખાતાં રકમના પ્રમાણમાં તથા ભેટ આપનારની અનુકૂળતા સાચવવા ખાતર રાખ્યાં છે અને જે રકમો તેઓ મોકલે છે તે તેઓની ઇચ્છાનુસાર તે ખાતામાં જમા કરવામાં આવે છે. કેટલાક ગૃહસ્થો તથા ભગિનીઓને એની માહિતી નહિ હોવાથી વારં-વાર ક્યે ખાતે જમા કરાવવા તે સંબંધી પુછપરછ થાય છે તો તેનો ખુલાસો નીચેની યાગ્યતપરથી જણાશે.

૧. ઇસેક્ટોરેટ:-૩૧૦ ૫૦૦) અગરતો તેથી વધારે રકમ ભરનાર ઇસેક્ટોરેટનો મેમ્બર કહેવાશે અને આ સંસ્થાની વ્યવસ્થા સંબંધી સૂચના તથા મત આપી શકશે આ રકમનું ફક્ત વ્યાજ વાપરવામાં આવશે અને મુદ્દલ અનામત રહેશે.

૨. કાયમ ફંડ:-આ ખાતામાં ૩૧૦ ૧૦૦)થી તે ૩૧૦ ૪૮૯) સુધી લઘુ શકાશે. આ રકમનું પણ ફક્ત વ્યાજ વપરાશે અને મુદ્દલ અનામત રહેશે.

૩. પરચુરણફંડ:-આ ખાતામાં ૩૧૦ ૧૦૦)ની અંદરની કોઇપણ રકમ સ્વીકારવામાં આવશે.

૪. માસિક ફંડ:-પોતપોતાની સ્થિતિ અનુસાર તથા અનુકૂળતા પ્રમાણે આપવાનું બની શકે એવા હેતુથી આ ખાતામાં મહિને મહિને પોતાના ઠરાવ પ્રમાણે અમુક રકમ અમુક મુદત સુધી જમાં થાય છે. બીજાં ખાતાઓ કરતાં આ ખાતું લોકોને વધારે સગવડભરેલું થયેલું હોવાથી અનુભવપરથી જણાય છે.

આ શિવાય અનાજ-દાણો, વાંસણ, કાપડ, પુસ્તકો, વિગેરે જે કંઇ બપતી વસ્તુ મદદરૂપે આપવામાં આવશે તે ઉપકાર સહિત સ્વીકાર-

સ્વામાં આવશે અને તેની નોંધ વનિતાવિજ્ઞાન માસિકદ્વારા લેવામાં આવશે. સેવિકાઓને શહેરમાંથી લગ્ન પ્રસંગે કે એવા કોઈ ખુશાલીને પ્રસંગે કેટલાંક પરોપકારી બંધુઓ તથા ભગિનીઓ તરફથી ભોજનને માટે આમંત્રણ થાય છે પરંતુ તેઓને મોકલવામાં આવતાં નથી અને તેને બદલે જે કંઈ રોકડ રકમ ભોજન નિમિત્તે ભેટ તરીકે આવે છે તે સ્વીકારાય છે અને તે રકમ ખાસ સારું ભોજન આપવામાં વપરાય છે.

ચાલુ સાલમાં મરહુમ એન. એમ. વાડીઆણના ચેરીટી ફંડ-માંથી ટ્રસ્ટીઓ તરફથી ચાલુ ખર્ચને માટે એક વર્ષના રૂા. ૧૦૦૦) અંકે એકહજાર આ સંસ્થાને મળ્યા છે જેને માટે તેઓનો જેટલો આભાર માનીએ તેટલો ઓછો છે.

મી. મેહેરવાનજી કેખશર આલપાઘવાળા, બીકનેર મેરવાનજી અને રોમર સોલીસીટરની પેઢીનાએ સદરહુ સંસ્થાતું ટ્રસ્ટીડ કંઈપણ શી ચાર્જ કર્યા વગર તૈયાર કરી આપ્યું છે તેથી તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે.

આ સંસ્થા રા. રા. શ્રીપતરાય હકુમતરાય કે જેઓ પોતાની અવકાશે આશ્રમની સેવિકાઓને ધર્મનીતિનું શિક્ષણ આપે છે અને પોતાથી બનતી મદદ કરે છે તેમનો પણ આભાર માને છે.

ડા. રૂપમાબાઈ કે જેઓ હમેશાં આશ્રમની સેવિકાઓની તંદુરસ્તી સંબંધી પુરતી કાળજીથી દવા વિગેરેની મદદમાં તત્પર રહે છે તેઓની પણ આ સંસ્થા ધણી આભારી છે.

વળી આ સંસ્થા રા. રા. મણીલાલ નરસિંહદાસ નવસારી ભાગળ આગળની દુલેર મીલના પ્રોપ્રાયેટર જેઓ આશ્રમનું દળાણ કંઈપણ ચાર્જ વગર દળાવી આપે છે તેમનો પણ આભાર માને છે.

આ સ્થળે નાની નાની રકમો તથા મદદરૂપે પુસ્તકો વિગેરે જે જે ગૃહસ્થો તથા સુત્ર બહેનો તરફથી મળ્યાં છે - તેની પહોંચ તો વનિતાવિજ્ઞાન માસિકદ્વારા સ્વીકારાઈ ગઈ છે પરંતુ ફરીથી એકવાર આ સંસ્થા તેઓનો ઉપકાર માને છે અને ધન્ય છે કે તેથી તે તેઓની ઉદારવૃત્તિ આ આશ્રમ પ્રત્યે પ્રભુ કાયમ રાખે.

ભાઈઓ અને બહેનો મ્હોટામાં મ્હોટું દાન વિધાનું છે અને તે દાન આ સંસ્થા તરફથી તમારી ભગિનીઓને અપાય છે અને તે ચ

રાખવા તમારી ધર્મની ફરજ સમજી આવા માંગલિક પ્રસંગોમાં તમારા ખર્ચાનો એક સોમો હિસ્સો પણ આપો કે જ્યેથી આ ગરીબ ગાયો તે ખાઈને વિદ્યાદાન લઈને તમોને આશીર્વાદ આપે અને યોગ્ય શિક્ષણ લઈ દેશનો ઉદય કરે.

આ સંસ્થા શહેરના બધુઓ તથા ભગિનીઓ તરફથી કંઈ પૈસા નીજ મદદ માગતી નથી પણ તેઓ પોતાની શક્તિ અનુસાર તન અને મનની મદદ કરે એવું ઇચ્છે છે. આ શહેરમાં પેન્શનરો તથા કેળવણી લીધેલી સ્ત્રીઓ ઘણી છે, અને તેઓ જો પોતાને અનુકુળ આપો વખત નહિ તો એકાદ કલાક પોતાને લાગે તે વિષયપર શિક્ષણ આપે તો તે મદદ પણ કંઈ ઓછી કહેવાય નહિ. બંધુઓ તથા ભગિનીઓ ? પ્રો. કવેનો પુના શહેરનો આશ્રમ કે જ્યાં સો વિધવાઓ રહે છે અને શિક્ષણ લે છે ત્યાં પેન્શનરો તથા કેળવણી લીધેલી બી. એ. વિગેરે દીપ્તી મેળવેલી ભગિનીઓ આ ધર્મની ફરજમાં પોતાના વખતનો ભોગ આપે છે અને તેવું, થવાની અહિં આશા રાખવામાં આવે છે અને ધારવામાં આવે છે કે આ ફરજ અદા કરવા આપણા શહેરી બંધુઓ તથા ભગિનીઓ હવે પાછળ પડશે નહિ.

બીજી મદદ વર્તમાનપત્ર તથા માસિકના અધિપતિઓ તરફથી મળવાની આ સંસ્થાની જીજ્ઞાસા છે અને તેઓને વિનંતિ છે કે તેઓએ પોતાના પત્રદ્વારા આ સંસ્થા સંબંધી વખતોવખત જાહેરખબર આપી તથા એડિટોરીઅલ કોલમોમાં પોતાના અભિપ્રાય સાથે જનમંડળને એની સ્થિતિથી તથા કાર્યક્રમથી જાણુકાર કરવા. અધિપતિ સાહેબો આ બાબન તમો જોટલું કરી શકશો તેટલું કોઈ કરી શકે તેમ નથી અને એના અદલામાં કોઈ જીદાજરૂપે ઇશ્વર તમને સહાય થશેજ.

અમારા જાણુવામાં છે કે હમણાં હમણાં દરેક જ્ઞાતિની સમાજ-મંડળ-કોનફરન્સ થઈ છે અને એ સઘળામાં સ્ત્રી કેળવણી માટે અમુક રકમો ફાંદવામાં આવી છે અને તે રકોલરશીય આપવામાં બોર્ડિંગ ખોલવામાં કે એવા બીજાં કાર્યો માટે વાપરવામાં આવે છે તો તેવી સમાજ-મંડળ કે કોનફરન્સના આગેવાન બંધુઓને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે આ સંસ્થા તમારી પોતાની જ જ્ઞાતિની છે (કારણ જ્ઞાતિનું જીવું આ સંસ્થાનો લાભ લેતું હશે, હાલ લાભ નહિ લેતાં હશે તો

વખત જતાં આવશે. આશ્રમમાં રહેનાર સેવિકાઓનું લીસ્ટ આગળ વર્તમાન સ્થિતિના મથાળા નીચે આપ્યું છે. અને તેમાં જ્ઞાતિનું કાલમ આજ હેતુથી આપવામાં આવ્યું છે, તે ખાસ તસ્દી લઇ જુઓ) એમ સમજી આ સંસ્થા તરફ તમારો ઉદાર હાથ લંબાવો. વિચાર કરો કે તમે ખાસ જુદી, સ્ત્રીઓને માટે જોડીંગ તથા શાળા ખોલવા જાઓ તો કેટલો ખર્ચ થાય. અને ખર્ચ કરતાં પણ કાર્ય સિદ્ધિ થતી નથી, કારણ તન મન અને ધન અર્પણ કરનાર સ્ત્રી શિવાય સ્ત્રીઓની સંસ્થાની વ્યવસ્થા બરાબર થઇ શકેજ નહિ. અને તેવી ભગિનીઓ આવા વખતમાં કોઇકંજ નીકળે. તો બંધુઓ આ આશ્રમ કે જે તમારી જ્ઞાતિની સ્ત્રીઓનેજ માટે છે, તેને શા માટે તમારા ફંડનો કંઇ લાભ નહિ આપે. એમ છતાં ફંડમાંથી મોટી રકમ આપવામાં કંઇ વાંધો લાગતો હોય તો તમારી જ્ઞાતિની શિક્ષિકાઓ કે જે આ આશ્રમનો લાભ લેતી હોય તેને શિષ્યવૃત્તિ (સ્ટેન્ડરશિપ) આપવા તરફ આગેવાનો લક્ષ આપશે એવી નમ્ર સૂચના છે.

અત્રે દીલગીરીની સાથે લખવું પડે છે અને એ વાત ગુપ્ત નથી કે આ ધર્માદા ફંડના રૂાં ૩૦ (૮૦૦૦) અંકે આઠ હજારની રકમ સારા આબરૂદાર અને આગેવાનમાં ખપતા ગૃહસ્થોના વિશ્વાસથી સુરતની જાદરઅલ્લી મીલમાં ડીપોઝીટ મુકેલા તે સદરહુ ગૃહસ્થોને ધણી ઉધરાણી કર્યા છતાં પાછા ન આપ્યા ને આ સ્થિતિ આવી. એ પણ એક કાળની ખુબી છે ! હજી આશા રાખવામાં આવે છે કે ઇશ્વર તેઓને તેમના સોખનીઓ અને તેમની મિલકતના ટ્રસ્ટીઓને સુમતિ આપે; કે જેથી આ ગરીબ ગાયોનો મ્હોંમાંનો કોળીઓ ગયેલો આવે વળી અમારી એવી પણ પરમ કૃપાળુ-પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના છે કે સદરહુ મીલના માણ એજન્ટ મીં બાલુભાઇ કે જેઓ આ સંસ્થા તરફ અનહદ લાગણી બતાવતા હતા તેઓ પોતાની આ લાગણી અંતઃકરણની હતી એમ એ રૂાં ૩૦ (૮૦૦૦) તેના વ્યાજ સાથે અદા કરી પુરવાર કરી આપે. ભવિષ્યમાં આવી કઠંગી સ્થિતિમાં ફંડના નાણાં ન રોકાય એટલા માટે આશ્રમનું એક ટ્રસ્ટીડ કરવામાં આવ્યું છે જેનાં બંધારણની મુખ્ય બાબતો નીચે મુજબ છે.

ટ્રસ્ટની મુખ્ય બાબતો.

આ સંસ્થાને અધિકના પાયાપર મુકવાને વાસ્તે એતું એક “ટ્રસ્ટ ડીડ.” તા. ૩૧મી જાન્યુઆરી સને ૧૯૧૧ને દિને કરવામાં આવ્યું છે એના ટ્રસ્ટીઓ તરીકે (૧) શિવગૌરી બહેન કલ્યાણભાઈ ગજજર (૨) બહેન બાળગૌરી દોલતરાય મુનશી, (૩) આ. મી. ગોકળદાસ કહાનદાસ-પારેખ. (૪) રા. રા. શેઠ રતનસી મૂળજી (૫) શેઠ ત્રિલુવનદાસ નરોત્તમદાસ માળવીને નીમવામાં આવ્યા છે. જેઓના નામપર આ સંસ્થાનું એન્ડાઉમેન્ટ ફંડ રૂ. ૨૯૫૮૫-૦-૦ તથા ચાલુ ખર્ચનું ફંડ રહેશે અને તેનો વહિવટ સદરહુ ટ્રસ્ટીઓને હાથે થશે વિશેષ હકીકત સદરહુ “ટ્રસ્ટ ડીડ” વાંચવાથી મળશે. આશ્રમનો કાર્યભાર કરવાને નીચે પ્રમાણેની એક મેનેજીંગ કમીટી (કાર્યભારી મંડળ) નીમવામાં આવી છે.

બહેન શિવગૌરી કલ્યાણભાઈ ગજજર.

બહેન બાળગૌરી દોલતરાય મુનશી.

મીસીસ જમનાબાઈ નગીનદાસ સક્કાઈ.

ડા. રખમાબાઈ.

પ્રા. ટી. કે. ગજજર.

મી. જમીયતરામ ગૌરીશંકર શાસ્ત્રી.

મી. ઇચ્છારામ ભગવાનદાસ.

મી. ઠાકોરરામ કપિલરામ મહેતા.

આ મંડળીના પ્રમુખ તરીકે બહેન શિવગૌરી કલ્યાણભાઈ ગજજરને નિમ્ના છે તથા ટ્રેઝરર તરીકેનું પૈસા આપવા, લેવાનું કામ પણ એઓનેજ હસ્તક છે.

સ્થાવર મીઠકતમાં સુરત અને મુંબઈમાં રોકવામાં આવશે અને એના દર દસ્તાવેજ તથા રીક્યુરીટીઓ મુંબઈ બેંકમાં અથવા ખીલ કોઈ બેંકમાં સલામતી માટે અનામત સુક્યામાં આવશે અને તેનું જે બ્યાન્ડ (ઉપજ) આવે તે બેંક મારફત વસુલ કરી કાર્યભારી મંડળને આ સંસ્થાના હેતુઓ અમલમાં લાવવામાં વાપરવા માટે સોંપવામાં આવશે. ટ્રસ્ટીઓ તથા કાર્યભારી મંડળને હસ્તક આવક જવકનો હિસાબ રાખવામાં આવશે અને તે મહીને મહીને આડીટ કરવામાં આવશે અને સઘળા ટ્રસ્ટ ફંડનો વર્ષનો હિસાબ તૈયાર કરી છપાવી બહાર પાડવામાં આવશે.

વર્તમાન તથા ભવિષ્યની જરૂરીઆતો.

આ સંસ્થાને પ્રથમ તો પોતાને માટે ખાસ વિશાળ મકાન તાપીના કીનારા જેવી એકાંત જગ્યાએ જેમાં સો વિધવા સ્ત્રીઓ રહી શકે તથા શિક્ષણકાર્ય વગેરેની યોજના તેજ દેકાણે થઈ શકે એવું બાંધવાની જરૂર છે; આ બાબત પૈસાનો સવાલ પહેલો આવી ઉભો રહે છે અને એ સંબંધી આપણા દેશના પરોપકારી બંધુઓ તથા ભગિનીઓને વિનંતિ કરીએ છીએ જેપર તેઓ ખાસ લક્ષ આપશે. હાલમાં ૫૧ બેરડરની સંખ્યા છે અને દિવસે દિવસે એ સંખ્યામાં વધારો થતો જાય છે તેથી આ બાબત જેમ અને તેમ જલ્દી સહાય આવી મળે તો સાફ આ મહાન કાર્યનો આરંભ થણાજ સારો થયો છે પરંતુ તેને યોગ્ય મકાન વિગેરેની સગવડ કરી આપવી એ સુઝ બંધુઓની ફરજ છે. બે વર્ષપર આ સંસ્થાના ધનામના મેળાવડાના પ્રમુખ ડીરેક્ટીકટ જડજ શ્રીયુત ૭૦ ડી૦ મડગાવકરે જે ઉદ્ગારો— “ગમે તે હોય તોપણ હું આશા રાખું છું કે જે ગ્રહસ્થો હાલ હાજર છે તેઓ તથા તેઓના મિત્રો આ સંસ્થા સાફ તેમનો ઉત્સાહ બતાવશે, અને પૈસાથી કામ કરનારાઓથી તથા સદુપદેશથી મદદ કરશે કે તેથી થોડાજ વખતમાં તાપીને કિનારે આ સંસ્થા ઉત્તમ વૃદ્ધાશ્રમી થઈ વિદ્વાન અને પવિત્ર સંન્યાસિનીઓને આશ્રય આપશે અને”

બાળાઓને નીતિસર શિક્ષણ આપી તેણીઓને પ્રથમની શારીરિક, માનસિક અને નૈતિક ઉચ્ચ સ્થિતિમાં આણુશે”-પોતાના ભાવણમાં દર્શાવ્યા હતા, તે વખત તો નજીક આવ્યો છે. પરંતુ હજી ફરક થયું નથી પ્રૌઠ કવેના પુના શહેરમાં આવેલા અનાથ બાલિકાશ્રમ જેવી યોજના ખાસ ગુજરાતના હિંદુ રહીશે માટે થવી જોઈએ. શિક્ષણ શાળાની યોજના તેના પ્રમાણમાં લંડનની યુનીવર્સિટી “કોંગ્રેસ કોલેજ”ના “યુમન્સ ડીપાર્ટમેન્ટ”ને આધારે ધીમે ધીમે થવાની આવશ્યકતા છે આમ થવાથીજ દેશની સ્ત્રીઓને ખરી કેળવણી આપી શકાશે, અને સ્ત્રી ઉન્નતિનો પાયો રચાશે.

મોટી રકમ ભરનાર સખો બંધુઓ તથા ભગિનીઓના નામ.

સંવત ૧૯૬૩—૬૪માં

૧ બહેન શિવગૌરી કલ્યાણભાઈ ગર્જર	૬૦૦૧-૦-૦
૨ બહેન બાણગૌરી દોલતરાય મુનસી	૩૦૦૧-૦-૦
૩ રાં બાં દોલતરાય સંપતરાય	૫૦૦૧-૦-૦
૪ સૌં મહિમનગૌરી તે રાં બાં દોલતરાયના પતિના શ્રેયાર્થે	૧૦૦૧-૦-૦
૫ રાં રાં કલ્યાણભાઈ ભાણુભાઈ ગર્જર	૨૦૦૧-૦-૦
૬ સૌં કુલકાર તે કલ્યાણભાઈના પતિ	૪૦૦૧-૦-૦
૭ સૌં ગંગાગૌરી તે ત્રિભુવનદાસના પતિના શ્રેયાર્થે	૩૦૦૧-૦-૦
૮ કુંદનગૌરી ત્રિભુવનદાસ ગર્જરની પુત્રીના શ્રેયાર્થે	૧૦૦૧-૦-૦
૯ સૌં નર્મદાગૌરી તે દમનલાલ પરભુરામ ગર્જર ના પતિના શ્રેયાર્થે (વ્યાજ આપે છે)	૧૦૦૧-૦-૦
૧૦ બાઈ માણિકબાઈ શેઠ નારણજી દ્વારકાદાસ આવવાના છે	૧૦૦૧-૦-૦

સંવત ૧૯૬૫

સૌં રમાબાઈ પ્રભાશંકર દલપતરામ પટણી

૧૦૦૦-૦-૦

૧૯૬૬-૧૯૬૭.

શેઠ ધરમસી નરોત્તમ મોરારજી	૧૦૦૦-૮-૦
શેઠ કરસનદાસ ધરમસી સુંદરદાસ	૧૦૦૦-૦-૦
રા. રા. ડાહ્યાભાઈ હરજીવનદાસ	૫૦૦-૦-૦
રા. રા. શેઠ વસનજી ત્રીકમજી	૧૦૦૦-૦-૦
રા. રાં મુળજી આશારામ ઓઝા મોરખી આર્ય મુખોધ નાટક કંપનીના પ્રોપ્રાયટર તરફથી આપેલા ખેલના	૭૫૧-૦-૦
ગં ૨૫૦ કમલા બહેન ઘેલાભાઈ ઈન્કરના ધર્મપત્નિ	૭૦૧-૦-૦
રાં રાં શેઠ જગમોહનદાસ વરજીવનદાસ	૪૦૦-૦-૦

સંવત ૧૯૬૩-૬૪માં શ્રી કાયમ ફંડમાં નાણાં ભરનારના નામો

૩. આ. પૈ.

૧૦૧-૦-૦	રા. રા. ત્રિભુવનદાસ નરોત્તમદાસ માળવી.
૧૨૫-૦-૦	બહેન નંદાગૌરી હીરાલાલ મરૈયા.
૧૦૦-૦-૦	ગંગાબાઈ મુળજી જેઠાવાળા
૧૨૫-૦-૦	રા. રા. ત્રિભુવનદાસ નરોત્તમદાસ માળવીના પુત્રી બહેન જયમતીના પુણ્યાર્થે
૨૫૧-૦-૦	સૌ. નવતીતયાઈ જગનલાલ કીલાભાઈ દલાલના પત્નિ હ. જમના બહેન સક્કાઈ
૨૦૧-૦-૦	બાઈ માણિક બહેન નગીનદાસ જગનદાસ

સંવત ૧૯૬૫

૧૦૦-૦-૦	સૌ. નાનુબાઈ દેશાઈ વનેચંદરાજ ડોસાણીના પત્નિ બહેન જવલબાઈ વનેચંદના દીકરી બહેન વિજ્યા બહેન વનેચંદના દીકરી બહેન જ્યલ બહેન વનેચંદના દીકરી
---------	--

૨૨ લક્ષ્મીજીહેન જગમોહનદાશ વરજીવનદાશ	૭	..
૨૩ સૌ. ઇચ્છાજીહેન ભુલાભાઇ દેશાઇ	૭	૮૪
૨૪ રા. રા. લાલજી હુંગરશીના પત્નિ	૭	૪૦
		છ માસના
૨૫ સૌ. નાનીજીહેન વિકૃલદાશ શામળદાસ	૭	૪૨
૨૬ રા. રા. વિકૃલદાશ તથા માધવજી દામોદર-	૭	૮૪
દાકરસી જીહેન ટમુજીહેનના શ્રેયાર્થે મુંબઇ		
૨૭ શેઠ માધવજી વીરજી સોલીસીટર મુંબઇ	૭	૮૪
૨૮ સૌ. વેલાંબાઇ દ્વારકાદાસ ગોર્ધનદાસ મુંબઇ	૭	૮૪
૨૯ ગં. નંદગૌરી નંદશંકર માસ્તર તરફથી		બે માસના
સૌ. ઇરાવતીજીહેન	૭	૧૪
૩૦ રા. રા. રતીશંકર ગીરજાશંકર ભાવનગર .		બારમાસના

૮૧ ૧૦૦

આ શિવાય માસિકની નાની રકમે! પણ આવેલી છે પણ જગ્યાના સંકોચને લીધે અત્રે આપેલાં નથી તે સર્વ ભગિનીઓનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

સંવત ૧૯૬૬મા

સુરત વનિતા વિશ્રામમાં સખી ગૃહસ્થો તથા જીહેનો તરફથી આવેલી પરચુરણ ભેટના

૨૧૭૯-૬-૦

સંવત ૧૯૬૬ના શાલ્વનો વનીતા વિશ્રામનો પુરવણી મેળ.

જ

૩૪૧૬૫-૧૦-૬ શ્રી કાયમ ફૂંડ ખાતે જમે

૩૨૬૧૪-૧૦-૬ ગયા વર્ષની ખાકી

૨૦૧-૦-૦ રા. કેલાશનાથ જગન્નાથ

૩૦૦-૦-૦ રા. ભગવાનદાશ જગજીવનદાશ

૧૫૦-૦-૦ શા. હીરાલાલ ડાહ્યાભાઈ સોલીસીટર

૨૦૦-૦-૦ સ્વર્ગવાશી શેઠ ભગવાનદાશ નરો

તમદાશ

૧૦૦-૧-૦ રા. મગનલાલ મોતીરામ

૫૦૦-૦-૦ શા. શુભાખચંદ દેવચંદ ઝવેરી

૧૦૦-૦-૦ શા. જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી

૩૪૧૬૫-૧૦-૬

૧૮૨૦-૧૨-૨ શ્રી પરચુરણ ફૂંડનો આખા વર્ષના વધારાના

૧૩૨૧-૧૧-૧૧ શ્રી વ્યાજ ખાતે આખા વર્ષની વ્યાજની ઉપજ

૧૨૬૮-૦-૦ શ્રી માસીક ફૂંડ ખાતે આખા વર્ષના વધારાની ઉપજ

૩૩૫-૧૦-૯ શ્રી વનિતા વિજ્ઞાનના ચોપાનીઆ ખાતે

૨૯-૧૩-૬ શ્રી શુજરાતી હીંદુ સ્ત્રીમંડળ ખાતે જમે

૮૩-૭-૦ શ્રી વનિતા વિશ્રામની મીટીંગ ખાતે

૧૨-૫-૦ શ્રી ઇનામ ખાતે જમે

૭૦-૦-૦ શીવગૌરી કલ્યાણભાઈ ગજ્જર

૬૦૦-૧૧-૬ શ્રી ખોરાકી ખાતે આશ્રમમાં રહેનાર સધવા તથા કન્યાની

ખોરાકીના જમા.

૩૯૭૦૮-૨-૪